

MAGYAR NYELVÖR.

✱ —

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK

MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI S KIADJA

SZARVAS GÁBOR.

~~~~~
NEGYEDIK KÖTET.

Szarvas Gábor

BUDAPEST, 1875.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSULAT
(Hold-utca 4. sz.)

BILLYETÉSI KÖNYV	
Növények	
19.....	Szám.....

F 4204/75

Lelt.
1980:

Lelt. rom.
1980:

A MAGYAR NYELVÖR DOLGOZÓTÁRSAI ÉS GYŰJTŐI.

Ágai Adolf.
 Alvinczy Istv.
 Arany János.
 Árpádfi G.
 August Gerő.
 Asbóth Oszkár.
 Babics Kálmán.
 Bakoss Lajos.
 Ballagi Aladár.
 Balogh Dénes.
 Baráth Ferencz.
 Barkász Károly.
 Barna Dezső.
 Barna Ferdinand.
 Bartha Károly.
 Bayer József.
 Bánóczy (Weisz) J.
 Béler Jenő.
 Benke István.
 Berczik Árpád.
 Bodor István.
 Bóné József.
 Borbás Vincze.
 Borcsa Mihály.
 Borostyánkővi.
 Boskó József.
 Brassai Sámuel.
 Budenz József.
 Cherven Flóris.
 Cibor Mór.
 Csaplár Benedek.
 Deák Farkas.
 Donner Lajos.
 Erdélyi Béla.
 Fatér József.
 Felméri Lajos.
 Ferenczi János.
 Findura Imre.
 Fischer Ignác.
 Fogarasi János.
 Frics Józsefné.
 Gaál Ferencz.
 Gáborfi Károly.
 Géresi Kálmán.
 Gonda Béla.
 Gózon Imre.

Greguss Ágost.
 † Gyergyay Fer.
 György Aladárné.
 Gyulai Béla.
 Hajnal István.
 Hamary Dániel.
 Heinrich Guszt.
 Hetesy Péter.
 Horváth János.
 R. Horváth János.
 Höke Lajos.
 Hunfalvy Pál.
 Ihász Gábor.
 Irsik Ferencz.
 Iványos Soma.
 Jeszenák Rafael.
 Joannovics Gy.
 Kantz Gyula.
 (Ifj.) Káplány J.
 Károly Gy. H.
 Kaunitz János.
 Kelecsényi Mih.
 Király Pál.
 † Király Terka.
 Kisfaludi Nánd.
 Kiss Ignác.
 Kiss Rezső.
 Komáromy Lajos.
 Koncz Anna.
 Kovách Albert.
 Kovács János.
 Kömives Imre.
 Könnye Nándor.
 Kőrész Kelemen.
 Krajnik Gyula.
 † Kriza János.
 Kurcz Vilmos.
 Kürthy Emil.
 Lágler Sándor.
 Laky Demeter.
 Lauka József.
 Lederer Gyula.
 Ledniczky Péter.
 Lehr Albert.
 Lintner Lajos.
 Lócskai József.

Lörincz Károly.
Lövei P.
Löw Tóbiás.
Malmosi Károly.
Markovics Sánd.
Marmarosi F.
Márton Imre.
Melczer Kálmán
Mezey Miksa.
Moenich Károly.
Morgenstern H.
Nagy Gyula.
Nagy Lajos.
Nagy László.
Nagy Péter.
Nagy Sándor.
Németh Lajos.
Névy Gyula.
Oblatt Béni.
Paal Gyula.
Papp Antal.
Papp György.
Maklári Pap Mikl.
Paszlavszyk S.
Pettko János.
Pfeiffer Julia.
Pfuhl Ágost.
B. Pongrácz E.
Pór Antal.
Rákosi Jenő.
Ralovich Lajos.
Rodiczky Jenő.
Rokonföldi.
Roth Ferencz.
Ruehietl Miklós.
Sándor János.
Sass János.
Sárospataki.
Simonyi (Steiner) J.
Simonyi („) Zs.
Sipos Eszti.
Somlyai József.

Supka Dezső.
Szabó Ignác.
Szabó Imre.
Szakács Balázs.
Szalóki J.
Szamosi János.
Szász Károly.
Szeberényi Laj
Szegedi Kálmán.
Szepezdy K. Gy.
Szetsődy Julia.
Székács József.
Székely Sándor.
Szilády Aron.
Szivák János.
Szulik József.
Szücs István.
Szücs Móricz.
Szvorényi József.
Tapody G.
P. Thewrewk E.
Toppler István.
Török Bertalan.
Tóth József.
Török Károly.
Tóttössy Béla.
Turcsányi And.
Varga János.
Veres Imre.
Veres József.
Vida Aladár.
Volf György.
Vozári Gyula.
Wittmann Miksa.
Wolf Vilmos.
Zámbó János.
Zelles Ilma.
Zibrinyi Gyula.
Zsilinszky End.
Zsoldos Benő.
Zsolnay György

Megjelenik
minden hónap
15-én
három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest,
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. JANUÁR 15.

I. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

A M. Nyelvörnek eddigi tevékenysége leginkább három fő irányban nyilvánult; egyik az elvi kérdések tisztázása, másik az anyaggyűjtés, s a harmadik a nyelvünkbe becsuszott viszásságok kimutatása. A mi különösen ez utóbbit, a harmadikat illeti, tudjuk mi azt jól, hogy ez csak fél munka; a bajnak fölismerése, meghatározása még nem orvoslás. A javításnak komoly megkezdése azonban bizonyos feltételektől függött. Ezeknek egy része immár teljesítve lévén, a szerkesztőség elérkezettnek látta az időt, hogy hozzáfogjon a javítás munkájához. E végből érintkezésbe tette magát az irodalmi férfiakkal, a lapok s folyóiratok szerkesztőivel, s a tanító világgal. A tárgy kellő megbeszélése után abban történt a köz megállapodás, hogy a javítás munkájának végzésére havonként nyilvános tanácskozásokat tart, a melyeken minden ügybarát részt vehet.

Az első tanácskozás a most folyó hónap 2-án tartatott meg. Mindenek előtt a követendő eljárás kérdése kerülvén szóba, erre nézve a következőkben történt megállapodás.

1. A magyar nyelvbeli hibák megjavítását czélba vevő tanácskozmány egyelőre különösen a mindennapi élet szükségseire irányozza figyelmét. Ennélfogva leginkább azon hibás szók és szólások megvitatásával kezdi meg munkálkodását, a melyek a társalkodás nyelvében kiválóan járatosak.

2. A lehető helyes kifejezések ajánlását minden egyes esetben a helytelenségek okadatos kimutatásával nyitja meg.

3. A kifogásoltak helyébe ajánlandó szókra nézve első sorban a régi irodalmat, a népnyelvet s a nyelvjárásokat

tekinti forrásának; ide számítja még az újabb irodalomnak netalán kevésbbé ismert azon alkotásait is, a melyek semmi tekintetben kifogás alá nem esnek. Hogy sok esetben, kivált az újkori és tudományos fogalmak elnevezésében a szóképzést is föl kell használnia, az magától érthető; természetes azonban, hogy ezt szigorúan nyelvünk törvényeinek szellemében teljesíti.

4. Az új nevezetek megállapításában, függetlenül minden idegen befolyástól, egyedül saját, önálló felfogásától kalauzoltatja magát; úgy jár el, mintha neki magának kellene az illető fogalomra az első nevezetet megtalálnia. E szerint tehát szorosan véve sohasem fordít, hanem a tárgyat egyik kiválóbb tulajdonsága szerint nevezi el.

5. Hogy mindenki előre tájékozhasssa magát, s egy részről kellően okadatolt ellenvetéseit, más részről pedig megfontolt javaslatait megtehesse, minden hónapban előre közzé teendők a következő tanácskozásban vitatás és javítás alá kerülendő szók és szólások.

A megjavítandó hibás szók, szójelentések, szólások, szószerkesztések s idegenszerűségek sorát a következők nyitották meg.

1. Rakpart.

A *rakpart*-féle szóösszetételek, melyeknek pedig egész seregét alkotta meg a félreértett német compositumok után a nyelvújítás, merőben ellenkeznek nyelvünk természetével. Ha az újításnak *jármű* (fahrzeug, fahrwerk)-féle összetételeit figyelem kívül hagyva, nyelvünknek nagy számban régességtől élő e nemű alkotásait tekintjük, az ígetővel való compositiót mindjárt első tekintetre igazolatlanoknak, idegenszerűnek kell találunk. Látjuk, hogy a német essloffel magyarául evő kanál, schlafzimmer: hálószoba, waschwasser: mosdó víz, schreibstube: írószoba; s a mint mindegyikünk tudja, egész serege-rajja áll rendelkezésünkre az ide vágó példáknak; a melyek kétségtelenül tanúskodnak ama nyelvbéli tény mellett, hogy a magyar nyelv az ígetős compositiótól idegenkedik, s helyette igeneves szerkezetet használ. E tényt nem is tagadták, mert nem tagadhatták az újítók; hanem minthogy azon hitükben,

hogy a mi egy nyelvben járja, az a másikban is jó, a német után a szóban levő compositumokat megalkották, utóbb azonban felvilágosítatva e nézet helytelenségéről, alkotásait a magyarból is igazolni akarván, kutatni kezdettek, s e kutatásuknak volt is némi eredménye, a mennyiben részint a régi irodalom, részint a nép nyelvében találtak is néhány adatot, a melyek eljárásukat igazolni látszottak: az igetős összetételt is helyesnek, s minthogy rövidebb, szebbnek is állítva, tovább folytatták munkájukat; s ma már annyira jutottunk, hogy — a sokból csak egy példát említve — a régi, tisztességes ballépés szót is ki akarják küszöbölni, s helyette a német fehltritt kaptájára a *hiblépés*-t terjesztik. Ama pár hiteles analogia, a melyről szólottunk, a következő: *fogház, lakhely, Lakhegy* (falu Vas megyében), *fenkő, csaltójás, éleszmag, fekhely, piszkafa, gyakfa*; s ha még jobban utána néznénk, talán e sort még egy-kettővel kiegészíthetnők.

E példákra nézve a következők szolgáljanak felvilágosításul.

Már maga e nagyon is kivételes s hozzá részben még tájdivatos használat ama másik végtelen nagy számmal szemben ingadozó, roskatagnak tünteti fel az alapot, a melyre az igetős összetétel fektetve van. Ehhez járul még, hogy az idézett példákból a *lakhely, fekhely, gyakfa, fenkő*, s nagy valószínűséggel a *piszkafa, éleszmag* nagyon is rossz analogiák; mert nominalis compositiók lehetnek; s tekintve az általános nyelvhasználatot, azoknak is kell tartanunk. A *lak* főnév ugyanis él még a következő helységeknevekben: *Kislaka, Kislak, Nagylak, Baromlak*; sőt önállóan is (*Lak*) Borsod, Heves, Pest és Baranya megyékben. A *fek* megvan a Bécsi codex és *szfek* szavában s többszörösen előkerül. Szintígy a *gyak* is főnév, s Sándor István szerint annyit tesz mint: *pugio, sica*; s Volf György értesítése szerint a *fen* főnév is él Pest megyében „wetzstein” jelentésben. „Add csak ide azt a fent!” A *piszkál* ige is főnevet gyaníttat a *piszka* szóban (v. ö. *kapál kapá*). Az *élesz* pedig tökéletes hasonmása a *rekesz*-nek (v. ö. még *szakaszt szakasz, választ válasz, dugaszt dugasz*). A többi esetben is tehát vagy kiveszett

főnévvel van dolgunk, vagy pedig véghangja-veszett igenévvel, úgy hogy pl. fekhely ebből is támadhatott fekehely v. fekühely. Hogy az alaki kifejezők néha elpusztulnak, s különösen hogy nyelvünkben az igenévi képző (aj ej, ó ő, u ü) valójában le is kopik, s így látszólag igezős képzés vagy összetétel támadhat, világos tanúság rá a *meztelen* (ebből: mezej-telen) szó, mely képzője-vesztetten is járatos: meztelen.

Hogy különben milyen fonák, mennyire viszás az ilyen németutánzó igezős összetétel nyelvünkben, kézzel foghatólág bizonyítanak, ha a *rakpart* mintájára használnók őket, a következő példák: *mosteknő, szapulkád, futbolond, szelellik, forgszél, irtháború, metszkés, halföld, verfény, főzkanál, ivpohár v. iszpohár* sat. sat. Tudná-e ezeket magyar ajk, az újítókat is beleszámítjuk, a legkellemetlenebb erőlködés nélkül kimondani? Ha ez összetétel nyelvünk természetében fekünnék, mért ne volna az egyik a másikkal felcserélhető; a mint felcserélhetők járás járat, hazudás hazudság, alkotás alkotmány, poroz porol, futos futkározik sat.?

Az újabban alkotott igezős összetételek tehát, mint a magyar nyelv természetével meg nem férők, egytől-egyig helytelenek.

A *rakpart* tudvalevőleg a francia quai szónak felel meg. A tanácskozmány, egyik elvéhez híven, a francia szó jelentését nem véve figyelembe, az új megnevezésben csupán csak a helyi viszonyokból indult ki. Budapesten azonban a folyó két mellékének több része is van annál, melyet a német ajkú polgárok quai-nek neveznek; ezeket is szem előtt kellett tehát tartania; s a következő elnevezéseket találta legmegfelelőbbeknek s ajánlásra méltóknak.

1. A folyóval érintkező száraz részek neve **part**; pl. Duna-part, budai part, pesti part.

2. A partnak egyes, hosszában elnyúló részei ugyancsak a **part** szóval s a megfelelő jelzővel különböztetendők meg; pl. alsó part, felső part, Ferencz-József part, Rudolf part.

3. A házak előtti kövel szegélyezett rész e sajátságáról **kőpart**-nak neveztetik, s ez a francia quai.

4. A köpart alatti mélyebben fekvő rész, a melyen a hajókból s a hajókra való rakodás munkája megy végbe, e sajátságáról a **rakodó** nevet kapja. Szinte szükségtelen mondaní, hogy minden egyéb e célra használt tér is **rakodó**; a megkülönböztetést a hely minőségétől, fekvésétől sat. kölcsönzött jelzők hajtják végre. E szerint lesz: **budai, pesti**; **felső, alsó**; **parti, vasuti**, stb. **rakodó**.

5. A **rakodó** azon pontjai, a hol a hajók rendes állomásukat tartják, **állomás**.

2. Raktár.

Helytelenségét a **rakpart**-nál mutattuk ki. Különben sem volt szükség megalkotására, mert már a legrégibb irodalomban megvolt jó **aequivalense**, a **tárház**.

Mínthogy azonban a „promptuarium, magazin“ megfelelőjének az újabb irodalom a különben kifogás alá nem eső **tár** szót fogadta el, (fegyvertár, könyvtár, levéltár, pénztár, szótár), a tanácskozmánynak e ténnyel számolnia kellett; a **tár** szót tehát e fucntiójában meghagyandónak tartja, azonkívül pedig a **raktár** helyébe is elfogadandónak ajánlja. E szerint

1. **Tár** a neve minden oly helyiségnek, melyben gazdasági, kereskedelmi stb. czikkek és eszközök tartatnak; a jelzőt hozzá természetesen az eszközök minősége és faja határozza meg; pl. **magtár, vászontár, fejérműtár, óratár, ékszerszobor, papírostár** sat.

2. A kereskedelmi világban a „magazin“ azon helyiséget is jelöli, hová a tartalékképző czikkeket, s e mellett egyéb ideiglenes használatú vagy már elhasznált eszközöket tartanak. E helyiségnek nevezetére ajánlja a forgalomból kiment **tárház** szót.

3. Idény.

Mint látható, az *idény ny* képzővel az *idő* szóból van alkotva. A kik az *ny*-vel való képzést megkezdték, mint a legtöbb esetben, úgy ebben is a pusztá taláalomra építettek; látták, hogy van *kemény, sovány*, ráfogták tehát, hogy lehet *szerény, korány* sat. Azzal, hogy *kem*-e a tö, vagy *keme, kemé*, vagy talán egyik sem, azzal édes keveset törődtek; elég az hozzá, azt tartották, hogy rímet képezzen egy pár

szóval. Így szülemlettek meg a „k o m o r, b o k o r, g ö d ö r” rímjére az *o r ö r*, a „f u k a r, é g e r (egér)” képére az *a r e r* sat. nem ismert képzők. E szerint a „p a r a s z t, m a l a s z t, k e r e s z t” is analógiát nyújthatnának egy *a s z t e s z t* képző megteremtésére. Hogy ilyen, csupán csak sejtelemre épített eljárás, mennyi hibásat alkothat, bizonyítja a magyar nyelv-újítás, s bizonyítja az *idény* szó és társai. Nem tagadhatni ugyan, a mint az összehasonlítás utóbb felvilágosította, hogy vannak szavaink, a melyek deminutív *ny* képzővel vannak képezve; de erről újítóink vajmi keveset tudtak, s csak is sejtelem után indultak; a sejtelem pedig tudvalevőleg nem tudomány. Ez a később földerített *ny* azonban ma már teljesen megmerevült, meghalt, s mint ilyen egészen alkalmatlan bármi funkció teljesítésére is. Holt képzővel többé nem képezhetni szavakat. E tételt a nyelvtudomány mint többé vitatás alá sem eshetőt végkép eldöntötte. A kit egyébként ez a kérdés érdekel, a külföldi nyelvtudományi műveken kívül felvilágosítást találhat e részben Budenz J. cikkében, mely a Nyelvőr I. k. 1. füzetében jelent meg.

Az *idény* (saison) helyébe az általános jelentésű *idő*, továbbá *szak*, *időszak*, s a régi s egyszersmind tájdivatos *ivad* vagy *évad* ajánlottak. A három első ellen különösen az volt a kifogás, hogy részben generikus jelentésűek (idő:zeit), részben pedig más fogalmak kifejezésére levén lefoglalva (szak: fach, időszak: zeitperiode), elfogadásuk némileg a szabatosság kárával járna; a nyelv pedig, a mint általánosan ismeretes, e kellék kifejlesztésére hathatósan törekszik. Ehhez járul, hogy az egyáltalában nem, vagy csak kevésbé ismert szavak épen ismeretlen jelentésüknél fogva, a legalkalmasabbak valamely új fogalom kifejezésére. Ennélfogva a *saison* magyar aequivalenseül az *ivad* szó ajánlottak, mint a *saison*-nak jelentésileg teljesen fedező kifejezője. E szó elékerül párszor a régi nyelv- emlékekben, azonkívül még maig is él Komárom megyében és Szeged vidékén e kifejezésekben: „erdőirtás i v a d á n, gyapjúnyírás i v a d á n, éjszakának i v a d á n.”

4. Vigarda. Szálloda.

Ha nem mondjuk is, mindenki tudja, hogy a *da de a* nyelvújítás szerint helynévképző. Hogyan termett meg, me-

lyik szó (mert szókról alig beszélhetünk) volt a mintája, a melyből leszármaztatták, azt csak sejteni, de biztosan tudni nem lehet; elég az hozzá, hogy itt van, szerfölött divatos, s oly terjedőben van, hogy nem sokára minden egyéb helynév-jelentő szót ki készül szorítani a forgalomból; a mint ezt többi közt az a város is bizonyítja, a melyben az „o l v a s ó k ö r t” immár *társalgdá*-nak nevezik.

Nagyon messze vezetne, de különben sem tartozik ránk annak kimutatása, hogy helynév-jelölő *da de* képzőt, a mely per eminentiam ezt a funkciót végezné, a magyar nyelv egyáltalában nem ismer; ezt tenni azoknak lesz a kötelességük, a kik ezt a koholmányt védelmük alá veszik. Mi annyit állítunk, s ezt teljes biztossággal, hogy a *da de* álképzővel alkotott szók kivétel nélkül mind helytelenek.

Hogy minő eszközöket használ nyelvünk a hely kifejezésére, annak kimutatását más alkalomra hagyjuk annál inkább, mert a czímbeli két szó pótlására nincs is szükség új kifejezések választására; csupán azokat kell elfogadnunk, a melyeket egy részben a józanabb irodalom, más részben a köz nyelv régtől fogva használ. E két szó a *v i g a d ó* és *f o g a d ó*.

E szerint *redoute*: **v i g a d ó**; (a *redoute* bérlője a nagy közönséggel szemben lehetne **v i g a d ó s**); *hôtel*: **f o g a d ó**, *hôteliër*: **f o g a d ó s**. Ezekkel kapcsolatban fölemlítjük a következőket is, melyek szintén járatosak: *restauration*: **v e n d é g l ő**, *restaurateur*: **v e n d é g l ő s**; *herberge*: **s z á l l ó**.

A következő tanácskozás tárgyai lesznek: *Járda Menhely. Szívélyes. Szellemdús, kenetteljes, élethű. Miután* (da, quum). *Miszerint* (dass). *Valamit ural*. Valakinek *véleményét osztja*. A szenvedő alak használata.

Ha valakinek egy vagy más szóra s kitételre nézve alapos kétségei vagy eltérő nézetei volnának, ezeket, valamint ajánlatait is a Nyelvőr szerkesztősége útján írásban is közölheti a tanácskozmánnyal.

HATÁROZÓ-E A HATÁROZÓ?

Az ilyen számneveket: ketten, hárman, tizen, sokan, kevesen stb. az általános meggyőződés határozóknak tartotta, s mi azoknak néztük eddig. Az igaz, van nekik olyas használatuk is, mely az embert a felől, ha valóságos határozók-e vagy sem, gondolkodásba ejti. Már Molnár Albert így tétovázik: „*Adverbium etiam aliquando est loco nominativi, ut: Sokan járnak az széles uton, multum ambulans per latam viam. Kevesen mennek bé az szoros kapun, pauci intrant per angustam portam*“ (Corp. Gramm. 261. l.). Ilyenformát beszél a Debr. Gramm. is: „*Osztószámok ezek is: egyedül, ketten, ötvenen, százan, tízezeren stb., melyek ámbár végzeteikre nézve határozók; mindazáltal mássalérthetők gyanánt élünk vélek*“ (47. l.) s másutt is. Pereszlényi ily csodást hirdet: „*Adjectivum mindnyájan, quod est compositum ex mind et nyáj, adverbiale est, nec per casus flectitur*“ (Corp. Gramm. 433. l.).

Nem határozók az egyetlenegy Ádáminak, kiről Révay így emlékezik: „*Hunc casum nominativum pluralem pro regulari dicit Adamius in lingua nostra adhiberi peculiarem*“ (Gramm. I. 276. l.) Az ő véleménye a mily határozott, oly ridegen áll régibb nyelvtani irodalmunkban.

Újabban két nagy tekintélyű nyelvész föllevenítvén ezt a véleményt, több ízben is azt mutogatják, hogy az *-an, -en* végű számnevek koránsem határozók, hanem sajáttságos képzésű többesi nevező alakok. Állításukat részint ez alakok természetére s miképvaló használatára épített nyomós erősségekkel támogatják, részint a rokon nyelvekben is meglevő hasonló jelenségeket is serpenyőbe vetik (l. Nyelvt. Közl. 2. k. 2. f. 314–317. l., — 3. k. 2. f. 264. l., továbbá Magy. Nyelvőr 1874. f. 258–259. l.).

Én mind e mellett azt hiszem és vallom, hogy a szóban forgó számnevek valóságos határozók. Hadd próbálom meg a jelen cikkben elsorolni az okokat, melyek ebbeli meggyőződésemre juttattak, s bebizonyítani azt, hogy eme számnevek határozókul vételében nemcsak hogy nincs semmi, a mi aggasson, de sőt hogy mind külsejük mind belsejük megkívánja tőlünk, hogy határozóknak tiszteljük.

1. Felhoznám elsöben is azt, hogy grammatikáink a legrégiebbektől a M. Ny. Rendszeréig s ezen innen a legfrissebb sütésűig úgy szólván mind valamennyien a határozók közé iktatják, ha néha huzódózva is. De ennek magam sem tulajdonítok nagy fontosságot, egyért azért, mert annak, hogy mért tartják határozóknak, semmi derekasabb okát nem adják (csak a végzet vihette rá őket), s másért azért, mert az összehasonlító nyelvészetről, mely már a grammatikákba s tudásunkba szinte belerögzött annyi hibást kijavított, hamisat megigazított, homályost felderített, egyelőre fel kell tennem, hogy a dolognak itt is nyitjára akadt. Ezt az elsöt hát csak szájhütésből mondtam.

2. Többet mond az, hogy külső származásukra szakaszott olyanok, mint az adverbia qualitatis: vidám-an, könny-en, szép-én, okos-an. A rag itt is ott is: *n*, resp. *an*, *en* (*on*, *én*), a melyről az a megjegyezni való, hogy szolgabetűt mindig olyat választ, a milyent az illető töszó másféle ragozáskor vagy képzéskor is állandólag fel szokott venni, pl. vidám-a-k, vidám-a-t, tehát vidám-a-n; szép-é-k, szép-é-t, szép-é-m, tehát szép-é-n. Így: sok-a-t, sok-a-m, sok-a-ll, sok-a-ság, tehát sok-a-n; négy-e-t, négy-e-l, négy-e-s, tehát négy-e-n. Látnivaló, hogy ez a rag elüt a superessivustól, mely soha sem lehet *an*, sem *en*, hanem csak: *n*, *on*, *én*, *ön*. Mellesleg megemlítem, hogy egyik másik vidéken s az irodalomban is némi következetlenség uralkodik ezen ragok használatában: hat-an helyett hat-on, öt-en helyett öt-ön volna szabályos; az első alakokat azonban alkalmasint a superessivustól való megkülönböztetés hiú törekvése kapta fel. Másrészt ez is eléfordúl: Nem láthatna engem soha senki józan-an (Petöfi) (= józan-on) vagy: kopaszon is tudom bajos-on (Arany) (= bajos-an). Még rosszabbúl teszi Imre Sándor, mikor a superessivust ezzel a raggal, mely — a potiori — hadd legyen módrag, egy kalap alá zavarja (Nyelvt. 145. l.).

E szerint bajos-an és hárm-an, erős-en és négy-en két egytestvér; s ha nem tudnám, hogy itt is, mint a barátságban „plus valet similitudo morum, quam affinitas“, már most kimondhatnám: amazok határozók, senki sem tagadja, tehát ezek is azok. Így azonban legyenek még többesi nevezők.

3. Az tehát a mondás, hogy a vitás számnevek többesi nevező alakok. Mi következik ebből? Kiki tudja, hogy valamely név felöltvén a többes-jelentő képzőt, még mindennemű más ragot egyenként magára aggathat. De itt az ellenkezőt tapasztaljuk. *Huszan, kevesen* stb. olyannyira maguknak valók, hogy semmiféle ragnak hozzájuk csatló-dását nem szívelik, se tárgyrag, se *nek* rag, se semmi más viszonyrag avagy névutó velük nem szövetkezik. Továbbá a név, s bár ritkábban, a számnév is, nyomosítás kedvéért vagy közelebbi határozásul maga elé kerítheti a névmutatót, összeállhat valamely jelzővel. Ezek az alakok soha.

Vizsgáljuk ezt rendben.

a) Mondhatom: ház-ak-at, ház-ak-nak, ház-ak-tól, -ban, -ra, ház-ak mellett, mögött stb.; továbbá sok-ak-at, sok-ak-nak, -ra, -tól, stb.; de sokan, tizen, százan a ragok és névutók közül sem ezzel sem azzal nem kerülhetnek össze (egyéb ezzel: *ként* pl. egyen-ként, nyolczan-ként, de van: *lassan-ként, kicsinyen-ként* is).

b) Mondhatom: a ház-ak, ezek a ház-ak, a sok, ez a sok, mondhatnám épen: a sok-ak, ezek a sok-ak; de ezt semmiképen sem: a sokan, ezek a sokan. Hát mindan egyen, ily sokan, mily sokan nem mást beszélnek? Nem. Mert az első így lett (mind a négy)+*en* s a névmutatót inkább a mind kívánja, mely pusztá nevek elé nem örömet járul; már azt nem lehet mondani: a *négyen*. Az utóbbiféle kapcsolatok pedig a határozóktól egyáltalában nem idegenek, mert nem jelzők, mint: ily *vigan*, mily *vigan*, nagy *néha*, jó *lassan*, szép *csinján*. (Más nyelv ilyenkor határozóval él: *quam bene, so fleissig*.)

A többesi névalaknak három állapotja lehet a mondatban: mint *subjectum*, mint *appositio*, mint *nomen praedicatum*. És csakugyan a vitatott alakok is mind a háromféleképp eléfordulnak. Bizvást azon erős-ködhetnek az ellenkező véleményűek, hogy ebben: „*Sokan a theát vörös borral iszszák*“, a *sokan* *subjectum*, — ebben: „*Mi ötten toronyiránt menjünk*“, az *ötten* *appositio*; — ebben: „*Az elégületlenek sokan vannak*“, a *sokan* *nomen praedicativum*. Megvallom, hogy itt első tekintetre probabilisnek tűnik fel az említett theoria, de csak

első tekintetre, mert a szorosabb vizsgálat máshova visz. E pont alatt csak mellék úton akarván czáfolni, a két első példát most nem bántom, s csak a harmadikat veszem és vétetem szemügyre. Tegyük fel tehát, hogy ebben a példában: „Az elégületlenek sokan vannak“ a *sokan* nomen praedicativum (s ha nevező, nem is lehet más), a subjectum természetesen az *elégületlenek*; mi akkor a „vannak“ létige? Copula. Már pedig abcéje a magyar synt. congruentiaenek, hogy *van* és *vannak* mint copulák mindig elmaradnak; ha ki vannak téve, tartalmazók, lemúlik róluk a copula hivatal, egymaguk veszik át a praedicatum szerepét; s ha járúl hozzájuk valami, az már nevező nem lehet, csupán adverbium. Csak ez a conclusio lehetséges az előbbi példára nézve. Ha *sokan* nevező, akkor a *vannak*-nak el kell maradnia; úgy de a *vannak* el nem maradhat, tehát *sokan* nem lehet nevező. Budenz felhozta, hogy így is lehet mondani: „ember sok van ott“. Igaz, hogy itt ki van téve a *van*, pedig a *sok* nevező alak; csakhogy ezt a példát nem lehet ama mellé vetni, mert itt *sok* nem nomen praedicativum, hanem a subjectumnak nyomatékosan utána csapott attributuma, s a *van* is nem copula, hanem maga a praedicatum = *ily a, es gíbt*. Így kellett volna mondania: „Sok ott az ember“; így pedig ez is víz az én malmomra.

4. A főfő argumentum e számnevek határozósága ellen az, hogy az adverbium csak a verbum cselekvését, létét határozza meg, nem számát; továbbá nem kérddhetem hányan vagy? Ha adverbiumok volnának, így lehetne beszélni: a nép oda gyűlt sokan stb.

Hogy a ketten, hárman, sokan használatának és értékének teljes megismerésére juthassunk, állítsuk (az ellenkezők kívánsága szerint is) oly határozók mellé, melyek hason képzéssel tulajdonságnevekből származnak. Azt kérdezem először, vajjon a határozók mindig az ige cselekvését, létét határozzák-e meg egyenesen? Bizonyára nem mindig. S ez áll főképp az *-an-on-en-es* határozókról. Van úgy, hogy az ilyen határozó nem mást fejez ki, mint a mondat subjectumának, objectumának vagy más ragos szavának tulajdonságát, állapotját; s csak határozói alakjánál fogva tartozik a mondatbeli ígéhez, de jelentése szerint vele semmi köze; pl. Ott fehéren a sűrűből rá-rábukkan egy fatő

(Ar.) = egy fehér fatő vagy egy fatő az ő fehérségében, mint fehér. A fehéren a rábukkan módját fejezi-e ki igazában? Hisz fehér bukkanás nincs. Vagy: „Ne edd frissen azt a kenyeret, mert megbetegszel.“ Hová való a frissen? Az objectumhoz = ne edd a friss kenyeret = a kenyeret friss korában, mint frisset. Vonatkoztathatnám a predicatumra is, csak hogy akkor egész mást jelentene.

Ilyenek még:

Ültem a rét zöld pázsitján,

Hol a csermely omlott tisztán.

Vagy: Ha, a ki fölnevelt, a kedves jó anya

Betegén, rongyosan elédbe állana.

Tegyük ezt egy példában világossá:

1. Nem mehetek elevenen a föld alá.

2. Ha lehet, fogjátok el elevenen.

3. Még mindig elevenen emlékezem arczára.

Az első pont alatti mondatban *elevenen én-re* vonatkozik (= én eleven); a második alattiban *őt-re* (= őt eleven); a harmadik mondatban végre az emlékezés *eleven*; tehát csak az utolsóban valóságos ige határozó.

Jogot ad-e már most ez a jelenség, mely épen nem gyér a magyarban, arra, hogy azt állítsuk: fehéren nem határozó, mert csak az alany tulajdonságát fejezi ki, nem pedig az ige cselekvésének módját? hogy frissen sem az, mert nem az evés történik frissen, hanem a kenyér friss? a három elevenen közül csak az utolsó határozó; a két első nevező és tárgyi alak, vagy mi? Semmi szín alatt sem. Azért a határozó határozó marad, (mint a feleséged csak feleséged maradt, ha mást szeret is.) Csak azt bizonyítja ez a jelenség, hogy a magyar nyelv az adverbialis kifejezéseknek nagyobb kedvelője mint pl. a latin, mely mondhatja ezt is: *Vespertinus pete tectum*. Világos, hogy a *vespertinus* a verbumot illeti, nem a subjectumot, melylyel csak külsőleg függ össze; de azért még senkinek sem jutott eszébe a *vespertinus* t és társait adverbiumokká decretálni (az első elevenen = *vivus*, a második = *vivum*).

Alkalmazván a felhozottakat az *-an*, *-en* ragos számnevekre, azt tapasztaljuk, hogy a tulajdonságnevekből származtakkal nem csak egy bordában szőtték őket, hanem haszná-

latuk is azokéval egy hajszálra összevág. T. i. ezek is háromképen fordulnak elé:

1. A subjeptumhoz csatlakozva, midőn ennek számát határozzák meg; pl. Mi négyen amarra kerülünk, ti hárman meg itt várakozzatok.

2. Az objectumhoz vagy más ragos szóhoz járulva, midőn szintén azok számát mondják ki; pl. Ha minket Is-ten ketten összebír (Adhort. mul.). A való, hogy kivált minekünk ketten-hárman többünk lehetne. (Mikes). Kiket a mint Gyöngyvér sátor alól ketten Megláta kijöni (Arany). És ezen nincs mit csodálni. Ha néha a tulajdonságnév határozó alakját öltve is csak valamely név tulajdonságát fejezi ki, megülthetjük-e a számnévnek, hogy határozó alakjában ne csak a név számát fejezze ki? Quod uni justum, alteri aequum.

3. Eléfordulnak egyenesen a verbumhoz szövetkezve. De hogy fejezhesse ki a számviszonyjelentő szó a cselekvés vagy állapot módját vagy bárminemű körülményét? (Ismétlését kifejezheti, azt könnyű érteni). Mi előtt erre felelnék, jónak látom megjegyezni, hogy az adverbium és a nomen praedicativum közt sokszor csak kis árnyalati különbség van; pl. Tegnap ugyan vigan voltunk — és: vigak voltunk; vagy: kész a vacsora — és: készen van a vacsora. Mi természetesebb, mint hogy a magyar nyelv, nem lévén a tőszámok többese használatos, valahányszor szükségét érzi, a megfelelő határozókat rántja él s becsülettel alkalmazza? Tehát nem a hiányzó többes helyett csinál egy újdonság szokatlan formáját, — mert akkor minek vetné meg a ren-des többes képző *k-t*? — hanem a meglevő határozóval pótlja a többes funkcióját. Egyébiránt ez a csere csak olyankor jogos, mikor a létige a praedicatum; más esetben a számhatározó nem feledkezvén meg határozóságáról, azon-kívül hogy az alany számát mutatja, egyúttal összefogó, gyűjtő értelmet tart magában; úgy hogy hárman nem = hárma-k, hanem = három egy-ütt, egy-szerre, egy erővel, mint ezt a következő egymás mellé tett példa eléggé megértetheti:

A vezér is pörget egyet (buzogányt)

Melyet el nem birna ha-t. (Kisfaludi K.)

Hiba. Tudom, mit a kar mondani; de ha kapczáskodni volna kedvem, így érteném: nem akadhat oly erős ember, a ki elbirná (egyenként). Mert ezt mondja. Ellenben:

Hárman sem birnátok súlyos buzogányát (Arany) annyit tesz, hogy: közületek három összeállva se birná. S így van jól.

Itt van helye kimondanom, hogy én a világos látású Révaynak tökéletes igazat adok, midőn így magyaráz: „Hányan jöttetek hozzám? hárman, heten, tizen. In quoditate venistis ad me? in triade, in heptade, in decade, stb.“

Ezen számnevek határozói voltát végre az mutatja legvilágosabban, hogy — bár a dolog természetéhez képest ritkábban — egyes számú igéhez is járulhatnak.

Beállítanak az aratóim. Kérdem tőlük. Hányan vannak endtek? Máshogyan nem is kérdezhetem. — Panaszkodik egy öreg, hogy meghalt a felesége. Sajnálkozva mondom neki: Hát csak magára maradt kend? Azt feleli: De bizon ketten lakom egy másikkal; de csak nem feleség az. — Játsszani akarunk. Az egyik instáltatja magát: Ne erőltess ha nem akar, lehet ezt a játékot ketten is játszani. — Ez jó széles ágy, az ember ketten is megfekhetik benne.

Ezek a példák, — melyek nem mondvacsináltak*), ha tetszik, urát adhatom mindegyiknek — bővségesen bizonyítják nem csak azt, hogy a számhatározók egyes számú igékkel is eléfordulhatnak, hanem azt is, hogy a számjelentő momentum visszaszorulván, a cselekvés módját, körülményét is kifejezhetik. Ilyen példák még:

Hatos minétet is ketten fognak jární. (Csokonay).

Ki állandó marad, soha meg nem retten,

Bár e két hatalmak ostromolják ketten. (Csok.)

A lugasban ketecskén beszélgetünk. (Tompá).

Ne beszéljünk ezren, úgy sohse lesz vége. (Arany.)

Igy ketten, kedvesen (táncz szó.)

---

*) Én a slávoniai magyaroknál a következőket jegyeztem föl: „Ketten márattám ezzel a gyerekekvel. Kettőcsén vágý, hács csak mégélégetöl.“ Szarvas.

Sokra ment magában, többre mentek ketten (Arany).
 ... A mi mondani valóm még van, máskorra hagyom.

LEHR ALBERT.

A NYELVÖRBELI NÉPNYELVI ADATOK.

1874.

I.

Eleitől fogva igen helyes szokása az a „Nyelvör“-nek, hogy az egyik év leforgása alatt benne összegyűlt népnyelvi adatokról a következő év elején rendesen beszámol. Ez eljárásával szolgálatot tesz általában, leginkább pedig a tudománynak, beszolgáltatva annak műhelyébe mindazon anyagot, mely bármily nemű feldolgozásra méltó és alkalmas.

A beszámolás eddigi alakja oly czélszerű, hogy fölösleges lenne e részben új szokást kezdenünk, s ez által a régibb és újabb adatok áttekinthető voltát megnehezítenünk. Hadd sorakozzanak tehát a következő adatok a régiekhez a már ismert pontok szerint; hadd tüntessük föl, mily eredményre juttatott hang- alak- és mondattani tekintetben, valamint általában a népies szókincset illetően az 1874. év termelése.

Hangtani tünetmények.

A hangtani tünetmények feljegyezgetését illetően most is kénytelenek vagyunk azt a szemrehányást tenni a népnyelvi közleményeknek, hogy pár kivétellel nem használják föl kellőleg a hangok reprodukálására hatalmukban álló eszközöket. Vagy túlságosan alkalmazkodnak az irodalmi nyelv hangjelzés módjához, vagy pedig oly következtetlenség a jegyek alkalmazásában, hogy ritkán lehet bennük teljesen megbízni. Ennélfogva czélszerűnek látnók, ha a „Nyelvör“ egy részletes abcét állítana össze minél előbb az általa használt jegyekből s annak szabatos használására hívná föl gyűjtőit. Nagyon valószínű, hogy ily módon rövid időn egészen megbízható följegyzésekhez jutnánk, s nagyon meg lenne könnyítve a népnyelv hangtörvényeinek kipuhatólása és biztos megállapítása, és el lenne hárítva azon tagadhatatlan tévedése némely gyűjtőnek, hogy közleményét inkább kuriózum gyanánt, mintsem komolyabb czélból küldi be.

Az assimilatio minden fokára számos példára akadunk. Keményülés: körömszakattig 30, fokta 32, pentő (pendel) 276, mekszaporoccz 139, nehesztellett 281, hotyha 234, akkfa: aggfa 235. Lágyulás: éd darabig 33, ellányom 33, mèn nem nyukszik 37, röbdöztek 33, szabaggya 30. — Hangszervi közeledés: holdba (holtba) 234, torombú 284, godhárdi 178, mim belé fullad 321, mozd nêg 277, mendörög 324, valamincségösen 368, rezsdereje 563. — Teljes assimilatio: vitésség 31, hon nem 32, viraccz 41, hanni (hagyni) 85, öll (ör[ö]ll) 85, mékéri 85. Gelle (Gerle) 144, küllő (külről) 181, tunnád (tudnád) 228, êk kõnvet 234, mèn nê nyomjon 237, kïssig (készség) 238, fottán (fogytán) 275, dom még (dobd m.) 275, mim mögtalálod 277, alla (alja) 318, tölles (tölgyes) 319, habburullon (hadd boruljon) 319, hazuccság (hazudság) 319, im még: így még 372, vap pör: vagy pör 372, csimma (csizma) 325, mögtalálluk (megtaláljuk) 425, lejjobban 514, hassereg (hadsereg) 514. — Dissimilatio: pányva (párlva) 555, lajbri (lajbli) 232.

Mássalhangzók egymás helyett.

r h. l és viszont: parozs, parozsna: palozsna 88, vőfér: vőfél 179, kléta: kréta 183, riba: liba 327, faralya: falalja 524, karázli: kalázli (glas) 282, lajbri: lajbli 232.

l h. d: évádúnyi: elvállalni.

l h. n: valahun 30, tanátt: talált 32, halom: hanem 141, a hun: a hol 323, féfordún: felfordúl 512, nekün 183.

l, ly h. j és viszont: emejtem: emeltem 178, hautollán: hátulján 178, csipőle: csipője 182, vőfêj 187, hasznáj 237, ojjan 85, jánya 95, mej 423.

l h. t: teppentyês: leppentyes 231.

l h. ly és viszont: szélyes 144, vályu 239, helêtt 279, lik 373, küllü: kölyű 222.

ly, j h. ny, r: sarnyú 46, paszúrt: paszulyt 277, rózan 428.

r h. n: mán 30.

m h. n: án 30.

n h. ny és viszont: ragasztanyi 30, aran 42, lán: lány 90, nyöllön: nőjjön 90, ganyéba 234, kicsént 369, nitva 429.

h h. g, k: koboré: habarék 183, gövecs 379, gövics 429.

p h. b és viszont: röbdöztek 33, legtöp: legtöbb 180, bozdorja 555, mesztéláptira: mezitlábra 556.

v h. h, j: bihâ 140, bihalom: bivalom 554, czüjek: czövek 140, küher: kövér 182, kohács 183, hófújat 183, lohak 230, üjeg 231, kühül belől 249, küméhes: kömives 282, főhenyész: fővenyes 465, viúz: hiúz 523.

t h. d: mind: mint 240, döng: tönk 141, idd: itt 182, dömsi: tömzsi 324.

gy, v h. ty: éty 85, sütyöt: süvöt (fütyöl) 281, hoty 468.

t h. ty és viszont: testyinek 30, tikok 90, keszte: kesztyű 181.

d, j h. gy, ty: párgya: párja 35, sebgén (víz sebes folyásán): sebjén 87, turgye el: türje el 89, gyaó: jó 178, gyaobra: jobbra 178, jászol: gyászol 183, gyeles: jeles 319, vaj peig: vagy pedig 430, naptya 85, ugorgy 142, babgya: babja 191, borgyú 275, gyónapot 285, húshajó kedd 486, veszekegyik 95, rövigyebb 187, örvengyek 186, szölég: szelid 230, gyugd: dugd 279, pegyig 284, hagy: hadd! 516.

gy h. ny: kényó: kigyó 368.

sž h. cž: ajczu: aszszú (szilva) 326.

s h. cs, sž: mukucs: mókus 182, csindesz: csön-des 319.

f h. p és viszont: pustol: füstöl 181, kofó: kopó 183, faszolyka, fuszolya: paszuly 326.

m h. p, b: paszatos: moszatos 281, bozognak: mozognak 511.

g h. m: förmeteg: fergeteg 372.

t h. k: kurkál: turkál 181.

b h. g: küszög: küszöb 38.

j h. d: hadigál: hajigál 428.

n h. t: disztó 370.

s h. *j*: ájó: ásó 90.

k h. *b, p*: buhint: kuhint, köhint 89, tonkul: tom-pul 428.

t h. *p*: picsök: tücsök 230.

h h. *cs, ty*: csurka: hurka 141, rőtyög: röhög 523.

z h. *l, k*: házhol 33, kataku: zakatol 181.

l h. *zs*: zsiba: liba 513.

z h. *d, dz*: irigykeznek 48, evedző 238, meg-videsült 319.

dz h. *z*: mazag: madzag 183.

Magánhangzók egymás helyett.

a h. *o, i, u, é*: vosárnap 523, házomat 32, szalonnájo 90, kiszárod 90, áro 178, tóró: tarló 230, zuborog: zavarog (a gyomor) 178, kutyú (kis kutya, vagy csak megszólítás: kutyu v. kutyú nél!) 181, szó-vát: szavát 334, mutisd 34, elig 326, gubinczolonnyi 141, vésárnap 32, vérgányo gomba 231.

á h. *ó*: bóba: bába 182.

a h. *á*: kápászkodott 371.

e h. *é, ö, ü, i* és viszont: bizzeg: bezzeg 32, zsáktemő: zsáktömő 238, kögyös 286, üköt: öket 33, szegy: szügy 184, küher: kövér 182, összű: össze 379.

é h. *ö, i, o*: sömmit 30, röggétű 29, van-i (-é?) 31. hornyú: hérnyó 184, szöléggy: szélid 230, vidör: védér 230, fortály, fértály 326, girizd 89.

é h. *e, ê, ô, i*: ízit 30, beleje 89, fele: felé 89, förfi 90, mesz: mész 182, rizsott: rézsut 231, edínyes 239, kemen: kemény 281, ilt 319, ifél 237, izej 318, idés 513, mérce 430, ippet 32.

i h. *é, é, ü, o, a*: mēnap 178, hēány 183, éfiú 554, kéntērnál 373, vērág 230, szöléggy 230, vélág 277, bēz 178, Ēsten 178, gélészta 89, fūzető 87, vūgye 179, mū 286, kélincs 479, szüvem 240, ispotáj 185, cšénál 522, maóta 178.

o h. *é, a, u, i*: bēzede: borzadok 224, macsár 382, tērnác 479, alacsín: alacsony 182, kaprinya 183, hugy, hugyan 33, bugár 284, ujan: olyan 323, kamurába 469, mustuha 470, urda: orda (túró) 564, maótku: multkor 178.

ö h. ü és viszont: güdör 43, küher 182, küet: követ (kö) 282; dö hős 319, küllü: kölyű 183;

ö h. é, i: szérnyű 384, esztike: ösztöke 232.

ó, ő h. u, ü, i, é: lú 40, ütöm: öltöm 87, törüddöm: 179, hordum 179, naszalu: nyoszolyó 179, gujú: golyó 182, az üte: az óta 182, küdök: köldök 183, aura: óra 237, rúzza 240, iket: őket, 279, it: öt 465, kühméhes: köműves 282, mezzü: mező 333, hordukat 425, esküvű 425; füvel 239; csivek 238; hérész: hörész [nachhochzeit] 229;

u h. a, í, ó: kajtat: kutat 36, karul: gurul 38, csipor: csupor 36, mózsika 230, fordóna: fordulna 178; hönó (hunyo) is fordul elé a 188. lap alján; de gyanakodunk, hogy a följegyzés aligha helyes.

ü h. i, é, é: kiső: külső 184, nyist 230, gyémölcs 465; éveg 324; ű h. é: küméhes 282.

Methathesis: somojog 30, bugya: gubacs 140, ergye 320, porbányi: próbálni 327, terő: teher 327, rétlá: létre 428, karjéba: karéjba 430, killü: kívül 430, csokány: kocsány 524, tasak: táska (tok) 525, homokul: mohokul (mohón) 283.

Hangfogyatkozások.

A hangfogyatkozásoknak következő példáit sorolhatjuk az eddigiekhez (II. 22. III. 13.)

Leggyakrabban elkopik az *l*, de nyom nélkül igen ritkán s leginkább csak hosszú hangzók után, meg a göcseji nyelvjárásban. Legtöbb esetben beolvad a megelőző hangzóba s azt, ha rövid volt, megnyújtja vagy pedig az utána következő *l*-vel assimilálódik. Feltűnő, hogy a megelőző rövid *a*-val legtöbbször *ó*-vá olvad még akkor is, ha közöttük *r* áll. Imhol a példák: röggétű 29, kiátam 29, éritt 30, ünek: ülnek 383, tilónyi 43, éburut 319, átu 94, üssze: ősszel 327, másso 383, titnya: tiltani 474, besű, küsű 283; ókuszik 230, ókonyodik 230, paczó: pacal 327, tóró: tarló 230, sóró (sóru): sarló 230; metitt: metélt 283; tö, töfa: tölgy, tölgyfa 231, főszóval 238, áadom: áldom 238, avít: avult 514, ajángotás 557, háva 383, itát 558, átu: által 94, évásúta 177, parancsosz 180, ablakná 234, pácza 327, jó: jól

424, ámotlan 319, ződ 321, vajbő 512, villámiróvâ 514, dógoztunk 555, vót 514. — *ly*: kirá, királány 180, feki: fekély 229 (a közlemény hibásan értelmezi *fene*-nek), gēva: gélyva 233. — *ll*: haâszik: hallszik 553. — *lj*: ne fí: félj 379; *j*: elkopik leginkább *t* előtt: sutulás: sajtolás 43, sató: sajtó 230, bűt 89, bűtöld még 320, sitár: sajtár 372; gyakran assimilálódik a következő *t*-vel, de az előző hangzó rovására; pl. óhitt: óhajt 177, löttő: lejtő 230, nyóttó: nyújtó 275, ritta: rajta 334. stb.

R elkopik szóvégén és mássalhangzó előtt: éccé 31, maótku 178, vánduló 31, mingyá 32, mingyát 336, valamié 278, máma: már ma 275, vásál 184.

T, d szó elején, szó végén és mássalhangzó előtt: megen 33, kerbe 37, mer go, kisznek: kisztnek (késztnek) 179, mégin 322, üstint 323, csukájo: csutkája 556; hajcs: hajtsd 37, gere z' 89, kesztem: kezdtem 94, majnem 319, ne hozz' ki 323, min' 553.

D, gy hangzók közt: peig 430, pejg: pedig 319, naobbra 275, vaok 319; *gy* olykor sziszegők előtt és szóvégén is elkopik, pl. elmész 41, uo vaok 319, uo vâ 372.

Z elkopik szó elején közepén és végén: álogba 473, acskó 558, asszonyhó 279, aít: azért 180, ajs: az is 518, abbi'e: a biz'a 554.

S: éde 89, trázsal 520, fülebagó: füles bagoly 276.

N, ny, szó közepén és végén: muka 319, мүк 336, felkukorit 466, 'iszé 319, osztá 31, vâ 323, pész 226, pizre 557, kételenség 176, kitelen 514. Az *m* elkopását itt is mutatja egy *ég* 89, és aszongya 31.

V elkopik magánhangzók közt és szóvégén: üeg 184, suárog: sovárog 230, réás: rívás 231, szuárgyán: szivárvány 230, huá: hova 319, loát 425, toább 425, győ 89, 319, gyű 275 = jövő, uruság: orvosság 373, szű 240, 384.

H: iszé: hiszen 319, áitoz 473, mēeték 319, soa 372.

Pár magánhangzó kopása is eléfordul; ilyenek: 'jesztő fa 565, és 'tán: utána 319.

Összerántott, kopott szók: kilakik: kint lakik 30, mőte: mióta 34, győ: jövő 89, kenő: rekkenő 177, tisis: te is is (Erdélyben, valamint Szatmár megyének Erdélyre szögellő részeiben igen közönséges a *te* után az *is* megket-
tőzése, csakhogy egyberántva, mint a példában látható), káttonyi: kiáltani 181, icscsig: így s így 225, tán 230, hánt: hányat 278, févó: fejalj = párna (Rimaszombat vi-
déken fejel) 282, kács: kajács 283, sóko dni: sivalkodni 283, tâ: tova 318, és-apád: édes a. 319, ha': hanem 365, méken: melyiken 372, mápó: nagyapó, mányi: nagy-
anyó, máskapóm, máskanyóm (hasznó értelemben) 373, mehejt: mely helyt 423, oszt: aztán 424, mégédék: megijedek 428, küzsdbé (küzdésbe, öltre) megy 31, ellembát: ellenbe át 89, nojszen: no hiszen 468, poru: porhanyó 474, pegy 376, ucscegiijön 554.

Romlott szók: rétoját: lajtorját 371, rajtaja: lajtorja 373, koledijóm: collegium 371, Cáfár: Szapár falu 372, piringó: parányi (Abaujban: pirinyó) 374, ves-
dit fut: versenyt f. 374, minnyan: mindnyájan 428, átji: által 429, Manka: Mari 474, sijja: sinli 565, fontos: fundus 565, zesztér valószínűleg schwester 564, pisojog: mosolyog (hamisan pislog?) 554, Jutka: Juliska 554, vi-
lágotos világ 554, vèrditani (ordítani?) 525, dup-
dugó 524.

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Magának: különmagára.
„Órákig ül magának (Kap-
nik). Dávid házának nemi
magoknak.“ (Bécsi Cod.)

magánlétlen s másban
levő állat. (Gel. Kat.)

magaviseelő: magavise-
letű (B. Szabó D.)

magoknagyzó (Gel. Kat.)
A maganagyzás megvan a
székelyeknél is.

magvaszakadtság (1643).

mangurkányi: pindurká-
nyi (Gel. Kat.)

maradság (Erd. tört. t.)
még vagy mög. „Oltár
megéje (Erd. egyh. tört.);
hegy megű (Bánfi Ján.)

megalkuszik. „A miben
mindnyájan megalkusz-
nak (Páriz Páp.) Innen: me-
galkut: megbékéltet. (Erd. egy.
tört.)

megaluszik, megaluvá-
sa a tagoknak (Pár. Páp.) In-
nen megalut annyi is mint
megzsibbaszt (Páriz P)

megbizonygat (Gel. Kat.)

megbolt: boltivvel erősít.
(1664.) A székeleyknél is bolt,
boltás.

megcsiszol: megkoptat.
(Pázm.)

megelőször: primodum
(Páriz Páp.)

megereszt: odaenged —
(régi könyv).

megeszél: észre veszi
magát, magához tér, pl. meg-
eszéllettte magát (Kun.
Szentmárt. és Moln. Albert. V.
ö. eszédek vagy eszéjedik
és kieszel).

megétel: megevés (Debr.
Káté 1773.) Ilyenek: meghit-
tel, megvitel, megfizetel
stb.

megfoglal a bú valakit
(Sz. László leg.) Ilyenképen
van az új fazakak megfog-
lalása szénpárával Hszéken.

meggyülekezik (E. tör.
tár.)

meghiteles: megbízható?

megintézhetetlen: meg-
arányozhatatlan (Debr. Cod.)

megkutyálja magát:
megköti magát átkodva. (Kr.)

megkülönbözik (Páriz
Páp.)

meglakoz (Erd. tört. tár.)

megléten (Gel. Kat.)

megmenik: megmenekszik
(Katalin verses leg. és tájszó).

megnégysegít (Páriz P.)

megnyargal várat (Pázm.
Pét.)

megparáznit (Gelei Kat.)

megrészel: részekre oszt
(B. Szabó D.)

megruház, pl. könnyű

a szegényt kigunyolni,
de nehéz megruházni.

megsasusodik hosszas
üléstől a láb (Tájszót. l. seny-
ved).

megsirallik (Tájszót. l.
sirall).

megszegik (M. Szentek
leg.)

megtekerül (Gel. Kat.)

megtermett test (M. Szen-
tek leg.)

megterül, pl. terülj
megasztalkám (mese).

megtorul az ekevas sártól
(Tájszótár).

megujogat (Szentek leg.)

megvagdalkozik (Páz.)

megváltozik hivatalától
(E. egy. t. ad.)

megvelősödik (Pázm.)

megvérhüt (Gel. Kat.)

megveszthető: vitiabilis
(Páriz Páp.)

megvetekedik: megvitat-
kozik (Erd. egyh. t. ad.)

megzajosodik feje az
italtól (Pázm.)

mellingeskerubimok (Gel.
Kat.)

méltat, pl. méltattanak
és osztottanak ki (Gel.
Kat.)

merészlik: merészkedik
(Tátrai Cod.)

merődönmerő (Gel. Kat.)

mésszint (Vadr.)

mi, pl. láttál mit? (Sz.
László leg.) A mi kérdés ki-
vül igeszóval a népnyelvben is
előjő, pl. írni-mi, ha meg-
igérted-mi sat. névszó után
„mi“ afféle helyett gyakori.

miattan (Bécsi Cod.)	mirigyvész: pestis (?)
mikoronton (1552.)	mives-ember (Erd. tört. t.)
mindegyes: közönyös	mondhatlan (Ferencz leg.
(néh. Szabó Ján.)	a „Nyelvörb.“)
minden-okvetlen (Gel.	mulat, pl. Báthori G.
Kat.)	hazánk romlását mulat-
mind-is-80-ad magával	ja vig lakásokkal (Erd.
vagyon (Erd. tört. tár.) azaz:	tört. t.) Kimulat-időt (Le-
mindössze is.	gendás könyv).
mindjártan (Páriz. Páp.)	mulatozik. „Lelkem veled
mint-im: mint-la (Gel. Kat.)	mulatozik“ (B. Szabó D.)
minthamarább: mentől	LÖRINCZ KÁROLY.
hamarább (Sz. László leg.)	

NÖVÉNYTANI ELNEVEZÉSEK*).

Mácsana: *Lycopsis arvensis* (Hatvan).
 muhar (*Panicum crus galli*) Nógrádm.
 órafű (*Erodium Neilreichii*) Hatvan.
 virágsszál, mely a scapusra alkalmas kifejezés az idegen
 hangú „tökocsán“ helyett; Nógrádm. az ártatlan gyermekeket
 nevezik így.

sárkerep: *Trifolium agrarium*, Hatvan.

sás hagyma: *Allium scorodoprasum*, Hatvan.

kalász nem a szálkára vonatkozik, hanem az egész vi-
 rágzatra, a toklászok hosszú bajuszait nevezik szálkának;
 innét van szálkás búza és tar vagy tariska búza, ha a
 szálkák hiányzanak vagy rövidek.

Sz. Jakabfű: *Pulicaria vulgaris*. Az ágasvári (Mátra)
 kincses pinczét ezzel lehet feltörni. Nógrádm. (v. ö. Fáy a Hasz-
 nosi kincskeresők).

babszaka(l): *Tragopodon*, Nógrádm.

gerezd: a görög dinnye külső boltozatai, Nógrádm.

paszkoncza kender: a hím egyének, Nógrádm., el-
 lentétben a magvas kenderrel.

gordós: a vörös hagyma felfuvódott szára. Nógrádm.

csipkefa: *Robinia pseudoacacia*, Nógrádm.

*) A multkori közleményben (Nyr. III. k. 12. f.) becsúszott sajtó-
 hibák így javítandók ki: „pesze (*etgaricus* h. *Agaricus*), gégerfa h.
 jégerfa, tikárfű h. sikárfű, katika h. kasika, kaposzta-bomlék h.
 kaposzta-boruliék.

had: egyes családok, pl. Versegi had, Imre had, (Nógrád, Lelesz Hevesm.), mit a sectiók jelölésére fordíthatunk.
emberképű fű (Palmonaria officinalis) Mátra.
varjú szem (Paris quadrifolia) Mátra.
varjúháj (Sedum acre) varjúmak (Hibiscus ternatus), Mátra.
hüvelke (Impatiens nolitangere gyümölcse) Mátra.
rajfű: Melittis, Nógrád.
bécsike (Calliopsis tinctoria) schwarzgelb színéről meg-
járja (Zabar). Litkén: napraforgó.
bábaguzsaly: Equisetum palustre, Nógrád.
békarokka " Somogy.
embertökű fű: Orchis (Verőcze, Nógrád.)
levescsík: Levisticum, Ipoly-Litke. Látni lehet, hogy a
nép az idegen szókat ismert magyar szók szerint ejti ki. Ha-
sonló eset: gácsmari kendő: kaschimir, s az öreg cigány
mondása, mikor fiát a pap ellenére sz. Kleofásnak keresztelte.
kalinkó: pántlikából készített fejkötő dísz.
rihes fa: ha gombák moszatok lepték meg.
csilleng (kis fürt szőlő), Eger.
csecs: a burgonyán, Nógrád.
pozsgás: húsos.
pázsitka: mételő hagyma, Nógrád.
cseplye: töről fakadt erdő 1—5 évig; ugyanez mintegy 15
évig = vágás, s ha oly nagyra nőtt, hogy a marha nem éri el
ágait: erdő, s ekkor felszabadul a marháknak. (Maczonka, a
világ közepe, Hevesm.)
cseplye (Nógrád.) sűrű terjedelmes s felkapó cserjék-
bokrokból áll, vagy felkapó félben levő erdő.
haukács, halkács: forgács (Litke).
fahang: a fának elrevésedett, vagy eltaplósodott bele,
taplósodás (pl. a retek, Nógrád).
lengubó: a len gyümölcse (Nógrád).
poshadás, possajtás: pl. uborka savanyítás. (Nógrád.)
sarjadék, sarkvessző: a gyökér tőhajtása (Kis-Te-
renne, Nógrád).
görcs: a gabnaneműek szárán. Nógrád.
kocs: a tökszára, indája. Nógrád.
páka: a káka szára. Nógrád.
bajusz: a szőlő kacsaringója. Nógrád.
inda: " " Ercsi, Fehérm.
murva: kavics, Ercsi, mondják dörmögőnek is.
rökönyödés: a korhadás kezdete, Nógrád.

BORBÁS VINCZE.

IKER SZÓK.

- Ágalni-bogalni: csürni-csavarni Kr. Vad. r. 491.
 ájom-vájom: a titkot fürkészem Ny. III. 523.
 ámult-bámult a kis pásztor. Népk. gy. I. 381.
 bidrös-bodros fössing (ruha) Ny. III. 512.
 birzes-borzas szakállamat Népk. gy. I. 80.
 cé-có (?): „cécó: alsóbb-rendű táncz multság; céc ó z ni“
 Ny. II. 135.
 ciróka-maróka gyermek versikében Népk. gy. II. 251.
 (v. ö. cirógat.)
 csajka-bajka: girbe-görbe fa Ny. III. 140.
 csász-mász: csusz-mász Ny. II. 466.
 cseng-bong: „füle visszacseng bong minden hallottakat“
 Ar. II. 184.
 csig-big: már Geleji Kat. említi a „csúfoló szók“ közt
 (Corp. gramm. 323.)
 csillog-ragyog: „arany hajuk... csillog-ragyog“ Gyul.
 a gon. most.
 „csillog-villog a sok fegyver“ u. o. „csillog-villog
 nagy pallosa“ Ar. II. 292.
 „csi mí-csomó, csupa csomó“ (találos mesében) Népk.
 gy. II. 366.
 csiri-csári (gúnynév) Kr. vad. r. 388.
 csög-bög: szemet; csögös-bögös: bokros Ny. II. 44.
 csöngös-pöngös lovak Kr. 476.
 csörgő-börgő szarkák Népk. gy. II. 210.
 „csörög-csattog szélvész gyanánt“ (a fegyver) Ar. I.
 297. csérég csattog Népk. gy. I. 25.
 „csörög-pörög igen nagyon“ (a malom) Kr. 65. csé-
 rég-pérég (a szarka) u. o. 139.
 dobban-roppan: „rossz ez az ágy, dobban-roppan“
 Gyul. a gon. most.
 egyé-bugja: rendetlen Ny. II. 427.
 fity-firity: eleven, ügyes Tsz. (gúnynév) Kr. 388.
 giliz-galaz: giz-gaz Nyelvtud. közl. II. 376.
 ginc-gönc Tsz. genye-gunya szónál.
 gyikos-gyakos (gyilkos-gyakos) Ny. III. 38.
 gyíngy-gyöngy: „zibet-zabot a lovának, gyíngyet-gyön-
 gyöt asszonyának“ Ny. III. 521.
 hérz-borz: „puzduri, hirtelen felpattanó ember“ Kr. 502,
 hete-botázik: „bódorog, akadoz (jártában, beszédben)“
 Ny. közl. II. 376.

- hü-hó: lárma, zaj (pl. Ar. II. 16.)
 időr-bodor (szőlővesszőről) Népk. gy. II. 369.
 idrés-bodros kontyval Ar. III. 167.
 idrés-budrés főkötője vagyon K. 48.
 idrétt-pödrött, idrétt-fodrött Ny. III. 498.
 idros-bodros (szőlőtőkéről; a talányt v. ö. Népk. gy. II. 369. a XCIX.-kel) Ny. III. 38.
 inde-bindéje a dolognak: nyitja, csinja-binja Ny. III. 563.
 iz-viz-eszü Ny. III. 499.
 „izseg-bizseg, mint a csik, mint a kit a darázs csip“
 Erd. népd. II. 135.
 Julcsa-pulcsa Népk. gy. II. 259.
 Kata-fata u. o.
 kityég-kotyog: „hadd kityegjen, hadd kotyogjon“ Erd. népd. II. 130.
 kozi-bozi „csúfoló szó“ Gel. Kat. Corp. gramm. 323.
 kórintósba-borintósba Ny. III. 188.
 lehve-pihvé u. o. 540.
 licskös-lucskos (ellentéte: tiszta, fényes) Népk. gy. II. 366. ^a
 lirom-láromos Ny. II. 120.
 lityke-pityke u. o. 259.

SIMONYI ZSIGMOND.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Utat csinál. Mindennapivá kezd válni ezen értelemzavaró, németes kifejezés. „Nagy utat *csináltam*: ich machte eine grosse reise“, e helyett: „nagy utat tettem vagy csaptam.“ Pedig tudnivaló, hogy „út csinálással“ azon munkások foglalkoznak, kik valamely országutat vagy gyalogösvényt kipécéznének, a földet hozzá elegyengetik, kövecscsel meghordják, megfurkózzák stb.

Behozom. „Majd *behozom* a mit elmulasztottam: Ich werde das versäumte einholen.“ Ha nem tudnám, hogy így mondja a német, meg sem érteném. A magyar „kipótolja, helyre üti“ a mit elmulasztott; azt meg, a ki előtte szalad „utol éri.“ Ezt is jó tudni, mert félő, hogy valami lóverseny féléről illet találunk olvasni: „A szürke *behozta* a feketét.“

Nem-e elég érdem? Ilyet olvastam a „Debreczen“ lapnak m. é. 238-ik számában. Érdemet de egy cseppet sem találok benne, hogy valaki egy mondatnak a nyakát, olyan mesterileg ki tudja

tekerni. Hol tanulta az illető az ilyen szórendet, meg nem foghatom. Még kevésbbé értem, hogy ha hallotta is, hogy szeretett bele? Hát nem jobban esik így mondani: „Nem elég érdelem-e?”

Nemcsak — hanem....is. Ezek olyan természetű kötőszók, hogy az általuk egymás mellé sorolt, vagy egymással ellentétbe állított fogalmakat, mondatokat, nyomban maguk után vonzzák; pl. Nemcsak az életről kérdelem, hanem a fokától is. (Közmondás). Nemhogy bezárta volna az ajtót, sőt inkább táva nyitva hagyta. Hibásak tehát a következő mondatok. „Nemcsak ki nem zár, hanem határozottan más fogalmat is feltételez. (Nyelvőr I. 167.) A beszélő hangsúlyozni (helyesebben: hangsúlyt használni) az író pedig írást *kénytelen változtatni*. (u. o. 166.) *Részt* az állam bel- részint küléletére vonatkoznak.” (Korbuly Magy. orsz. közjoga. 3. l.) Helyesen így kellene lenniök: Nem hogy kizárna, sőt inkább határozottan feltételez más fogalmat is — mert megjegyzem, hogy ellentét kiténtetésére csak a „nemhogy — sőt inkább” nem pedig a „nemcsak — hanem” is alkalmas). A beszélő hangsúlyozni (mit?) az író pedig írást *változtatni kénytelen*. Az államnak részint bel — részint kül életére vonatkoznak!

MÁRTON IMRE.

Beállít valamit. A németes beszéd a lapok útján már-már a székelőföldi literatusok, honoratiorok közé is elterjed. A budapestiek után a kolozsvári lapok is nagy hamar elkapiák az efféle kitételeket, hogy „a békealkudozások vagy a tót iskolák *be vannak állítva*”, azaz megszűntetve; holott itt nálunk Erdélyben „iskolát beállítani” éppen ellenkezőjét teszi a megszűntetésnek

KRIZA JÁNOS.

Fekszik. Épen most fekszik előttem egy fekvésben beteglő idiotismus, mely egy hirlapi czikkből van kiszakasztatva, s szövegén kívül is érthetőleg így hangzik: „mint *fekünnék* bizalomhiány abban?” Itt a magyar *fekszik* a német „es liegt” szerepkörébe mód nélkül ártja magát, másolni akarván annak meg, de neki nem illő translativ jelentékét. Még a lat. *cubare* sem éri el, compositumait is véve, a német *liegen* s ennek egyenes és oldallagos származékainak érzéki határon túl is járó virtualitását. A német például mondhatja: *es liegt mir daran*, a mint ahhoz jó *anlage*-ja is van, és *activ* igeképződéssel mondhatja *grund-* a hogy *eierlegen*. A magyar is megszokta e szólast: szíven *fekszik a dolog*; de már a *tikmony fektetés*-sel nehezen tudna megbarátkozni az ép magyar fül.

Földrajzi, hadtani terminológiában még megjár a hely vagy csapat valahol fekvése; de vadászok nyelvén a vad elejtés helyett a német erlegen betűleg való magyarítása valami lefektetésnek vagy hát megdöntésnek lenne esetlen kifejezője. Mivel tehát a feszülten heverő vagy dűlten helyződő fekvés és a veszteg-állapodó és abstract fogalmakra is bőven szabható liegen az alapjelentésen túl nagy közzel fesszenek egymáshoz, azaz állanak el egymástól: ne erőltessük a magyar szót a német széles rámajára ha kell is ha nem is. Szerintem a felvett magyartalan szólás így lenne helyrehozandó: mint volna bizalomhiány abban? vagy ki lát, mint lehetni bizalomhiányt abban? vagy van-e jelensége bizalomhiánynak abban? vagy más, a szöveghez illő versiókban.

LÖRINCZ KÁROLY.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Marokvas.

A „Nyelvőr“ 10. füzetében a többi közt a „marokvas“ elnevezés eredetéről is tétetik kérdés. A novemberi füzetben Bodor J. úr onnan igyekszik azt leszármaztatni, hogy a Tisza melléken a „marok“ szót „erő“ kifejezésére is használják. Ez nem helyes. Abból, hogy ezen kifejezés „markos legény“ azt jelenti „erős legény“, nem következik, hogy a „marok“ szót magán állva is „erő“ kifejezésére használják. Ezen esetben a „markos“ csak átvitt értelemben s csak ennek rövidítéséül használtatik: „jó markos“ (az az „jó marka, erős fogása“ van) „erős“ helyett; mint pl. „testes“ (nagy testű), „vállas“ (erős, széles vállú), „hasas“ (nagy hasú). Mert furcsa volna pl. ha abból, hogy a „nyakas“ szót többnyire „makacs“ értelemben használjuk, azt következtetnők, hogy a „nyak“ szón makacsságot is értenek. A deczembéri füzetben egy másik t. beküldő úr csak annyiban felel e kérdésre, hogy náluk a rúdvasat is „marokvas“nak nevezik; annak nevezik az olyat, mely csakugyan „marokvas“-nak van szánva, de hogy pl. a saraglya-tartónak való vékony, vagy a csoroszlyának való széles rudvasat is „marokvas“nak neveznék, azt nem vagyok hajlandó elhinni.

Minthogy a „marokvas“ elnevezés eredetét egyik beküldő sem fejtette meg, bátorságot veszek magamnak azt itt elmondani. Hogy valamely műszó eredetét megmagyarázhassuk, egész teljességében ismernünk kell a tárgyat, a melyet azon értünk. A marokvasat bárki megnézi, rögtön átlátja, hogy mért nevezik „marok-

vas“nak. A fa tengelyt t. i. végén az alatta levő vas (a „marokvas“) egészen körülfogja, mintegy markolja. Így az egész vas hasonlít egy alkarhoz, mely végignyúlik a tengely alatt, s annak végét a kéz (azaz „marok“) markolja. Ezen hasonlat folytán nevezik azt az én nézetem szerint „marokvas“nak.

TÖRÖK BERTALAN.

Az ígebeli 2. személyrag.

A Nyelvőr III. k. 483. 538. lapjain az egyes második személy használatára vonatkozó állításokra nézve hadd szolgáljanak tájékoztatóul a következő adatok. A székely népnél, tudtommal legalább, még eddig nem hallhatók a *keresel*, *olvasol*, *nézel* stb. alakok, hanem helyettök *keresssz*, *olvasssz*, *nésssz*. „Mit *nésssz* oly erősen?“ nem pedig: *nézel*. Azonban a magyar megyékben sőt a Torda megyébe keblezett Aranyos széken is már sűrűn hallható a *keresel*, *olvasol*, *nézel*, *teszel*, *leszel* sat.

KRIZA JÁNOS.

A módhatározók.

A Nyelvőr I. kötetében 6. szám alatt feltett kérdésre azon választ adtam, hogy „a sziszegő hang kettőztetése a módhatározókban a helybeli lakosok beszédén soha sem vehető észre.“ Ehhez az igazság kedvéért hozzá kell tennem, hogy a következő, de csak is ezen egynéhány módhatározók, sőt magában a melléknév is, következőleg hangzanak: *erössen*, *eröss* egy ember; *frissen*, *friss*; *lapossan*, *laposs* alma; *magossan* repül a darú; *jaj* de *magoss ég*, a *csillagos ég*; *pirossan*, *piross* alma *bor ízű*; *sebessen*, *sebess*; *veressen* *veress*.

MÁRTON IMRE.

Vegyesek.

Telleg Ny. II. 561. nem egyéb, mint *telek*; v. ö. Tsz. *telekes* és Bud. m.-u. szót. 251. sz. Ép így találunk kettős l-et: Ny. II. 422, *telek*.

Virteleg Ny. II. 327. úgy látszik = *vértelek*, Tsz. de ez utóbbi nagyon homályos szavakkal van értelmezve.

vendég szellem Ny. III. 89. Nem kell holmi szellemre gondolnunk; a. m. *vendég szelemen* (l. ezt Tsz.); vagy tán csak sajtóhiba?

Eső ruha (sic!) minden esetre sajtóhiba, vagy *elő ruha* vagy *erő ruha* helyett; l. az utóbbit Ny. I. 379. (v. ö. II. 20.)

Tod-e Ny. III. 515. mondat elején és hangsúlyozva; a vers

is így követeli, de nyelvérzékem sem mond neki ellent. Ez le-
rontja Fischer fejtegetését a tudom és tom közti különbség-
ről Ny. III. 23.

„*Tergyelik*: rokonság“ Ny. III. 231. Ha e szó összefüggne
a *térd*-del, akkor valóban csodálatos analogiát nyújt a finn
polvi, mely *tér*-et jelent és nemzetséget. Ha jól emlék-
szem, a *polvi*-ra nézve Budenzől azt a magyarázatot hallottam,
hogy eredetileg *íz*-t jelent (ez a jelentése megvan még e kifeje-
zésben: *polvi polvelta* „ízből ízre“; s jelenti egy kifejezésben a
folyó hajlását, kanyarodását), s így könnyen fölvehette egy részt
a „láb íze“ azaz „térd“, más részt az „emberíz, emberöltő, nem-
zedék, nemzetség“ jelentést (*polvise* — a. m. „egy emberkorig
tartó“; *polvekse* — a. m. emberöltő). Igen, de most jó volna
tudnunk a *térd* etymológiáját.

SIMOMYI ZSIGMOND.

MAGYAR NYELVEMLÉKTÁR.

A magyar nyelvtudomány forrásainak száma, melyekből a
nyelvbuvárok, kiki a maga célja szerint, számtalan becses, eddig
használatlanul hevert adatot meríthetnek, három vastag kötettel
gazdagodott. Ezek a M. T. Akadémia kiadásában újonnan meg-
jelent „Régi magyar codexek“ 1–3. kötete. Szerkesztik Budenz,
Szarvas és Szilády.

Az első kötet a „Régi magyar nyelvemlékek“ 1. és 3. kö-
teteinek második kiadása, s magában foglalja a Bécsi és Mün-
cheni codexeket. A második kötetben nyolcz, eddig kiadatlan
régí kéziratot kap az olvasó; ezek a Veszprémi, Peer,
Winkler, Sándor, Gyöngyösi, Thewrewk, Kriza,
és Bod codexek. Mind a két kötetet a Nyelvőr buzgó munkása,
Volf György teszi közzé. A harmadik kötet szintén a Nyelvőr
ismert dolgozó társai: Komáromy Lajos és Király Pál
felügyelete alatt készült, s három, eddig kiadatlan codexeket
foglal magában; ezek a Nagyszombati, Domonkos és
Virginia codexek.

A 23–26. ívnyi, nagy 8. rét alakú egyes kötetek ára 2 frt,
mind a három kötetét együtt véve 5 frt. Midőn nyelvünk minden
barátjának, különösen pedig a magyar nyelv tanítóinak figyel-
mébe ajánljuk nyelvünknek e becses emlékeit, el nem mulaszt-
hatjuk, hogy méltó elismerésünket ne nyilvánítsuk a M. T. Aka-
demiának, nem csak hogy közre bocsátotta ez eddig csak kevés-
nek hozzáférhető emlékeket, hanem hogy a lehető legcsekélyebb
árt szabva, mindenkinek könnyen megszerezhetővé is tette.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

1. „Mi tiszabalparti: Debreczen, Nagykunság, Hajdúság, Nyírség, Sárrét vidéke, Szathmár, Szabolcs, Bihar, Külső Szolnok, Békés, Csongrád megyei, jobbára tősgyökeres kálvinista magyarok azt tartjuk, hogy kiejtésünk legeredetiebb magyaros; mert, (bár — de csak is a trivialitást és culinarismust affektáló pór-néplünk a „ló, szép, kész, csekély, pénz“ sat. helyett „lú, szíp, kísz, csekíj, píz“ s több efféléket mond), az irodalmi nyelvet legjobban ez közelíti meg, vagy is a keletkező magyar irodalom ezt vette be a kánonba: s még is éppen mi e vidékiek a nyelvtudósok által nyelvünkre (véleményünk szerint legalább) erőszakolt közép *e*-nek lételéről vagy szükséges voltáról semmit sem tudunk; továbbá az *ly* hangot ép úgy ejtjük ki, mint az egyszerű *j* betűt, például nálunk folyó: fojó, kevély: kevéj, sat.: bizodalom teljesen kérdésbe teszem, és a Nyelvörben palam-publice megfejtetni kérem. 1) Mi különbség van ama közép *e* és a másik kettő, a hosszú *é*, és rövid *e* közt, s hol és mikor kell használni? 2) Miként hangzik vagy ejtetik ki az *ly*? — mert ha úgy mint az egyszerű *j*, és használatát még orthografiai határozottság sem követeli; mire valók akkor a kettős betűk?“

E kérdésnek veleje abban áll, vajjon a zárt *é* és az *ly* hangök jogosak-e nyelvünkben, vagy mint a kérdező mondja, csak a nyelvtudósok erőszakolták vagy akarják ránk erőszakolni? Éppen ez a kérdés az, a melyet a Nyelvör II. köt. 3. füzetének első cikke tárgyal; a kérdéstevőt tehát oda utasítjuk, ott sok pontra nézve felvilágosítást találhat. Ide czéloznak még a III. k. 274. és 509. lapjain lelhető feleletei a szerkesztőségnek. Itt tehát csak a kérdező némely tételére teszszük meg észrevételeinket. 1) Hogy a tiszabalpartiak a maguk nyelvjárását tartják legeredetibb magyarosnak, az természetes dolog; de hogy egy lényeges hang, éppen a kérdésbeli zárt *é* hiányzik belőle, s hogy ennél fogva nem mondható a legmagyarosabbnak, az is kétségtelen. 2) Hogy mi különbség van az *e* és *é* között, továbbá az *é* és *e* között, arra egyszerű a felelet. Az, a mi az *a* és *á* az *á* és *a* között: az *a* és *e* nyílt, rövid, az *á*, *é* zárt, hosszú, az *á* és *é* zárt rövid hangok. Az *e* és *é* közt továbbá az a különbség, hogy a zárt *é* mélyhangú szótaggal is párosúl, pl. gy *é* r t y a, s hogy ez eseten kívül *ö*-vel is felcserélhető pl. fél föl, még mög, p *é* r p *ö* r, sz *é* m *é* m sz *ö* m *ö* m, né *é* m né *ö* m, kegyel *é* m kegyel *ö* m, viszt *é* k viszt *ö* k, szék *é* n szék *ö* n, nemzetség *é* s nemzetség *ö* s sat. sat. a nyílt *e* pedig egyikre sem alkalmas; nem mondhatni s az *ö*-zö vidékek sem mondják oha pl. szeles helyett szölös, szeretet helyett szörötöt,

kegyetlen helyett *kögyötlön*, sat.; míg pl. a verés félül-ről helyett az irodalom is inkább vöröst, fölülről-t használ. 3) Hogy miként hangzik ez a zárt *é*? Úgy, mint az *é*, ha röviden ejtjük ki. S az *ly*? Úgy, mint az egybe olvadt *lj*. Különben mind a kettőt legtanácsosabb hallásból megtanulni. 4) Hogy mikor és hol kell a zárt *é*-t használni? A tőszókra nézve minden egyes esetben megmondja a Nagy Szótár; a ragokban és képzőkben pedig az *é*-nek megfelelő mélyhangú *o*: pl. „nagyságos“, tehát „fölségés“; „hatalom“, tehát „szerelém“, „sáros“, tehát „vérés“; „házon“, tehát „rétén.“ Ellenben: fonalak“, tehát „kötelek“; „láttam“, tehát „néztem“; „sárosan“, tehát „vizesen“ sat.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

János bá. Héj szomszéd! be igazán beszéé kê, végötös végig (véges végig. „A faluban véges végig“ Népdal.) igaz, a mit ehêt emonda. A világra neköm is ijen a közepső léjánkám, pedég csak a fársáng farkán (fark „vég“ jelentéssel gyakori; pl. falu farka, az ünnep farka, böjt farka stb.) a jövő udvarhejji vásárcó lösz égy héján tiz esztendős. A bangó (bugyuta, hülye) az es mindég poroszmítá (prosmítálni, nyügölnödni, zsémbelni) mindég vigyorog (mosolyog, fogát mutatva nevet) a legénkékre, mind a vidéki kutya, s tőri a nagy nyavaja, ha eszibe jut az a hóhérnak való táncz. A nyű ögye még a dógát szomszéd; poszticcsa el a fekete fene, a menyinyi héába való teremtés tapossa az isten főgygit, me (me, mett: mert) mán mégötte a lelkömet a nagyobbik léányom, a kit az a tabajdok (ügyetlen, ügyefogyott) Molnár Gyuri Szőn Győr napkó lössz esztendeje évött vót. Az ördög bigliájábó (biblia) kerüle ki rájok az áadás, me jót sē mondhatok. Hiszē mán másadik kápálás után mindakettőt ötte a fene, hogy ök biz e éváának (elválnak). A tömlecz mind hitvány embört ögyék, met a földnek nehéz es ijen gonosz lelköt a hátán visēni. Ó édös szerelmetös Jézusum, hol állanánk münk most, ha ez a disznózom atta (disznós atta, disznózom atta, disznó veszett káromló kifejezések) dologság úgy még nem rántott vóna. Héj nincs párja szélös e világon az asszony portékának; annak mindön zeleccsége (pereputtya) ojan, hogyha az ördög belé búvik, az esze mindcsak ördögségön, még zuvaton (pletyka) jár. Eleget morogtam, hogy héss, héss, né reptűj (hess = a tyúkok

elüzésére használt kifejezést igen találóan viszi át a székel az emberi gög repkedésének a jelzésére) asszony! egy szikrát se hasznát, annyit es, mind egy köröm feketéje. Az asszonyembör egyik hecses-ki, másik hújki (hecsé húj! a disznók elüzésére szolgáló nógató kifejezések; a macskák elüzésére kac z! a kutyákéra kus ti (couche toi?) a kifejezés Erdélyben); neki ha él, ha hal (minden áron), táncz kell, még mozsika, mig osztá' éccé (egyszer) úgy éssze mönyön, mind a Túri farakja (közmondás: „összement, mint a tót orgona“ helyett). Ahajt mit csinálának ténnap a kalákába (valamely nagyobb munkának elvégzésére hivottak közreműködése és mulatsága, pl. é h í t t a k k á l á k á b a, s é k é h o g y m ö n y n y ü n k. A közös munkára rendesen táncz-mulatság következik) és? a legényök elvitték a Minya báék Katóját és a lötyönfütybe (Oláhfaluban használt szó táncz jelentésben), s ahajt a nem vót elég, hanem úgy ézuvatoták (elpletykálták, megszólták, szapulták) szögén fejit, hogy tán biz e soha sém és rëndöl az isten neki szöröncsét. Oszteg úgy étánczóták magikot mind közönségösön, hogy disznócsorda hájtáskó vetőttek haza, akkó és csak a mikó mán a fejrénépeköt mind haza duvasztották (hazavitték). A mozsika ojan ékös vót, hogy soha embör ojant né lászson!

FELMÉRI LAJOS.

Szeged vidékiek.

De jár a légykapója: jár a szája.
 Hitelbe beszél: hallgatag, szótalán, kevés beszédű.
 A kend szava sè kész pénz ám: nem hiszünk neki.
 Ott hatta a kezest: ágyba ganajazott.
 Fejin tánczol; nagy bajban van.
 Kifordították a gúnyából: adósságban elvették, a mivel birt.
 Tótágast áll benne a szentlélok: határtalan jó kedve van.
 Kinyútt ám kilencz kutya-hoszszára: arra mondják, kinek uj ruhája van és kényesen jár.
 Előre fordították a farát: teherbe ejtették.
 Szemétön szödött gyerök: törvénytelen gyermek.
 Rágyutott ám ez is a nótára: hangosan dalol.
 Add érébb a kanalat: hozd ide a pipámat.
 Suhancsék kend a levesre: vessen rá zsirban piritott vereshagymát.
 Mindönbe beleakad a szöme: azt is meglátja, a mit nem kellene.
 Lējárta magát: kifogyott a vagyomból és becsületből.
 Dűcses egy pohár borj. Kidűtötte a vizet. Ugy esik az eső, mintha dűtenék. Földűtötte a korsót

Sora van a sornak: oka van mindennek.
 Foktumra vötte a dógot: munkája fölött gondolkozik.
 Résön járjon az eszöd: figyelmes légy. (l. Erd. 6562.)
 Viszi ám a sörpenyőnyelet; siető parasztlányról mondják:
 midőn egy ágra fonott haja ide-oda lógg.
 Foga van a napnak: mondják, ha napos időben hideg van.
 Hibít a nyelve: selypes, hibás beszédű.

FERENCZI JÁNOS.

Veszprém megyei ek.

Majd a fene létül Messiást várni: nem várok hiába.
 Ha így soká jár az idő, bizony mégérjük a krucifiksz-futást;
 akkor mondják, ha sok az eső vagy hosszú a szárazság.
 Má ez sajnos dolog 74-ben (vagy 73-ban stb.) Akkor mond-
 ják, ha valakin báj esik.
 Ez a léány usz szól, mintha kanári madár vóna: szépen
 énekel.
 Kár, hogy neked édés apád kaliczkat nem csinátatott:
 csunya gyerekek mondják.
 Ugy gyün ez az ember, mint a veszédelém: gyorsan.
 Gyere be fiam, mer mégész a kankus: kis gyerek ijesztge-
 tésére mondják.
 Né járasd ugy a szádat, mer elkopik: ne koptasd a szádat!
 Talán zsirral ész? Annak mondják, ki nagyon hizik.
 Milyen ez? Ha nem akarják megmondani, azt felelik: „Mit
 kérdéd? tulipiros!”
 Ejnye de tintafosó gyerek vagy: annak, a ki nem mer, vagy
 hamar megijed vlmitől.
 De kirugtál: kicsiptél.
 Hát ha megbetegsző, mit észő? kérdik attól, ki kalácsot
 vagy más vlmi jót eszik.
 Nem lehet ám mindig rétéssel éni! mondja az, ki egysze-
 rűen él.
 Té csak engem kinullázó! annak, ki kitolja vlmből.
 Lassan! én is tudom ám, mennyi kécczér kettő: nem
 csalatom meg magam.
 Nem jácczom én most: ez az enyim, az a tied; ha fel-
 osztanak s egyik a másiknak kevesebbet akar adni.
 Sē baj papéknál: nem tesz semmit, nincs baj.

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Babonák.

Ha a jérce kukurikol, tűz lesz; vágd el a nyakát azonnal.
 Ha ég (tűz van), fordicsd fel a ház előtt az első kenyeret.

(E célra az először szakajtott kenyeret mindég megjegyzik, s legutóljára fogyasztják el, midőn az új sütés következik.)

Midőn az első fecskét meglátják, felé fordulnak s kezökkel mintegy a képöket (arczokat) mossák, „ptü ptü, minden rútságom rád szálljon“-félét mondanak, hogy a szeplő ki ne verjen rajtok.

Ha a fecskefészkét leverik a házfedésről, a tehen vért ad.

Első gyümölcs evéskor: „Ujság hasamba, hidegfogás (lelés) pokolba“.

A kinek a szemöldöke az orra fölött összenő, a gyermeket féltik tőle, mert megigézi, azután mindég betegeskedik.

Ha a gyermek foggal születik, szerencsés óriás lesz, de ha a bába ellopja, nem.

Kukucska hány esztendeig élek? (mondják a kakuk szavára, s megolvassák, hányat kukkan még azután. Ez azonban inkább tréfa mint babona.)

Tejbe késvel aprítani kenyeret nem engednek, mert az olyan, mintha a tehen tőgyit vagdalná az ember.

A mely ház udvarába bebög az elzüllő tehen, annak a gazdaszonya vette el a hasznát, rontotta meg.

A be a forgó szêbe (szélbe), ód meg az ingéd gallérját, s melátod, ki boszorkány a faluba.

Ha akarod tunnyi, minek hiják uradot (férjedet), Lucza naptó fogva karácsony bötyüig minden ádott nap harapj bele egy aumába, osztán tedd vissza a zsebedbe. Karácsony böttyi estvéjén á ki a kis kapuba, s édd meg: a minő nevő legény vagy ember legelő (először) meszőllít, úgy híják az uradot.

Ha szen Györ nap előtt (sz. György) kecskebékát (Hyla arborea) fogsz, takard be a hangyazsombikba. Három hét múva (az időt bizonyosan nem tudom) ott tanász egy kis villát, meg egy gereblyét; a kit evvel megereblyézel, mindég utánnad jár (szeret), s ha nem szeretéd, szurkád még a villával, nem szeret többet.

Ha evésközben véletlenül kenyeret szel valaki, midőn még van (az előbb szeltből) egy kis darab, azt mondják: valamellyik atyafim éhezik.

A halva szülött hét esztendeig van a sötétségben; ekkor sírni kezd, s ha valaki meghallja, megkereszteli: „Ha gyerek vagy, legyê Ádám, ha lány vagy, legyê Éva, én téged stb.“ Ha senki sem hallja meg a szerencsétlen sírását, hét meg hét esztendeig marad ismét a sötétségben, s újra sír a 7-ik évben.

(Ipoly-Litke.)

BORBÁS VINCZE.

Kincsásó babonák.

I.

Pusztá-Kapoj határába van egy régi szentegyház. Aszt mongyák, hogy ott én nagy kincs van elásva, de aszt csak ugy lehet fölvennyi, ha éggy kis gyereknek a dèrekát leütik. Mer aszongyák, hogy a török világba ásta el éggy harangozó, asztány éty kis fiának a dèrekát leütötte, asztány aszonta, hogy aszt ad-dig senki fő nem véheti, míg ugy nem cselekszik.

II.

Két ember is ément egykor pészť ásnyi; asztány aszonták, hogy űk ég nem ijennek sémmitű ezen a világon. Ástak, ástak; má jókora gödör vót, asztány a zéggyiknek a kapája má beleütött a csöngő érczbe; hát éczczérre a zárok szélén él lovas áll. A zéggyik éfutott, de a másik aszonta, hogy ű a zistennek se fut most má. Hajja ám csak éczczér: „Huzzátok fő aszt a kékdolmányost is!” Főnéz, hát láttya, hogy a pajtása má főnnlógg a fán. Na'on égigett; asztány éfutott. A zerdő szélén ég találta a pajtását, pejig aszt hitte, hof fölakasztották.

(Kapoly. Somogy m.)

SONNENFELD MÓR.

Népmesék.

A Jávorfá.

Vót éccér ek kirá, annak vót három léánya; éccér asz monta nekik, hom ménnyenek ki a vágásba eprésznyi. A mellik előb teli szédi a fazékát, ak kap egy uj ruhát. Émentek mind a hárman, mindéggyik vitt éf fazékát. A lekkissebbik legjobban sie-tett, asztán legelőbb teli szétte a fazékát. Amazok igen irillét-tik*), hogy ű előb teli szétte; asztán aszonta a legüdüsebbik a közepsőnek, hogy ű maj keres a legfiatalabbiknak a fejibe, asztám majd émecczi a nyakát nekije. A közípső nem akart rá ányi. de asztám mégis rá át. Oda hitta a fiatát, hom maj keres a fejibe, asztán lévőakta a fejit nekije. Csinyátak ég gödröt, abba elásták, asztá~ a zeprén elosztosztak, mindenik teli törtötte a fazékát, asztá haza méntek. Kérdi a kirá, hoty hun a lekkissebbik lánya; aszonták, hogy űk nem tuggyák, valahun ébódút a zerdőbe; ke-restük, de nem taláták.

Asztá~ a hun elásták, ott kihajtott ész szíp jávorfa. Ára mént ek kódis, lévőakta, csinyát belüle ém muzsikát. Asztám mi-kor mék poróbáta, isz szót:

*) Az i = i felé hajló é.

Én is vótam kirá lánya,
De mos vagyok jávorfábú
Kis hegedücske.

Oda még a kódís a kirának a zablaktya alá, asztá~ ott hegedü. Mékhallották, asztá főhíták a kódíst. Asztá kezibé vétte a kirá, anná még isz szót:

Fujjad, fujjad idés apám,
Én is vótam a leányod,
De mos vagyok jávorfábú
Kis hegedücske.

Asztá~ odátta a közípső leánnak, anná még isz szót:

Fujjad, fujjad idés néném.
Én is vótam kirá lánya,
De mos vagyok jávorfábú
Kis hegedücske.

Oszt odáták a legöregebbiknek, de an ném akarta a kezibe venni, utóára mégis csak ráát; anná még isz szót:

Fujjad, fujjad én gyilkosom,
Én is vótam kirá lánya;
De mos vagyok jávorfábú
Kis hegedücske.

No, érimüt ére a leá~, asztán ijettibe elejtette a hegedüt. A hegedü odacsapódott a zasztáláphô, asztá~ összetörött. A mind összetörött, hát csak kiugrik belüle a kirákisasszony. Nagy örömmê lett ére a kirá, összecsókuá a kedves leányát, a kódísnek még éj jó marok aram pízot adott. Asztá kiszégesztek eh hordót, bele tették a legüdösebbik leá~t, fôtették eh hegyre, osztá~ onnajt légurgitották; uh hát még.

(Balaton vidék.)

FISCHER IGNÁCZ.

Ijesztôs mese.

Vót éccér egy ember, a ki má' rigúta githéskédett-göthösködött; próbátak vele minden-félit, de csak ném tudott meggyógyúni sêhugyan sê. Asz' javáják éccér a felesíginek, hosz szêrezên akasztott ember máját, sússe még neki, attú meggyógyú. El is mên az asszon egy akasztófa alá, kivészi az akasztott ember máját, haza még, mégsüti, odaagygya az uránok, hogy égye még. Mégette, de mingyár is könnyebben lett rá. Nagyobb igasságér az ember ném tudott a dologba sémmit.

Hát ugy íjfêltájban lehetett — az ember má fekütt, az asszon még még oda kinn tett-vett valamit a konyhán — mégzörgetik ám az ajtót s beszél valaki:

- Eressz be, té!
 — Erezz be, annyuk, azt a szegíny embért.
 — Dehogy eresztém, eressze be kē.
 Mégin csak zörget, a ki ott kin vót s beszól:
 — Eressz be, té!
 — Ugyan erezz be má annyuk aszt a szegíny embért.
 — Dehogy eresztém, má mér ereszteném, eressze be kē.
 Mikor harmaccor is mégzörgetik az ajtót, kimégy az em-
 bér s beeresztí. Hát az akasztott embér vót.
 — Hol a szeméd?
 — Kivágták a vargyuk.
 — Hol a hajad?
 — Éhorta a szél.
 — Hát a májad hol van?
 — Té étted meg! (s az elbeszélő valakire hirtelen rámutat.)
 (Tolna m.)

LEHR ALBERT.

Találós mesék.

Hun van az ökörnek lektöbb husa? — A füli mögött.
 Mëllik ódalán van az ökörnek töpp szőri? — A mëllikre
 a farkát csapi.

Mije nincs az istennek? — Istené.

A temető réngött, a koporsó sétát, a halott sirdogát. —
 Jónás a czethalban.

Fa a kóccsa, viz a lakattya, a vad emént, a vadász ott ve-
 szétt. — Mózes és Faraó a vörös tengeren.

Mi csínyál az isten, mikor az esső esik? — Sarat.

Mi csínyánok a városiak, mikor az esső esik? — Hagy-
 gyák esnyi.

Mér esik az esső? — Mer lajtér gyán nem gyühet lé.
 Föd lopi a földet. — Ha az ember fehér vaj sárga stb.
 földet lop.

Mëllik a legnehezebb sulok? — A busulok.

Mínek nem jó ott kigyünnyi, a hun bemént? — Az itének.

(Szőke Dencs. Somogy m.)

VERES JÓZSEF.

Párbeszédek.

Őrségi.

- De rosz kedvé van, Ferku bátyo!
 — Az-án, met az-ijje nem aluttam kü magamat. Ék kis
 kesisbe (multság) vótunk.
 — Asztá hun?
 — Ádomás-ítába (kézfogón) vótunk.
 — Kiní?

- A Balogokná. Az-este elitták (eljegyezték) a Katit.
- Hát vótak sokan a vendigiék?
- Ajje! Telli ház embér vót. Asztá csak eliágottunk, emu' lattunk egisz vértattig, még, a bort mind még ném ittók. (A bort a völegény adja.)
- Hács csak sokan vótak?
- Ajje! Annyan vótak a forgudúk (főző és udvarló nők), csakném egymás csipejít vertik le.
- Hát mikor értek haza magok?
- Tisztán akkor, mikor béakomodott (alkonyodott.)

SÍPOS ESZTI.

S z é k e l y s é g i.

S z e m é l y e k : Egy s z é k e l y ember. Egy elszékelyesedett öreg

C z i g á n y.

S z é k Vót-é kiednek vaj égygy szereteje, Samubá.

C z i g. Nekém Herencz (Ferencz) Uram Patakfalán vót égygy, Telekfalán a második, Városfalán a harmadik, Oklándon a négyedik, Almáson az ötödik; ojan nem vót a nap fája alatt. Déborának hitták, az a vasárnapi vót.

S z é k. Hát kied Samubá, azt miét nem véné el?

C z i g. Ién bizén mégmátkásottam vót velle, elhoztam a jegyét, égygyik asszony égygyet mondott, a másík asszony mást mondott, hogy a nem ményén nekéd a faluba lisztétt, túróétt, ahajt a jegyét visszaküldöm, ugy még haragutt az az aszszonpép réám Herencz Uram, hogy még az úton sém köszönt többet nekém; haném ujan legén mint én nem és vót nem és léssz ujan arany fonallal kivarrott dolmányom vót, ápám Ugron Páltól vette vót, hogy mikor én felültösztem Herencz Uram, a napra lehetett nézni, de réám nem, ojan sarkantyut üttem a csidmám sorkára Herencz Uram, így és állott úgy és állott, mikor méntem az utonn, cséngétt pöngétt . . . . a lelkit. mikor én az utonn mégindultam, a nemés embér az uton lévette a kalapját előttem.

S z é k. Hát a Samubá hogy esétt vót?

C z i g. A bizén ugy Herencz Uram, hogy én Városfalára vótam guzsajasba, jöttem haza, a kard zérgétt az ódalomonn, a jó paripa mént alattam, Kénosi Pál dulló (szolgabíró) vót, a kalapját levévé s nekém ugy köszöne, alász szolgája, én pedég sémmit sém szóllék. Az igaz éjjel vót.*)

(Erdővidéke.)

KRIZA JÁNOS.

*) Sajtóhibák. Az 1874. december füzetben az 500. lapon közlött „Gúnynevek“ közt Godra István után hibásan van szedve *fejfedé* e helyett: *fel-szedé*, *Csicsin* Borsó helyett olv. *Csicsiri*. *Fenyés* helyett olv. *Furulás*. *Térdig érő* *toska* helyett olv. *laska*.

Kr. J.

Névnapi köszöntők.

Sándor napjára.

Örüjj és örvendézz, né halazd sokára,
 Mer eljött az idő, melyet szíved vára;
 Hogy jutál neved tündöklő napjára,
 Immár félvirattál Sándor napjára;
 Tígedet az Isten ítessen sokáig,
 Soha még né vessén, sőt inkább szeressén.
 Szeréncse bódogság mindenkor kövessén.
 Rajtad az irgalmas Úrnak keze légyén,
 Hogy né írjen tígéd soha sémmit szígyén;
 Pirújjon orczája, ki ellenéd mégyén.
 Szájjon annyi áldás reád az egekből,
 Valamennyi szó, hang származik nyelvedből.
 Álgyon még az Isten a magos ménnyekből.
 Mikor elvígezed pályafutásodat,
 E világon való zarándokságodat:
 Amaz igaz bíró ménnybe szállásodat
 Helyéztesse még nyugodalmodat.
 Szívesén kívánom.

(Földes).

BAKOSS LAJOS.

Gyermekjátékok.

(Két gyermek össz fogja a kezét s föltartja; ez a hid. A többiek, az utasok, egy lánczczá fogóznak).

Utasok: Itthum van-e a hidas mestér?

Hidas mestér: Itthum vagyok, csak mozs gyüttem.

Utas. Ereszsz átu a hidadon.

Hid. Ném ereszhetlek, mert pitkéssek-patkóssak a lovaidd; hátha lészakad.

Utas. Ha lészakad, fölállicscuk (vagy: föláglálluk.)

Hid. De mivê?

Utas. Naty fejszévê, kalapácsosó. (Futnak: az utolsókat a leeresztett hiddal föltartóztatják, ha bírják, s akkor ezek lesznek a hidasok.)

(Szöke Dencs, Somogy.)

Litya játék.

5.

Ámszám szubélla,
 Drágo bödzsella,
 Ébregucsé nánetuti
 Ojmoj momorè.

6.

Elémbelém bérhározi,
Szemszem kutidálározi,
Ikmá ukmá hábóka.

7.

Dándóri davandóri,
Mama purgátóri,
Székszáromi komáromi,
Csáli csáli dongó cicélle.
Talán ném vagy csörögél,
Nánó nánó, hűcses ki té Trészka.

8.

Ántán titáni,
Finifáni kapányi,
Áristáris bugyelláris,
Liklakatáris.

VERES JÓZSEF.

Gyermekversikék.

Góly a látáskor.

„Gólya, gólya, gelicze, ki lányát vétted el?”

„A tengéri puskásét.”

„Mivel hoztad haza.”

„Síppal, dobbal, nyári hegedűvel.”

„Ha én gólya vónék, az ágy alá búnék ;

Onnét kurjongatnék.

Kúrja, bácsi, kúrja! elszakatt a húrja ;

Kösse még a róka, térdig írő hóba.”

(Földes).

BAKOS LAJOS.

Táncszók.

1.

Hopp a Jézus hirivel,
Szüz Mária képivel,
Kerülőleg ki, fordulólá be,
Egy darabig kifelé,
Egy darabig befelé.

2.

Hátra felé, elé felé.
Hányd a lábad mindénfelé.

3.

A meggyfámra rigók jöttek,
Vaj két szemét még is öttek.

4.

Sárga rigó csérésnyére,
Gyere babám esketőre.
Négyen vadtok édes egygyek,
Négyen nem érték még egygyet.

(Erdővidék.)

KRIZA J.

T á j s z ó k.

S z é k e l y s é g i e k.

Albét: Albert.	csénál: csinál.
ámbolyog: kószál.	csepész: főköttő. l. Kr.
ámottam: álomban. l.	csércse: fülbevaló. Kr.-nál
Kriz.	más jelentés.
Anis: Anna.	cseplész: haszontalan, alá-
batyuka: maszk, álarczos.	való.
bélézna: az a hézag, mely	csérpenyő: serpenyő l.Kr.
az osztovátában a fonalban a	csics: esecs. l. Kr.
leszakadtak után támad.	csirikol: csiripel. l. Kr.
bérös: béres, szolgál.	csürke: csirke.
bezzene: a kenderföldön	csügör: almamust.
a lábán megszáradt kender.	csütke: csipke
bihal. bival.	czépők: bakkancs. l. Kr.
binyó: bogyó,	czintorom: czinterem.
bigió: gubacs.	czirókál: édesget.
bordicza: járombélfa.	czoczó: ló.
bosonyázni: odakószálni.	czom: czomb. l. Kr.
boss: bors.	déczka: deszka.
bossó: borsó.	dészü: gyűszű.
bozzos: borzas.	diszke: egy évesnél fiata-
buszu: boszu.	labb juh. l. Kr.
csalfás: csalfa.	dobonka: víztartó edény,
csapongos: rézsutos.	olyan mint a korsó.

(Szálldabos).

BARTHA KÁROLY.

K i s K u n s á g i a k.

Mamogtat: fujtogat.	nyámmog: lassan eszik.
murva: uti kavics.	ocsmonda: csunya, rút.
nyámádi: ügyetlen, mihasz-	padmaj, padmal: oldal
na, mamlasz.	fülke, pl. a sirban.

pacsa: ronda, csunya.
 pajáz, pöczeit, czigé-
 réz: a pitykejáték különféle
 fogásai.
 pötyke: hányaveti.
 puruttya: lusta, tespedt.
 slampétt: l. puruttya.
 süsü: paraszt.

szuszka: alamuszi.
 szuszoga: galuska árpa-
 lisztből.
 titilál: pizsmog, életterlen-
 kedik.
 tohonya: lassú, lusta.
 totojáz: dédelget, kényesz-
 tet.

BENKE ISTVÁN.

Borsod megyeiek.

Nem akaródzik: nem aka-
 rok, nem tetszik vmít tennem.
 (l. Nyv. II. 181. 422.)

budár, budi: árnyékszék.
 bunkó: sulyok.
 ciliander: pintes üveg.
 csikar: karmol.
 csöllen: kerékre hajtani
 a fonalat.
 ludat dugni: ludat tömni.
 eszvátá: szövöszék.
 évödni: feleselni.
 fiatalúr: ifjúúr.
 frász: nyavalatörés.
 garád: kerítés.
 gallóka: hinta.

hamvas: háti ruha, mely-
 ben füvet szoktak a mezőről
 haza hordani.

holyan: olyan. (Nem mily-
 len? A szerk.)
 ingeresztel: ingerel.
 irongálni: jégen csusz-
 kálni.

jód: majd.
 kelebe: kebele.
 koczik: patka.
 komót: fiókos ruhaszekrény.
 kötő: előruha, kötény.
 kupa: öntöző.
 látránkodik: alkalmatlan-
 kodik.

(Diósgyőr vidéke.)

NÉVY GYULA.

Biharmegyeiek.

Bakó: vászontáska hosszú
 madzaggal, hogy a nyakba le-
 hessen vetni.

bandzsit: kancsal.

bánya: fürdő. Elmenék lel-
 kem a bányába, három napig
 ültem a vízben; úgy kiszította a
 testemet, ojan vótam mint a
 rosta."

bekecs: bekes, prémes téli
 ruha.

berena: deszkakerítés.

biling: öt-hat szemből álló
 szöllőfürt.

búskát adott neki = kosa-
 rat adott.

csajfitás, csámpás,
 csángurdi gyalázó szók.

csámborog: kószál az
 utcán.

cserkészni: böngészni
 valami mezőn.

cseléd: család.

csívelyeg: tévelyegve jár.

csüvölő: szövöszékhez va-
 ló eszköz.

czókmók, czepeczu-

pa: limlom, aprócseprő ruha-
darabok.

dercze: a tiszta lisztből
sűrű szitában maradt rész, mely
a korpánál táplálóbb; kenyeret
sütnek belőle.

dülő út: mellék út.

előte: a boglyakemenczének
sárból tapasztott ajtaja.

esteráng: istráng.

fíreg: patkány, egér; az
előbbi pocz-nak is hívják.

gácsir: himrucza; a ka-
csa ismeretlen.

garággya: trágyából s

(Furta környéke.)

szalmából összehordott fél öl
magas kerítés.

gelebem: kebelem. „Gele-
bembe tevém a píz, mégis el-
lopák.”

gezemicze: a boglya kö-
rül levő hulladék.

gomolya: sajt.

gömörödik: mikor csak
annyira fagy meg, hogy az
ember alatt leszakad.

görhe: kukoriczalisztből
készült pogácsa.

guriga: karika.

GYÖRGY ALADÁRNÉ.

Fehér megyeiek.

Abronica: kötőfék fajta
fonadék, melyben étekfazéka-
kat visznek a szántók után.

azon; „azon melegen kösd
réá; azon nyersen falta bē;
azon lisztösen szaladtam el.”

bogjó, boglyó: a disznó
nyakán lelógó két csöcs; bog-
lyós disznó.

belebordulni: belefor-
dulni.

erős; „erős egy idő van.”

elállni; „ha elállja a szeme”
= ha elbirja.

esni; „úgy esik mondanom”
= úgy mondhatom.

elvádulni: elvállalni. (Vesz
prémét is)

feküdni; „Jézuskát fekszik
(mint Jézus a kereszten); utol-
sót fekszik” = haldoklik.

hallgatkozni: hallga-
tódzni.

hégyesen; „nagy hégye-
sen kurjant.”

hazapirongatni; „előtt
értém az én rózsám hazapiron-
gatni.”

hajnali kurjantás: az
ökrész hajnalban bekurjant a
béreseknél, hogy: ganéjnit, itatni.

különös: a ki künn van.

kettőző, l. marokszédő.

körüllegelni; „a barom
körüllegeli a fát.”

lenni; „nagy zajjal vannak;
milyen hamissággal vannak.”

markotszédni: egy cso-
mó veteményt egybe kötni.

marokszédő: oly leány,
ki a veteményt marokba fogva,
kötelet, szalma gúzszt fektet
alája s kévébe köti.

máglya: boglya, kazal.

mérges a szél, az idő, a
tél, az eczet.

nyílni: pirosat nyílik a
rózsa.

nesz: ürügy; „avval a nesz-
szel indult.”

p a k l á r : paplan.	s i f l i : mézeskalács.
p u j n a t ú r ó : juhtúró, bir-	s z é d i b a b a : ringelspiel ;
ka savóból.	szédibabázni.
p i z s i : hangyaboly.	u r o g n i : ugorni.

(Szigetgyháza.)

MARKOVICS SÁNDOR.

Helynevek.

A Magyar Nyelvőr III. k. 526. lapján Slavóniából Eszék felső várossal összekötött Magyar-Rétfalu már érintve levén, nem lesz tán felesleges Szent-Lászlóval is megismerkednünk, mely egy a legrégebb reform. egyházak között, hol Sztáray Mihály püspök gyujtá meg a reformatió fáklyáját 1541 körül. Szentegyházának alapját Lampe szerint, mint az egyház legrégebb jegyzőkönyvében is olvasható, Stipan Schirianovich despota (rácz vajda) vetette meg 1218-ban. „Hic elegantissimum quondam Templum fuerat extractum per stephanum Despotem Schirianovich Siklosini mortuus et sepultus Gyontér in comitatu Baranyiensi.“ De e tárgyról majd bővebben a slavoniai most már öt reform. egyház története leírása alkalmával.

Szent-László fekszik Eszék, Csepin, Vuka, Diakovár, Vinkovce, Vukovár és Dálya között, csaknem a központon rónaságával elterülve a sokféle elágazó Valkó vagy Vuka által körítve mint kis sziget.

Düllők. Kis erdő. Bucsák. Katonák réve. Győrfalva. Csókaberda. Gyenes. Lúkö. Mókavölgye. Samurétje. Bajafalva. Nebojsza. Ujfalva. Ujfalvi temetés. Kismihály. Hosszúgaj. Garagista. Hosszúföldek. Györe. László. Doravölgye. Nedván. Kurucz kertje. Faluk alja. Kis sziget. Nagy sziget. Méheske. Füzes (legelő). Palacsá tava (nagy mocsár). Dezső völgye. Vuka. Uraság szérűje. Jókut. Csahér.

(Szent-László. Verőcze m.)

KELECSÉNYI MIHÁLY.

Közmondások.

Megtetézték, mint Bózsván az alutt tejet.
 Kesereg, mint a Baranyi dudája.
 Ül, mint Kis Anna az első urával.
 Ujság, mint Préposton a zsámiska.
 Nyög, mint pokolba a juh.
 Pislog, mint a péderi pap a varsába.
 Megadta a módját, mint Dobra Panna a táncznak.
 Kikönyökölt, mint a kabai kutya a garádra.
 Elbúcsúzott, mint Kócsvai a Jézustól.
 Nem tarthat mindég, mint a baktai kemence.

Haladja, mint a cigány lelke a mennyországot.
 Küszködik, mint a luteránus gyermek az anynyában.
 Maj megtérgyeltem, mint a harangozó a macskát.

(Szepsi. Abatj m.) *)

PASZLAUSZKY SÁNDOR.

Népdalok.

Szentül napom szép ragyogva,
 Marad szívem szomorogva.
 Egész napom úgy telik el,
 Mikép féljő, úgy halad el.

Látod rózsám, hogy nyergelék,
 Még sé hiszéd, hogy elménék.
 Elmentédet nem kívánom,
 Visza jöttöd holtig várom.

Elmentél, nem búcsuztál el,
 Mégátkozlak, hogy hervaggy el.
 Még sém átkozlak erőssen,
 Hogy el né hervaggy egészen.

Mégesküszöm hat pap előtt.
 Akárhány szentégyház előtt:
 Nekém nincsen más szeretöm,
 Nem es lesz több hitégetöm.

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

2.

Tompa Erzsi paszulykaró,
 Rá futott a magnak való.
 Koszta Jancsi most kap rajta,
 Most van gyenge hüvely rajta.

(Bégány).

3,

Ketten hálunk mi egy ágyba,
 Tudom is, hogy kell a bába.
 Ha mi még majd együtt hálunk,
 Szőke lesz a mi kis jányunk.

(Gelénese).

BODOR ISTVÁN.

*) A „M. Ny.” III. k. 12. füzetében megjelent „Gólyakérdő” és „Naphivó” gyermekversikék nem Szepsiből, hanem Dereglyéből (Zempl. m.) való.
 P. S.

4.

Mikor megyek Hatvan ucczán feléle,
 Megy a rózsám a csárdába befele;
 Teli pohár a kezibe, köszönti,
 Gyenge karja derekamat öleli.
 Végig mentem Hatvan ucczán, de bánom;
 Szeretömet éppen szembe tanáлом;
 Még a köszönisémet se fogaggya,
 Harakszik rám, a szemiből mutattya.
 (Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

Munkás legények dala.

Á, bé, cé, dé, nem kell kávé;
 I, ká, el, em, nem kémélem
 Lábomot a portul, torkomat a bortul;
 U, rés, té, u, uju, ju, ju!
 Ugrok, mint a daru,
 Tombolok, mint a juh;
 U, rés, té, u.
 Uju, ju, ju!

PASZLAVSZKY SÁNDOR.

V Á L A S Z O K.

VII.

1. Közép-Baranyában, nevezetesen: Cserkut, Kővágó-Szöllős, Töttös, Bakonya és Eoda vidékén az igék tört. s végz. múlt alakjai a nép ajkán még élnek, noha gyakrabban az értesítő múltat használják ezen alakok helyett. Példa. — Nem látta kê a mi Térénket (Teréz)? — De éppen most méne el innen. — De hâ is möhetett az a lány? — Tân Rétiéknél lész, tennap is ott láttam vala. — Sôt Bakonyán ily alakban is hallottam: látám vala, hallám vala.

AUGUSZT GERŐ.

VIII

8. Az idézett összetételek közül csak a „mérégrágá“-t hallottam közbeszédben, azt is inkább adv. alakban: „mérégrágán véttem“ Veszprémben és Somogyban általános.

9. „Ki vele, ide vele“ nagyon el van terjedve, pl. Szilason (Veszprém) és Kapolyon (Somogy).

10. Kapolyi ember a „locomotivot, waggon-t, coupé-t“ ezen egy nevezet alá foglalja „gözköcsi“ vagy „gőzös“, (a „locomotiv“-ot gyakran körülírja: „a gőzös masinája“ vagy „gőzmasina“) pl. „ammint fölütünk a gőzösre“, „gyün a gőzös vagy

a gőzkocsi“, ha maga a locomotiv jár is. Az „indóház“-at „állomás“-nak mondják.

SONNENFELD MÓR.

IX.

7. A 7. számú „gyak, gyakfák“ Gyöngyös vidékén ismeretlenek.

8. A kérdésbeli összetételek általános használatban vannak. Példák. „Olyan s ét é t k o r o m f e k e t e é c z a k a v ó t, m i k o r a z e r d ő r ű g y ű t t ű n k, h o g y a l l i g l á t t u k é g y m á s t.“ A „koromfekete“ mellett még a „bogárfekete“ is használatos ily kitételekben: B o g á r f e k e t e h a j ú, b o g á r f e k e t e s z e m ű. „K ö k é n y k é k s z e m ű l á n y a s z ű l e t e t t. É g s z i n k é k r u h á t v e t t e k n e k i. P e d i g o l y l y a n k e d v e s g a l a m b ő s z h a j ú e m b e r a z, c s u d á l o m h o g y t e n e m s z e r e t e d. M é r e g d r á g a a z s i r n a k, s z a l o n n á n a k s t b. f o n t j a. Ő l e k e m, h a i l y m é r e g d r á g á n á r ú l l y a, n e m f o g a b b ű l v e n n i s e n k i. H ó f e h é r k e z ű. G y a k r a b b a n í g y: „Olyan a keze mint a hó, hab“.

9. A „ki vele, el vele, félre vele“ stb. általános használatuak.

10. A „locomotiv, telegráf“ sat. szavakat csak kevésbé elferdítve használja a nép. (De miként? Aztán használja-e az „indóház-at, távirádá-t, mozdony-t“? A s z e r k.)

11. Az „inadék“ szó, bár ritkán, de hallható; rendszerint a lábikrák-at értik rajta.

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

X.

1. A tört. multat mindössze csak kétszer hallottam itt (Turkevén), s akkor is ez egy szóban: m e g h a l a.

2. A végz. multat itt széltére használják, pl. i z e n t e m v o l t, i r t a m v o l t; a m i n t b é m e n t e m v o l t s a t.

5. Kis-Kun-Halason hajdan gyermek koromban — jól emlékszem reá, de vajjon szokásban van-e most is vagy nincs, nem állíthatom — a tengelyre szükséges vas hosszát marok számra mérték; talán innen a „marokvas“ nevezet; semmi más egyébhez szükséges vasat marokkal nem mértek. Vajjon dívik-e ez most is ott, Halas, Kecskemét, Szeged vidékéről kellene felvilágosítást nyerni.

8. Szeged, Halas, Kecskemét tájékán, továbbá Turkevén is használják a „koromfekete, kávébarna, égszínkék, gesztenyebarna, galambösz“ összetételeket.

PAPP ANTAL.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. FEBRUÁR 15.

II. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

Több oldalról jött abbeli kérdezősködésre, minő ok alapján van ez vagy az a szó a hibások közé sorozva, hogy valamely szónak helyes vagy helytelen voltáról mindenki előre is némileg tájékozhasa magát, kötelességszerűen tartjuk ez alkalommal olvasóinkkal a nyelvtudománynak ide vágó megállapításait megismertetni.

Általában véve hibás minden olyan újabb keltű szó, a melynek megvolta akár jelentés, akár alak tekintetében, egészére vagy csak egyik tagjára nézve is magából a nyelvből világosan nem igazolható. Helytelenek ennélfogva az oly szóalkotások:

1. A melyeknek alakjuk is, jelentésük is teljesen ismeretlen. Ily fajta koholmányok: *nyák* (ebben: *nyákhártya*); *pamlag* („*gyepleg*: gyeptől való kanapé; *pamlag*: házban való kanapé“. Bartz. Szabó D.); [*burcsán* (balgfrucht, Mihálka); *elecs* (butomus, Mih.); *hög* (ebben: *höghurut*); *bötrög* (ollótlan rák); *iblaný* (jod); *imola* (templom)] sat.

2. A melyek akár való, akár csak gondolt képzőjüktől megfosztva, csupán csak sejtett, de világosan ki nem mutatható jelentésben önálló szókként szerepelnek. Ilyenek: *zöm* (zöm-ök); *táv* (táv-ol); *kér* (kér-eg); *vegy* (vegy-ít); *táp* (táp-lál); *gép* (gépele); *czím* (czím-er); *lep* (több lepük: polysepala, Mih. lep-ed-ő?); [*bur* schale (bur-ok); *vir*: *gomolyvir*, *torzsavir* (vir-ág); *csir* (csir-a); *csirbur*: büchse (csiraburok); *virbur* (virágburok, Mihálka)] sat. Ide tartoznak azok a csak kizárólag cselekvésjelelő-szók is, a melyeket minden alaki kifejező hozzájárulása nélkül tárgyszókká

erőszakolt a nyelvújítás; pl. *tör, kőtör*: saxifraga; *véd, ügyvéd*; *csuk, gyomorcsuk*; *hörög, a hörögök üre*, sat.

3. A melyekben kifogás alá esik mind a tö, mind a képző. Ilyenek: *tak-ár, lob-or, köneny, kesr-eny, ham-any*, sat.

4. A melyekben a képző kifogástalan, de a tőnek vagy alakja vagy jelentése nem igazolható. Ilyenek: *ned-ély, tök-ély, egyl-et, többel-et*, sat.

5. Az oly szók, a melyeknek töve helyes, de kifogás alá esik a képző. Ezek három osztályba szakadnak. a) A megmerevült képzőkkel alkotott szók, mint: *föl-ep, korá-ny, szak-ma*, sat. b) Idegen képzős szók: *tol-l-nok, hord-ár, nyel-lü-cze*, sat. c) A melyekben a képző csak fictio: *lov-ancz, tol-oncz, jég-ne, hosz-nyq* (talár), *nyom-da, fös-z, bor-oszlán*: kellerhals (ad normam: or-oszlán), *nyak-orján*: giraffe (bojt-orján mintájára), sat.

6. Mind a tö, mind a képző helyes, de a képző alkalmatlan ama működés végzésére, a melyre alkalmazva van; pl. *önkivül-et, ok-mány, fest-ész, gazd-ász*, sat.

7. Nem fogadhatók el helyeseknek az egy vagy egy-két analogiára támaszkodó alkotások sem, kivált ha magukhoz az analog példákhoz is még némi kétség fér. Helytelenül hivatkoznak például azok, a kik a *szeszély, lábtűrű, okmány* s hasonló denominativ (névből való) képzéseket csinálták, a *szem-ély, kez-tyű, zsák-mány* analogiákra; mert ezek vagy egészen magukban vagy csak egy-két társsal állanak; azonkívül a vélt képző is homályos. Kérdéses t. i. vajjon a *sze-mély, keztyű* nem összetételek-e. A *zsákmány* kétségtelenül hamis analogia; mert idegen szó.

A mondottakat még egyszer röviden egybefoglalva: a nyelvtudomány ítélő széke csak az oly újonnan alkotott szó jogosultságát ismerheti el, a melyben nem csak hogy az alapszónak jelentése tiszta, átlátszó, nem csak hogy a képzőnek értelemmódosító ereje érezhető, hanem megkívánja még, hogy ez utóbbit csak is azon működés végzésére alkalmazzuk, a melyet a nyelvszellem eléje szabott, s ezt a határt szándékosan sehol és soha át nem lépjük.

A megjavításra kitűzött szók sorában következnek

5. Szivély, szivélyes.

Első hibája, hogy szükségtelen szó; a második pedig, hogy a főntebb elsorolt kifogások 6. pontja alá esik. A *szív* névszó helyessége ugyan felüláll minden kétségen; az *ály* *ély* képzőt is még némileg érezhetővé teszik a kifogástalan *oszt-ály*, *asz-ály*, *vesz-ély*, *sza-b-ály*, *szeg-ély*, *akad-ály*; *fon-ál*, *hal-ál*, *köt-él*; de a mint a példák félreérthetetlenül tanús-kodnak, az *ály*, *ély* (*ál*, *él*) deverbális képző azaz az idézett nevek igetöböl vannak alkotva; a *szív* ellenben kétségtelen főnév. Hogy a legtöbb képző csak is bizonyos, szigorúan megszabott körben gyakorolja fogalom módosító erejét, annak elég lesz csupán nyelvünkben néhány bizonyítékát fölemlítenünk. Az *ás* és egyike legszaporább képzőinknek; nincs egyetlen egy ige sem, a melyből vele főnevet ne képezhetnénk; s mind annak ellenére összes szókincsünkben nem találunk oly névszót, a melyhez az *ás* és vagy *at* *et* hozzáfüggedne, ha csak a nyelvújításnak *felül-et-féle* alkotásait számba nem vesszük. Hasonló természetű a *mány*, *vány* is. Az *ít* csak bizonyos, meghatározott jellemű igeiken, s a mellékeveken veszi foganatba jelentés-módosító erejét; mondjuk pl. *bátor-ít*, *kemény-ít*, de már nem *sok-ít*, hanem *sokas-ít*, nem *sár-ít*, hanem *sáros-ít*.

A névtökből képzett *ály* *ély* végű szók tehát nem fogadhatók el helyes alkotásoknak.

A *szivély* *szivélyes* szókat a német „gemüth, gemüthlich“ alkottatta meg neologusainkkal; e jelentését azonban a *kedély* később elragadta tőle, s ma már inkább csak a „herzlichkeit, gefälligkeit“ értelmet tulajdonítják neki. De sem az egyik, sem a másik jelentésben nem volt szükségünk rá. Nyelvünk, mint a németen kívül más nyelvek is, a gemüth-öt más-más szókkal fejezi ki. E szók a lélek, kebel, szív, vagy pedig kedv, indulat. Példák. „Mint az elhagyott sír, lelkem oly kietlen.“ (Arany. Névn. gond.) „Kietlen lélek“, a német ezt úgy mondaná hogy „ein leeres, wüstes gemüth.“ Így: ruhiges gemüth: nyugott lélek; unschuldiges gemüth: ártatlan szív; trauriges gemüth: bánatos kebel. „Er hat einen scharfen verstand, aber kein gemüth: éles esze van, de szíve nincs.“ Einem etwas zu

gemüthe führen: szívére, lelkére kötni vlkinek vlmit. Sich zu gemüthe führen: szívére venni. „Otthon lakjék, a ki kedvére (gemüthlich) akar élni.“ (Közm.) s így tovább.

A mi pedig a „herzlich, gefällig“ jelentést illeti, e tekintetben még kevesebb szükség volt és van a *szívélyes* szóra. Van nekünk e fogalomra nem egy, hanem több kifejezésünk is: szíves, kedves, kedveletes, kelletes, nyájas. Válogathatnánk bennük, de egyik sem kell; már oda jutunk nem sokára, hogy e szók kivesznek, kipusztúlnak az irodalomból; kipusztítja őket a korcs *szívélyes*. „Szív ből fakadt hangon üdvözlé az érkezőt — Nyájas szavai eloszlaták homlokáról a borút — Szíves kézsorítással bocsáta el magától — Kedves magaviseletével mindenkit barátjává tevé — Kedveletes előzékenysége volt a nap-sugár, a mely a tartózkodás jegét fölengesztelé“, ezek újabb íróink egy részénél igazi ritkaságok; náluk most már minden szívélyes: szívélyes a szó, hang; szívélyes a mosoly, tekintet; szívélyes a magaviselet, előzékenység, kézsorítás; szívélyes a fogadás, bucsúzás, épen úgy mint némely embernél minden klasszikus: klasszikus a viruló hajadon s klasszikus a ránczos képű banya, klasszikus ha jól mulat s klasszikus ha halálra unatkozik, klasszikus a jól hordó puska s klasszikus a csökönyös ló. Az ilyen általánosítás mindig szegénységnek a jele, s rendszerint elszegényedéssel jár. Példák rá a régi jó „szivesség, nyájasság“ szók, melyeket újabb s nagyon is „szívélyes“ íróink gondatlansága már-már a pusztulás révére juttat.

6. Gyermek-menhely. Honvéd-menház.

A *menhely*, *menház* kétszeres hibában szenvednek; nem csak hogy igetős összetételek, hanem az igető (*men-t*) még képzőjétől is meg van fosztva. Hasonlóképen szükségtelen szók. A „bűnösök *menedéke*: refugium peccatorum“ már legrégibb imádságainkban elékerül, s minden koron át folytonos használatban volt. A korcs *menhely*, *menház* helyébe álítsuk tehát vissza az ősrégi helyes *menedék*-et; s legyen az „asylum“ *menedék*, vagy a mint már Molnár Albert följegyezte: *menedékhely*; s mondjuk e szerint helyesen: „Gyermek-menedékhely. Honvéd-menedékház.“

7. Szellemdús, kenetteljes, vizbő.

Van nyelvünknek egy sajátsága, a mely abban áll, hogy bizonyos kapcsolatokban a viszonyjelölés minden alaki kifejező nélkül állhat s nagyobb részt áll is. Ez exponenshiány a tárgy és birtokviszony esetében tapasztalható. A tárgyviszony rendszerint kifejezetlenül marad 1) a transitív igéknek úgynevezett jelen és mult részesülőjével való kapcsolatban, mint: szíj gyártó, kötélverő, naplopó; színevešztett, eszefelejtett, nyakatörött, sat. 2) ugyan csak a trans. igékből képzett cselekvés-nevekben, mint: szent ségtörés, esküszegés, emberszeretet, stb. Kifejezetlenül maradhat 3) oly trans. igék infinitivusa mellett, a melyek valamely mozgásjelentő kifejezésnek a vonzatai; pl. Háztűznézni jártunk. Favágni ment. Szénagyűjteni van kinn a mezőn. 4) az első és második személyragos szók is állhatnak tárgyrag nélkül mind az egyes, mind a többes számban; pl. Nyújtsd neki a kis ujjad, s az egész kezéd kéri. Kikunyorálná még a lelkünk is. A birtokviszony is, mint általánosan tudva van, a birtokos szóban rendszerint kifejező nélkül áll, mint: Künn az isten szabad ege alatt. A most felsorolt esetek kivételével nyelvünk természete a többi viszonynál az alaki kifejezést, a rag kitételét is szigorúan megköveteli. A czimbeli szók tehát ily kapcsolatban, rag nélkül, nyelvünk természete ellen vannak szerkesztve. Helyesen így kellene állniok: szellemben dús, kenettel teljes, vizben vagy vizzel bő.

Az ilynemű szerkezetek is azonban, valamint az újtásnak legtöbb alkotása, világosan tanúskodnak ama tény mellett, hogy nyelvünk törvényeinek kutatása s fölismerése utolsó gondja volt a neologismusnak. Ők a dolog könnyebb végét fogták. A mit a németben láttak, egyezik az nyelvünk természetével, vagy homlokegyenest ellenkezik, azzal szikrányit sem törődtek, hanem mint szépet, helyeset, a melyhez kétség sem fér, átültették, meghonosították. Így születtek meg a „geistreich, salbungsvoll, wasserreich“ képre a szóban levő idegenszerűségek. Pedig csak itthon kellett volna kissé körültekinteniök, s megtalálták volna azt a jót, a mit künn rosztól tanúltak; s a „fruchtreiches jahr“-t bizonyára nem mondták volna „gabnadús évnek,“ hanem „bő.

gazdag, termékeny, áldott évnék v. esztendőnek.“ A magyarnak nincs „*borteljes* pohara,” hanem „*teli pohár bora*”; neki a „*sorgenvoll*” nem „*gondteljes*” hanem „*teli gond*dal, csupa gond, aggó d o, aggó s k o d o, aggo d a l m a s; s a „*handvoll*” nem *kézteli*, hanem „*maroknyi*”; s a „*zahlreich*” sem *számgazdag*, hanem „*s z á m o s*.” Megjegyezzük, hogy a németben már csaknem képzővé vált „*reich, voll*” szónak ily esetekben a magyarban a legtöbbszörte s képzős melléknevek felelnek meg; pl. „*volkreiche stadt*: né p e s város; *kummervoll*: b á n a t o s, *freudenvoll*: ö r v e n d e t e s; *bedeutungsvoll*: j e l e n t ő s v. j e l e n t é k e n y, sat. Ezekre nézve azonban egy általános, minden esetre kiterjedő útba igazítást adni lehetetlen; ez a szótár dolga; itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a ki magyarul gondolkozik, az soha sem fog *útkész-t, élethű-t, vérszegénys-t, tiszteletteljes-t* sat. mondani, hanem talál mindegyikére nem egy, hanem több töröl-metszett magyaros kitélt.

E szerint a czímbeli szók így javítandók ki: *szellem-dús* helyett **szellemes**, *kenetteljes*: **kenetes**, *vizből* forrás h. **bő vizű** v. **gazdag** forrás.

8. Miután.

A *miután* alakilag is, jelentésileg is helyes szó; kifogás alá csak annyiban esik, a mennyiben az újabb irodalom oly működést is végeztet vele, a melyre nincs képessége, s a melyet nyelvünkben egészen más erők hajtanak végre. A *miután* ugyanis, a mint nyelvünk történetének minden egyes adata tanúskodik, k i z á r ó l a g c s a k i s i d ő c o n j u n c t i o, nem pedig, mint az újabb irodalom használja, o k k ö t ő. E jelentésben latinizmus. Tudvalevőleg a latin *quum* egyéb functiókon kívül még az időjelölést s az okadást is teljesíti. Midőn tehát a latin nyelv helyett hazánkban is nemzeti nyelvünk lett a hivatalos, deákos uraink a *quum*-nak e kettős functióját minden előleges vizsgálódás s megfontolás nélkül átruházták az egy jelentésében neki megfelelő *miután*-ra is; holott ez addig az ideig csak ni egy szerepet töltött be, az időjelölést; az okadást ellenben a *mivel, mert, mivelhogy, minthogy* kötő-szók végezték. Ez állítás bizonyítására nem idézünk példákat; hitelességéről mindenki meggyőződhetik, a ki kezébe vesz bármely mun-

kát, mely a harminczas évek előtt megjelent, föl egész a régi bibliáig; csak egyszerűen constatáljuk aényt, mely a *miután*-ról nyelvünk történetéből kiolvasható, s a mely így hangzik: a *miután* kizárólagosan időt, még pedig előidejűséget jelelő kötő-szó s egyértékese a latin *postquam*, a német *nachdem* conjunctióknak; más szóval: oly temporalis függő mondatokban áll, a melyek előidejűség viszonyában állnak vonzó mondatukhoz. Okjelölést végeztetni a *miután*-nal latinosság.

A mit főntebb a *szivélyes* szórúl mondtunk, hogy t. i. miatta a *szíves*, *nyájas* s synonymjai kiveszöben vannak, ugyanaz teljes mértékben áll a szóbeli *miután*-ról is. E miatt is a pusztulás határán állnak már a valódi okkötők, a *mi-vel*, *mert*; *minthogy*, *mivelhogy*, mindamellett hogy négy század multja hangos szóval tanúskodik megvoltuk s szakadatlan működésük mellett.

9. Ural.

Hogy mennyire uralkodik rajtunk a német nyelv, az *ural* igének legújabbí fonák s nagyon elterjedt használata is fényes tanúság reá. „Uralni valakit“ a legrégibb időktől fogva egész napjainkig mind az irodalomban, mind a népnél annyit jelentett és jelent, mint „valakit urának elismerni, vallani“. Ezt vallja már Molnár Albert, ezt Kresznerics, a kiknél e szóról im ez áll: „Ural (urnak mondja, isméri): dominum agnoscit, veneratur, suspicit. Meguralja idem. Meguraltatja magát: curat se ut dominum honorari.“ Ezt hirdeti az ismeretes hymnusbeli ohajtás: „Adja isten, hogy a magyart a félvilág uralja!“ A hírlapirodalom azonban ez általános, s a népnél is gyakran hallható használattal semmit sem törődve, hanem szolgálilag utánozva a német „beherrschen“ kitételt, épen ellenkező jelentésben alkalmazza az *ural* igét, s pl. ezt a mondatot: „Die anhöhe beherrscht die festungswerke“ így fordítja: „A magaslat uralja a várerődítményeket“; holott helyes magyarsággal így kellene állnia: A magaslat uralkodik a vár erősségein.

A német „beherrschen etwas“ tehát nem *uralni valamit*, hanem *uralkodni valamin*.

10. Osztja a nézetet.

Testvére az előbbinek; szintén germanismus, a német „er theilt die ansicht“ kitételnek rossz fordítása. A magyar *oszt* dativus commodi nélkül (*valakinek*) csak is az egésznek részekre választását jelenti, s a subjectumnak (a ki oszt) az osztásból nem juttat részt; más szóval a részekre választott egésznek hovajutását meghatározatlanul hagyja; pl. jutalmat osztok. E szerint tehát épen nem fejezi ki azt, amit ki akarna fejezni, t. i. a résznyerést, részesülést valamiben. Ezt az „osztózik, osztakozik valamiben“ kitétel teljesíti.

Az idegenszerű, németes „*osztom* az előttem szólónak *nézetét*“ tehát helyes magyarosan így hangzik: „*osztózom* v. *osztakozom* az előttem szóló *nézetében*“. Magától érthető, hogy e kifejezésen kívül egyéb kitételek is használhatók, mint: „egy nézetten vagyok az előttem szólóval“ — magamévá teszem indítványát — csatlakozom nézetéhez — elfogadom javaslatát“, sat.

A következő tanácskozás tárgyai lesznek: *Horderő. Bölcsőde. Kisdedovóda. Képezde. Tömkeleg. Talány. Egylet. Dalár, dalárda. Létezik. Beszűntet, beállít valamit. Magas kor, magas papság.*

IVAD. ÉVAD.

Nem csuda, ha e szó, a melyet most a Nyelvőr a rosszúl sült *idény* helyébe („saison“ értelemben) használatra ajánl, némelyeknek még vadnak vagy legalább is vadonatúnak tetszik. Hiszen jelenleg már csak néhány szókapcsolatban él, a melyek megint csak igen gyér helyen maradtak fenn az országban (erdőirtás ivadán, gyapjuni-rás ivadán, éjszakának ivadán = „korában, idején“ (Komárommegye Kürth falujában, lásd István bácsi nap-tára, szerk. Majer István. 1861. a 90. lapon); másutt, pl. Szegeden csak az éjnek évadján-t ismerik; (lásd „Szegedi“ cikkét „A hibás szók ügyében“ a Nemzeti Hirlap jan. 30. számában). A régi magyar irodalomban is elég gyéren for-

dul elé az *ivad*, *évad* (lásd „Mátyás Flórián“ magyar nyelvtudomány, II. füz. 57. lap).

Mindenki látja, hogy a szegedi *évadján* és a kürthi *ivadán* vagyis évad és ivad azon egy szó, mely egyszerűen annyi mint: idején (idő). E szerint nem is kell bővebben megczáfolnom a szónak olyan értelmezését és etymológiáját, mely legfeljebb — még pedig egy kis vadságot is megtűrve — a szegedi „éjnek évadjá“-ra illenék, s az is csak úgy a hogy („éjnek éj-vadján“, azaz az „éjnek legsötétebb, legmélyebb pontján, mintegy az éjnek legvadabbján“). Megengedem azonban, hogy a szegedi ember, mikor a kevésbbé közönséges *évad* szót használja, melyet tapogatódzó nyelvérzékevel magának meg nem fejthet, csakugyan egy kis „vad“-ságot is képzel hozzá. De a kürthi ember, ki az erdőirtás és gyapjunyírás ivadát is ismeri, már nincs kitéve ily hamis hozzáértésnek.

Az *ivad*, *évad* jó magyar szó s a fönnebbiekből = „idő“ jelentése világos; s így, ha különben tetszik, szerezhetünk neki megint általánosabb divatot, ha nem tudjuk is, mily etymonnál fogva teszi azt, a mit tesz t. i. „időt“. Még jobb, ha talán még ezt is tudhatjuk, vagy legalább e kérdésre nem épen „vad izű“ véleménynyel felelhetünk. Fogadjanak szívesen tőlem egy ily véleményt a most a sutból kihozott *ivad*-nak kegyes pártolói!

Szerintem az *ivad* (*évad*) szóban az „idő“ vagy tulajdonkép bizonyos „időszak“ jelentés az általánosabb „folyni, múlni (fluere, currere, verlaufen)“ ige fogalomból ered, úgy hogy *ivad* eredetileg, etymon szerint nem tesz egyebet, mint „cursus, verlauf“, éjnek ivadán v. évadján „im verlaufe der nacht“ = bei nächtlicher weile. E tekintetben hasonmása a finn *kaute* (nom. *kausi*) szó, mely szintén kisebb-nagyobb „időszakot“ teszen, pl. *kuu-kausi* hónap (hó-*kausi*), *päivä-k.* nap (azaz egész nap, napotszaka, journée), *vuosi-k.* esztendő, année; az észtbén a megfelelő szó *kauda* (nom. *kaud*) ezt teszi „richtung, weg“, a miből megtetszik, hogy a finn *kaute* tkp. „cursus, verlauf, elmulás“; ezenfelül más szókból kifejthető alapszava *kau-* = ugor *k_g-* „fluere, currere“. A magyar *ivad* (*évad*)-nak ily értelemben való megfejtésére megkivántató alapige pedig benne rejlik még a *jut-* igében, meg a jó „fluvius“ szóban (*Sa-jó* e h. *sav-jó*

„salz fluss“), s ennek az igének eredetibb épebb (a rokon nyelvekből kimutatható) alakja: *j_g*- (*j_g*-, ejtsük bár *jogo*-nak. Lásd ennek kimutatását magyar. ugor szótáram 174. és 177. sz. cikkeiben). A magyarban ilyen ugor *jogo*- épen úgy válhatott *jovo*-vá — s csakugyan vált is a *jó* „fluvius“-ban (v. ö. *ló* ebből: *lova*) — mint vált a finn (s több ugor) nyelvbéli *tege*- „facere“ a m. *tëve*-vé; hozzájárulván még a *d*- (= ugor -*nd*) frequentativ vagy continuativ igeképző, lett *jovod*- (v. ö. az észtenben *jogenda*-, *jo'enda* „strömen“). A ki tudja, hogy a magyarban a szókezdő *i*, *i*, *é* nem egyszer régibb *jo*, *je*-ből keletkezett (pl. *jonkább*: *inkább*; *jonh*, *joh*: *ih*, *éh*), könnyen megismerheti a deducált *jovod*- frequ. igetőt még *ivad*-, *évad*-féle alakban is; ezzel pedig teljesen egyező a fennmaradt *ivad*, *évad* (teljes tö: *ivado*, *évado*) névszótő, a mennyiben t. i. különös képző nélkül vagy megvált képző elkopásával nomen verbale (nomen actionis) funkciójával jár = „cursus, folyás, múlás“. Szintilyen képzőtelen vagy képzővesztett nomen verbale-nak fejtegettem a *gond* és *híd* szokat (lásd a m. ugor szótárban); v. ö. a székely *kűsd* = *kűzd* főnevet (k ű s d b e m e n n i).

Az egyszerű *jogo* „fluere, currere“ igének magyar alakja *ivad*, *évad* ujjszótatása szerint *évo*-, *ivo*- lenne. Figyelemre méltó hogy a mondott *jogo* igének egy másik frequentativ származéka, a finn. észt. *juokse*-, *jökse*, „currere, fluere“ szorosb értelemben a *hal-ivás*-ról is eléfordul: észt. *kala jökseb* „die fische gehen (zum laichen) den fluss hinauf“ (szó szerint: „piscis fluit, currit“); *kala- mari alles jöksmata* = „die fische haben noch nicht gelaicht“ (szó sz. „der fischrogen ist noch ungeflossen“).

BUDENZ JÓZSEF.

„AT“ ÉS „ÁS“ NÉVKÉPZŐK.

Az *-at* és *-ás* névképzők nem csak nyelvtani tekintetben, hanem jelentésileg is annyira összefüggnek egymással, hogy nem csak jogosult, de szükséges is azoknak együttes fejtegetése. — Kölcsönös egybevetés által magyarázhatjuk csak őket, annyival is inkább, mert elterjedt vélemény az, hogy a kettő között nincsen semmi, vagy csak igen kevés

jelentésbeli különbség. Célunk a kérdést a nyelvtények alapján tisztába hozni, a mi természetesen föltételezi, hogy magát a képző eredetét, a képzés szabályos voltát is földerítsük.

Az *-at*-ban a voltaképeni képző csak *-t*, míg az *-ás*-ban a hosszú hangzó két rövidnek az összevonásából keletkezett. Mert például ezek: *tudat*, *irat*, *kezdet* nem így alakultak: *tud-at*, *ir-at*, *kezd-et*, hanem: *tuda-t*, *ira-t*, *kezde-t*. Hogy ez így történt, bizonyítja egyéb képzéseken kívül ez is: *tudo-mány*, *iro-mány*, *kezde-mény* stb., hol még a képző tisztán elválasztható a töigéktől, és ez világosan kimutatja, hogy a magyar igéket hangzós végűekre kell kiegészítenünk. — A rokon nyelvek összehasonlítása, az ige-ragozás csak megerősítenek bennünket e nézetünkben: *tudo-m*, *iro-m*, *kezde-m*. Tehát: *tudás*, *írás*, *adás* is csak így alakulhatott: *tuda + as*, *ira + as*, *ada + as*.

E szerint nem *-at*, hanem *-t* a névképző, melyről szólni akarunk. — De hogyan történt az, hogy az a *-t*, mely mint igeképző annyi sokféle változatban fordul elé, egyszerre fölcserélte szerepét? Nem lehetetlen ugyan, de méltán föltűnő.

E kérdést megfejti nekünk a régi, az ó-magyar nyelv. Innen kitűnik, hogy nem ok nélkül való volt megütközésünk, és hogy a *-t* csak igeképző és soha sem is volt igazi névképző. — A „Halotti beszédben“ még ezen alakokat találjuk: *intetvinec*, *ildetvitől*, *kinzotviától* (es zoboducha wt urdung ildetuitvl es' pucul kivzotuiatwl). — A „Königsbergi tör.“-ben: *wylagnoc kezdetuitul*.

Mit lehet ezekből következtetnünk? Azt hogy a tulajdonképeni névképző *-vi* volt, mely, a mennyire e néhány példából föltehetjük, csak *-t* képzős igékhez járult. Hogy azután ez a *-t* a perfectiv (intensiv) *-t*, az a következőkből fog bebizonyúlni. Ez a *-vi* azután idő jártával elkopván, a beszélő nép az *-at*-ot nézte képzőnek, és ezzel alkotta szóit annyival is inkább, minthogy az igéknek véghangzós volta is kiveszett a nyelvérzékből. Fölsleges bizonyítanom, hogy ez a *-v* egészen más annál, melyet Toldy (l. Irod. olvasó könyv) ajak-szelletnek nevez ezekben: *bovdug*, *miv*, *tiv*, *ovga*, *vimagguk*, *iovben*, *levt*. — Ezekben a *-v* magához a töhöz tartozik, vagy mint ezekben: *uolov*, *keseruv*, *iarov* nem

egyéb, mint a jelen idejű igenévnek eredetibb alakja. Még ha el is fogadnánk egy -*v* úgy nevezett ajak-szelletet, még akkor is másnak kell tekintenünk a -*vi*-t, mely világosan meg van ebben: *kinzot-vi-a-twl*; mert itt az -*i*-t még a többes szám ragjának sem lehet tartani, mint talán ezekben: *intetvinec*, *ildetuitvl*, a melyekben a két *i* valószínűleg öszszevonatott.

A hangzós kezdetű -*as* névképzőt a N. Sz. szerint (l. -*ás* cikket), talán össze lehetne vetnünk a finn -*ukse*, -*ykse*, -*okse*, -*ökse* (nom. -*us*, *ys*; -*os*, -*ös*.) deverbális névképzővel, mely egyaránt alkot *nomen acti* és *nomen actionis*-t is (l. Budenz finn ny. 13. l.): finn *palvelukse*, nom. *palvelus* (ige: *palvele*-): szolgálat, *vastaukse*, nom. *vastaus* (ige: *vastaa*-): felelet, *hävitykse* nom. *hävitys* (ige: *hävittä*-): pusztítás. stb.

Már a képzőknek eredetükből kitűnik, hogy igéktől képeznek főneveket; és ezt föltétlenül bizonyítja a nyelvszókás is: *sütés*, *cselekvés*, *nemzet* stb. Kresznericsnél csak ezt az egyet találtam, mely a szabálylyal nyíltan elenkezik: *orczul-at*; de talán, nem merem határozottan állítani, ezt is igére lehet visszavezetnünk. — Talán mint *orrozat*, *oszlopozat*, *padolat* megállhat *orczulat* is? (-*l* és -*z* denominatív képzők.) Az ilyen mint *távlat* (Kaz. Ny. III. 541.) semmi szín alatt sem helyeselhetők.

Még ezeket a kétes alakokat kell megmagyaráznunk mint a leghasználatosabbakat: *gyarmat*, *harmat*, *követ*, *permet*, *garat*, *gamat*, *pamat*, *pemet*, *szemet*, *sžamat*, *sžimat*.

A *gyarmat* szóban határozottan lehet egy *gyar*- igére következtetnünk, mely még meg van ebben „gyarapodik“ (v. ö. áll-apodik); *gyarmat* *gyaromat *m* perfectiv-intensiv képzővel úgy alakult, mint: *áldomás*, *hallomás*, *hagyomás* Ér. 344. *Harmat*-ot Budenz m.-ugor szótárában 159. sz. a. a zürj. *žermi*-vel állítja egybe, (v. ö. Máté. 16. 3. *talun žermas* ma eső lesz. u. o.), mely ismét egy *žer*- alapigére következtet; az *m* perfectiv-intensiv képző (v. ö. zürj. *mež-mi* sich retten, davon kommen, causativuma *mež-di* retten, befreien); tehát a *harmat*-ban már a tovább képzett ige: *harmo*. — *Követ* elkopott participium volna e. h. *követő* *kölető (l. Budenz id. h. a *kel köl* cz. a.). — *Permet*; alapszava *per*- (ebben *pereg*, *perg* v. ö. kull-og), és úgy alakult

mint *gyarmat*, *harmat*. — *Garat* valószínűleg szláv szó. *Pemet*, *pamat*, *szemet*, *szímat* (Ballaginál *zimat*) szintén szláv kölcsönzések: *pometlo*, *smet'*, *zima* (tél, hideg v. ö. zimatol). — *Gamat*, *szamat* (zamat) szók eredetét nem deríthettem ki.

Figyelmet érdemelnek még azon *-t* képzős nevek is, melyek csak a 3. személyraggal ragozva, birtokos viszonyban használatosak: *folyta*, itt ába Balásfi, Ny. III. 497. ültetekben u. o. 496. volta stb. Különösen nem szabad ezeket összetéveszteni a mult idejű igenévvvel, melyek ily féle alakban használatosak: az említettem könyv, az idéztük hely stb. Ezek valószínűleg csak utánzatai amazoknak, és, úgy hiszem, hogy félreértésből, helytelen analogiára készültek. Ezek csak ígés melléknevek és nem köthetők össze még a személyraggal sem; amazok deverbál főnevek, és, mint láttuk, még a névragokat is fölveszik.

Szerfölött fontosak még az úgy nevezett *-sz* enyészto igéktől képezett *-t-s* nevek, mert ezekben még tisztán meg van a képző kettős t. i. igei és névi funciója. — *Hit*, *ét* (étvágy), *vét*, *tét*, *tett* szélteben hosszában divó főnevek, míg ezek: *hitel*, *tétel*, *vétel*, *tétel*, *étel* (v. ö. fonal), *étmény* (Ny. III. 500.), *tétemény*, *vétemény* (v. ö. sütemény) deverbális képzések, és *hit*, *tét* stb. ígére utalnak.

Művészet, *festészet*, *szobrászat* és hasonlók *vadászat*, *halászat* után készültek, nem szabályosan ugyan, de minthogy helyes analogiára, elfogadhatók.

Lássuk immár a két képző jelentésbeli különbségét.

A *-t* mint perfectiv képző (l. fönt) a cselekvés bevégeztét, eredményét kifejező névszókat (nom. acti) alkot, míg az *-ás*-(as)-sal képzett szók a cselekvés gyakorlatát, folyamatát, folytonosságát jelölik. Bizonyítsanak a példák (mind Kresznericsből): *akarat*: *akaras*, *böcsület*: *böcsülés*, *csipet*: *csipés*, *mondat*: *mondás*, *nézet*: *nézés*, *magzat*: *magzás*, *állat*: *állás* stb. Ezen különbség, mely a két képző funkciójában elválasztja, megvolt ugyan mindig, de nem oly határozottan, hogy föl ne cseréltetett volna. Különösen a középkori magyar nyelv előszeretettel élt a *-t* képzős nevekkel, és használta azt ott is, hol az új-magyar, még pedig szabályosan *-ás*-t használ. Ime néhány példa Kresznericssel egybevetve, még pedig olyan, a hol. Kr. a *-t* képzős szót

nem is ismeri: *evezet* M. c. 259.: *evezés*, *fogyatkozat* u. o. 227.: *fogyatkozás*, *ijesztet* u. o. 257.: *ijesztés*, *föld indulat* u. o. 246.: *földindulás* u. o. 247. *megujulat* u. o. 227.: *megujulás*, *veret* Vg. c. 35: *verés*, *syetet* Ér. 65. *sietés* stb. A nép nyelvében is találtam egy példát erre: *vetetüdü* Ny. II. 323.: *vetés idő*.

Van azután fölös számmal mindkét képzésű szó, melyben a képző eredeti functiója a nyelvérzékből kiveszett és az elvont fogalom konkrétta vált; mint: *állat*, *boltozat*, *forrás*, *kisértet*, *nemzet*, *rántás*, *írás*, *tojás* stb.

SONNENFELD MÓR.

= *Silvius*

A NYELVÖRBELI NÉPNYELVI ADATOK.

1874.

II.

Hangbővülés. A hangbővülésnek mind a három esetével elég gyakran találkozhatunk a czikkünk tárgyát képező népnyelvi adatokban; de itt is azt látjuk, hogy — mint köz tudomású dolog — nyelvünkben egy részről a szóközépi bővülés, más részről pedig az úgynevezett jésülés és hangkettőződés fordul elé legsűrűbben. Itt a következő példákat sorolhatjuk el.

Bővülés van. 1. *Szók elején*: eskátula 179, istirinfi 232, buborka: ugorka 282, vérdít: ordít 525.

2. *Szók közepén*: kezdve: kezdve 90, mikoréra: mikorra 371, bégének: bégnek 515, nehesztellett: neheztelt 281, *csutika: csutka 374, kalázli: glázli 282, rászaroott 33; kieje: kié 318, kjentök: kendték 286, bjékát: békát 379, szjét (szatmárban sziét): szét 379, hunnajt: honnat 90, inejd: innat 318, gypjűhát: gypűhát 382, máskjép: máskép 429; csolkol 284, szölke 36, egészen 89, nézelget 35; ültő helyiből 31, csitkó 553, szabadíttanyi 469; piarcz 517, sertvés 473, ludvércz: lidércz 35; evedző 238, füdczfa 382, megbabádzott 470 stb.

3. *Szók végén*: tekercse: tekercs (rétes) 327, számarkehű 183, biza, bizé (Felméry L. közleményében biz'e 553) 319, hangyál: hangya 141, szinteg: szinte

230, ré 88, rín: ri (Pest vidékén ríl, szintén így híl) 562, immáng: immár 512, czimboldond: czimbalom 140, kinyöl: kinő 321, ippenst: épen 183, méttén: mert 319.

Jésülés: elevennyet 235, vennyi 284, tehény, tehény 326, madár mennyetnyi föld 367, áteresztenjélek 380, njézz 430, osztány 468; vággyuk 275, vetegetyi 276, szoptya: szopja 318, foggyák 379, vetyè: veti 428, testvérgyei 468, mégéttjék 476, mjég 476, gyáuraóm (járóm) van 179, gyó: jó 319, gyelés: jeles 319, a kjetök Andergyik 319, lajtérgya 511, mékhorkanyodik 182, móczikányi 182, isztergye 183.

Hangkettőztetés: ellennem, általlam 423, szabaddittanyi 469, ippen 32, óllat 90, utonn 318, mezzeje 333, mezző 560, megvassaltam 91, karróvá 275, mellik 279, hideggyebb, melleggyebb 318, mulatott 319, órákkor 323, földönn 90, tull 369, kisebb 238, hasznossan 277, kacczint 229.

Akár a természetes, akár az önkény szülte hangrés betöltésénél legszabályosabb szereplése van a közbeszúrt *h, j, v* hangoknak. Pl. megsárhatott 224, elárvahodott 233, virhedzik: vérzik; sokáig 30, leján 279, lejányomba 554, pálinkájér 372, dijakot, 230, nekijje 319, möjöget 319, továros: társ (értelmezése pajtás) 564, csive: cső 140, rivája: reája 384, gyóvónni, gyivonni (Abauiban: gyohonni, gyuhonni) 428; mihénk: mienk 230.

Hangrend: gelegonya 90, legénho 179, feleségého 180, háromszér 180, mindenkitu 180, katrocz: ketrecz 181, nepestig: napestig 183, aptyájé, anyájé 234, ménná: mennél 318, hajnalle: hajnallal (hajnalban) 319, huzásse 319, darék: derék 323, hezzám 324, olybé: olybá 423, egyikkho 425, eho 425, ahajt: a helyt 512, gyortya 524, ebba: ebbe 556, átosságe 86, tökinávé 86.

Sajátságos ragos alakok.

1. *Igék:* a) folyó jelen: ménönk 86, menek 224, eménék 425, took: tudok 230, megcsinyátotom 380,

betólak: tollak 279, mégy 368, mész 372, megehedd, elhihedd, elmondhadd 375, elmensz 480, méssz 224, tudi, láti 48, megláti 90, mén 234, sáré: sár-gúl 230, csuki: csukja 365, ész: hun ész a fene annyi idejig? 372, tarcsa: tartja 555, taníccsa: tanítja 564 (ez az alak a Sajó völgyén is, főleg Sz. Péteren és vidékén, széltében használatos így), mēnēn 564, emēnyēn 88, sajnállok: sajnáljuk 319, kitögyük: kiteszszük 365 (a Hernád völgyén is így), bevarrik: bevarrják 90, járik: járrák 286, lophatik: lophatják 368.

b) végzett jelen: mögköttö: megköttöte 425, kötöte 429, sárétt: sárgult 230, vót 234, megütöte: ütötte 423, mégétt 465; vettünk: vetettünk 423, eki-átták (elkiáltották) magokat 180, megettik 279, szoktanak 559; lévécgette 179.

Parancsoló mód: gyöszti csak! 181, mēn kü: menj ki! 319, áll meg: állj m.! 432, ne! (nézd) 561, tápészt ki! (támasztd ki) 230, nyugozz!: Őrizz angyal nyugozz Márja 237, gyejde tē! 275, hozz!: hozd 320, nyughass! (hagyj békét) 325, hocczi! 465, muti, mutizsd! 523, monccza! 561, hajdē be, hajde! 326, vezslē! vesd le 323, gyüss! gyűjts 336, ládd 558.

Főnévi igenév: laknya 180, rénya 231, viszónnyi: veszödni 231, látnyi vót 275, kászulonnya 319, rabunya 425, számunya 425, ámonya: álmodni 426, aggnya: aggódni 473, ájnya: ájni (ásni) 473,

Határozói igenév: élván volna 87, hallván hallotta 187, halva van 240, kérvén kértük, adván adta 285, megnyugoddal 371, egy fél óra mulván 468, írrá: írva 518, naon még van hajtova 87.

Személyragos névi alakok: testyinek 30, révin 29, réja 88, ízit 30, nekije 32, csöcsi 90, tölő 180, kieje: kié 181 üeje: övé 181, elibéd 186, istenyne 222, léányo 279, szógáik: szolgálók 319, nekük 223, Nekēm is van házam tüzem 334, ajtódót 325, arczájára 336, a mi vendégink 378, alaja 379, zuzza: zúzája 423, *látad: kilátásod 423, emink: mienk, eminké (e kérdésre: kié?) 428, a mi hold földenkén: földünkén 429, lója 465, mellönk 511, bihalam 554,

magik: maguk 564, cselédimek 283, májáját 518, rajtik 87.

Vel rag helyett -je és -jje: feleségije 180, zsiduje: zsidóval 180, aptyájé, annyájé 234, főnszójé: főnszóval 234, magájé 425, terijje: terühvel 319. Épen maradt e rag ezekben: búbánatval, víz-harmatval 240.

Hoz rag helyett -hol és hon: házhol 33, püspökhöl 33, páphol 278, fogáhon 30, férhön mégy 278, lábáhon 320.

Ikes és iktelen alakok: a) szemlélkezik 326, törülködziel 142, tanákozol 321, enném 430, bikhátnék 286, ennék 465, fekünném 330, bucsuzom 376, kerekedék, vetteték, elvéteték 384, tessik 465, bánik vmivel 223, születik 470, megdöglék 552. — b) Nyelvtan szerint ikes igék: halász az Olton 375, kárhoszkoggy 568, álmoccz 320, ősz 30, ész (afene) 372, ihaccz 467, alhat 520, hálálkoggy 319, cselekgoggy 322, ess esső! 562, fürdök 240, házasoccz 179, csukóggyon 226, ugorgy 236, szöktyon még 275, mekszaporoocz 139, csuklok 226, megcsappon 233, beváll (katonának) 319, őtözzön 378, iszok 282, nyugoggyon 384, szomjazok 467, szaporoggyon 562. — c) Nyelvtan szerint iktelen igék: hozol 278, hozu 179, beugrok 280, adol, mondol 284, löszö 321, leszél 432, nízél 519, dörmögöl (te) 568, viszel 371, főzzé 277, tögyé 278, vigyé 321, figyelmezzél 519, segijjé 227, eljussál 426, várgyá 518, kapó 87, ájjik 430, el ne haggyék 471, vegyík: vegyen 236, férhessék 471, termik 429, köllik 513, pattanyik 555. d) Nyelvtanilag kétesek: folyon 277, megjelenem 87, áitoz 473, illatoz, hervadoz 432, hazudok 557.

Sajátságos szóalakok: abanyudni 524, aharré: a merre 553. beleándorodik 87, babuka 89. bányorog, bányorgós (beteges) 140. bákány (a sás vége) 140. binga: hitvány pl. a gyerek 140. bodobács: Ilona bogár 140. böczök: buczka 140. böllenkenyi: czivakodni 140. bugybóka: banka 140. bugyli

140. bubuta: gombóta 140. botromász: botor 177.
 báradag: bárgyu 182. bonczos: csapzott pl. haj 232.
 bötörész, bötörész: oldalog 233. búcske 233. Bu-
 zsaák 238. bocskás: csobolyó 282. bóné 287. bajka:
 kacزابajka 288. bakócz 326. bodócs: rügy 326. bon-
 gos 335. beg 465. bingyérég: inog 473. batla 479.
 bándor: bendő, pacal 523. bérszán 523. bérzene 523.
 borbál 523. buhu: buksi 523. boczog 561. bébillér
 563. bétya 563. bagócs 280, bagócz 427, bohaj 184,
 czemende, czió 88, czefet: rima 473. czelőke 140.
 czöpök 512. czedele 513. czorhalék 565. czikó
 282. csatít 36. csánk 140. Csicsa: Pista 140. csögbog
 140. csimbáncul 178. csirigulya 184. csingázni
 224. csomolykós, összeccsomolykózik 223. csaj-
 torás 283. Csüh 382. csárog 514. cséndéri 524. csé-
 ténye 524. csétért 524. cseler 326. csuklyon
 524. csempe 524. csökkentyű 565. csobám 568.
 csevet 427. csuhi 140. csöngé 182. csórag 182.
 dorozmás 141. dörgölet 141. deszik: de hiszen 182.
 durczok 287. déher 319. dajnál 326. döngölet 473.
 dávorikol (N.-Kőrösön dávorog) 564. duhaj 425.
 dug: dugó 141. elkámpicsorodik 36. éség 178. esz-
 terű 280. eszterő 514. elkudal 282. ejtel: kupa 326.
 elementesség 428. észke 143. étt 336. eltassog 86.
 ezöntelen 182. eruha 320. esztalán 425. fuka 332.
 köpércze 232. firkorácsa 224. févó 282. fike 282.
 fölajtár 473. fokán 326. görönd 47. görcz 141. gan-
 gócz 182. godona 184. gunczi 233. guji 324. gez-
 dérnye 473. gecze 479, gölödin 564. gicza, gi-
 czázni 89. gyentet 141. gyuba 88. gyomború 141.
 hittyes 36. hancsuk: hant 36. hallároz 177. kókács
 182, hajok 524. hontelen 182. hájháju 185, hecskó
 282. hebre 524. huzat 141. hől 88. hötyögő 233. in-
 tést: egyenest 88. iska 182. isztergye 183. iszkel 232.
 iszonkodik 232. kölömp 273. kurgyál 230. karú
 38. kácsi 43. kajszol 181. kíregyhöcs 181. kéves 181.
 kerimbózsányi 181. kostyatt 181. kurigja 183. ko-
 pincz 185. kizéterek 185. katakul 222. kófitál 224.
 kinczélni 232. kászla 283. kolozsma, korozsma
 283. korfínyá 319. könyigés 319. kétrán 327. keme-

necz 379. kupacz 465. kakó, kajkó 472. kaczimbál 525. kalíngyál 563. kukó 563. kálik 563. kasolya 563. kégyénd 563. kirpács, kirpácsol 564. kobza 564. kölöny 564. kacza 280. kovrics 327. konicza 373. kozsók 373. lüődér 230. lende 182. loboz 329, lebeleg 423. laspant 425. Lemess 239. lempes 474. lamp 513. lityak 563. lómbita: hinta, harang karja 88. lákon 564. légej 564. leffeg, tertyege 564. löndök 565. máringó 140. merékke 182. meggöbörönni 182. megczérkan 182. megribányi 182. móczikányi 182. morvány 185. móda 232. majkó 281. mínár: hím — nő 281. megfinczoltat 281. morcsó, morcsós 282. mozga 474. mánczog 525. megszopornyiczás sodik 423. mosos 88. malát 48. mecset: mécs 281. mégmég 318. nünügélget 229. nyuszk 230. nyetres 231. nyesz 36. nyirely, nyirásza 285. nyiretéz: bög (v. ö. nyerít) 474. ontok 374. ollyik 35. ojsz 178. örebb 184. púzs 230. porzsás, porzsábás 231. putyora 231. pempő 35. pila 88. perántyás pizséle 283. pihatás, porzsávás (v. ö. porzsábás) 283. pirit 286. píce 287. pipityér: szekfü 513. pisorog 554. papusa, papusál 374. palé 47. pöttön 231. rög: dög, rögzik: rögben döglök (a birka) 231. ramaz (v. ö. kölömp) 373. röpintye 231. rona 565. sipóka 238. sümmög, sümmöget 89. sajinka 564. sami: nyakendő 320. sibár 327. sering 428. szodé: falánk 230. szutya 231. szipni: színi 373. szíjókányi, szíjókés 231. szöszmörög 525. szörinszán 87, szórika 373. szuszu 231. taszliny 230. taráta 89. tergyelik 231. topor 318. tebe 564. továros 564, tegéd, tegét 565. tapikol 565, tikál 283. tabajdok 374. tombác 327. ták: erélytelen 374. turka 374. törke 331. villiz 286. vekeng 36. vattog 177. varkocs 223. vördít 525. valusi: való 87. venyeledni 525. vérzsélés: hímzés 564. vicsor: repedés 327. viszorog: vizket 427. zuzák 185. zahiny 231. Zsombó 288. zubbánás 473. zuzol: zilál 375. zsimbölög: sínlődik, betegeskedik 177. 232. zsökönni 232. zsomp 427.

Érdekesebb képzések: Gyümöcsény 47, mekfuózkodik: megszikkad 88, csepítés 140, egy korás:

korú 141, fájdit 141, hâgatkozik 177, éddégel 88. szabbítá: szabogat 177, möglöögethet 179, kóbor-kás 181, katag 183, húzdogál 88. megbugyanodik 183, kacczint: egyet kaczag 229, csalos: kétes 233. é mink: torkos 233, halomás: meghalás 233, csukkannás 226, megsokál 281, hullároz 564, sérík: fáj 568, nyertézik 282, idomány 287, száiszó (szájazó = dugó) 327, üzelmez 327, kaparík 330. Halomi 333, bagóság 366, serít 373, üzüség (büzüség, szagosság), üzü: szagol 874, szöttes 512, hajtokvány 238, Orsócz 239. tekinted: teszerinted 318, erdöl 324, lábittó 324, tekercse 327, metéltés 373, furgancs 383, égedelem 423, törek 427, főzél: főzöget 428, szopodék 465, meökönyvedül 465, fölkéretözik 467, handalikákoz 472, táros kapuja vminek 477, gyertyásdi, körösdí 521, bajol 522, hâldog 523, kâczârâz 523, kijârâl 523, mozdó kodik 560, bukorodik 562, nyügség 564, szeméccz 564, összekarolkozik 324.

Figyelemre méltó össze tételek és kapcsolatok: rabszekér 35, szegszín 35, asztalszék 36, lisztláng 44, gyűrűvölgy 45, paprét 45, Angyalnád 45, Sárfo 47, szörszekér 86, Hátrahegyes 92, Pokolpatak 93, királány 180, bélmenös 184, *ásfa 184, tehen-vesztett 222, torkása 223, tülemálló (joppe) 232, székgazda 232, arczaljaszol: két oldalú jászol, félszerjaszol 233, balszemez 233, kés-vellának fészédísiig 234, akkfa: agg fa 235, tár-tombácz 238, tárhajó 238, köpad-gerenda 238, Cselfalu, Úsz-falu, Úsz-salgó 239, beharankszó 275, borvinnyi 87, kepehordat 87, országmirű 87, *templommenés 278, ádomás-ital 283, véghorog 287, házvégdeszka 287, hásszín: padlás 320, szentgyörgysaláta 326, falnagy: bíró 326, kisgyakor 333, kerékasszony 330, kárakatona 367, fûgazdagság: nagy g. 369, virattájt 374, Gyakorszeg 382, előhasi 427, szoking: szoknya 428, villámíró 514, Komazsidó 92, elmegyen atyafi látogatni 369, emink lovunk 428, enyim lábam közt 38, szép kérelem szóval 187, szent-elegyibe fûjják 365, haza

ment a komája asszonyával 280, ő kegymék öröme napjára 285, minden egyöök 318, postalu 86, szemre való állat 87, a magam szaporítása 87.

Idegen szók: kaszsa 29, pudli 34, ruszszan (Békésben rucczan) 36, kártus 37, léhó 43, druzba 46, kômárkonnyi 88, ampuli 89, ápétus 89, árendás 89, barbé 89, beászekurát 89, finyi (fein) 89, tséza 91, ráf 91, sróf 91, gurgyina (georgina) 141, eskátula 179, fóros (fuvaros) 182, kalázli 282, nyugli 183, pantel 185, puhar 185, langaléta 190, kétrán 224, estráng 229, hébér 229, ófrálonnyi (abfahren?) 231, tempós 231, istirinfli 232, kutricza 232, ligir 232, lajbri 232, pitar 232, szekurál 232, virgulya 238, mondér 238, czirkallyom 276, czolt (zoll) 282, pintli 288, kurumpi 323, sanasér (sonnenschirm?) 325, kárpál 427, éspaktor 524, riba 231, banga (bange) 514, ópérécziás 558, mozsákok 559. — E nemben a mult évről a mester műszók és a kaszárnyai szók nyujtják a legtöbb példát, melyeket itt ismételni nem tartok szükségesnek.

Pleonásztikus alakok: valas-valamennyi 87, róluja 90, megintennég 182, osztánaton 230, ottannég, ittennég 231, csupándokon 233, hajdjinánomba 233, mihentes-mihent 325, esztetet 513, világotos világra 554, cselédimek 283, kieje 318, mindétig 88.

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Napja fogyott: kinek napjai már megszámálvák (Legendás k.)

napoló; helyt napoló tábor (B. Szabó D.)

né v. néh: nézd, ime, lám (régí prédikáció).

négyegbástya. (Orbán Bal.)

nehéztel, pl. nehéztelé elhinni (Páriz Páp.)

nekiiktat jószágot.

-nót -nőt: -nat, -net, -nét, pl. távunnót, mindenfelünnöt. (Deés).

nyáladék ember (Tájsz)

nyalánkoztat (Tájszót. l. pákosztás)

nyaras: megpállott, nyár-
lott.

nyelv, pl. nyelvem ügyé-
ben, mint kezem ügyében.
Nyelvén a szive, nyelv-
végről kel a beszéde.

nyilvábban. (Gelei. Kat.)

nyomos, pl. ritkán nyom-
mos, a ki hazugsággal
toldja (Pázm. Pét.)

nyomtányi: annyit nyomó
(néh. Szabó J.)

nyugalomüzés (Pázm.
Pét.)

Odabeli: odavaló (1591.)

odavall: jogosan odaereszt
(Erd. tört. t.)

ogtalan (?) (Endrekori ima).

ok, pl. Isten előtt okot
adni róla (Erd. tört. t.)

ollóhálló (Tájszók, l. ke-
cze).

oltalomhad (Erd. tört. t.)

-ónk -önk: -ánk -énk, pl.
adónk, adnónk, tevőnk,
tennőnk (Székely).

ónoz; ónoz hidegen =
hazud (Székely).

ónyas (ónos): nyulszivű
(Tájszót. l. nyulaz).

orrsúly: polypus (Páriz
Páp.)

otthoniatlan (M. szentek
leg.) Tehát az otthonos nem
sültelen új szó.

ölgyelit: elegyít (Gel. K.)

öldöktet: (Döbrent. Cod.)

öltő, l. ember öltő.

önkényén pl. a hoznem
illetethetni. (Gel. Kat.)

öregese (Gel. Kat.)

örömkialtoz (Tájszót. l.
salapol).

örvessző. (Tájsz. l. pecz-
cző).

összabásu.

összezsaponyuló, a mi
huttyadt czilinder alaku (Szen-
tek leg.)

összeczimborálkodik
(Gel. Kat.)

összeegyesedik (Debr.
leg. könyv.)

összefelel; összefelel-
vén mindkét fél (Gel. Kat.)
Innen összefeleltet: szem-
behozva vallas.

összehevül pl. két rokon
szív (Kisfal. K.)

összetekermény (Páriz
Páp.) l. pannus.

összeveszit: összetéveszt,
összevét, pl. követelések
és teljesítések összeve-
szítése (Dobránszki).

összezűr zavar (Gel. K.)

öszintevaló természet-
tes víz (Gel. Kat.)

ötled, pl. ha kívül há-
borgattatol, szivedbe
ne ötledjen fájdalom
(Gel. Kat.)

Párkovász (B. Szabó D.)

parlagféreg (Tájszót. l.)

pepe, annyi is mint: sze-
métsár (Orbán B.)

pérféligazítás (Erd. egy.
tört. a.)

pillatlan szemmel (B.
Szabó D.)

piromszég (Erd. hivat.
értesítő.)

pompálkodik (Orbán B.)

poska: czibre-féle lé (régí
vers.)

pörnyeteg: porhanyu (Szi- lágység.)	ragadvány, (világi ra- gadvány (Legendás K.)
puhatos (B. Szabó D.)	ragasztal (B. Szabó D.)
púsz: póre (?)	rájaképest.
Rábocsát, pl. a mire a	rakakosz (B. Szabó D.)
mostani idő rábocsát.	részosztály (M. Szentek leg.)
rédédésédik: rászokik	rökömez, v. ö. rönkesz
(Moln. Alb.)	(Gel. Kat.)
ráféddek (Legendás K.)	

LÖRINCZ KÁROLY.

NÖVÉNYTANI ELNEVEZÉSEK.

Sz arvas moha: *Lycopodium complanatum*, Parád. Any-
nyiban nevezetes, mert *dichotomicus* elágazásáról nevezi így a
nép, melyet a növénytanban villásnak, helyesebben két-két
ágúnak neveznek; innét mondhatjuk szarvas (azaz kétágú) elá-
gazás; a villa többnyire több ágú szokott lenni, s inkább a
trichotomiára alkalmas kifejezés.

eleven gát: *Lycium*, Litke.

mocsárfa: *Quercus pedunculata*, Nógrád, Hevesm.

Sz. György virág: *Capsella bursa pastoris*, Nógrádm.
= *Corydalis cava*, Hevesm.

sári virág: *Caltha palustris*, Nógrádm.

hégye dohány: a felső apróbb levelek, Nógrádm.

vasfű: *Verbena officinalis*, Nógrádm.

árva csanál (v. ö. Csanálóssy): *Urtica urens*, Nógrádm.

keserű fű: *Polygonum Perticaria*, Nógrádm.

Pulykataknya: *Polygonum orientale*, lecsüggű piros
virágfüzérjénél fogva, Nógrádm.

vörös paréj: *Amaranthus caudatus*, Nógrád.

disznó paréj: *Amaranthus retroflexus*, Nógrád.

kéreghaj: a fákról lehámló vagy lehasogatott táblák.
Nógrádm.

nyakas körtve: a művelt körtefa gyümölcse; ellentét-
ben a vad (gömbölyded gyümölcsű) körtével. Nógrádm.

borsika: *Saturea hortensis*, Nógrádm.

violla: *Cheiranthus*.

ragadvány: *Galium Aparine* (Nógrád); így mondja a
nem ragadó szárú, de egyébként az előbbi fajhoz hasonló G.
Mollugót is azon hitben, hogy az eredeti G. *Aparine* később
megkopaszodik.

csembök virág: *Cacalia*, Nógrádm.; mondják csembökének is.

ördög szem: *Scabiosa atropurpurea*.

ördög oldalborda: *Polypodium vulgare*, *Aspidium Filex* mas.

Isten gyalolta tök: *Cucurbita melanosperma*. A. Br. azaz nem kell meggyalolni, csak lehámozva megfőzni, s szét foszlik, mintha gyalolták volna.

gyaloló tök, sárga disznó tök = *Cucurbita Pepo*, Nógrádm.

olasz tök: *C. Melopepo*, Nógrádm.

sári tök: *C. aurantia*, Nógrádm.

kukucska fü: *Thymus serpyllum*, Nógrádm.

ragya: a mákfej (gyümölcs) gombája, Nógrádm.

feles v. kétszér búza: rozsossal vegyített tiszta, Nógrádm.

séder: *Rubus*.

Istenke cipőka: *Trifolium pratense*, Nógrádm.

csormolya, csormoly, csormó: *Melampyrum*, Nógrád; magva megbarnítja a kenyeret.

karácsonyi morzsika: *Pyrethrum Parthenium* teljes alakban. Heves.

árvácska: *Nola tricolor*, Zabar; = százszorszép: Eger.

bikkmak: a bikkfa gyümölcse, Litke.

BORBÁS VINCZE.

IKER SZÓK.

Löttyen-fittyen Ny. III. 320.

„lyik-lyuk, csupa lyuk“ Népk. gy. II. 366.

miszi-muszi (gúnynév) Kr. 388.

„mozog-robog a tenger nép“ Gyul. a gon. most.

nyihog-vihog (a. m. ihog-vihog) Ar. II. 189.

öt-kátt: kiabál Ny. II. 560. öt-kiált Tsz. (azaz üvölt-kiált).

pelle-pöttye „csufoló szó“ Gel. Kat. id. h.

pípom-pápom: *taraxacum officinale* Ny. III. 543.

„réce-ruca fürdik benne“ Erd. népd. II. 175.

ripp-ropp János (gúnynév) Ny. III. 191.

rittyég-récség: „zúgott, rittyégétt, récségett“ (az erdő a mint vágták le). Kr. 397.

Sándor-bándor Népk. gy. II. 258.

síkat-ríkat: „síkasd-ríkasd a húrokat“ u. o. 239.

„síkolt-ríkolt a sarkantyú“ Erd. népd. II. 136.

szöty-moty, szötyni-motyni: késlelkedve babrál Ny.

III. 87.

szuszu (szu-szu?) a. m. szuszi-muszi: lassu dolgú ember u. o. 231.

tétyég-tötyög: „öregségének miatta nem tudott utánam tetyegni-tötyögni“ Népk. gy. I. 12.

„tikos-tákos fejelés csidmája“ Kr. 48.

„tirtyi-tortyi vén legén“ Kr. 88.

ürget-forgat: „felveszi a fa poharat, nézi, ürgeti, forgatja“ Népk. gy. II. 44o.

vápa-kotyás a. m. vápa-hupás, hápa-hupás Kr. 522.

váta-hota: 1) szó fia beszéd, 2) v. dolog: kétséges eredményű u. o.

zib-zab l. gyíngy-gyöngy.

zúg-búg: „zúgnak-búgnak a trombiták“ Gyul. a gon. most.

Zsuska-puska Népk. gy. II. 259.

SIMONYI ZSIGMOND.

A „VIGARDA“ TÖRTÉNETÉHEZ.

1865. évi jan. hó 12. napján tartották meg a pesti redoute-épület házfelavató ünnepét. Ez alkalommal szóba jött az épületnek magyar elnevezése. Mondanunk sem kell, hogy özőnnel ajánlották a cifrábbnál cifrább szavakat. Ime néhány belőlük: *bálház, bálpalota, táncpalota, vigadó, élvezde, gyönyörde, kedvlelde, hórálak, bájlak, városi tivornya, idénylő, vigarda, várda, kéjvárda, lejtvárda, üdvlelde, vigalda, üdülde, üdlelde, gondilla, rajonda* stb.

Ez ajánlatokra valaki Z. A. aláírással a „Pesti Napló“-ban 1865. évi jan. 15. napján a következő epigrammát közlé:

„A gyermek neve.

Hát mi legyen? *Kéjvárda-e?* vagy *Lejtvárda?* *vigarda?*

Vagy tán jobb, ha *vigalda?* s rosszabb-e, ha *rajonda?*

Üdvleldek jó, s még jobban üdül, ha — *üdülde!*

Hát *Gondilla* miért nem lenne, ha nem *gonerilla?*

Túl a Dunán hej, s túl a Tiszán ebugatta magyarság!

Hívjátok magyarul s magyarán inkább „*Vigadó*“-nak.

Földim e szót, bár sírva vigadj benn, úgy-e meg érted?“

Czuczor a szófaragók e viszketegén jó ízűket nevetett ugyan, de a *vigarda* szóval sehogy sem tudott megbarátkozni;

pedig a bérlők lepedő nagyságú falragszaikon e szót használták tényleg. Czuczor a *vigadó*t ajánlotta. És hogy a *vigarda* kemény és otromba hangzású szót nevetségessé tegye, az eddigi ajánlatokhoz jó kedvében még újabb tíz variációt ajánlott.

A Nyelvőr IV. kötetének I. füzetében a *vigadó*t ajánlja; néhai Czuczor Gergely is azt ajánlotta; azért a boldogult szellemének vélek igazságot szolgáltatni, ha az eredeti kéziratból (mely kezeim közt van) híven lemásolom a *vigarda* szó ellen írt verseit. Ime így hangzanak:

„A redoute *vigarda* legyen-e? vagy mi?

Hogy ha *vigarda*, miért nem *ugorda*? *szökelde*? *csapongda*?

Ujjongóda talán? vagy *hejhujjáda*? *sebajda*?

Farsangóda helyesb-e? vagy *álorczáda*? *bohóda*?

Nem!! Hol széles kedv, zene, táncz és szoknya viharzik,
Isten s ember előtt legszebb neve lenne *viharda*.”

(Szívesen fogadtuk s közöltük e czikkecskét, egy részről hogy mulatságot szerezzünk olvasóinknak, más részről hogy tájékoztassuk, mit kell tartania arról a nyelvtudományról s lelkiismeretességről, a mely komoly arcczal a nagy közönség elé ily kificzamodott ajánlatokkal mert lépni. A szerk.)

KURTZ VILMOS.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Jogfosztás. A választó-törvény tárgyalásakor nagyban szerepelt. Fűcsa összetétel! A hol az alapszó átható igéből alakult név, ott a ragozatlan határozó szóban vagy is az előtagban mindig tárgyeset lappang: pl. *út-mutató* annyi mint *ut-at mutató*; *könyv-írás* a. m. *könyvet írás*; *toll-fosztó* a. m. *toll-at fosztó*; (t. i. fosztja a tollat pelyhes szálaitól), *tollfosztás* a. m. *toll-at fosztás*. *Jog-fosztás* tehát olyan cselekményt jelentene, melynél fogva valaki a *jogot* fosztja meg valamitől. Igen de mitől? Erre bajos felelni. Hogy embert foszt meg jogától, azt ez a szó nem fejezi ki. Van e szónak egy hasonló fajtájú társa: *hon-üzés* (a. m. *s z á m ü z é s*, *s z á m k i v e t é s*.) Ott áll többek közt a N. Szótárban is; de nincs forgalomban. Nincs is szükségünk rá. A míg teljesen kifogástalan szót nem sikerül alkotnunk, beérjük mi a *s z á m ü z é s*, *s z á m k i v e t é s* szókka! is.

Mit-tevő és társai. Úton útfélen találkozunk az ilyenekkel: „Mit-tevő (vagy *mit tevő*) legyen a Deákpárt? — A résztvállalás nem czélszerű ez esetben” stb. Tudvalevő dolog, hogy az efféle összetételekben a határozó szónak tárgyeseti ragja elmarad; pl.

föld-mivelő, bor-ivó, jó-tevő, szava-tartó; (e helyett: földet-mivelő, bort-ivó, szavát-tartó stb. Tárgyeseti raggal e szók nem is lehetnek összetételek), és így tovább: mit-evő, semmi-tevő, jelentés-tevő, rész-vállaló; semmi-tevés, csata-vesztés, rész-vállalás; kár-vallott csata-vesztett, pere-vesztett, hite-hagyott, stb. Hasonló módon alakult az ismeretes Bornemisza név (Bor-nemisza). Semmitevő a *semmi*-vel különben együttjáró *sem* köztöszót is elenyészteti. Az ilyen összetételnek kiváló sajátja a rövidség. Látjuk is, hogy még az igekötő is elmarad az alapszó elől, a hol csak lehet; és ha egyfelől mondjuk is: ár-le szállítás, gabna-kivitel, ön-feláldozás (mert itt bajos volna elhagyni az igekötőt), mondjuk másfelől ezeket: erő-feszítés, bíró-küldés, vám-szüntetés, munka-szüntetés, adó-emelés, adó-térítés, rendhagyás, ön-adóztatás. Kerüljük tehát az olyan nehézkes összetételeket, mint: erő-megfeszítés, vámmegszüntetés, munka-beszüntetés, adó-főlemelés, adó-visszatérítés, ön-megadóztatás stb.

Ki és mely. Sokan összetévesztik a *ki* és *mely* visszamutató névmásokat. Az irodalom nyelve régebben, sőt a köznép nyelve ma is eltér az irodalmi nyelvben teljesen megállapodott gyakorlattól, melynél fogva személynévre *ki*, dolognévre pedig *mely* névmással mutatunk vissza. Nézetem szerint a mostani nyelvcsókás a döntő. E szerint nem így kell beszélnünk: Ő oly egyéniség, a *kit* stb. Nincs a megyének olyan közege, a *ki* stb. Az a városi tanács, a *kiről* stb. Kormányunk, a *kinek* stb.; hanem így: egyéniség, a *melyet* stb. közege, a *mely* stb. tanács, a *melyről* stb. kormányunk, a *melynek* stb.; mert e szók, ha mindjárt személyt, vagy több személyből álló csoportot, testületet jelentenek is, nem a személy-, hanem dolognevek közé tartoznak. Mondjuk tehát: Az olyan örség, a *mely* még erre sem ügyel, stb. Hova lett az a szép had, a *mely* stb.? Derék házaspár ez, a *melyet* lehetetlen nem szeretni. Az egyház olyan jogi személy, a *melynek* stb. Az a hivatalviselő személy, a *melynek* teendői stb. Közönséges beszédben személy a m. nőszemély. Ebben az értelemben használva a szót, *ki* névmással mutatunk vissza rá; pl. Irma kedves személy, a *ki* első első pillanatra stb. Itt van az az érdekes személy, a *kit* nem rég a színházban láttunk. Ez egyetlen kivétellel a személy is a fenn elsorolt dolognevek osztályába esik.

Azon ezen. Némelyek úgy vélekednek, hogy a mutató névmás ez alakjának kizárólag ide m, derselbe a jelentése. E

szerint: azon vagy ezen ember nem annyi mint ille, iste *homo*, hanem: a. m. *idem homo*, épen úgy, mint azon-nemű is csak a. m. *homogeneus*, azon-jelentő a. m. *synonymus*, azonság a. m. *identitas*. Révai nyelvtanában *Ezen*: *hic idem*, *iste idem*; *hic ipse*, *ille ipse*; *Azon*: *is idem* stb. Ragozva: *Ezen-é*, *ezen-nek* stb. *azon-é*, *azonnak* stb. Ma már így nem ragozzuk, és jobbadán csak ille iste értelemben használjuk. Az *idem* jelentést *ugyanaazon*, *egyazon*, *ugyanezen*, szókkal fejezzük ki. A közönség úgy megszokta már ez alakot az itt jeleztem értelemben hogy az egyszerű *azon ezen* szóknak nem *idem*, hanem ille iste értelmet tulajdonít. Ez jól van-e így? Most ne vitassuk. Abban egyek vagyunk, úgy hiszem, mindnyájan, hogy az *amaz*, *emez*, meg a névelős *az az*, *e az* névmásoknak elhanyagolása, az *azon ezen* szóknak pedig úton útfelen használása ellenkezik a magyar beszéd természetével. Nem erőltetett-e az olyan beszéd, mint: *Azon* kép ott igen szép. *Azon* kérdést nem vizsgálom. *Ezen* tárgyat illetőleg *azon* nézetben vagyok, hogy *azon* harc, mely *ezen* a téren stb. „Valóban szép *ezen* történet; Lesz mi nevetni a városban.“ (Nemzeti színház. „Álarcos bál“ című opera). Miért nem így: *Az* a kép ott igen szép. *Azt* a kérdést nem vizsgálom. *E* tárgyat illetőleg nézetem az, hogy *az* a harc, mely *ezen* a téren stb. „Valóban szép *e az* a történet“, stb? A néző körünkbe eső, a már szóban forgó, vagy a múltból földézett tárgyakra *amaz* *emez* névmásokkal szoktunk rámutatni; pl. Ott ül a ma tölgyfa alatt. Egy részét a ma kölcsönnek értékesítette már az ausztriai kormány. Jusson eszetekbe a ma igazságtalan szemrehányás, a melyet akkor stb. E me föltételt úgy értelmezem, hogy stb. — A közelre mutató legkisebb nehézséggel sem jár; mert az egyszerű *e* vagy *e* legtöbbször teljesen megfelel a czélnek; pl. *e* tárgyban *e* időtől fogva stb. Mire való itt az a minduntalan használt *ezen*? pl. *ezen* kisebb kölcsönnel; *ezen* föltevéseknek; *ezen* nagyobb emissio stb. A távolra mutató *az* szűkebb körben mozog; mert összetéveszthető a névelővel. Látjuk is, hogy mindössze is csak egypár főnévre mutatólag szerepel; pl. a tekintetben, a részben, az esetre, az érdemben, az időben (adverbiális kifejezések.) De már nem mondjuk: Nekem a kép tetszik. A házban mulatok legjobban. *Az* intézetben keveset tanulnak. *Az* erdőben nincs ilyen fa (*az* a kép, *abban* a házban stb. értelemben.) A névelő és az *az* mutató névmás alak-azonsága szülhette az *azon*, ennek révén pedig az *ezen* alaknak tágabb működő körét.

JOANNOVICS GYÖRGY.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

7

Gyuk szél.

„Gyuk szélnek nevezik a vidéken (Sopron megyében) azon szelet, mely a Fertő jegét felolvasztja.“ (Nyelvőr 1874. 507. l.) Sopron megyében nevekedvén, akár hányszor hallottam, hogy „Kuk szél fuj“ (nem gyuk); s ha kérdi az ember: mi az, azt felelik: „az, a ki a hovat megposhasztja.“ Azt a meleg szelet nevezik így, melytől egyszerre olvad jég, hó; csak úgy csurog az esztergya; nyáron meg a fonyasztó, „pörkenyő“ meleg szelet nevezik „kuk szél“-nek. Talán rokonságban áll a szinte használatos „kuksó“-val: az a főzött só, a melyet egykoriban árultak, mely nem oly kemény, erős, izes, mint a kősó, hanem lágyabb.

A névmagyarosításokhoz.

Ballagi Aladár úr kifogást tesz a névmagyarosításokról írt cikkem némely pontjára; de kifogásai csak részben állják meg a sarat; azért megengedjen, hogy viszont megjegyzéseket teszek az ő cikkére.

Hogy a nép csupán keresztnevekhez ragasztja a fi szót, azt én nem mondtam. Igaza van B. urnak, ragasztja biz azt más-hoz is; de én nem terjeszkedtem ki erre bővebben, mert nem ez volt előttem a fődolog.

Hogy „Ballagi“ rossz magyar név volna, azt sem mondtam; bár megvallom, rossznak tartottam, mert „ballagni“ igéből származtattam; a mint hogy azt hiszem, sokan így származtatják azt, a kik velem együtt a földiratban nem oly jártasak, hogy minden helynevet ismerjenek. De viszont engedje meg B. ur, hogy a mint van Ballagi tó, a mit én eddig nem tudtam, úgy lehetnek, a mint hogy vannak is pl. a Bakonyban „Hárs“ nevű helyek: Hárshegy, -völgy, -börz, -kü, -dülő, -kut stb. s így a „Hársi“ név lehet, hogy rossz hangzású, de nem torzítás.

De — a mi pedig a fő dolog az én cikkemben — hogy a nép nem fordítja, hanem hangzás után magyarosítja az idegen neveket, ezt nem czáfolta meg B. úr, sőt megerősítette az egyik felhozott példájával. Ime a nép nem fordítja le a Proebstlt prépostocskára (vagy mit jelent?), hanem csinál belőle, „Paczalt“ vagy „Kapszli“-t, a mint könyebben esik a nyelvének. A többi felhozott példák meg nem bizonyítanak semmit, mert a mit az úri rend tesz, mely több nyelvet ismer, azt nem a nép teszi; a mit pedig a nép felsőbb indításra tesz, azt bizonyosan felsőbb befolyással és utmutatás szerint is teszi. Az így képzett nevek tudományos fő idegen nyelvekkel terhelt retortájában születtek. Épen úgy mint a rossz, új, fordított szók. Ez nem természetes,

hanem mesterkelt alakulás. Hogy a nép így „gúnyneveket gyárt“, erről már multkor szoltam. Egyébiránt tudok elég példát, hogy a család elfogadta a népalkotta nevet és ezt tisztességgel viseli.

TURCSÁNYI ANDOR.

I v a d.

Az *ivad* szónak megvoltát kezdik kétségbe vonni; egyik lap már h a z á t l a n n a k nevezi. Mi azzal támogattuk ajánlását, hogy régi szó, s Komárom megyében és Szeged táján ma is használják. Azt hittük, komoly szó hitelre talál; azért tanúink idézését abbahagytuk. Csalódtunk; a mulasztást tehát helyre kell ütnünk.

A régi nyelvemlékek közül (l. Mátyás Fl. Magy. Nyelvtud. II. 57. l.) előfordúl a Debreczeni s Winkler codexekben. Ime a szöveghelyek. „Felkelek es megkeresöm en fiamath, de ennek e v a d a (olv. éjnek évada) vag'on nem illik nekem azzon'i állath valvan budosnom.“ (Debr. cod. 611. l.) — „Felkelenek es elmenenek enek ő e v a d a n (olv. éjnek ő évadán) a kepen nag' sirassal keresic vala iesost.“ (Debr. cod. 623. l. „Őnek ő v a d a b a n.“ Winkl. cod. 62. l.)

A Nyelvőr II. kötetének 40. lapján a szegedi szólások közt (közli Varga János) ez is ott áll: „écczakának é v a g g y á n = a legkésőbb éjjel“; s mindjárt rá a 43. lapon a Szeged-vidéki tájszók közt (közli Ferenczi János): éjszakának é v a g g y a = legsötétebb része. Ne indúj el éjszakának é v a g g y á n!“

Az „István bácsi naptára“ (szerkeszti Majer István) 1861. évi folyamában a 75—90. lapokon Kürth, Komárom megyei helység ismertetését közli. A 89. lapon ez áll: „Elvégre ide csatolunk a kürthiek különös szavaik és szójárásaikból egy-két példányt“; s e különös szók közt a 90. lapon a következőt találjuk: „*ivadán*, azaz idejében, korában, pl. erdőirtás *ivadán*, gyapjúnyírás *ivadán*, éjszakának *ivadán*.“

Volf György értesítése szerint Czegléden is él az *évad* szó e szólásban: „écczakának é v a g g y á n.“

Kriza János 1875. febr. 8-án kelt levelében a többi közt ezt írja: „Mihelyt időt kapok rá, tisztázok egy kevés tájszót a Torda vármegyében fekvő, sajátóságos népviseletéről híres T o r o c z k ó bányavárosból, a mely el lévén szigetelve magas köszirtjei által más helységekől, s nem házasodván össze soha más helységbeli néppel, mind erkölcsét és öltözkékét, mind beszédmódját, szavait leginkább megtartotta úgy, a mint örökölte. Köztök még ma is nagyon dívik az ily ódonszerű szólásmód: ének (éjnek) é v o d á b a v. é v o d á n = éjnek idején; késő estve, éjféltájatt.“

A nyelvtudomány számára Budenz jegyezte föl a kürthi i vad -ot a Nytt. Közl. II. 466. lapján. (V. ö. még Nyr. II. 499. 1.)

E szerint tehát nem volt ráfogás, midőn azt állítottuk (l. Nyr. IV. 6. l.), hogy „az *ivad* v. *évad* elékerül párszor a régi nyelvemlékekben, azonkívül még maig is él Komárom megyében és Szeged vidékén“; s most hozzá tehetjük: továbbá Czepléden és Toroczkon; s e szerint épen nem lehet h a z á t l a n szónak mondani.

És most egy pár szót ama laptudosítókhoz, a kik felszólaltak az *ivad* megvolta ellen.

A Nemzeti Hirlap jan. 30-iki számában Szegedi aláírással egy levél jelent meg, a mely tisztán az *ivad* szóval foglalkozik s azon kezdi, hogy Szeged és vidéke ezt a szót nem ismeri; a mit ott használnak, az „éjszakának *é v a d j a*“; ez pedig nem *ivad*, hanem — „az *é j v a d j a*.“ Ej ej fiú, beh sokra haladál! spiritusod van, vagy mi a tatár! Mondtuk mi mindig, hogy nálunk legkönnyebb mesterség a nyelvtudomány. Ime a szegedi piacon is fakad az etymologia! No de hagyjuk! Olvasható ez az „*é j v a d j a*“ egy nagy képű munkában is. Csak arra akarjuk figyelmeztetni a tudósítót, hogy ha nincs se írja se szelenczéje, akkor ne fogjon a gyógyításhoz; mert kudarczot vall, mint itt is. Először is tudnia kell, hogy az *é, í, i* váltakozása nyelvünkben mindennapi tünemény, pl. *késértet: kísértet, kégyó: kigyó, kéván: kíván, ténta: tinta*; e jelenség ismerete nélkül tehát kár volt belekapnia az *ivad* kitagadásába. Másodszor ha az *évad* „*é j v a d j a*“, mondja meg nekünk, mi akkor az „*éjszakának é j v a d j a*“; s hogy magyarázza meg a kürthieknek az „*erdőirtás é j v a d j á t*“?

Ugyanebből a fűzfából faragták azt a sípot is, a mely a „Közérdek“ febr. 6-iki számában szólal meg. „Ma olvasom a lapokban, így hangzik a sípszó, hogy Szegeden az *ivad* szót senki sem ismeri. Én is, ki Komárom egész vidékén eleget forogtam, sietek közzétenni, hogy nálunk az *ivad*-nak hírét-hamvát sem ismerik.“ E komáromi nótából három az üdvös tanulság. Először, hogy a mihez az ember hozzászól, azt iparkodjék meg is érteni; másodszor hogy az ember foroghat még elegebbit egész Komáromban, azért mégis lesz sok oly dolog, a mit ő nem fog tudni; s harmadszor hogy Komáromban is vannak, a kiknek sántít a logikájuk. Ha a tudósítónak helyes volna a logikája, így írt volna: Én ugyan eleget forogtam egész Komáromban és figyeltem is, de az *ivad* szót mégsem hallottam — nem pedig, hogy hírét hamvát sem ismerik.

SZARVAS GÁBOR.

A szenvedő igealak.

A szenvedő alak használatára nézve nyelvünkben igen tanulságos példával szolgálhatok olvasóimnak.

Nem rég két magyar földművelőt kellett tanúul megidéz-nünk. A tanúvallomás után következett a megeskütés. Kijelentettük nekik, hogy az esküt, úgy a mint felolvassák előttük, szóról szór a kell utána mondaniok.

— Megértettek jól? kérdezé az elnök.

— Meg, uram! volt válaszuk.

— Mondják tehát! s a jegyző elkezdte az esküt előttük olvasni: „Esküszöm —

— Esküszöm, ismétlé az első.

— Hogy mindazok —

— Hogy mindazok.

— Melyek iránt —

— Melyek iránt.

— Megkérdeztem —

Itt a tanú kissé habozott, a jegyző tehát ismételte: megkérdeztem; erre azonban a tanú határozott hangon mondá: megkérdeztek.

A második tanú is, mintha csak összebeszéltek volna, ismétlés után sem hozhatta ki a *megkérdeztem* alakot, hanem társát utánozva, úgy mondá ki, hogy: megkérdeztek.

LÖW TÓBIÁS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

János bá. Másnap a zötelakiak essze vereködtek a fös-szögben (felszeg, a falú felső része) Andris báékkal, met ő kêmék bize nem akartak kitérni az utbó. Ahajt Andrisbá se vővé téréfára a dógot, haném éccörre le (a le, fé stb. szép példa arra, hogy a székely csak az igék praefixumait szokta használni, mikor valamely eseménynek a gyorsaságát akarja nézleltetni); de azok es lé; erre ő kême égy rudat fé; de azok is fé; azutég Andrisbá es neki égy istiranggal, de azok es neki; erre a szomszédok elé, s a falu népe es elé, s ahajt lött ojan kaláka (csaté-paté), hogy földindulásnak is számot tött vóna, s emböri körösz-

tyén ojan tudom nem látott. Utójjára a kit éssze nem potyótak, s karját s lábát emelinteni tudá, az a szekérre fé, osztég Andrisbáék is fé, azok ê (elmentek); de Andrisbáék es ê. Mindörökkön örökkétig úgy vót a kerek e világon, hogy kevés embörnek van elég esze, met sok a vires (üres) koponyájú embör; osztég „ha égy bolond égy követ a gát alá vet, huzza ki tiz okos, ha tuggy a” (közmondás). Még es hiszöm, hogy többet a Zötelakiak sem fincögnek (hencegnek), met osztán (erősítő, állítást nyomatékosító szó: „Osztán ijen embör hetedhét országon sincs. Osztán se nem ok nekü szípod (= szívod) a levegőt. Osztán ojan hejjös egy magaviseletü éffjt, mind az ő kême fia; tudom, hogy kerek Udvarhejj városában sincs) ojan egész vágás (egész vágás szekér, nagy, kifejlett, a ki maga szopta az annyát Királyhágon túl mondják) égy embör, mint Andrisbá, vessöt (versenyt) birkozik akármejjik mónárlegénnyê s ojan mokán (neki telt, igen izmos; leginkább az oláhokról mondják) mészáros még nem születött, a kit ő a porba né ritytyentsön (csapjon. A rittyentést használják ostorról is; pl. ritytyents égygyet sógor; átvitt értelemben valahonnan ellábolni, elkövetkezni [ormányság] pl. rittyentöm magamat!) Andrisbá nem es sokat nyugöködik (bajlódik) a beszéddê, haném ahajt töszön. Minya bá es dárék (derék helyett, kivált az első szótagot nyomatékolva, sokkal többet jelent mint az ügyes is, holott Erdélyben ez kiváló dicsérő szó; pl. ügyes ember, ügyes város, ügyes egy színházatok van; ügyes delog stb.) égy gyalogló; haném osztán tudom bizonyoson, hogy kerek Udvarhejszékön még csak égy fót (egy szál sincs stb. így is használják: Elfogyott mind égy szálíg a lisztöm, vagy mind egy lábíg oda van a jószágom [birtokom] stb.) sincs ojan embör, kinek az ina (lába) vele vessöt birja. Más napra víradólag tálalom az úton zötelaki Sándor Gyurkát, s ahajt mondám neki: Hálládé hécskóm (hékám)? igen êkapott tüktököt a ló (fennhordjátok az orrotokat)! No csak hadd ê (fenyegető kifejezés: várj csak, majd meglátod mi lesz!) Gyurka, met ez a vereködés még valakinek mégbüdössödik (szomorúságot, kellemetlenséget szerez). Ő visszafelesött neköm, én pedég ismég balabbú (balúl, compar. balabbúl) felêtem, s ahajjos-ahajt úgy fé duralta a száját, mind égy kakaspujka. Eleget toróbálá, hogy ingömöt még jobban megboszoncson, erőst hányavetötte magát, a fejévé földindulást csinyát (azaz a feje bőrét mozgatta), de biz én égy mákszömöt se mordútam neki, csak nesztem (nezd, neztem, stb. nézd néztem helyett egész székelýföldön megszokott kiejtés) a nyavajást, s a végin úgy letácsótam (letorkoltam, tacet erőszakoltam rá), s úgy

odamondogaték a bögye (begye. Az ujjuk végét is begynek hívják; az ujjom bögye fáj; innen a gyermekeknek kavicsdarabokkal való egyik játékát bögygyezés-nek mondják) alá, hogy tudom míg a világ, megemlőgeti. Törje ki a nyavaja (közönséges [utcai és konyhai] átok szó) tetvessit, kívánom, hogy kerüjön nemso-kára Szamosujvárra (t. i. a Szamosujvári börtönbe, hova a nehezebb fogságra ítélteket szállítják). Tömléc a nyákára a hitvány embörnek, dögöljék meg s vesszön ê, hogy ê! (a h o g y és az állítás vagy tagadás ismétlése az állítás fokozását fejezi ki.)

FELMÉRI LAJOS.

Szegedvidékiek.

Sé tud, sé lát, csak neki mén, mint a vak légy = hebe-hurgyán lát dolgozóhoz.

Szögény légy, kevésj légy, hogy be né köpjön a légy; arra mondják ki szegény állapotban van ugyan és még is ur at j á t s z i k.

Nyakába tötték a m i n d ö n ö s tarisznyát = koldusbotra juttatták (tudni való, hogy mindent raknak a koldus tarisznyájába).

Pali mindönös lött = olyan szolgál, kinek a gazdaságnál minden dologhoz érteni kell.

Né előzz! = menj az utamból; ne állj elélem.

Láb alatt jár = elöttem akadékoskodik.

Tűrül szakajtott sógor = testvérsógor.

Kitartya az árábú = jóval többet kér a portékájáért, mint a mennyit ér.

Fövötte magát, mögszötte magát = vagyonos, tehetős ember lett.

Sok vagyom néz utánna.

Ényütte a ruháját = elviselte, viselés közben elkoptatta. Ezzel egyértelmű: Éhordosza a ruháját.

Nem számít a kösztünk = nála nélkül meglehetünk; más-kép: Nem olvas a kösztünk = Nem tösz ki kösztünk égy embör számot.

FERENCZI JÁNOS.

Veszprémiek.

Ez még a faluhó tartoz andó; em má nem az ü jószá-gáhó tartoz andó. — Ez itt a kez d ö j e (kezdete). — Él ő f ő d (szántó föld, élőt azaz eleséget termő; v. ö. Nyr. I. 231.). — Épen e l l ő b e v ő t a tehene. — Fene égye még a két l á t ó d a t (v. ö. látóka = szem, Nyr. I. 456.).

Csak é darab é g (egy darabig).

Huzamóssan méntünk. — Ára szinte jó az ut, csak
 hogy huzóssabb. — Asztán ijjen ríós (rivós: sirós) vagy? mi?

Még akarta vénnyi kíz pínzü (pénzü).

Êvót, habatúta hová, de én nem értettem (v. ö. oda van).

Ez az országu t t y u k.

Ha oda főmég az ember, valamennyi hégyék én körösz-
 tülát.

Ném méhettünk az esső végett (ok).

Az a malom ott a zshiványok főváross u k.

A kergibe bele vákták a képet, haném persze a fa
 ênyöttte (benötte, rá nőtt). Most ê van nyöve.

A hajó mékfordú főnek (fől felé). A viz lének gyün,
 am mék főnek siet.

Kaszának (kaszálnak) nepestétü nepestig.

Akkor mijen oda vótam (mennyre o. v.)

Ném mulik ê bucsu békévê, hogy né verekéggylenek.

— Ném hiszém, hogy ü jobban t u g g y o n kapányi.

Ném nagy virtusság az ijent kapányi.

SIMONYI ZSIGMOND.

Babonák.

Ha jég esik, vezsd ki a baltát, mingyá eláll.

Ha az ajtót betöszöd, asztán kinyilik utánnad: möghalsz.

Ha a pohár êreped, valaki möghal a házná.

Ha a tűz sistörög, pörleködés lösz.

Az égő gyértya a bél körü fölolvad és lécsordul, eső lösz.

A hány napra szen György nap előtt zöng a zég, annyi
 forint lössz egy köből buza ára.

Fordics mög a párnát; avva álmocz a kit szerez.

Köss a lábodra spárgát, nem fog mög a görcs. (Ezt a ti-
 losban fürdő gyermekek szokták praktizálni.)

Piros pántlikát köss a kis gyerök kezire vagy nyakára, mé
 mögverik szömmê.

Ha kelés (támadás) van rajtad, keresetlen üveggê dörgöd
 mög, hónap mán nem lösz sémme sé, vagy hód ujságkó eszt
 mond: csértessék a jézus, uj nap, uj király, a mit most látok,
 ujjujjon, a mire nézők, êmujjon.

Fogj egy köröszös pókot, tödd egy bögrébe, a huvá mán
 papirosra írt számokat tötté, a mik számokat a pók főköti a
 hállóba, tödd a lutriba, nyersz.

(Szeged.)

KOVÁCS JÁNOS.

Népmesék.

A bolondos gyermek.

Vót éczczér égyggy öreg embérnek három fíja; kettő okos vót, a harmadik ujjan bolondos. A zöreg szégény szégény embér vót a sorsába, és ékütte a fíjajit, hogy ménnyenek é valamit poróbányi; fogagygyanak szolgálatot. Émént a két öregebbik! má mintha ma émént vóna a zöregebbik, hónap ég a másik, és mind a ketten égyggy faluba kerütek. A legöregebbik égyggy embérné mingyá kapott szolgálatot; asztány abba alkuttak ég, hogy a ki először égharakszik, annak lévőggyák a zórát. Épeny a cséplés ideje vót, beállították más cséplőkê égyggyütt csépűnyi. Hát a mint gyütt a fölöstökön ideje, a többieket jó égraktálták, üt ég a szűrűre állították vigyáznyi. Így gyárt a zébédné, ég a vacsoráná is. A legény égharagudott, asztány lévőkták a zórát.

Émént a zöccsihöl, émonta neki, hogy mijen szoros kötése vót üneki a gazdájává, asztányég hugyan gyárt. „Maj-ég tanítottom én“, aszongya a zöccse, és ű is ément ahhol a zembérhő. Eszt is égfogatta; de ű is csak úgy gyárt, mind a bátya; lévőkták a zórát.

Haza gyütt a két öregebbik a zptyukhó, ébeszéték, hogy hugyan gyártak. „Maj égtanítottom én“, aszongya a lekkisebbik, az a bolondos forma. Azzâ asztány émént ahhol a zembérhő szolgálatot keresnyi. „Hitvány vagy té még szolgának“, aszongya neki a zembér; de azér még is ékfogatta. „Hát tudod-é, hogy a ki először égharakszik, annak lévőggyák a zórát?“ — „Tudom“. Még akkor a cséplés ideje vót, üt is beállították a szűrűbe. Fölöstökönkor, mikor a többiek jóízűen falatosztak, a zembér ütett ott hatta a szűrűbe vigyáznyi. Fogott ézs zsák buzát, évitte a kocsmába, asztány jól égfölöstökömüt. Szint így débe is, ég vacsorára. A gazda haragudott, de nem merte mutatni, csak úgy magában dönnyögött. „Te fíjam“, aszt kérdi tüle, „há vitted a három zsák buzát?“ — „Nem vittem én“, aszongya. „Harakszik, gazduram?“ — „Nem én fíjam, csak kérdésztém; van még több is, adott á zúr-isten.“

Más-nap émént a zembér a feleségivé a vásárra; a szolgának ég aszt parancsúta, hogy débe 12 óraker aszt tégye, a mit a szomszédgyába tésznek. Jó van, a szolga várt délig; hát pontumossan débe gyűnnek a kűmisék, asztány a szomszédnak vót égyggy rossz düledezett háza, aszt keszték nyakra-főre bontogatnyi; dobáták róla a rossz tetőt. A zembérnek vót égyggy szép ujdanat-új cserepes háza; neki áll a bolondos gyermek, asztány egészen lépustította a tetejit. Haza gyütt a zembér, naon ég-

ijett. „Mics csinyátá fiam?“ — „A mit a szomszédba: aszt parancsúta gazduram! Harakszik gazduram?“ — „Nem én fiam.“

A zembér szerette vóna a gyereket a háztű étávolittanyi; tanakodott a feleségivê, hogy hát mics csinyájjanak. Más-nap aszt parancsúta neki, hogy horgyon ki ganyét, asztány ott rakgya lé égyg hêre, a hun a kutyája léfekszik. Vót a zembérnek égyg igen jó kutyája; sokszor kimént má vele a főgyire, aszt hitte, hogy majd ott fekszik lè. A gyerek égrakta a szekeret, elejbe fokta a zökröket, asztány méntek. Előre futott a kutya, a gyerek ég a szekér után fütüürészetett. Nagy rékkenő meleg vót; a kutya églátott a zuton én nagy vizmosást, égyénessen neki mént, asztány oda bele ugrott. A gyerek sé vót röst; égyénessen utánna, asztány mind behányta a ganéjt a vizmosásba. Évitt oda asztány valami negyvennyócz edénynyê (szekérrel). A gazda kimégy más-nap; aszt hitte, hogy a zű főgye most már jó ég van ganyézva; hát ész szemét sé látott ott. „Tè gyerek, há tétted a ganyét?“ — „Ahá gazduram parancsúta.“ — „Hát hun van?“ A gyerek odavezette a gazdáját a vizmosáshó, asztány mutatta néki. „Ide fekütt a kutya“, aszongya. A sok szép ganyét má ki sé léhetett vennyi, mind êmosta a viz. „Harakszik, gazduram?“ A gazda haragudott, de ném merte mutatnyi. „Nem én, fiam“, aszongya neki.

A zembér most má mindénféleképen szerette vóna a gyereket étávolittanyi; sokáig tanakodott a feleségivê. Vót az udvaron én nagy mélyedés, ujjan árok-forma. „Fijam“, aszongya a szolgájának, „nékém ezén a dzsindzsándzson hónap réggêre csinyájj éh hidat, hogy mikor átmégyék rajta, égygik lábammâ keményre, a másikkâ ég puhára léptyek.“ A bolondos gyereknék vót égyg jó élés kése, avvâ éjjê bémént a zakóba; vót ott a gazdájának több mind száz birkája. Minnek lévákta a nyakát, asztány égygiket a hasára, másikát ég a hátára fektette, uh hogy éczczér puhára, asztányég keményre léphetett a zembér. Réggê a zembér égláttya a hidat; naon haragudott. „Harakszik gazduram?“ A zembér nem szót sémmit, csak bémént a szobájába. A gyerek fokta a késit, jól égköszörűte, asztány bemégy a szobába. „Harakszik-é gazduram?“ — „Nem“, aszt dörmökte a zembér. „De látom én, hogy harakszik.“ Azzâ fokta, lékanyaritotta a zórát.

(Kapoly. Somogy m.)

SONNENFELD MÓR.

Állatmese.

A farkas, a róka, a nyul még a vargyu.

Éccér a farkas, még a róka, még a nyul êmentek árkot ugranyi; asztám mikor oda érnek, a hű vót a nagy árok, hát elül ugrik a róka, aszongya:

— Rövit fülem, hosszi lábom, hosszi farkam, hupp! de nagy ez az-árok!

Avvâ beleesik az-árok köllös közepibe. Asztám még ugrik a nyul, aszongya:

— Hosszi lábom, hosszi fülem, csuta farkam, hupp! de nagy ez az-árok!

Asztá átugrott, csak ur röpüt. Asztá ugrott a farkas, aszongya:

— Hosszi lábom, hosszi fülem, hosszi farkam, hupp! de nagy ez az-árok!

Nagyot ugrott, asztá beleesett ü is, ippen a róka hégyibe. No má mos ott vannak az-árogba a róka, még a farkas, asztá rágódik éccér a farkas, aszongya neki a róka:

— Mit észö farkas koma?

— Ó, kihusztam a bélémet, aszt észém.

— No, aszongya, huzzuk ki az-enyimet is.

— No, csak tardsd, aszongya a farkas, asztám maj té is észö.

Hát sesztérgétt a róka, a mi kaparták a bélit neki, mer fájt neki, asztá mégdöglött, a farkas még mégétte.

Hát óra mént a vargyu, aszongya neki a farkas:

— Taniccsá még engémet röpünyi.

— Ó, csak fogodz bele farkas koma a farkamba.

Hád bele fogúdott a farkába, asztá viszi főfelé a vargyu.

Mikor má jó magossat vótak, aszongya a farkasnak:

— Farkas koma, látod-é még a földet?

— Még látom.

Mégi viszi főfelé, mégim mongya:

— Farkas koma, látod-é még a földet?

— Még látom.

Ménnek főjebb, mégim mongya:

— Látod-é még?

— Má ném látom.

Aszongya neki a vargyu:

— No hát erezd el a farkomat.

Eleresztette, asztá mént léfelé; nagyon örüt a farkas, hogy ije sebesse röpü, aszongya ét tuskónak:

— Kêj elülem, té szenes tuskó, mer agyon ütlek; kêj elülem, té szenes tuskó, mer agyon ütlek.

De biz a szenes tuskó ném mént el elülle, asztán rávágódott a farkas, menten agyonütötte magát.

(Bakony vidék.)

FISCHER IGNÁ CZ.

„Igaz kimondások.”

(Egy régiebb írott könyvecskéből).

Kettőt utál a ház: haragot az asztalnál, fecsegést a konyhában.

Kettőt nem lehet az országból kiirtani: a pert és az adóságot.

Kettőt nem tanácsos venni: vén asszonyt pénzéért, ó kocsit vasáért.

Kettőt nehéz megcsalni: a szemet és fület.

Kettő viszi utálatba az embert: midőn a szegény kevélykedik, s a kinek semmije sincs, kérkedik.

Kettő előtt hasznos kitérni: a terhes szekér előtt és a részeg ember előtt. Ama régi példa beszéd szerint: az Isten is kitért a részeg ember előtt.

Kettő égeti meg a száját: a hirtelen, gondatlan szólás s a haragos pattogás.

Kettő gyakorta megtörténik: a rest kétszer fárad, a fősvény többet költ.

Kettő káros a háznál: rossz pénz (rossz úton szerzett), gaz cseléd.

Kettő nem sokat ér: a beteg ember bőjtje és a részeg ember imádsága.

Kettő halad lóháton: a rossz hír és a szerencsétlenség.

Kettő soha sem elégszik meg e világon: a ki elméjét csupán csak a gazdagságra fordítja; a ki mindenkor olyat kíván, a mit meg nem kaphat.

Kettő nyilatkoztatja ki a tudatlanságot: a hallgatás, midőn szólni kellene; s a fecsegés, midőn hallgatni kellene.

Két tanító-mester szükséges a házhoz: a korbács és a vessző.

MAKLÁRI PAP MIKLÓS.

Mit mondanak az állatok.

Karácsony reggel a kakas: ma születetet; a kutya: hun, hun? — a bárány: Betlehembeeen.

A bárány télen: mikor lesz nyáár? az anyja: nem írem én azt.

A kakas: kukorikuu, füstös likuu.

A kakas, mikor a kertben vakarász: fekete kóró, ró, ró! — ha megrezzenti az ember, föl röpül a kertre: fenye egye még a kezedeet; — mikor megbabozta a tyukot ugy-é de jó vót.

A récze a kamara ajtó előtt: két héttü fogva nem éttem: vagy: három hét óta nem éttem.

A liba: szí p va gy o k, szí p; alud: i é n i s a v v ó t a m.

A bika: s a m u, m u m u, m ú!

Az ökör: Mihály, Mihály!

A kutyák, mikor találkoznak: s o ó g o r, s o ó g o r; mikor összevesznek: a k á r s o g ó r a k á r n é m.

(Sopron m.)

TURCSÁNYI ANDOR.

Székelyföldi káromkodások és átkok.

Egy pár átkozódó szólás a székely népnél fölébresztette volt figyelmemet, s azon elhatározást keltette föl bennem, hogy példát adva a Nyelvőr gyűjtőinek, megkezdjem a székelyföldi káromkodások s átkok följegyzését és közlését. Azon gondolatom támadt t. i., hátha ez átkok egyik-másikában valami nyomára akadhatnánk a székelyek ősrégi vallásának. Aztán megajzt is gondoltam, hátha a régi pogány korban nem volt oly sok istentelen csuf káromkodás a magyarok, s különösen a székelyek közt, mint most; s vajjon nem a keresztyén vallásnak kissé erőszakos rájuk nyomása folytán, mintegy a belső elkeseredés visszahatásaképen jött-e divatba s rögzött meg aztán a sok égi lény szidalmalmazása. Az alább közlött átkok közt legalább egy-kettő, különösen a negyedik, világosan a székelyek pogány korából maradt fenn, s a főntebbi gyanítást némileg igazolni látszik. Ime itt következnek.

Lánczos horta. Csikorgós atta. Hóhározom atta. Verjön még a nap isten! (Keresztúrfiszékben, a Fejér Nyikó vize mellett, s a Homoród vidékén is olykor). Üssön még az isten nyila. Kőhortát. Fikom teremttötte. Égjén még az isten tüze (ménykő). Ébugatta! (koldus). Sok háztól éjj, levestől boldogujj. (Légy nyomorék). Adjon isten annyi nyugalmat mint a német kalapnak! Verjön még az isten rossz szomszéddal. Az ördögök bújjanak beléd. A forgó szél kergessön még. Isten ne öngedje, hogy több kakuk szót érj. Akkor lássalak, mikor a nyakam csigáját. Te czégér. Az isten ostora sujtson még. Vigyön el a Bambucz. Vigyön el a Manó. Az isten zörigye fojtson még. Vigyön el a Csoma. Óh hogy essél a bűdűbe (börtönbe).

KRIZA JÁNOS.

Szóhaborlatok.

1. Uj kut körül ireg-forog tarka-barka kicsi törpe kurta farku gulya tyuk.
2. Jakab pap kapuján hat vak bak vadgalamb ül.
3. Ló lába szurta kerék talpa gyurta disznó orra turta kótorta uti tészta torta. (Sár.)

(Marmaros.)

LŐRINCZ KÁROLY.

A kánai menyegző.

Mikó Urunk még ef földön jár,
Hozzá mönt az éggyik tanítványa,

A ki magát möghajtotta.

Jézus kezit mögcsókóta :

Jónás fia, Pétör.

Édös anyád, Mestör, üdvözötet,
Keresnéd fő, hogyha löhet, ötet;

Mert a vőféj régön várja,

Felelést kér mondójára

Kánán mönyegzőbü.

Uttyát hogy a Jézus haza vötte,

Utfélön a bottyát évesztötte;

Pétör nem tud úgy halanni,

Kéntelen vót émaranni

Jézus mestörétü.

Hogy Pétör a bottâ hazajárott,

Mán a vőféj akkó odébb állott;

Mert a Jézus mögigérte,

Hogy emén a mönyegzőbe,

Kánán mönyegzőbe.

A mint nagy csöndessen gyütt az este,

Jézus tanítványit főkereste :

Hogy talám má indúnának,

Hogy ott rájuk né várnának

Kánán mönyegzőbe.

Tisztölettê várnak ott réájuk,

Tánczóhatnék mindön porczikájuk ;

De hogy Jézus odajárott,

Mindön lélok talpra állott

Kánán mönyegzőbe.

„Dicsérjük a Jézust“ mondi Pétör ;

Ráfelênek minden*) : „mindörökkön !“

„Igéretre mögjelöntünk,

Ha ugyan még ô nem késtünk

Kánán mönyegzőbü.

Nagy öröm lött Kána mönyegzőbe ;

Jézust ütetik az asztâfüre,

Máriát a jobb ódâra,

Tanítványokat a bâra

„Kánán mönyegzőbe.

*) Mindnyájan.

Mikó vége lött a vocsorának,
 Az asszonyok és sorjába ának;
     A czigányok pöndöritnek
     Lábalávalót nékiek

Kánán mönyegzőbe.

Tánczra kének asztán kiki mássâ;
 Az öreg Pétör a szüz anyávâ.

„Hopp szent asszony, Anna lánya!
 Hagy repüjjön a szoknyája

Kánán mönyegzőbe!”

Ellensége sok-sok vót a bórnak.
 Férfinépek jójó főpakónak;
     Addig-addig hogy mérgébe
     Mögrekett a csap gégéje

Kánán mönyegzőbe.

Hogy né lögyön vége a jó kedvnek,
 Parancsoli Jézus a vőfénynek,
     Hogy a vödröt töcscsék teli
     S hozzák elejibe neki

Kánán mönyegzőbe.

Èhozik a vödört elejébe,
 Jézus mög csak oda néz fölélé;
     Oszd odadi a gazdának,
     Hogy kóstoija mög magának

Kánán mönyegzőbe

Hát csudák csudája mi történt,
 Majd a guta csipte mög a vőfényt;
     A mint az is mögkostóta,
     Ojan fájin bornak monta

Kánán mönyegzőbe.

Még vagy hat vödörrê hoznak arra,
 Hogy Jézus aszt bornak változtassa;
     És a legjobb bornak vála
     A hideg viz égy szavára

Kánán mönyegzőbe.

A hogy eszt a zsidók möghallották,
 A lagziba mindönfelé hitták:
     Hogy talán maj bort csinána.
     De a Jézus nem kívána

Több lagziba mönni.

(Új-Kigyós. Békés m.)

LÓCSKAY JÓZSEF.

Névnapi köszöntők.**Zsigmond napjára.**

Rózsa színnel ragyog a napnak sugára,
 Mellyet kiterjesztett az egek bótyyára.
 Örűj té is Zsigmond, mert nevednapjára
 Erőt, mejjet adott nekéd Isten papja.
 Örülheccz, örülünk mi is tejes szívből,
 Ezéket kívánnjuk szívünk közepiből:
 Annyi áldás szájjon réád az egekből,
 A hány csillag ragyog a magos mennyeiből.
 Míg ílsz, a nagy Isten té réád vigyázzon,
 A té íletédre sémmit bút né hozzon;
 Bánat, keserűség elő né tanájjon,
 Széréncse mint főkincs té melletted ájjon,
 Mind kívül, mind belül té veled sétájjon.
 Maj ha eljön íletédnek határa,
 Eljön írted a halálnak postája,
 Az íróknak kezei azt írja nékéd:
 Dészkábúl kiszíttess gyászos koporsódat,
 Hol testéd títessék a földnek gyomrába,
 És lelkéd vitessék a mennyei várba,
 A hol az angyalok vannak vígasságba.

Szívesén kívánom.

(Földes).

BAKOS LAJOS.

Borköszöntő.

Itt vagy mán té gonosz, té vagy az a pusztító,
 Erszényém pusztító, ruhám rongyosító!
 Tudod-é, hogy minden károktú védelmesztelek,
 Görbe késécskémmel mégmecczéttelek,
 És egész nyáron a jégtű ótalmaztalak,
 Még is vélem oly kegyetlenül cselekéttél,
 Minap écczér a köfalhó vetéttél,
 Onnan pedig szépen félvéttél,
 S írgalmatlanúl az árokba csaptál.
 Már most gyerték tizedésék öten (öt ujját a pohárra szorítja),
 Ha öten nem birtok vele, tizen!
 Úgy tészék mint az écczéri katona,
 Márs be az áristomba!

(Gyöngyös.)

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

Komakérés.

Mátkázó (husvét után első) vasárnapon a lányok egy tá-
 nyérba egy üveg bort, piros tojást, süteményt stb. kötnek, azt

fölpántlikázzák, bokrétázzák, s elküldik ahhoz, a kit komájuknak akarnak; a ki abból valamit kicserél, a küldőnek komájává lesz. A tányérvivőnek ez a mondokája:

„Koma koma komállunk,
 Esztendeig komállunk,
 Jó légyünk, komák légyünk;
 Ha rossz légyünk, kutyák légyünk.
 Ittig, hőtig, kis karácson bőjtig
 Örökös komák légyünk.
 Szív küdi szifhő szivessen,
 Szív végye sziftű szivessen!
 Ha ném vészi azt szív szivessen,
 Üsse még a ménkü szivessen.

(Szőke Dencs, Somogy.)

VERES JÓZSEF.

Táncszók.

1.	4.
Vérés csákó süvegém, Így élem gyöngy életém; Bokréta van mellette, Barna babám kötötte.	Galambbúgos kapuzábé, Beh édes csók a rózsámé.
2.	5.
Vess figurát, olyan cziprát, Hogy a patkód vessen szikrát.	Én isteném, add nekém, Beh igazán szeretém!
3.	
Ez az enyim, ezt nem adom, Ha kéri és, eltagadom.	Ne beszéljek rózsám veled, Csak lássalak, az és könnyebb. (Erdővidék.)

KRIZA J.

Gyermekjátékok.

Körösdi.

A leányok a szabadban körbe állnak, aztán körbe forogva ezt éneklük:

Gyere rózsám, kerítettünk ék kis várt,
 Küllü-bellü bemeszellük, szípen áll;
 Ára gyün az iródiák Ujvárbú,
 Ára gyün az iródiák Ujvárbú.
 Jop ténékéd idés rózsám, min nekém,
 Tígéd szeret az én mátkám, ném engém.
 Hejje zsirom, petrezsirom, happ happ happ!
 („Létérbetyűnek“ s a kezüket összeverik)
 Hejje zsirom, petrezsirom, happ happ happ!

(Szőke Dencs. Somogy m.)

VERES JÓZSEF.

Libásdi.

„Mit ás, mit ás, farkas koma?”	„De becsukják!”
„Kemenczét.”	„De elbujok.”
„Minek az a kemencze?”	„Hová?”
„Tüzet rakni bele.”	„Hid alá, hód alá, a nap háta megé.”
„Minek az a tűz?”	„Mibe mosdik?”
„Vizet melegíteni.”	„Arany veréczébe.”
„Minek az a víz?”	„Mibe törülközik?”
„Ludat koppasztani.”	„A gubások farkába.”
„Hol vette kend?”	„Őke haza! mind apátok, mind anyátok!”
„Loptam.”	

(Bereg m. Tiszahát.)

BODOR ISTVÁN.

Tájszók.

Székelységeik.

Ejtél: kupa l. Tsz.	gaj: göröngy, l. Tsz.
enyű: enyv l. Tsz.	ganyé: ganaj. l. Kr.
észsze: össze.	gyortyánfa: gvertyánfa.
észterunga: nyílás, kibú- vólyuk a juhkosáron, hol a ju- hokat fejéskor kieresztik. Tsz.	harangtőke: harang ütője.
esztrenga.	harisnya: daróczposztó nadrág. l. Tsz.
éveg: üveg. l. Tsz.	hetfü: hétfő.
farmatring: nyergettartó farhám. l. Tsz.	hibók: pocsolya. Tsz. hi- boka.
fartató: tréfás neve a pá- linkának.	hob: hab.
férög, férég: egér. l. Kr.	íge: egy szál a matólált fo- nalban.
fésű: fűsű.	íkszeg: ék. l. Kr.
fésze: fejsze, l. Kr.	innap: innep. l. Kr.
feteke: fekete.	íméttem: ébredten.
fonája: viszsza egy kel- mének, vászonnak, sat. l. Kr.	írombás: petytyegetett sárga és veressel. l. Kr.
frustuk: reggeli.	istirimfi: harisnya.
fuszujka: paszily. l. Tsz.	ízink: ízék.

(Száldabos).

BARTHA KÁROLY.

Nógrád megyeiek.

Adogál: kínál. Keveset ado- gáltak a buzámé.	akurátus: derék, becsüle- tes (embér).
akaródzik neki: kedve van.	csuszkandik: csuszkál. csürüszköl: dörzsölve

koptat, pl. a gyerek a csizsmáját, ha csuszkandik.

déréka: tökepénz, pl. Sé intéres, sé déréka.

drémál: szunnyad.

étkezés: jó étvágyú, nagy-ehető.

farboszszontó: a nőruha hátulján levő rojt, csokor.

fumigál: sémmibe sé vész. Fumigálylya a világot.

glongál: egy lábon ugrál.

gurcsi: gömbölyű gomb.

hamulya: krumplici kása.

kurucz: szigorú, kemény (embér).

lotyó: erkölcstelen nő.

magamnak, pl. heverészek magamnak, sétál magának.

mazna, maznos: elkényeztetett, a ki könnyen sirva fakad.

muti: mutasd.

nyifnyaf: mazna.

papulya: nagy száj.

pécztej (?).

pézél: pénzt szerez.

✓pötyög: beszél, trécel.

✓spórol: takarékoskodik.

sprénagli: nagy vas szög.

szotyka: lotyó.

tiszpal: tüzhely.

tudni: hinni, vélni. Asztuttam, hogy eljön.

viszszája: fordítottja, pl. a kabát visszája: belseje.

KAUNITZ JÁNOS.

Bihar megyeiek.

✓Hébe korba: néhanéha.

hépe hupás: csiribiri, aprócseprő.

✓herczechurcza: rágalmazás.

hirinta: hinta.

ílelem: főzelék.

incselkedik: pajkoskodik.

✓ízibe; „szaladj csak ízibe“ (hamar).

izik: törmelék, a mit a marha a jászolban hagy.

kaczamajka: felöltő.

kákó: az a horgas faág, amelyre az iskolás lányok kajakokat akasztják.

kaláka: a közös fonást követő táncz.

kalasis: tanterem.

karczós: vinkó, kerti savanyú bor.

✓karatyol: sokat beszél.

✓kátyu: gödör az országúton; azonkívül a gyermekek nádjátékszerét is így nevezik.

kelepce: gyermekjáték.

köcze: rövid ködmön.

kivígző: végrehajtó hivattnok.

kura: farkatlan tyúk.

kütyülni: kavargatni ételt.

legyeskedik: udvarol a lányoknak.

(Furta környéke.)

GYÖRGY ALADÁRNÉ.

Gúnynevek.

Férfiak: Czégér. Bata. Czímér (az aptya „czíméréssen“: büszkén járt). Biambé borgyu. Pihi. Csicsa (Istvánból lett). Dufa

(nem volt esze). Marczi (kicsiny). Babos (himlöhelyes). Halom (vastag). Csunya Papa (csunya ember).

Nő k. Zsusz móka. Solojka. Póstás Örzse (apja póstás). Gezemicza (köpcös). Csunya Papáné.

Zsidók. Férfiak. Pity-Pity. Soló. Kis Pörcz. Nagyfejű. Siska (nagy kalaptya van). Görény (tikokat szeret enni). Maki. Csákó (sanda). Edeczanczanczon (roszul tud magyarul). Lele (hebegő). Czipóvalagú (kis ember). Sánta zsidó. Pók szemű (nagy szeme van). Hugyos Pali. Bolond Éliás.

Nők. Hosszi Czafatos. Futós. Fingós. Hentérgő (csunyan jár). Hosszi Száru. Füles fazék (kezeit mindég csipőjére teszi). Kényes Kánya (kényesen beszél). Sörös Zsuzsi (sört iszik). Futlikné (hamar megy). Zsiros köcsög (mindig ruhájába törüli piszkos kezeit).

A Spitzer nevet a nép így ejti: Piczér; a Bauer-t: Bajor.

Czigányok. Kukus (András helyett). Susa (Józsi h.) Káli (Juli h.) Trafkó (Mári h.) Pencs (Náni h.) Bozorka (Julis h.).

(Adánd Somogy m.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Helynevek.

Tállya helységben.

Útczák. Nagy-útca. Rózsa-útca. Nyerges-útca. Szent-Anna-útca. Sándz-útca. Galyagas-útca. Hustát. Új-sor. Kossuth útca. Út-völgy.

Kútak. Piaczi kút. Czigány-kút. Kőkút. Kerekes kút. Hustáti kút.

Szölők. Palota. Sípos. Tatajka. Nyerges. Köves-hegy. Cserepes. Galambos. Halas-tó. Nyírjes. Jó-nap. Bakugró. Ökör-táncz. Kódú. Kerek-tőgyes. Piski-, Varga-, Sovány-, Padi-hegy. Kis-, Nagy- és Sarkad-Isten-hegy. Remete. Galuska. Tökös-máj. Bárdfi (=Bárdfai). Gomboska. Galyagas. Bohomáj. Dukát. Mulató Kis-, Nagy- és Köpor-Hasznos. Görbe-Hasznos. Rohos. Mecsege. Bányász. Kerek-domb. Somszeg. Bátori. Patócs. Papkereszt. Kis-, Nagy- és Grímlát-Meggyes. Kővágó. Hetény. Czék-lás. Vároldal.

Erdők. Kopasz. Hideg-kút vőgye. Faragványos. Molyvás. Disznó-szállás. Lóhalál. Kódú. Galambos. Csipkés. Özhatár. Re-kettyés.

Rét ek. Csátó. Porkoláb-útja. Város rétje. Biró rétje. Gulya-delelő.

Határban levő kútak. Hideg-kút. Hármas kút. Visszafolyó kút. Hárskút. Mannás kút.

Tó. Óvár. (Ez egy magasan -- a Várhegyen -- levő kerek medencze, melyet a tállyaiak állítólag a tatárfutáskor ástak volna védelmül.)

KIRÁLY PÁL.

Közmondások.

1. Este leányt, harmaton füvet ne nézz!
2. Isten őrizz házas szolgától, jármás biháltól, út melletti földtől, paplány feleségtől!
3. Hozzá nő, mint a kis csacsi a fülhéz,
4. Lábáról fejik a lovat, hátáról a birkát.
5. Alú vájd, alú vészéd hasznát!
6. A ki a madártól fél, az ne vessen kölest.
7. Nem bánomból léssz a bánom.
8. A ki 30 éves koráig nem erős, 40 éves koráig nem okos, 50 éves koráig nem gazdag: az többet soha se lész.
9. Az igazság elvette a bécsület leányát, de magtalanok voltak és kihaltak, csak a hirők maradt.
10. Az isten nem bottal ver.
11. Erős erdőt szánt, a gyenge ugart se.
12. Nem égy nap Jakabnap.
13. Nem minden nap Jakabnap.
14. Koplál mint a molnár tyúkja.
15. Úgy él mint a molnár disznaja.
16. Megkóstolta, mint a cigány lovát a farkas (t. i. csak a körme maradt).

(Háromszék.)

GÁBORFI KÁROLY.

Néprománcz.

Szücs Marcsa. *)

(Az alföldről került Nógrádba.)

Estve van, estve van, hétet ver az óra,
 Minden eladó lány készű a fonóba;
 Szegény Szücs Marcsa is oda indót vóna,
 Ha a csillagos ég be nem borót vóna.
 Beborót, beborót, be is estvelédett;
 A szegén Szücs Marcsa el is tévelyédett.
 „Kísíj el, galambom, kísíj el má haza;
 Nem gyövk én többet e tő fonótokba.“
 El is kísirtette a szikszai vögybe,
 A szikszai vögybe, beásta a földbe;
 Ráírta, rávágta cifra főfájára:
 „Mindén eladó lány vigyázzon magára!“
 „Lányok. lányok, lányok, rólam tanóljatok,
 A hamis legénnek csókot né aggyatok;
 Mer ha csókot attok, maj tyik is úgy jártok:
 Piros vérétékkal földet ásztattyátok.“

BORBÁS VINCZE.

*) V. ö. Népkölt. Gyűjt. I. 212. l. A szerk.

Megjelenik

minden hónap

15-én

három ivnyi

tartalommal.

MAGYAR

NYELVÖR.

SZERKESZTI

SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ

KIADÓ HIVATAL

Budapest.

II. ker. Fő-utca.

57/58. sz.

IV. kötet.

1875. MÁRCZIUS 15.

III. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

II. A szenvedő alak használata.

A *-tetik*-féle igealak használata már igen sok és heves támadásoknak volt kitéve; némelyek még jogosultságát is kétségbe vonták, azt állítván, hogy a magyar nyelvben nincs szenvedő forma.

Az első kérdés tehát, vajjon helyes alapon nyugszik-e az a nézet, mely a szenvedő alak megvoltát s jogosultságát nyelvünkben kereken megtagadja.

Tekintsünk bele irodalmunk bármely korszakának akármelyik termékébe, ezeknek mondhatni minden egyes lapja kétségtelen bizonyítékát szolgáltatja ama ténynek, hogy a kérdéses alak nem csak hogy megvolt és megvan, hanem hogy, különösen a latin fordításokban, majdnem ép oly gyakori használatú, mint a cselekvő formáé. A szenvedő alak megvoltához tehát, s ennek következtében jogosultságához semmi kifogás nem fér.

Szemben e ténynyel azonban ama másikat sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a nép s vele a művelt osztály is a mindennapi használatban a *-tetik*-féle alakkal csak nagy ritkán, mondhatni elvétve él. Itt tehát azzal a kérdéssel állunk szemközt, miben kell keresnünk okát ez el nem vitatható különválásnak.

A cselekvő alaknak általános vagy legalább túlnyomóan erősebb használata nem csak a mi népünkénél van meg, hanem közös az minden nyelvvel, úgy hogy a szenvedő mondat szerkezetet mindenütt nagyobbára csak az irodalom ápolta és ápolja. S e jelenségnek könnyen érthető oka van. A cselekvő alak s így a cselekvő mondat szerkezet is az eredetibb, természete-

tesebb; a szenvedő, mint a nyelvek története mutatja, jóval későbbi származású; további ok, hogy a cselekvésszók egy nagy osztálya, az intransitívák, alkalmatlanok az úgy nevezett passiv jelentés kifejezésére; s ehhez járul végre, a mi különben az első okból következik, hogy a cselekvő szerkezet minden esetben lehetséges, míg a szenvedőről ezt nem mondhatni. Egy részről tehát a használat általánossága s természetessége, más részről minden kényszerítő szükség absolut hiánya nagyon is megfoghatóvá teszik, hogy a nép egyszerű fia, egyszerű eszejárásával inkább a megszokott úton halad, s eszébe sem ötlík neki, hogy, kivált a mindennapi beszédben, valami szokatlanabbhoz csapjon át.

Hogy irodalmunkban, különösen a régiebben, a szenvedő forma oly annyira elterjedett, annak is megvan a maga természetes oka. Tudvalevő, hogy a legrégibb magyar irodalmi termékek nagyobbára latin fordítások, még pedig szent könyvek fordításai. Ama jámbor férfiak, a kik e munkára vállalkoztak, a mint ez számtalan adattal bebizonyítható, a szentségtöréshez közel álló tettetnek tartották volna, ha parányit is változtatnak, ha mindenben, még az alakban is szorosan nem ragaszkodnak az eredetihez. A latin nyelv pedig köz tudomás szerint, legalább a mint az most előttünk áll, kiváló szeretettel alkalmazza a szenvedő szerkezetet. Ugyanez mondható a német irodalmi nyelvről is. Épen nincs mit tehát csodálkoznunk, hogy e két nyelv befolyása alatt fejlődött irodalmunk ez erős nyomásnak engedve, valamint másutt, úgy e téren is szolgálatába szegődött az idegennek, s a mit nála látott, azt idehaza is buzgón terjesztette.

Még egy sajtóságos jelenséget kell megmagyaráznunk.

Azt mondtuk fentebb, hogy a köznépnél mindenütt azt tapasztaljuk, hogy általában véve a cselekvő alakkal él. Vannak azonban népek, a melyeknél az alsóbb osztályoknál sem ritkaság a szenvedő használata, s több adat tanúsága szerint ez a forma inkább és inkább terjedni kezd; míg a magyarban alig tudunk pár hiteles példát felmutatni, mely a *-tetik*-féle alak használatban voltáról bizonyítana; ellenkezőleg minden jel arra mutat, hogy népünk ettől az alaktól némileg irtózik. (V. ö. a Nyr. IV. 80. lapján levő adatot.) Ennek oka, legalább egyik fő oka magában az alak czélszerűtlenségében rejlik. Minden nyelv ugyanis, valamig fejlődik, több-

féle erőnek befolyása alatt áll; ezeknek leghatalmasbika a czélszerűség, kényelmesség, vagy nevezük, a mint némelyek szeretik, szépségnek, jóhangzatnak. A hol ez segítőleg működik, ott van fejlődés, élet; a hol azonban ellenszegül, ott már csirájában megfojt minden tenyészetet. Ez az oka, hogy népünknel az irodalom s a prédikátorok minden buzgólkodása ellenére sem tud lábra kapni a szenvedő forma. Azért mert nem czélszerű.

Minthogy tehát egy részről a szenvedő alak jogosultsága kétségbe nem vonható, másrészről vannak esetek, a melyekben a rövidség, a mondatszerkezet azonossága alkalmazását eléggé ajánlják, különösen eme két kellék esetében használata ellen kifogást nem tehetni; s a hivatalos s részben a tudományos nyelv a maga helyén, módjával élhet is vele. Méltó kifogás alá esik ellenben ama használat, mely, különösen a fordításokban, csupán szolgai utánzása a latinnak vagy a németnek, s egészen szükségtelenül a czélszerűség rovására nyelvünknek egyik fő gyöngességét, a szavak hosszúságában rejlő nehézkességet, darabosságot szaporítja, más részről pedig nyelvünknek egyik legszebb, legírigyrendőbb sajátságát, a reflexiv kifejezést gyéríti, pusztítja.

Lássunk mind a két esetre példát. „Kenyházy András vagy Bandi bácsi, miként leghivebb *barátai által neveztetett*, egészen az írás azon szavaihoz alkalmazá életét, *melyekben rendeltetik*, hogy: ha egyik pofánkon *megcsapattunk*, a másikat is tartsuk oda, s valahányszor főbirája *megsértetett*, — értvén a sértés alatt a megvesztegetést — ő is oda tartá kezét, sőt kész volt a legnagyobb haragra lobbanni, ha ezen méltatlanság rajta el nem *követtetett*.” (B. Eötvös J. A falu jegyz. I. 17.) Ime alig pár sornyi periodus, s benne, nem minden ok nélkül, hanem minden ok ellenére öt szenvedő mondat van, a melyek se nem rövidebbek, se nem folyékonyabbak a cselekvőnél, sőt ellenkezőleg hosszabbak, darabosabbak. Hogy szükségtelenek is, ime itt a bizonyíték rá: „Bandi bácsi, miként leghivebb *barátai nevezték*, egészen az írás azon szavaihoz alkalmazá életét, a melyek *rendelik*, hogy ha egyik pofánkon *megcsaptak*, a másikat is tartsuk oda, s valahányszor főbiráját *megsértették*, ő is oda tartá kezét, sőt kész volt haragra lobbanni, ha e méltatlanságot rajta el nem *kövezték*.”

A második esetben a szenvedő alkalmazása annyival megrovandóbb, hogy visszaható jelentésű igéinket szorítja ki lassanként a forgalomból. Fordítóink, a régiek úgy mint az újak, nem ismervén a latin s német nyelvek ama saját-ságát, hogy külön alak hiányában a reflexiv jelentést többszörte szenvedővel fejezik ki, oly esetekben is, a melyekben nyelvünk visszaható igével rendelkezik, e szenvedőket híven a magyarban is szenvedővel fordítják; ez aztán lassanként szokássá válik, s eredeti dolgozataikban is e használathoz ragaszkodnak. „Quum turris exstructa esset: midőn a a torony *fölepíttetett*. Cimon custodia liberatus est: Cimon a fogságból *kiszabadítottattott*. Das schiff wurde an die felsen gechleudert: a hajó a sziklához *vettetett*. Idővel a fájdalom *enyhítettetik*. E kérés által szíve *meglágyítottattott*.“ — ezek és hasonlóak manap már annyira járatosak, közönségesek, hogy az érzéketompult közönségnek fel sem tűnnek; pedig semmi mások, mint egy hiányon, fogyatékon alapuló idegen használatnak szolgásterü utánzatai. Nyelvünk az ily szenvedők helyett mindenütt visszaható igét alkalmaz, mint: A torony fölépült. Cimon fogságából kiszabadult. A hajó a sziklához csapódott (vetődött). Idővel a fájdalom enyhült. E kérésre szíve meglágyult.

A tanácskozmány e néhány vonással csak tájékoztatót kívánt nyújtani a közönségnek, s figyelmeztetni íróinkat, hogy ovakodjanak a passivumnak szertelen és sok esetben idegen nyelvek hibás utánzásán alapuló használatától. A kérdés maga annyira fontos, egyes tünetényei annyi érdeket keltének, hogy végleges megfejtése csak komolyabb buvárlat s több oldalú megvitatás után várható. A tanácskozmány addig is figyelmébe ajánlja a Nyelvőr szerkesztőségének, hogy kísérje éber szemmel a szenvedő alakkal üzőtt visszaélést, s mennél nagyobb számú példákön, iparkodjék kimutatni e túlvitt használatnak szükségtelenségét, igazolatlanságát és sokszorta föpnakságát.

12. Bölcsöde. Kisdedovóda. Képezde.

Mind a három korcs szó. A Nyelvőr 49—50. lapjain felállított elvek 5. pontjával állnak összeütközésben.

Nyelvünknek a helynevek jelölésére többféle eszköz áll rendelkezésére. Nem áll szándékunkban, de nem is

szükséges, hogy ez alkalommal mind felsoroljuk ez eszközöket; itt csak azt említjük meg, a mely épen célunk elérését előmozdítja. A helyiségek jelölésére nyelvünk nem ritkán jelzős főnevet használ, melynek második tagja valamely köz-helynevet, elseje pedig ennek egyik kiváló saját-ságát, tulajdonságát jelöli; pl. szék-vá-r-o-s; diós-völ-g-y; or-szág-há-z, vá-m-há-z, ár-va-há-z; ivó-sz-o-b-a, alvó-sz-o-b-a; mosó-kony-h-a, mosó-kam-ra, mosó-pin-cze; mű-hely; szer-üs-kert, sat. Ez az eszköz alkalmazható mind a három czímbeli szónak megjavításában is.

A bölcső-de tudomás szerint ugyanazt akarja kifejezni, a mit a francia crèche: jászol; crèche-nek pedig a ászolban fekvő gyermek Jézus tiszteletére oly intézeteket neveznek Franciaországban, a melyek részint talált gyer-mekeknek, részint szegény sorsú kisdedeknek szolgálnak menedékkül. Ez intentiót tartva szem előtt a tanácskozmány a helyesen választott bölcső szót megtartandónak véli, s a bölcső-de helyett a föntebb idézett példák analogiájára a bölcső-ház-at ajánlja; továbbá a képez-de helyett a képző-inté-zet, s a kisded-oró-da helyett a kisdedovó szókat.

13. Talány.

E szóban mind a tö, akár tal-, akár tala-, mind a képző-ány vagy -ny kifogás alá esik; egyikről sem tudni mi, sem amannak jelentését, sem emennek functióját. A tanácskozmány ajánlja helyébe a szintén újabb, de mind jelentésileg, mind képzésileg helyesen alkotott s már e jelen-tésben használatos rejtvény szót. E szóval s a szükséges jelzők hozzájárulásával igen alkalmasan kifejezhetők az aenigma egyéb fajai is, mint: anagramm: betűrejtvény, cha-rade: szótagrejtvény, logogryph: szórejtvény, rebus: kép-rejtvény. Ezek mellett különösen a népnél divatos szórejt-vényekre megmaradhat az eddig is használatos találós mese.

14. Magas kor.

Nyelvünk a magas szót a német befolyás idejéig csak is a térvizony jelölésére alkalmazta, s a „magas kor“-féle kitételek csak is a legújabb idők termékei, melyeket a né-met fordítók honosítottak meg. A magas-nak németes hasz-

nálata, különösen e kapcsolatokban szokásos: *magas* idő (hohe zeit), helyesen: nagy idő, késő idő; *magas* kor (hohes alter), jól: nagy, előrehaladt, vén v. agg kor, hosszú kor; a *magas* arisztokraczia (die hohe aristokratie), *magas* uraságok (hohe herrschaften), magyarosan: a fő arisztokraczia, fő v. fő-fő uraságok; *magasabb* tudományok (höhere wissenschaften), magyarosan: felsőbb tudományok; a *magas* papság (der hohe klerus), helyesen: a fő papság sat.

15. Egylet.

Az *egylet* is azon szók közé tartozik, a melyeknek megalkotása teljesen szükségtelen volt; ehhez járúl, hogy a tö jelentését semmi féle analogiával igazolni nem lehet. Nem mondhatni például, hogy „a fővárosi nők legközelebb egy jótékony célra *egyeltek*“, hanem egyesültek; már pedig az *egyl-et*-beli *-et* képző egy ilyen kimagyarázhatatlan *egyel* v. *egylik* igét föltételez. Lehet azonban, hogy mint sok más esetben történt, úgy e szónál is csonkítással van dolgunk.

Bármelyik álljon is a kettő közül, az kétségtelen, hogy jogtalanul hozták divatba e szót a régi jó *egyesület* helyébe, a melynek most újlagos visszaállítását ajánljuk.

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN. *)

Jutalmazott pályamű.

I. Bevezetés.

1. §. Hogy a ragozás, szóképzés, kettőztetés (doppelung, Pott.), továbbá a szóknak mondattani összeszerkesztési soha sem képeznek összetételt olyan értelemben, a

*) Rövidítések: Ny. = Magyar Nyelvör. — K. = Kriza, Vadrózsák I. — E. = Erdélyi Népdalok és mondák. — N. = Népköltési gyűjtemény, új folyam (szerk. Arany L. és Gyulai). — T. = Tájszótár. — F. = Faludi (F. u. = Faludi, Udvari ember újra kiadta P. Thewrewk

milyenben az összetételt venni szoktuk, azt nem kell bizonyítanunk. (L. ezekről: „Ueber die wortzusammensetzung“ von Dr. L. Tobler. Berlin, Dümmler, 1868. I. szakaszát.) Csak azzal kell itt mindjárt tisztában lennünk, mit nevezünk összetételnek.

Összetétel alatt olyan két vagy több szóból összeforrt nyelvi egységet értünk, mely *a)* egységes, de természetesen soha sem egyszerű, egy-jegyű fogalmat fejez ki, *b)* nincs mondattanilag szerkesztve. (Ezért nem tartom az „összetétel“-nél jobbnak a Brassai által használt „szószerkesztmény“ nevezetet.) Tehát *a)* szerint nem összetételek az ilyen kifejezések: boldog boldogtalan, kényekedve, ámbár syntaktikus viszonyuk nincs megjelölve; azért nem összetételek, mert nem egységes fogalmat értünk rajtuk, hanem egészen annyit, mint ha mondanók: boldog és boldogtalan, kénye és kedve. Nem összetételek *b)* szerint, ámbár egy egységes fogalmat jelölnek: isten nyila, asztal fia; agg legény, gombos tű; föláll, bejár; mert tagjaik nyilván való mondattani viszonyban állanak egymáshoz: isten és asztal birtokos jelzők, agg és gombos melléknévi jelzők, föl és be helyhatározók, tehát csupa önálló mondatrészek, melyek a másik szóval nem a szóösszetétel, hanem a syntaktikus kapcsolat viszonyában állanak. E szerint az elsorolt kapcsolatok ép oly kevésbé összetételek, mint pl. ezek: isten jósága, asztal lába; fiatal legény, rossz tű; székre áll, iskolába jár. — Ellenben összetételek pl. a következők: szóbeszéd, pörpatvar, ágbog; pókháló, faluvég, képiró, számadás, hófehér.

De ha csak e példákon is végig tekintünk, két nagyon különböző csoportra oszlanak. Az első háromban a két-két tag mindig egyenjogú, egyik sincsen alája rendelve a másiknak, hanem egymás mellé járulván, képezik az új, egységes fogalmat. Az utolsó ötben ellenben mindig az első tag a másodiknak alája van rendelve, szolgáltatában áll, meghatározza. Az elsőket olyan összetett mondathoz lehetne hason-

---

J. Pozsony 1837.) — A. = Arany J. Összes költ. új olcsó kiadás 1872. P. = Petőfi költ. Első teljes (képes) kiadás 1 k. ben. Budapest Ath. 1874. — V. = Vörösmarty (Z. = Zalán futása). — M. ny. = Magyar nyelvészet; szerk. Hunfalvy. — Ny. k. = Nyelvtud. közl. — Gy. = Gyulai (Római szám rendesen kötet, arab sz. lapot jelöl.) S. Zs.

lítani, mely két egymás mellé rendelt fő mondatból áll, az utolsókat pedig olyanhoz, mely egy alárendelt mellék és egy uralkodó főmondatból áll. Szembe tűnő, hogy a második csoportban az elemek valóban összeolvadnak, sokkal inkább mint az első csoportban. Nevezzük őket tehát valódi összetételeknek, az elsőket pedig, melyek alacsonyabb fokon állanak, nem valódiaknak. (V. ö. Tobler, az id. h. II. szak. — Steinthal, Ztschr. für völkerps. u. sprachw. VI. az összetételnek három fő nemét különbözteti meg: 1) hol a két tag egymás mellé van rendelve; 2) hol az első a másodikat határozza meg; 3) hol a második tag vonzata az elsőnek pl. *ισόθεα*. Az első kettő megegyez a mi két osztályunkkal, a harmadikra nincs példa nyelvünkben.)

2. §. Mielőtt hozzáfogunk az összetételek vizsgálatához, végeznünk kell itt egy sereg oly szóval, melyeket többnyire összetételeknek tartanak, holott épen nem azok. Ezt a tévedést a helyes (vagy inkább helytelen) írás okozta, mely vakon az illető kifejezésnek német írása módja után indult: Ny. I. 78. Azon fölül a helyes írás e tekintetben következetlen is; erre nézve legyen elég néhány példa: róka lyuk N. I. 456. rókalyuk u. o. 474; — nádszál N. II. 140. s a másik sorban rozmaring szál; pásztor társaim N. I. 12. s egy sorral alább pásztor-pajtásim; — fő-adószedő A. II. 229. és u. o. fővezér; szemem szedett Ny. I. 244. szemenszedett u. o. 191; — dél felé N. I. 471, délfelé u. o. 439. (L. még Ny. II. 215.—220.)

Némely kapcsolatokban rendesen összeírják a jelző melléknevet vagy igenevet a maga főnévvel, pl. aggdada, agglamos, aprómárha, álorcza, baleset, balhir, balitélet, balsugalom, drágakő, elegybuza, félvállra, házaselet, hitestárs, tisztabuza, törökbuza, vadállat, vadgalamb, vadrucza, záptojás, folyóvíz, forgószél, harapófogó. Összeírnak néhány birtokos jelzőt a jelzett szóval: asztalfia, barátfüle (átvitt jelentéssel), csapalja, ebédfia, hadakutja T., istennyila, Luca-napja Ny. III. 278. vásárfia u. o. 374. Összeírják sokszor a névutót a megelőző szóval: hazafelé Ny. III. 369. visszafelé u. o. 371. kétféle N. I. 429. délfelé u. o. 439. szemközt, azután, azonfölül stb. Továbbá a határozót az igével: szemenszedett Ny. I. 191., kézrekeríteni u. o. 435., észrevette u.

o. 457., félrerúg A. II. 225., karonfogvást Arany L. Népm. 261. odahívják Ny. I. 93., hovávaló u. o. 180., fenkitett u. o. 291., hazaért Ny. III. 371., 372. Az pedig szabály a mi helyesírásunkban, hogy az ok nélkül igekötőknek nevezett rövidebb helyhatározókat az igével egybe írjuk: visszalép, bejön, kifut, beszáll, föláll stb. Hogy mind ez elsorolt esetekben nem összetételekkel, hanem csak összeirt szavakkal van dolgunk, azt hiszem, nem szorúl bizonyításra. A mi különösen az igekötőket illeti (melyekre nézve — itt bővebben nem vizsgálható okokból — sokan talán hajlandók volnának az ellenkezőt vitatni), ezeknek párját nem csak az ugor, hanem az altáji nyelvekben egyáltalában nem találjuk; a mint hogy Schott ezt már 1847-ben kiemelte (Philol. u. hist. abhandlungen der akad. d. wiss. zu Berlin 1847. — Berl. 1849. 307. lap).

Azonban legelterjedtebb szokás a mi irodalmunkban összeírni a jelzett szóval a jelzőt, ha ez nem melléknév. — Ezt a pontot tehát kissé részletesebben kell vizsgálnunk.

Főnév és melléknév közt a mondatban épen nincs olyan határozott különbség, mint gondolni szokás. Hogy a melléknév a főnév szerepét vállalja magára, az egyike a legközönségebb jelenségeknek. Azonban szintén nagyon gyakran találunk főnevet oly functióval, melyet rendesen melléknév szokott végezni, különösen a jelző functiójával, pl. özvegy asszony, arany szablya, arany kalász. A kit ilyen példák nem győznek meg, annak azonnal a legerősebb bizonyítékot idézhetjük. Rendesen t. i. azt tartják a legnagyobb alaki különbségnek a két beszédrész közt, hogy a melléknév fölveszi a fokragokat, s így a tulajdonságnak fokát, mértékét is megjelöli. Már pedig sok főnév szintén fölveheti a fokragokat: gyönygebb szó N. II. 80., kutyább Arany L. népm. 253., rózsánál rózsább V., legközepén, legszélén, legdivatjába M. ny. VI. 338. 337. (több példa: Ny. I. 378. Thewrewk E. az id. h. 94.) Ez minden esetre oly sajátsága nyelvünknek, melyet sok nyelvben hiában keresünk. (Analog jelenség a számnevek sőt névmások fokozása: magy. egyéb Ny. I. 63. finn *jompikumpi*, lat. *uter*. gör. *πότερος, ἑτερος*.) — A német mondja *goldhaar*, az angol is mond — ámbár sokkal ritkábban — ilyent: *hazel-eye* (mogyoró szem: diószínű, barna), de egyik sem fokragozhatja a jelzőt. Azonban a

görögben — mely syntaktikus tekintetben különben is sok meglepő analógiát nyújt a magyarhoz — találunk egészen olyan kifejezéseket, mint a mieink; pl. δουλότερος szolgább, χρυσότερος aranyabb, κύντερος kutyább, προβάτου προβάτερον birkánál birkább; v. ö. ökörnél ökreknek K. 366. (több példa Kühner ausf. gramm.² I. 422.)

A magyarban — mint minden nyelvben — helyesebb kétféle jelzöt megkülönböztetnünk: főnévit és melléknévit. Az első alatt czélszerű lesz csak azt a főnevet értenünk, mely jelző létére is megőrzi főnévi természetét, azaz a birtokos jelzöt: az arany becse. Melléknévi jelzőnek nevezhetünk minden egyéb jelzöt, akár melléknév vagy melléknévi igenév (éneklő madár), akár pedig ilyen minőségben álló főnév vagy egyéb beszédrész. Azon esetek, melyekben nyelvünk egyéb beszédrészeket alkalmaz melléknévi jelzőkül, a következők:

I. Főnevek *):

1. Állást, foglalkozást, általában valami szerepet, funkciót jelölők:

a) Élő lények: anya kecske P. 182, asszony ember T. asszony hős A. II. 404. baka gyerek, anya gyerek Ny. I. 363. bíró gazda Ny. II. 287. az a sütni való boszorkány mostohád A. III. 301. bótos legény Ny. I. 274. cigány asszony u. o. 178. egy cseléd lyán A. I. 161. csikó mén A. II. 240. csikó ló N. I. 226. csikós bojtár N. II. 333. csöcselék nép T. fejedelem asszonyom K. 463. fogoj madár K. 175. egy gazda embör K. 485. P. 586. Gulyás bojtár N. II. 22. gyerek ember Ny. II. 374. gyermek özvegy A. II. 253. hajdu sógor Ny. I. 186. halász legény N. II. 29. hazádnak haramja fiai P. 585. herczeg kisasszony Ny. I. 275. him páva A. II. 124. him szarvas u. o. 29. iker gyermekek N. 431. juhász bojtár P. 573. kancza csikó K. 399. kapitány uram Ny. I. 229. katona pajtásai. P. 580. kádár inas T. kertész inas Ny. I. 419. kiráj atyád K. 438. költő társam P. 329. kölyök bolgár V. Z. V. — A legény fiuk N. I. 441. lyán cseléd A. III. 320. lány testvér P. 158. leány pajtásai N. I. 164. leány gyermek u. o. 240. molnár legény A. II. 35. nő személy

*) Ide járulnak még a 22. §. 2. b) alatt állók.

A. II. 180. nő vezér u. o. 402. paraszt ember M. ny. IV. 473. pásztor ember N. I. 25. rab gólya A. I. 14. rabszolga nép u. o. 43. suhancz gyerek N. I. 459. szakács asszony Ny. III. 40. szolga zsarnok P. 180, szolga legény N. 244. szolga nép A. I. 39. szomszéd asszony Ny. I. 227. szökevény ifiak N. I. 159. a testvér bátyátok A. II. 49. tinó borju Ny. I. 179. tündér gyerekek P. 599. ur isten; ur szász M. ny. VI. 353. vadász embör Ny. III. 321. vendég királyfi N. I. 363. zarándok jövevény A. III. 261. — Még névmások előtt is: ur magát A. II. 23. (v. ö. uri magam E. I. 111. magácska) szüz magánál V. Ny. III. 305. a próféta valaki Ny. I. 49.

b) Tárgyak: asztal szék N. II. 441. bizonyság levél N. I. 310. fegyver szerszám F. u. 84. füst anyja A. III. 291. jel szó P. 112. jegy gyűrű N. I. 246. kapta fa P. 103. rege beszéd F. u. 94. rege dal A. I. 414. sátor palota A. II. 209. sziget hazám A. I. 37. tanács szó A. II. 346. torony épület A. III. 290. tréfa dolog P. 578. tréfa szó A. I. 288. üszök fa A. III. 177.

c) Igékből képzett elvont főnevek mint melléknévi jelzők: égés seb Ny. II. 183. fejelés csizma N. I. 150. K. 48. fejeték árok Ny. II. 184 (v. ö. lefejteni a bort). fogyték áru M. ny. VI. 327. habarék szó A. II. 339. maradék kenyér Ny. III. 277. maradék kevés szalonnáját P. 577. menedék tanya A. I. 187. nyáladék ember Ny. III. 427. ortás földek Ny. II. 280. sarkalat kenyér T. K. 426. termék kő Ny. I. termés kü Ny. II. 176. vezeték erő F. Ny. I. 127. vezeték szándék F. u. 16.

2. Az anyagot jelölők, melyből készült, lett, áll a jelzett szó: abrak czipó T. aczél szablya P. 583. arany bárány Ny. I. 273. arany borítás F. u. 8. árpa lepény, buza lepény Ny. I. 274. bársony öv A. I. 11. bőr ernyő T. búza liszt K. 446. buza kenyér E. II. 8. bükkfa erdő E. II. 148. czukor süveg A. III. 187. czin kalány N. II. 108. cziprusfa erdő Ny. I. 329. csalán koszoru E. II. 82. csillag korona A. III. 388. csont fog P. 109. csók eső P. 138. csók zivatar A. II. 255. deszka kerítés N. I. 231. a télnek dér virága P. 178. ezüst pénz Ny. I. 131. fa láb P. 542. fa Jankó P. 81. fodorminta bokréta K. 87. főveny ágy V. Z. I. gyp ágy A. III. 411. gyékény kötél N. II. 75. hus torony A. II. 132. jég csap A. II. 96. jég eső P. 276. kecske tömlő A. 216. kender hám

E. II. 180. korpa kevert K. 18. kőcz madzag P. 65. köd oszlop P. 100. kötél hágszó A. II. 433. kő fal A. I. 14. kő pad N. I. 149. kő szent A. II. 67. kő vár N. I. 144. nád paripa A. II. 240. nyárfa sulyok Pázm. M. ny. VI. 407. nyír pózna F. Ny. I. 126. nyírfa vessző N. I. 175. réz kürt A. II. 144. rozmarinfá erdő P. 581. rózsza koszorú N. I. 200. sár kunyhó Tompa. Mohos; sáska felleg A. I. 24. sárga selyem kötő, zöld selyem rosta Ny. I. 228. 229. sugár mez P. 210. szalma ágy A. I. 52. szalma földél P. 181. széna boglya A. III. 265. test halom Kisf. K. Mohács; A. I. 13. törköly pálinka A. III. 282. tövis garádja u. o. 186. vas ajtó N. I. 193. vas üng A. II. 173. vér folyam P. 355. vér patak A. I. 54. vér tenger u. o. 52. viaszgyertya E. II. 109. virág nyoszolya P. 599 virág párta V. Z. V.

3. Olyan tulajdonságot jelölők, melyet a jelzett szónak akarunk tulajdonítani; pl. kökény szem = kék szem, gyim-gyom ember = haszontalan ember, csiga lépcső = tekergő l. A jelző ilyenkor jelölhet:

a) Szint: arany haj Gy. arany kalász P. 3. bibor ajk A. II. 397. Ny. II. 432. bibor kerevet A. II. 444. bibor szalag u. o. 214. ezüst szakáll u. o. 114. hó kebel A. I. 148. hó nyak K. 229. hó ruha V. Ny. III. 306. hó szakál A. I. 178. kirisztáj víz K. 451. kökény szem E. II. 113. P. 14. 573. nefelejcs szem Ny. II. 432. rózsza ajak A. I. 395. rózsza felhő P. 341. rózsza hajnal A. II. 270. rózsza kárpit u. o. 269, smaragd tő A. III. 440. tej arcukon A. I. 180.

b) Alakot: bodon kut T. csiga garádics K. 443. karika gyűrű E. II. 165. kereszt fa Ny. I. 182. kereszt ut N. I. 194, Ny. III. 368. kereszt vas N. I. 238. korong vas T. köcsög kalap; kör táncz A. I. 50. por só M. ny. VI. 318 tér mező Pázm. M. ny. VI. 401. (A székelyeknél is a tér szó adjectivum: tér hely u. o. Térebbe: téresebb Ny. k. II. 380.)

c) Nagyságot: ár víz N. I. 243. E. II. 66. hús torony testével A. II. 132. ez a nyulfark élet E. I. 160. óriás szünyog A. II. 7. özön víz; tálak özön fénye A. II. 256. özön had A. I. 204. III. 399. sáska nép A. II. 16. vitorla két füled V. Ny. III. 306. mahomet ember Ny. I. 136. Legközségsébb nagyító szók: csoda és tenger: cs. álhatatlanság Matkó Ny. II. 117. cs. dolog A. II. 123. cs. szemfényvesztő u. o.

243. cs. rémulés F. u. 7 tenger buza N. I. 40. t. hólapály A. I. 5.

d) Egyéb tulajdonságokat: arany ember Jók. (v. ö. arany a szád N. II. 201.), árnyék szolga F. Ny. I. 124. árnyék világ F. u. 83. gaz ember; gyéhénna ember Ny. III. 467. gyimgyom ember T., gyöngy karjára E. II. 80. gyöngy óra u. o. 214. hab ágy A. II. 373. harmat kéz u. o. 301. jég gyöngyétől szeme harmatának P. 15. jég öledbe P. 9. láng szerelmem jég jutalma P. 127. láng ifju P. 37. láng szem V. Z. I. láng szó Gy. Romh. IV. 17. majom ember A. III. 259. pap kéve Ny. I. 271. selyem haj N. I. 150. szél Borka, szél Margit Ny. I. 245. tűz fájdalom A. III. 262. tűz szem A. I. 45. V. Z. I. vándor madár A. II. 122. vendég haj, oldal, szelemen T. villám vasa V. Z. Gyakran szerepelnek jelzőkül fene és kutya.

4. Végre ide kell sorolnunk azon főneveket, melyek jelzőül helyet, rangot jelölnek: al, föl, fő, bel, kül, elő, utó, vég, derék, oldal, mellék, szomszéd, köz. Pl. al föld; al lég A. II. 219. al szél, aj bor, aj fa T. föl peres; föl vár. A. I. 308, fő vezér, fő adószedő A. III. 229. elő fű, széna, lév, ruha T. elő álom A. II. 373. vég hely A. II. 175. vég nap N. I. 92. vég rendelet (v. ö. végső rendelkezés A. II. 195.) vég szó P. 3. derék ut, szeg T. derék had; oldal ház A. I. 225. K. 422. szomszéd határ Ny. I. 271. köz jó, köz igazgatás A. III. 229. köz baj u. o. 418, köz beszédek F., k. katona, k. ember k. legény. — Minthogy föl és elő nem csak nominativusok minőségében szerepelnek (vminek föle, tejföl; vminek eleje, kezelő), hanem határozókul is, és minthogy bel is egykor ilyen minőségben volt használatos (fölmegy, előjön, belmegy = bemegy): talán nem csalódom, ha azt hiszem, hogy ezeknek analogiájára készült az a néhány kifejezés, melyben a jelző helyén

II. H a t á r o z ó áll: beharankszó Ny. III. 275. fennlak A. II. 255. fennszóval u. o. 246. (de „fő szóval“ Ny. III. 238.) kiút („a kiúton hegynek megyünk“ Dunán túl hallottam); átalfa, átal kapu M. ny. VI. 316. 317. általut Ilosvai (A. II. 8.) és F. u. 12. átalhalál (?) K. 524. összemarok Ny. II. 65. visszuton Ny. I. 333. visszhang A. I. 173. túlpárt P. 592. — Közönséges a messze szónak jelzői használata, pl. messze földrű N. I. 406.

III. Igealakot is (még pedig rendesen 1. szem.) találunk mint jelzőt néhány (tréfás) kifejezésben: türöm fű Ny. II. 175. türöm olaj N. II. 428. találom próba: stichprobe, Bal-lagi. (Példák Faludiból Ny. I. 176.)

IV. A jaj indulatszó mint jelző: jaj kóró T. jaj lapi Ny. II. 175. jaj szó E. II. 92. A. II. 60.

Mind ezekkel itt kellett végeznünk, hogy az összetételek nyomozásánál ne legyenek utunkban.

3. §. Még egy szócsoportot kell vizsgálatunkból kizár-nunk: olyan szokat t. i., melyeknek egyik vagy másik, vagy mind a két tagjuk magára vagy épen nem használatos, vagy azon alakban nem, melyet az összetételben öltött. Mert az ilyenek a nyelvérzékre nézve többé nem összetételek, mint ilyenek nem érezhetők s nem élők, csak arra nézve, a ki a nyelvtörténetből vagy szófejtésből ismeri az illető alkotó részeket. A görög bizonyára nem érezhetett két szót ebben: ἀλλήλους (*ἀλλ-άλλους), sem a római ezekben: benignus (benignus), jubeo (jus-habeo); a franczia sem érezheti többé két szónak az ilyeneket: autruche (avis-struthio), aîné (ains-né), sem a német ezeket: adler (adel ar), dritt (dritt-teil). És vannak a magyarban is ilyenek, ámbár nem valami nagyon sok (mert „a magyar nyelvérzék igen élénk, Thewrewk id. h. 26. és szereti az összetételnek minden tagját lehetőleg épen megőrizni Ny. I. 76.) n é p (tő n é p e — azaz n é + p e = nő-fi, mind a két nembeli emberek; v. ö. zürj. nil-pi „kinder“), ifjú (i-fiú Bud. szógy. 755.), kengyel kengy + el = csizma alja, Bud. m. u. szót. 21. Donner, vergl. wörterb. 320.) fejel v. févaly (l. alább a birtokos összetételek közt, főal), pajtás (l. alább bajtárs) szomjú (Bud. id. h. 308.) ünnep v. innep v. innap K. (id + nap = szent nap, Bud. Ny. I.) szem-öldök (Bud. m. u. szót. 42. l.) jámbor (régbben jómbor = jó ember Thewrewk id. h. 32.) padmaly (l. alább), karmantyú (= karmantő K. 504.), bösztörü T. (= borstörő?) Ezen elhomályosult eredetű szavakból lesznek aztán olyan (a nyelvész szemében pleonasztikus, sőt ellenmondásos) kifejezések, minők: ünnep nap, ludtikmony V. ö. σὺν σφόσια disznócsordák, szanszkr. go-gostha: tehénistálló, aḡva-gostha ló (tehén) istálló, ang. hand-kerchief (kéz-fejtakaró), fr. cormoran.

Megemlítem még e helyen azokat a szavakat, melyeket a népetymologia összetett szavaknak vesz. (Ilyen pl. a ném

mühselig, armselig, mely nem a. m. müh-sel-ig, hanem müh-sal-ig), és sokszor ehhez képest többé kevésbé elváltoztat. — Thewrewk E. (id. h. 31. 32. 34.) ezeket említi: káposzta, orosz lány, tubarózsa. Az utóbbira nézve v. ö. különösen a köv. helyeket. K. 6o. N. I. 258. II. 217. Az orosz lányról Th. azt mondja: „A magyar ejtés úgy tünteti föl, mint ha orosz és lányból volna összetéve“. Erre nézve van egy nevezetes adat Tudom. gyűjt. XVIII. 96. hol a balatonmelléki népnyelvből ez az ejtés van közölve: oroszleány. Ezekhez járul még mészáros, melyet Dugonics az Etelka egyik jegyzetében mész-árosnak, azaz hús-árosnak magyaráz (eredetéről l. Ny. k. II. 164.), és marcza fánk T. e. h. marczapán (Pázm. Ny. II. 356.)

SIMOMYI ZSIGMOND.

A NYELVÖRBELI NÉPNYELVI ADATOK.

1874.

III.

Különös használatú szók: akad: az asszony is má ter'be akatt 47o, áró szerint: hitelben 14o, akna: kémény 182, agglegény (egy tézta neve) 28o. ahun: ime 369. azon: arra (járt) 467. balkörmű: zshivány 85. balos: süket 89. birkás: juhász 14o. bürge: himlőseb, ragya 233. bogár: légy 28o. czicza: hajfonadék, farkocs 182. csádé: faág, bordó 14o. Abaújban a csáté csak sást jelent; csörmöly: üszög 14o. csoszogó: közbenjáró vén asszony 28o. csuha; kis csuha: mellény, nagy csuha felöltő 32o. duna: árviz 428. dörgölet: domborulat 141, partos szántó föld 473. északotkoznyi: nagyon megéhezni 88. e: a, e szerszám 87, 88. étt: mikor 336. elemészt: megöl, megsemmisít 47o. éromlott: elsoványodott 555. értékes: birtokos 86. eltür: eltöröl 89. éjár: megtanul, elkezd járni 277. ezömben: épen most 282. elszemlél: roszul nézve föl nem ismer 326. épség: épület 523. étető: méreg 28o. félvész: szemmel kivesz vmit 181. fa: hordó (v. ö. karika fa) 88. füles: fa oszlop 88. forraszt: forral 89. fireg: kártékony kis állat, legtöbbnyire egér 232. föle: teteje 318. guba: (tésztafaj) 34. gaz:

gabnaszár 229. húzás: sorshúzás 319. harisnya: férfi nadrag 326. hadaz: hadonáz 523. határ: halmaz, rakás 141. hang: parányi 177. kiáhatós: meglehető 177. kantáros: kész 181. kiszemlé: szemügyre véve kiismer 326. kering: kaszál 373. kigyugó: felső párna a vetett ágyon 428. kegyös: kedves, szép 513. kegyes: hetyke, rátarti 366. locsogó: sásos sekély víz 181. lap: lapály 181. lobogó: szalag 35. leroukkan: hirtelen beáll az idő 182. leszab: letép 281. *lakoma: falánk 283. lükött: köleskása 283. ló: a szőlőtőke csapja 465. megcsábúl: megörül 523. megkél: megtetszik vmi vkinek 325. mozgá: velő 474. megemészt: l. elemészt 470. megvesz: elvesz (leányt) 554. mégoszt: szétver 556. meksóz: megdob 88. megaggódik: összeesik a szőlő a kosárban 182. megbogárodzott, megfutosott, megsárhadt, megröhetett 224. megvasal: boronál (földet) 230. megfordít: megtérít (kárt) 285. megfaról 286. mered: szúródik 321. meghitel: házassági esküt tétet 373. némelykor: valamikor 183. nyáladék: vészna (ember) 427. nyuktat: ballag 231. öreg: nagy (Abaújban a sárról: sűrű, keményes) 275. paczal: túró paczal (Abaújban megtélke) 514. pislogás: villámlás 88. parasztja: kapálatlan maradt föld 229. pecsinye: szalonna 230. papfejű: búbos 231. pinzes: kis pohár 231. pityöre: budi 472. possadt: rothadt 281. pár: parázs, pártüz 320. ragasztanyi: rakni 30. rög: dög 231. rengő: karos fapad 232. ráruház: hozzá told 281. sivatag: siró rívó 86. savanyodik, neki savanyodik: hozzá lát vmihez 512. sió: vizrekesz 327. szérén szép: igen jó 466. személyes: szép 523. szállt: vált 30. számos: számot tevő 229. szérés: soros 231. szeredás: tarisznya 232. szél: szál kelme, pl. ennyi, annyi szél szoknya*), gatya, női ing 35. szemlé: vizsgálva ismerget; reá szemlé: hozzá hasonlónak látszik 326. szóbeli (nő): rossz hírű 428. szorgos: serény 428. szemérem: szégyen 466. tojtat: totójgat

---

*) Muzsikálnak a csobádi cigányok,
Tánczolnak az aszalai leányok,
Hat szél szoknya, rámás csizma a lábán.
Zöld pántlika göndörödik a haján. (Abaúj)

282. tetés: magas 87. talál vele: illik hozzá 480. terhes: zacskó 231. tökéletlen: haszontalan 232. tartomány: városrész 327. támaszt, pl. én ára (istenre) támasztok mindent 178. undokít: megszól 87. vádóni: vállalni 184. vall: szenved (pl. fájdalmat) 281. vereség: verekedés 281. vénül: sűrűdik (a sár) 230. véllantó: gyufa 327. vérmés szemeivel. 384. inas: fiu gyerek 480. zanót: bozót 231. záp: a kocsiodal foga 231. zsölllér: köcsög 184.

Beszédrészek különös használata.

Főnév mint melléknévi jelző: szép kérelem szóval 187, hat lány barátnéi körülötte űnek 383, szegfű keletét 432, boszorkán leány 279, madár mennyetnyi föld 367, egy hang drágája sincs 177, inas esztendőt tőteni 177, egy farka dolgom van 224, örömapa, örömapa, örömapa 285, keményc kalácsot 379, a mi hold földénken 429, te firfi gyerek! 465, igen kutya, gyéhenna ember 467, aszta löcsös lábú csuda a férőg apját 555, kirá ruhábo 425, por éssövő szárogatnya 329. — Ez a gyerek mindenre ojan élet: eleven 178.

Igenevek: Nincs megevő kenyere 31, vető alá szántanyi 31, a megígért személyt tennék megadóvá 187, az esküvő helyre 187, esküvőre megy 321, takaruló út 427, a sütnivalóból nem kell senkinek se adni 557, nem vót neki semmi elanni valója 557, együtt egy vevő 557, Jófonó, Jóvarró 558, sok a fonni valóm 558, tégyérékék ijesztője 568, arra való nézve mondom 87, orozva (Abaújban orozba) kött 367.

Igék: kikapi, rátarti, hányi-veti legé 30, Bétéri 93, Szedikert 239, teszi-veszi háló 286, vót ott né-mulass 372, hánd-el, vesd-el módra 424, jár-tomba; vesztetre; egér rágt a sajt; siettembe 422, Beccsali 478, Gyanakszi 478, bújbéli 563, hányaveti 563, urahagyott asszon 178, Ingyérád, Mingyárméglész 478, Nebizdrá bácsi 526, dugig: egészen tele 233, szélnek felfúttára 144; — átlegyek 466, belehatta vetni a vén mustoháját 470.

Ragos alakok használata. Pazér-ra ejteni (elpazarolni) a jószágot 86, a balta csak jó kezébéli: kézi

eszköz 87, egy önk 89, elment földet len földde: világgá; gyerekekbe se jó a kiséi; a seb maga szerint (magától) kifakatt; világ ho termett; mindennaposak össze: mindennap összejárnak 177, a mezőők neki zöődőnek 178, emönt a cigán onnan hazul 180, ingyér 183, fal nagy nit; papnul 224, csikót, borgyut tőtti be kö eválasztanyi, ném fottán vagy ujján; háncor szokták Dencsenn a beharankszót ténnyi? 275, ispán nott 276, ha elindúsz hazúrú 278, mikor a templommenésh ez ideje vót 278, a zsiványok fejüket vágto lé 279, a komája asszonya elmént; átment a tón 280, ő kegymik öröme napjára 285, ennyi tisztességés bécsületét tudunk mondani az ő kegymik személye felül kégymeték személye felé 286, leányokat tánczra fásasztották 288, óronn esik; lektúfelűre erigy; minden egy önk más más utonn; tékint ed: te szerinted 318, megiréd évinnyi; még hajnal lē (-ban) 319, gyerek esett hozzá; a tábor nagy úját 320, kős a gatyamadzagodon és csomót 231, écczeribe 372, lílekre való; siketségre vélni; nagy vírre, botra; jó szerint 367, izibe (Abaújban ézibe) mönny 366, tisztára vagyok a dógomma; sebbé lobbâ jár; nincs hozzá semmi kötelességöm 365, egyetlenben egy 375. vessén el az égedelém, bolongya! mejet vet; olybé képzelém 423, módban hanni valakit; mikor tájt gyün? 466, addigra 511, teli van héjávâ (kevés hiján); lelköm fölött mindönt mégtövék; mintha a harré mönnénk; magára vötte vasárnapi egyet mássát 513, nem kitelen vele 514, kifizették pizű; az enyim szám is . . . , ha több lett vóna a napba 555, meszt iláptira vetkeszte 556, két pofára dógozik 30, tizenkettéd magáje 425, erőst és jól laktam 512, ugyan hejbe!; káré töszön minket (a farkas) 513, a zembér még hét hosszat éjárt kártyáznnya 517; — oda tette a nem jót 177, a kit a soha tesz 367, vijja magát: igazságával kérkedik 374, szép fonású szalmaszék; jó fogású ostornyél; olyan vasalású szekér; apró vágású dohány 368, ék kis vártatra 469.

Igealakok használata: 1) szenvedő alak: tanálatatik 40, tartatnak 225, rántatott 227, vetteték, elvéteték 384, tartódik 226, ét ilalódik: eltékozlódik 323.— 2) Reflexivus kifejezések: ekiátták magokat 180*, még se hannám magamat mutatni, ha evvel tartoz-

nék 555, *a tenger megjátszta magát 31, *vijja magát: igazságával kérkedik 374, meghajtatta magát (a ló) 467. — 3) Elbeszélő alak: valék 48, jövők 48, tanálék; toppanték 142, feljövéték, eltöréték 285, valának 288, felnézél 335, elalítá 336. csinálónk (-ánk); tevőnk v. ténk; adónk; szedőnk 375, hoza; hordozza; táplála 376, megdöglék 553, kezdék 512; mozog vala 384. — 4) Beálló cselekvést jelentő igenevek: eljövendők; elfárandók (elfáradandók) legyenek 285, rothadandó testéd 370, felillendő 521. — 5) Végzett multak: tettek vala 187, vőtte vót; mentek vót 372, találtlenne, biztattállenne 480. — 6) Jövő: el is fogjuk méltóztatni 187.

Szóegyezés: ha gyün kentők, lösz kentők 30, . . . hogy ne legyünk rongyos 31, csak úgy leszünk boldog 31, éjfél után óra kettő 41, vélek hozzá 184, számot is tartott e mai naphoz 187, egy kis bejárásokat tartani 225, Tóték voltam; megyek Kisék 230, majd én el segítettém vígezni a dógot 279, kert alatt lesz hálásom (V. ö. Hol vagyon lakása?) 280, más embörök a kutyát is od-ben tartya 319, három ördög gyerek egy bakancson czivakottak 323, a kiráj finak a két testvérei is mők házassodtak 323, nem tuggya ké, hun a birákok? 323. észtek-é benne? 330, megvöszi harmincz magyar forinttal (Erdélyben igen közönséges) 88, már régen akartam szerencsésen lenni 369, vett jó egy négy ökröt 369, a két egy pár . . . egy méj gödröt vájt; alig kezdtek egy kicsént jól lenni 370, kitüle világon szű jobbat nem talál (A Hernád völgyén meg a Hegyalján, kivált Szerencs vidékén, széltében használják az ily kifejezéseket: tülem jobb, tuled nagyobb) stb. 384, emink lovunk mán egy hétye van, hon nem dógozik 438, akkor átji húzzák eggyik a másikat 429, a rucákat köllöm ériznyi; én köllöttem emennyi, mér idős nem vót háza; rossz cseléd az, a ki sokat szereti vátozni 513, szívós az élete, mint akár a macskának 555, két ember mán csak beléhetett vóna fekkünnyi ebba a gödörbe; é kellették mennyi királ parancsáro 556, Kr. urunk is mékszorút écczér egy kis pízre 557; uram bátyám 467; élteszen az isten sok számos ideig 426;

ért ögy naon szép szobát, mel*) mög vót rakva . . . 425; az én hét vadlúdgyaim 468; a sarkantyú tart a víz sebgyén 87, siketségre vél 367, siess, maj megsoká (megsokáll, soká járónak itél) gazdád, 281, reggê főkelés van 511.

Szórend: segíjjé te ki szeginy ember 227, övés után ha valakinek mögöszöd a kenyerit 277, isten áldását magokra kívánom 376, szó kösztünk maraggyon 424, Lévetkézte az új mán gyászos ruháját. — Vígze eljussál az örök bódogságba 426, hát a cigán kéretőzött föl a kocsira 467, dógai cölödnak 475, mény csak fő a pallásra 558. . . . ha evvel tartoznék 555 (l. fentebb).

Ikerszók: ájom-vájom 523, áta-botával 565, csajba-bajba 89, csajka-bajka; csippényi-csuppanyi 140, csihé-puhé (Abauban csihi-puhi 223, csillag-billag 234, — egye-bugya 141, frissentő friss 512, gics-göcs 512, gyikos-gyakos 38, gyinyget-gyöngyöt 521, hebe-hubál 141, hájhájú 185, hetyhoty 224, hével-lével 233, hörcsög-börcsög 234, hápa-hupás (V. ö. Ny—r. II. 506.) 513, idros-bodros 38, iszli-muszli 282, icim-pici 559, inde-binde 563, kele-kolányi; kecz-mecz 181, meres-merevül 181, öt-főt; ös-mos 282, ötöm bötöm 560, szöty-moty, szötyni-motyni (V. ö. Ny—r. III. 218) 87, zibet-zabot 521; égyen-égyen: egyenként v. kiki (csak Erdélyben) 377.

Kicsinyítők: *dombolagos 88, borókás 89, *kutyú 181, szülikém 230, bangyoskám 234, Váradka 239, szakácska 288, szemérke 325, gyöngyörkéje 330, lyányocska 336, ket-tecskén 369, *gyerécske 428, Balogcsa 567, tejcsét 87, tutika: cső 231, gunczi 233, bücske? 233. siska 234, tacska 234, kalinkó 280, majkó 281, sipóka 238, бүдöske 140, nyuszká 230, lepiczke 185, észke? 143, czelőke 140, mércze 430, hóborkás 181; gyertyásdi, körösdi 521, Egyébke 526.

Gyakorítók: nyomkod 373, ééget 466, mendegélt 468, lipinkázik 325, nümügelget 229, mőczikányi 182, nézelget 35, fujicská 178, mööget; möglőögethet; lévőégette 179, vekeng 36, bángyorog 140, szíjókányi 231, főzél: főző-

---

*) A vizsgálat alatti tisztán népnyelvi adatokban ez az egyetlen példa arra, hogy a relatív mondat így kezdődik. A 476. lap 6. sora már literátus tollra mutat.

get 428, pököd 518, haldog 523, kijârâl 523, sutyogatni 184, elszapirógázza. 87.

Leggyakrabban eléforduló diphthongusok: kináád 512, gyaó, maótku 178, vaótam aott 375, gyáúraóm 179, moa: ma 319, hoat: holt 425, kuácsau 179, aura 238, tau-dom 375, één, nëm, beizon 375, teölünk 471, miégy, sziep; fűőzők, kendüőt; ruózsa, kőszoroúját 379, ropoguós 476.

Alliteráció: Gyikos, gyakos, gyakfilléres,

Fényes, füstös, nat törvényes 38; tört mart munkált föld 87, Pallag Péter meg Paré Pál dógozza a fölgyét 367, volt az ipi papi papnak pompás papi pipája és piros pej patkós papi paripája 471.

KIRÁLY PÁL.

A SZÓJAVÍTÁSHOZ.

A megjavítandó szók között láttam a horderő s beszüntet szokat is. Ezekre nézve szándékom egy pár megjegyzést közzétenni.

A horderő szónak, melynek megjavítását másokra bízom, rokonai a korcs hordképes és hordképeség műszavak, melyek a technikai irodalomban köz kelendőségre jutottak. Ezek azt akarnák jelenteni, hogy valamely épület egész szerkezetének vagy egyes alkatrészeinek, minők: gerendák, oszlopok, stb. mekkora a *teher-bíró*, *teher-tartó* tehetsége, képessége, egy szóval mekkora a *terhelékenységük*? Ámde soha senki se hallotta, legalább jó magyar embertől nem, hogy így beszélne: „ez az oszlop v. gerenda hord száz mázsát”; vagy: „ez a hid nagy terhet képes hordani; hordja az ágyút is;” hanem mindezeket a magyar így mondja: „ez az oszlop v. gerenda *megbir* v. *eltart*, *megtart* száz mázsát; v. száz mázsa terhet is; ez a hid nagy terhet *bir meg*, *megbirja* az ágyút is.”

E példából világos, hogy a *tragfáhigkeit* szó magyarosítására a hord ige, melynek jelentése a kifejezendő fogalomra a magyarban nem viszonyítható, alapszóul nem szolgálhat; hanem igenis arravaló lehet egy oly képzés, melynek alapszavát a bir v. tart v. teher szavak teszik. Ezekből kell tehát a tragfáhig és tragfáhigkeit technikai műszavakra alkalmas magyar alakzatokat keresnünk.

En tehát azt ajánlanám, hogy a *tragfähigkeit* főnevet egyszerűen *biralom*, a *tragfähig* jelzőt *biralmas* szavakkal nevezzük.

E szavak használhatóságának bizonyítására szolgáljon e két példa. Ha magyarul ezt kellene kifejeznünk: *Diese säule besitzt eine grosse tragfähigkeit*„ lenne: Ez oszlopnak nagy a *biralma*. „*Diese brückenconstruction ist sehr tragfähig*“: Ez a hidszerkezet nagyon *biralmas*.

Hogy a *biralom* szó nem csak birtokot (a mit t. i. *bir* valaki) jelent, hanem *erőt* is, a melylyel valamit *tenni*, *tartani* *bir* valaki, ennek bizonyítására hivatkozom a Nyelvőrre (III. 401. illetőleg III. 2.)

Különben a *tragfähig* és *tragfähigkeit* magyarul még így is lehetnének: *biralmas*, *biralmasság* (v. ö. türelmes, türelmesség); vagy *birékony*, *birékonyság* (v. ö. törékeny, törékenység); vagy *biratag*, *biratagság* (v. ö. bomlatag, bomlatagság); vagy ha úgy tetszenék: *terhelékeny*, *terhelékenység*.

A beszüntet szóra azon igénytelen megjegyzésem van, hogy a megszüntet legtöbb esetben, de nem mindenütt pótolhatja ott, hol írónk az első szókat használta. „Munkát beszüntetni“ helyett pl. jól van: munkát *megszüntetni*. „X. kereskedő fizetéseit beszüntette“ helyett is jó: fizetéseit *megszüntette*. De már ezt: „*Sein gehalt würde eingestellt*“, szerény véleményem szerint nem mondhatjuk így: fizetését megszüntették; mert ebben a mondatban a *fizetés* szó valóságos *tárgyat* jelent (*gehalt*, *gage*); a „megszüntet“ *objectuma* pedig konkrét főnév nem lehet; nem mondhatjuk pl. az épületet, a vizet megszüntették, hanem: megszüntették az *építést*, a *vízhozást*.

Bátorkodom e körülményre a t. tanácskozmány figyelmét fölhíni azon kérelemmel, hogy a beszüntetni kiküszöbölésére ajánlandó szavak között egy olyanról is gondoskodjék, a mely a „*gehalt einstellen*“-féle kifejezésekre is helyesen használható legyen.

LAUKA JÓZSEF.

HELYTELENSÉGEK.

1. A mutató névmásnak másféle hibás használata.

Már többször megróvta a „Nyelvőr“ e névmásnak használatát ott, a hol épen mellőzését kívánja a szabály. Hibás például ez: „hogy Sz. úr továbbra is felkarolandja (az eszmét) és a közgyűlés elé terjeszti azt.“

Szintoly helytelen szólás az is, a melyben a névmást az ígEHetározatlanával kapcsolják egybe, így pl.: A törvényhozásnak *azon* feladata: az igazságügyet mentül előbb *rendbehozni*, nem tartozik a könnyű feladatok közé.“ Ez kézzelfogható utánzása a német szólásnak: Die aufgabe der gesetzgebung, das justizwesen zu ordnen, etc. „Legelső feladatunk most az: megvizsgálni a dolgot.“ Unsere allererste aufgabe ist jetzt die: die sache zu untersuchen.

Az első példában infinitivusnak, nézetem szerint, épen nincs helye; a másikon pedig csak úgy van helye, ha elmarad az *az*; és viszont az *az* meghagyása maga után vonja az infinitivus mellőzését. Az első példát e szerint így szerkesztem: A törvényhozásnak a b b e l i feladata, hogy az igazságügyet rendezze mentüelöb b, nem tartozik stb. A másik példát így igazítom ki: Legelső feladatunk most: megvizsgálni a dolgot — vagy, így: Legelső feladatunk most az, hogy megvizsgáljuk a dolgot.

2. Viszonyragok.

Elhagyogatjuk ott, a hol elkerülhetetlen szükség van rájuk, pl. „mit egy *kormány*, vagy a kormány egyes tagjainak kötelessége gyanánt — — kijelentettem.“ Itt egyazon birtok két birtokosra viszonyúl; a tulajdonító rag tehát vagy mind a két birtokoshoz járul, vagy egyik után sem ragad, a szerint a mint a mondat természete kívánja. Tertium non datur. Kiigazítom e szerint a mondatot: „a mit a *kormány*nak, vagy a kormány egyes tagjainak kötelessége gyanánt stb.“ Tulajdonító rag nélküli példa: Ez egyfelül a *kormány*, másfelől a törvényhozás feladata (nem pedig: a *kormány* másfelől a törvényhozásnak feladata; vagy megfordítva: a *kormány*nak, másfelől a *törvényhozás* feladata.)

Hibás mondat ez is: „A cikk majdnem elhitei, nem ugyan a közönséggel, de *írója*, vagy a mint utóbb láttuk, — íróival stb.“ Hogy lehet itt az *írója* szót *vel* rag nélkül hagyni? Kiigazítva így lesz: „— — nem ugyan a közönséggel, hanem a cikk írójával, vagy — — íróival.“

„A *törvényhozás* öt havi működése alatt az előföltételeket — —“ Ime még sem tudjuk, alany-e, vagy birtokos a *törvényhozás*? Csak akkor látjuk, hogy birtokos, mikor a mondatot befejező szókhöz érünk: „*igyekeztek* megszerezni.“ Így kezdeném tehát: A törvényhozásnak öt havi stb.“ A *nek* itt a rá következő fogalom kiemelése szempontjából is helyesen van alkalmazva.

3. Megél (válamit.)

„Vajha sikerülne (a béke), s a világ ne élne meg.“ — „hogy (Espartero) a nemzeti ügy diadalát *megélje*.“ — Sült germanismus (erleben). Mondjuk például: Ebből meg nem élek. Megél abból a szegény ember; de a német erleben értelmének megér felel meg; pl. Azt meg nem érem. „Megérem még azt az időt, sírva még el kapum előtt.“ (népdal). Megérjük még azt is, hogy kiteszik a szűrünket.

JOANNOVICS GYÖRGY.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

- Sajgat: pislogó szemivel sajgatja (Gel. Kat.)
 sárfertő (Tájszót. l. kátyol.
 segédfi: szolga (Moln. A.)
 semegyik, semegyiképen (Ferencz Leg)
 sepelyég: érte sápit (Tájszót. l. nyirkuzkodik.)
 siratoz; kezemet a fejemre kapcsolom, magamat úgysiratozom (Vadr.)
 sócsompó (Orbán B.)
 somfánál főző sobrák (Gel. Kat.)
 súlyán, tán: sub onere (Páriz Páp.)
 szabadszakára valóságot fenyték alá venni (Páriz P. l. ordo.) Ellenmása: erőszak.
 szabóval erszényedet is méresd meg.
 száll; félelem szállta meg; a hajdúság leszálljon t. i. szünjék hadakozni (Erd. trt.); különkenyérre szálltak (Kun-Szt.-Márt.)
 számszeridjei (Gel. Kat.)
 szármadtság: generáció (Erd. Cod.)
 szekérsatu; (Tájszót. l. satu.)
 szemlátamos (Dugonics).
 szennykiverte (Tájszót. l. saskó); szennyfolt (tájszó). A szennyit, szennyül Nagybánya felé s székeleyknél is megvan, nemcsak Szabó D.-nál s ehhez több hasonló mint: vizít, vizül, piszkít, piszkul sat.
 szecskevész (B. Szabó D.)
 szegik, kiszegik (Gel. Kat.)
 szelkő (B. Szabó D.)
 szemlél, pl. szivem mindenkor azokra szemlél. (régima); úgy szemlélem, mintha ismerném Reászemlél: hasonlónak látszik (Tájszót.)
 szentelet: isteni tisztelet. (Moln. Alb.)
 szép dicséretesen. Molnár Alb.)
 széplátszató. (Páriz P. l. visus.)
 szer, pl. városszerében lakó (Erd. t. t.); nagy szerezzavával szabódásával. Jó szerben áll: jó karban

áll; szerébben: illőb szerrel.
Mint ige: készít. (Nyelvőr Fatér Józs.)

szerbeszed: historia (Fer. Leg.)

szérkétél. (Tájszót. l. h u r é s z.)

szértéskedik: zörtöskö-
dik. (B. Szabó D.)

szérvetés. (Páriz P. l. c o l -
lecta.)

szin; se szine se fonája
(Gel. Kat. és Nagybánya). S z i n -
e - s z a b á s u.

szinelíti és képesíti.
(Gel. Kat.)

szinkedik, v. ö. színé-
lég (B. Szabó D.)

szinülen; fölszinleg (Gel.
Kat.)

szó; járjon a szó, áll-
jon a jó; könnyű a szó, de
nehéz a só. Sem szó, sem
tartomány.

szótétetlen (Vadr.)

szörzet: étleszer, állapot
(Leg. könyv.)

szüretelőzés: provinde-
mia (Páriz P.)

szüvesit: bátorit. (Pázm. P.)

tág-bág: tikom-bákom
(Tájszót. l. telesmán).

tajték: belefőtt a taj-
tékja (E. tört.)

tanácstalan (Gel. Kat.)

tapul: tapad, odatapul.
(Torda.)

tarék: fedelormozat (Táj-
szót. l. kabóna). A Nagy
szótárban: taraj.

tartató: a mi tartatik (Gel.
Kat.)

tartodzik: helytlakik (Gel.
Kat. és Vadr.)

tat, annyi is mint: csat-
(Páriz P. l. f o r i.)

távotta levő (Gel. Kat.)

tébul (Gel. Kat.)

tepség sárban. (Vadr.)

tetememelés, tetemre
való hívás. (Erd. egyh. tört.
adatok.)

tíkos-tákos: toldott-fol-
dott (Vadr.)

típpanos: tongyó (Táj-
szót. l. t o n g y ó); Krizánál tip-
panós.

tisztekül: tisztén kívül.
(Erd. tört. tár.)

tojomány; tiknak alatta
van tojománya (Gel. Kat.)

továbbilag, (Tájszót. l.
d ö r e)

többeden (Moln. Alb.)

törped: törpén terjed (M.
Szentek leg.)

törvényköz: litis pen-
dencia (Páriz Páp.)

törvénytörő (Érdi Cod.)

tulajdon-saját; oltal-
mazd az enyimet mint
tulajdon sajátodat (Pécsi
Simon 1605).

tuldonul; a mama nem
tuldonul az égtől. (Gel.
Kat.)

tüdökása (B. Szabó D.)

tüzelgő kötél (B. Szabó D.)

tüzaranyzott: tüzből
aranyzott.

tüz-fűz; mindenből
összetüzt-fűzt (Táj-
szót. l. t a t a r).

LÖRINCZ KÁROLY.

NÖVÉNYTANI ELNEVEZÉSEK.

Suska (Nógrád): a tölgy gyümölcs-csészikéjének megszúrás következtében történt olajos kiduzzadása.

gubics: gubók a tölgy levelein a rovarok sértése által. (Nógrádm.)

laboda: Atriplex. (Nógrádm.)

gurdon: Cirsium, Abaujm.

katonapetrezselem: Glehoma hederacea, Ip.-Litke.

gyurtyánfa: gyertyánfa, Ipoly-Litke.

vad- v. lógesztenye: gesztenye, Ipoly-Litke.

temondád góré: Eryngium planum, " "

czintoria: Erythraea Centaurium, Ipoly-Litke.

halyag cseresznye: piros és nagy szemű leveles cser.

Eger.

bodzavölgy: bodza bele; v. ö. pattanás, gyulladás vögye.

Nógrádm.

csipdelkés: kiszaggatott szélű, Nógrádm.

facsipá: mézga. Nógrádm.

barlangó: Salsola Kali, Czepléd és a Tápió vidéken.

tyúkvakító: Anagallis arvensis, Nógrádm.

boldogasszony-szilva (az időről, mikor érik.)

Nógrádm.

duranczi szilva, barack, Nógrád.

lőszemű szilva, Nógrád.

fosóka-szilva, Nógrád.

cickafarka: Achillea nobilis, Nógrád.

ördögcsiptefű: Veronica chamaedris; középső ágai (főága) rendszeren elmaradnak a növekedésben, s így az oldalágak túlhaladják. Az ördög t. i. kínjában lecsípte e növény tetejét s megátkozta, hogy tovább ne nőjön.

mátrafű: Nepeta Cataria, Nógrád.

bárányfark: Chenopodium botrys, Nógrád.

boczfá: bodzafa, Nógrád.

mályfa: májusi diszfa, Nógrád.

kakastejjel sütt kenyér, Nógrádm.

lányseccsü alma, Nógrádm.

medveszája: Antirrhium maius, Nógrádm.

vajfű: Saxifraga, Nógrádm.

vadoka: erdei vadalma, Nógrádm.

bisóka: birsalma, Nógrádm.

cserbóka: töcserba, Sonchus. Nógrádm.

mihóka: Cherophyllum bulbosum gumója, Nógrádm.

minden zárt feltörő és vérrel harmatozó fű:
Chelidonium maius, Nógrádm.

herélik a krumplit: azaz a burgonyafészekből az
oldalról kiszedik a megnőtt gumókat, a nélkül hogy az anya-
növényt megsértenék.

BORBÁS VINCZE.

A FINANCZ MAGYARSÁG.

Sok fattyú-hajtást és idegen csemetét láttunk már, melyet a „Nyelvör“ ügyes kézzel nyesegetett; láttunk sok felmagzott parajt, melyet a napi sajtó buján termő földjén gyomlálgatott; találkoztunk magyartalannál magyartalanabb kifejezésekkel, szó-fűzésekkel, melyeket regényekből és tudományos munkákból összeböngészett; de a legháladatosabb tárgyról még senki sem emlékezett meg. Ez a tárgy a pénzügyi hatóságoknál használaban levő írásmód.

(Mindenki tudja, hogy a magyar hivatalos stilus általában és mindenütt fertelmes. A régi helytartótanács a megbotránkozásig elferdítette nyelvünket; fő ereje abban rejlett, hogy egész szenvedélylyel faragta a nyaka-tekert „műszókat“, melyeket a szegény „alantas közeg“ elfogadni és használni tartozott. A felelős kormány legnagyobb része ebből az elemből telt ki, s az onnan ránk származott hivatalnokok lelkiismeretes pontossággal folytatták ezt a nagy munkát, s ma ott állunk, hogy csak nagyon elvértve akad a hivatalnokok között egy-egy olyan, a ki tisztességes magyarsággal tud írni. A törvényszékekről nem is szólok; ítéleteiket legalább tizszer kell elolvasni, míg az ember az ötven tagú körmondatból kibontakozva sejteni kezdi, hogy a sok „tekintetéből“ és „indokából“ mi „ítéltetett.“ Még leginkább megemészthető, (habár ehhez is erős gyomor kell) egy-egy vármegye ügynevezett „ékes tollú“ főjegyzőjének pennájából kifolyó felterjesztés; mely azonban egytől egyig abban a bajban szenved, hogy legrövidebb mondata harmincz rőfös.

Szomorú igazság, hogy a kerek világon nincs művelt nép, mely anyanyelvén oly gyarlón írna mint a magyar. Böven találhatunk az ügynevezett literatus emberek közt, a kik ugyancsak igényt tartanak arra, hogy mivelteknek mondjuk őket, kik egy mondatot nem birnak tisztességesen megírni, és három sorukban legalább nyolcz helyesírási hibára bukkanunk. [En magam ismerek illet egy pár százat, és ismerek sok tekintélyes, nagy vagyonú urat, a kinek összes könyvtára a „nemzeti képes nap-tár“, olvasmánya pedig egy szál politikai lap; de azt is csak

azért tartja, hogy a hirdetések rovatát végig nézzé, vajjon nincs-e ott valami neki való.

Senki se tartja szégyennek, hogy írni nem tud; senki se tartja lelkiismeretlen dolognak, hogy saját nyelvén durva sebekeket ejt; mindenki hivatva érzi magát arra, hogy borzasztóbbnál borzasztóbb „műszókat“ faragjon; és nagyon kevesen tartják szükségesnek, hogy a jót, a mit hallanak vagy olvasnak, magukévá tegyék. Így azután nem csuda, ha fent és alatt, a magán és hivatalos körökben, lépten nyomon egyaránt vétünk a nyelv szabályai ellen, és valósággal úgy írunk, mintha két év előtt vándoroltunk volna ide — Csehországból.

Ráillik ez nagyban és egészben az egész osztály hivatalos írásmódjára (tisztelet a kivételnek!), de leginkább a pénzügyi hatóságokéra.

Hogy önök tréfára ne vegyék a dolgot, egész komolysággal kijelentem, hogy az alább következő, hihetetlennek látszó fergetmességeket nem én gondoltam ki, hanem hivatalos iratokból jegyeztem össze, melyek itt-ott kezemen megfordultak.) Természetes dolog, hogy mindazt elhallgatom, a mi félreértésre szolgáltatathatna okot, vagy az indiscretiónak legkisebb árnyékát is magán viselhetné; mert nem satirát írok, nem gúnyolni és ártani, hanem a nyelv ellen elkövetett borzasztó hibákat kimutatva, a a mennyire lehet, használni akarok.

Olvassák például ezt: „*Illetvén, a nagymélt. ministeriumnak f. é. szeptember hó 20-án szám alatt kelt rendeletét, és vonatkozással ugyancsak f. é. szeptember 25-én 400. sz. a. kelt ide lemenesztett előfekvő nagybecsű megtalálására, a megfogott rekeszterményeknek ./. alatti visszaborítás melletti átszármaztatása mellett kegyesen tudomására juttatik, miszerint a .//. alá ide visszaborított keményítőgyár jelentése szerint, annak volt tulajdonosa, ama ötlet indokából, miszerint több éveni külföldöni tartózkodása kipuhatható nem lévén, adóhátrányának felhajtása tekintetéből szükségesnek kinálkozó intézkedések annál is kevésbé megtehetőek lévén, miszerint a vonatkozó és hivatolt előiratok csatolmányaikkal együtt az elnökségnél kegyesen elveszni méltóztattak, s így a szükséges elszámolás nem megtehető lévén, alázattal megkéretik a ministerium, miszerint ezen hátrány leírása tekintetének czéljából kegyes utasítás miatti megtalálás által elrendelni méltóztassék.*“

Jogosult kívánságnak tartom, ha önök e magyar pénzügyigazgatósági zagyaléknak magyar fordítását akarják. Ez körülbelül így hangzanék: Jelentjük, hogy az X-i keményítőgyár volt

tulajdonosa több év óta külföldön lakik, tartózkodása helyét kipuhatolni nem lehet, s így adóhátraléka sem hajtható be; a tartozásra vonatkozó okiratok pedig elvesztek, s így kérjük, hogy az adóhátralék letörlését elrendelni méltóztassék.

Ime egy még szebb: „Vonatközással az X. sz. a. ide kegyesen leutasított Boros Pál abbeli nyilatkozata felterjesztésére, miszerint adóhátránya tekintetéből a letéteményezett kötvények lejárandó szelvényeinek leendő törlesztése foganatosíttatni fog, alázattal jelentetik, miszerint a megfogva ide bontott 31. számú Boros Pál jegyzőkönyvileg felvett szóbelileges állítmánya szerint az általa adóhátrányok eltörlesztésére felajánlott kötvények helytelen használása miatt — tökéletesen eláll, és még 1868. évben elhalálozott, — végül oldalilag meghagyatott az alantas közegeknek, hogy ilyen dolgokon sokáig ne nyargaltassék.”

Hát ez mi az isten csudája? kérdezi a magyar ember megborzadva. Háromszor elolvastam elülről, hátulról; de még akkor sem értettem. Erre kénytelen voltam egy érdekemben megöszült úrhoz fordulni, a ki jártasnak látszott az 50-es évek rendszerének titkaiban; az következőképen világosított fel: Boros Pálnak adóhátraléka volt, s ezt bizonyos kötvények szelvényeivel akarta törleszteni, később kijelentette szóval — s e nyilatkozatát jegyzőkönyvbe is felvették — hogy lemond a kötvényekről is, azoknak az árát is fordítsák az adótartozás törlesztésére; ő maga pedig még 1868. előtt meghalt.

A kinek füle ettől tengeri betegséget nem kapott, talán képes lesz a következőt is meghallgatni, melyet betűről betűre az eredeti pontozás és ékezés megtartása mellett közlök.

„Mi az adóhátralék telhetés mennyiségét illeti ez onnan jön, mivel egy felől a mult három évek olyan rossz termést a földművelő népnek adott, hogy alig tudá abból életét fön tartani és következőképen az iparosok és ez által, nagyon szenvedtek, — más felől pediglen sok idegen emberek jöttek be Hátszégen, mikor a petrozseni vasut munkálatok megtörténtek a hogy az idecsatolt adószedő a kimutatásban tanusít, melyek az itteni adótabellákba beirattak de, eltávoztak ismeretlen helyen, és még ámbár többször megkerített adóhivatal eztett, ennek letörlése végett eddig meg nem történt az eltávozott idegenekkel kik közül csak egy kisebb rész adóját eltörlesztette a városi tabellákból de a többség még most is törlesztés alá áll.”

Es hogy tetszik ez a szintén erdélyi stílus: „Hunyadmegye közönsége f. é. január hó 10-én megtaláltatott, nagy-

ságos Fehérmegye pedig a mai napon kelt rendelet kapcsá-
ban kerestetik.“

Vagy ez (szintén erdélyi): „A dulló több versben kiszál-
lott a községbe az adóhátrány felhajtása tekintetének ötle-
téből.“

Ez is takaros: „a ./. alá hason mellékelt Fehérmegye
közönségének jelentése már csatolva volt, de visszaküldetett
az abban hivatkozott, de hiányzott ide fektetett másolatbani
kimutatás miatt, a mint ez a meg nem talált szövedékéből is
kitűnnén.“

Ez azt akarja jelenteni, hogy: Fehérmegye közönségének
jelentése már egy ízben felterjesztetett, de visszaküldetett azért,
mert hiányzott belőle bizonyos kimutatás, a melyre a pénzügy-
igazgatóság hivatkozott, s melyet most másolatban mellékel.

Ez se megvetni való magyarság: „Vonatközússal előfekvő
nagybecsű jegyzékére tiszteltetiünk visszafelelni.“ Szóról-
szóra le van fordítva a németből: „Mit Bezug auf Ihre vorlie-
gende geschätzte note beehrt man sich zu erwiedern.“

Lássunk még egynéhányat.

„A bevehetlenné vált özvegy Kovács Sándorné adóhát-
ránya leírása tekintetéből intézkedni méltóztassék.“

„Legközelebb a kir. adóhivatal személyzete 2 napidijas
munkaerővel ismét hosszabb időre felszaporíttatni fogván, —
a jelen jelenségben jelzett (költők, bámuljatok e sikerült paro-
nomasián!) munkaegyenének még feles számmal megleendenek.“
(Egy osztálytanácsos.)

„A legkedvezményezettebb államokkal kötött vámszerző-
dések figyelembevételéből tekintetből.“

„Az említett árumennyiségek akkor vámmmentesek, ha a
kevesebb $\frac{5}{10000}$ vámmázásnyi küldemény, melyért $1\frac{3}{4}$ kr. ille-
ték lenne fizetendő, mint egész és csak egymagára fordul
elő.“

„A mennyiben a lastrom illető oldala nem összleteztetett
a bekönyvelés kihúzó“. Magyarra fordítva: ha a számtéte-
lek a lajstrom bizonyos oldalán össze nem adattak, azokat ki
kell törölni (vagy keresztül húzni.)

„a kérdelt rekesztmények a tőkeösszeg biztosítására idő-
közben lefogott (!) és megkötött Dániel Terézia kötvényeiből
oldalilag mellézárvá hajlittatnak.“

„illemteljesen megtaláltatik a társhatóság, miszerint a
kezdetben hivatolt rendelet értelmében szükségesnek kinál-
kozó intézkedések megtételére ne terheltesen.“ (Így ír egyik
erdélyi hatóság a másiknak.)

„jelentem alázattal, miszerint az esedékes adóhátrány törlesztésébe a fizetési képes hátralékosokat kedélyesen beingerelem.“ (Egy kir. tanácsos.)

„a kimutatások egyike a fizetési képes másika pedig a fizetési képtelen földbirtokosokat tartalmazza, hivatkozással az X. szám alatt kelt rendeletre kéretik, miszerint a szolgabírói járás sújtott kisebb birtokosok részére a f. hó X. szám alatt kelt magas határozattal engedményezett kedvezményben részesíteni méltóztasson.“

„f. é. X. szám alatt kelt magas hátirati rendeletével a mellékletek visszaügyelt behajlítása mellett jelentődik, miszerint a lefoglalt szivarkák és dohányt kolozsvári lakos Schneider Jakabtól a magyar királyi dohányjárákból nem származik.“

„vonatkozva X. szám alatt kelt magas rendeletre a szamos-újvári Jakab Péternek egy dohánykiszárlási szabadalom elnyerése iránti folyamodásos ügyében a megrendelt véleményezés a vonatkozó leküldött rekesztmények vissza — valamint egyéb tárgyalási és helyrajzi iratok hozzá hajlítása mellett abban tétetik meg.“

Ezekhez a szépségekhez, azt hiszem, kár kommentárt írni.

(Milyen egyszerű volna, ha a rendeletet vagy jelentést így kezdenék: Folyó évi január hó 30-áról kelt X. számú jelentésére (vagy rendeletére) a mellékletek visszaküldése mellett rendelem (vagy jelentem) ezt meg ezt.

De a bürokrata gyűlöli az egyszerűséget, s hogy egyszerűen értelmesen irhasson, ahhoz egy csepp magyar nyelv ismeret is kellene! A fentebbi egyszerű írásmód helyett ez van divatban: „Rámutatással, vagy hivatkozással, vagy vonatkozással f. hó 30-án X. szám alatt kelt rendeletére, a lehajlított csatolmány felrekesztése, vagy az oldaltva visszarekesztett csatolmány, vagy a lekötött rekesztmény ide bontása, vagy a beügyelt rekesztmények visszaszármaztatása, vagy a lekötött csatolmányok felhajlítása mellett, stb. — sőt ilyen is, van elég: a megfogott rekesztmények visszahajlitatnak, mellé zárva.“

Nagyon eredetiek a „műszók“ is, melyeket széltében használnak; pl. *kezdetben hivatolt rendeletem* (ezt majd minden osztálytanácsos használja), annyit tesz, mint olyan rendelet, a melyre már hivatkozott; tehát *hivatolni* = hivatkozni; *előfekvő* = ellőttünk fekvő; *leirni* (abschreiben) = letörülni; *folyósítani*, *folyományosítani* = folyóvá tenni (a fizetést); *elszámolni* = felszámolni; *nehézményezített* = nehézségét tett; *egyben* = együtt;

adóhátrány = adóhátrálék; *esedékes* = lejárt; *jelzett* e helyett: megjelölt; *kérdelt* = kérdésben forgó; *hátasított* = hátráttal el-látott: *alantas közeg* = *alárendelt hivatalnok* stb.

De azt hiszem, hogy elég ebből ennyi kóstolónak, melytől valószínűleg már is megcsömörlöttek.

B. PONGRÁCZ EMIL.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Jóságteljesen, németül: gütevoll, magyarul: jó s á g o s a n. A „Föv. Lap“ 40. sz. szerint b. Wenckheim Béla boldogult édes anyja „kertészét még utójjára is *jóságteljesen* ajánlá örökösei figyel-mébe“. Ezt a hirt talán valamelyik Lloydból vette át, máskép nem érteni, hogyan került bele az a szó épen akkor, mikor a Nyelvör-ből közli a kenetteljesnek kenetesre való javítását.

Kínál, o k o z vagy utjába g ö r d í t értelemben silány ger-manismus, mert a „bieten“ szolgai fordítása. Az Athenaeum könyv-kiadó hivatala mondja Quida regényéről, Cigaretteről, hogy „kü-lönösen első részében a szerző irányának sajátos eredetiségénél fogva a fordítónak jelentékeny nehézségeket *kinál*“. Ennél rossz-szabbul fordítást csakugyan nem ajánlhatni.

Megkísérlé mosolyogni, így fordítja Kiss Elek a Föv. Lap, 37. sz. ezt a német mondatot, hogy: er versuchte zú lächeln. Nekem ez nagyon viszásan hangzik. Úgy érzem, hogy itt a tár-gyas alak nem állhat, mert „megkísérlé mosolyogni“ majd olyan mint az, hogy „a tyúk eljárja tojni“. De aztán „*megkísérle mo-solyogni*“ sem tetszik, mert azt sem mondjuk ám, hogy „kérő kis fiának *megenged* inni egyet“, hanem csak *enged*. Tehát a *meg* igekötő elhagyandó s talán a szórendet is meg kellene vál-toztatni. Hogy már most „mosolyogni kísérle“, jó-e, mégsem merem eldönteni. Ha valaki fölvilágosít, szívesen veszem.

Bodó asszony, értsd: B o d ó n é a s s z o n y; német kakukto-jás, melyet ily pettyezettel is találni: *Bodó Sági Panna*, meg: *Bodó Panna született Sági*, azaz B o d ó n é S á g i P a n n a. A név, kiméletből költött ugyan, de a dolog való. A ki nem hiszi, olvassa el a Föv. Lap. 35. számában a Liszt Ferencz hazaér-kezéséről szóló hirt, aztán kutassa az „Előítélet és fölvilágosultság“ című regény szerzőjét, s végre ha nem irtózik tőle, pillantson valamely törvényszéki iratba, bizonyára meggyőződik róla. E visszásságot elég megemlítenem, mert reméllem, hogy majd ettől is meggyógyul némelyek beteges nyelvérzéke.

Jó szemmel vesz, összezavarása a j ó s z e m m e l n é z és j ó n é v e n v e s z szólásmódoknak. Eléfordul Erődi Bélának a Föv. Lap. 40. sz. megjelent közleménye ezen mondatában: „Különben

a többnejűség csak igen gyéren fordul elő Törökországban, s a törökök nem is igen *jó szemmel veszik azt*, ki e kedvezményt fölhasználja“. Itt a *ki* helyett is talán ha valami olvasandó.

Igazgatónő közel rokona a *mesternő*-nek e fordításban: „a történet az élet *mesternője*“: historia est magistra vitae. Mind a kettő az indogermán grammatikális nemnek utánzása. Kétszeres hiba az olyan akkor, mikor (mint a Föv. Lap 35. sz.) meg is van nevezve az illető, tehát kétség sem támadhat, hogy férfi-e vagy nő? Kérdés, az anya mije gyermekének, szülője-e vagy *szülőnője*? Új magyar nyelven az utóbbi.

Fölkelni! Tüstént abbahagyni! Ily kategorikus infinitívussal formed rá Kiss Elek szerint a bécsi Au-kert öre Mozartra, a Föv. Lap. 35. sz. Megvallom, ha valami utonálló oly szóval szegedne pisztolyt a mellemnek, hogy: „megállni! tüstént a pénzt ide adni!“ én a helyett, hogy megrémülnék, elnevetném magamat. Kiss Elek a fordítás hevében megfélekezett arról, hogy a magyar és német infinitívus közt nagy a különbség. A német igaz, hogy néha sokkal keményebb magánál az imperativusnál is (v. ö. maul halten! és: halt's maul!), de nem úgy a magyar. Ez imperativus gyanánt rendesen, mint a német is, csak csonka mondatokban fordul elé, pl. a honnan elmaradt a „gyere, eretlj“ s több efféle ige, de mindig csak gyöngéd parancsolást (hívást küldést) fejez ki, teszem: gyerekek, enni! — lányok, aludni! Így használja Arany János is a Szent-Iván éji álom II felvonásában, a hol Titania ezt mondja:

No még egy körtáncz, egy tündéri dal:
 És akkor, egy percz harmadára, el:
 Ki férget ölni pénzsmák bimbain;
 Ki bőregérrel vinni szárnyakért,
 Hogy kis manóim öltönyt kapjanak;
 Ki meg elűzni a lármás bagolyt,
 Mely itt huhogva nagy szemet mereszt
 Vigalmainkra. Most egy eltató dalt;
 És dolgatokra mind, hadd nyúgoszom.

Ez infinitívusok itt oly természetesek, hogy még soha se tűntek fel, pedig a darabot sokszor olvastam, sokszor láttam előadni is, és ha Lehr barátom nem figyelmeztet rájuk, most se veszem észre. Ellenben Kiss Eleknél mindjárt föltűntek, mert — no mert Kiss Elek nem Arany. Csak egyre vagyok kíváncsi. A németben ugyanis parancsoló mód helyett a mult idejű részesülő is járja, így: aufgepasst! magyarul: vigyázz! Hogy fordítaná ezt Kiss Elek, így-e: vigyázott! vagy így: vigyázva!?

Szilárda. Ez a csodabogár keresztnév akar lenni, még pedig ha nem csalódom, nőé. Szerencsétlenebb szó alig képzelhető. Először is az az *a* a végén idegen rongy, mely csak kölcsönvevőkben fordul elő, de magyar szóhoz a nőnem jelölése czéljából nem járul. Aztán maga *szilárd* ki tudja milyen szó? Az *árd* képző megvan ugyan a *csalárdban* is, de látni való, hogy ige-hez ragad. Már most *szil* ige-e? Erről talán származása adhat fölvilágosítást. Tehát honnan való ez a fatális *szil*? Ezt már mások is kérdezték, sokan találgatták, gondoltak *szilfára*, *szilánkra*, *szilvára*, sőt még *Sziléziára* is, csak *szilajra* nem, pedig Ballagi Mór szóbeli közlése szerint Szemere Pál, a *szilárd* alkotója, éppen abból hasította ki. No már most tessék kitalálni, hogy mégis mi az a *szil*, ige-e vagy micsoda? Végre föltéve, hogy *szilárd* is, *Szilárda* is hibátlan, nem fonák-e a Constancenak, egy keresztnévnek lefordítása? Akkor azt indítványozom, hogy a *Georgine* is, mely körülbelül annyit jelent mint földművelő asszony, jövőben *Póra* legyen.

VOLF GYÖRGY.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

„Püstöl: füstöl. Csak úgy püstöl az eső.“ III. 181. Azt hiszem a *füstöl* szó vagy a leíró vagy a szedő tévedése folytán áll itt, én legalább nem igen tudom elképzelni, mit akarna jelenteni: Csak úgy füstöl az eső. A hegy, völgy igenis füstöl vagy pipáz (mint a nép mondja) meleg időben eső után. Talán *fütyöl*-t írt a közlő, mert azt már megértjük: Csak úgy *fütyöl*, süvölt az eső. *Püstöl* mindenesetre hangutánzó szó s a német *pusten* (fujni), *pausten*, *pauschen*, *bauschen*, (dagadni, duzzadni), svéd *uppösa* (földduzzasztani) és finn *pussa*, *pussah*, *pussah*tele- (fölfujni, fölpuffasztani) stb. szavakra emlékeztet.

Förmeteg: fergeteg. Király P. a 17. lapon azt mondja, hogy itt *g* helyett *m* áll; ezzel természetesen nem akarhatja azt mondani, hogy a *g*-ből lett itt az *m*, mert ez hallatlan hangváltozás. *Förmeteg* igéből van képezve ép úgy, mint *fuvatag*, *ingatag*, s egy **förme*- ige-tőre mutat vissza. Ezt megtaláljuk még frequentatív *d*-vel továbbképezve a *förmed* igében, mely kétségkívül ide tartozik. Ha a **förme*- és a *förgeteg*-ből kiváló **förg*e- (v. ö. még *fürge*, mint *lenge*) ige-tőket összehasonlítjuk, úgy látszik, hogy amaz momentán, emez frequentatív származéka egy egyszerűbb **för*- ige-nak (v. ö. *mormol* és *morg*-, *duzmál* *duzmálódik* és *duzzog*).

De a rokon nyelvek megfelelő alakjai (Budeniz, Szóegyezések 525. szám) egy *fögrö- vagy inkább *b_ggr- alapigére mutatnak s a förg(e)g-beli g-ben talán még ezen alapige g-je van megőrizve metathesissel, mint terje(d), terhe(t), azaz *terge(d), az eredeti *tegre- alakból (l. e. folyóir. III. 532.) S így förm(e)d- ebből lett: *förg(e)m(e)d-, *förm(e)m(e)d- (mint terhe- ebből *terge-), *förm(e)m(e)d-. Förm(e)d tehát tökéletesen 'úgy viszonylik az ugor b_ggr- igéhez, mint terem(e)- (teremni) az ugor t_ggr- alapszóhoz; l. III. 532. Az utóbbi alakot ismerem még föl a fűrm(e)d(ik) igében, mely e szerint képzésében ízről ízre azonos a förm(e)d-del, de jelentésére nézve a fűrg(e) (és förg(e)teg) szóhoz áll közelebb, mert a. m. „föledni, frissülni“ Pázmánynál, l. e. folyóir. II. 355.

Mikoronton 23. l. nagyon föltűnő alak; jó volna látnunk az uti levelét, azaz jó volna, ha Lörincz K. megmondaná, micsoda nyomtatványban vagy kéziratban és micsoda lapon található ez a szó; mert tisztelet becsület, de a nyelvésznek sokkal kevésbbé föltűnő adatoknál is szüksége van arra, hogy meggyőződést szerezhesen magának minden legcsekélyebb körülményből. Ki kezeskedik róla, hogy pl. ez a *mikoronton* nem hibás leírás kifolyása ott, a hol Lörincz K. írta; vagy hogy nem olvasta-e ő rosszúl? És általában jól tette volna, ha adatainak pontosabban urát és helyét adta volna.

„Bilis? . . . hátra még a bilis“ (Matkónál, Nyv. II. 116.) Nem igen lehet egyéb, mint a latin bilis „epe“; tehát a. m. hátra van még a keserű fát, a fekete leves.

SIMONYI ZSIGMOND.

Kötél.

A „Nyelvör“ (II. 365. l.) megróta a *kötbér* s még néhány csonka előfelü szót. — Nem régen lapozgatva az „Athenaeum kis naptár“-át 1875. 33. lap, egy a kecskeméti katolikusok és protestánsok között történt egyezkedésről készült okiratban megtaláltam, hogyan tudták eleink már 300 év előtt az egyszerű *kötél* szó használatával kikerülni a *kötbér* v. latin vinculum szót; s csak azt jegyzem még meg, hogy hivatals iratokban mást-mást jelent e három szó: *bánatpénz* = reugeld; *biztosíték*, v. némelyek szerint: *ovadék* = caution; és *kötbér* = vinculum v. poenale. — „A kütöplom felöl egyaránt úgy egyenesettünk meg, . . . hogy miglen két felé leszünk és valaki ő közölök törvényenyl keresné az töplomot, annak ezer forint *kötele*t vétettünk egymás között.“ Kecskemét. Anno Domini 1564.

LAUKA JÓZSEF.

T o d - é.

„Nagyon rossz példára támaszkodott Simonyi, mikor sietett kijelenteni, hogy „ez lerontja Fischer fejtegetését a tudom és t o m közötti különbségről.“ (L. Ny. IV. 29—30.) Én pedig azt jelentem ki, hogy éppen nem rontja le; mert hol találta ezt a példát? valami kántorcsinálta betlehemes versben, a ki talán éppen a vers kedvéért erőszakolta oda azt a „tod-é“-féle kifejezést a mondat elejére. De megengedve, hogy ez jól van, hogy azon a vidéken mondat elején és hangsúlyozva is használják ezt a kifejezést, az én fejtegetésemet még se rontja le. Én ugyanis fejtegetésem alapjául a kifejezés dunántúli használatát vettem föl; és azt csak nem állíthatja Simonyi mint dunántúli, bár nyelvérzékére hivatkozik is, hogy például az ily mondatot: „Ha te tudod azt, hát miért nem teszed,“ mikor a tudod-on van a hangsúly, így is hallotta volna: Ha te tod azt, hát. . . stb. Mert ha hallotta volna, cikkekcském megjelenté óta bizony már lett volna alkalma állításomat megcáfolni. Mióta fejtegetésem megjelent, azóta még jobban megfigyeltem a rövidült alak használatát és mondhatom, hogy az életben való alkalmazása mindig igazolta állításomat.

FISCHER IGNÁCZ.

I z í k.

Az izík, melyet György Aladárné az utolsó füzetben (94. l.) mint Biharmegyei szót közöl, Czepléden is használatos, csak hogy itt az első tagját is megnyújtják, tehát: izíék. Ez okból lehetséges, sőt valószínű, habár nem szükséges, hogy Biharban is így ejtik. A jelentése Czepléden sem más mint törmelek, de nem csak „a mit a marha a jászolban hagy“, hanem még a káposztának is marad izíékje, ha meggyalulják. Ez utóbbi kapcsolatban azonban csak ritkán hallani. A kukoriczahajtásnak a marha csak a levelét eszi, a szárát ott hagyja, s azt szárízíéknek mondják. Más állatnak nem tulajdonítanak izíékot, csak a szarvasmarhának.

VOLF GYÖRGY.

A z -at -et képző.

Sonnenfeld Mór az utolsó füzetben („At“ és „ás“ névképzők 58—62. l.) a Halotti Beszéd és Königsbergi Töredék néhány példájára (intetvinec, ildetuitvl, kinzotviatwl, — kezdetuitul) támaszkodva azt állítja, hogy az olyanokban mint csudálat, kezdet „a tulajdonképeni névképző“ valaha nem -t (-at -et), hanem -vi volt, mely, a mennyire e néhány példából föltehetjük, csak -t képzős igékhez járult; a -vi azonban „időjárával

elköpván, a beszélő nép az *-at*-ot nézte képzőnek, és ezzel alkotta szót. Ezt pusztá vélekedésnél többnek nem vehetni, mert a bizonyítást Sonnenfeld elengedte magának. Mondja ugyan, hogy a *v* nem tartozik a töhöz, meg hogy az *i* nem lehet más mint a *v*-nek társa, a mint hogy a *-vi* „világosan megvan ebben: kinzot-vi-a-twl; mert itt az *-i*-t még a többes szám ragjának sem lehet tartani, mind talán ezekben: intetvinec, ildetuitvl“ (hát kezdetuitul?), „a melyekben a két *i* valószínűleg összevonatott.“ De mind ez bizonyítéknak édes kevés, és kevés volna még akkor is, ha nem csak abban az egyben, hanem a többi háromban is kétségtelenül meg tudná mutatni a *-vi*-t, azaz ha sikerülne neki kiokoskodni, hogy az utóbbiakban „a két *i*“ nem csak „valószínűleg“, hanem valósággal „összevonatott“. Mert még akkor sem bizonyos ám, hogy a *v* igazán nem a töhöz, s az *i* csakugyan a *v*-hez tartozik. — Véghangzós névalakok ugyanis, — igaz hogy csak ragasztékok előtt megóva, de hát az a négy szó sem áll ilyenek nélkül — elég nagy számban maradtak fenn mind a Hal. Besz.-ben, mind a Kön. Tör.-ben (halalu-t, reze-t, — chudaltu-s, ozu-t, bynu-t.) Az *i* meg azért, hogy nem „a többes szám ragja“, bízvást lehet más, teszem mért ne tartozhatnék oda az egyes számú harmadik személy jeléhez, hiszen ez, mint az összefüggés mutatja, mind a négy szóban világosan megvan. (Engede urdung intetvinec; Es zoboducha vot urdung ildetuitvl es pucul kinzotviatwl; — Wylagnoc kezdetuitul fuguan.) Tehát nem azt kellett volna megmutatni, hogy az *i* „nem lehet a többes szám ragja“, mert annak úgy se nézte a világ, hanem igenis azt, hogy nem tartozhatik az egyes számú harmadik személy jeléhez. Míg ezt Sonnenfeld meg nem bizonyítja, mind addig a *-vi*-nek nemcsak képző voltát, hanem még valaha létezését is tagadni merem, s megmaradok a mellett, hogy a *v* (*-u, ü*) a töhöz, az *i* (*j*) az egyes számú harmadik személy jeléhez tartozik. Azt az idézett négy szót ennél fogva így elemezem: intetv-i-nec, ildetui-tvl, kinzotv-ia-twl, kezdetu-i-tul; és kérdem Sonnenfeldet, ha az a *-vi* csakugyan megvolt, mért van ugyancsak a Kön. Tör.-ben chudaltu-s, nem pedig chudaltvi-s? Az *-ás -és* társa azonban valamikor csakugyan nem *-t* (*-at -et*), de nem is *-vi*, hanem valójában *-tu -tü* (*-atu -etü*) volt. A cikkhez még több megjegyzés is fér, de azt másnak hagyom.

VOLF GYÖRGY.

4

Vígadó és redoute.

A „Föv. Lap.“ 43. sz. valaki a „redoute“ szó visszahelyezését kívánja. Ez csakis annyiban helyes, hogy a „redoute,“ mint

minden művelt nép nyelvében honos, úgy szólván világszó, melyet másutt sem szokás nemzetivel fölcserélni, meg hogy minden idegensége mellett sem csúfítja el nyelvünket annyira, mint a rosszul alkotott *vigarda*. Ha azonban jó eredetivel rendelkezünk, akkor úgy áll a dolog, hogy az idegen épen idegen voltánál fogva mellőzendő; mert a mi a magunkéból is kitelik, azt szégyen mástól koldulnunk. Már pedig olyannal rendelkezünk, s az a *vigadó*. A „redoute“ védelmezőjének két rendbeli kifogása van e szó ellen. Először azt hiszi, hogy a *fogadó* példájára nem támaszkodhatik, mert „az a ház, mely vendégeket fogad magába, csakugyan *fogadó*, azaz fogad, míg a *vigadó* (mint ház vagy terem) maga nem *vigad*, hanem benne *vigadnak*“. Pedig a szó szoros értelmében bizony a *fogadó* sem fogad, hanem igenis a fogadós, mert a házról csak képes értelemben mondjuk. Azután meg az *ebédlő* sem ebédel, a *fonó* sem fon ám, „hanem benne“ ebédelnek, benne fonnak. Nagyon találó felelet volt az a kérdés, melyet valaki aztán a 47. számban mért ama ferde okoskodásra, hogy „hát a *temető*, mely nem temet, a *kaszáló*, mely nem kaszál, az *ivó*, mely nem iszik, a *toborzó*, mely nem verbuvál, a *szakajtó*, mely nem szakajt, szintén rossz szavak? A *fogadó* sem fogad, hanem benne fogadnak, a *vigadó* sem *vigad*, hanem benne *vigadnak*“. Hasonló leczkésben részesítették a *redoute* barátját az Egyetértésben is. Másodszor azt veti ellene, hogy „a *redoute* ban nemcsak *vigadnak*, hanem koncerteket és komoly gyűléseket is tartanak“. Az utóbbi azonban csak történetes és kivételes, tehát a hely mégis csak főkép a *vigalomé*, s így a *vigadó* szó a fogalomnak egy kiváló jegyét fődözi. Ez pedig mindenkor elég, mert nincs az a szó, mely az egész fogalmat fedezné. Teszem a *fogadó* ban is nemcsak fogadják az embert, hanem jól is lakatják, meg meg is hálatják. Különben az okoskodás ama része, mely a *redoute* ról elég őszintén megvallja, hogy „csak álarczos bált jelent“, ép úgy szól a *redoute* elfogadása ellen, mint az, hogy a mondott helyen „komoly gyűléseket is tartanak“, a *vigadó* é ellen. Ezt az ellenmondást főlemlítette valaki az Egyetértésben is, a kinek rövid fölszólalása egyébként is igen józan, igen helyes gondolkozásra mutatott. Az egész dologban az az örvendetes, hogy már akad magyar ember, a ki jobban irtózik a rossz eredeti szótól, még ha csak képzei is, hogy rossz, mint az idegentől, s ilyen a *redoute* védelmezője. De még örvendetesebb, hogy szemlátomást szaporodik azoknak a száma, a kik a nyelv iránt egészséges érzéket s helyes fölfogást tanusítanak. Ilyenek pedig a „Föv. Lap.“ és „Egyetértés“ fölszó-

lalói. Ez a jobbra fordulásnak egy kétségbevonhatatlan jele, mely egymaga is eléggé igazolja ez ügy fölmelegítését.

VOLF GYÖRGY.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Debreczeniek.

Elmírte af farkát: elbízta magát.

Fél bürkapczás: bolond.

Új kapu, veres bornyú, így is: megnízi, mint veres bornyú az új kaput.

Ne sijess ojan nagyon, ülj le, tán főzik a kapczádat? (Fiatlank mondják, jelentése ez: tán a szeretőd vár?)

Kísön kelt fel mám ma (már, ma): nem képes valamit megtenni.

Am mán nem¹ megyen: az már nem illik.

Ah ház elibe horták asz szemetet: terhes az asszony.

A dohos kásának ára futamodott: értéktelen valami nagy becsben részesült, ez is: féleszü nő férjhez ment.

A veréb lípíst mengyen: sohasem lesz abból semmi.

Nem fűlik hozzá a foga: vagy: nem vásik rá a foga: nem kedves előtte, nem tetszik neki.

Leveles vagy!: megállj, maj kapsz még (t. i. büntetést).

Lébe van: bajba van.

Lé tart szógát, hús ag gazdát.

Lelkítűl k i v á l v a m i j e n b a r o m .

Büdöss mint av vesztís.

VOZÁRI GYULA.

Veszprémiek.

Bele kaptam szántanyí.

Sémmit sé tuttam bele (belüle).

Mos még êmégyék égyget valamêre bojogni. — Kimégyék égyget a kukoricza földre. — Ot vót éty föld répa, oszt' aszt étték.

Mégmontam én neki, ojan bolondnak né nézzén, mind a mijeinek lát.

Az utátu fogva (az óta).

A dörgés még ê sé hatta (meg sem szűnt; a 213—215. l. felsoroltakhoz való). Sokszor úgy mégdörgött, hogy az gondútam, ez a ház êdül. (Szórend!)

Éty kis szél ha fújna, nap sűtne, hamar fűszáranna.

Kertészkedik, mint a kecske a káposztás kerbe.

- Bízik benne, mint kutyába a nyul.
 Neki szokott, mint a sváb a főt krumplinak (V. ö. Erd. 4177.)
 Sikos a csizmája (részeg) v. szoros kapczájú, sikos csizmájú.
 Akasztófa virága, hóhérpallos czifrája.
 Vámosi embér (tolvaj; mert a vámosiak híres tolvajok. V. ö. Erd. 4991.)
 Szoknya mögé való embér (gyáva).
 As sé monta pacsmag. (V. ö. Erd. 24. 391. 681. 1229. 1230. 1929.)
 Lőttőre ál a dóga (lejtőre áll, rosza fordult. V. ö. Erd. 4979.)
 SIMONYI ZSIGMOND.

Babonás szólások.

- Viszked az állam, szakálas vendég jön.
 Répkéd a szemém, új embért látok.
 Cséng a bal fülem, jó hírt hallok.
 Szíp idő léssz hónap. (Akkor mondják, ha a tál kiürül az ebéd alatt).
 Ott az apád píze. (Ha megbotlik valaki.)
 Kalapos vendíg jön. (Ha az égő faggyúgyertya hamva, a le nem koppantás miatt megcsomosódik.)
 Léshalatt égy csillag, meghalt valaki.
 Viszked a tényerem, píz kapok.
 Csörög a szarka, vendíg jön.
 Szíp felesíge léssz (ki a macskát szereti).
 Váratlan vendíg jön (ha valamit egy ugyanazon időben ketten találnak mondani).
 Mászik a gyerek, vendíg jön.
 Mozdik a macska, eső léssz.
 Mégódott a kötöm, kikapok.
 Fére van a kötöm, szél léssz.
 Fére van a kontyom, jól ittam.
 Nè hadd a székéd ott, mer jány pártába maraccz.
 Íg a kípem, szólnak.
 Viszked a talpam, tánczot éréz.
 Elmaratt égy hajfürtöm, meghal valami rokonom.
 Viszked az órom, bosszúság ír.
 Kinyílt az ajtú utánnam, meghalok.
 Viszked a farom, dicsírnek.
 Fekete széréncse pók ereszkédett le róllam, barna vendíg jön. (Ha szöke ereszkedik, szöke jön.)
 Viszked a jobb szemém, eső léssz.

Hétfűn é (éh) gyomorra tüszköltem, ajándíkot kapok.
 Ásítózom, jó nyulászó idő léssz.
 Kukoríkol a kokas, eső léssz.
 Lészalatt égy csillag, betejesül a mit gondoltam.
 Kérésztélő léssz, (annál, a ki felé a feldöntött pohárból
 kiömlő víz folyik.)

Vonít a kutya, méghal valaki; vagy tűz léssz.
 Tizénhárman ülünk az asztalnál, égy méghal.
 Vírés lesz a tehén teje. (Ezzel szoktatják le a gyermeket a
 fecskéfészek leveréséről.)

Huhog a bagoj, méghal valaki a háznál.

(Földes, Szabolcsm.)

BAKOS LAJOS.

Babonák.

Ha az apró jószágok döglenek, égygyet a döglöttek között
 akaszsz fő a fára lábánál fogva, nem döglenek attúl fogvást.

Keress vérfűt (erről egész monda van), mindön závár kinyí-
 lik vele.

A holló fészkebe, ha nincs ott az anyja, közsd föl annak a
 kisfiját sejöm czérnáva, de a fát jó mögje gyözd, hogy hun van?
 Nem sokára gyün a holló, mögszéglyöli ezt és ojjan füvet hoz a
 kis fijának a nyelve alá, hogy láthatatlan lössz attúl az egész fa.
 Té főmászó, kivöszöd a füvet és láthatatlan löszö vele.

A gója fészkit é né pusztidd, mē az egész vidéköt éveri
 a jég.

Üjjön lé nálunk, mē évészi az álmunk.

A lány ha füttyül, rin (sír) a szűz Mária.

A ki bürökbe születik (mint Rózsa Sándorról tartják), azon
 nem fog a gojó.

Ha a butorok (használatos ez a szó? A S z e r k.) ropognak,
 möghal valaki.

Ha a halott szöme kissé nyitott, valakit vár maga után.

Valakit ha a görcs fog, jegykendőt köll a dérékára kötni.
 (Ezt a kolerában használták is; de hasztalanúl.)

Husvétkor, ha a na lánt mög nem locsolják, rühes lösz.
 (Azért mondják a legények, hogy meglocsolhassák a lányokat.)

Ha a torony órák össze vernek, tűz lössz.

(Szeged.)

KOVÁCS JÁNOS.

Ráimádkozások.

Hogy mily titokban tartják a kuruzsló öreg asszonyok s
 itt-ott ritkább esetben az öreg emberek is a „ráimádkozás“-uk
 szövegét, azt eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy a titkos
 szavakat hangosan soha sem mondják, hanem csak érthetetlen

„seppögéssel.“ Magamon történt, hogy egy alkalommal öreg mosónénk -- csupa szivességből rá akart imádkozni lábamra, melyen valami kelés (kilis) támadt. No, gondoltam magamban, itt lesz a jó alkalom meghallgatni a titkos ráimádkozás szavait. Szobámba jött az öreg asszony, s markába nyomtam fájós lábammat, ő pedig azonnal rákezdte az érhetetlen sziszegést, vagy is seppögést. Kértem azután, hogy hangosan mondja a szavakat, de ő semmikép sem egyezett bele; azt mondá: „nem löhet uram, mē êtanulik, osztáng akkó mibű élök én; ha seppögve mongyuk, hát anná nagyobb foganattya lösz.“ Hanem mind e tétkolódzás daczára, bár nehezen, de mégis sikerült néhány ráimádkozást megszerezniünk, még pedig „kiérdemült“ seppögöktől. Ime itt következnek.

Emlő - d a g a n a t r a.

A ráimádkozó keresztet vet a daganatra s mondja: „Dücsőség a zatyának és fijának ész szentlélőknek, miképpen kezdetbe vala, most és mindörökkön örökké, ámmen. Engödetlen gazdasszony, engödelmes gazda, gyékennád, kúpárna, Jézus monta szó, hol lappagygyon!“ Ezt elmondják háromszor egy miatyánk és egy üdvözet kíséretében.

Hály o g r a v a l ó i m á d k o z á s.

A hályogos szemre vagy szemekre keresztet vetvén mondja: „Hasagygy hájog a Jézus Krisztus halálájé; oszójj termés a Jézus Krisztus mönybe mönetelijé; vér a vízre mönnyön, sütécsőség a sárba mönnyön, velágosság ezön vannak szömére gyűj-jön! Isten igébül, boldogságos szűz Márja, Isten anynya azon téjjel mosogassa, kivel szent fiját tápláta.“

(Szeged.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

Hun vôt, hun ném vôt, vôt a világon égy ember, még égy asszony. Mer szégínyék vôtak, az ember hun ide, hun oda járt dőgozni. Écczér kinn vôt az erdőbe fát vágni. Az asszony oda haza maratt a gyérékékkê, mer hát gyerkeik is vôtak; égy öthat hónapos kis gyerek, még égy tíz esztendős lány. Az asszonynak főzni köllött vóna valamit ebídre, de ném vôt mit. Az istentelen, míg a kis lány oda járt valahun, addig megöte a kis gyérékét, földarabóta, s oda tette főzni. Mikor hazagyütt a kis lány, erőssen ráparancsôt, hogy vigyázzon az ítelre, míg ű kimégy. Écczér csak êkezd ám főzni a leves; a kis lány bizon főlemête a földöt, oszt' (azután) belenízett a fazíkba; hogy elát a széme

szájja, mikor ott kis öccsinek kezit, még a lábát látta. De nem szót semmit sé, hanem vigyázott tovább az ítelre. Dúl felé mikor mâ mégfőtt az ítel, beletette az asszony egy másik fazékba, osztán odaatta a kis lánynak, hogy vigye ki az erdőbe ides apjának. Erössen ráparancsôt, hogy a fazékba bele né merjén nízni, mer agyonveri. Mikor kiírt a falúbû, hát úgy sírt, mint a parancsolat. Fővette a földöt, belenízett a fazékba hát csak ott látta ű kis öccsinek minden tagját. Némsokára kiírt az erdőbe. Az apja mingyá hozzá űt a fazíkhô, osztán mer éhês vôt, csakhamar mégette a levest. A kis lány összeszette a csontocskákat, bétékerte egy kis rongyba, osztán betette egy odvas fába. Harmad nap mulva egy kis madár énekôt a ház kímínyin: Anyám mégöle, apám mégéve, nénécském csontocskámat összeszette, odvas fába tette. A kis gyerek vôt, a ki azalatt kis madárrá változott át. A mint ezt meghallotta a kis lány, kímént a kímíny alá, hát a több szébbné szébb pántlika úgy hullott az ölibe, hogy nagyon. Beszalatt a házba nagy örömmel, aszt mongya az apjának: Nini, idés apám, mit kaptam a kis madártul. Mennyén ki, hátha magának is ád valamit. Az embér kímént. A kis madár amint még látta, mégint elkezdett danûni: Anyám mégöle, apám mégéve, nénécském csontocskámat összeszette, odvas fába tette; azzal egy szíp pörge kalapot vetett lè. Mégörût az embér nagyon; beszalad a házba, aszt mongya a felesíginék: Menny ki té is annyuk, hátha ád valamit a kis madár. Kimégy az asszony. Amint még látta a kis madár, êkezd danûni: Anyám mégöle, apám mégéve, nénécském csontocskámat összeszette, odvas fába tette, azzal egy nagy malomkövet hajtott az asszonyra, hogy az mingyâ szörnyet hát. Másnap êtemették. A kis madár asztán még sokat járt a házhô; mindig vitt valami ajándíkot, hun éggyet, hun mást. Az embér, még a kis lány még most is ínek, ha még nem hâtak.

Ez a mese eddig vôt, Keleménnek kedve vôt, édd még a mi benne vôt.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Állatmesék.

A P i k ó még a D o n g ó.

Éccér vôt ép Pikó még éd Dongó. Asztám mikor azok êmentek, mégehûtek, êmentek halat fognyi. Jó hideg tél vôt, osztám mikor oda értek éf fojóhó, aszongya a Dongó nekije:

— Pikó pajtás, fog'gyunk it halat.

— No hát, aszongya, erezd el a farkadat a vízbe.

Beeresztette a Dongó a farkát a vízbe, asztá mongya nekije:

— Nehéz-é má Dongó pajtás?

— Még nem.

Mégin csak mongya:

— Nehéz-é má Dongó pajtás?

— É kicsikét má.

— No, aszongya, hát huzd.

Debz a Dongó nem tutta kihuznyi, mer má oda fagyott. Hát oda gyüttek embérek, jó mékcsípűték. Addik csípűték, a még csak a Dongó é nem szabadút, hanem a farka ot maratt.

Asztá ê szalattak, êhêssek vótak, mer má rég nem éttek; asztá elô talátok ém malmot. Hát azasztâ fia teli vôt turós lepintê; a Pikó még a Dongó mim mégétte.

Mikor mênnek haza a mónár még a felesége, aszongya:

— Feleségém maj ê visz azördög.

— Dehogy visz ê, né beszíj ujan.

Hác éccér csak szalad ám ki a Pikó, megjíettek nagyon, de asztâ niszték, hát oda be a Dongó; jól êverték, mer sê a liko, sê azajtón nem fért ki, mer igê jó lakott.

Hát osztâ mênnek mégin égyütt ketten. Mongya nekíje:

— Vigyé engémet Dongó pajtás.

— O Pikó pajtás, engém vertek, mégis é~ vigyelek tégéd?

Hát addik könyörgött a Pikó, a még a Dongó asz nem monta:

— U fő a hátomra, maj viszlek.

Aszonggya a Pikó, mikor vitték:

— Föllebb emellebbe Dongó pajtás, mer csipkénnek a kis kutyák.

Am még anná méjebben eresztette.

— Mit beszész Pikó pajtás?

— Ó Dongó pajtás, lécsuszott az égyik kezem még az égyik lábom.

Megi~ vitte éd darabig, mégim mongya a Pikó:

— Föllebb emellebbe, Dongó pajtás, mer csipnek a kis kutyák.

Am még anná lèjjebb eresztette.

— Mid beszész Pikó pajtás?

— Ó Dongó pajtás, lécsúszt a másik kezem, lábom, emêj föllebb.

An nem gondút vele, csak vitte, értek én naty kühöl. Akkor mékfokta zsákostú, odacsapta a naty kühöl, asztám mégdögölt. Hát mos má maga mént, utazott ais, éccér asztâ valahun ais agyonütötte magát.

(Váró Ferencz úr értesítése szerint Haró faluban, Hunyad megyében is ismerik a mese azon részletét, a hol a farkas viszi a rókát és a róka vivés közben mongya neki:

Verett viszen veretlent
Agya-feje töretlent.)

FISCHER IGNÁ CZ.

Találós mesék.

Mese mese mi az?

Ávo kéri k, guggva agygyák, tövit foggyák, csavarintyák?
— C s a p.

Két szőrös között é mesztelen Gyurka, um még merevé-
dött mind é fagyos hurka. — R u d.

Át dobom a házon, még is a kezembe marad a víg é. —
G o m b o l y a g.

Uton mégy, magát módikállo; piros bársony papucshajó.—
R é c z e.

Hégyén-vögyön tánczot jár, haza viszik szégén áll. —
K a s z a.

Ut fut, minden házho be fut. — U t.

Lity loty, minden házná é toty. — M o s o d ó.

Fekete piczin, boton áll. — M á k.

(Körmend vidéki.)

TURCSÁNYI ANDOR.

Székely adomák.

1.

Minap Mónis Sámibá (Molnos Samu bátyám), két kábálá-
val égy fazék szekérré megindult ki a Kálándán (hegy neve);
mikö nem ákárná a két ménös (két kancza ló) a szekeret birni
ütüni vágni kezte ö kigyême; vígre káromkodásra fakatt: Czuki
a farkasok ögyenek még, mé'jöttetök ide, ha tuttatok, hogy nem
birjátok el?

2.

Tót Sámibá turós kényérrel úgy megtömte a száját, hogy
sönkinek se tudott tisztán felelni; égy uraság kérdötte, hogy a
tavaj nálok vót-é sok essö? Csak annyit tudott felelni: hm!

— Hát sok árvíz?

— Jaj!

— Vitt-é el sok hidat?

— Hopp!

(Korond.)

KRIZA JÁNOS.*)

*) A IV. k. 39. lap 24. sorában *asszonypép* helyett olvasd a s s z o n y -
n é p; 88. l. *zörigye* h. olvasd m i r i g y e. Kr.

T á j s z ó k.

Nógrád megyei e k.

Adi: addide.	kiállomás: vasúti állomás.
azótá tu: azóta.	koczog: üget.
baglyo skodik: éjszakázik.	koppérda: levélboríték.
brunczlik: kis ember.	kupaszko dik: összeku-
bűcsű: bölcső.	czorodva ül.
dög: beteg	lebszél: henyélve időz.
évődik,évelődik: bo-	melly: mell.
szankodik, mérgelődik.	mélyföld: mérföld.
faszari: fösvény, zsugori.	muta: mutasd.
fékető: főkötő.	oszt: aztán.
gyönyörves: gyönyörű.	rigli: zár, závár.
habaricska: szeleburdi.	sillent: hazudik, füllent.
hanczuroz: futkos, hany-	srég: rézsut.
ja-veti magát.	szuszog: csak imígy amúgy
hatrongyos: sehonnai,	dolgozik.
csavargó (hasonló: hatökör:	szuszogó: tréfás neve a
ostoba).	hurkának.
ház: szoba.	töpsincs, kis emberről
hivó: (legtöbnyire éneklő	mondják.
madár, melyet kalitba zárva	A mult számban közlött
kitesznek, hogy odacsalogassa	pécztej — melyet a borjazás
a többi madarakat.	ideje alatt fejnek. Csuszkandik
kapricskál: kapargál.	helyesen: csuszkondik.

KAUNITZ J.

Moldvaiak.

Abajogni: panaszkodni.
bibelégni: haszon nélkül munkálkodni.
csümülygetni: mesélni; itt a mesélés csümülyge-
tés, a mese csümüly.
dselelni: egyszerre sokan beszélni haszon nélkül.
dsögni: lármázni; a láрма dsögés.
lebelégni, nebelégni: hasztalan enyelegni.
viczorogni: szájfeszítve valakit fenyegetni.
viszra: vissza, Szabófalva körül változatlanul használt
szóejtés. (A Roman város vidéki csángó szójárás figyelmet érde-
mel; ott még sok falvakban magyarul szeretnek a csángók ro-
konaikkal értekezni; ámbár töredezve: de még sem megvetendő
szójárásuk.)
vérje: férfi rokonaikat így szólítják.
vésár: a nő rokonok megszólítása e szóval történik.

v i t y é z : virág neme, a melyet Magyarhonban szarkalábnak hívnak; a csángó lyányok kedvencz virága, kitünően szeretik igyenes állásáért.

(Klészse.)

ROKONFÖLDI.

Nyelvsajátságok.

Nott, nőtt = *nál, nél*, de csak ilyen alkalmazásban: *Bir ó-ék n o t t* v. *Bir ó n o t t* = *Biróéknál*.

ni = *hoz*, szintén csak személynevekhez: *Sz a b ó n i* vagy *Sz a b ó é k n i* = *Szabóékhoz*.

A comparatívbeli összehasonlítás *nál* helyett *től* rag segítségével történik, pl. *Pál nagyobb Pé t e r t ő l*.

Néha, különösen főnév előtt a *de, hanem* kötőszók helyett *ha*-t használnak. Igy: *Nem gőzösen, h a* kocsin utazok.

Az *iratik, veretik*-féle passivumokat *verődik, íródik*-val helyettesítik, pl. *A level meg ír ó d i k*. *A fa fel v á g ó d i k*, stb.

Megemlítem még a következő, csak igen-igen ritkán hallottam szólásokat:

A vót a szózat: az a hír járt.

Gondoskodott: gondolkozott.

Követte a pénzt: követelte; s megfordítva: *iszontató*, a mit *elkövetélsz*: *elkövetsz*.

(Nograd-megye.)

KAUNITZ JÁNOS.

Átkozódások.

Té vak légy! — *Kórságos vereb!* — *Döhös czinége!* — *Döhös állat!*

Az ésten fújcsón még!

Hogy a döhös kigyú gyárgyon még!

A csatorázu ménkü üssön még!

A nyavala kezgyén fő!

(Örség.)

ZELLES ILMA.

Gyermekversikék.

Éty, kettő, három, négy,

Té kis léány, hová még?

— Zöld erdőbe virágér.

Minek az a virág?

— Szitát kötögetni.

Minek az a szita?

— Tejet szűrögetni.

Minek az a tej?

— Vajat köpögetni (köpülgetni). Beléje heléznýi.

(Veszprém.)

Minek az a vaj?

— Aran kocsit kenyégetni.

Minek az a aran kocsi?

— Márván küet hordogatni.

Minek az a márván kü?

— Kis palotát építenyi.

Minek az a kis 'palota?

— Sok szép jádzó gyermekéket

SIMONYI ZSIGMOND.

Köszmondások.

17. Kutya nem észli még a maga fiát.
18. A szél nem indul zúgatlan.
19. A ki a tüztől távolról füttözik, befagy a segge.
20. Öregség minden napi betegség.
21. Éhész disznó makkal álmodik, de ha fölébred, tökkel is megelégszik.
22. Ha városban malacot kaphatsz, disznóért né menny falura.
23. Káros bankódjék!
24. Szpekulál, mi a görög az üres boltban.
25. Rossz kutya az, mely a maga vaczkát megugatja.
26. A ki pokolba megy, legalább üljön jó lóra.
27. Macska az ő farkával könnyen kibékélik.
28. Lakodalom, sokadalom, nincsen akkor beteg asszony.
29. Három asszony egy sokadalom.
30. A hátul ütő fától tarts!
31. Késő hegy alatt abrakolni a lovat.
32. Addig hántsd a fát, míg mezgés.
33. Annyit ér, mint holt lóra a patkó.
34. Fedő tudja, mi fő a fazékban.
35. Vízbe ölték a rákot.
36. A káros többet vétkezik, mint a kártévő.
37. Könnyebb gyökérről nevelni a fát, mint ágról.
38. Felhőből nem merhetsz vizet, mert messzi van!
39. Éhész disznó moslékos cséberbe is beleváj.
40. Szarnak kárna nem akad gazdája.
41. Rövid dinom-dánom, hosszú szánom-bánom.
42. Kecskének ágon a széme.
43. Czigánytól né végy szemet.

GÁBORFI KÁROLY

Népdalok.

Szénmártoni köves patak	Hej tálalna, ha akarna,
Csekefalva között matat.	Szép a szénmártoni barna,
Keze matat kebelembe,	Mind a fíris rózsa bingó,
S szöme kaczag a szömömbe.	Szája olyan csókra nyíló.
 Csekefalvi köves patak	 Csekefalvi sugár legén,
Szénmárton közt végig szalad.	Gyere hézzánk pénték estén,
Szalad szalad, még még sem áll,	Pénték este sötét este,
Szívem szeretőt nem talál.	Tudom, senki még nem lesne.

(Udvarhelyszék.)

KRIZA JÁNOS.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Rő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. APRILIS 15.

IV. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

16. Járda.

A korcs *járda* (l. Nyr. IV. 6—7. l.) helyébe a következő szók ajánlottak: *járó*, *járóka*, *járka*, *járosó*, *járaló*, *járkáló*, *járdaló*, *gyalogjáró*; *sétáló*, *gyalogló*; *gyalogút*, *gyalogsor*, *gyalogösvény*; *útszél*, *utcaszél*, *útmellék*.

A felsorolt szók közül azok, a melyeknek elfogadása mellett legtöbb ok szólt s legkevesebb ellenük, ime a következők: *járó*, *járosó*, *járka*; *gyalogút*, *útszél*. A két utóbbit nevezetesen az ajánlja, hogy a kocsíúttal ellentétben álló *trottoir*-t világosabban fejezik ki, az általánosabb jelentésű első csoportnál; azonkívül a népnél már rég használatban is vannak. A tanácskozmány mind a mellett az első csoport mellett nyilatkozott azon okból, mivel a *járda* némileg már megszokott szó lévén, a helyébe ajánlandó szó elfogadhatóságát nagyban emeli az a körülmény, ha a javasolt új műszó szintén a *jár* igének egyik származéka leend. Ugyanez okból első tekintetre legtetszősebbnek látszott a három közül a *járka*, mivel csak egyetlen egy s az sem dissonans hang választja el a *járda* szótól; elfogadhatóságát ellenezte azonban ama körülmény, hogy a valóban helynévjelölő *csuszka* szón kívül más analog példával nem támogathatni használatosságát. A *járosó* frequentatív s képzővel alkotott igének a származéka (v. ö. *fut*: *fut-os*, *szök*: *szök-ös*, *foly*: *foly(os-ó)*, *sat*), s mint ilyen kiválóan alkalmas a helyjelölésre; ehhez járul még, hogy eddigelé használatlan s még semmi jelentésre le nem foglalt szó lévén, e sajátosságánál fogva ama különben erőtelen ellenvetésnek¹ is élet veszi, hogy kétértelműségre szolgáltatathatna alkalmat. A *járó*-ban

végül szintén meg van az a kellék, hogy semmi jelentés számára sincs lefoglalva; a személyekről ugyanis jár ó-k elő, s ét ál ó van használatban; ajánlatossá teszi másodszor a könnyű, kényelmes kezelés; s a mi fő harmadszor, hogy tényleg már használatban is van (v. ö. Nyr. IV. 164—165. l.).

Ezen okoknál fogva a tanácskozmány a járda helyébe a járó szót ajánlja.

17. Tömkeleg.

Egyike a nyelvújítás legfonákabb alkotásainak, s használatára a legkiáltóbb bizonyosság, mennyire meg van romolva némely írónknál a nyelvérzék. Hogy minő viszonyban áll ugyanis a *töm* és *kel* a labyrinthussal, azt alkotóján kívül alig mondhatná meg valaki. Nem sokkal egyszerűbb lett volna a jelentésileg találó s könnyen érthető *kerengő* v. *kerengős* szót elfogadni, vagy akár a megmagyarosított *baralintos*-t, a melyek már Molnár Albertnél megvannak, mint ezt a vizás *tömkeleg*-et megalkotni?

A tanácskozmány megállapított elvéhez híven, hogy t. i. „a kifogásoltak helyébe ajánlandó szókra nézve első sorban a régi irodalmat, a népnyelvet s a nyelvjárásokat tekinti forrásának“ (Nyr. IV. 1. l. 3. pont), mindenekeelőtt a régi irodalomhoz fordult, s itt talált is két arra való szót a labyrinthusra. Az egyik a főntebb említett *kerengő* v. *kerengős*, a másik pedig az *útvesztő* szó Faludinál: „A mondott zöld utca beszolgált egy nagy útvesztő-kertbe (labyrinth). Eleget veszödtünk, míg kiverdödtünk belőle.“ (Nemes úrfi. Hetedik közbeszéd. Toldy kiad. 339. l.) És ismét a 343 lapon: „Arravaló az útvesztő-kert, hogy belebocsátkozván a mindenféle nem-jóba, fel ne találhasd utadat a visszatérésre.“ E két megfelelő szó közül Faludié mégis határozottabb lévén Molnárénál, a tanácskozmány ennek elfogadását határozta s a *tömkeleg* helyébe az *útvesztő* szót ajánlja.

18. Beállít, beszüntet valamit.

A *beállít* a német „einstellen“ idegenszerű használatának szolgálai utánzása. *Beállít* a helyes magyarságban „megszüntet“ jelentésben ismeretlen (l. Nagyszótár és Ball. Magy. Szót.). A *beszüntet* sem sokkal jobb az előbbinél. Nyelvünk valamely cselekvés, működés teljes megszakasztását a *meg-*

szüntet, felhagy, abbahagy igékkel fejezi ki, pl. A ház építését megszüntették. A további üldözéssel felhagytak. A munkát abbahagyták. Megjegyzendő e helyütt, hogy a mint a „Szójavításhoz“ című cikk is (Nyr. IV. 118. l.) megtette rá a figyelmeztetést, a *megszüntet* igének tárgya csak is cselekvésvég vagy ezzel rokon jelentésű szó lehet; nem mondható tehát „valakinek a pénzét (= fizetését) megszüntették.“ Ennélfogva a „megszüntet“ ige a „gehalt einstellen“ kifejezés magyar megfelelőjében nem alkalmazható; ez magyarul: valakinek fizetését **lefogni**; épen úgy mint a „cselédnek bérét lefogni“.

19. Létezik.

A *létezik* nem sorolható ama szók közé, a melyek egészen szükségtelenül voltak megalkotva. Tagadhatatlan, hogy a tudománynak valóban szüksége volt egy közös törzsokből sarjadzó olyan szócsaládra, a melynek egyes tagjai félreérthetetlenül kifejezzék valamely tárgynak határozott megvoltát. E fogalomjelölésre a régi nyelv szavai annyiban voltak alkalmatlanok, hogy bár egyazon fogalomcsalád kifejezői valának, alakilag mind a mellett egynémelyikük semmi rokonságban sem állott a másikkal, azonkívül egyik-másik már valamely jelentés számára le is volt foglalva. Részben látszólag, részben valójában különböző törzsokek származékai: *vagy-on*, *val-ó*, *vol-t*; *len-ni*, *lev-ő*, *lev-és*. Lefoglalt jelentésűek: *val-ó*, *valóság*; *lev-ő*, *levőség*, *levés*, *leendő*.

A kifogás tehát nem használatát illeti általában, hanem túlhajtott használatát, azt, mely a főtebb meghatározott fogalomkör határán túlcsapva oly esetekben is él vele, a melyekben valamely tárgy megvoltát nem hangsúlyozzuk.

Példák. „A közönyösség, mely nem csak napjainkban, de mindig *létezett*“ (B. Eötvös J. Gondolatok. 3. l.) e helyett: a közönyösség, mely mindig megvolt. „— a ki ebből azt következtetné, hogy semmi más nem *létezik*, a mi a gépezetet mozgásba hozza“ (u. o. 5. l.) e helyett: azt következtetné, hogy más erő nincs —. „A viszony az ész és szív között ahhoz hasonló, mely a melegség s világosság között *létezik*“ (u. o. 51. l.) e helyett: mely a melegség s világosság között van v. leledzik. „Tökéletes ugyanazonosság a világon nem *létezik*“ (u. o. 60. l.) e helyett: tökéletes

ugyazonosság nincs v. nem található, nem lelhető. „Miután kétséges kérdéseknél igen kevés megczáfolhatlan ok *létezik*“ (u. o. 132. l.) e helyett: igen kevés *a* megczáfolhatatlan ok sat. E most idézett példákban a *létezik* nagyobb részt egy-egy magyaros kifejezés rovására áll, s nem egyéb mint idegenszerűség: a német „es gibt“-nek utánzása. Különben a szerző maga is viszásnak tünteti föl ez alkalmazást a nagyobb számmal található helyes használattal, minők: „A legkülönbözőbb tárgyak között mindig található valami analogia (u. o. 60.). Senki sincs, kinek mindenki egyaránt hasznát vehetné (118.). Nincs nagyobb képtelenség, mint — (122.). Talán nem volt soha lángész a ki —“ (134.), sat.

Megjegyzendő különösen, hogy a *létezik* soha sem állhat absztrakt főnevekkel kapcsolatban; kétségtelenül helytelen például: *létezik v. nem létezik* igazság, e helyett: van v. nincs igazság a földön.

A következő tanácskozás tárgyai lesznek: *Daczára annak hogy — Ünnepegy. Gazdász, gazdaszat; festész, festészet; lelkész; történész. Önkívület. Azt értjük alatta; elbámúl föltötte; rendelkezik valami felett. Czelzatos accusativus infinitivussal.*

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

II. Nem-valódi összetételek.

4. §. Ide azokat számítom, melyekben az első tag nem áll a második szolgálatában (l. I. §. — Tobler id. h. 80—82). Ezek úgy származnak, hogy a nyelv vagy 1) két ellenkező, de egynemű, vagy 2) nyomósítás végett két rokon-értelmű szót összefoglal, hogy mind a két esetben egy egységes képzetet jelöljön. Példák.

1) A. Főnevek: ágbog: ágaboga vminek, annyira egy szóvá vált, hogy lett belőle ágabogálni. M. ny. VI. 316. Búbánat. Szóbeszéd Ny. III. 515. Szerszám: szerbe számba A. I. 403. II. 144. III. 185. v. ö. számszerigy Pesti G. Ny. II. 316. Osztályrész. Felebarát: régebben még feled barátid,

feleidbarátid Thewr. id. h. 42. Fenevad v. ö. Bud. szóegy. 503. Hadsereg v. ö. Bud. M. u. szót. 89. Hírnév még így is: híre neve A. II. 103. III. 227. Béklyólánc E. II. 160. Tárház (?) F. u. 56. Kőszikla. Záporeső (?). Okfő A. III. 97. v. ö. feje oka F. Ny. II. 443. és kútfő u. o. Harcháború A. III. 205. Szélvihar A. I. 260. Rabszolga. Szolgacséléd A. II. 257. Epeméreg u. o. 234. Morzsaszikra A. III. 305. Tréfabolondság A. II. 340. Mennyég u. o. 357. N. II. 335. Egy kondor birkabaránykám N. I. 69. Pörpatvar. Végehossza, pl. ebben: végehossza-nem-szakadó Jókai, Ny. III. 460. Huzavona V. ö. zürj. *mil-kid* Bud. szót. 14.

B. Melléknevek: Kórbeteg Báth. L. bibl. Oszöreg K. 484. A. II. 150. 309. III. 308. Örökállandó v. ö. καλοκράτος sacrosanctus A. II. 379. Bitangvetett K. Hányiveti.

C. Igék: Járkél; innen jártában keltében Arany L. népm. = járatkelet M. ny. VI. 333. járáskelés N. I. 361. Fúrfarag; innen fúró-faragó u. o. 387. Ötkiált: *üvöltkiált T. Csiglóg: csügglóg Ny. II. 184. stb.

D. Határozók: Keresztülkasul. Nyakrafőre. Összevissza: esszeviszáltni M. ny. VI. 344. Szerteszéjjel.

2) A. Főnevek. Adásvevés. Árapály. Éjnap ebben: éjnaponta M. ny. VI. 323. Délest: dél utáni idő, este felé A. II. 334. (Delej is annyit akar mondani, hogy déléj) japáni fo-i „éjnap“ a. m. este V. ö. „Te vagy a nap, én az éjjel... Ha szívünk egybe olvadna, Ránk be szép hajnal hasadna“ P. és fönt délest. Több példa Tobler id. h. 80.)

B. Melléknevek: Okosbolond; így is hallottam népmesében: bölcsbolond. Forróhideg lehellet Kölcs. vanit. van. A. II. 19. Kínosédes V. Vigszomorkás A. III. 255. Komolyvíg u. o. 256. V. ö. spanyol calofrio meleghideg a. m. láz; ol. fortepiano, agrodolce = lat. dulcacidus, bittersüsz.

C. Igék: Advész ebben: agyvigyez Ny. II. 135. „Év év után gyorsan lejár, Jő-megy miként vándor madár“ A. I. Innen együtt-mönt N. I. 416. (V. ö. szansz. gatagata: gehen u. kommen.)

D. Határozók: Hanyatthomlok. Körülbelül. Elülhátul találni vkit = találkozni vele Mer. népm. Főlebb-alább Ny. II. 176. Főlsalá, ill. fésallá: főlő bab Ny. II. 302. Alásfél ebben: alásfelez M. ny. VI. 316. Innenonnan = körülbelül. Tétova Bud. szóegy. 837. v. ö. se té se tova Ny. I. 363. Tétúl: tétúlozni „tétúl, imígy amúgy megtenni“ M. ny. VI. 351.

Látjuk, hogy az ilyen összefoglaló kifejezések még néhaszét is esnek ismét: feleid barátid, híre neve, jártában kelteben. Nehéz néha meghúzni a határt ezen összetételek közt és az olyan kifejezések közt, minők: éjjel nappal, boldog boldogtalan, derül borul, itt ott, ide s tova. Leghelyesebben járunk el, ha az alakra is tekintettel vagyunk s azokat tekintjük összetételeknek, melyekből a ragos és képzős alakok úgy keletkeznek, mint az egyszerű szavakból (hírnévnek, hírneves) ágabogán, ágabogál, fesallát, téltuloz. Thewrewk E. is (id. h. 80.) a hántvetettet, tipectopoghat, ágabogán, huzóvonók szavakban azért lát szóösszetételt, mert „a rag, a képző csak egyszer áll, a végén.” Minden esetre igaz, a mit Tobler mond a megfelelő ind-germán szavakról: „Wir stehen hier eben noch auf der untersten gränze wirklicher zusammensetzung gegen blosze .zusammenrückung.

III. Birtokos összetételek.

5. §. Az indgermán nyelvekben rendesen azokat nevezik birtokos összetételeknek (possessive composita), melyek al mi ú, ű végű melléknéveinknek felelnek meg: magnanimus, rothkelchen. Curtius azonban elvetette ezt a megnevezést, s az ilyeneket — véleményem szerint sokkal helyesebben — jelzői összetételeknek (attributive composita) nevezi. A birtokos összetétel elnevezés legjobban illik azokra, melyekre a magyarban tudtomra először Ny. II. 313. volt alkalmazva: a melyekben t. i. a két tag (valódi összetételben természetesen mindig csak két tagról van szó, ámbár aztán mindenik tag már magára is összetétel, tehát kéttagú lehet, pl. atyafijóság) birtokos viszonyban áll egymáshoz, az első a birtokos, a második a birtok. Ezt a viszonyt tisztán látjuk, ha az összetételt fölbontjuk alkotó részeire és syntaktice szerkesztjük; pl. ágyuszó: az ágyu szava, ekevas: az eke vasa, gyermeksírás: gyermek vagy gyermekek sirása, leányszerelem: leány szerelme.

Ilyen birtokos összetételek példái: Ablakszem: ablak-üveg, fensterscheibe Ny. I. 381. II. 517. Ajtófél M. ny. VI. 316. v. ö. kapufél, utfél. Ajtósark E. II. 188. Almaszag N. II. 103. Angyalbőr: „keveset használ a sátán szolgáinak az angyalbőr“ Matko Ny. II. 29. 28. Anyatej P. 4. Asszonyfő:

„Büszke lányok megbékéltek asszonyfővel“ A. II. 271. Asszonyvagyon: az asszony hozománya Ny. II. 143. Asztalfő: „Buda az asztalfőn, mellette az öccse, alul a két asszony“ A. II. 290. „Asztalfőre való válogatott szavakkal él B. Szabó D. Ny. II. 444. v. ö. agyfej u. o. Atyafi: eredetileg testvér, ugyanazon atyának fia. Atyafiharc: „Hun atyafi-harcnak mi köze a góthoz?“ Etele és Buda viszálykodásáról van szó; (bruderzwist) A. II. 347. Atyafijóság: az atyafi jósága, testvéri jóság A. II. 223. 329. Atyafiosztály A. II. 213. Atyafivér: „Atyafivér vizzé hogy változik“ A. II. 232. Ágyszél: — re E. II. 73. V. ö. posztószél, utszél. Ágyudörgés A. I. 54. V. ö. mennydörgés. Ágyugolyó A. II. 391. Ágyuszó A. III. 185. V. ö. kúrtszó. Állcsont: „ezer pogányt vert egy állcsonttal agyon A. II. 24. Az áll csontja; v. ö. ebsont = az eb csontja. Álomméz: „álommézet csókolt ajkára“ A. II. 30. Az álom méze. Árokpárt E. II. 25. V. ö. tengerpart. Árpapírulás: „haza jön tavaszra; ha tavaszra nem jön: árpapírulásra“ N. II. 69. azaz árpaérésre, nyárra. Árpatalló: az árpa tallója; v. ö. buzamező. N. II. 46. Ásónyél A. II. 122. az ásó nyele. V. ö. ostornyél.

Bagolytüdő T. Bagolyláb M. ny. VI. 317. Bajtárs A. II. 11. P. 5. Most bajok társának értjük, de a mi most pajtásnak hangzik, az eredetileg pajktárs volt és gyermek társat. kortársait jelentett. L. Thewrewk E. A helyes magyars. elvei 32. l. Baromélő: legelő Ny. I. 231. azaz a baromnak élője, helye (v. ö. élet K. 496.) V. ö. még: Baromkert a székelyeknél. Baromfi T. a barmoknak apraja, fia. Bánatfa: a bánat fája. „Rakj (fészket) bánatfának tetejibe“ K. 210. Bánatredő: a bánat redője. A. III. 256. = bánat redői P. 5. Bánatvirág E. II. 129. Különben a virágok, fák, állatok neveiből, továbbá a helynevekből keveset idézek; mert ezek (mint más nyelvekben is) néha eltérő alakokat és sajátos érzésként mutatnak, úgy hogy külön vizsgálatot igényelnek és érdemelnek. Az elsőkre nézve v. ö. Grimm gramm. II. 601. Tobler 48, 83. Bányapásztor Nyelv. Közl. II. 374. Bányamáj N. I. 81. Betegágy: a beteg ágya. K. 39. Becsületrovásra: a becsület rovására, hitelbe Ny. II. 182. v. ö. eszel rovásra A. II. 399. Békanyál N. I. 430. Békekenyő u. o. Békepohár T.: a béke pohara. Békeszó: a béke szava, azaz békét ígérő szó. „A gögös Velence a magyar fegyvertől

békeszót koldula“ A. II. 135. Bélhus T. Bércfok, bérctető Tompa. Galamboskő. Bérchomlok : bérctető. A. I. 38. sziklahomlok P. 32. Bikabőr A. II. 145. Ny. I. 185. Borág A. I. 39. a bor, azaz szőlő ága, szőlőtő. Bordahéj : a mibe a borda van bele helyezve, tehát a bordának héja, takarója. Ny. I. 281. Börjufarok N. I. 308. Boszorkányleány e. h. a boszorkány leánya Ny. III. 279. Búcsuhang A. II. 342. V. ö. örömköny, örömének. Búcsujobb A. III. 290. Bucsukönny A. II. 433. V. ö. örömkönny. Búcsupohár A. II. 336. V. ö. békepohár. Búcsuszó A. II. 199. V. ö. búcsuhang stb. esküszó. Buza-mező N. I. 182. K. 123. a buza mezeje. Éppen így : árpa-talló, dinnyeföld, kukoricaföld, bikkoldal, bikktető Ny. I. 134. v. ö. bikkallya, malom berki u. o. a birtokos viszony megjelölésével. Buzaocsu : a buza ocsuja. „A se buzaocsu, hanem csak zabocsu“ N. II. 72. Buzaszalma Ny. I. 132. Bűnbak : másképp alig lehet föloldani, mint „a bűnök bakja“ (különben, úgy látszik, csak a sündenbock fordítása). Gy. Romh. IV. 16.

Cérnaszál : a cérnának egy szála ; v. ö. hajszál, fűszál. N. I. 85. Cicefutás M. ny. VI. 321. Családfa A. III. 258. Családnév : u. o. A népnél vezeték név. Csatahely P. 585. Csatamező P. 585. v. ö. „csata mezejére“ A. II. 118. és harcmező, vérmező. Császármadár : v. ö. „sok császárradarát öltek ott meg“ Mikes II. 51. Cselekvéstér : a cselekvés, működés tere A. II. 424. Cselédház n. II. 33. v. ö. ebház. Cselédkenyér Ny. I. 370. Cséphadaró : a csép hadarója M. ny. VI. 320. Cserdakelő u. o. Csordapásztor : a cs. pásztor N. I. 21. 29. 70. Csőszakol Ny. II. 188. Csőszgaras A. II. 264. a csősz garasa, a csőszt illető garas. Csőszkaliba u. o. 262. Csősztanya u. o. 260. v. ö. koldustanya. Csűrhejárás Ny. II. 130.

Darázsfészek A. II. 183. mint madárfészek. Darutoll N. II. 90. Derikaj Ny. III. 39. Délszin F. u. 6. a. m. napfényre. Diadalív A. III. 376. v. ö. vigasságkoszorú. Diákruha E. II. 72. Dinnyeföld A. III. 187. v. ö. buzamező. Diófalevél (diófa-levél) E. II. 6. Disznóalom. K. 18. Disznófej n. I. 486. Disznóól n. I. 395. A. m. Disznópajta T. Disznópásztor K. 4. Disznóóvalu K. 18. Dologidő A. III. 276. — a népnél is. Dombódal K. 188. P. 408. Dudaszó Ball. pb. 7309. v. ö. ágyuszó, kürtszó. Dunapart A. II. 94. P. 73.

Egérlyuk n. I. 355. Egérut : „Ha legkisebb egérutat is

kapnának“ A. III. 239. v. ö. csordajárás. Ekekabala T. K. 504. kabala a. m. ló. Ugyan ezt teszi Ekelő T. Ekevas N. I. 423. Ellenségvár A. II. 121. Embercsalád A. III. 214. Emberemlékezet óta A. I. 358. Így is: emberek emlékezete óta. Emberész Tompa Diósgyőr. Emberfő A. II. 166. Emberhalál A. III. 168. Emberhús P. 581. Emberkép A. II. 76. Emberkéz A. II. 101. Emberkor: „Ha az isten neked emberkort ad érni“ N. I. 233. „A gyermek megmaradt, emberkort ért.“ u. o. 503. Emberöltő A. II. 3. Emberszám A. III. 168. Emberszív A. III. 256. P. 7. 36. Eperszem Ny. II. 39. A. II. 24. Erdűszél Ny. II. 374. Erőfogytig hadakozni A. II. 281. azaz az erő fogytaig. Erőszer Ny. II. 183. erőszakkal, erő szerével, ell. szép szerrel. (V. ö. kényszer.) Esküszó A. II. 155. V. ö. búcsuszó. Esőcsepp K. 342. V. ö. vízcsepp, vérözön. Esthajnal T. Ny. II. 287. az estnek hajnala, szürkülete. Ezüstszín A. III. 289. Ebcsont beforr, közm. Ebház: ebkockó, kutya-vaszok T. Ebrud K. 80. A. III. 244. Ebugatás A. II. 372. Égalj: „Elkiséri szemmel, a meddig belátja, csaknem az égaljig“ A. I. 4. az ég aljáig. Égbolt A. II. 91. az ég boltja, boltozata. Égcsattogás E. II. 126. Égzengés A. III. 238. Éjfél: éj fele, közepe (viszont fele-közepe e h. fele, Merényi er. népm.) V. ö. „ha az óra éj felére jár“ P. 171. Éjszín V. Z. III. v. ö. ezüstszín, délszín. Ékszer A. III. 376. az ékítés szere, v. ö. lövésszer. Éléskamra: speisekammer A. II. 398. éléstár, u. o. 410. Élethossz(at) A. II. 425.; élethosszig. V. ö. naphossz(at). Életkönyv. A. I. 161. Életszer K. 490. V. ö. lövésszer. Életiskola P. 4. Énekszó A. II. 336. V. ö. kürtszó. Éroldal A. III. 272. V. ö. 'dombódal. Évsor A. I. 5. P. 3.

Faág E. II. 59. n I. 139. Falevél N. I. 239. = a fák levele P. 593. Falnagy: bíró Ny. III. 326. azaz falunagy, falu nagyja, elüljárója; mint hadnagy. Alakjára nézve v. ö. Sándorfala, Telekfala, csekefali stb. e. h. Sándorfalva stb. Van főlnagy és T. főlnagy; ez utóbbi olyan változtatást mutat a népnyelvben, mint bajtárs l. fönt — az irodalmiban. Falufél M. ny. VI. 328. v. ö. utfél. Falukata: falu Katája „a faluban fel s alá kerengő“ T. Faluköz Ny. II. 327. Faluszeg u. o. 328. Faluszél E. II. 77. v. ö. utszél. Faluvég E. II. 182. Ny. I. 372. A. III. 174. „faluvégtől falu végeig“ P. 65. Faodu A. II. 367. Fapiac M. ny. VI. 328. holzplatz. Faszer u. o. Fardagály Pázm. Ny. II. 356. Farkasfog Ny. I. 270.

Farkastej T. Farmatring (far-matring) T. L. Thewrewk E. A h. magy. elvei 27. Farzsába (far-zsába) T. Ny. I. 49. jegyzet. Fatetű T. Favirics T. a fa nedve. Fegyverropogás K. 105. v. ö. ágyuszó. Fejszám: a fejek, emberek száma, Tompa, Sz. László király. Fejszecsapás A. III. 234. v. ö. az előbbivel. Fenékvíz Ny. I. 278. Fenyőalma T. Fenyővíz T. v. ö. favirics, forrásvíz. Fecskefészek A. II. 397. Felhődarab A. I. 259. Felhőszakadás N. II. 316. Férfikor A. II. 398. Férfikézbe jut A. II. 270. Férfiruha V. Z. III. Fikszár Ny. II. 91. Foghegy A. III. 237. Folyampart A. II. 265. Folyamzúgás A. I. 289. Forrásvíz A. II. 139. N. II. 331. v. ö. kutvíz. A birt. viszonyt illetőleg v. ö. „ittam a forrás vizéből“ P. 108. Földindulás N. II. 75. P. 580. Földmozdulás K. 16. Földnép V. Z. V = a földnek népe Tompa. Kenyérkö. Földomlás Tompa. Galamboskö. Főal: cervical Münch. cod. Most fejal E. II. 108. fejal, fial T. févaly N. II. 420. févő T. Fúmony: „vadrécetójás“ T. (fúréce: csörgő kácsa u. o.) Fúrulyuk: „még a fúrulyukba is bebúna“ A. II. 75. Fűbér T. = a fű bére, legeltetés díja, ára. Fűhegy(en) T. Fülhegy(gyel meghallotta) N. II. 421. Fültő, kar- kéz- láb- nyak- orr- szemtő M. ny. VI. 350. Fűrészfog T. Fűrészpor Ny. I. 226. Füstpénz Ny. II. 401. v. ö. fűbér. Fűszál E. II. 106. A. 288. v. ö. hajsál, nádszál.

SIMONYI ZSIGMOND.

TOLDY FERENCZ FÖLÖLVASÁSA

Ismeretes dolog, hogy a magyar tud. akadémiában márczius 15-én, tehát Schenzl Guido szerint is szokatlan időben, nagy égi háború kerekedett. A gazdák babonája szerint a kora mennydörgés jó esztendőt jelent. A nyelvtisztítók tehát nyugodtan tekinthetnek a jövőbe, mert ő fölöttük csakugyan korán, alig negyedévi működés után dördült meg az ég. Azonban nem Toldy Ferenczen múlt, hogy csak életben is maradtak, úgy czikáztatta fejük körül a villámot, hanem azért még csekélyebb bajuk sem esett. De térjünk mindjárt a dologra. Legelőször is okát kell adnom, mért szólok csak Toldy fölölvasásáról, mikor ugyan abban az akadémiai ülésben Fogarasi is a nyelvtisztítók ellen fordúlt. A dolog igen egyszerű; Fogarasi nem engem

leczkértetett, Toldy meg nagyon is. Idézeteinek legnagyobb része egy könyvismertetésből volt véve s megjegyzései is majd mind erre vonatkoztak. Ezúttal tehát látszólag személyes kérdésben szólalok föl, de valójában csak egy kis helyreigazítást, meg egynéhány tárgyas észrevételt akarok tenni. Megvallom kényes helyzetben vagyok; mert Toldy Ferencznek mint régi mesteremnek s mind ez ideig jó akarómnak még tiszteletnél is többel tartozom, és most vele szemben állást kell foglalnom. De nem nézhetem nyugodtan, hogy én miattam két ártatlant kellemetlenségbe kevert s azon fölül oly dolgokat hirdetett, melyek meggyőződésem szerint nyelvünket is, tudományunkat is veszedelemmel fenyegetik.

Az említettem két ártatlan a Magyar Nyelvőr s a nyelvtisztító társaság. Toldy azért szenvedtette őket, hogy én valaha könyvismertetést írtam. Lássuk mit vétettek én bennem! A Nyelvőr még csak hagyján, mert közölte; de hogy a nyelvtisztító társaság mi összefüggésben van ama könyvismertetésemmel, azt Delphiben se tudnák megmondani; mert időben is, tárgyban is messze esnek egymástól. Könyvismertetésem ugyanis tavál februárban kezdett megjelenni s májusig folyt, a nyelvtisztító társaság meg deczemberben fogott működéséhez. Hol itt az időbeli összefüggés? Hát tárgybeli több van? Úgy látszik; mert Toldy azt sejteti, hogy a nyelvtisztító társaság az én könyvismertetéséből szedte thesisait. Eddig nem is képzeltem, hogy könyvismertetésem mily fontos munka s magam is mily nevezetes ember vagyok. De az igazságnak e föltevés nem igen hizeleg; először mert a nyelvtisztító társaság tagjai sokkal önállóbb, sokkal gondolkozóbb férfiak, mintsem hogy meggyőződésüket holmi könyvismertetésből kellene meríteniök; másodszor meg mert sokkal becsületesebbek, mintsem hogy ha mégis valami kész dolgozatra támaszkodtak volna, az alapúl vettet meg ne neveznék. Tud-e valaki a társaságnak ily nyilatkozatáról, vagy a mi még fontosabb, tud-e valaki olyat kimutatni, a mit a társaság az én könyvismertetéséből szedett? Hanem más itt a baj; a nyelvtisztító társaság egy kicsit megcsipkedte a nyelvújítást s hasonló bűnben leledzett könyvismertetésem is. Ez az egész összefüggés. Az istentelen nyelvtisztító társaságnak tehát azért kellett lakolnia,

hogy még mielőtt megalakult volna, már egy könyvismertetés is hasonlókat hirdetett. Mit szólna Toldy, ha Barczafalviért őt tennék felelőssé; pedig köztük is van némi atyafiság? Megbántanám az ősz tudóst, ha azt állítanám, hogy ő maga is nem látta át az ilyen oknak a helytelenségét. Egészen más volt gondolatában; úgy intézte a dolgot, hogy lyányomnak szólok, menyem értsen róla. Fölakasztott előbb egy kisebb embert, hogy a nagyobbak megriadjanak. De már azt csakugyan nem vette észre, hogy a nyelvtisztítók ebből tetszésük szerint vagy azt következtethetik, hogy egyenesen nem merte, vagy azt, hogy nem tudta őket megtámadni; mert vargabetűben került nekik és holmi könyvismertetésre támaszkodott, melynek társaságukhoz semmi köze. Itt különben Toldy nagyon szomorú példát is mutatott. Nem én mondom, hanem maga fejezte ki, hogy azt a bizonyos társaságot egyáltalán nem ismeri. Azt is csak hallomásból tudta, hogy ott fészkel az akadémia épületében; sőt még azt sem sejtette, hogy a mozgalom éppen magából az akadémiából indult ki, nem is szólván arról, hogy sem a tanácskozók személyéről-számáról, sem a tárgyalások folyamáról nem volt tájékozva. De azért még is ítélte róla, vagy jobban mondva, még is elítélte. Már most kisebb elme mért legyen alaposabb mint Toldy Ferencz? Talán éppen azért, mert kisebb?

Most lássuk a Nyelvőr vétkét. Tudva levő dolog, hogy e folyóirat közel negyedfél év alatt számos nyelvtudományi kérdést tisztázott, tömérdek sok idegenszerűséget kimutatott, nem kevesebb jó magyar szólásmódot ajánlott, rakásra gyűjtötte az eddig ismeretlen volt tájszókat, tájszólásokat, népdalokat, közmondásokat, köszöntőket, gyermekjátékokat, szóval megbecsülhetetlen nyelvkincset hordott össze, melyért még az utókor nyelvésze is hálásan fog megemlékezni róla. De mind ez semmi, mert közölt egy paprikás dolgozatot is, kiadta az én szerencsétlen könyvismertetésemet. Hanem ha csak úgy állna a dolog; de Toldy úgy tüntette fel, mintha a Nyelvőr örökösen és csupán csak az enyémhez hasonló petroleur munkálatokat eresztene világgá. Minthogy Toldy sokkal nagyobb ember, mintsem hogy ferdítésre képesnek tarthatnám, azt kell hinnem, hogy e folyóiratot is csak úgy ismeri, mint a nyelvtisztító társaságot. És mind a

mellett elítéli a Nyelvőrt is. Ime a második szomorú példa! Hová lesz tudományosságunk, ha csak ilyen alaposan kezdünk ítélgetni? Hogy még tisztábban lássunk, ismételjük a dolog állását.

A Nyelvőr közel negyedfél évi életében roppant mennyiségű más, még pedig fölötte becses közlemény mellett egyetlen egyszer adott ki éles hangú dolgozatot s azt is egy egész évvel ezelőtt, sem okot sem alkalmat nem keresve rá, a szerzőnek világosan kitett nevével s így határozott felelősségével, s a mi mind ennél is több, most is mint elejétől fogva mindig tette, szívesen közölte volna a más véleményűek nyilatkozatát is. Hogy nem nyilatkoztak, tehát róla? Mért nem szólalt föl az értekező akkor mindjárt s magában a Nyelvőrben? Ennek két jó hatása lett volna; először a tüzet azonnal elfojtotta volna, és másodszor épen ott oltogatott volna, a hol égett, s nem ott, a hol még füst se látszott. Minthogy nem úgy cselekedett, megint csak azt kell hinnem, hogy a Nyelvőrt eddig nem szokta olvasni s hogy csak mostanában hirtelenében figyelmeztették az én könyvismertetésemre; mert a mennyire a magyar nyelv ügyéért hevül, nem tűrte volna annyi ideig, hogy veszedelmes elveim ellen szót ne emeljen; hiszen még azt sem mondhatni, hogy nem akart én velem polemizálni, mikor az akadémiában valósággal megtette. Volna ugyan a Nyelvőrnek egy más vétke is, a miben megint nekem van nagy részem, az, hogy a nyelvújítás ellen szólva, mégis „átkos újítóktól“ eredett szókkal mert élni. De erről majd alább. És most nem tudom, kimondja-e az olvasó velem együtt a szegény bűnös Nyelvőrrre, hogy absolvo te? Én legalább kimondom és reménylem, hogy Toldy, ha majd egy kicsit jobban átvizsgálta, maga is követi a példámat.

Most még egy pár szót arról, hogy a fölolvasó hogy idézgetett. Először is elhallgatta, hogy nem valami alapvető munkából, vagy akár több aláírással támogatott nyilatkozatból, hanem csak egyszerű könyvismertetésből szedte mutatóványait. Másodszor meg óvatosan elhagyott mindent, a mi az igazi forrást elárulta volna. Bizonyos, hogy kárhoztató szavának így nagyobb súlya lett; mert nem látszott meg, hogy ágyúval verebet lö. A többi közt egész apodiktikus alakban idézi ezt: „Az egész nyelvújításban egy porszem

nem sok, de annyi jó sincs; mind az, a mit létesített, válogatás nélkül kiírtandó; nála nélkül a költők s tudósok külömb költők és külömb tudósok lettek volna“. Engedelmet kérek, de én ezt nem mondtam. Itt a bizonyíték (Nyr. III. k. 54. l.): „a ki egyszer oly tüzetesen s oly kézzel fogható módon kimutatja“ (értsd: mint az ismertettem könyv szerzője), „*hogy* az egész nyelvújításban egy porszem nem sok, de annyi jó sincs, *hogy* mind az, a mit létesített, válogatás nélkül kiírtandó, s *hogy* nála nélkül a költők s tudósok külömb költők“ (itt a könyv illető lapját idéztem) „s külömb tudósok“ (valamint itt is) „lettek volna, az aztán hiába mondja szükségesnek, üdvösnek, hazafias kötelességnek s nem tudom mi mindennek.“ Mit mondtam ebben? Se többet, se kevesebbet mint azt, hogy *az ismertettem könyv szerzője következetlen volt*, s ez ítéletemet azzal támogattam, hogy a nyelvújítást rosznak bizonyította, de mégis jónak mondta. Ez utóbbi tehát mellékes dolog. Szelíden mondvá is csak figyelmetlenség olvashatott ki belőle mást.

És az ilyen idézgetésnek a fölolvadásban nincs vége-hossza. Így sorba egymás mellé rakja ezeket: „ha csak a nyelvet tönkre nem akarod tenni, ne újíts“ — „ne újíts, hanem tanulj, az majd elveszi a kedved az újítástól is, mert a nyelv alapos ismerőjének ilyenre nincsen szüksége“ — „a nyelvújítás nemcsak a nyelvnek, hanem az irodalomnak, sőt maguknak a költőknek is árt, ergo már csak a magad érdekében se újíts“ — „ne majmolj, ne újíts“. Mind ezeket megint nem én mondtam. Lássuk mindjárt az elsőt (Nyr. III. k. 102. l.): „A 23. l. azt mondja“ (t. i. az ismertettem könyv szerzője,) „hogy ha az újítók a nyelv sajátosságait szem elől tévesztik, a nyelv szellemét vagy mélyebben nem ismerik vagy megkimélni nem akarják, ha a nyelvet nem saját módjai szerint tulajdon erőiből és eszközeivel fejlesztik: „összeütközésbe jönnek a nemzeti nyelvérzékkal, a fejlődés helyes irányával, szándéktalanul is rontanak, s a nyelvnek nem csak elfajulását, de valóban bekövetkezhető halálát is előkészítik.““ Itt minden szóban arany igazság rejlik; csak az a kérdés, hogy újít-e az, a ki a nyelv sajátosságait szem előtt tartja, a nyelv természetét ismeri is, kiméli is, a nyelvet saját módjai szerint tulajdon erőiből és eszközeivel fejleszti, szóval csak azt fejt ki, a mi a nyelvben habár el-

rejtve annélkül is megvan? Azt tartom, hogy nem. Facit: „ha csak a nyelvet tönkre nem akarod tenni, ne újíts.“ Úgy hiszem, ebből elég világos, hogy az utolsó mondat nem önálló véleményem, hanem az ismertettem könyvből csak tanulságkép van kivonva. És ilyenek a társai is, a miről az olvasó könnyen meggyőződhetik. Lám így idéz Toldy Ferencz! Mit tegyen akkor nálánál kisebb elme? Itt a harmadik szomorú példa. Nem tagadom azonban, hogy mind azt, a mit idézett, teljes meggyőződéssel akár önállóan is kimondhattam volna; sőt akár most is kimondanám; csak azt nem tűrhetem, hogy olyat fogjon rám valaki, mintha az illető helyeken már valósággal kimondtam volna. Szóljak-e még arról is, hogy Toldy ítéletemet nagyon ügyes taktikával részrehajlónak tüntette föl? Hogy a mi elismeréssel adóztam a nyelvújítóknak, szépen elhallgatta, de a mi kifogást tettem ellenük, híven ismételte? Úgy hiszem, a mondottak után fölösleges.

Már most egy kis böngészetet adok a fölolvasás föltünőbb mondásaiból. Az értekező saját vallomása szerint azért vette föl a keztyűt, hogy védje a nyelv jogát, s e jogot aztán úgy magyarázta, hogy a nyelvnek szabad változnia. Ez nagyon szép volna, csak az a baja, hogy nem őszinte; mert ha Toldy csakugyan azt tartja, hogy a nyelvnek szabad változnia, mi kifogása az *olvasol*, *leszel*; *műlsz*, *fénylesz*; *uruk*, *vérük* alakok ellen? Az, hogy valaha más-kép hangzottak? No de ha a nyelv az óta változott! A nyelv joga tehát Toldy szájában üres phrasis. Ez is rossz példa. Nem kívánnám, hogy tudományosságunkban a phrasis kapjon lábra. A fölolvasónak igazság szerint azt kellett volna mondania, hogy az újítók, és csak is az újítók jogát védi; mert hogy a nyelv jogát csak szóval ismeri el, azt már láttuk, és hogy a nyelvtisztítóktól is minden jogot megtagad, arról azonnal meggyőződünk. Tudva levő dolog, hogy az újítók régi szokat is fölélesztettek. Toldy helyesli. A nyelvtisztító társaság szinte föl akar élesztetni egyet. Toldy rettenetesen kikel ellene. Az újítók jó szokat kiszorítottak rosszakkal. Toldyt az nem bántja. A nyelvtisztító társaság rossz szokat akar kiszorítani jókkal. De már az nagyon bántja. Az újítók ezrivel csinálták a szót. Toldy nagyon örül neki. A nyelvtisztító társaság még alig kettőt hármat. Toldy szörnyen

szidja. Az újítók tömérdek sok korcs szót gyártottak. Toldy ezt a nyelv gazdagodásának mondja. A nyelvtisztító társaság csak is jót alkotott. Toldy ezért a Hades fenekére taszítaná. Szóval a nyelvújítóknak minden szabad, a nyelvtisztítóknak semmi. Azért jó lesz, ha a nyelvtisztító társaság kikeresztelkedik s nyelvújító nevet veszen föl. Csak aztán eljárását is meg ne változtassa, mert azt nyelvünk nem köszönné meg.

E pontnál még egyszer oltalmamba kell vennem a Nyelvőrt. Toldy a nyelvtisztító társaságot is, a Nyelvőrt is minden új szónak ellensége gyanánt tüntette föl. Az előbbi ezt már előre azzal czáfolta meg, hogy maga is csinált új szót. Az utóbbi meg azzal, hogy nem egy új szót helyeselt. Tehát minek az ellenségei? A rosznak. Már most szabad-e a Nyelvörnek „átkos újítótól“ eredő szóval élnie? Szabad, ha jó. Igen ám, de a Nyelvőr rosz szót is használt és használ folyvást. Azt maga is eléggé fájlalja és talán ezért is haragszik az újítókra, hogy ily kényszerűségbe sodorták. Ha irodalmi nyelvünkben csupa jó szó volna, bizonyára nem élne rosszal, vagy semilyennel se; mert akkor a Nyelvörre a mostani értelemben többé nem volna szükség. Hanem hogy tudja, hogy néha rosz szót is használ, azt nem lehet tagadni, s Toldy megint csak azt mutatja, hogy a Nyelvőrt nem igen ismeri, mikor más színben szeretné föltüntetni; mert a Nyelvőr mindjárt az első füzetben kijelentette, hogy egyik-másik „nem helyeselt új szót szabályos képzésűek hiányában“ használni fog (3. l.); és ismét, hogy „bár nem szívesen, de bizony sokszor tudva is fog élni, mert a mai irodalmi nyelven másképen nem igen lehetne megértetnie magát, rosz magyarsággal is, melyet és melyhez hasonlót bevallottképen rosszal és gáncsolni tartozik“ (17. l.). Csak nem megy ki a fejemből, hogy míg az újítóknak rosz szót csinálniok is szabad, másnak még a használatot sem akarnák megengedni.

Folytassuk a böngészetet. A nép nyelvét a fölolvásó szegénynek, parasztnak, hagymaszagúnak, bagóízűnek bélyegezte. Világos, hogy a Gvadányiak, Dugonicsok, Kónyiak, meg talán a Tatár Péterek nyelvével tévesztette össze, legalább az Erdélyi gyűjtötte népdalok, közmondások, Kriza vad rózsái, Arany-Gyulai népköltési gyűjteménye s a Nyelvőr népnyelvahagyományai nehezen fordultak meg gondolatában. Így a nép nyelvéről csak az ítélhet, a ki nem ismeri; ellen-

ben egy Grimm Jakab, Humboldt Vilmos, Schleicher Ágost, meg más efféle „népimádó“ nyelvész nem tudja eléggé dicsérni. Én csak a szegénységről akarok egyet-mást elmondani. Hogy a nép nyelve az irodalmi nyelvvel összehasonlítva csak gazdag lehet, azt akár a priori is megmondhatni; mert az íráság legfeljebb egy pár száz, a nép meg több millió fejből áll. De nem is kell okoskodnunk; kiszámították, hogy Shakespearenek, a világ leggazdagabb írójának nyelve csak tizenötezer szóból áll, holott az angol nép nyelve közel százezret tud fölmutatni. Ki itt a szegény? A fölolvasonak többi népnyelvdicsőítő ephithetonára nincs megjegyzésem; elítéli az maga magát. Hanem arra mégis figyelmeztetem Toldyt, hogy a népnyelv lenézése, fitymálása idézte elé azt, a mi ellen egyszer ő maga is fölszólalt, s hogy a ki olyanokat hirdet, akarja nem akarja, nyelvünket veszedelembé dönti, mert táplálékot nyújt a nyelvrontásnak.

Az sem utolsó dolog, hogy Révait az értekező a nyelv-újítókhoz számítja? Mi jogon? Hol követte vagy hol hirdette Révai az újítást, de jól értsük, azt az újítást, a melynek minden szabad? Magyar írásaiban nyoma sincs; ellenben annak van deák munkáiban is, hogy nem helyeselte. Álljon itt két adat. A nyelv művelőkre ezt az epigrammát írta:

„Szép dolog írással támasztani félre hanyatló
Nyelvünket, s jelesebb gonddal emelni becsit.
Vajha csak, a kik azon vagynak, nem vétené abban
Buzgódo gondjok nagy tüze lángja miatt:
Hogy, mikor eldöltét szánván, felemelni akarják,
Botlott láboknak megcsuszamása nagyobb?

Az Antiquitates 90. lapján meg így szól: „Atque ita sane multo praestabilius est: morem maiorum nostrorum et porro sequi, accommodatisque iam ad usum nostrum vocibus peregrinis datam civitatem prompto gratoque animo concedere; quam voces inficetas, non ad indolem linguae effictas, ingrato nisu obtrudere“. No de azért az újítók nagyra vannak Révaival.

Abba hagyom a böngészetet, mert ezúttal úgy sem az a czélom, hogy a fölolvast minden íziben ismertessem; ezt akkorra halasztom, mikor majd nyomtatásban fogjuk birni. Befejezésül csak egy pár általános megjegyzést. A fölolvason legjobban föltűnt, hogy az értekező se szá-

folni, se bizonyítani nem akart, hanem csak is fölszólalni, s hogy a más nézetűeket ezzel is megsemmisíthetni vélte. Az ily föllépés pedig mindig kétes eredményű, még ha egy Toldy próbálja is. A nézetek ugyan is idővel módosulnak, változnak, sőt néha épen az ellenkezőbe csapnak át. Az ember észre se veszi, mikor egyikükkel-másikkal kisebbségben marad. Azért óvatosságból is tanácsos, ha nem a többségre, hanem okokra támaszkodunk. Amaz könnyen cserben hagy, ezek soha. Hogy a nyelvtisztítók nézeteit még is többen vallják, mint Toldy eleinte hitte, arról már eddig is meggyőződhetett. A kik a nyelvvel komolyan foglalkoznak, akár gyakorlatilag, tehát írók, akár elméletileg, tehát nyelvészek, szóval Toldyt és némi részben Fogarast kivéve minden számba vehető ember kisebb nagyobb mértékben a nyelvtisztítókhoz szít. Hogy ezt a fölolvasó még csak nem is sejtette, több mint bizonyos; mert akkor nem a kicsinylés, lenézés és gúny fegyveréhez nyúlt volna, hanem tudománynyal rontott volna az ellenfélnek. Úgy azonban ebből vajmi keveset kaptunk; pedig a nyelvújítás kérdése tudományos kérdés, melyet pusztán csak gúnnyal nem lehet eldönteni; mert a gúny, ha semmi sem támogatja, csak retorikai fogás, de nem tudományos eszköz. Toldy föllépése különben más okokból sem helyeselhető. Először is a mitől nem magam miatt tartok, nagyon kockára tette a nyelvújítás ügyét, mert most nem a mondat korát éljük, a mikor elég volt akármilyen felelet is. Az „új orthologusok“ külömbek a régieknél, nagyobb készüllettel s jobb fegyverekkel harcolnak. Azután meg mint egykori buzgó újító tulajdonképpen pro domo szólt; tehát már csak a saját javáért is erősebb védelmet s valamivel szelídebb hangot kellett volna alkalmaznia. Továbbá a noblesse obligeről se kellett volna megfedkeznie. Toldytól a világ már nem vár, hanem követel. Azért iparkodnia kellett volna, hogy a nyelvtisztítók legalább egyetlen egy állítását megczáfolja, vagy ha már ezt nem akarta tenni, akkor törekedett volna arra, hogy egyik-másik nyelvtudományi kérdés tisztázásához legalább valamicskével járuljon. Végre föllépése azért se helyeselhető, hogy nagyon rossz példát mutatott. Legerősebb argumentumai ezek voltak: „új orthologusok, új ósdiak, új próféták, népimádók, parasztos kifejezéseken kapók, átkos újítást or-

dítók, Piripócsi Jonathánok“ és több efféle. Mi lesz tudományosságunkból, ha az ilyen argumentálás kap lábra? Most két párt van, a nyelvújítóké s a nyelvtisztítóké, mind a kettő a nemzeti nyelv javát akarja előmozdítani; de ha a vitás kérdést arra a tágas mezőre tereljük, a hol az ész szava helyett az indulatok döntenek, akkor nem sokára csak egy lesz; mert majd aztán mindenikük beáll szócsonkítónak valamelyik humoristánk szerint súlyos ok helyett súlyokkal felelve egymásnak. Ettől az egyesüléstől pedig mentsen meg a jó isten!

VOLF GYÖRGY.

SZÓMAGYARÁZATOK.

Csér.

Budenz összehasonl. szótára 361. lapján egynek veszi a *sár* szóval, olyan hangváltozással, mint *csekély* = *sekély*, *csillog* = *salyog*. Véleményem szerint ez az egyeztetés nem állhat meg, ha tekintetbe vesszük a következő körülményeket: 1) A *sár* szó a göcseji nyelvjárásban, ha nem tévedek, ép oly általános, sőt általánosabb használatban van, mint *csér*. — 2) Ha *csér* pusztán a *sár* mellék alakja, akkor nagyon föltűnő és szokatlan *á:é* hangváltozást mutat; ezt nem lehetne az *r* hatásának tulajdonítani, mert éppen ellenkezőleg: az *é-t* szereti az *r* maga előtt elváltoztatni, pl. *kördi*, *mörgembe* stb. e h. *kérdi*, *mérgembe*; l. Ny. II. 21. — 3) A szlovén nyelvből vannak véve legnagyobb részt a magyar nyelvbéli szláv kölcsön szók. Már most találunk e nyelvben a *močvar* „palus“ szó mellett (innen *mocsár* Mikl. 480. sz.) egy *močêr* szót ugyanazon jelentéssel (l. pl. Miklosich, Lex. palaeslov. *moča* szó a.). Azt hiszem, *csér* nem egyéb mint a kölcsön vett (*mo*)*čêr*. A szlovén *ê*-ből a magyarban szabály szerint *é* lesz; l. Mikl. Die slav. elem. im magy. X. pont a). Hogy pedig az első szótag a magyarban elesett, azért volt lehetséges, mert a szl. *močêr*-ban a második szótagon van a hangsúly. Ép így vész el a hangsúlytalan első szótag a *lárma* szóban, mert ez, úgy látszik, nem a német *lärm*-ből, hanem egyenesen az olasz *allarmo*-ból való; v. ö. még a nép nyelvében *tallyán: italiano*; *rászt* = szl. *nerast* (Mikl. 508. sz.) és *zösnük* = szl. *kožušnik* (Mikl. 360. sz.). Sőt

magyar szavakban is kivételesen elvész néha az első szótag: *ne jegess = ne ijesztgess* (v. ö. *ijeget* Pázm. a. m. *ijesztget* Ny. II. 355.) Erd. közm. k. 3998. — „*jedni* a. m. *ijedni*; innét *jedség, jedés, jedes, jeszteni, jesztés*; továbbá *jeszke ló*“ (= *ijeszke* Tsz.). — *jába* e h. *hiába* Ny. II. — „*szén* e h. *hiszén* Ny. II. 86. — *'sten* ágya még, *'tán* ágya ma = *isten* áldja meg, *'sten* tarcsa még Ny. II. 231. — *csérjök* a Jezust: *dicsérjük* Ny. II. 132. — *gyék* kend velünk! („E szavakkal híják enni azt, ki ebédkor ér a paraszt ember házába,“ Ny. II. 85.) = *égyék?* vagy *gyűjjék (*jöjjék*), **gyűjk?* (mint *bujk* e h. *bujják* u. o. 384.). (V. ö. még *diszö, jêstét, jegésségbe* e h. *de hiszén, jó estét, jó egészségbe* Ny. III. 14.) — Hogy *csér* a képzésben és ragozásban mély hanggal jelenik meg (*cséros, csérbu* Ny. II. 233), az nem szól még a *sárral* való egyeztetés mellett, hanem mintegy az elveszett *mo-* szótag utóhatásának tekinthető.

Ecset, ös, öcsél.

Nem hiszem, hogy *ecset* a szlovén *ščet*-ből van véve, melyhez Miklosich állítja (az id. h. 818.). Szókezdő *šč*-ből az átvett szl. szavakban (Miklosichnál 5–6 biztos eset) kivétel nélkül *cs* lett, pl. *ščuka: csuka, ščava: csáva*. Hogy *čset-ből lett volna *ecset*, az több, mint kétséges (ilyen előtételekre egyszerű mássalhangzó előtt csak egyetlen egy példa van, az is kétes: *orosz = rus* Mikl. IX. 2.). — Én az *ecset*-et egy *ecs* („fest“) ige *t* képzős származékának tartom (konkrét jelentéssel, mint *állat, kísértet* stb. I. Ny. IV. 62.). Ezen *ecs- ige azonos lehet *ös*-sel, melyet Ny. III. 282. találunk: „*Ös-mos: gyakran mos; s:cs* változással, mint *ordas: ordacs, mischmasch: micsmács* Ny. II. 20. A *föstés* fogalma mosásból, kenésből fejlődött; I. Budenz Szóegy. 513. sz. jegyz. — „*Öcséd* még a fejedet“ Ny. II. 474. azaz *öcséld*, szerintem a. m. *tisztogasd* még, *mosd* még; *öcsél* olyan képzés, mint *jár-ál, hál-ál, men-él, met-él*.

SIMONYI ZSIGMOND.

A SZÓJAVÍTÁSHOZ.

A *járda* szó kiküszöbölésénél nem kell egyebet tennünk, mint a már használatban levő, jól képzett *járó* szót elfogadnunk. Hogy a *járó* élő szó, azt megmondják a Szeged felső

részén lakó molnárok, kiknek még ma is alsó és felső járójuk és nem járdájuk van. De nem csak a molnároknak, hanem a Tiszára járóknak is járójuk van; példa reá a Festő járó, Zsótér járó sat., s az egész ném egyéb, mint a partot a festők lápjával, vagy az utolsó nál a fürdővel összekötő deszka. A hol pedig nincs deszka, hanem a töltésen járnak le merígetni, ott a léjáró-t és főjáró-t használják, a mint lé- vagy fölmennek. Ha befagy a Tisza, akkor (Új-Szegedre vezető) átjárót csinálnak rajta. Azt pedig a ki jár, járó-k elő, eljáró-nak hallottam nevezni; pl. De rosszazak a deszkák, maj öszszeszinnak az eljárók.

A *lakhely*-t Szegeden lakó hely-nek, a *fekhely*-t fekvő hely-nek mondják.

A *védnök* helyett védő-t s a *ruhatárnok* helyett ruhataróst hallani.

A *fönök*-öt csak ott használják, a hol a hajdútól vagy szolgától így hallják; de különben fő, fej annak a neve; pl. „A rablók főnöke“ helyett azt mondják: „a rablók feje“; így: „a rablók fejét éfőkták“. Más esetben „fő“-nek használják; pl. „Ki jitt a fő?“

SZEGEDI KÁLMÁN.

HELYTELENSÉGEK.

4. Van, nincs.

Ez a harmadik személy a névi állítmányban rendszerint csak lappangva működik; pl. Péter *katona*. Pál *nem gazdag*. *Szépek* a gyermekei. *Nem igazságosak* a biráim.

De különösen az életkorra, mértékre, súlyra vonatkozó erős állítás és a kétkedés, tagadás eseteiben mégis kiteszszük ez ige harmadik személyét; pl. Vilma 20 éves — Dehogyan van már 20 éves; 18 éves *sincs* még. — Ez a legény *hat láb* magas; *akkora*, mint te. Nehezen *van* egész *hat láb*; *nincs* *hat láb*. *Van* ám *akkora*, mint te; *nincs* *akkora*. — A te búzád 88 *fontos*, azt mondd? *Nincs* ennyi. *Van* talán 86 font.

A *van* még mellőzhető helylyel-közzel; pl. 30 éves? *Anynyi* bizony. De a *nincs* nem maradhat el. Nem mondjuk: Még *nem* 10 éves. Búzád *nem* több 85 fontosnál. Péter *nem* *akkora*, mint Pál. — Hibásak tehát e mondatok: „Theuriet *nem* több 36–37 évesnél“ (e. h. *nincs* több.) „Mikor még *nem* 20 éves, hogy lehetne választó?“ (e. h. *nincs* 20 éves). *Szvorényi* szerint: „Hasonlító mondatokban értemény különböztetés végett, vagy csak nyomosabb kitétel okáért, a hasonlított alany után a *van* v. *vannak* kitétethetik, pl. Péter is *van* olyan ember, mint te,

— mást jelent, mint: Péter is olyan ember, mint te. Szomszédék is *vannak* oly gazdagok, mint mi, — más jelentékű, mint: Szomszédék is oly gazdagok, mint mi.

Ezek a szólások szokatlanabbak előtttem, mint a részemről jelzettek; hiszem azonban, hogy amazok is csak úgy dívatoznak mint az utóbbiak. Jogosultságuk alapja egy és ugyanaz: a nyomatosság, a határozottabb kifejezés.

5. Pótol (helyet).

„De nem pótolják az elhúnytak helyét.” — Igen elharapódzott ez a helytelen szolás. *Pótolni* szoktuk: a hiányzó *személyt*, vagy *dolgot*, magát a *hiányt* is, a *kárt*, *veszteséget*, de a *helyet* nem pótoljuk, hanem *betöltjük*, *elfoglaljuk*.

Példák: Az *elhúnyt*at senki se *pótolja*. Mi is *pótolhatná* az elenyészett *hitet*? *Pótold* ki a *hiányt*. *Pótolhatatlan veszteség*. *Hiány-pótló*. — *Betölti a helyét* emberül. Üres a *hely*; *foglald el*. Ezt a *hézagot* ki kell *tölteni*. Ez jó lesz *hézag-töltőnek*.

6. Részt vesz (valamin).

„Gr. Sz. Gy. részt vett az ebéden... Az urakháza tárgyalásain azonban részt fognak venni... Az ifjú csehek pártja — — értekezletet tartott, melyen mintegy 600 tag vett részt.” — Mind szakasztott mása a német szólásnak: *an den verhandlungen theilnehmen*; Conferenz, *an welcher* 600 mitglieder stb. A magyar az *ebéden*, a tárgyalásokban, vadászatokban stb.-ben szokott *részt venni*. *Részt vesznek benne* (nem: *rajta*). *Abban* is részt vettél. (nem *azon* is.)

7. Elfogad (fogad, empfängt értelemben).

„A király ma fogadja el a követet. Nem fogadtam el a küldöttséget.” — Az el igekötő itt sehogy sincs helyén. Vendéget, követet stb. el nélkül szoktunk *fogadni*; sőt a *szót*, *tanácsot* is; pl. Ma *fogadja a küldöttséget*. *Fogadj szót*. Nem *fogadom tanácsát*. Ez az anya-jűh nem *fogadja a bárányt* (visszautasítja). Ellenben *acceptat*, *nimmt an* értelemben: *Elfogadom a pénzt*. Nem *fogadja el ajánlatomat*. Tisztelem becsülöm; de pártvezérnek nem *fogadom el*.

JOANNOVICS GYÖRGY.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Ugy mint: mintegy (Legen-
dás K.)

ujolan: ujolag (Debrecz.
leg. k.)

ujontában (Páriz Páp. l.
recens).

unos: unosa te beszé-
ded (régi iskolai vers); unos
untalan (Pestimeséje). Unság
(vers).

unva-szabásuan (Gelei
Kat.)

uramn é (1550).

ur tartó: szentségtartó.
(Erd. egyh. t. t.)

utána-lesz: rajta lesz.
M. Szentek leg.) V. ö. érte
légy (Faludi).

ügyül: üdül, ígyül (B. Sza-
bó D.)

ühödik, ettől az üszög B.
Szabó D. szerint.

ülös-tik (Gel. Kat.)

üz; hirre-névre üznek
törnek és vágyakodnak
(Moln. Alb.)

vadl: vall (Szent László leg).

vágólan (Pázm. Pét.)

vagy: de (Telegdi és széke-
lyes). Innen vagyugy, vagy-
igen, vagynem, vagyhát;
székelyesen: vaj; vaj-ne: de-
ne, épen-ne (Debreczeni leg.
könyv).

Vaklátás: tettetes tünet
(Moln. Alb.)

vaksol: félen szemlélkezik.
(Népdal).

valamentől: mentől (Gel.
Kat.)

valamidőn: valamikor
(Páriz P.)

választatos (M. Szentek
leg.)

választévő: arbiter (Pár.
Páp.)

vall; urunkhoz bizon-
hitet vallani (Debrecz. leg.
könyv.); miért hijsa hát kö-
zit, ha ő kegyelmének
nem vallottátok oda?
(Moln. Alb.)

vantalló, valami bányaesz-
köz (Köväri).

végezik: végzik, végződik
(Münc. Cod.)

végzelem (Lichner P.)

végződölen (Gelei Kat.)

vegyeg: félénken ügyeleg
(Orbán B.) v. ö. ígyit (Szeged,
Nyelvör).

verdik (B. Szabó D.)

verítették (Gel. Kat. és
székelyes).

versél: versengel (B. Sza-
bó D.)

versényés: pervicax (Pár.
Páp.)

vész; futó-felét vön
(Gel. Kat.); igazat venni
rajta (Vadr.); valamithi-
ján venni valakinek v.
valakitől, azaz: neheztelni
valakire valaminek elhagyásáért
(Kapnik); hogy a kórok vi-
gaszást vennének (Debr.
leg. k.); sérit venni a czer-
nának (tájszólás).

veszék: jajveszék (M. Szen-
tek leg.).

veszélygés (Moln. Alb.).

veszelődik (B. Szabó D.)

veszt; Víd izt veszte
köztök (M. Szentek leg.). Jó-

s z á g vesztére büntet
(Kun-Szent-Márt.)

vet; vakot vetett (Pázm.
Pét.); kötelet vetni kö-
z ö k b e (E. egyh. t. a.); nagy
es ő t vet egy kis felleg
o l y k o r (B. Szabó D.)

vetélő-fa (Táj sz ó t. l.
v e n c s e l.)

vicczit-vaccczát hany-
j a (Páz. Pét.)

vik-vok: hápahupás tér (Or-
b án B.)

világodatkor (B. Sza-
b ó D.)

villám o d a t (Münc h. Cod.)

viradólán (Debrecz. leg. k.)

virágének (Pázm. Pét.)

virágsálka (B. Szabó D.)

visszáslag (B. Szabó D.)

viszonellen (M. Szentek
leg.).

viszont: hasonlóan úgy,
viszonzóindulattal (Molnár Alb.
és Kapnik).

vizkanyar: vízforgó (Táj-
sz ó t. l. vízforg ó).

viszontság: viszontagság
(Berzsényi).

vizsgaság: petulencia (Pár.
Páp.)

vonyít; világi dicső-
ségre vonyítás (Moln. Alb.).

Z a a r (szár): száraz tar (Sz.
László leg.)

zenden-zaj (B. Szabó D.).

z o m o k: zömök (Páriz Páp.)

z u h a j (B. Szabó D.)

zséngér: macskasó, gipsz.
(Orbán B.)

LÖRINCZ KÁROLY.

IKER SZÓK.

A c z a t-m a c z a t: iczi-piczi.

áta-bata: össze vissza (tenni valamit).

csiri-csáre: haszontalan sok beszéd.

cserlés-perlés, cseté-páté, dir-dur. Tud. Gyűjt. 1839.

csitri-csutri: rövid hajú. Tud. Gyűjt. 1839.

csih-i-puhi, a verés utánzata a gyerekeknél.

csinja-binja: a dolog veleje.

csitorál-csatorál, ha az ajtón ki s be jár gyakran.

encsön-bencsön: sok haszontalan tárgy.

enyelőg-fanyalog a nagy lány, ha ízetlenkedik a le-
génynyel.

fincz-fáncz, az urias dolgokra mondja népünk, különösen
az urias ételekre; bizon ez egyszerű étel, nem ojjan fincz-fáncz.

fura-gyura, a helytelenkedő viseletüre.

gede-guda: ügyetlenkedő vagy bákó.

genye-gunya: czondra. T. Gy. 1839.

gigyög-gagyo g: akadozva beszél.

gyünni-gyavarni: kezét tépelődve morzsolni. T. Gy.

gye-gyulka, idétlen, ügyetlen személyre szokták mondani.

hetye-petye: haszontalan föcsögés, locsogás.

hepre-csoré: illetlen magaviseletű, nyugtalankodó.

izré-porrá: összezúzni, izré porrá törni.

igyős-bajos: folyton betegeskedő, nyavajás.

igygyel-bajjal: nagy nehezen, lassacskán. Hogy éltek?
Hát csak igygyel-bajjal.

(Szeged vidéke.)

KOVÁCS JÁNOS.

HAJNAL.

A lengyeleknél régi időktől fogva szokásban volt a napfelkeltét toronyról énekkel és trombitaszóval üdvözölni. Ezt a reggeli éneket, mely többnyire ugyan egyházi, de néha világi tartalmú is, s a reggeli zenét „hajnal“- és „hejnal“-nak hívják. Egyházi és profán lengyel költők igen gyakran használják e szavakat a magyar „hajnal“ értelmében; átvitt értelemben mindakettő annyit tesz, mint „dicsőítő ének“ és „ünneplenség“; egy lengyel közmondásban (już po hajnalach) megközelíti némileg az ismert „szép aranjuezi napok“-at, annyit jelentve, mint „már későn van v. mindennek vége van“. A lengyel írók, úgymint Knapski, Linde, Golebiowski, Lepkowski, maguk is magyarból származtatják ama szavakat: és Szajnocha történetíró Nagy Lajosunk és leányának, Hedwignek, kik tudvalevőleg mindketten a lengyel koronát viselték, korára vezeti vissza a fentemlített szokást, mely tudtommal még mai napig is dívik Krakóban, főképen advent idejében, és Csestochowán búcsúnapokon.

CHERVEN FLÓRIS.

IDEGEN NYELV A NÉP AJKÁN.

Nyelvünk buvárainak figyelmét akarom egy sajtószerű jelenségre felhívni. Sok mindenféle idegen eredetű szónk tanúsítja, mily hathatós erővel képes a magyar nyelv az idegenből beplántált szavakat a maga törvényeinek formáiba önteni vagy zúzni. A Nyelvőr olvasóinak erre nem kell példákat mutogatnom. Érdekes a dologban, hogy az idegen szók feldolgozásában a gyermekek is mily virtuozitást fejtenek ki. Én legalább a játékaikban eléforduló — rendszerint kisorsoló — mondókák eredetét idegennek tartom. Így olvasom „Litya játék“ cím alatt a Nyelvőr IV. 4o. lapján a következőt:

Ámszám szubëlla,
 Drága bödzsëlla,
 Ébrëguczë nánëtuti
 Oj moj momorë.

Megvallom egy szavát sem értem. De azt sem tudom, mi a lityajáték. Csak hogy az e cím alatt továbbad közlött versek egyjéről, melynek második sora: „fini fáni kapányi,” eszembe jutott a magam gyermekkora, a mikor ha fogóst vagy lilést játsztunk, a kisorsolást a következő verssel teljesítettük:

Ékëti pékëti czukëti mé,
 Ábész bábész dominé,
 Éksze prót in dë nót,
 Fini fáni puf trauoszt.

A „fini fáni” itt is megvan. Megvan aztán a harmadik sor, mely alig ha onnan nem esik, hogy „esset brot in der not.” A német eredetre mutat a „puf trauoszt” is. Az „ábész bábész dominé” alig ha nem fölfordítása a „Dominus vobiscum”-nak, melynek parodiája a mi vidékünkön ez: „dominusz babiska et kum Sánto Miska.” Emlékezem rá, hogy a pusztán (Eötvös, Zala megye), mely jelen visszaemlékezésem színhelye, abban az időben volt egy csehnémet pintércsalád, kebelében egy inas, kit népei „Vincenz”-nek hívtak, melyből a falu népe nem Vinczét, hanem Ficzenz-et csinált. Meglehet ez importálta a kisorsoló verset. De valószínű, hogy Ficzenz előtt is lilézték Eötvösön; én pedig, noha mindig a parasztgyerekekkel játszottam, más ilyen verset nem tudok.

Azonban van még egy más figyelemre méltó dolog is. Az, hogy a napokban Hontban járván, s ott társaságban olvasván a Nyelvőr lityajátéki közléseit, én is elmondtam a magamét s a hontbeli lányok, a kik jelen voltak, azonnal szolgáltak a magokéval is, mely nagy meglepetésemre ekképen szólt:

„Engeti pengeti czukketi mé,
 Ábri fábi dominé,
 Elcz pelcz in der not
 Vija vaja von.”

E közt s az enyim közt nagy a rokonság. Emlékszem még egyre, mely ekkép kezdődött: „égyedém bégyedém” stb. Ez, azt gondolom, somogyi. Kérdés, lehet-e a dologból következtetéseket vonni? Mindenesetre érdemes egy okos és arra való ember véleményét provokálni arról, hogy ezek a kisorsoló versek mért mind részben érthetetlen, részben idegen s csak kis részben magyar szókából vannak összeütve.

RÁKOSI J.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

I.

A *látad* szót, mely Kriza közleményében III. 423, 21. sor al. fordul elé, Király P. (IV. 64.) személyragos névi alaknak tekinteti. Ebben semmi valószínűség nincs, és azt hiszem, ilyen esetekben sokkal óvatosabban kell eljárunk. Az egész hely így hangzik: „Mi *látat* van benne? (Minő számítás, haszon? Károsabb a dolog mind hasznosabb! Mi *látad* lesz olyan dologba vigyülnöd?)“ stb. Nyilván az utolsó mondatban is a *látat* szót várjuk. A *látad* tehát (ha nem tollhiba vagy sajtóhiba) úgy támadhatott, hogy a szóvégi *t*-t a következő *l* előtt lágyabban ejteték; hisz az úgy nevezett folyékony mássalhangzók (*l*, *r*, *n*, *m*) mellett nem ritkaság a tenuisnak mediává lágyulása; v. ö. *merd* Nyr. II. 87. *nadragulya* = szl. *natragulja* (Mikl. slav. elem. 505. sz.) *mind* = mint u. o. 40. III. 240. *döng* = tönk III. 141. *hömbölg*, *csimbaszkodni* e h. hömpölyög, csimpaszkodni II. 134. 518. Az utolsó mondat tehát egyszerűen annyi mint: mi *haszon* lesz olyan dologba vegyülnöd? nem pedig: mi *hasznod* lesz olyan dologba vegyülnöd.

Az *ásfa* szót K. P. (IV. 68.) összetételnek tartja (*ás-fa*). *Asfa* a. m. motólla (III. 184.) s így nem lehet más, mint *ásop* II. 324. (*áspunyi* azaz *áspolni* u. o.) és a német „haspel“.

„*Ogtalan* (?) (Endrekori ima).“ 70. l. Mért nem közölte L. K. az egész mondatot, melyben eléfordul? Talán *oktalan*-nak kell olvasnunk.

„*Örömkidőtoz* (Tájszótár I. salapol).“ Ime látjuk, milyen válogatós L. K. az ő forrásaiban, midőn egy a Tsz.-ban csak magyarázatul oda vetett szót (mely szakasztott mása a sokszor megrótt *képvisel* nonszensznek) mint valami becses „nyelvemlékbeli szót“ közöl. Akkor aztán természetes, hogy ő neki az is a feledéstől megőrizendő „nyelvemlék“, a mit Orbán Balázs ír, úgy hogy a 69. lapon ott pompázik *négylegébástya*, a helyett hogy elbujnák a pest mögé *csomag*, *köteg*, *üteg*, *löveg*, *hozag* és hasonló atyjafiaival. — Hát a 70. lapon mi az a *piromszég* és micsoda nyelvemlék az „Erd. hivat. értesítő“, hogy egy belőle magyarázat nélkül kikapott szón töresse a fejünket? — „*Parlagféreg* (Tájszót. I.)“, a Tszban nem találom.

Hogy *kotródik* inkább a *kotor* ige mellé állítandó, mint a *kótorog* és rokonai mellé (v. ö. Nyr. III. 100.), arra még egy számba veendő analógiát találunk a Tsz. köv. cikkében: „*Vakarodni*: menni; pl. elvakarodj innen, azaz: sietve elpusztulj.“

Tekintetbe jön a *takarodik* is. — Ellenben a *kótorog*, *kullog*, *kólál*, *koldus* stb. szavak családjához számítható:

„*Elkudát*: elkotródott“ Nyr. II. 473. Legközelebb áll a *kódorog* alakhoz, csak hogy még jobban elrövidült többeli magánhangzóval, úgy mint *koldús* és *kódis* helyett is azt hallottam, Esztergomban: *kudus*. *El-kudal* tehát a *ksgg*-(*kovo*-) gyökből kettős *-dal* (vagy háromszoros *-ldal*) képzővel, miut *ró-dal* („ver“ M. Nyelvészet VI. 347.), *vagdal*, *szegdel* stb. — Az idei 95. lapon álló *Kódu* helynévben talán még a *kódú-s* és *kódú-l* szavaknak a tovább képző *s* és *l* nélküli töje van meg (egy *kód*-azaz **kóld*-, **kovold*- alak igeveve).

SIMONYI ZSIGMOND.

II.

Padnal. (Nyelvör IV. 42. l. *padmaj*, *padmal*) *Ipoly* Litkén a folyók, árkok, szakadások függélyes oldalai. A rákot tehát az *Ipoly padnalja* lyukaiból fogdossák, a halász vagy rákász pedig a folyó fenekén áll. *Padnalban* fészkel a vilásfecske.

Fülke Nógrádban vak ablak. A kedves halottnak a sírban boltot készítenek, bolthajtás alá helyezik, hogy a koporsót a földtől, a rögtől megkíméljék.

Szátva (Nyr. IV. 42. l. osztováta), Litkén a szövő gép neve; a szövő szék pedig a lócza, a melyen a szövő asszony ül. A szátvához azaz a szövéshez tartozik a *csörlő*, *csöllő* (*csüvölő*. Bihar 43. l.; *csölleni* Ny. 43. l.) azaz bodzfa csőre gombolyító csörgő készülék.

Irongálni (43. l.) Litkén *ilonkázni*; az *ilonkozás* által kisímított jeget „*ilonkának*“ nevezik. Egerben *sinkó*; innét *sinkózni* (v. ö. *csuszkándik* 93. *glongál* (94. l.)

Koczik (43.) Litkén *kuczik*, nem patka, hanem a kályha és fal közt maradt hézag, a kályha-szöglet.

Gallóka: hinta (u. o.) Litkén *hajdóka*.

Jód Litkén *jód*; akkor használják, mikor félnek, nem akarják a bekövetkező eseményt (v. ö. a latin „*timeo*, ne...“); pl. Hozd be a ruhát, *jód* megázik. Véd el a gyerektől a kórsót (korsót), *jód* ejtőri. Véd el a pézt, *jód* ejvesztyi.

BORBÁS VINCZE.

Nő, né.

A múlt évi „Nyelvör“ 491–4. lapjain megjelent: „A „nő, né“ használata“ című cikkekre vonatkozólag ide írom Dugonics véleményét, ki Etelkája 1. könyvének 11. lapján így ír: „Ezen

magyar szó: nő, annyit tett magyar Eleinknél, mint Asszonyi-állat, avagy Feleség. Innet származik a Nötelen, azaz: Asszonytalan, Feleségtelen. Innett a Nöszés, azaz: Házasulás, Feleségvevés. Innet az Ag-nő azaz: Vén-asszony. Innet a Nyöstény. Az után: Vezér-nő, Fejedelemnő, annyit tett a Régieknél, mint Vezérnek Asszonya, Fejedelemnek Felesége. Most immár ő-betű helyett é-betűt teszünk, és így mondjuk: Vezérné, Fejedelemné. Sőt: valamint ezen szóból: Vő, Vejet formáltak a Magyarok, úgy eme' szóból is: Nő, Nejet a' Régiek. És így a Királynét, Király Nejének mondták; a Vezérnét Vezér Nejének; azaz: Király vagy Vezér Feleségének, Asszonyának. Sokáig fel is tartatott ezen Neje-szó a Magyaroknál. Azon Rádai Gedeon Úr, ki Bárói Méltóságnak czimjét Nemes Nemzetségebe béiktatta, és kihez én, ritka Tudománnya végett, különös hajlandósággal és tisztelettel viseltetem, nekem két régi magyar Vers-szerzőket mutatott, kiknél a Neje szó annyit tészén, mint Felesége. Az első magát Bogáti Fazekas Miklósnak nevezi; kinek könyve 1587-ik Esztendőben nyomtattatott. Ennek versei így vannak:

Nem csak két tenger közt ennek hire vala Persiába is juta.

Artaxerxes Király Öttse szerencsáját Szép Nejéről csudálta.

Nyilván hiszik immár, hogy egyéb Nejével soha Cyrus nem hála.

A másik Vers-szerző Chiereny Mihály, kinek Könyve 1592. Esztendőben adódott ki, így dalol:

Közönséggel azt is végezték vala:
Hogy mindenik szabadon bejárhatna
Kérdetlen, Királyhoz menne dolgába;
Hanem-ha Nejével a Király volna.
Azmint heten köztök végezték vala,
Hogy szabados volna Király ajtaja,
Ha-nem-ha Nejével volna ágyába."

ZIBRINYI GYULA.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Böngészet a népnyelv mezején.

Ugyancsak még fogta magát az idő, mondja az esztergomi ember kemény hidegben.

Még dobta kezével, azaz: megütötte; Esztergomban, Zalában, s több más helyütt.

Többet nem aránzok (vélek, gondolok), így szól a nyit-ravölgyi.

Édes m u r c z o t isznak a fehérvári szüretben, csipőset is.

B ö r z ö n t vagy b ö r z ö n k é t isznak Hontban. Ez földi bodzából égetett szeszes ital. B ö r z úgy látszik, annyi mint bodza, mert a b o d z á s l á b u t, b o r z á s l á b u n a k is nevezi a nép; tehát a m i b o d z a mély hangban, az b ö r z a magasban. Így pl. Rábaközben k a t r o c z, a m i máshol k e t r e c z.

Nem n a g y é r ő jószág, mondja a mátyusföldi. A mai nyelvben is él a n a g y e h e t ő; Pázmánynál pedig eléfordul a n a g y t ű r h e t ő.

S z o p o r t y, dunai apró jég, hóval-vizzel keverve (Esztergom).

L é v á g o m azt a c s á s (bal, balog) füledet; így fenyegetődzik a somogyi ember.

L é s z - é m é g g y ? kérdik a tolnai embertől. H i l i t t - h o l o t t s z ö m m e l - s z ö m m e l a f á k h ö g y e i n, v o l t r á a felelet.

M a g a j ó s z á n t y á b ó l n é m m é n n e o d a, az esztergom vidékiek szerint.

B i z o m o s v a g y o m a v a n; ha ki j ó z a m o d i k, mondják ugyan azok (Rózan is ismeretes.)

M é g é e d, e l s é e t, l é n e k, f ő n e k, k i n e k, b e n e k m é g y, s o t t a k ü s z ö g u c c z a szégletin megfordul h ő r t e l e n a s o r k á n, s i e m é g y a k ü k ö r ö s z t f a mellett a vasmegyei Szombathelyen.

M e s z t i l á b i s e l m é h e c c z, így éneklia nép amaz ismeretes dalt. Eléfordulnak még: m e s z t i l á b, m e s z t é l á b, m e z í t l á b.

F o n d o r a gesztenye kopácsa pl. Zalában; a mit most f o n d o r n a k, f o n d o r k o d á s n a k í r n a k, azt a régiek (Pázm., Káldi, Szabó Istv.) f u n d é r n a k, f u n d é r k o d á s n a k mondták.

M e z z é n k e l l m e n n i S z e m p c z r e ? Kérdi a mátyusföldi utas a vele szemben találkoztótól. (A *merre* nem használatos). Főlem-lítendők a következő szócskák: a z u t é n - o s z t é n (mindig együtt), m e g i n t e n d i g, o s z t á n d i g, a m ő r e.

Hamar, e g y b e, m i n d j á r t, e g y s z e r i b e i t t l é g y, mondják sok helyütt.

É r s e k u j v á r o t t: s z á j a m, s z á j a d, s z á j a, s z á j u n k, s z á j a t o k, s z á j o k: tehát egész alakjában. P a l u c á s = pállott-száju.

V a n - é s z ö l ő C s i k b e n ? (Csikszékben, vagy Csik országában, a mint magok a székelyek mondják.) Nincs, az a v á l a s z r á, csak a h é g y e t e r m i k n á l u n k = a hegynek, karónak való fenyűfa. E r d é l y b e n i k e s e n h a s z n á l j á k e z e k e t i s: v a d á s z i k, b o r o z i k, l é p i k s a t.

Édés szüle = édes anya (Komárom vármegyében.)

Nem mégmontam! talán nem fölült? (A nép közönségesen.)

Fehérvárott a magok ízjából ízélnak, másutt ízélnek.

Miháncst restelni is restel. (Széltében hallani.)

Aluporielepte a torkomat; megtuputatom a lumat. (Vasban.)

Imád = kér helyett Csallóközben.

Kódis, kudis, koldus. Csóvány, csollán, csanál, csalán. — Ahuna, éhuné.

Lelkit, szeszit, neszit. — Készíjje, szóllíjja. — Hun, hunnan, hunnét, hunnajt, hugyan.

Térgybekül, térbekül = térdel, térdepel.

Hány madarat fogott? Találja csak elő (sem el, sem elé.)

Hány könyved van? Számláld csak elő. Né hozd elő.

Számhatatlan, véghetetlen, helyeztetni, egy helytében, széltében.

Ahhó, vagy ahhól, e. h. ahhoz. — Még van verre, vagy verrel, e. h. verve; még van neki adda, vagy addal, e. h. adva (különösen Esztergomban.) Cséllag, vélág, vé-sárnap.

Rugja meg a veski. Ezt egy esztergomi ember mondta a másiknak, s azon kérdésre, hogy mi az, azt felelte: nem tudom, csak úgy mondjuk. Vesski a játékban az, a ki először kiád (vorhand); de ezt aligha értette; valószínűleg tót szó, s lábfagyást, s ebből eredő viszkedést jelent, evvel akarta alkalmasint megrugatni ama másikat. Ilyen tót szóval élnek a mátyusföldiek is, mondván: Vészt-puszttra beszél, (végtlenül, hiába), de eredetét nem tudják, sem igazi értelmét.

Meg ne döfess (nem döfj) a csáklyával!

Akkor szüret! e. h. akkor jól van (Esztergomban).

Ég a szuvat a kürtőben (korom a kéményben. Ugyan itt.) Háromszékben szuvat azon égett sár, melyet új kemenczerakáskor a régitől elhánynak.

A következő tótos: tolja e. h. nyomja a lábamat a saru; németes: vakarja, e. h. körmöli, reszeli a torkomat.

KÖRÉS KELEMEN.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

Jánosbá. Péter fijamba is héjába reménköttem, benne is egy küsnyég (kissé!) megcsát a reménységöm, met a mutuj (mutuj bizonyosan a latin mutus [némá]ból átvive megátalko-

dottat jelent) éccé-máccé (egyszer-másszor. Gyakoribb e helyett egész Erdélyben az egyszer-egyszer) úgy eltekerög, mintha nem es a házamná laknék. Héjába való mindön mocskolódásom meg cirmolásom (mocskolódás, szidás, czirmolás csaknem egy jelentésűek); isten ú tarcson (ú = úgy; isten látja lelkemet! isten a megmondhatója)! még csak nem is szégyölly, neköm pedig sirul le az arcám bőre (az erős szégyent nézleltetni akaró kifejezés), ha réja gondolkodom. A hóhér ha tudna a tekergés ellen urusságot (orvosságot, mint ige urusolni), de én tudom, hogy nem. Én ebbe a sirâmas életbe kegyelömbbe soha se vöszöm a példát (csúnya, rút, megvetett. „Te világ példája te!“ Hallgass te példa: pellengerre állított), nem bánom hadd ássa ê magát (elásta magát = becsületét eljátszotta, eltemette), métt is ha ő se vöszön ingömöt számba; meg es mondám neki ténnap csöndös beszélgetéssê (négy szem közt. „Égy küs csöndös beszélgetésöm lönne az úr ő kjeméve“ = négy szem közt szeretnék önnel beszélni), hogy te uristen csóvája (madárijesztő; itt: isten és világ csúfja!), elmönny szömöm elö, akkó lássalak, mikó a hátam közepit. Bezzög nem úgy beszét a példa, mikó tássba állottunk (társaságban menni valahova, pl. szekerességre, t. i. deszkával, fával szekerem elmenni Fehérvárra stb.) vót s szekerességre möntünk, osztég jó fizetött; majtég (majd) hall ökême az annyátó es, hogy a füle tudom megcsöndü bele (megkeserüli)! Mihent megszorú, mind a recsinyédi kutya (Recsenyéd Udvarhelyszéken a Homoród mentin egy falu, nagy kaszálóval. Kaszálás után a Homoród néha hirtelen megárad, s a széna boglyákat elviszi. Egy ily széna boglya tetejére szorúlt volt a recsinyédi kutya, s onnan nem menekülhetett. Innen a közmondás), akkó úgy mozsiká a nyelvivê (teszi, mondja a szépet) az ánynyának, hogy legén, ijenkó pedég égyebet se tud, csak nyeritt, meg feleső. Osztán bänná a faranc („te faranczos, ögyön meg a farancz“ stb. gyakran használt szitok szók), hadd égetné meg a lúg a nyákát (héj-háj, be sok lúg megégette a nyákát! közm. = sok szerencsétlenség érte), ha nem Máté darab (ivadék, sarjadék értelembe; „te Sándor darab te!“ vagy „te Sándor maradék te!“) vóna; de lássa-é Istán bá, most mán az egész nemzeccség (a család helyett használt kifejezés) fejire szégyönt hoz, s újjal mutat réjánk az egész falú, mindha münk vónánk a világ csuda csóvája; pedég az ur isten mindön embörrel szabad (A népdal is: ne gyalazz mást, nézd meg magad, az isten vélled és szabad).

FELMÉRI LAJOS.

Veszprém megyeiek.

Hiába! a zsidó is csak a maga jobbvoltát akarja.

Csinég-csönög, mintha péze vóna.

Itt van az öreg apám péze (mondja vlki, ha megbotlik).

Né báncsd szégínyt, szurd ki szémét (a veszekedőknek mondják).

Ném csináná nyulhajtót? (kutyát; az mondja, a kit leszólnak). Vagy így is: Ném csináná a kájha vállára dorombot? (macskát).

Ösmerlek ki vagy: keveset vésző, sokat lopsz! (Olyan bevőnek mondják, ki nem becsületes).

Nézd az én nadrágom (v. mándlim stb.), hogyan varrta a szabó; elül jól ál, hátul igyál.

De sém mire való tanítód vót (rosz embernek mondják).

Ha Patkó tette vóna, nem is vénném rosz névén.

Ez épen ojan, mint a falfingó Nani (csunya leányról).

Többet szenvedtem, mint Krisztus urunk.

Aggyon a tikász! (mondja az, ki nem akar adni).

Ném gyónná még? (kérdik attól, ki épen hazugságot mondott).

Hányan lésztek? (kérdi a legény attól, a ki ijeszti).

Jobb ha êhâgacz, legalább ném pirúsz ê (a hazudónak mondják).

Hát a „jónapot“ otthun felejtetted? Annak, ki köszönés nélkül lép a szobába).

Ütött vóna még a ménkü, mikor még mákszém vótá (rosz gyerekeknek).

Talán té nálatok a vizet is ugy kapáják? (a hazudónak).

E csak vén-asszony szózat (babonás dolog).

Ijen gyim-gyöm embért sé láttam én még (gyöngye emberre.)

Kár hogy kê szoknyát ném visel! (a papucs-hősnek).

Majd elhagyod, ha êfáracz! (sokat beszélőnek).

Ném annál el az eszédbű égy gyüsüzvê? (annak, ki sok bolondot beszél össze).

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Nógrád megyeiek.

Szöszé-babé sikkasztottam el a portékám: olcsón adtam el.

Ërzi a sáfrány illatot: megvan Matkó Istvánnál is (Komáromy L. „Matkó István magyarsága“ Nyelvőr II. k.)

Jó birja a farát: jó módu; egészséges.

A té neved hallgass.

Szratyiba van: szorúltságban van.
 Nincs állandó esze: hóbortos.
 Maj fő a fejed: majd búsúlsz.
 Olyan fehér, mint a léesétt hó.
 Sē íze, sē bűze a dolgodnak.
 Ránkorom van rá: haragszom rá.
 Az én fejem sē káptalan: én sē tudok mindent.
 Ha szabadna: szabad volna.

KAUNITZ JÁNOS.

Babonák.

Este né nézz a tükörbe, mē haza gyűnnek a lelkők.
 Az uton né ögyé, mē fölőszöd az utad (szöröncsétlen-
 ség ér).

Ha a föld lángol, ott ezüst pénz tisztul; kapja suba szöribe,
 akko fönn marad.

Ha nagy zivatar van, sárkányt visznek a tátosok.
 A halott szöme kissé ha nyitott, valakit vár maga után.
 A macska nem jó, ha nem lopott.

(Szeged.)

KOVÁCS JÁNOS.

Babonás mese.

Égy embérnek êveszétt ék kutyája... Haza mēnt, három-
 szor a nevit bekátotta a kemenczébe; hát réggē, még mikor
 minynyáján aluttak, kapargya ám a kutya a zajtót, asztány szinte
 könyörgött, hogy ereszsze be.

(Kapoly. Somogy.)

SONNENFELD MÓR

Ráimádkozások.

F i c z a m o d á s r a. Emberre vagy állatra egyiránt.

„Édös anyám boldogságos szűz, könyörögj a té szent
 fíjad, mőnnyei szent atyád, a tejjes szentháromság égy Istenné,
 hogy könyörűjön ezőn a szögény nyomorúttan!”

E ráimádkozást úgy is végzik, hogy a ficzamodott lábú
 embernek a hajából levágnak egy fürtöt vagy az állat sörényé-
 ből egy csomót, s arra imádkoznak.

Ugyancsak f i c z a m o d á s r a.

„Midőn Márja szent Józseppel számárháton járt, a számár-
 nak lécsuszott a lába a hídrú, osztán kificzamodott. Józsep monta
 Márjának, Márja monta szent fíjának, szent fíja monta ficzamo-
 dásnak, mőnnyőn hejre. — Kimőnést (ficzamodást) kűtte szent

Anna Márjának, Márja kütte szent fijának, szent fíja kütte hejre.“ Ezután egy miatyánk és egy üdvözet. Végre mondják: „Uram Jézus, vödd fő az én imádcságomat a té szencségös szent atyád elébe, hogy lögyön hasznos, valamint hasznos vót a té anyád Márjának keresése.“ (Itt a szt. írásra történik hivatkozás, midőn Mária kereste a templomban maradt Jézust.)

(Szeged.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

Écczér vôt, hun ném vôt, még az üveg hégyéken is túl vôt, vôt a világon egy lány. Ném vôt neki sé apja, sé anyja, így hát egísszen égyedül ílt vóna, ha egy macskája ném létt vóna. De vôt, így hát ném ílt égyedül. Écczer mégéhezétt a lány jó meleg kalácsra; bizony a mint gyütt a szombat, mingyá süttött. Jó ízűn falatozott, de a macskárul egísszen mégfeledkézett. Oda sompolyog a kis macska, aszt mongya:

— Aggyâ égy kis jó kalácsot!

— Ménny el té gyalázatos, ném szígyélléd magad? Ném nekéd való a. Én tülem né kunyorájj.

A macska ésompolygott, de mer nagyon éhész vôt, némso-kára mégin kírt, de a lány ném adott ám neki. Napléménte után ugyancsak zörgetnek ám az ajtón écczér, osztán kiabál valaki: Nyizsd ki az ajtót té, mer ha ném nyitod, betöröm, téged mégis éviszlek.

Mégijett a lány nagyon; ném tudott hová lénni. Sírva kéri a kis macskát: Cziczurkám, maczurkám, segítcs rajtam. De a macska visszafel: Té sé attá kalácsot, én sé adok tanácsot.

Zörgettek osztán még nagyon sokáig, de az ajtót nem tutták betörni. Ezzel émút a dolog. Pár óra mulva mégin zörgettek: Nyizsd ki az ajtót té, mer ha ném nyitod, betöröm, tígéd mégis éviszlek.

A lány most még jobban mégijett talán, mint azelőtt. Sírva kéri a macskát:

— Cziczurkám, maczurkám, aggyá nekém jó tanácsot, adok osztán fris kalácsot.

— Akkor ném attá kalácsot, most én ném adok tanácsot.

Víghetetlenű mégharagudott a lány a macskára. Neki mént, hogy mégveri, de akkor az má elugrott. Némso-kára mégin zörgetétt az ördög, mer hát az vôt. Ez rigén megszerette a lányt. Olyan is vôt ám az, hogy világra szóllott a szípsíge. Még is léhetétt aszt szeretni. Többször megkírte a lányt, de a mindig

kosarat adott neki. Most azért gyűtt, hogy a lányt erővé viszi el, ha nem akar szíp szerívê menni. Pár óra mulva még in zörgetett az ördög. Sírva könyörgött a lány a kis macskának, hogy könyörűjön rajta. Ném írt sémmit. Az ördög oda kinn még-
unta a sok várakozást. Betörte az ajtót, a lányt pedig êvitte.

Ha a lány csúnya létt vóna, az ördög ném szerette vóna; ha kalácsot ném sütött vóna, a macska ném kívánta vóna; ha a macskának adott vóna, ez mégmentette vóna, s az én mesém is talán másforma létt vóna. Hogy osztán mi törtínt velük, arrul ném szól a mese. Ha még ném hâtak, most is ínek.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Találós mesék.

Mese mese mi az?

Mjér csörgya a kutya a farkát? M e r a f a r k a n é m c s ó r -
h a t y t y a a k u t y á t.

Erdön terém, faluba ugat. — K e n d é r v á g ó.

Az erdön kányák ugrának rajt, haza vűszik, követ raknak rá. — T i l ó.

Mikor van a nyúlnak fogfájásó? — M i k o r a k u t y a b e -
l e h a r a p.

Sé keze sé lábo, mjég is fűö mégy a híba hus mecczeni. —
K é s.

Fa fazík, hus földő, édd még, a mi benne fő. — Á r n y é k -
s z é k

Földön föllű fa, fán föllű víz, vizén föllű vas, vason föllű
kü, kövön föllű hus. — K ö s z ö r ü k ü.

(Körmend vidéki.)

TURCSÁNYI ANDOR.

Székelységiek.

1.

Hèzzánk az éjjel egy fejérnép jött szállásba, s nem tudunk
vélle egy szót és beszélni. — Miféle nemzetbéli? — Magyar. —
Azt hát bé kell fogni, mett gyanós széméj. — Mett azt nem ad-
ják oda!

Azon éjjen született egy léány gyermek a háznál.

2.

Nagy apám! — He fiam! — Ez a nagy kő ennél kűssebb
vót-é, mikor kjed gyermek vót? — Nem, fiam! hanem ennek az
a természete van, hogy mikor hajnalba a legelső kakasszót meg-
hallja, arra megmozdúl.

A falutól messze van a havason és így oda a kakasszó nem hallszik.

(Háromszék.)

KRIZA JÁNOS.

Székely adomák.

3.

Az a bolondikus Mestér Józsi bá ésszeveszött a feleségivé, csak azét, met a puiszka főzöt egygyik sem akarta haza vinni Sári néninek. Osztan abba egygyeztek még, hogy a mejik hama rébb szöll, a vigye haza. Mester Józsi bá mindönt füttyölve mondot még a feleséginek, e pedég énekölve. Egygy huszár történetösön bémönyön, köszön. Mestör Józsi bá azt füttyöli: üjjön le. A felesége pedég kapja a széket, kénájja a katonát, hogy üjjön le, de énekölve. A katona eszre vöszí, hogy hán hét két hét. Szorongatni kezdi a feleségit amúgy bővén. E sikótni kezd: jöj-jön hallájé, né mit akar a katona? Brává, brává feleség, te viszöd haza a fazakat, tapsolt örömbé Mestör Józsi bá.

(Korond.)

KRIZA JÁNOS.

T á j s z ó k.

Ajak: áll, das kin n; mint
lipp'e ismeretlen; |ez száj
szílé.

asztom: aszt tartom.

asztuó: asztal.

aziéris: azért is.

bálvány, bálván kíp:
szobor ellentítben a szenkíppel.

bons: vinca minor.

borza: bodza, pl. borza
kásó.

bozogány: sás fiélé.

cié (céh) mestér: segres-
tyiés.

dölögtívüő nap v. hiét-
köznap.

gánicza v. istercz.

hannám: had lám.

harka madár: harkály.

hengér buócoz: bukfen-
czéz, így is: lebakfincosztam

hun: hol.

husajuó: hus hagyó.

iftyur: ifju ur.

ippe: éppen.

jánto: gyánta.

jász: gyász; ellemben

gyün: jön.

majkuó: fírfiná mántli v.
duómán.

miérem: miért ném.

mútátu fogva: mi úta.

ném to m, csak ezen alakban.

nyiéve m: nyelvem.

őjjé: dehogy is ném.

ördög uódala: carlina
acaulis.

palacz: palaczk.

penicilos: tollváguó kiés,
kiét pilingás kiés.

pereputty: cuókmuók.

pias: fiél csákány.

sisak: juncus, szittyuó.

süög: süveg.

szüle ss íg: takarmány. szunyik: kúmik bujuósná.
 ter é: teher, acc. terít. szitykés-szutykos. „Égy-
 tiér betünyi: térdepélni. gyik fodros, másik rongyos,
 toru ó bányi: praóbányi. a harmadik szitykés-szutykos.“
 vár bent állu ós, labdás já- Sz a b a d, ige gyanánt ez ala-
 tík. kokban használatos: *szabanna*,
 vérdung: fié messzüő. *szabadott vuóna*.
 szotylér: szígyártuó. K é ll személyesen: *köllök*,
 kambaktér: conducteur. *köllesz, köllöttem*; hallani ezt
 fostos babuta: banka. is: ién kü ő lém é n y i.

Az é böttüre nézve megjegyzem, hogy az majd í-nek, majd ié-nek hangzik. Nem tudtam ugyan megállapítani, mikor így, mikor amúgy, de annyit vészek észre, hogy a kétféle kiejtés föl nem cserélhető. Például: *szép* csak *szíp* lehet, *mégis* csak *miégis*, *két*: *kiét*, *kép*: *kíp*, *rét*: *rít*, stb. Az *ly* hang egészen ismeretlen, csak e szóban érezhető: *lyány*; ném pedig *lány*.

(Horpács. Somogy m.)

LÖVEI P.

Biharmegyeiek.

Legyeskedik: udvarol a lányoknak.
 libikálló tökén keresztül fektetett deszka, melynek két végére állva le s fel billegnek.
 marhadoktor: állatorvos.
 megáhitotta: megkivánta.
 nyomás: pihenésre hagyott szántóföld, melyre a marhát trágyázás kedvéért ráeresztik.
 orja: a disznó hátgerincze, mikor egész hosszában kivágják.
 pad: pallás; úgy is nevezik hogy: házhijsa.
 paszuly: bab.
 elpatkolt: meghalt.
 pémózni: keresztezett kézzel egymás körül forogni; kis lányok játéka.
 petreolaj: petroleum.
 praktikum: anyakönyv (matricula).
 puliczka: kukoricza liszt galuska.
 rocška: faedény, melybe a tejet fejik.
 surgyé: szalmazsák.
 sut: a kemencze zugja. „Menj a sutba!“
 szeredás: szőrtáska különösen utravalónak.
 szeredáris, szombatáris. Ezelőtt szokásban volt,

hogy a tanítók csak azokat a gyermekeket engedték a szerdai s szombati szüneteken játszani, a kik tojást vagy egy „csü tengerit“ vagy egy darab tűzeket vittek ajándékba. Ez úgy szólván fizetésükhöz tartozott.

s z é r d i k: alutt tej; s z é r d i k t u r ó: friss tehénturó.

s z í v a n ó: pörnyehuzó lapát.

„Házasodik a lapát,

Elvette a piszkafát.

Azt kérdi a szívanó,

Mikor lesz a kézfogó.“

t a r t i: kényes büszke. „Tarti kis lyány!“

t í l ó l n i: a lent másodszor megtörni.

t ő z e k: trágyából gyúrt tüzelőszér.

v e s z e t t d o k t o r: rendesen a kerületi orvos, mert kötelessége nyár idején a kutyák veszettsége ellen orvosságot osztogatni.

(Furta környéke.)

GYÖRGY ALADÁRNÉ.

S z é k e l y s é g i e k .

K a l a f i n t a: nyakoncsapás.

k á l á n é t a: klárinet.

k á l á j b á s z: írón.

k a l a t y o l: fecseg.

k a c s ó c z a: katedra.

k a p u b á l v á n y: kapubél.

k a n c s i: kancsal. Kr.

k a s i n c z a: kötény.

k a s m a t o l: keresgél. Kr.

k á s z u: kéregedény, melybe az erdön epret szoktak szedni.

k e n g y e f i t y é l: megpaskol, megver.

k é n: kín.

k e r i n g: kószál.

k é r ő: tépés a sebre.

k é s e f a: hámfa.

k e s t y ü: kesztyű.

k i s z l e l: ingerel.

k ó c s: kulcs. Kr.

k o k ó: tojás.

k o t y ó s: összelevelesedett, pl. szilva. Kr.

k o p o s s ó: koporsó.

k o l o n t o s: féleszű, hóbor-tos.

k o s s ó: korsó.

k ö l ö n t e: békafü a fejlődés első korszakában.

k ö n y ü: könyv.

k ö z m é n t l e g y e n: közmondásként legyen.

k u j a k: ököl.

k ú t g á r g y a, k ú t k ö b ö l: kútkerítés.

k ü s z ü r ü: köszörű.

BARTHA KÁROLY.

Táncszók.

Tarka féssing, nincs eleje,
Nem vót jó gondviseleje.

Komám asszon ne szunoggyék,
Fogontozzék, támaszkoggyék.

Mikor a lány ruhát mos,   Kezembe van a kossó,
Akkor soha sem álmos.   Nem vagyok én utósó.

Ez a lábom, ez a jobbik,
Jobban vágja mind a másik.

KRIZA JÁNOS.

Lakodalmi mondókák.

Ez az uccza végig szakos,   Fehér virág pipitér,
Ményasszonyunk akaratos.   Nyoszojó lány a mit ér.

Ez a szoba pántlikás,   Gyértyatartó koppantó,
Ményasszonyunk de czáfrás.   Vőfén uram hallgató.

Ez a szoba gömbölü,   Fehér galamb fehér lud,
Ményasszonyunk gyönyörü.   Násznagy uram elalutt.

(Örség.)

ZELLES ILMA.

Házi állatok szólítgatása.

Csalogató szók.

A libát így hívják: liba, liba, liba!
A tyúkot: puji, puji, puji!
A réczét: riczi, riczi, riczi!
A sertést: csök, csök, csök!
A szarvas marhát: sim, sim, sim!
A kutyát: kuczkara, kuczkara!
A macskát: piszikâ, piszikâ!
A lovat: nye, nye, nye!

Elhajtó szók.

A sertést e szóval hajtják el: huj!
A madarakat: hess!
A marhát: hêj!
A lovat: gyi!

Szelid elhajtásnál énekelő-formán ejtik ki e szokat, haragos
eltüzés alkalmával pedig röviden.

(Bácsfalu).

BORCSA MIHÁLY.

Gyermekjátékok.

Körtáncz.

Láncz láncz eszterláncz, eszterlánczi rózsza.
Rózsaszinü szép Zsuzsi, fordulj egyet módra.

Láncz láncz sat.

A ki egyedül járja, a bolondját járja;
Az ügyesnek, szemesnek akad köztünk párja.

Körbe! körbe! körbe!
A kit szeretsz kapd be.
Ezt szeretem, ezt kedvellem,
Az én édes kedvesem.
Ha pénz volnék pendülnék,
Rózsa vónék terülnék,
Még is kifordulnék.

(Bereg m. Heteny.)

BODOR ISTVÁN.

Játékos versikék.

I.

Égyedém bégyedém,
Dus bus kendértáncz,
Hajdu (v. kertész) koma mit ki-
vánsz.
Kertész koma kertjébe,
Szép a duda végébe,
Hérmán fodormán,
Zöd (v. szép) süvegű boszorkán.

2.

Égyederém bégyederém,
Cziczá me,
Ábri fábrí domine,
Eksz bród in der nód,
Tájer vájer vi er von.
(v. Ájer vájer pologájer áber du.)
(Nagybánya.)

LŐRINCZ KÁROLY.

Gyermekversikék.

Fecske látáskor.

Fecskét látok,
Szeplőt mosok,
Pfű, pfű, el mújjik.
Mikor én elméntem,
Sok asztagot láttam,
Mikor haza jöttem,
Cséppet sé tanáltam,
Sok a puja, kevés a pupa.
Kikirciski.

(Földes, Szabolcsm.)

BAKOS LAJOS.

Ki olvasás.

Pid ilit, pad alat sarkantyú,
Elő talál vin agó (= vén aggó = agg?)
Ném vagyok én vin agó,
Haném isten kovácso;

Isten lovát patkulom,
 Ara széggê szégezém,
 Vas páczávâ kőgatom.
 Kin kon, Pétêr bácsi.
 Űs ki, ves ki, pöndörics ki, dop (= dob) ki.

FISCHER IGNÁ CZ.

Mesterműszók.**Halászat.**

Meritő háló. Huzó háló. Varsa: fűzfavesszőből font kosár, a melylyel halásznak. Szárnyas varsa; hálóból is csinálják. Köröszt rekeszt: a Sión körösztül fektetett rekeszt, melyen likak vannak; a hún a varsa szája van; a hal aztán uszása közben belemegy. Szigony. Pörgő horog vagy vég madzag: zsinegen függő horog. — A hal bagzik.

(Adánd. Somogy m.)

BÁNÓ CZI JÓ ZSEF.

Helynevek.**Golop helység.**

Dülő k. Hosszú dülő k. Középjáró. Topolyka. Lápa. Kistábla. Pálkút. Erdő alja.

Szőlő k. Malomszög. Szakács. Kakas. Gazsó. Panka. Becske. Hetény. Jó-nap.

Erdő k. Szentes. Sömos. Ereszvény.

Olasz-Liszka helység.

Városrészek. Alvég. Felvég. Kis-Kocsord. Nagy-Kocsord. Burgundia.

Utczák. Nagy-utca. Farkas-utca. Bodrog-utca.

Kútak. Rózsakút. Kocsordi kút. Rány-kút. Hárs-kút. Rakottyáskút. Bertakút.

Szőlő k. Kulcsár. Rakottyás. Meszes. Magita. Dezső. Anygal. Határi. Négyszegi. Szent-vér. Rány. Tölgyes. Dongó. Györgyike. Haraszt. Ödönfű. Gyertyános. Sajgó.

KIRÁLY PÁL.

Közmondások.

44. Nehéz ott lopni, a hol, a gazda is tolvaj.
45. Kapuba kell a legügyesebb embert állítani.
46. A ki süket bolond is, a ki részeg kurva is.
47. Hallgat mint süket disznó a rozsban.
48. A mejik malacz sok váluból észik, azt se tudja, melyik től csömörlik még.

49. Nem mind bíró, kinek pálcza van a keziben.
50. Lassan kezdj, gyorsan végezz.
51. Ha elhúztad az ölet, húzd el az araszt is.
52. Mar a jó kutya herregetés nélkül is.
53. Ne ágaskodj a gérénda alatt.
54. Minden vállás jó vállás, kivéve a kárvállás.
55. A ki a víztől fél, nem észik halat.
56. A ki legjobban fogatkozik, az a leghamisabb.
57. A mégygy se mind égszerre pirul.
58. Tudja az isten, kinek kell suba, kinek guba.
59. Egyszer dobi, másszor kopi.
60. Egymáshoz váslanak, mint a kocsi kerekék.
61. Pázsintos udvaron lakik a szégénység.
62. Szűk a hálálnak a lika, nem könnyen féri bé rajta.
63. Bor hajtja a lovat, zab viszi a szekeret.
64. Egy farral nem lehet két nyeret ülni.
65. Embérén a bőr, jó lovon a szőr nem sokat számít.
66. Segg fonja a fonalat, segg szövi a vásznat.
67. Haggy ma, holnap is lész.
68. A mej követ sokat hentérgetnek, nehezen mohosodik az még.
69. A fa ott marad, a hova dől.
70. Lassan siess!

(Háromszék.)

GÁBORFI KÁROLY.

Gúnydal.

Győrt, Komáromot összejártam,	Égyün a kaput gazdjája,
De még így sohasé jártam,	Févérszi és megpróbájja.
Mint Gyöngyösnek várossában,	Én dicsérem az állását,
A Sómosi ucczájában.	Hogy keresnyi kéne mássát.
Hubért szabó méhelylyibe	De kaput gazdjája morog,
Első legíny személylyibe	Mérges szemmel felém forog;
Dógozgatok jó ideje,	Mongya, hogy ő neki nem kell,
Úrnapkó léssz esztendeje.	Szűk, a karjára se mégy fél.
Mindég tettem bécsés munkát,	Haném hogy tarcsam magamnak,
Vartam mentét, modit, kurtát,	Árát kéri a kaputnak:
Hogy keresnyi kéne mássát,	Hatvankét forintban vagyon;
Még is kaptam ádomássát.	Gondökosztam azon nagyon.
De bézzög a müt napokba,	De én aszt tréfára véltem,
Ördög bújjon egy kaputba,	Kaputvarrás árát kértem.
Elhibásztam a szabássát,	No eszt ugyan mégigérte,
Még is kaptam ádomássát.	Csak ára kért, ménynyek érte.

Hogy a vasárnap elégyütt,
Nékem egy kis gusztusom gyütt;
Félfrizirosztam hajamat,
Félkötöttem a czoflimat.

De én csak tréfára véltem,
Kaputvarrás árát kértem;
Egyik kézzel fogta karom,
A másikkal ütte farom.

Beinvitát a szobába,
Mingyá benyút a ládába.
Gondótam, bankót kutat ott;
Aszt ám, pegyig az ébadott.

De még e' csak sèmmi sè vót,
Akkó lèttem még én fê hót,
A mikó egy taszitásra
Estem a kút rovássára.

Hát egy lábszíjjat elővész,
Kit magátú nem meszsi tész;
Hozza kaputot előmbe,
Kérdi, mit érdemlék tüle.

Akkó bennem a vér mēghüt,
Mikó a sapapám repüt.
Gondótam, addig még sè áll,
Még a Sárhēgyre fê nem száll.

E' vót ám a szép medvetáncz,
Lábszíjj csörgött rajtam nem láncz.
Ejnye kutya teringette,
Igy lét a kaputnak vége.

(Gyöngyös.)

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

Népdalok.

Szeretén tul van egy szép lyány,
Haja sírúl fejér nyakán.
Fejin lobog szép kendeje,
Nap sè süthet szemeibe.
Kicsi eke nagyon járja,
Csángó legény lészén párja;
Három esztendeig várja,
Még es e' léssz az ő párja.
Most akattam é' gyéngére,
Szőke piross legénykére.
Égyéb hiba nincsen benne,
Ményecskékén forog szeme.

(Klészse, Moldva.)

ROKONFÖLDI.

V Á L A S Z O K.

XI.

Engedje meg kedves szerkesztő úr, hogy néhány kérdésére válaszolhassak úgy, a mint rendes szokásom szerint székelyföldi barátimmal s ismerősimmal folytatott tanakodás és levelezés után e kényes, pepecslő munkát teljesíteni módomban állhat. A sok kérdésből csupán imezekre felelhetek valamit.

1. Él-e a magyar nép, s minő vidékeken és mily kitételekben ilyszerű összetételekkel: korom fekete, kökénykék, galambös sz, hófejér, méregdrága? -- Felelet: a székely ezek közül csak az utolsót, u. m. a méregdrágát használja; a többit így mondja: olyan fekete mind a korom, olyan savanyó mind a kökény, olyan fejér mind a hó, olyan ártatlan mind a galamb.

2. Ki vele! el vele! félre vele! fel vele! le vele, ide vele! Ezeket így a székely eredetiség sehol sem használja, hanem helyettök: vesd ki, dobd ki, hányjátok ki! takarítsd el, vidd el innét! tédd férre, vesd férre! hozd fél, vidd fél, emeld fél! (hozdsza fél, viddsze fél, emeldsze fél), üsséték le, vesséték le, rúgjátok vagy taszissátok le onnét! hozdsza ide, hoczcza sa, hadd lámsza! — Ide sorolhatjuk: ki vele! helyett székelyesen: álljelé vele, add elé, vidd ki, takarítsd ki innét!

3. Gyak, gyilok, tör. A székely sem a tör eszközt, sem a nevét nem ismeri, annál inkább azt gyakran sem mondja, gyiloknak sem. A székely gyaka szót ismer és használ, mely jelent nyársalakra hegyzett fát, mint pl. a szekér lajtorja szegletein, melybe szekérrakáskor a szeglet-kévéket behúzzák, hogy jobban megálljanak, vagy az asztag karimájába sűrűn szúrt apró hegyzett fákat, hogy aztán a fedési szalma eszterhéja azokon jobban megálljon. (No már itt a gyaka szóban megvan a gyak név, s ez a gyaka vagy gyakó igenévnek megrövidülése és az avval jelzett tárgyban a nyárshegyesség vagy szúrás, milyen a tör v. gyilok is). Gyilok szóval a székely azonban nevez egy bizonyos tárgyat, és ez a szarvasmarha lábszárán és bokáján néha eredni szokott bőr alatti apró dió nagyságú, gyuladás nélküli, kemény, mirigy nemű sok csomósodás, mely, a míg nem gyulad, gyógyítható, de ha elhanyagolva gyuladni kezd, nem gyógyítható; erről mondják: az ökrömnek gyilok lett a lábán vagy lábára; ezért a szarvasmarha lábát vásárok meg is szokták vizsgálni, hogy nincs-e gyilok rajta, s ha van, meg se vásárolják. (Lábgyilok, mintha mondanánk: a lábának gyilkosa). Egyébiránt ha mégis a gyilok szót hallja a székely a tör jelzésére, ama szóval az eszközt jól megérti.

4. Locomotiv, székelyül: katlan, katlanszekér, tüzes szekér, tüszszögő paripa, (a füstje a sérényje hátrafelé maradozva és lobogva), otromba bihal, (az égy vérés szemivel haragszik, s ha az ember nem ügyel, le is gyúrja, hogy tudom soha fél nem kel). Telegraf, székelyül: térégráf, térégrám. Vaggon, szék.: szekér, vasúti

nagy szekér. Coupé: első padok, hátussó padok. Indóház, őrház, ezeket a székely is így mondja, valamint az állványt is. Csavar: csavarított, csavargató, csavarintó. Jelző, jelzés: intő, mutató, intés, jeladó, jeladás. Sín, sok székely úgy mondja: sinég. A rövid fekfákat a székely így mondja: keresztűlfa. A nagy tömör kerékről azt mondja a székely: úgy néz ki, mintha sárral jól megrakodott vóna, még a derekamat is elválná! sat.

5. Jár, a székelyeknél azt jelenti: rendésén ményén. Jő ményén = nyugtalan a járásban. Jární megyek, ezt így a székely nem mondja, hanem: ményék, még járom magamot. — Járkál, székelyül azt jelenti: itten, ottan jár, járogat = jární kezd a kis gyermek. Járogat a legény a léányhoz.

6. Alunni kívánok v. akarok, székelyesen: kívánom alunni. Szeretek jókor felkelni, sz.: jókor szeretém félkelni, v. szeretém jókor félkelni v. kelni, fél. Vágyok helyett a székely mindig azt mondja: vágyom. Nem vágyom réa; nem vágyom oda; nem vágyom hézzátok, hézzik (hozzájok), vágyjék a fene. (Csikban: a fenye).

7. A székelyeknél általában dívik a történeti mult: irék, irál, ira, iránk, irátok, irának; irám, irád, irá, irók, irátok, irák. Ivám egy cséppét; jól esék-é? haza jöhetél-é? mekkorát nyele; lekortyintá; beszoppintá. De élnek elégszer a végzett múlttal is: éttem vót; jártál vót-e, a hol montam? megjártad-e, a hova küttelek vót? Szintúgy dívik a főnévi igenév személyragos alakja is, pl. innom kell, énnéd kell, most még alunnunk kéne; el kéne mennéték oda, sat.

8. Félhaj nem dívik a székelyek közt. E helyett használatban van: szin, vagy még inkább: árnyék, árnyék ajja. Tazítsd bé ezt a szekeret az árnyék alá. Lásd Vadr. 491. l.

9. Márokvas, székelyeknél a tengely alatt és annak bötén v. bütén álló vas. Azért hívják így, mert a tengely bötét vagy végét mintegy megmarkolólag áll.

10. Körömvás. Ez a kovácsoknál azon lapos végű és hosszú nyelvű éles eszköz, melylyel előbb a ló talpát kifaragva, megegyengetik szép laposra, hogy így a patkóvas találjon is reás jól is reáfekügyék.

11. Dr. Szombathy Ignác urnak ama furcsa észrevételére, hogy „a németes szólásmódok most már az erdélyiek (a székelyek) által a magyarországi irodalomban is terjesztetnek“

székely embernek nem lehet el nem képednie s a bámulat miatt elállott szava visszatértével fel nem kiáltani: „Ha a nyers fával ezt mívelik, az aszszúnak dolga mint lészen?”

KRIZA JÁNOS.

XII.

1. Az *a u s w e g* fogalmának kifejezésére hallottam a néptől ezen szót használni: *m e n c s ú t*, mely testvére a közönségesen használatban levő *m e n c s v á r*-nak.

2. Az *a u s k o m m e n* kifejezésére a Duna mellett hallottam ezen szót használni: *k i e v e z n i*.

3. A *v a n s á g* szót nem hallottam használni, csak *e s s e n c z i á t*; hanem nem ezen fogalmat fejezi-e ki a magyarnak ezen közönséges szava: „mivolta“, a dolog mivolta, valaminek mivolta = annak lényeges, igazi tartalma.

4. A *m e g c z u r u k k o l t a t n i* szónak kifejezésére itt általánosan a *m e g h ö k ö l t e t n i* igét használják, és nem a *l o v a k n á l*, hanem az *ö k r ö k n é l*; a *m e g h ö k ö l t e t é s k o r* vagy *h á t o l t a t á s k o r* ezt mondják: *h ó m e g n é*, *h ó m ö g n i*. S miután tudjuk, hogy itt a székelyeknél a *n i* szót használják a *h o z h e z* helyett (épen úgy mint a *n i t t* és *n u l* szót a *- n á l*, *- n é l* és *- t ó l* *- t ő l* helyett), a *m ö g n i* = *m ö g h e z*, *m ö g f e l é* vajjon nem lenne-e jó és hű visszaadása a *c z u r u k k*-nak? Vagy csak egyszerűen *m ö g é l*!

5. A „*t e j s v i z k i s a s s z o n y*“ kifejezésére, t. i. a 13, 14 és 15 éves leányoknak általános nevéül úgy az alföldön, mint itt Háromszéken a *b é k a*, *b é k a l á n y* szót hallottam használatni. Már nem tudom, micsoda eszmerokonságnál fogva, az egyforma lágy, puhaság vagy nyálkasságért?...

6. A *p u s k a* vessző végén levő csavarosdrót neve itt nem *k ö r m v a s*, hanem: *s a k ö r ö m*.

7. A *f a t e n g e l y* alatt elnyúló hosszú vasat itt is *m a r o k v a s n a k* nevezik, hanem véleményem szerint nem erősségének kifejezésére, hanem kicsit fel- és ráhajlik a *f a t e n g e l y*re, mintegy átfogja, átmárkolja azt. Innét *m a r o k v a s*.

8. Az annyira elterjedt *k i n é z* = *a u s s i e h t* kifejezésére itt én a székely köznéptől, mely között pedig még a germanismus el nem terjedhetett, általánosan mindenkitől hallom ezen kifejezést használatni: *k i l á t n i*. Hogy lát ki? Jól lát ki! Tegnap nagyon jól látott ki! stb. Már tessék kideríteni, hogy ez jobb-e a *k i n é z*-nél, és elfogadható-e; de az való, ez itt általános népi használatú. Ha ez el nem fogadható lenne, úgy ezen

fogalom kifejezésére nem lenne-e kielégítő a mutat szó, melyet a nép a dolgok körül szinte használ? Jól mutatnak a vetések! Szépén mutat! Tegnap este jól mutattál! Jaj be csufos vagy, csúful mutatsz! Az idegen nemzetektől fejletlen lelkünk sok fogalmat vesz át, melyre nincs még nyelvünknek kifejezése, s a szükség által kényszerítve az idegen nyelv kifejező alakját fordítjuk le. Ezen belső okból szülemlik a germanismus, meg a többi sok mus-ok; azért nincs rajta mit csodálkozni. S azt hiszem, ennek útját egyes-egyedül csak úgy lehet állani és terjeszkedését bevágni, ha ugyanazon fogalmak kifejezésére felkeressük és megteremtjük a magyar kifejezéseket. Nyelvünk geniusa szívesen ledobja a frakkot, mihelyest attilája lesz!

(Szepsi-Szent.-György.)

GÁBORFI KÁROLY.

XIII.

1. A „körömvás“-ról közölt megjegyzésekhez csatolom a következőt, mely nem rég jutott tudomásomra. E szót „körömvás“ a kovácsok, úgyszintén a kőfaragók és a kőfejtők is használják egy bizonyos vas eszköz megnevezésére.

2. Hont megye alsó részének magyar helyein szélteben használják a „koromfekete haj; kökinykik szem; méregdrága vôt az búza; olyan hófehér kalácsot adott“-féle összetételeket.

3. A „ki vele, félre vele“ kifejezéseket a mondott helyen nem használják.

4. Helembán a locomotivot másinâ-nak; az indóházat stânczió-nak, a telegráfot telegrâf-nak; a coupé-t lâdâ-nak (pl. hármincz lâdás másinâ) mondják.

ZIBRINYI GYULA.

KRIZA JÁNOS,

az erdélyi unitáriusok püspöke, a székely költő, a „Vadrózsák“ nagy nevű szerkesztője, nyelvünk egyik legbuzgóbb, legfáradhatatlanabb munkása, márczius 26-án élte 61-ik évében meghalt.

Áldás hamvaira!

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. MÁJUS 15.

V. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

A neologia s orthologia közt legújabbán megindult vitatkozások a nagy közönség figyelmét is fölébresztették. Nem a gondolkodva olvasók, s különösen nem a Nyelvőr figyelmes olvasóinak, hanem a hallomásból beszélőknek sorában azonban oly nézetek kezdenek különösen e vitatkozások óta lábrakapni, a melyeket, noha forrásuk sem a Nyelvőrben, sem a nyelvjavító tanácskozmány eddigi működésében föl nem lehető, kötelességünknek tartunk ez alkalommal, mielőtt szélesebb körben elterjednének, megigazítani.

1. Igaz ugyan, hogy a Magyar Nyelvőr a M. tud. akademia aegise alatt jelenik meg, s igaz, hogy a hibás szók és szólások javításának foganatba vétele a M. tud. akademia nyelvtudományi bizottságának tudtával indult meg, de a felelősség mindkettőért a Nyelvőr szerkesztőségét illeti. Tévedés foganása tehát az a vélemény, a mely netalán azt tartja, hogy akár a Nyelvőr czikkei, akár a nyelvjavító tanácskozmány megállapításai magának az akademiának nyilatkozatai; de alaptalan más részről az a nyíltan elmondott állítás s a belőle fakadt nézet is, mintha a nyelvjavító tanácskozmány az akademia háta megett, annak előzetes tudta nélkül indította volna meg s folytatná működését.

2. Ama kifogásaink, melyek a nyelvújításnak a szók alkotásában követett eljárását támadták meg, s amaz elvek, a melyeket a hibás szók javításában követendő kalauzúl magunknak felállítottunk, hasonlóképen több bal véleménynek váltak forrásává. Voltak, a kik azt következtették ezek-

ből, hogy mi egyáltalában minden kimutathatólag új szónak ellenségei vagyunk; s következtetlenséget vetettek szemünkre, hogy kárhozzatjuk az új szókat s mégis élünk velük. Mások meg az imént említett elvekből azt olvasták ki, hogy ha nem is minden új szó, de kétségtelenül mindazon szók osztályai ellen kezdtük meg az irtó hadjáratot, a melyek bármi tekintetben kifogás alá esnek. E félreértésből támadt nézeteknek is igazításra van szükségük. Először is ama vélemény, mintha mi kivétel nélkül minden új szót, még ha helyes alkotású is, kárhozzatnánk, teljesen alaptalan; e vélemény megfogalmazására soha egyetlen nyilatkozatunk, egyetlenegy szavunk sem szolgáltatott sem okot, sem alkalmat. Hanem ellenkezőleg arra nézve igenis nyilatkoztunk, még pedig többszörösen, hogy a helyest, bárkitől származott, bárhogyan jött is létre, a mint észszerűleg nem is lehet máskép, mi is helyesnek tekintjük s használata ellen semmi jogunk sincs felszólalni. Ennek bizonyágául elég leszzen a több közöl a következő két, legutóbb tett nyilatkozatunkra hivatkoznunk: „A kifogásoltak helyébe ajánlandó szókra nézve első sorban a régi irodalmat, a népnyelvet s a nyelvjárásokat tekintjük forrásunknak; ide számítjuk még az újabb irodalomnak netalán kevésbbé ismert azon alkotásait is, a melyek semmi tekintetben kifogás alá nem esnek.” (Nyr. IV. 1—2. l.) S ismét: „A tanácskozmány a ros *talány* helyébe a szintén újabb, de mind jelentésileg, mind képzésileg helyesen alkotott s már e jelentésben használatos *rejtvény* szót ajánlja” (u. o. 101. l.). Hogy többszörte oly szókat is használunk, még pedig tudatosan, a melyek ellen különben komoly kifogásaink vannak, az sem elég ok arra, hogy következtetlenség vádjával illessenek bennünket. Jobb hiányában mindaddig kényszerülve vagyunk a rosszsal élni, a mig helyébe alkalmasabbat, helyesebbet nem találunk. Különben e pontra nézve már a Nyelvőr megindúltakor nyilatkoztunk (I. 3 s 17. l.). — A második véleményre nézve ez a nyilatkozatunk. Mi szoros kötelességünknek tartottuk s ezentúl is annak fogjuk tartani, hogy a nyelvújításnak minden egyes alkotását szigorú bírálat alá vegyük; a helyességeket a vizsátságoktól külön válaszszuk; ez utóbbiaknál kimutassuk ama nyelv-

törvényeket, a melyeknek megsértésével vagy elhanyagolásával készültek a hibás szavak; vagy is: hogy, a mint már meg is tettük (Nyr. IV. 49—50. l.), a helytelen szóképzések osztályait felállítsuk s fel amaz általános törvényt, a mely a valóban szükséges szavak alkotásában irányadónk legyen. E kötelességünk teljesítését a következő kettős cél elérhetése szabja elénk: először, hogy a szóképzés törvényeit a nagy közönséggel megismertetve, gátot vessünk a további nyelvromlás útjába; másodsor, hogy az utókor kutató nyelvtudományának a buvárlataiban elkerülhetetlenül szükséges, biztos tájékozhatást megszerezzük. Ha a kimutatott s kimutatandó helytelenül képzett szók során végig tekintünk, lehetetlen észre nem vennünk a különbséget, mely egy vagy más tekintetben köztük mutatkozik, s egyikét-másikát a többiektől nagy messze elválasztja. Vannak köztük olyanok, a melyeknek fonáksága első tekintetre felötlík, vagy a melyek épen szükségtelenek, könnyen pótolhatók s különben is talán ritka használatúak; mások ellenben számos, habár félreértett analógiákra támaszkodnak, nem csak hogy kellemetlenül nem érintik a nyelvérzéket, hanem már általános keletnek is örvendenek s némelyikükre talán már a történet is rá adta szentesítő bélyegét. Ezeket, midőn a helytelenségek javításáról van a szó, az előbbiekkel egy sérpenyőbe vetni, egy mértékkel mérni nem lehet. A föntebbi vélemény tehát abban téved, még pedig nagyot téved, mikor azt hiszi, hogy mi a hibás szók közt nem akarunk elismerni semmi különbséget, s egyiknek kiirtását ép oly kérlelhetetlenül követeljük, mint a másikat. Vannak helytelen szók, ezt mi is elismerjük, a melyeket egy vagy más vagy több nyomós okból a kiküszöbölendő sorába iktatni nem lehet. Ezzel az elismeréssel azonban sem azt nem mondjuk, hogy az illető szók hibás voltát ki ne mutathassuk, sem pedig azt, hogy egy vagy más szükségesnek mutakozó helytelen szónak megtartását csupán az egyedi tetszéstől tegyük függővé. Annak megállapítása, hogy melyek ama szók, a melyeket hibás voltuk ellenére is kényszerülve leszünk megtartani, egy külön tárgyalás föltételétől függ.

A megjavításra kitűzött szók sorában következnek:

20. **Horderő. Hordképes, hordképesség. Hordszék.**

P. Thewrewk Emil „A helyes magyarság elvei“ című művében a *horderővel bir* szólásra nézve ezeket mondja: „Vessük egybe ezt az 1848 előtti kitételt: „a diaetának ezen institutiója messzevág“ ezzel az új divatú szólásformával: „az országgyűlésnek ezen intézkedése *nagy horderővel bir*“, s rögtön megérezzük, hogy amaz tősgyökeres magyar észjárásra mutat, míg ellenben ez, noha magyar hangzású, mégis idegenszerű, a mennyiben a német „tragweite“ mintájára készült. A magyar ugyanis kardjáról veszi az ide illő fogalom kifejezését, s csak életbe vágó, messzevágó dolgokat ismer; míg ellenben a német szó a német lövész életből ered, s német gondolkodás szüleménye.“ (6. l.) A *horderő* [tehát] kétszeresen fonák szó; először hibás compositio, másodszer idegen szemlélet utánzása; s mindannak ellenére, hogy mennyire járatos, mennyire kapós literatus embereinknél, mindenki meggyőződhetik, a ki a legelső politikai beszédet vagy valamely hirlapi cikket végig olvassa. A mint valamivel kissé fontosabb dologról van a szó, ott nem hallunk egyebet, mint *nagy horderőjű* kérdések, *nagy horderőjű* találmányok, *nagy horderőjű* beszédek, *nagy horderőjű* intézkedések s több efféle „horderőjűségeknek“ váltig való ismétlését. Ha az illetőknek sejtelmük volna arról, mily szánandó a sorsa az olyan olvasónak, a ki előre tudja, hogy ha ezt vagy azt a lapot végig akarja olvasni, hát el lehet rá készülve, hogy legalább tíz *horderő* keserű piluláját kell lenyelnie, bizonyára már csak e szempontból is ovatosabbak volnának használatában. Különben ez is azon szók közé tartozik, a melyekre semmi szükség sem volt, s a melyeket csupán a gondolkodni nem szeretés vagy nem akarás alkotott meg. Az átvitt jelentésben használt német „tragweite“-nak magyar aequivalensei a **fontosság, hatás**; pl. E lépésének **fontosságát** csak ő maga volt, a ki előre látni nem akarta. Hogy mily **hatása** volt ez intézkedéseknek, legjobban bizonyítja a választás eredménye. A jelzőül használt „nagy horderőjű“ kitételt pedig a jelentés árnyalatainak különfélesége szerint a következő elhanyagolt s már-már feledésbe menő melléknevek végézik: **fontos** (kérdés), **hatásos** (beszéd), **hathatós** (intézkedés), **mélyreható, mesz-**

szevágó, messzeható (esemény), **életbevágó** (elhatározás). Az eredeti jelentésében használt „tragweite“ szónak magyar megfelelője pedig a **hordás**, pl. jó hordású puska.

A *hordképes* szó nem csak alakjára, hanem jelentésére nézve is, helytelen. (Ez utóbbira nézve l. Nyr. IV: 117. l.). A német „tragfähig“ fogalmának magyar kifejezője legtalálóbban a *bir* ige valamelyik származékában keresendő; s azt hiszszük, e célnak legmegfelelőbb az *s* képzős cselekvő névszónak (nomen agentis) alkalmazása. Az *s* képző ugyanis a nomina agentis-ekhez járulva, a cselekvés állandóságát fejezi ki, mint: *tartó-s, csipő-s, harapó-s, szívó-s*, sat. E szerint a „tragfähig“ magyar kifejezőjéül a **birós**, a „tragfähigkeit“-éra pedig a **birósság** szót ajánljuk.

A *hordszék* a németből vagy a német után készült regényfordítások kedvelt szava. Hogy rossz szó, azt nem szükség bizonyítanunk; hogy pedig szükségtelen, arról tanúskodik a régebb **gyalog-hintó**, melyet amannak helyébe annálinkább ajánlhatunk, mivel jobb érzékű íróink alkalom adtán a nélkül is már ezt használták.

21. Daczára annak hogy —.

E kitélt nem a *dacz* szó miatt éri kifogás, a melyet mind a régi nyelv, mind egy-két tájszólás igazol, hanem éri főleg azért, mivel szerkezete idegenszerű. A magyar a birtokos szót általában, de különösen a mutató névmással képzett határozókban, mindenkor a birtokszó elé teszi; pl. *annak előtte, annak utána, annak fölötté, annak ellenére*, sat., nem pedig megfordítva. Ha tehát valaki kevesli a magyar nyelvben akár az alárendelő *noha, ámbár, bár, jóllehet, ha mindjárt, mindamellet* *hogy, azért hogy*, vagy az ezekkel correlativ *mindamellet, mégis, annak ellenére is* megengedő conjunctiókat, s inkább vonzódik a *daczára*-féle kitételhez, ám használja; de *daczára annak* helyett mondja akkor **annak daczára** v. **mindannak daczára**; s bár akkor is a német „trotzdem“ utánzása marad, de legalább a szerkezet magyar lesz.

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

III. Birtokos összetételek.

Gabonaszer M. ny. VI. 328. V. ö. faszer. Galambbug, galambház T. Galambsereg Tompa, Galamboskö, Galambcsoport A. II. 432. Galambtojás u. o. Gatyakorcz Ny. I. 324. Gatyamadzag Ny. III. 321. Gerendatemérdekség F. Ny. I. 124. egy gerenda vastagsága. Gödörpart Ny. I. 42. V. ö. árokpárt. Guzsalszár Ny. III. 520. Gyalogösvény N. I. 159. K. 123. a gyalogjárónak ösvénye, mint kociut a koci utja; V. ö. még szekérut. Gyepłószij E. II. 256. Gyermeccsere A. III. 296. gyermek cseréje, elcserélése: gen. objectivus. Gyermekeke: gyermek ekéje, játéka „Be jól számlott a föld akkor, mind gyermek-ekével a por K. 56. Gyermejjáték F. u. 107. Gyermekek N. I. 432. Gyermekek N. I. 240. Gyermekek N. I. 432. Gyepszél A. II, 47. mint faluszél, utszél. Gyertyavilág E. II. 85. Gyöngyvirágszál (gyöngyvirág-szál) E. II. 29. V. ö. fűszál:

Hadnagy T. L. falnagy. Hadvész A. III. 270. Hajnalcsillag K. 17. N. II. 318. A. I. 290. (Ott ugyan ez áll: „a hajnal csillag-üstökét“, de ez — azt tartom — sajtóhiba e. h. a hajnal-csillag üstökét. Hajnalhasadás A. II. 349. Hajszál A. II. 6. Halálköd A. II. 437. halál órája A. II. 469. V. ö. örömhóra. Halikra A. III. 207. Halpénz N. II. 445. (v. ö. Ny. I. 375.) Halszag A. III. 231. Hamuzsir: a hamu zsirja, pottasche, Hangyaboj hangyafészek T. Hangyatüdő N. I. 108. Harangszó P. 326. Harapégés T. (harap a. m. avar). Harczfi A. II. 177. V. ö. halál fia. Harczmező A. I. 295. = harcz mezeje P. 404. V. ö. csatamező. Harisnyaszivű T. Harmatcsepp Tompa, Harangszó, Hazafi N. II. 169. Hámfá T. a hám fája. Házfal A. II. 73. Ház nép K. 26. N. I. 450. M. ny. VI. 360. Háznyűg u. o. Házszarvazat T. Hegybiró T. a. m. Hegymester. „Árkon kívül hegyemester“ közm. Hegyköz(ön) A. I. 292. Hegymedence Tompa, Diosgyőr. Hegymög Ny. I. 197. Hegysor P. 11. Hegytető E. II. 119. „tetejét a hegynek“ P. 582. Hétfő: a hét feje, kezdete. Ilyen a régi böjtfő, bejtfő is Ny. I. 316. Hétszám: „hétszám szerint való dolgozás“ T. V. ö. napszám. Hidfő N. I. 378. Hideglelés

Ny. I. 415. Himlőhely (es) E. II. 18. A. III. 172. Hirharang T. Ny. II. 240. Hirmadár N. I. 218. Hirvirág A. II. 8. a hir virága. Holdfény A. II. 40. Holdfogyás A. I. 37. Holdjutság N. I. 131. Hollófalat N. II. 422. holló falatja, -szem. Holló-köröm N. I. 276. Hollósereg P. 585. V. ö. galambsereg, méhraj. Honfi A. I. 41. Honfikard (honfi-kard) u. o. Hófuat T. a. m. Hófuvás N. II. 90. Hóhérkötél P. 575. Hónalj: „hónyajjig“ K. 419. Hóvilág: „Hold vagy hóvilág ez?“ A. I. 5. Hullámcsata A. III. 267. hullámok csatája, háborgása. Hurkaszakadás Ny. I. 324. Hurkaszál P. 12. V. ö. fűszál. Ingváll Ny. III. 521.

Istenáldás P. 563. Istenbogár Ny. I. 44. Istencsuda A. II. 230. Rendesen: isten csodája P. 281. V. ö. világcsonda. Istenkard A. II. 330. = isten kardja u. o. 331. Ítéletnap(ig) A. III. 228. = ítélet napjáig u. o. Járomkötél Ny. I. 136.

Járomszeg T. Juhászbunda N. II. 406 Juhászkapocs Ny. I. 272. Juhhus N. I. 302. Juhkarám N. II. 417. Juhnyáj N. I. 18. 418. Juhszin Ny. I. 279.

Kakasszó Ny. I. 129. Kakastáj K. 355. Kakasülő T. Kakukszó Ny. III. 278. Kalapácsnyél Ny. I. 369. Kalongyabub u. o. 382. Kanczasavó A. II. 291. Kantárszár A. I. 23. II. 271. Kapanyél A. II. 118. Kapubálvány, kapufa, kapuláb, kapuzábé T. Kapufél K. 127. E. II. 220. V. ö. ajtófél. Kard-csörgés V. Z. 9. Kardél A. II. 153. 377. Kardhegy u. o. 311. Kardlap K. 221. Kardvas A. II. 138. P. 598. Kasfar: a kas hátulja A. III. 292. Kaszamankó: a kasza mankója, horgos fája T. Kaszatok T. Katonaló A. II. 136. Katonarégula N. I. 286. Káplárpálcza A. III. 335. Kecsepásztor T. Kecsehurut Ny. II. 239. Ép így van számárhurut; v. ö. számárkehű. Keménymag: köménymag N. II. 248. Kendermag(as) T. Kengyelszif Ny. I. 233. Kerékagy A. I. 17. Kerécsikorgatás A. III. 274. Kerékfentő, kerékküllő, kerékróna, kerékszeg T. Kerékvágás: a kerék vágása T. Ny. I. 186. Kertsátor, kertfedél, kertlésza T. Kegyszellő A. I. 9. Kenyérhaj, — héj T. Gy. A. gon. most. Kémszem A. III. 284. Képmás: v. ö. képnek mássa F. Ny. I. 123. „képei kód mását“ A. I. 48. Mása vminek a. m. megfelelője (pl. levélre válasz Ny. II. 41); tehát képmás: a képnek megfelelője, másolata. Kérdésjel P. 17. Kézcsattogás F. Ny. I. 125. Kézuij K. 487. Királykép. A. II. 200. Királyudvar A. 232. II. 9.

173. Kirájevér K. 419. Kocsikerék N. II. 360. Kocsitengely N. I. 44. Kocsiut, gyalogut; v. ö. gyalogösvény Kocsiülés N. II. 105. Koldusbot P. 35. V. ö. jutott koldusok botjára P. 591. Koldusforduló: sackgasse Th. A. h. magy. elvei 109. Koldustanya A. II. 346. V. ö. csösz tanya. Kodiskenyér keserves Ny. II. 431. Kolompszó Tompa, Mohos. Konkolyág (mindjárt a köv. sorban: konkoly ága) N. I. 179. Koporsó-szeg K. 223. Korcsmaajtó E. II. 17. Kölesszem N. I. 345. V. ö. fűszál és: Könnycsepp A. II. 35. 120. V. ö. könnyének egy cseppje u. o. 160. a birt. visz. megjelölésével. Köntösujj A. II. 434. Körömvirág: a köröm virága, virágzása. Köömlás Tompa, Galamboskő. Kőszál K. 117. mint fűszál. Kriptajtó N. 449. Kukoriczacső, — csuma, — fej T. Kulcslyuk N. I. 449. Kunyhó-eresz A. III. 275. Kutágas, — gém — ostor. Kutfej A. I. 26. kutforrás (mert fej, fő itt a. m. forrás; l. Ny. II. 443. és Thewrewk, A. h. magy. elvei 32.) Kútviz A. II. 394. V. ö. forrásviz, fenyőviz. Kutya-bejárás N. I. 386. Kutyaháj T. Kutyaház(i) T. V. ö. ebház. Kutyanyom Ny. I. 271. Kutyapeczér A. III. 230. Kutyavásár u. o. 167. kutyák vására. Kutyazsir Ny. I. 415. Kürtszó A. II. 243.

Lábujj(on) u. o. 311. Lábujjhegy(en; lábujj-hegy) M. ny. VI. 339. A. I. 289. P. 594. Lángnyelv A. I. 46. Láng-özön A. I. 53. V. ö. vizár, könnycsepp. Láng szín V. Z. I. Legénykor: „(a rajkók) mindnyájan legénykort értek“ N. I. 384. V. ö. emberkor. Legénserög K. 55. legények serege; V. ö. vendégsereg, Legénszű K. 181. Legénytoll (a bajusról) A. II. 8. Legényvásár E. II. 203. V. ö. kutyavásár. Leányhad A. II. 270. mint legénysereg. Leányhűség K. 27. Leányszerelem A. II. 314. Leánysziv: leány szive K. 181. P. 179. Leányvásár E. II. 77. Légillat A. III. 272. Létösvény u. o. 258. Liliomszál E. II. 85. V. ö. fűszál. Lisztláng K. 31. Lóbőr Ny. I. 180. Lódobogás A. II. 81. Lófark A. II. 336. Lófiu K. 507. Lóhát(on) A. III. 213. -(rul) Ny. II. 130. (ra) K. 359. Lóhus K. 95. Lópatkó; lópatkónyom (lópatkó-nyom) Tompa, Sz. László királyról. Lósörény A. II. 154. Lótok: a ló háma K. 507. Lövész: a lövés szere, eszköze N. II. 195. Löcskámva T. Ludaprólék(os) N. I. 498. Ludfi Ny. I. 280. Ludmereg T.

Macskanadrág: metélt részta neve T. Madárfészek A. II. 377. Madárfi N. I. 469. Madárhang A. I. 5. Malomkerék

A. I. 158. Malomkő; malomkődarab: malomkő darabja A. II. 24. Marokszorítás u. o. 48. Májusnap A. III. 441. Májusreggel A. III. 257. Medvehus P. 581. Menteujj u. o. 234. Mesevilág A. II. 336. Megyebíró T. Menyasszonycsók P. 151. Menyasszonytáncz K. 432. = a menyasszony táncza u. o. 460. Mennybolt, Tompa: V. ö. a mennyek boltja A. III. 372. Mennydörgés P. 577. Mennykő; V. ö. a menny hulló köve A. II. 356. Méhedongás Tompa, Harangszó. Méhkas; méhköpű méhpolcz T. Méhraj: méhek raja A. II. 222. Mostohakéz-től szakadt: mostoha kezétől Ny. I. 178. Műhely: a mű helye A. I. 161. T. mihely.

Nadrágszij A. III. 191. Napáldozat, napenyészet T. V. ö. „A nap fölkelésétől a nap enyészéig“ P. 577. Napfény N. I. 66. P. 17. Naphaladat(kor) M. Ny. VI. 342. Naphossz-(at); finnül paiväkausi. V. ö. nap hosszában P. 42. Napkelet Ny. III. 368. Naplemenet(re) A. II. 265.-(en) u. o. 197. -(ig) A. II. 223. V. ö. nap lementén P. 8. Napmeleg: a napmelege A. II. 7. Napsugár A. II. 92. „a nyári nap sugára“ P. 573. Napszám: „Etart ingöm a napszám“ K. 85. Napszámba elszegődjenek Tompa, Diósgyőr. V. ö. hétszám. Napvilág A. II. 69. Nádkopó = nádtartó T. Nádlevel N. I. 509. Nádszál K. 65. E. II. 45. V. ö. „a nád minden szála“ A. II. 30. Nádtors A. II. 30. Násznép Ny. III. 376. = a nász népe; v. ö. „Héjába fárasztád oda a nász népit“ K. 31. Nemzetélet Gy. Romh. IV. 17. Nemzethiúság u. o. Nemzet-szabadság A. II. 418. Népözön A. I. 291. V. ö. vérözön, vizár. Népszolgaság A. I. 151. Nőerény A. II. 424. Nyakin A. III. 277. Nyakkupa T. Nyakszirt V. Z. III. Nyeregkápa A. III. 221. Nyilvessző: v. ö. „nyil vesszeje“ A. II. 299. Nyirvirics T. V. ö. favirics, fenyőviz Nyulfi A. II. 24.

Oldalnyilallás A. I. 216. Orgazda: az or gazdája. A. III. 301. Országczímer A. II. 124. 132. 155 = ország címere u. o. 131. Országut = az ország utja „A. I. 295. 313. II. 78. Mutasd meg az ország utját“ N. II. 113. Ostornyél: ostor-telek: az ostor szijacskája T. Ótalomeszköz F. u. 4. Ótár-bütü M. ny. VI. 343. Ördögborda T. Ördögmatólla K. 388. Örömapa örömanya Ny. III. 373. mintegy: öröm apja, anyja. Örömáldomás A. II. 230. V. ö. búcsupohár. Örömebéd M. ny. VI. 344. Örömének N. I. 47. V. ö. búcsuhang. Örömkialtás Tompa, Galamboskő. Örömkönny A. II. 81.

Gvadányi, R. Pál II. 12. = öröm könyűje P. 4. Örömóra F. Ny. I. 124. Örömszin: az öröm színe. Este szép pirosan visszatekint a nap, Örömszin terül el síkon, völgyön, hegyen A. II. 166. Örömválasz K. 39. Örömjaj A. II. 94. öztág K. 407.

Padlásgerenda A. II. 194. III. 198. Papbér Ny. III. 372. Pappleány K. 60. Papruha Ny. III. 32. Paraszváll Ny. I. 372. Patkószeg u. o. 92. Pályabér P. 6. Páracsepp A. II. 358. Pásztafej T. Pásztortűz A. II. 3. P. 576. Penészszag A. II. 183. Pénzmag(ra) szert tenni Arany L. népm. 246. Merényi saj. népm. I. 218. s még sokszor. . . . Pinczegádor, pinczesip Ny. III. 374. Pinczeszáj V. Ny. III. 304. Pipaszár N. II. 215. Pitarajtó N. I. 259. P. 590. Pokolgőz Ny. k. II. 379. Porszem P. 33. V. ö. vizcsöpp. Posztószél Ny. II. 421. Pókháló. Pujkapásztör N. I. 180. Puskakő: kova T. Puska-lövés A. III. 224. Pusztaközep(en) A. III. 260. P. 23.

Rabkötél A. II. 179. rabbilincs P. 4. Rabláncz u. o. 449. Rabszj N. I. 193. Ravaszlyuk Ny. I. 230. (helynév) = rókalyuk (V. ö. ravasz „róka“ jelentéssel a münch. cod-ben). Révpart: a rév partja A. III. 251. Rigóének A. II. 292. Rozmarinszál E. II. 45. N. I. 200. Rozsdafolt A. II. 145. Rókamál T. Rózsalevél V. A patakhöz. Rózsamag E. II. 99. Rózsaszál u. o. 134.

Sasfészek A. II. 387. Sasszárny u. o. 137. Sárkánytél T. Sátorajtó A. II. 390. Sátoreresz A. II. 219. Sátorfa T. A. III. 195. Sátormennyezet A. II. 335. Sátorponyva u. o. 93. Sebhely u. o. 240. Seprűnyél A. III. 177. Sirdomb A. II. 78. = sirnak dombja u. o. 58. Sirfa: a sir fája K. 236. Sirhalom K. 99. A. II. 116. V. ö. a sir pusztá halmán u. o. 119. Sirhant A. II. 203. Sorscsapás Gy. Romh. IV. 13. Sójomkép(be) K. 401. Szabadságügy A. II. 451. Szabószemét Ny. II. 421. Szalmacsutak T. Szalmapörnye A. III. 161. Szalmatűz Ball. példab. 6674. Szalonnafelső A. III. 208. Szamárful T. Szamárhát(on) N. I. 508. Szamárkehű Ny. III. 184. V. ö. kecske hurut. Szarvasgim A. II. 263. Szekérut N. I. 159. Szellőhát(on) A. II. 144. mint lóháton. Szerelēmhideg E. II. 60. „Rázza a szerelēmhideg“ Ny. II. 480. Szerelēmrab E. II. 247. Szemfödél Ny. I. 229. Szemfény(en) N. II. 194. Matkó, Ny. II. 71. Szempillantás A. II. 183. P. 580. Szemügy u. o. 456. Ny. I. 415. III. 32. Szemverés Ny. II.

306. Szerencsekártya A. III. 193. Szégyenfolt P. 390. Székláb N. gy. I. 30. Szélvész P. 576. a szél vésze; szélvész A. II. 10. Szélzugás A. I. 5. Sziklaél Tompa, Galamboskő. Sziklafél: sziklaoldal A. II. 393. Szilvalé Ny. I. 272. Szinváltozás F. u. 52. Szirtkaponya A. II. 441. Szivdobogás A. I. 49. Szivfájás Corp. gramm. 428. Szivfájdalom E. I. 45. II. 47. Szobaföld A. III. 263. = a szoba földje II. 87. Szócsere A. II. 242. V. ö. gyermekcsere. Szőlőinda Tompa, Galamboskő. Szőlőszem(ecske) K. 149. V. ö. por szem. Szőlőtőke E. II. 75. = szőlő töve K. 281. Szőlővessző N. II. 369. Szőrszál F. u. 47. V. ö. fűszál. Szunyogtojás N. I. 468. Szűsereg A. II. 172. Szügyelő: tulajdonk. a szügy eleje; így kezelő, névutó Ny. I. 334. Pesti G. Ny. II. 316 Szülőkebel: a szülő keble P. 15. Szűrujj N. II. 248.

Tanorokkapu: a tanorok (azaz kaszáló) kapuja T. V. ö. vetéskapu. Tatárjárás. Tavaszmező A. III. 256. Tátoستej Merényi népm. Tejföl Ny. II. 464. Templombíró T. V. ö. megyebíró, hegymester. Tengerarc: „Mosolygó síma tengerarc“ A. I. 150. Tengerfőveny u. o. 287. Tengerhab A. II. 131. P. 597. Tengerpart N. II. 421. Tengerszem A. II. 122. Testőr u. o. 160. Tikház Ny. III. 287. V. ö. ebház. Tikmony Ny. III. 327. = tyukmony Balásfi u. o. 389. Tilalomfa A. II. 8. Tiszapart E. II. 146. Ny. I. 373. Tiszaszél(-en) N. II. 108. V. ö. utszél, ajtószél. Tiszavirág Ny. III. 222. Toronyirányt von. A. III. 272. Töklevél N. I. 352. Tömlöczrostély Ny. II. 287. Törökhalál A. III. 324. Törvényszék; V. ö. tanácsszék A. III. 171. Tűhegyre F. Ny. I. 24. Tűzhely u. o. 226. Tyukhus N. I. 63.

Utcabűtü M. ny. VI. 353. Utczakati u. o. V. ö. falukata. Utczaközép(en) A. II. 75. V. ö. pusztaközépen, útközépre P. 576. Utczasor A. III. 294. Útfél (rendesen útfélen v. útfélre, de Münch. cod. 54. az útfelekre) Münch. cod. 51. N. I. 213. Útkelő (nem tárgyas viszonyval) M. ny. VI. 353. Útszél E. I. 72. II. 159. Ürömpohár: az öröm pohara A. I. 279. V. ö. bucsupohár, örömmáldomás. Üstlé Ny. k. II. 380. Üstódal Ny. III. 365.

Vacsoracsillag T. mint hajnalcsillag. Vadászvacso K. 407. Vajcsepü: a vaj csepüje Ny. K. III. 14. Vakandturás A. II. 241. vakandokturás P. 577. Vállfok(on), válltő(n) M. ny. VI. 354. V. ö. fültő stb. Vállköz(ön) A. II. 379. Várfal A. III. 190. Várhegy A. II. 152. Várkapitány A. III. 227.

Várkapu A. II. 240. Várkut: van pl. Nagyvázsonyban. Vármegye: tulajdonkép a várnak határa, mert megye azonos megyével és a szlávból van véve. Vármegyeház: a vm. háza. Vármegyeur(ak) N. I. 307. Ny. II. 91. Városvég(en) E. II. 203. mint faluvégen. Vásárhely: a vásár helye, forum M. cod. 56. Vásárállítás N. I. 261. Vendégsereg Ny. III. 377. V. ö. galambsereg, méhraj. Verőfény = napfény; nem a mai ver igéből; v. ö. verő malacz, verőzik (L. Budenz, Szóegy. 589. és Thewrewk E. A h. magy. elvei 31. l.) Vetetüdü: Vetet (vetés) ideje Ny. II. 323. Vetéskapu: a vetések kapuja Ny. II. 88. 471. V. ö. tanorokkapu. Vércsepp Pázm. Ny. II. 355. Vérmező A. I. 296. = a vér mezeje A. II. 437. P. 303. Vértolt P. I. 579. Vérözön: a vér özöne A. III. 218. Vérszag A. II. 131. Vérthát(on) V. Z. III. V. ö. szellőháton, lóháton. Vészföcske A. III. 267. Viadaltér A. II. 124. Világcsoda A. III. 163. V. ö. istencsuda. Villanyél Ny. I. 200. Villámfény A. II. 440. Virágszál K. 162. Ny. III. 384. Vizár A. II. 295. V. Z. I. Vízfény A. I. 289. Vizpart E. II. 89.

Zabocsu: a zab ocsuja; l. buzaocsu. Zabolaszár A. II. 146. Zsiványtanya P. 580.

6. §. Az itt elsorolt birtokos összetételek — számuk 659-re rug — alig teszik felét azoknak, melyek forrásaimban találhatók. A tények nagy mennyisége elvitázhatatlanul bizonyítja, hogy itt határozottan kifejtett, eleven nyelvi kategóriával van dolgunk. Bizonyítja ezt különösen az, hogy az elsoroltak közt számos szó van, mely különben szokatlan, sőt sok esetben talán csak azon az egy helyen található, s létrejöttékor mintegy csak pillanatnyi szükségnek kellett megfelelnie; v. ö. ellenségvér, életiskola, halálóra, hangyátüdő, hóvilág, juhászkapocs, leányszív, májusnap, nemzetélet, nemzetszabadság, népszolgaság, országcímer, szabadságügy, szunyogtojás, tátostej, töklevel, viadaltér, stb. Az összetételnek ezen módja, mint látjuk, nagyon tágkörű; s így nem csoda, hogy sok esetben valamivel lazább viszonyt találunk a tagok közt. Nem lehet pl. tagadni, hogy ezekben ezüstszín, fűszál, kémszem, vércsepp, vérmező nem oly határozott a birtokos viszony, mint ezekben: asztalfő, gyermeksirás, kerékagy, malomkerék, székláb, vérszag; úgy hogy az előbbieknél és hasonlóknál sokszor

talán más fölfogás is jogosult (a mint pl. Volf az id. h. ezekben: viz csepp, viz gőz, a viz-et melléknévi jelzőnek veszi). Hogy azonban ilyen esetekben a tagokat bátran birtokos viszonyban állóknak vehetjük, azt sok esetben iparkodtam olyan idézettel bizonyítani, melyben a két tagnak birtokos viszonya külsőleg is meg van jelölve, pl. könnycsepp: „könnyének egy cseppje“; vérmező „a vérnek mezeje“ stb.

SIMONYI ZSIGMOND.

A NYELVÚJÍTÁS APOLOGIÁJA.

I.

A Nyelvőr mindjárt keletkeztekor megüzente a hadat a neologióának. „Akarjuk ott — így szólott programjának első pontja — a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását.“ S ez időtől kezdve, tehát három éven keresztül majd kisebb, majd erősebb támadásaival egyre azon volt, hogy megszólaltassa, hogy a vitatkozó küzdelem elfogadására bírja ellenfelét. Mind hasztalan. A nyelvújítás meg sem mozdult. Félvállról mosolygott-e eme támadásokra, vagy tanácsosabbnak tartotta agyonballgatni, nem határozhatjuk el; de hogy a kettő közül egyik áll, az aligha több nem, mint pusztá sejtetem. Végre a múlt év vége felé, a Nyelvőr szerkesztőségének kezdeményére, megalakult a nyelvtisztító társaság s legott meg is kezdte működését. Ez már rendszeresen intézett támadás volt a neologia ellen, a melyet tovább is nyugodtan tűrni annál inkább sem lehetett, mivel a napi lapok közlései a nagy közönség figyelmét is fölgerjesztették, s ez kíváncsian várta a támadás elfogadását s netán visszaverését. Elvégre tehát a negyedik évben, a most folyó év márczius 15-én tartott nyelvtudományi osztály ülésén kiszálltak az újítás védelmére s az orthologia támadásának visszavetésére Fogarasi János és Toldy Ferencz, a neologióának két legelső bajnoka, az első „Az új szókról“, a második pedig „Az új magyar orthologia“ című értekezésével. (Megjelentek a „Nyelvtudo-

mányi Értékezesek“ IV. kötetében, VII. s VIII. szám alatt. Kaphatók a M. Tud. Akademia könyvkiadó hivatalában. Egy-egy füzet ára 15 kr. Ajánljuk olvasóink figyelmébe.)

Fogarasi értekezése tisztán védelmi irat; pártfogó szárnyai alá veszi a nyelvújítást az orthologia támadásai ellen, s a kifogásolt szók osztályait helyeseknek iparkodik feltüntetni. Hogy ez nem sikerül neki, az nem az ő hibája, hanem a rossz ügyé, a melyet neki multjánál fogva védenie kell. Szinte a csodálatossal határos, mily korhadt fegyverekkel állott ki a neologia ezúttal ügye védelmére a csatasíkra. A bizonyításnak egy részről s más részről a czáfolásnak alig akadunk itt-ott valami halvány árnyékára; az elsőnek helyét nagyobbára egyszerű állítások pótolják, a melyeknek épen az ellenkezőjük áll; a czáfolat helyébe pedig legtöbbszörte puszta tagadást vetnek oda. A neologia felszólalására tudva-levőleg a nyelvjavításnak ama tételei szolgáltatnak okot és alkalmat, a melyeknek alapján a hibás szóalkotások osztályai vannak megállapítva. Az újításnak tehát, ha nem mellék tekintetek, hanem tisztán ügye igazságának érzete ösztönözte a felszólalásra, ha az orthologián könnyű s teljes diadalt akart aratni, nem kellett volna egyebet tennie, — de ez minden esetre elmulaszthatatlan kötelessége lett volna — mint hogy a nyelvjavításnak eddigi tételeit, de különösen, hogy a Nyelvőr IV. kötetének 49—50. lapjain felállított elveket megczáfolja, megsemmisítse.

Vajjon megtette-e? Ám lássuk!

Az „Új szókról“ című értekezés az első hat lapon azt bizonyítgatja, hogy honalkotó őseink nyelve hatalmasan ki volt fejlődve s hogy már írni is tudtak. Ha mindjárt elfogadnók is ennek valószínűségét, kérdés maradna, húzhat-e hasznat ebből a neologia, a melynek még a tizennyolcadik század nyelve is fejletlen volt?

A 6—8. lapokon az Anonymusnál eléforduló szók néhányának fejtegetését olvassuk. Mind csupa allotria; ép úgy nem tartoznak a kérdéshez, mint az allelúja a temetéshez. Különben megérdemlik, hogy egyik-másikát meghallgassuk. „*Szerencs* (zerenche) és *szerelem* (zerelmu) Szabó Károly szerint egy azon gyökről származik. Támogatja e nézetet a mongol *sri* (prosperité), a szanszkrit *szríe* (fortuna). Miklosich a *szerencse* szót régi szláv szónak tartja.

A régi szláv alatt a nyelvészek rendszerint a bolgárt értik, kik eredetileg altaji származásuak és csak későbbben keveredtek össze a szlávokkal“ (6—7. l.) Csodálatos szómeghatározás! Ha eddig nem tudtuk, mi a „szerencse s a szerelem“, s hogy a kettő tulajdonképen egy, ebből már, ha csak vakok nem vagyunk, világosan megláthatjuk. Hisz ott áll kinyomtatva, hogy „Szabó Károly szerint szerencse és szerelem egyazon gyökről származik.“ Akár csak azt mondanám: a *farkas-hályog* s a *farkasgűzs*. Beethoven szerint egyazon okból támadnak. Az okoskodás első tétele szerint tehát a *szerencse* magyar szó: *szer-encse* (az *encse* természetes hogy képző, a mely megvan e szóban is: *l-encse*; az ilyen magától érthetőséget a neológiában magyarázni sem kell). A második állítás szerint („támogatja e nézetet a mongol *sri* s a szanszkrit *szié*“) a mongol nyelv rokona a szanszkrittal s a magyar mindakettővel. Következik a harmadik tétel: „Miklosich a *szerencse* szót régi szláv szónak tartja.“ E szerint tehát még sem magyar, hanem kölcsönzött szó. A záradék szerint pedig: „a régi szláv alatt a nyelvészek rendszerint (??) a bolgárt értik, kik eredetileg altaji származásuak és csak későbbben keveredtek össze a szlávokkal“, a *szerencse* eredetileg altaji szó volt s csak később lett szláv vá. Ugy-e t. olvasóm, hogy világos! Ismételjük csak még egyszer: a *szerencse* magyar szó, bizonyítja a szanszkrit, melynek a régi szláv rokona; de a régi szláv (kétséges ugyan, de nem tesz semmit) a bolgár nyelv, a bolgár pedig altaji nyelv, tehát a *szerencse* altaji-indogermán, vagy tüzetesen meghatározva: magyar-mongol-szanszkrit-ószláv-bolgár szó, más szóval: eredeti magyar szó.

Nézzünk egy más szófejtegetést. „Tulma a Névtelen tanúsága szerint a Duna és Vág egybefolyásánál várat épített és *Komárom*-nak nevezte. *Komar* a mongolban annyi, mint orr és fok. Kell-e, lehet-e ennél természetesebb megfejtés? Az *om* végzet mint *paradics-om*, *Egyipt-om* szóknál is, könnyen hozzáragadhatott“ (8. l.). Ha én neologus vagyok, én ennél sokkal tisztességesebb, s valamint honalkotó, úgy új magyarjainkra is nagyobb dicsőséget árasztó megfejtését adtam volna a *Komárom* szónak. Mi köze van a magyarnak a barbár mongol orr-ához, mikor ott van a nagy művelt-

ségű görög nép? A görög nyelvben *koma* annyi mint álom. Midőn tehát Tulma a várat megépítette, ilyformán gondolkodott: Erős vár, oly erős, hogy a melyik ellenség ide tolja az orrát, egyig itt hagyja a fogát, itt e vár falai alatt fogja alunni örök álmát. Legyen tehát a hely neve álom. Kell-e, lehet-e ennél természetesebb megfejtés? A *rom* végzet ősmagyar képző, a melyet kétségtelenné tesznek e szavaink: *já-rom, há-rom, ko-rom, ba-rom, lí-rom lá-rom*, sat.

A 9—12. lapon egy pár új (*erény, lég, ünnepély*) s egy régi szó (*ildom*) életbeléptetésének történetéről értesülünk.

A 13—15. lapokat anekdoták töltik be. Az első azon czélból látszik elmondva lenni, hogy a *raktár* szó helyességét igazolja. Az argumentum így hangzik: „A ministeri szakférfiú szerint nekik az nagy zavart és tömérdek károkat okozna, ha a *raktár* szót a *tárház* vagy *rakodó* szóval egynek vennék; mert náluk ezen szók mindegyike más-mást jelent.” Ez az okoskodás más szavakba öltöztetve ezt mondja: Minthogy a szakférfiak más-más helyet neveznek *raktár*-nak, *tárház*-nak és *rakodó*-nak, következik, hogy a *raktár* jó szó. Ennek az okoskodásnak szakasztott mása volna a következő: Ha élni akarok, ennem kell; de nekem nincs mit ennem, tehát mástól kell lopnom.

A második anekdota méltó párja az előbbinek. E szerint meg a szállodatulajdonosok követelik a *szálloda* szó megtartását; „ők az ő hôteljöket nem engedik sem *wirthshaus*-nak, sem *gasthaus*-nak nevezni. Ha az akadémiának kifogása van a *szálloda* ellen, jó, akkor ők hôtel-nek fogják nevezni.” (14. l.) És Fogarasit ez a *wirthshaus*-argumentatio teljesen meggyőzhette, mert hozzáteszi, hogy ő ugyan nem beszélt velük, de ha beszélt volna, biztosította volna, hogy az akadémia a kérdéses szó ellen nem nyilatkozott.

A harmadik azon czélból van kitalálva, hogy meggyőzőn bennünket annak szükségéről, hogy a *nő* és *né* közt különbséget kell tennünk. „Valaki — így kezdi az *adoma* — főzőnek egy nőszemélyt fogadott fel, a ki könyvecskéjében (Fogarasi és embere szerint *roszú!*) szakácsnénak volt írva. — Tehát a férje is szakács? kérdé a felfogadó. — Kérem alásan, nincs nekem férjem. — No hát maga asszony vagy leány? Elpirult de nem felelt. — Vagy talán leány-

asszony? Erre elmosolyodott, de megint nem felelt.“ (14. l.) Csak úgy odavetőleg jegyezzük meg, hogy vastagon sántít az anekdota; vagy pedig az a nőszemély szakácsnének öltözött „delnő“ volt; mert igazi magyar szakácsné a leány-asszony-ba helyezett kétértelműséget nehezen értette volna meg, hogy elmosolyodjon rá. Különben fogadjuk el, hogy igaz. Tehát abból, hogy valaki egészen helyes adatból (szakácsné) ügyetlen következtetést s még ügyetlenebb kérdést tesz (a férje is szakács?), az következik, hogy a nyelv a hibás, hiányos, vagy nem inkább az, hogy az illetőnek az eszejárása biczeg? Hát ha, a mint Fogarasi akarja, „szakácsné“ helyett „szakácsnő“ lett volna a könyvbe írva, nem gyűlt volna-e meg baja annak az úrnak akkor is a magyar nyelvvel? Mert a „szakácsnő“ csak is arra ad szerinte feletet, hogy a férje nem szakács; de hogy van-e s micsoda a férje, vagy özvegy-e, lány-e, volt-e vagy van-e gyermeke, tud-e zongorázni vagy fütyülni s több efféle kíváncsi kérdéseket válasz nélkül hagy. Okos ember, a hol őt kérdésre van szükség, ötször kérdez, s nem okozza a nyelvet, hogy gyámoltalan, szegény, mert nem tudja egy szótaggal a szakácsné felfogadó uraknak megmondani, hogy pl. hajadon-e még a nőszemély, van-e fogékony keble, szándéka-e tisztelni új gazdáját, stb.

Ime t. olvasók, így bizonyítanak s így czáfolnak a neologia nyelvtudományában: allotriákkal és anekdotákkal! S még hagyján, ha legalább mint allotriák és anekdoták érnének valamit; de a mint a főtebbi idézetekkel kimutatuk, ezeknek is irgalmatlan gyöngék.

S ezzel áthaladtunk az értekezés két-harmad részén.

Végre a 16. lapra érve, azon elvek ismerésének szükségességéről szól, a melyeket az új szők megbirálásában követnünk kell, s azt veti utána, hogy ezekre a nyelvtudomány tanít bennünket. „Igen ám — szóról szóra így van — ez sokra megtanít bennünket, csak hogy sokunknak más-más nyelvtudományunk van. Immár melyik nyelvtudományt válaszszuk? Az is igaz, hogy én már több ízben állítottam fel elveket a nyelv művelésről, melyek ide is vágnak és tudtomra senki által meg nem czáfoltattak. És noha ezeket az írók nagy része, habár csak

nyelvérzékők után követi, de a kik ellen leginkább irányoztattak amaz elvek, nem igen akarnak tudni azokról.“ (16. l.)

Ezekre pontonként kell felelnünk.

Elvekre, a melyeket a szók alkotásában és megbírálásában követnünk kell, mi is azt mondjuk, valóban szükségünk van. Az utánavalót is mondjuk: ez elveket a nyelvtudomány állapítja meg. A harmadik már: „sokunknak más-más nyelvtudományunk van“ csak félig igaz, a mennyiben az orthologia csak egy nyelvtudományt ismer; hanem a neologia, ott már másképp áll a dolog; ott már igaz: sokféle nyelvtudomány van, annyi a nyelvtudomány, a mennyi a neologus. Arra a kérdésre, hogy melyik az igazi nyelvtudomány, melyiket választjuk, a legközelebb lesz alkalmam válaszolni; egyelőre azonban, negative már most is felelhetek: a nyelvújítás sem egyenként, sem összevéve nem az. Végre a mi az idézet végét illeti, hogy „ő (Fogarasi) már állított fel elveket a nyelvművelésről, de ezekről, noha még eddig senki sem czáfolta meg, épen azok nem akarnak tudomást venni, a kik ellen irányoztattak“, erre ez a feleletünk. Ezeket az elveket azért nem volt szükség eddig megczáfolni, mert már rég megczáfolta azokat az idő; de minthogy most vagy helyességük elismerését, vagy megczáfolásukat kívánják tőlünk, jó, rászánjuk magunkat a nagy közönség felvilágosításául e hálátlan, keserves munkára, s ki fogjuk mutatni, még pedig a lehető legközelebbi alkalommal, hogy mily kár az ily elvek megczáfolására a drága időt vesztegetni.

A következő lapokon az értekezés az új szók forrásai gyanánt a tájnyelvet, a régi nyelvet, a szóelemzést és az analogiát említi (17—20. l.); azután következik azon alapszabályok elsorolása, a melyek útba igazítanak bennünket, hogy miként használhatjuk és használjuk fel ama forrásokat (21—24. l.). Hogy mennyit ér az értekezésnek ez a látszólag sokat ígérő része, azt múlt havi akadémiái felolvasásomban tüzetesen kimutattam. Erősebb ismételések kikerülése végett tehát utasítanom kell a t. olvasót az említett füzetkére. (Nyelvtud. Értekezések. IV. köt. 9. sz. „A nyelvújítás.“)

SZARVAS GÁBOR

AZ „ÍT“ IGEKÉPZŐ.

Van nyelvünkben egy pár képző, mely névszókából, igékből egyaránt alkot szavakat. A többek közt ilyen a *-ság*, *-ség*, *-aszt*, *-úl* és ilyen az a képző is, melyről most akarok szólni, t. i. az *-ít*.

Azt vesszük ugyanis észre, hogy vannak *-ít*-vel képzett igék, melyeknek alapszavuk névszó, mások ismét, melyeknek alapjuk ige. E szerint fejtegetésemet is két részre osztom: külön tárgyalom az igékből és külön a névszókából alkotott igéket.

Ha az igéből képzett *-ít* végű szavakat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy kétfélék, t. i. I. olyanok, melyeknek alapja mint ige ma is használatos, pl. *áll-ít*, *száll-ít*, *hajl-ít* (hajol) stb.; II. pedig olyanok, melyek azon alakban, melyben az *-ít* hozzájuk járúi, ma már nem használatosak, ilyenek: *cseper-ít*, *csillap-ít*, *henger-ít*, *szádr-ít*, *szak-ít*, *szor-ít* stb.; az e fajta alapszavak ugyanis csak *d* vagy *g* frequentativumokkal használva élnek már nyelvünkben, pl. *cseperedni*, *szakad*, *szakogat*, *szorongat*, *hengered-ni*, *hengergetni*.

A világos igei alappal bíró igéket ismét két részre oszthatjuk: tiszta causativumokra, azaz olyanokra, melyek „valamivé tevés“-t jelentenek, mint: *áll-ít* (tenni, hogy valami „áll“-jon), *hajl-ít* (eszközölni, hogy valami „hajól“-jon), *száll-ít* (hogy valami „száll“-jon), *omlít*, *térít*, *veszít* stb. Ha ezeken a felsorolt igéken végig tekintünk, azt látjuk, hogy mind bennható ige.

Másodszor föloszthatjuk a világos igei alappal bíró szokat olyanokra, melyek már nem causativ, hanem momentán, azaz egyszerűséget jelentő cselekvést fejeznek ki; ilyenek: *csavar-ít*, *emel-ít*, *habar-ít*, *kavar-ít*, *mer-ít*, *tasz-ít* stb. Ezeknél az alapúl szolgáló ige átható cselekvést fejez ki. — Nem hiszem, hogy rossz alapon áll föltevésem, mikor azt mondom, hogy az utolsó csoportbeli igék *-ít*-je teljesebb *-int* helyett való; mert van köztük egy pár, melyet most is egyformán használnak *-ít*-vel és *-int*-vel, pl: *csavarít* és *csavarint*, *emelít* és *emelint*, *taszít* és a Dunán túl *taszint* is; a mellett a többiek is olyanok, hogy könnyen lehet a momentán *ít*-et a hasonló értékű *-int* momentán képzővel pótolni, mint: *kavarint*,

habarint, melyek, meglehet, tájdivatosan még használatban is vannak.

A II. csoportbeli igékkel már nem lehet oly könnyen elbánni, mert soknál kétséges, ige-e az alapszó (gyan-ít, pir-ít stb.); és a melyeknél tudjuk is, hogy az, azoknál sem határozhatjuk meg biztosan, causativ vagy mom. képzésűek-e, mivel nem tudjuk az alapige átható vagy bennható jelentéssel birt-e (fitít, szunydítt).

Causativumok: cseperít (förlállít), csillapít, gurít v. gurgít, gyarapít, hasít (l. Budenz magy. ug. szót. 91.), szakít stb.

Momentán jelentésűek: hagyít v. hajít, bigyerít, finto-
rít, hunyorít stb.

Azok az *-ít* képzésű igék, melyeknek alapjuk bővebb magyarázatra szorúl, a következők: gyanít, hódít, segít, szédít, tanít, fitít, szakít, hasít, homlít, szárít, csődít, derít; továbbá: ejt, felejt, nyújt, gyújt, gyűjt, nyít (a régibb iratokban az *ít* mindenütt *-ajt*, *-ajt*, *-ajt*-nek hangzik). A mennyiben Budenz magy. ug. összehasonl. szótárát használhattam, azt tapasztaltam, hogy a szakít, szédít, tanít, hasít, homlít (a kifejthető **hom* „görbedést“ jelent, innen a denominativ **homol* és a caus. homlít) szárít, csődít, derít, nyújt (eredetibb **ny_snyjt*) gyűjt (ered. **gy_snyjt*), gyűjt (ered. **gy_snyjt*), nyít (ered. **ny_snyjt*) (v. ö. Budenz magy. ug. szót. 268, 282. 177—79, 91, 111—12, 279, 375, 249—50, 425—26, 189—90, 165—66, 417.) igék alapja bennható ige és maguknak causativ jelentésük van; causativ jelentése van az *ejt* és *felejt*-nek is (l. Ny. K. IV. 158); az *ejt* ige előbb *eseht* utób *esejt*, *e'ejt* lett). A *fitít*, *gyanít*, *hódít* összehasonlítólag nyomozva nincsenek, de a *fitít* fitogat (v. ö. látogat, nézeget, meneget (a göcsejben, stb.) és a *gyanít* gyanakodni (v. ö. vélekedni, tisztálkodni stb.) alakja és ez utóbbira nézve még a gyanú, *gyanó* főnév is **fit* és **gyan* alapigékre utalnak. A *hódít*-nak igei vagy névszói alapja van-e, azt nem tudom.

Még egy csoport igét kell megemlítenem, mely *d* frequentativumot vesz az *-ít* elé. Ilyenek a következő caus. hangutánzófélék: csöndít, dördít, csördít, zöndít, zördít, melyeknek frequentativ (durativ) alakjuk: csönög, dörög, csörög, zönög, zörög; ilyenek még buzdítt, fordít, indít, rendít, melyeknek frequ. (durat.) alakjuk szintén: buzog, forog, inog,

remeg; ide tartoznak még rándít, sejdít, és szunydí. Ezek közül az indít, buzdí, fordít, rendít, rándít caus., a szunydí és sejdít pedig mom. jelentésűek. Hogy mért vesznek föl ezek *d* frequentativumot az *-ít* elé, annak okát nem adhatjuk, legfőlebb csak utalni lehet arra, hogy a legtöbb olyan ige, a melynek bennható alakja *g* képzővel van, azon föül pedig az indít, rendít, rándít, sejdít, szunydí inchoativ fogalmúak.

Az igei alappal bíró *-ít* képzésű szavaknál az eddigiek nyomán tehát kétféle functiójú *-ít*-et kell megkülönböztetnünk, t. i. azt, a mely átható igékből mom. jelentésű, és másodszor a mely bennható igékből causativ jelentésű szavakat alkot. Az előbbi *-int*-re vezethetjük vissza, az utóbbinak eredetére nézve pedig Budenz ad fölvilágosítást. (Ny K. IV. Néhány magyar igekezőről.)

Az *-ít* képző eredetére nézve a régibb iratok egy lépéssel közelebb visznek; ott ugyanis az *-ít* még *-ajt*, *-ojt*, *-ejt*-nek hangzik; fönn tartotta ezt az alakot az irodalom is egy pár szóban, mint: ejt, felejt; fönn tartotta a népnyelv is, mert még megvannak: veszejt, szakajt, taszajt, hasajt. Összehasonlítva a rokon nyelvek hasonló nemű képzőivel, az *-ajt*, *-ejt* régibb *-aht*, *-eht* helyett van; a finnben megfelel neki kettős *ff*, mely *-ht*-ből való, a mordvinban *-ft*, a mi e nyelvben *-ht*-től rendes változás (pl. a finn *kahte* (= két, kettő, a mordvinban *kafte* és a cseremiszből meg van a *-ht*-nél is eredetibb *-kt*); mely képzők mind ugyanazon jelentésűek mint a magy. caus. *-ít*; azaz valamivé tevést jelentenek. (Kimerítőn kifejtve l. Budenz fentebb érintett fejtegetésében.)

Az *-ít*-nek másik, sokkal szélesebb körű functiója az, hogy névszóból alkot causativ igéket.

Először is az *-ít* egyszerű melléknevekhez járúl, mint: jav (jó): javít, bőv (bő): bővít, sárga: sárgít, csúf: csúfít, drága: drágít, fehér: fehérít, szépít, feketít stb.

Másodszor főnévből *s*-vel képzett melléknevekhez: bú-sít, csöndesít, erősít, fényesít, hasznosít, hegyesít, károsít, sebesít, tüzesít. Ide tartoznak azon melléknevek is, melyek nem utalnak főnévi alapszóra, mint: egyenesít, hűvösít (van hűvít is), közösít (köz melléknév is van), magasít és teljesít (az ebből elvont *telj* új szó.)

Továbbá számnevekből készült melléznevekhez; használatban azonban csak a következők vannak: egyesít, kettősít, négyesít, és ezek a határozatlan számnevek vagy névmások: semmisít, sokasít, másít és többít (v. ö. jobbít, rosszabbít); sőt egy melléknévül használt igehatározót is találunk *-ít*-vel: *közelít*, azaz eszközölni, hogy valami v. valaki *közel* legyen.

Járul comparativusokhoz: hosszabbít, jobbít, kisebbít, nagyobbít, rosszabbít; — fosztó képzős melléznevekhez, mint: esztelenít, fajtalanít, iztelenít, kegyetlenít, kénytelenít, nyugtalanít, oktalanít. Ez utóbbi alakok nincsenek igen használatban és számuk jóformán csak az általam felsoroltakra terjed.

Találunk azonkívül vagy tizenkilencz főnevet is, mely *-ít* képzős ige lesz, s ezek a következők: alapít, arányít, békít, (csábít), dühít, ékít, gyámolít, haragít, bibít, istenít, lapít, mocskít, pirít, piszkít, szégyenít, társít, vegyít, világít. Még ezek között is van egy pár, melynek főnévi voltához kétség fér; ilyen a csábít, pirít, dühít; mert a csábítból elvont *csáb* új szó; a pirít-beli *pir*-hez pedig oly képzők is járúlnak, melyek igei alapra mutatnak, mint: pirkad, pironkodik, pirongat, a régibb codexekben (a tihanyi c. *aꝛ the pirongásodat*, 115; Vg. c. *aꝛ esmerőktől való pirongas* 100; Bécsi c. *pirongas nalkul* 5.) eléforduló *pirongas* (pudor) pedig *pirong* ígére utal, melyből ismét *pir* bennható alapige válik ki. Lehetett e mellett egy *pir* névszó is, mely mellett ismét a piros bizonyít. Hasonló okból kétes a dühít-nek denom. képzése is. Régibb denom. képzésű szavaknak csak a következőket vehetjük: (békít (S. J.)), gyámolít, haragít, lapít, (mocskít, piszkít,) szégyenít és talán a még csak Biró Mártonnál eléforduló *hibít* (errorem facit) szót. A többit később származásának és ezek mintájára készültnek tekinthetjük annál is inkább, mert Molnárnál nem fordulnak elé.

Különben nem azért rostáltam meg e főnévi alappal biró ígéket, mintha azt akarnám következtetni belőle, hogy az *-ít* főnévből nem képez ígét, hanem csak azért, hogy megtudjuk, mely szót milyen hely illet meg; de meg nem is szabad a főnév és melléknév között oly szoros választó vonalat húzni; mert azt a nyelvtudomány kimutatta, hogy

a főnévnek és a melléknévnek a jelentése nagyobbára össze-forr. Hányszor nem használunk melléknevet főnév gyanánt; vagy nem ugyanaz-e például a latin *amicus*: kedves és *amicus* barát. Tehát azt, hogy valamely képző főnévből-e, melléknévből alkot-e új szót, nem szabad mindig oly szoros kritika alá fogni.

Még egyet kell megemlítenem. Sokan kérdezik, mért van piszkít és piszkosít, világít és világosít, és mért nem lehet mondani azt is, hogy *sárít* vagy *fényít*, *hamvít*, *hasznít*, és melyek azon szavak, melyen természetűek, a melyeket így lehet használni. A felelet az, hogy összesen csak hat, illetőleg négy főnév van, melyet így lehet használni, t. i. *piszkít* és *piszkosít*, *dühít* és *dühösít*, *világít* és *világosít*, *mocskít* és *mocskosít*, *ékesít* és *ékesít*, *díszít* és *díszesít* szavakat, melyek közül az utóbbi kettő csak Szabó Dávid óta kapott lábra. — A *pirít* és *pirosít* szavakat, melyeknek mindegyike különböző fogalmat is fejez ki, nem lehet ide sorozni. A melléknevekből alkotott igéknél is csak alig egy-kettő használtatik így, pl. *avít* és *avasít*, *hüvít* és *hüvösít*. — Ezeknél már szintén van némi árnyalati különbség; mert az -s képző melléknevekből kicsinyítő mellékneveket alkot; így *avas* kisebb fokú ó-ságot, *kékes* kisebb fokú *kék*-séget jelent; *hűv* (v. ö. *hév*) és *hüvös* közt szint ily viszony van. Hogy a nyelvszokás csak ily kevés kettős használatú szavat szentesített meg, az azt mutatja, hogy ez a használat vagy kiveszőben van már, vagy ellenkezőleg csak újabb időben kezdett lábra kapni.

Itt említhetjük meg a hangutánzókból készült denominativumokat, mint: *nyerít*, *sikít*, *suhít*, *visít*, *vonít*, *uszít* stb.

Most még egy kérdés volna hátra, hogyan kerül az -ít-hez az a különös functió, hogy igékből, névszókból egyaránt képez causativ igéket. Ha magából a magyar nyelvből akarnók ezt a jelenséget megfejtetni, nagyon valószínű, hogy üres combinációkba creszkedhetnénk, de bizonyost nem mondhatnánk. Itt csak az összehasonlító nyelvészet tájékoztathat bennünket.

Budenz fönnebb említett tanulmányában a névszókra nézve következő eredményre jut. Minden névszó először *d* képzővel bennható igévé alakult és azután járult még hozzá a tulajdonképeni causativ képző a -ht (jt); *szept*-ből lett elő-

ször *széped-ni*, *fehér-ből fehéréd-ni*, és ebből aztán *széped-ht*, *fehéred-ht*. A nyelv a mássalhangzó torlódást nem tűrve meg, a *d*-t elejtette és marad csak *szépe-ht*, *fehére-ht*; a nyelv további fejlesztésével lett belőle: *szép-ejt*, *fehér-ejt*, a mely alak általános régibb iratainkban, és legújabban ebből állt elé az *-ít* képző. (Kimerítön Budenz, Néhány magy. igeképzőről. Nyk. IX.).

Hányféle funkciót tulajdonítsunk tehát az *-ít*-nek? A nyelv mai állásából ítélve, minden esetre kettőt; de eredetere nézve a causativ *ít*-nek csak egy funkciója volt, t. i. bennható igékből (akár denominat. akár deverbális képzésűek voltak is) alkotott causativ jelentésű szavakat.

FISCHER IGNÁ CZ.

WESSELÉNYI ANNA LEVELEIBŐL. *)

(Sz. 1584. † 1649.)

A hetven darab levél, melyet a lent idézett műben vesz az olvasó, legnagyobb részben W. Anna saját keze írása, hosszú szálkás betűkkel írva s a korhoz képest elég jó ortografiával; a mennyiben bizonyos rendszer szerint vannak használva a betűk és írva a szavak, az eltérések végre is kitanúlhatók.

Nem számítva a papiros és tenta régiségét, az itt-ott előforduló elemi s más pusztításokat, az írás általában véve nehezen olvasható, s habár a betűk és szóalakokhoz hozzá szokva a nehézségek áttörhetők, mind az által az írás sűrűsége és szálkásága miatt az olvasás mind végig szemfárasztó.

A betűkre nézve megjegyzendő, hogy nagy betűk a mondat és szó közepén igen gyakran fordulnak elé, különösen az *a* betűnek több mint fele nagy *A*-val van írva, s ezenkívül az *s*, *n*, *k* stb. betűk igen sokszor a nagyobb alakban fordulnak elé a szó között.

Betű vagy mondatpontosítás felette ritkán fordul elé. Az *sz*, *zs*, és *z* betűket legtöbbször egy jellel, egy hosszú *f* mellé csatolt vonással fejezi ki, ilyen formán: *þ*; ezt aztán az olvasónak a szóból és gyakran a mondatból kell kiokoskodni; szintúgy a *cz* és *cs* hangokat is, melyeket ugyan csak egy forma jellel ír.

*) Mutatvány ily czímű műből: Wesselényi Anna. Írta Deák Farkas. A mű e napokban fog megjelenni.

Az *a*, *e*, *o*, *ő* is legtöbbször egyforma, valamint az *u* és *ü* betűk is.

Mondatai a legtöbbször kerekdedek és kifejezései telvék erővel; főként ha egy kissé indulatba jön a nagy asszony s valamiért fel van izgatva, igen szépen tud írni. Megesik azonban néhol, hogy a mondat szétfoly tollából s kimarad a tárgyszó vagy épen a vonzó ige. A *be* és *ben* közt levő különbséget nem ismeri el annyira, hogy a *ben* nem is fordul elé leveleiben; de ismeri az ikes ige használatát, s az igék tárgyas és tárgyatlan alakjait legtöbbször helyesen különbözteti meg.

Némely szónak a leírásából azt is lehet következtetni, hogy a nagy asszony az *r* betű kimondásánál egy kissé rácscsolt s ezt a mellék hangot is ki akarta fejezni; például a következő szavakat így írta: *prj ob ál*, *grj á c zia*, *Grj é c z* (város), *Prj é postvá ri*, *prj ok á tor*, *ka la strj o m* stb.

Levelei mint olyanok csinosaknak s néhány valóban szépek mondhatók, mindannyi teljes kerekformával, logikai renddel s a legtöbb élénk festői stílussal van írva.

Minden levél elején, különösen a melyeket maga írt, egy kereszt áll, ilyenformán: †. Fiához vagy előkelő emberekhez írt leveleiben a kereszt után első helyen van a megszólítás, azután idvezlet, a szolgálat készségnek felajánlása s Isten nevével minden jónak kívánása. Ez után a megnyugtató vett levélről vagy felhívás válaszolásra. Ekkor aztán a levél tárgyai következnek. Ezek után pedig a bezárás, ismét jó kívánság és szerénykedő aláírás; s végül majd mindenik levélnek van utóirata, némelyiknek négy is.

Alárendeltjeinek is így ír, csak a megszólítást hagyja el. Aláírása mindenkor *Á r v a W e s s e l é n y i A n n a*.

A szokatlanabb szavak közül, melyek e levelekben előfordulnak, egyelőre a következőket jegyeztem fel:

Alálátó hely: a kápolna tetején valami erkély-féle.	hetnek ki az ökrök, azaz már jó nagy a fű.
a z o n b a n m a r a d t: abban maradt.	g a l i b a: baj.
b a k a c s i n: valami szövet.	g y e r m e k d e d ö k ö r: fiatal ökör, tulok.
c s u h a: a szakácsok főzőruhája.	g y e r m e k l ó: csikó.
e k e d d i k: eddig.	h e á b a: hijába, hasztalan.
f a l k a: egy darab idő (egy falkáig ott fognak maradni).	h e a: a pénznek nevolt semmi hea.
F e r k ö: Ferencz (erdélyies).	h a b o r n y i c z a: tengeri pók.
f ü v e s e n: már füvesen jövő.	h á z: szoba (erdélyies).

ide: itt.	pispeg: püspök.
ismég: ismét.	poplikán?
idnep: innep.	Panna, Panoka: Anna.
ifia: hiú.	réhy, réji: régi.
Istok: István.	rainbeket?
iszonyit: ijeszt. (A véglesi utat minyájon iszonyították).	szállít: apaszt.
kordé? (Párizpápainál kordéra: perfunctorie, obiter, stb.)	szilig: szelid.
kék(ló) t. i.: a színe.	sziligség: szelidség.
kavaszia, valami szövetség a neve.	szemben lenni: találkozni.
karasia, valami posztó nemű szövet.	sepet (Párizpápainál: szepet): szekrény.
kalteriom? (Az én kálteriomom is nem sokára kész lesz).	szekér: kocsi, hintó, (erdélyies).
lengier: lengyel.	tinó: fiatal tehén.
maga: noha.	többül: szaporodik.
megveszett: megfogyott (a beteg gyermek).	zűpön (Páriz Pápainál: zuppon: levesétel).
mezolán: szövet nemű.	vajuszom: bajlódom.
nyavalyás: hitvány, szegény, beteges, rongyos, gyenge.	veszt: veszteget, pazarol, elad.
olcsorlom: olcsónak tartom.	viszált selyem.
penigh, penik: pedig.	vénasszony: társalkodóné (néhol öregasszony is) pl. egy helyt így ír: „ánygomnak úgy hallom ifju vénasszonya van.”
postán: gyorsan, hamar.	

Írónk sajátságos kifejezései közül pedig ezeket jegyeztem fel.

Az elszánt akaratnak több tanács nem kell.

Az Isten igaz és az embereknek is igazságos állapotját kedveli.

Nem olyan rút az ördög az mint írják.

Az nagy emberek közt ha egyikkel valamit elhitetünk, a többi könnyen elhiszi.

Ha jobban folyamodunk Istenhez, hogy sem ez világi esz-
közökhöz, nagyobb jutalmát vesszük.

Ez után is szükséges az jó akaró, mert még tovább az nagy oltár.

Ne tartsatok haragot, egy óra az életnek halálnak változása.

Nem élünk örökké itt ez világon.

Szállítsuk a rossz akarókat, többítsük a jó akarókat.
 A ki szenvedni nem akar uralkodni is nehéz.
 Isten s ember tudja: mindenki tudja.
 Egy padon ültünk: egyet értettünk.
 Az ki nem lehet, nem kell törődni rajta.
 Már ott is félek a hol nem vétek.
 Mikor ember első útját megvéti, gyakorta nehéz kigárolni belőle.

Az lelki ismeret másvilágra való dolog, könnyen szokta ember hagyni.

Az menyői veszekedés, gyűlölség köztük van egy hajdú városban is sok volna.

Nagy szorgalmatosság: nagy vagyon.

Isten jobb királynál s a tudós doctoroknál is.

Jó tudom ember: okos ember, tanult ember.

Sokfelé oszlik mintha köre öntenék.

Kásával fizetni: apránként fizetni

Tanúságot adni: utasítást adni.

Oly közönséges hír, hogy még a kadácsok is beszélnek.

„Gorborá hagytam volt hogy vígye a levelet“.

„Keresztszegre hagytam hogy menjen“.*)

Az is csak azonban mulék.

Gyenge ugyan (az vászon) de azért helyt adhatok neki.¹⁾

Adjon helyet kegyelmed igaz mentségemnek.²⁾

Urunk (fejdelmünk) lévén peresünk, csak Isten lehet orvosunk.

Bizony dolog térne szó hozzám: lehetne ellenezni.

Illendőbb a magad lovája mennem: a te lovadon vagy lovaddal stb.

DEÁK FARKAS.

ADATOK A NYELVUJÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

Kazinczy Ferencz munkáji. Szép irodalom. Pesten, Trattner János Tamásnál, 1815. VII. kötet. Összeírás.

Azsag: dampf (a tüzek *azsag-jaik*ba borulnak = die flamm' nál contus furnarius magyarázat van).
 mit dampf umnachtet das haupt. *ágazat*: geweih (szarvas ágazatja = des hirsches geweih) 199.
 285. M. A.-nél rutabulum, PP.-

*) Vajjon germanismus-e e két tétel?

1) 2) Ezeket némelyek erős germanismusként tartják; nézetem szerint azonban látrán lehet használni most is. D, F.

ballagdal: ballag, ballagdo-
gál, 62.

csátés: binsenvoll, 114, 123,
294.

csornok: burg, Kazinczy ál-
talában valamely pompás épü-
let értelmében veszi 169, 71.

dereng: dämmern 177.

düh, *széldüh*: windsbraut, 44.

ellen: ellenség, 53, 157.

estvelyeg: estvelygő éj: sin-
kende nacht, 31.

ébreng: ébred, 310.

éjjez: mellyet had éjjez kö-
rül = den umnachtet der krieg,
259.

fekv: fekvés, fekvő hely 24,
104.

fenn, (fenn szépségű Malvina
= Malvina hoher schönheit) 155.

gömbölyeg: kreis, kör, göm-
böltyegség, M. A.: rotundus, 11.

gyakni: schleudern (elgyakta
a dárdát); közönséges jelentése
szúrni. 185.

gyapor: mancher (itten *gya-
por* hadi dárda tündököl, itt
gyapor veres szem görög =
mancher schlachtspeer funkelt
dort, manch' dunkelrollendes
aug.) 108. M. A. foecundus, so-
lidus.

idv: üdvösség: heil, 53.

járdal: járdogál, wandeln,
127.

komor: komorság (Szurthon
fejedelme, minek e komor?) 55.

lebdes: haja lebdesve szállong
fejér mellyén, 169.

lég: levegőég; — *légi*. 105.

nyomás, *kinyomás*: kifeje-
zés (Glossarium, *Vért* alatt).

nyulong: nyúlik, 52.

omlong: omlik, omladozik.
104.

ortály: villongás, kamp, 191,
229. *u. u.*

permeteg (Kazinczy apró
szemű ritkás esőnek magya-
rázza) permeteg felhő = regen-
gewölk 158. és több helyen.

pocsáj: sumpf 270.

reg: reggel, 74, 118.

rém, elvonva a *rém-ít-ből*,
(Kaz. „kisértet spectrum“ jelen-
tést adott neki) 63, 134, 165, 191.

szálkás? sz. eb (szálkás ebei
mellette lihegnek) 5.

szelid: szelidség, 67.

szellem: Kaz. a következővel
okolja meg e szó képzését:
szellem „a *szelelek*, spiro, szó-
ból, mint a *kelek*-ből a *kellem*.
Zrinyi és ő előtte már mások
czt *szellet*-nek mondták. Így
a *lélek*: anima, seele, a geist,
spiritus: *szellem*.“ 14.

szélszesz: windstosz, 211, 204.

szomor: szomoruság, 206, 216.

távolság: fern, 151, 158.

terem. — E szót Kazinczy
hajlék, *szoba* értelmében Ré-
vaitól vette át, 3. 63, 165.

tom: tor, lakoma: mahl, 191,
202, 208 és több helyen.

tomolni: lakmározni.

vehmholt? (ki az amott, mint
a rengetegek szarvasa, melyet
a *vehmholt* követ = wer der
dort, ähnlich dem berghirsch,
dem folgt die astige heerde?)
Tájszó? 16.

verseny: hallá verseny da-
lokat, 36.

versenyget: versenyez 132.   cél, karvas és lábvas helyett
vért. Kazinczy azt mondja: mertük használni.“ 55, 123, 180.
 „mi itt a vértet néhol a pán-   *visszhang*, 148.

FISCHER IGNÁCZ.

IKER SZÓK.

Koty-a-vetye: ha igen csekély áron kelt el a jószág,
 vagy ha haszontalanul elpazarolják.
 kerte-kurtál: csúri-csavarja a dolgot. T. Gy. 1839.
 licsög-locsog: szüntelenül beszél.
 mis-más: kevert dolog; de népünk elidegenítésre is hasz-
 nálja: elmismásolta ezt vagy amazt.
 miszit-maszat: szemét. T. Gy. 1839.
 nyenyenyunya: gyenge ember, ojjan töddide, töddoda.
 picz-pücz: czifraság.
 piczczzöspuczzos: ha a nagy lány czifrán jár.
 pi-pogya: együgyü. T. Gy. 1839.
 rip-rop: a törés utánzó szava, de a gyors készülődést is
 kifejezi vele népünk.
 szeke-szuka: szűk helyiség.
 szödi-vösz: egyik helyről a másikra rakja.
 szösz-pösz, szöszke-pöszke; a hirtelen szöke kis
 lányokra alkalmazzák.
 sittög-suttog: alattomban beszél, seppög.
 sére-móráz: késedelmeskedik.
 szityi-fityi: törpe, hitvány. T. Gy. 1838.
 szögrü-végre: pontossággal.
 sebbe-lobba: gyorsan, sebtiben.
 til-tul; nem itt-ott, hanem csak úgy könnyedén, nagy-
 gyából tesz valamit.
 tösz-vösz: hol ide hol oda = szödi-vösz.
 tricstracs: haszontalan mende-monda.
 uszli-muszli: szuszi-muszi, lusta ember.

(Szeged.)

KOVÁCS JÁNOS.

A MAGYAR NYELV

a hirlapokban.

A „Nemzeti Hírlap“ 96. száma. Ha a nemzetiségnek
 legfontosabb tényezője s egyszersmind legföltettebb kincse a
 nemzeti nyelv, akkor — hogy e szójátékkal éljek — a „Nem-

zeti H.“-nak azon fontos érdekek között, melyeknek védelmét zászlójára tűzte, a legelsővé kellene tenni a nemzeti nyelvre, annak tösgyökeres nemzeti szellemben használatára való ügyeletet. De a „N. H.“ e tekintetben valóságos lucus a non lucendo. Olvasói — mint sokaktól hallottam — számtalanszor bosszúval kénytelenek kezükből eldobni élvezhetetlen, a magyaros nyelvérzékét durván sértő magyartalansága miatt. Főnt jelzett számában 22, mond d h u s z o n k é t szarvas hibát talál a magyar olvasó. Vegyük sorra röviden.

1. — — „melynek fejlődése — — — csakis Magyarország érdekeire nézve döntő befolyással leend.“ Ha tudná a nemzeti író a magyar szórend azon legelemibb szabályát, hogy a mondatban levő határozott módú íge veszi közvetlenül maga elé a mondat hangsúlyos tagját; s ha lenne logikai érzéke a hangsúlyos vagy nyomatékos mondattag fölismerésére; ha olvasta volna a többek közt Arany Jánosnak a Nyelvőr II. köt. 1. számában, s Joannovics Györgynek u. a. folyóirat I. kötetében a Szórendről való fejtegetéseit: így írta volna: csakis M. érdekeire lesz befolyással.

2. „a ki (Andrásy) nem csak Ausztria-Magyarország külpolitikáját vezeti, hanem azoknak belügyeiket is“. Az első mondat szerkezete szerint azt várja az olvasó, hogy A. más országok külpolitikáját is vezeti. Persze az író ismét a szórenddel nincsen tisztában, mely így lenne helyesen: a ki A.-M.-nak nemcsak külügyeit vezeti, hanem belügyeit is. Az azoknak is helytelen két okból: 1) Ausztria-Magyarország egy fogalom, tehát nem azok, hanem az; 2) az azoknak kitétele ily szerkezetben teljesen fölösleges, sőt hibás.

3. „A cislajthánia ügyek állapota a magyarok ügyében.“ Az összefüggés világosan mutatja, hogy a magyarok és ügyének szók között nem birtokviszony van, hanem a magyarok részes tárgya a mondatnak; tehát magyaroknak írandó, s a másik szó is szabatosan: ügyükre. V. ö. Nyelvőr II. 153—154, s általában Joannovics bő fejtegetéseit a -nek névrágról.

4. „Azon ellenvetést is, mely szerint a forgalmi eszköz leszállítása normális értékükre a kamatláb emelkedését idézné elő — —“ A „normális értékükre“ jelzője a szállításnak; tehát nem utána, hanem elejébe járúl. Sarkalatos törvénye ez a magyar nyelvnek, s az ellenkező használat sokszor kétértelműséget is szül, mint pl. e másunnan idézett mondatban: „Beszélve romlásunkról az Andrásy rendszer alatt nyíltan vallottam“. Nem tudjuk, az időhatározóul használt „Andr. rendszer

alatt" a beszélést határozza-e, vagy a romlást, vagy a vallást; mert e három fogalom bármelyikére érthetem. — Épen ilyen

5. „Legtálálóbb azonban érvelése *azon ellenvetésre*“.

6. „azon meggyőződéshez jut“. Szóvonzati hiba. Magyarúl: meggyőződésre jut.

Ez a hat hiba egy rövid hasábon fordul elő. Menjünk egy hasábbal tovább.

7—9. „Magyarország érdekei sokkal jobban lesznek megvédve“. Positiv mondat (l. Arany fejtegetését); a szórend tehát ez: sokkal jobban meg lesz nek védve. Iker testvérei e nem sokkal utánna következő mondatok: „egy bank jobban tudja fel (= jobban fel tudja) használni készletét.“ — „a rossz következmények — — — annál inkább állanának elő“ (= előállanának).

10. Ismét szórendi, bár némileg az előbbiektől elütő hiba ez: „A közlekedési eszközök 1847-ig teljesen elhanyagolva voltak.“ Ez is positiv mondat, de nem a negatívval (kevésbé voltak elhanyagolva) van fölcserélve, mint az előbbiek, hanem az a hibája, hogy a nyomatékos *el* nem saját helyére a határozott módú *ige* elé (*el voltak hanyagolva*) van téve.

11. „Miután *az* évben csak egy aratás van — — —“ Oki mellékmondatban latinosan áll a *miután*, l. Nyelvőr IV. 54. l. Továbbá a németes *az évben* helyett a magyar itt *egy évben*-t mond.

12. „Minden *mezőgazdagság* s földmíveléssel foglalkozó országnak nagyobb hitelre van szüksége“ azt hinnők, hogy *mezőgazdagság* alany a mondatban; holott e helyett van: *mezőgazdagság* al. Az egymásra következő ugyanazon képzős vagy ragos szók elsőbbjei mellől a képző vagy rag olykor elmaradhat ugyan; de sohasem akkor, ha e képzők vagy ragok különböző (al- és fel) hangúak L. Thewrewk Enil: a helyes magyarság elvei.

13. „Innen következik *az*, hogy — — —“ Az összefüggésből kivehető, hogy itt az *az* fölöslegesen és hibásan van használva.

14. „Bobori Károly a családi értesítők tulságos bélyegilletékekkel való megadóztatás megszüntetése iránt interpellálja a pénzügyministert.“ Talán a Nyelvőr előbbi számában jelent „financz magyarságot“ tanulta be a referens?

Tovább ismét egy renddel!

15. „Sz. K. pénzügyminiszter *beismeri*“. A *be*-nek itt semmi kigondolható szerepe nem lehet. Magyarúl: *megismeri*, *elismeri* V. ö. Nyelvőr III. 159.)

16. „Szederkényi Mocsári nézetét osztja“, e h. osztózik nézetében. L. Nyelv. IV. 56. l.

17. „E látogatást nem viszonzásúl akarják tekinteni a porosz trónörökös két év előtti látogatásának, melyet — — —“ Értelmem nélküli szócsoporthoz, melynek hibás voltán mellékmondati szerkezet által lehet legkönnyebben segíteni, ilyen formán: E látogatást nem úgy akarják tekinteni, mint viszonzását sat.)

18. „A párisi nőegylet, mely a nők helyzetének javítását bírja czéltájúl“. Sült germanismus.)

19. „A nő uralja a férfi szívet“: Jól volna, ha azt akarná mondani, hogy a nő úrnak ösmeri el maga fölött a férfit; de itt ahenyi mint „a férfiak függnek a nőktől“. Vajjon így értelmezi az ural szót a nemzeti önérték e dalban: „Adj a isten, hogy a magyart a félvilág uralja“? Sokszor megrótt és kimutatott germanismus (v. ö. Nyr. IV. 55. l.) De a Nemzeti, úgy látszik, azt tartja magáról, hogy ő már mindent tud; neki a tanulás idővesztegetés volna.

20. „Pár hét múlva könnyű szerrel láthatjuk meg földünk alatti felét“, Pont. 1. könnyű szerrel megláthatjuk; mert ez positiv tartalmú mondat, s negative lenne: nehezen láthatjuk meg. 2. Elolvassván, hogy: meglátjuk földünk alatti felét, azt kérdezzük, hogy minék a felét? Szükségképen vár itt még valami birtokost a magyar ember; de a nemzeti Hírlap azt mondja: punctum, s nem hajlandó kielégíteni a nemzeti olvasó nemzeti követelését. Földünk alsó felét akarta mondani.

21. „Az 1851. kiállítást 6 millió egyén látogatta meg, az 1862-ik Londonban 6,200,000, az 1867-ik Párisban 8 millió.“ E kifejezésekből azt következteti a magyarul tudó olvasó, hogy az 1862-ik kiállítást másutt is meg lehetett látogatni, s többek között Londonban is; úgy szintén az 1867-ik magában Párisban 8 millió ember látogatta, hát még egyébütt? Összeesik e hiba a 4. pontban megrótt germanismussal. A Párisban, Londonban magyarul jelzők által fejezendők ki, s a jelzőnek elejébe teendők.

22. Csarnok: „némelyek azt állították — — hogy a két gyermeket látták sírva távozni, kiűzve, mint páriák, mint haszontalan evők, kiknek kis keze a nehéz munkára még erőtelesen“. Ezen szerkezet szerint a kiűzve, s a páriák s az evők úgy tűnnek fel, mint némelyek appositíói, holott a két gyermekről mondatnak. Itt mellékmondatnál segít a magyar a kétértelműség, s azt mondja: kiket mint páriákat kiűztek. Továbbá: a haszontalan evők nagyon fordításszagú idegenszerűség; magyarul úgy mondják azt hogy: haszontalan kenyér-fogyasztók.

Ex uno disce omnes. Így megy nyelvünk gondatlan használata és rontása e hirlap minden számában. Úgy hogy midőn itt felszólalok, azt hiszem, e lap több olvasója gyakori és méltó kifakadásának adok kifejezést. Ezek s velük együtt én is azt kívánjuk a N. Hirlap szerkesztőjétől, hogy a magyar nyelv grammatikájában való jártasságot elengedhetetlenül megkövetelje azoktól, kiket a nemzeti hirlapirodalom munkásaiul maga mellé veszen. Így majd lapja kedvesebb vendége lehet a magyar ember házának, s nevére is inkább méltó lesz.

Ide iktatjuk bekeresztésül a N. Hirlap 88. számának a magyar nyelv érdekében tett következő felszólalását: „Végül csak egyre kérjük a t. belügyminiszter urat, örködjék a fölött is, hogy fogalmazó személyzete némi respectussal viseltessék a magyar nyelv iránt“. Szép tanács, jó tanács; de követni is kellene; mert különben ránk illik a példabeszéd: „Adnak tanácsot, de nem adnak halácsot“. Vagy a mint Shakespeare mondatja Opheliával:

— — — But, good my brother,
Do not, as some ungracious pastors do,
Shew me the — — — way to heaven;
Whilst, like a puft and reckless libertine,
Himself the primrose path of dalliance treads
And reckes not his own read. (Hamlet I. 3.)

KOMÁROMY LAJOS.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Bandsal (Nyr. IV. 43. l.: bandzsit) a ki ferdén néz.

Bánya, fürdő (u. o. 43. l.) Egyszer nálunk is voltak szanyitrások (salétromfőzők), s ezek készítik a bányát. Más fürdőt tudtommal közönségesen neveznek.

Sz. Györnap (35. l.) a sajtó hibája sz. *Gyornap* helyett.

Észtérunga (93. l.) Litkén észtrénga, s ebből ige esztrengál, a ki a fejös juhot az esztrengába hajtja.

Pécztej. Bornyazás után a tej forralva össze megy, megtúrosodik; ez a gyermekek kedves étele a pécztej.

Kákó: (94. l.) Litkén a leányok hajfonása. A haját elül (nem oldalt mint a legények), azaz a fej közép síkjában választják el s arcz felől csinálják a garast, melyet a nyalkább lányok, menyecskék ki is tólnak. Hátul a haját befonják (csak halott vivéskor a pártá alatt eresztik le szabadon), még pedig ha a haj még nem elég hosszú, két választékban, s a felső, a kákó végét az alsóhoz fonják. Ha a haj kicsi s elül se lehet

garast csinálni, akkor tyúk húrba fonják. A legények körháját viselnek.

Beharangk szó (109. l.) Litkén is beharangk szó; első második harangk szó és beharangk szó híja a népet vasárnap a misére.

Fennszóval (u. o.) Litkén fennnczóval; fenkö, fénkö.

Összemarkok mellett gyakran lehet hallani: össze tett markék ellentétben a félmarkékkal.

Tubarózsa (111. l.) Polianthes tuberosa. A növény nem is annyira a rózsához mint a liliumhoz hasonlít.

Izík (122. l.) Litkén ízék, a marha szájából kibulló, tehát nedves takarmány-hulladék; a száraz a szénatartóban vagy a kocsikasban összegyűlt hulladék = törek vagy pernye, perje.

BORBÁS VINCZE.

Hajnal.

Cherven Flórisnak a hajnal szóról tett közleményét (Nyr. IV. 169. l.) a következő adattal pótolhatom. Justus Lipsiusnál De militia romana V. könyvében (Opera omnia T. III. Vesaliae 1675. p. 310) ezt olvasom: „Facit magis, quod hodie apud Turcas ille mos, et in arcibus opidisque excubias ita agunt, ut alta voce invicem appellent se et respondent. Petrus Bellonius diligens utilisque observator monuit: itemque amicus noster Carolus Clusius, Pannonies idem facitare, qui clare et mutuo sibi accinunt Szolaii Szolaii virratzto Szolaii, id est, Vigila vigila vigil vigila. Et cum sub auroram se recipiunt, canunt: Haynal vagyonszeppyros, haynal haynal vagyons, hoc est, Erumpit jam elegans rubens (scilicet aurora aut dies) erumpit iam“. Így áll ez nem csak szó, de betű szerint is.

SZAMOSI JÁNOS.

A növényország tankönyve.

A főntebbi cím alatt jelent meg Thomé növénytana dr. Borbás V. fordításában. Klein Gy., a ki e magyar kiadást a „Magyar Tanügy“ ez idei III. füzetében ismertette, rosszalta a címet, a nélkül hogy ítéletét okadolta volna. Borbás barátom fenn tartja az általa választott címet és helyesnek vitatja azt. Én részemről Klein nézetét pártolom. Igaz ugyan, hogy „A növénytan tankönyve“ nem a legszebb hangzású; de kell-e ezt épen így kifejezni? Nem lehetünk el a „tankönyv“-nek, úgy hiszem, nem épen kifogástalan terminusa nélkül? A „növényország tankönyve“ semmi esetre sem jó, mert „tankönyve“ csak egy tudománynak lehet, nem pedig egy tárgynak, anyagnak; mert a tankönyv — mint a német „Lehrbuch“ mutatja, melynek a magyar

kifejezés csak szó szerinti, alakilag csonkított lefordítása — a m. tanító könyv, azaz oly könyv, melyből nem a tárgyat tanítjuk, mert ennek nincs értelme, hanem a tárgyról szóló, erre vonatkozó ismereteket, tudományt. A „növényország tankönyve“ épen oly lehetetlen, mint „Magyarország tankönyve“ e h. „Magyarország leírásának, földrajzának stb. tankönyve“. Egészen más az egyszerű „könyv“. Így mondhatni: „A növényország könyve“ vagy „A természet könyve“ (ámbar ezek is szó szerinti fordítások: „Buch der pflanzen“ és „Buch der natur“); mert ezen kifejezések csak annyit mondanak, hogy könyv, melyben a növényekről, természetről stb. van szó. Kétségtelenül legjobb volna, ha már „tankönyv“ kell, ily kifejezés: „A botanika tankönyve“, vagy helyesen: „Növénytan gymnasiumok stb. számára“.

HEINRICH GUSZTÁV.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

Pistabá. Én bize hallá-é ját uram, ha kendnek vónék, égy szikrányég sem vönném számba a Pétör dógát, met héjába, az éfiunak sokszé más az úttya, éppegös éppeg mind a bikabornyúnak, a még kifújja magát a lázon (a fensikon levő legelő). A mondó vónék ját uram, hogy ne bánynya, (lakonikus s gyakran használt mondás: soha se vegye számba!) majdég megjuhászódik ő es, mind a mej madarat a gálickába (kalitka) tösznek s ha éccő meghazasíthassák kentők, többet osztán tudom nem tekerög (kószál) mind az ócfali kergetegös börbécs (kos és juh; börbécs-hús = júhhús. Innen a pokrócztermészetű embert is néha börbécs-nek hívják; sőt néha egész iskolák ifjúságát keresztelik börbécs névre.) Jelönben hallá-é a láblógátás nyávájája úgy terjeng, mind az erdőn a harasz. (Mikor a mezőn vagy erdőn a száraz fű vagy galy meggyúl s hirtelen tovább harapódzik, ezt a tüzet hívják harasznak. Kálápács Anti bátyámnak es a nagyobbik fija így viséte vót magát, s ahajtos ahajt szépön ki is színöte (kiszinelni valakit így is: kipáklizni, kiföröszteni, kimosdatni = kifosztani. „Soha se búsújj szógám, hogy kiszinötek a vagyionodból; hiszön csak kitisztútá, s isten es a tiszta embört szereti.“) Anti bá a fíját mindön vagyionból, s osztán úgy ésszemönt a ribancz, mind éppeg a Turi farakkja. (Közm.) Mindönki es tudja jó a falú égygyik farkató a másíki, hogy a szögén asszony menyinyit sirdogát a fíja mián; Anti bá pedég bújába a korcsomába járdó-

gát, s nap nap után mindég erős rezest iddogát, (így is illogatni. „Ádomást illogatánk s ahajt bétoppana Istán bá.“) az isten bocsássa meg! De azért az asszony addég s addég, hogy mindönnap kicsáklyáta (kimódolta) a fijának az önni valót, met az es, ha kellött, ha nem, mindég a hurkájába (gyomor, bél. „Csak a hurkádba jársz ugy-é? oly emberről mondják, a kinek az evés a lelke idvessége.) járt. A múltt hétön a Szön Kiráji bocsún látam, égy sátorba pálinkázott, s ahajt mondtam neki: mindég a hurkádba járná te es úgy-e? Immán tudom, nem sokáég jársz, met erőst látszik a szényődön, (szín, arcszín) mijen sárig (sárga) vagy, be pujiszka löttél, (köz. = úgy ellágyúltál, mint égy darab puliszka. A ki ellomhúlt, arról azt is mondják: te puliszka te! nem érdemlöd meg az isten levegőjit, meg hogy a föld a hátán hordozzon. „A mendörgös ménkö üssön belé a pujiszka hátadba, ha nem tudsz mozogni.“) vessön föl a tűz lángja; s a hány ördög van a pokol fenekin, öngegygye az isten, hogy mind kovártéjossa Miháj arka angyal a beledbe, hogy így elégesse a böndödöt, (gyomor, bendő; marhabendő) mind a hogy a gyújtószálka (gyufa; ritkán így is: nyufa) meggyújtsa a számát. (szalma).

FELMÉRI LAJOS.

Örségiek.

Sir én elüttem mindén (szokja mondani, a kit nagy bánat ért).

Várgy, még ummég bányod eszt, hogy a könyöködde is törülöd a szemédet.

Nagy némét beszidét hallottam a másik szobában.

Hun van anyád? Ödben (ottbenn).

Tudgya kê, az a hely ollan messzi van, hogy a ki mig odaér, térdig vásik a lábo.

Muta (mióta) fiam katona lét, sunsé találom kedvemet; mua és hogy éttünk, ollan nehessig gyött nekém, hol lé köllött ténném a kalánt.

Oh bizan nagy bálizsgyárás van! (Sok bálizs = olasz árus jár a faluban.)

Ugyancsak köllött án lépnünk, hogy estire oda érgyünk.

Ennye ébacsku, eszt a dógot hát elhibintottam (elhibáztam).

Né pöffögt rá mindíg mind a kásás fazik.

Ez a lián mindén edinyimet összetöri; mindig kártíloz, csak ugy ég mindén a keziben.

Nehezen van rosszu (aligha szomorú).

Nat tá turus mácsikot hosztak elejbim, de mégis mégbirkusztam vele.

Ollan huppancsos gyárásó van, hogy égyyet lép, kettút toppanyik.

KÖNNYE NÁNDOR.

Veszprém megyeiek.

Ecs csak préda-beszéd (hiába való).

Talán Pap Józsi van előtted? (annak mondják, ki magát erősebbnek hiszi).

Második Bohó-Misi (ostoba emberre).

Happ szár, pipaszár! (mikor az ember ugrik egyet).

Té bizon kiczifráznád az embért! (mikor vlkit haszonból v. játékból ki akarnak tolni).

Én velem ném tészöl úgy, mint Krisztus urunkkal! (Ő nem hagyja magát).

Ez fene bogár! (finom gavallérra).

Asz gondolod, csolyánba hagyom az órom verni? (orromat, ha megakarnak vlkit csálni).

Most a császárná is gazdagabb vagyok! (mondja az, ki uj ruhát ölt).

Ugy-é tolod a pofádat? v. Ugy-é sajnálod a bőrödöt? (ha vlki verekedés közben egyszerre békét hagy).

Itt éd darab málé! (arról, kit a társaságban leföztek s meg van zavarodva).

Nócz még nócz a tizénnócz (zsidónak, ki csálni akar).

Ném hosztá ézs zseb gániczát? (mondják a látogatónak).

Hát ijen tizennyóczat ném énném-é még? verekedés után, ha birt ellenfelével).

Ecs csak prófunt! (ha könnyen emel vlmit; mert a prófunt sótlan: erőtlen).

Roszbabb a zsidóná, v. zsidóbb a zsidóná.

Hogy ez a két garasos czipó? (kérdik tréfásan, ha szabott árú dolgokat, p. o. zsemlyét v. szivart vesznek).

Lassan! nekém sincs ám tökbü a fejem! (mondja az, kit meg akarnak csálni.)

Szengali zártartóként másként ném léhet (lop az ember, mikor könnyű az alkalom rá).

Jó lész tetűzsirra (mondja vlki, ha bevásárlás után még csak egy krajczárja marad).

Ebbe csak ném riszálom az eszémet (ha érdektelen dologra épen nem tud visszaemlékezni).

Ennek is kevés péze vót ám! (arra mondják, ki részegen, de a maga emberségéből jön haza a korcsmából; mert különben még ott marad és iszik tovább).

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Babonák.

1. Karácsonykor a szemetet nem szokták kiseperni a szobából, mert ezzel a szerencsét távolítanak el a háztól.

2. Karácsony böjtjén az abrosz alá fokhagymát, kenyérmorzsát tesznek az asztalra s azt ott hagyják az egész ünnep alatt. Ünnep végeztével pedig egy kis ruhába kötik s felteszik a gerenda alá. S ezt mind azért, hogy az apró jószágot meg ne lehessen rontani a következő esztendőben.

3. A gyermekágyas asszony ágya körül egy épen erre az alkalomra készített lepedőt húznak fel. A négy sarokba, melynél fogva felkötik, fokhagymát, kenyérmorzsát, sót tesznek azért, hogy az asszonyt kis gyermekével együtt meg ne ronthassák, vagy rájuk ne olvashassanak.

4. A megellett tehénnek első tejét végig kell önteni magának a tehénnek a hátán; ezáltal annyira szeliddé lesz, hogy még a kis gyermek is elmehet alatta.

5. A valamelyik házból elköltözött zsellérnek nem engedik meg, hogy az általa lakott szobát kiseperje, mert annak a szerencsáját seperné ki, ki utánna megy oda lakni.

6. Az esküvőre menő párok ezüst huszast húznak fel lábbelijökkal együtt, hogy meg ne ronthassák őket. Sokszor megtörténik, hogy a legény a jegykendőt húzza fel hasonló okból.

7. A menyasszonynak mindenféleből kell enni vacsorakor, ha keveset is; ha ezt megteszi, szerencséje lesz a baromfihoz.

8. Ha véres a tehen teje, azt úgy szokták meggyógyítani, hogy az asszonyok a pendelbe takarják kezüket, s annak befelé fordított felével fejnek. Ha ennek daczára is véres marad a tej, ezt egy vályúba kell önteni, s erősen megvagdálni fejszével. A tej bizonyosan megjavul.

9. A disznó orrát az asszonyi nemnek nem adják oda megenni, mert akkor az edényt nagyon törné.

10. Lucza-napkor, ha férfi megy először a házhoz, akkor bikabornyúja, ha asszony, akkor üszöbornyúja lesz a tehénnek. Különben, ha ugyanakkor férfi megy először a házhoz, az szerencse, ha nő, az szerencsétlenség.

11. A lány, ha azt akarja, hogy szeretője hozzá menjen, egy már elhasznált kocsikerékbe egy rudat tesz, s annál fogva forgatja a ház mögött háromszor lefelé. Nincs az a hatalom, mely visszatartsa a legényt, bárhol van is az.

12. Ha a tehen teje el van fogódva, a vízbe háromszor bemártott lepedőt háromszor kell rajta végig húzni. Egy cseppig kijön a teje.

13. Ha a baromfi nagyon pusztúl, csak a Sz. György nap

előtt fogott gyíknak farkát kell betenni azon vályuba, melyből a baromfi iszik; rögtön megszűnik a dög.

14. Mikor valamelyik asszony tyúkot vesz, először is a szobába viszi; ott a bal lába alatt háromszor átveszi, s hátulsó részét a kemenczéhez dörgöli, hogy szelid legyen s el ne szökjék a háztól.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Ráimádkozások.

Kilisre.

„† Atya teremttötte, † Fiú roncsa, † Szentlélek oszlassa!“
Ezt háromszor mondják el folytonos keresztvetés közt.

Szömvérésre.

„Elindút a boldogságos szűz, karjára vötte azáldott Jézust; három zsidó lány tanákozott véle a kühidon. Azéggyik aszt monta: Ó asszonyunk szűz Márja, de szép azáldott Jézus, mint a szép fényös nap. A második aszt monta: Ó asszonyunk szűz Márja, de szép azáldott Jézus, mint a tejjes hód. A harmadik azt monta: O asszonyunk szűz Márja, de szép azáldott Jézus, mint a szép piros hajnal. Mögverték, mögigézték azáldott Jézust. Asszonyunk szűz Márja évitte Jordán vizibe azáldott Jézust; mögmosogatta, mögfürösztötte azáldott Jézust, öntvén fürdő vizit piros márván küre, de ott sé marathatott mög. Ugy ezön † p. u. Rozál nevű léjányon sé marathasson mög sömminémű szömvérés vagy igézés sém fejibe, † sém fejevelejibe, † sém oldalába, † sém ódalbordájába, † sém sömminémű porczikájába, ámmen!“

E ráimádkozást kilenczszer mondják el három alkalommal s mindannyiszor kidukál érte néhány krajczár, egy darab szalonna, vagy néhány darab jóféle töpörtő-szappan. Annyi bizonyos, hogy itt az alföldön igen sok öreg asszony tisztán az itt leírt kurúzló igékből tengeti életét.

(Szeged.)

FERENCZI JÁNOS.

Népmesék.

A két testvér.

(V. ö. Kriza. Vadrózsák: „A vadász királyfiak.“)

Éccző vôt, hun ném vôt, a hun a jeget aszajják, a verebet patkojják, galérián köpönyegön hazugygyunk én nagyot — ha lehet.

Vôt a világon két tesvér, emöntek ország-világ látni. Hát érnek égy hejjet, ott kétfelé vát az út; hát a nagyobbik aszongya:

„Té öcsém mönyny azon, én mög emezön; oszt máhon éggy esztendőre, egy hónapra, egy napra ide vissza gyüvünk“. Akkő kivötte a csizmaszárábú a bicskát, lészurta a földbe egészen: „A ki előbb ide tanál, af fölhuzi; ha vér csurog rulla, aszt jelönti, hogy a másik möghât, ha pedig téj, akkő életbe van“. Mögöléték egymást, ék kicsit rittak is, de azért csak elindút kiki a maga uttyán.

Az öregebb Jancsi beért én nagy erdőbe. Hát elibe szalad egy medve, oszt kezdi nyalni a kezit. Jancsi mög csak ámutbámot, hogy mi e. Mégén tovább mönnek. Gyün ész szép orosz-lány; az is csak kezdi csóváni a farkát, s mén utánnuk. Asztán mögentelen egy farkas is, és mögajánlották, hogy mindön bajbu kiszabaditik, csak lögyön gazdájuk nekik. Hát sok időre elérnek egy városba, a ki tetőtű talpig fekete posztóvá vót behuzva, s úgy hitták, hogy fekete város. Léütek a szélin egy küre, mē nagyon éfárattak. Csak hallik écczö, hogy nagy rivás van az egész városba. Ára gyün éggy öreg asszony; kérdi Jancsi: mijé van ez a város feketébe és mé rínak. „Jaj lelköm — aszondi az öreg asszony — az egész városnak égygyetlen egy kutytya van, és abban ér rémitö sárkány, a ki mindön hónabba ész szüz lánt öszik mög; és ha lé nem lükik neki, ê kő veszni viz nékü, mē écs csöppet sé ád; oszt most éppen a kiráj legszöbbik léányára kerüt a sor; hónap eszt fogik oda adni; mē mán nincs több lány az egész városba.“

Mökköszönte Jancsi a szót, oszt igenyösen indut a kiráj-hon; de nem akarták a vadállatokká beereszteni; de azok mindütt mellette vôtak Jancsinak. Hát a kiráj ott jajgatott a vár sarokjába. Jancsi köszöntött s aszondi a kirájnak, sosé rijjon, ü mög-szabaditi a várost. A kiráj nyakába borút, mikö möghallotta, és mingyá mögigérte, hogy a lányát és fele kirájságát néki adi akkő.

Jó van. Émönt Jancsi a kuthon s várta mig főzavarodik a viz; akkő létoli a vödröt s kezdi meriteni a vizet; kiüti a fejit nagy dühössen a sárkány; aszt hitte, mán eresztik lé neki a lánt. De Jancsi nem ijett mög écs csöppet sé, haném én nagy küvet eresztött a kutba; a sárkány látta, hogy kifigurázik, nagyot ordított s rontott föfelé, hogy ényel mindönt. Jancsi sé vôt röst, kihuzi a kardot s két fejit éczczörre lévőgott; de maradt még neki öt. Neki ugrott az orosz-lány, léharapott háromat; neki ugrik a medve, a lábávâ lecsapott kettöt; a farkasnak nem maradt; de azé ü is megczibáta, hogy része lögyön benne. Jancsi pedig mind a hét fejbü lévőgott a nyelvibü ék kis darabot s betötte a tarsojába, asztán elhuzódott magát kipihenni.

Azalatt a vörös vitéz, ki a kut mellett egy fűszfárú nészte

a dögöt, hamâ léugrott s ü is lévágott a nyelvekbü s mönt a kirájhjon, hogy ü ölte mög a sárkányt. A kiráj hitte, s röktön lagzit csaptak.

Nas sokára tölébrett Jancsi s halli, hogy mindönfelé muzsikának. Kérdi égyg öreg aszontu, mé muzsikának. „Hát, aszongya, a kiráj kisaszony férjhön mönt ahhoz, a ki mögöte a sárkánt.“ Ej, gondóta Jancsi, én hozzám ugyan még nem gyütt; pedig hát én öltem ám mög a sárkányt. Elküdi az oroszlányt, hogy nézze mög, mi van a dologba. A mint beférközött a sok nép köszt, a vörös vitéz alú, a ki kilencz párnán üt, mingyá kiugrott három; hijába kiabált, hogy kergessék ki aszt a csuf állatot. A mér a kiráj kisaszony égy garabost akasztott nyakába teli mindönféle süteménnyel, s úgy eresztötte el. Az uton a kutyák bosszantották, s kiszoródott a kalács; kapta, létötte s utánna; a miket elérhette, szétharapta, oszt mönt vissza gazdájáhon.

Három óra mulva mégént elkütte a farkast. A vörös vitéz alú kiugrott három párna. A farkas kapott kalácsot, de tülle mind elszöötték a kutyák. Három óra mulva Jancsi főcsinosította magát s elindut az álatokká. A mint oda ért a palotába, a vörös vitéz alú kiugrott a három párna, s tüskön maratt; mer az volt legalú téve. Akkó előmutatta Jancsi is a nyelvet. Az üvé ép a högyibü vót. A vörös vitézt röktön széttipték az állatok. Jancsi lött a kiráj kisaszony ura; hetedhét országra szólt a lakodalom.

Ezalatt emult az égyg esztendő, égy hónap, égy nap; Jancsi elbucsuzott a feleségitü, hogy fölkeresse öccsit. Nagy soká oda ért a körösz utra; nézi a kést, hát vér csurog rulla. „No szögény öcsém, möghât“. Elindút azon az uton; beér én nagy erdőbe, messzi világot látott. Oda ér; ott vot égy ház, abba sénki, a tűz mellett sénki, séhun sénki. „Mi löhet ez?“ aszongya Jancsi s léüt a tűz mellé melegödni. Éczczö csak halli: „Juj de fázok!“ Fönéz a fára, ott kuzsorog égy vén banya! „Szájjék ken le öreg anyám!“ „Nem merök fiam az állatoktú; haném ha mögcsapkodod e hajszállâ üket s magad, ugy lészállok“. Jancsi ut tött, mintha szót fogadna; azonban éhajtotta. Légyün a vén banya s hamar mög akari érinteni égy vesszőve; de Jancsi kiüti a kezibü. Mingyá látta a vén banya, hogy nem csapkotta mög magát; mer most halálfia lött vóna ény nyomba, de így sémmi baja sé lött. „Na té vén boszorka, add elő a testvérömet, mer tudom, hogy té ölted mög.“ A szörnyen mögijett banya évezette ét tohoz; at teli vót csonttâ, koponyává; onnan kiválasztott égy koponyát, csontokat s aszonta Jancsinak, hogy a gérénda alatt a házba van égy vessző, avva ha mögérinti a csontot, mingyá föléled. Ennek sé köllött több, széttípette a banyát s bemönt a

házba: de bizon séhun sémmit. Mos sajnáta, hogy széttipette a banyát; mit vótmit tönni, êkütte az állatokat vérfüt, vasfüt keresni, a miktü föléléd. Az orosz lány legelősző möglát êk kis kinyót: „Mit visző té kis kinyó?” „Élesztő füvet; félesztendeje, hogy keresöm; a fiamat agyonütötte ég gérénda, aszt főtámasztom.” „Aggy belüle neköm is!” „Nem adok én.” Akkó kapta magát, évötte az egészet; szalad vele vissza. Mögérintik a csontot, hát szászszó szöbb lött, mint azelőtt vót. „Jaj de régön aluttam.” „Aluttá vóna té tesvér örökké, ha én fő nem élesztetek.”

Nagy örömmê haza möntek; az öreg kiráj möghât, nekik hatta az országot. Jancsi a tesvéreinek keresett én nagyon szép kirájlánt; nagy lagzit csaptak, fagygyút iprikátak, anná világôtak; a Tisza mög a Duna ott vót az ajtó háta mögött égy zsákba bekötve, a kirájkisasszony nagyon tüzesen tánczót, a papucskájává kirukta a zsákot s êvitte a víz minnyájukat.

Puntum; eddig vót!

(Új-Kigyós.)

LÓCSKAY JÓZSEF.

Találós mesék.

Hogyan esik az eső? — V i z e s e n.

Hojan kő van legtöbb a vízbe? — V i z e s.

Miér kötik fel a lú farkát? — M e r m a g á n a k n e m t u d j a.

Zöld istállóba fekete tehen piros szénát eszik. — G ö r ö g d i n n y e.

Háromszáz *) vargának feleségestül hány körme van? — N e g y v e n.

Ki fia egy idős az anynyával? — A l á d a f i a.

Melyik fa nem ég meg a tűzön? — A t r é f a.

Mi fogy, ha nő? — A z e m b e r é l e t e.

Mi nem lesz vízesebb, ha vízbe esik is? — A z e s ő.

Ötven szeme is van, még se lát. — L á n c z.

Mikor beszél a bárány a lóval? — M i k o r h e g e d ű l n e k.

Egy jól elkészült csizmának mi hija van? — A p á r j a.

Melyik seprő legdrágább? — A z u r i a s s z o n y o k s l e p p j e.

(Göncz Abauj m.)

PASZLAUSZKY SÁNDOR.

*) H á r o m s z á z v o l t a n e v e. P. S. .

Székely adomák.

4.

Ismerték-é kigyêmetők Sófali Rébi nént, ki észténa-fejéskor
tiz esztendeje hogy méghót? Mikô másodszé férhöz mõnt, nyócz-
van esztendős vót. Kérdötte tõlle a pap, hogy tudja-é a tíz po-
roncsolatot? Nem tudom, aszt felelte a papnak. — Hát kigyemöd
ésöbben hogy tudott férhöz mõnni, ha ennyit sem tud? Aszt
felelte Rébi nén, hogy akkô a tíz poroncsolatnak hire se vót.

5.

Mejik ismeri azt a Bandit, a ki örökké imitt-amott kóri-
czált? A papjára haragutt, met mégzálagoltatta vót a bérér. Mikô
az apja méghót, émönt a szomszéd falusi paphoz, hogy temesse
el. Hát a te papod mét nem temetheti ê? kérdette tõlle a pap?
Nem tom, felelt Bandi. Csak aszt izente ápám, hogyha a tiszté-
letös ur ê nem temeti, abba a nyomba pápista lössz.

(Korond.)

KRIZA JÁNOS.

T á j s z ó k.

K o m á r o m m e g y e i e k.

Agacs: ákác.	fírísz: fűrész.
bélés: káposztás rétes.	fővádúnyi (fölvádolni):
bicsak: bicska.	emeltyüvel fölemelni.
bibas: ügyetlen.	gyerek: fiú gyermek,
bocsora: vacsora.	ház: szoba.
csádé: sás.	hoczide, aczide: hozd
csömppe: nagy cserépcse-	ide, add ide.
sze.	hölle: árpakorpa.
csikmák: metélt (tészta).	kocsvérd: tökkáposzta.
csóvány: csalán.	kontramars: burgonyale-
csive: cső.	ves csipedtkével.
csivillő: takács szerszám.	kótér: börtön.
csölle: nádkéve.	kisánkodik: ingerkedik.
csücsürke: pacsirta.	kínyeső: higany.
csübenkezik, csüged:	kulipingyom: viskó.
vmibe kapaszkodva lóg.	melleszt: koppaszt.
csücske: csúcs, szöglet.	mihencs: mihelyt.
cseléd: család.	mégfejbíszlek: fejbever-
czohajda: haszontalan (nö-	lek.
re mondják).	nyélbe sütni: útbaigázi-
czihelődik: helyezkedik.	tani.
előget: elfogja a világos-	nyoszola: ágy (nem meny-
ságot.	nyezetes).

pítar: konyha.	tisztabúza: buza.
putra: árnyékszék.	tökina: tökinda.
puruttya: piszkos.	tyukmony: tojás.
pata: cserebogár bábja.	toklász: a polyva szűrős
poczik: egér.	része.
pattantyú: halhólyag.	szérha: háztető.
rémunda: rendetlen.	szílvány: kopolyú.
röttön: rögtön.	vetéllő: takács szerszám.
ragyiva: csinos.	vérésbors: paprika,
rőzon fejjé: józan fejjel.	váras: város.

(Naszvad.)

LEDNICZKY PÉTER.

Székelységeik.

Lagymatag: lágy, meleg, lenge. l. Kr.	páláttén: ércz lap a tűz- helyen.
lapoczka: vas kalán.	parápác's: virgoncz.
makverő: vakmerész. l. Kr.	péléh: pléh.
málé: törökbuzalisztból sült kenyér.	péntők: péntek.
megképtem: elbámultam, meglepettem.	péredikál: prédikál.
merekje: apró bagja.	pirányi: parányi.
métő: métely.	pirkotnyi: parányi.
minynyát: mindjárt.	pislen: csirke kis korában.
mocsoja: pocsoja.	porongy: fűz.
monyator: szolgálcska a fejős juhoknál.	porong: vászonkifeszítő a szövésnél.
mozsza: morzsa.	rákás: kalongya.
nanyonyó: nagyanyó.	rátott: zsírba kisütött tész- tanemű.
óssó: orsó. l. Kr.	ritka nem használatos, ha- nem gyér.
ostorom: ostrom.	rokincza: a szán löcscse.
padló: ház felső padlatja.	rokoja: szoknya.
	ruva: ruha.

BARTHA KÁROLY.

Közép-Baranyaiak.

Ászló: zászló.	heveng: szőlőgerezdekkel
csete: földi bodza.	megrakott ágas-bogas vessző,
csöndit: csönget.	mely egy hosszú szőlőfürthöz hasonló.
dérék: országút.	kulicska, bugyli, kusz-
diák: iskolás gyerek.	tora: bicska.
dosztig: ne továbbig, pl. jólakott.	kurugla: szénvonó.
Gyenis: Dénes.	

k a p a t : etet. „Kapassunk égy kicsit.“

m ó d o s : gazdag.

m u s z l i c z a : borbogár.

n e h é s s é g : nyavalya. „A nehésség törgyön ki!“

n y i s z l e t : hitvány.

s a n d é r v á r : vízmedencze (bassin).

s á r g y ó k a : sármány.

s ú j : vizigesztenye (súly).

s ó r ó : sarló.

ó k s z i k : alkuszik.

v i h e r , v i h e d e r : vihar.

v â t i g : egyre. „Vâtig beszél.“

â r a v e t é k : az a véleményem.

AUGUSZT GERÖ.

Táncszók.

Ez a lány ojan liány,
Maga jár a legíny után;
Meg se eskütt még senkivel,
Nézd csak mégis kontyot visel.

Úgy meg vagyok búvâ rakva,
Mind a csitkó kontárazva.

Ne nézz ojan horgasan,
Száragy meg a fogasan!

A bágyoni legínyek
Bocskorosak szegínyek;
Ecczê-mácczó ugy kötik
Az ucczát is megseprik.

A kövendi nádas berek,
Ott terem az ügyes gyerek;
Karcsú magas mind a nádszál,
Hajlik mind a ruzsmarinszál.

Üssed üssed karikára,
Hogy halljék ki az ucczára!

A sinfalvi liányoknak
Nincsen hogy mit szitájjanak.

Házasodik a lapát,
Veszi a szirkáló fát.
Habitty hutty,
Ne tégy ugy!

(Aranyas-szék.)

KRIZA JÁNOS.

Szóhabarlatok.

1.

Mákom mákom, kijukatt a zsákom, kihúllott a mákom, a ki szánnya mákom, varja be a zsákom, szégyge fél a mákom, nem húll ki a mákom.

2.

Szomszíd asszony kapujába kilencz kik kan kúrta kakukk kappan kokas csak azt kukoríkolja: jobb nyak tyúknjak lúdnyaknál.

3.

Új kü kút körül irég forog tarka kusza göde tyúk.

4.

A földesi határon jön a rózsám vágott fülű hóka orrú ke-sej lábú nyírett farkú pej paripa számaron.

(Földes, Szabolcsm.)

BAKOSS LAJOS.

Lakodalmas vers.

Étel előtt.

Nosza násznagy uram, semítse busoljon
 Sőtt az vendégel együtt vigadozon
 Én már kérem csak mindent rám bizon
 Hiszem, hogy elég lesz senki ne busoljon

Egy beteg szunyogal ma heten birkosztunk
 Hét Bodobáncs fival no megvijaskotunk
 Ilj mérges álotok Nekünk Dolgot adtak
 Majd csak hogy éltünk el is játszottunk.

Czinege ordítás lesz matska tutolás
 Tzukoral gyömbérel vagy teli a bogrács
 Csag megkérem Legyen egy kis várakozás

Három komiszokat ugyan feszeketünk
 Mig egy pogány mókust lábáról levertünk
 A tenger Vizét is adig szűrigyűltük
 Egy ni keszeget abol is kivetünk

Hát még a majomnak szörnyü csoszogása
 Itt van avagy kecskének szörnyü csoszogása
 Gyöngé veréb finak nyárson száradása
 Hol hát az az ember ki éhséget látna

Egy Csigá szarvában heten kapaszkodunk
 Míg asztat kitörtök adig is Dolgoztunk
 Mejét kilencz felé el is daraboltunk
 Jó izü étkekét azokból csináltunk

Ezt a verset egy kézirat után híven, s így természetesen
 íráshibáival együtt másoltam le. Talán így is van némi értéke,
 bár a nép ejtését nem adja vissza.

SONNENFELD MÓR.

Gyermekjátékok.

H i n t á z ó.

(Dalolva). Éggy üveg alma, két üveg alma, három üveg alma,
 négy üveg alma, öt üveg alma, hat üveg alma, hét üveg alma,
 nyolcz üveg alma, kilencz üveg alma, tíz üveg alma.

Tíz, tíz, tiszta víz,
 Tekenőbe buborék,
 Belehót a mátká.
 Mivel harangozzunk?

Két boros korsót
 Összekoczogtassunk,
 Avval harangozzunk.
 Szájj lé szatyor a szekérről,
 Nem a té pénzéd ára ;
 Amott jön egy sárga csikó,
 Ugorj a hátára.

(Szentés.)

JESZENÁK RAFAEL.

Gyermekversikék.**K i o l v a s á s .**

1.

Étyém petyém petymájáro,
 Szóló rigó rakonczáro,
 Czérnáro, czinégére,
 Hücs ki disznó a mezőre.

2.

Gyerték gyerekek szentétyházbo,
 Ötözzünk fő pap ruhábo.
 Incs—kincs té vaty kint.

(Bakony vidék.)

FISCHER IGNÁ CZ.

Családnevek.

Abod. Butak. Bene. Bede. Bács. Böjthe. Bedő. Bartha.
 Bardócz. Bajka. Balogh. Baloga. Boga. Butulyás. Bod. Benkő.
 Csutak. Czintos. Csulak. Csiszér. Császár. Dedán. Dancs. Daczó.
 Dánér. Dobra. Dakó. Donát. Daragics. Falka. Gác. Gyönös.
 Gecző. Gócz. Göbbencs. Hamar. Hangár. Hodor. Hankó. Hodosi.
 Jakócs. Kósa. Király. Koréh. Keresztes. Kerestely. Köpe. Kajcsa
 Köntes. Komán. Kovács. Kis. Molnár. Majorán. Menes. Majláth.
 Milinte. Mihály. Méda. Muha. Nagy. Gyárfás. Pataki. Pellei. Pu-
 lugor. Salati. Sikó. Sorbán. Sass. Szavály. Serester. Sinka. Séra.
 Szabó. Tankó. Tartsa. Téglás. Zaizon. Vásárhelyi. Vitályos.
 Váncsi. Vaska. Villikó. Vallancs.

K i h a l t c s a l á d o k : Andrád. Szilágyi. Székely.

(Háromszék.)

GÁBORFI KÁROLY.

Gúnynevek.

Z s i d ó k é : Máczkó. Fületlen. Étlen. Kancsi. Diligát. Kala-
 pács. Csirapánczél. Kigyó. Rékszom. Czimbolons. Zsizsik. Rén-
 cses. Ibola. Kanyádam. Joszé. Tapogató. Firiss. Csámpás. Valo-
 gas. Csippás. Gombos. Hentés. Tökös. Totola. Rövidlábú. To-

pánkás. Mingyákéri. Füstös. Báróbikficzvakaródi. Hégyés. Burgó Szobaszosz. Búdös. Kanyegér. Zocsó. Pörgöl. Pántlikás. Rabinák. Kajnadár. Kurta. Ódal. Sódar. Buki. Taknyos. Ali. Szellemfi.

(Dergecs. Somogy m.)

Ifj. Szűcs István.

Állatnevek.

Heves megyeiak (v. ö. II. 142.)

Lovak: Anus. Dervis. Jéllasics. Kesely. Mirza. Mokány. Páva. Pécár. Rabló. Ráró. Szattyán.

Ökrök: (jármos ökrök; mindig négy-négy képez egy fogatot: a melyik 1. helyen van megnevezve, az az „első hajszás“ a 2. „első csás“, a 3. „rudas hajszás“, a 4. „rudas csás“) Agyas, Szeles; Villás, Daru. — Nyalka, Vendég; Bátor, Gobos. — Haty-tyú, Vidra; Gatyás, Ingés. — Pásztor, Bojtár; Rigó, Kárász. — Csárdás, Buár; Csákó, Szarvas. — Bobé, Halász; Zsombó, Pénzés. — Gyűrű, Méggyes; Göndör, Pirók. — Villám, Gyertyás; Pásztor, Fütykös. — Csákó, Bicskás; Gatyás, Tornyas. — Bojtos, Vizsla; Hajas, Pengő. — Forrás, Zsombó; Babér, Szőke. — Vezér, Virág; Huszár, Kajla. — Citrom, Zeller; Rajna, Vitéz. — Nyalka, Kalmár; Virág, Kesely. — Szarvas, Rendes; Tánczos, Káplár. — Dudás, Kulacs; Gyöngyös. — Zsandár, Bárán; Sugár, Tambur. — Betyár, Páva; Hajas, Héja. — Hétyke, Kincses; Pompás, Cséngő. — Gyilkos, Pogán; Forrás, Káplár. — Viklér, Timár; Körmös, Pergé. — Kardos, Boros; Szégén, Fogoly. (22 fogat.)

Bika: Laczi.

Tehenek: Bagoly. Balog (a szarva félre áll.) Csonka. Fátyol. Galamb. Jámbor. Kőkény. Ringyó. Sármány. Szőke. Tuba. Tündér. Vállás. Virág.

Kutyák. Amor. Arany. Arczos. Blakk. Bogár. Czipra. Czigány. Csárdás. Fótos. Lotyó. Mókus. Narancs. Nero. Pindsi. Pompás. Sándor. Selyém. Talpas. Tunika. Villám. Virgencz.

(Heves-megye.)

SIMONYI ZSIGMOND.

Népdalok.

1.

E maráczi hírs lányok
Mind totyafeszésbe járnak.
Ném köll nekém totyafeszés,
Az én lajbim ugys helés.

(Marác.)

2.

Kocsmárosné angyalom,
Van-e bora a csapon?
Ha nincs bora a csapon,
Ném is lehet angyalom.

DONNER LAJOS.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. JUNIUS 15.

VI. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

22. Gazdász. Bölcsész. Festész. Történész. Építész.

A felsorolt szók a Nyelvör 50. lapján (IV. köt.) felállított elvek 6. pontjával állnak ellenkezésben. A hiteles analogiák tanúskodása szerint ugyanis az -ász -ész képző csak tárgynevekből alkothat főneveket, azonkívül funciója is világosan kiszabott, meghatározott, t. i. valami tárgygyal bánást, vele és benne való foglalkozást jelöl; pl. hal-ász, vad-ász, kert-ész, bányaász, stb. A festész, történ-ész, épít-ész tehát hibás alkotások, mert igetökből vannak képezve; a gazdász, bölcsész ugyan denominativ képzések, de mégis hibás szók, mert jelentésük ellenkezik a képző funciójával; gazdász, bölcsész ugyanis az analogia szerint annyi, mint gazdákkal, bölcsekkel bánó. A gazdász szó is világosan beszélő példája ama ténynek, hogy az újítás nálunk valóságos betegséggé fejlődött; különben érthetetlen dolog volna, hogy miért kellett egy régi általános használatnak örvendő szót, ezt hogy gazda kiküszöbölni, s helyébe egy fonák alkotást hozni a forgalomba. A czímbeli szók helyett tehát ajánljuk a következőket, a melyeknek egy része régibb szó, s jobb íróinknál már a nélkül is használatban volt: oeconomus: gazda, oeconomia: gazdaság; philosophus: bölcselő, philosophia: bölcsélet; malen: festeni, maler: műfestő v. képiró, färber: kékfestő, anstreicher: mázoló, malerei: műfestés vagy képirás; geschichtschreiber: történetíró, geschichtschreibung: történetírás; architekt: műépítő, architektur: műépítés.

23. Figyelmeztet és társai.

Újabban gyakran találkozunk az irodalomban egyéb hasonlók között különösen a *figyelmeztet* igének oly sajátos használatával, melyben lehetetlen meg nem ütköznie az ép nyelvérzéknek. Használják ugyanis e kiható igét absolute a cselekvés szenvedő tárgyának kijelölése nélkül. Igaz, hogy nyelvünkben van számos oly átható ige, mely megtűri az itt említett független használatot; pl. ha azt hallom: János szánt, Péter ír, ebben egyáltalában nem botránkozom meg; ellenben az ily mondatban: János figyelmeztet, Péter tudósít (ez állítmányokat absolute véve), bizonyosan mindenki valami különöst, idegenszerűt érez. Megmondjuk az okát is miért.

Minden nyelv mondatainak szerkesztésében a kétértelműség, az értelemzavar elkerülésére törekszik. A figyelmeztet-féle igéknek előbb említett használata pedig a nyelvszellemnek éppen ezen törekvésével jön erős összeütközésbe; mert azon használat által a cselekvés tárgyának személye (első, második, harmadik személy) van kétségessé téve.

Vannak ugyanis cselekvések, melyeknek tárgya rendes használatban kizárólag csak dolog, tehát 3-ik személyű; más részről vannak oly cselekvések, melyek kizárólag személyekre mennek végbe, ez a személy pedig lehet első, második, harmadik.

Általánosan ismert a magyar nyelvnek azon törvénye, hogy a cselekvésszó (ige) mellől bármelyik személy képét viselő névmás tárgyesete kimaradhat, ha a mondat valamely eleme vagy általában a helyzet világossá és magától értetődővé teszi a személy melyik voltát. Pl. Hí (. . . .), hogy menjek el; tehát engem. Hínak (. . . .), hogy menjetek el; tehát titeket. Híja (. . . . .), hogy menjenek el; tehát őket.

Az is világos törvénye nyelvünknek, s ebből a három példából is látszik, hogy tárgyatlan ragozású igének csakis első vagy második személyű kihagyott tárgy felelhet meg; s a 3-ik személyes névmásra, mint kihagyott tárgyra, csupán tárgyi ragozású ige utalhat.

A fentebbiekből már most önként következik, hogy ha a csupán személyekre (emberekre) vonatkozó cselekvést je-

elő igék tárgyatlan ragozású alakjai a személyes névmás tárgyesetének elhallgatásával mondatnak ki: a hallgató vagy olvasó mindig 1-ső vagy 2-ik személyű tárgyat képzel oda, még akkor is, ha a szóló általánosan, a cselekvés tárgyának ki nem jelölésével óhajtaná a cselekvést kifejezni. Például, ha azt olvassuk, hogy X. képviselő *figyelmeztet* a súlyosbító körülményekre: a nyelv szigorú logikája szerint engem vagy téged, minket vagy titeket tolúl tárgy gyanánt a halló lelkébe, holott X. képviselő nem akart sem engem, sem téged stb. figyelmeztetni, hanem csak egyáltalában a figyelmet akarta felköltteni azon körülményekre.

Másként áll a dolog az oly igékkel, a melyeknek tárgyuk vagy kivétel nélkül, vagy a legtöbb esetben dolognév szokott lenni. Ezeknél ugyanis a tárgy nélkül kimondott cselekvés a dolog természete szerint nem utalhat sem az első, sem a második, hanem csak is a harmadik személyre. Ha azt hallom, hogy Péter ír, eszem ágában sincs azt érteni rajta, hogy engem, vagy téged; hanem tudom, hogy valamit, vagy írást ír. A megrótt használatban ellenben a *figyelmeztet* által czélzott tárgy nem lehet *valakit*, vagy *mindenkit*, mert a figyelmeztetés e szólásban egész általánosságban van kimondva; a *figyelmeztet* pedig causativ természeténél fogva okvetlenül valamely személyt feltételez, a melyet alakilag is ki kell fejeznünk. A kifogás alá vett igék ugyanis mind causativumok, azt jelentik, hogy a grammatikai objectum cselekszik voltaképen (*figyelmeztetek* = eszközlöm, hogy valaki figyeljen); ezért szükséges tehát ez utóbbit, mint a logikai alanyt multhatatlanul kifejezni.

Ha tehát a *figyelmeztet*-féle igék absolut használata kétértelműséget szül, s a szóló vele nem költheti fel a halóban a kifejezni kívánt fogalmat, az ily nemű használat általában kiküszöbölendő, s helyette a czélnek inkább megfelelő kifejezések teendők. Így a *figyelmeztet* helyett: *felhívja*, *irányozza* a figyelmet (ebben már meg van a tárgy habár általánosságban is jelölve); a *biztosít* helyett: *biztosítást nyújt*; *tudósít* helyett: *tudat*, *tudtúl ad*; *emlékeztet* helyett: *emlékeztetbe hoz* stb. Például Jókai: Örök béke, 4. 120. lapján e kitélt: „A h—i csilagda arról *tudósított* (nem engem v. téged stb.), hogy a

köd a D—n is fölül terjed“, így kellene kijavítani: „A h—i csillagvizsgáló tudatta (t. i. a z t), hogy stb.

Összeállítjuk itt azon igéket, melyek nem tűrik meg a megrótt általános használatot: *biztosít, emlékeztet, értesít, felhív, felszólít, figyelmeztet, int, kapat* (rákapat), *kényszerít, kér, óv, ösztönöz, rábeszél, rábir, sürget, tanít, tudósít, útasít*. Megegyeznek mindnyájan abban, hogy szenvedő tárgyuk legtöbbször személy, s csak kivételesen lehet egypárnál dolog is; továbbá mellettük a személy tárgyraggal, a dolog *ra*, vagy egy párnál *től* raggal áll. Némileg kivételes a *tanít*, melynél különben *ra* raggal álló távolabbi tárgy, mint szenvedő tárgy is eléfordúlhat (tanítom a gyermeket a zenére; de lehet: tanítom a zenét is), s ép ezért ez utóbbi esetben használható absolute is, mint: Mit csinálsz? Tanítok (t. i. tudományt). De nem jó lenne: Folytonosan *tanítunk* (e. h. tanítjuk vagy hirdetjük), hogy a népnevelés az államok fő-fő támasza. (V. ö. az egészre vonatkozólag Nyelv. II. 259—262.)

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

III. Birtokos összetételek.

7. §. Birtokos összetételeknek kell még vennünk a főneveknek kapcsolatát ilyen szavakkal: módra, tájban, közben, korában, léteire, számra, melyeket gyakori használatuk miatt már-már névutóknak tekintünk és rendszeren külön is írunk. Példák: galambmódra E. II. 146. páva módra N. I. 82. karika módra Ny. III. 477. fejedelem módra A. III. 170. bagoly módon Balásfi, Ny. III. 448. éjfél tájban N. I. 502. uzsonna tájban u. o. 403. dél tájban A. III. 275. dél tájatt A. II. 228. éjféltájig K. 283. — út közben R. I. 378. vacsorálás közben u. o. 363. táncz közben u. o. 501. futás közben A. III. 244. (bujdosásom közben N. II. 332.) menyasszony korában E. II. 103, K. 143. vándor színész korában P. gyermek koromban P. 587. ebédkorig, Sajósztp. végzés. — jó leány létemre A. III. 311. font számra A. II. 275. fő számra u. o. 97. csöpp számra F. u. 70.

Hogy itt csakugyan birt. összetételekkel van dolgunk, bizonyítják ilyen kifejezések: ürge módjára E. I. 186. csillag, gyémánt módjára II. 80. forgatás táján. K. 369. kenyér ebéd táján N. II. 420.

De hisz végtére ide vonhatnók a névutók és névragok legnagyobb részét is; mert asztal alatt = asztalnak alatta, azaz az asztal aljában; szekrényben (azaz -benn, beln-, belén) = szekrény beljében; ebédkoron (rövidítve: -k o r), ebéd korában stb.

8. §. Érdekes lesz több tekintetben a fent elsorolt birt. összetételeknek statisztikája. 659 összetétel közt van:

1 szótagú elő taggal s 1 szót. utó taggal (pl. ágyyszél)			.....	141.
1	"	"	2 " " "	(bércztető) ..... 87.
1	"	"	3 " " "	(csőszkaliba) ..... 21.
2	"	"	1 " " "	(ablakszem) ..... 189.
2	"	"	2 " " "	(asszonyvagyon) ..... 153.
2	"	"	3 " " "	(árpapírulás) ..... 23.
2	"	"	4 " " "	(emberemlékezet)..... 1.
3	"	"	1 " " "	(atyafiharcz) ..... 28.
3	"	"	2 " " "	(atyafijóság) ..... 14.
3	"	"	3 " " "	(katonarégula) ..... 1.
3	"	"	4 " " "	(gerendatemerdekség) 1.

Összesen: 659.

Kettőt látunk ezen kimutatásból:

1) Hogy nyelvünk a hosszú összetételeket nem kedveli, mert a 659. közt négynél több szótagú csak 40 van; 2 szótagú 141; 3 szótagú 276; 4 szótagú 202; 5 szót. 37; 6 szót. 2; 7 szót. 1.

2) Hogy az összetételnek 2. és 4. szótagjára az utótagnak első szótagja csak 293 esetben, tehát az összes eseteknek nem egészen 45 %-jében jut, különben mindig a 3. szótagot képezi. Ezt nyelvünknek egyéb ugor nyelvekkel közös trokhaikus jelleme okozza, mely csak a páratlan (1, 3, 5) szótagokat szereti hangsúlyozni. Természetes, hogy sokkal inkább simúlnak ezen trokhaikus ejtéshez az olyan összetételek: ajtósark, ágyúdörgés stb., mint az ilyenek: éroldal, lányszerelem. És nekem úgy látszik, a (két szótagú) faág, éjfél, búnbak-féle összetételekben a második tag még kevesebbet tart meg eredeti hangsúlyából, mint a bércztető, csőszkaliba, atyafiharcz-félékben.

9. §. Egy fölötte érdekes pontra térünk most át: a birt. összetételeknek kettős ragozására. Ez akkor áll be, ha a birt. összetétel birtokos viszonyba lép egy más szóval, pl. szemfény: „szeme fénye lől már az egész nemzetnek“ A. II. 233. szürujj: szüröd ujjá N. I. 380. Itt tulajdonképen nem lehet már szó összetételtől, az öszszetétel megszűnik, a tagok syntaktikus szerkezetbe lépnek: szem fénye, szür ujjá; aztán így illeszkednek a mondatnak egyéb viszonyaiba: szeme fénye, szüröd ujjá. Ez a föloldás könnyebb érthetőség kedvéért történik: (Azért nincs igaza Justinak (üb. die zusammensetzung. d. nomina im indog. 26.), mikor azt mondja, hogy névnap csak látszólag összetétel, mert azt mondjuk: nevem napja.) a nyelv t. i. világosan meg akarja jelölni, hogy az első tagot (szem, szür) lépteti új birtokos viszonyba, tulajdonítja meghatározott személynek, nem pedig a másodikat (fény, ujj). Ilyen feloldásnak példái: Ablakfiók: ablaka fiókját A. III. 300. Agyvelő: agya velejében Pázm. M. Ny. VI. 408. Ajtófél: ajtóm fele N. II. 89. Ajtósark: ajtód sarkát E. II. 156. Atyafi: atyám fiai P. 70. atyja fia A. II. 17. atyánk fia Ny. III. 187. Állcsont: álla csontja N. I. 425. Baltanyél: baltája nyele P. 57. Csecsbimbó: csecse bimbója N. II. 241. 243. Csillagfény: csillaga fénye V. Z. I. Csizmasark: csizmám sarka E. I. 100. csizmad sarka u. o. 23. Dárdahegy: dárdája hegyén V. Z. III. Életfolyás: élete folytát V. Z. I. Életpár: életem párja N. II. 334. A. III. 302. Fejal: fejem alja Ny. II. 48. E. II. 108. K. 25. feje alja N. I. 205. A. II. 325. Fejbódulás: feje bódulása Matkó. Ny. II. 70. Fejbúb: feje búbja A. II. 144. Fejtető: fejem teteje N. II. 412. P. 169. 180. feje teteje P. 399. stb. Fültő: a fül tövit Ny. II. 232. Fülhegy (N. II. 421.) fülük hegyit K. 469. Gatyamadzag: gatyám madzaga N. I. 469. Gyomorrágás: gyomra rágásával Balásfi Ny. III. 445. (gyomra ímelygése Matkó Ny. II. 70.) Hajfürt: haja fürtje A. I. 318. Hajszál: hajad szála Ny. II. 70. haja szála N. I. 404. A. II. 134. stb. Házfal: háza falát A. I. 357. Házföld: háza föggye K. 319. Ház nép: háza népe N. I. 470. Háztáj (pl. úri háztáj Ny. III. 165.) „a kend háza tája“ Népd. „szép házok tája volt“ N. II. 412. Háztető: háza tetejét Ny. I. 271. Hidláb: hidunk lába N. II. 292. Ingujj: ingem ujjá N. I. 77. inge u. A. I. 318, Ingváll: patyolat az inge válla Gy. A. gon. most. Kapufélfa: kapum félfá-

jára K. 95. Kenyérhéj: kinyerének héja K. 9. Képmás: képe mása A. I. 364. II. 463. képetek mása Vas. Ujs. Ny. II. 80. Kézírás: keze írása A. I. 343. Kézmű: keze műve A. II. 231. Kéznyél: kezem nyele T. Kézszar: kezem szára N. I. 506. Kézügy: kézügyön v. keze ügyibe M. Ny. VI. 334. Koponyacsont: koponyád csontja Matkó Ny. II. 27. Könnycsepp: könnyének egy cseppje A. II. 160. Könnyhullás: könnyének hullása P. 51. Kutgém: a kutam géme. E. II. 128. Lábdübörgés: lába dübörgésin A. II. 356. Lábhegy: lábod hegyén E. II. 161. Lábnyom: lábom nyoma u. o. 251. lába ny. N. II. 338. Ny. II. 383. A. II. 134. lábuk Ny. A. I. 383. stb. Lábszar: lábam szára N. I. 284. lába sz. Ny. III. 319. Lábujj: a lábod nagy ujját Ny. III. 320. Lófark: lova farka Matkó Ny. II. 31. Lópatkó: lova patkója N. I. 421. Napfény: napomnak fénye P. 21. Napsugár: napom sugara K. 175. Ny. I. 329. Névnep: neved napja N. II. 321. P. 451. Ny. III. 519. neve n. u. o. stb. Nyakcsiga: nyakad csigája N. II. 272. nyaka cs. P. 592. K. 357. nyaka csigolyája Ny. I. 182. Nyaktő: nyaka töve N. I. 509. Nyelvjárás: nyelve járása F. u. 4. Orczabőr: orczája bőribe Ny. II. 85. Ostornyél: ostorom nyele Ny. III. 288. Örömnep: öröme napjára u. o. 285. Pártérdek: pártja érdekét A. II. 450. Sirfa: sirod fája E. II. 228. Sirhalom: sirom halma P. 89. sirod h. 168. Sirkereszt: sirom keresztje E. I. 104. Szájíz: szája ízi F. u. 25. szájunk íze Pázm. III. 505. Szárnycsattogás: szárnyad csattogása P. 295. Szárnylebbenés: szárnya lebbenése A. II. 166. Szekérrúd: szekerem rúdja K. 222. szekere rúdja Ny. III. 85. N. II. 402. A. I. 219. 248. Szemfény: szemem fénye N. I. 85. P. 283. szeme fénye A. II. 192. V. Z. I. III. szemünk f. F. Ny. I. 125. szemük f. A. I. 398. F. u. 50 stb. Szemgödör: szeme gödrébe A. III. 271. Szemgyökér: szemed gyökere M. Ny. VI. 350. Szemhéj: szemem héja P. 71. szeme h. Ny. I. 42. A. II. 332. 341. 439. Szempilla: szemem pillája N. I. 56. Ny. III. 236. P. 15. szeme p. K. 413. P. 591. A. II. 160. Szempillantás: szeme pillantása A. II. 11. Szemvilág: szemem világa K. 106. P. 594. szemed v. E. II. 80. N. I. 81. szeme v. K. 370. A. III. 234. szemik v. K. 404. stb. Szívdobogás: szíved dobogása P. 595. 408. Szívfájdalom: szívem fájdalma N. II. 142. 76. 77. Szőrszál: szőre szála K. 124. Születésnap: születése napja N. I. 110. II. 317. Szürgallér:

szűröm gallérja N. I. 72. II. 332. Szűruij: szűröm uja N. II. 201. Ny. II. 335. E. I. 111. 183. szűröd u. N. I. 380. szüre u. u. o. 382. 482. Térdkalács: térdem kalácsa u. o. 243. K. 158. E. II. 63. Ujjhegy: uja hegyére A. II. 302. Útszél: „A Pojána uttya széjin“ K. 108. Vadhús: vada húsát A. II. 230. Vállcsont: válla csontja u. o. 24. Vállhegy: válla hegyére A. II. 318. E. I. 193. Várpiacz: váratok piacza A. II. 131.

Látjuk tehát, hogy a feloldás, vagy inkább az összetételnek elejtése ilyen esetekben mind a népnyelv, mind jobb íróink tanúskodása szerint még oly annyira élénk, hogy törvényszerűnek kell tekintenünk; ennél fogva helyesen jártak el azok, a kik az ez elleni vétségeket megrótták, pl. Ny. I. 144. 145. 196. 236. 285. 292. 389. 433. II. 77. 313. s köv. (Csak azt nem kell hinni, hogy nyelvünk ilyen esetben ellentétben áll a német nyelv kifejezése módjával; mert pl. lovam lába a németben sem lesz „mein pferdefuss“; gyermekhangok a m. kinderstimmen, de „gyermekeim hangját hallok“ korántsem lesz: „ich höre meine kinderstimmen.“) Azonban találkoznak kivételek is ezen szabály alól, még pedig meg lehetős számmal. Így:

1. Ha az új birtokos vagy valóban azonos vagy képleg van egynek véve az összetétel első tagjával; nem mondhatom pl. honfim sebe, ha én magam vagyok a honfi, hanem azt kell mondanom: honfisebem; Kisf. K. sem mondhatta: hollója szárnyaival, hanem „Holló-szárnyaival lebegett a zordon enyészet“, mert magát az enyészetet képzelte azon hollónak, melynek szárnyairól itt szó van. Ilyenek még a sok közül: Amazon szépséged, istennőalakod A. II. 421. A királyné az áspiszemivel K. 396. Vén asszon bornyúfogát K. 331. Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje A. II. 19. Gerliczeszivedet A. I. 311. Gyermekkorára u. o. 164. 172. Milyen harcsaszája van. V. Ny. III. 305. Hattyúdalom P. 136. Nemzetének hattyúéneke A. I. 174. Emlékezetnek holdsugári Tompa. Honfisebedet P. 148. Juhászbotom N. I. 51. Lángarczotok A. I. 393. Lovagsarkantyúm A. II. 404. (az ő) lovag szobra u. o. 176. Lókörmé volt u. o. 222. Lúdmérgedet V. Ny. III. 306. Az anyám mátkagyűrűjét. K.

479. Rablánczomat N. II. 40. rablánczunk P. 375. rablánczaiban P. 291. Detre hegyezte rókafulét A. II. 340. Öse saslakára Kölcsey. Sólyomszárnyaidon. A. II. 445. P. 15. Sólyomszemét Tompa. Szamárfüledet N. I. 42. Tolvajköpönyegét A. III. 170.

2) Ha csak az egész összetétel által jelölt tárgy birtoka az új birtokosnak, nem pedig az első tag, akkor ez természetesen ismét nem veheti föl a birtokos ragokat, pl.: Csecskorától Ny. II. 182. Tiz küllőnek kerékagyán M. ny. IV. 373. Kutyaöröm A. I. 275. A gyeppókfonalán A. II. 113. Örökös tavasznak reményszíne A. I. 5. Szélütése A. II. 19. Egymás tyúkszemét taposták A. I. 229.

3. Mindig egységes szavakkal vannak ragozva — tudtomra — a következők: disznóól, gabnaszál, gomblyuk, hajnalcsillag, hideglelés (v. ö. fölebb szélütés) ingváll (kivéve a fönt idézett helyet), juhnyáj és hasonlók; kerékvágás, kútfő, mennykő, napszám, országút, sátorfa, szemfödél, szélvész. (Lehetne talán 2. §. I. 1. d)-be sorolni) testvér (talán nem is birtokos összetétel, hanem 4. §. A)-ba való; egy test és vér) tűzhely, virágszál (rózsaszál, levendulaszál stb.). Pl. disznóólunkat N. II. 331. az ember gabonaszálait N. I. 493. gomblyukamban P. 89. szép reményeink hajnalcsillagánál P. 16. a hideglelésöd Ny. III. 278. ingváll K. 126. Ny. II. 285. juhnyájam N. I. 376. beszéde kerékvágásába A. II. 118. kútfeje Tompa. mennyköve V. Z. III, a napszámát Ny. III. 85. a betyárok országútja P. 459. sátorfám P. 58. 377. sátorfája T. szemfödélét N. II. 417. A. I. 373. haragom szélvésze P. 92. tűzhelyem A. II. 77. tűzhejje K. 207. rózsabimbóm N. I. 254. édes levendulaszáloom E. II. 55.

Févaly természetesen mindig együtt marad, mert a nyelvérzék egyszerű szónak veszi (a févallyára N. II. 420.); szemöldök (szemöldököd E. II. 109. v. ö. F. u. 176. K. 45. 146. stb.) és galambbug is, talán azért, mert a második tag magára nem használatos. — De

4) Találunk ilyen alakokat meglehetősen számmal azon összetételekből is, melyeknek az általános szabály szerint

kettős ragozásuknak kellene lenni. A föltünőbb példák a következők: Rózsám házának ablakévegire K. 11. Ágytetejekben Balásfi Ny. III. 496. Ágy veleje P. 593. A kocsmáros ajtóféfájába Ny. III. 321. (v. ö. fönt kapum féfájára). Arczredői A. I. 208. Arczképemmel, lel kem arczképével P. 243. A szűz Mária czipecsattya Ny. 557. Nyalka csizmanyomod (!) udvaromba látszik E. II. 27. Csizmarojtját A. III. 181. Elövette a csizmaszárából N. I. 497. Csókolja csizmatalpa helyét. A. III. 233. Dárdavasával V. Z. III. d. vasammal u. o. V. Derékalja (v. ö. fönt feje alja) N. II. 146. derekajam K. 14. Életpárja A. I. 233. 246. Élettörténete P. 207. Fültövénél Ny. I. 272. Még a fülhegye sem A. II. 137. A gatyakorczomba N. I. 73. (u. o. 129. gatyám korczába). Hajfürtét V. Z. I. hajfürteimet A. II. 465. Hajszála u. o. 143. P. 67. 207. Haskérgén a manó lyukat vágott N. II. 16. Hátgerinczfájdalma A. II. 191. Az én galambomnak . . . csinos házeleje E. II. 168. Házfödélteken P. 29. Házföldeteken Ny. III. házföggye. K. 207. Házgerendám E. II. 237. A (gazdag öreg ur) háznépe N. I. 447. A vitéznek hónaljába A. II. 137. A kantárszára N. II. 53. Rózsa lovam . . . piros kantárszíja E. II. 154. Sirva mégy el házam előtt, megöleled kapufáját E. II. 126. kapufélfám N. II. 346. kapuzábém K. 186. Kardvasa V. Z. III. A. III. 234. Kaszanyelem Ny. II. 527. E. II. 77. 151. Képmása (v. ö. fönt képe mása) A. II. 167. 464. Kézvonásim u. o. 446. Koporsószegevel u. o. 39. Könnyecseppje P. 360. Az én könnyhullásom N. II. 5. könnyhullásim K. 156. Lábdobajja A. III. 412. Lábinai A. II. 53. Lábnymától u. o. 11. Lábszáraikbú Ny. III. 234. A mentegombjai A. I. 164. Menteuja u. o. 183. Nyilvesszőm N. II. 392. Országczímerünk A. II. 124. Ostornyelem N. I. 465. (kétszer) 468. Papucsarkától A. III. 283. Lovam patkószege Ny. III. 288. E. I. 212. Patkónyoma Tompa Sz. László kir. A kend pipaszára E. II. 149. A rudszöge hulljon el E. II. Sarkantyúszege P. 39. Sír fádra K. 223. Sírhal mom N. I. 285. II. 200. sírhalma P. 189. 347. Sírver mem N. II. 99. Sisakállazója A. II. 396. Sisakellenzője

u. o. 94. Szemfájásomkor P. 118. Szemfényünk P. 375. szemfényei P. 464. A szemfödelét N. II. 417. Szemintésemre A. II. 462. Szempilláid P. 187. szempillái A. I. 210. II. 437. Szemsugárából a tündér leányoknak P. 599. Cséri szemvilága A. III. 198. Szívfájdalma A. I. 188. Szívütésem Tompa, Harangszó. Szívverésem P. 469. szívverése A. II. 444. A fiu szűrujja N. I. 378. 379. II. 248. A I. 227. Tarisznyszerű E. II. 227. Vella nyelem u. o. 151. A te sárga kesztyűd Lesz a kimulásood, a te piros csizmád Lesz a vérontásod N. II. 5.

Mind ezek helyett a fönt látott szabály szerint azt várók: véred ontása, szűre ujja stb.; és csakugyan ezen összetételeknek nagy részét megtaláljuk fönt is a szabály szerint ragozott alakok sorában. Azonban a kivételeknek nagy száma (körülbelül felök a népnyelvi közleményekből) azt bizonyítja, hogy ama szabály mai napság már nem áll olyan határozottan és ingatlanúl. Sőt már Faludinál is találjuk ezen kivételes ragozásnak egyes feltűnő példáit; így „mikor előadja bölcs elmeeleményeit“ F. n. 14. (v. ö. elméjek tegnapi találmányival“ u. o. 33.) „a bölcsnek elmejárást“ u. o. 45. Mind ez azt mutatja, hogy ezen birt. összetételek mind inkább megállapodnak és megszilárdulnak. (Talán a német nyelv példájának is van része benne). Ennek még egy jele az, hogy a 3. §. említett ünnepnap, lúdtikmony hasonlatára még ilyeneket is találunk: köfejfa K. 371. kükeresztfa Ny. III. 318. éveg köszikla K. 144. Itt az összetételhez már annyira egységes képzet fűződött, hogy az egyik tagban rejlő jegyet (fa, kö) a nyelvérzéknek egészen el kellett felejtienie azon pillanatban, mikor ilyen ellentétes jelzőket (kö-éveg) tulajdonít az egésznek.

SIMONYI ZSIGMOND.

A NYELVÚJÍTÁS APOLOGIÁJA.

II.

Μήνιν ἄειδε θεά!

Ha a haraggal egymagával tönkre lehetne tenni az ellenséget, akkor ma, Toldy Ferencz értekezése után három hónappal, az orthologia már valamely hant alatt porladozna,

s hasztalan írnák sírjára a vigasztaló „feltámadunk“ szót. Szerencsére azonban tudjuk Liviusból, hogy vana sine viribus ira; s ha nem tudnók is, Toldy haragja megtanított volna rá, mely abban különbözik az Iliás-beli $\mu\eta\nu\varsigma$ -tól, hogy nincs s nem volt benne semmi $\omicron\lambda\omicron\mu\epsilon\nu\eta$. Mikor ezt az értekezést végig hallgattuk, a melyben bizonyítás és czáfolat csak mint kiáltó apostropha szerepeltek, azt gondoltuk, a harag csak palást, s arravaló, hogy az okok teljes meztelenségét födözze; mikor azonban nyomtatásban megjelent, s láttuk, hogy a lyukak és szakadások olyan argumentumfélékkel ki vannak utólag foldozva, legott meggyőződünk, hogy e harag nagyon is komoly volt, valódi Ajax haragja, a kit felháborít a gondolat, hogy neki egy lenézett, kicsinyelt ellenféllel kell síkra szállani, a kinek ellenében komoly küzdelemre gondolni sem kell: „quique tulit pretium jam nunc certaminis hujus, quo quum victus erit, secum certasse fertur“; azért elég, ha egy Kronionféle szemöldökfelhúzással állunk ki ellene a síkra.

Az értekezés azon a kijelentésen kezdi, hogy az akademia s a nemzet a bátran és szerencsésen fogamatba vett s végrehajtott nyelvújítást tetteleg elfogadta; aztán a felháborodás hangján felkiált: „s ime az új ósdi iskola ma az egész nemzet által szentesített nyelvújítási elvet megtámadja, s ezzel megtagadja a nemzet műveltjei s az irodalom nyelvérzékét s azt egyedül a parasztságnak itéli oda; ekkép nyelvünket a régi szegénységébe taszítaná vissza, s azon izlési körbe, melynek legkedvesebb élvezete a foghajma és bagó; s miután pár év előtt az igeragtant zilálta össze, most az akademia subventióján élő Nyelvőr lapjain indít harczot a nyelv gazdagításának és szépítésének“ (4—5. l.). Első kétségtelen bizonyítéka tehát annak, hogy mily fölséges, magasztos, dicső a neologia, s mennyire alant járó, silány, semmit érő az orthologia, a mint az idézet hangja tanúskodik, a harag, a méltatlankodás. De nem háborító gondolat-e s ennélfogva nem a legégbekiáltóbb jogtalanság-e az, hogy ez „az orthologusok nevét méltatlanul bitorolt új ósdi iskola“ például a „bátran és szerencsésen“ megalkotott *vigarda* szót, a melyet „a nemzet műveltjei s az irodalom helyes nyelvérzéke szentesített“, ki akarja küszöbölni, s helyette a „foghajma szagú, bagó ízű, parasztos“ *vigadó* ajánlásával

„nyelvünket régi szegénységébe akarja visszataszítani“? Nem zavarja-e föl az epét még a legbárányabb természetű neologusban is, mikor látnia kell amaz eszeveszett törekvést, a mely a „bátran és szerencsésen“ készült s a „nemzet művelteji által elfogadott“ *látideg, látcső, látszer* sat. „az irodalom nyelvérzékének tetsző“ compositiók kiírtása mellett buzgókodik s azon „naivsággal“ áll elé, hogy az ósdi írók, például Pázmány, *látó hely*-t írtak, a foghajma szagú parasztság meg úgy mondja hogy „a két *látó szemem*“? Hát „oda jutottunk-e ismét, hogy Kazinczy után is újra meg kelljen védenünk az új törvényt?“

Hallatlan ennek az új ósdi iskolának a vakmerősége, és büne éktelen! Ki ne találná megfoghatónak, jogosultnak azt a nemes haragot, a mely az értekezést kezdettől végig „átlengi“? De hogy hasznára vált-e ez a harag az értekezésnek és a neologianak, vagy inkább kárára, azt akarom ez alkalommal részletekbe ható fejtegetéssel kimutatni.

A fő vád így hangzik: „Az új ósdi iskola nyelvünket régi szegénységébe akarja visszataszítani s azon izlési körbe, melynek legkedvesebb élvezete a foghajma s a bagó; s az Akadémia subventióján élő Nyelvörben harczot indít a nyelv gazdagításának és szépítésének“.

Lássuk először is az „ósdi iskola“ czímezést. Hogy ez a más eszével gondolkodók nagy seregének félrevezetésére s ad odium movendum van kitalálva, azt a higgadtan ítélők tudni fogják. Ha ugyanis Toldy értekezése az „ósdi“ néven a schlendriánt érti, akkor ez a cím épen nem illik ránk, a kik tudvalevőleg épen a magyar nyelvtudományban divatos schlendrián ellen küzdünk egész erőnkkel. Ha meg azt akarja jelenteni, hogy mi azok közé tartozunk, a kik nem ismernek más tekintélyt, mint a régi irodalom nyelvét, akkor akár szándékosan akár szándéktalanul, de valótlanságot mond; mert ez iránynak alig van nálunk egyen kívül más képviselője, s az sem a mi táborunkban áll. Ha meg harmadszor azt a jelentést tulajdonítja neki, hogy az ósdiak ellenségei a neologianak, s ez utóbbi szón azt érti, hogy az egy jelentésű a nyelvnek törvényes eszközökkel való gazdagításával, akkor ismét az akarva tévesztés vádját vonja ma-

gára; mert a szavak ingatag jelentésével játszva, olyasminék üldözésével vádol bennünket, a minek épen legbuzgóbb védői vagyunk.

Most nézzük a vád első tételét: hogy mi nyelvünket régi szegénységébe akarjuk visszataszítani.

A Nyelvőr programjának kezdő sorai így hangzanak: „Mit akarunk? Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszállítását“ (Nyr. I. 1. l.). Érthetőleg van ez mondva? Vagy a rossz szók kiküszöbölését s helyesekkel pótlását lehetséges nyelvszegényítésnek mondani?

Midőn a nyelvjavítás munkáját megkezdendők felszólításunkat közre bocsátottuk, a többi közt így szólottunk: „A vizásságok felsorolása még nem orvoslás; szükségkép karöltve kell járnia vele a helyes magyarosság kimutatásának is“ (Nyr. IV. borítéklap 3.); más helyen pedig (Nyr. IV. 1–2. l.) ez áll: „A kifogásoltak helyébe ajánlandó szókra nézve első sorban a régi irodalmat, a népnyelvet s a nyelvjárásokat tekintjük fő forrásunknak; ide számítjuk még az újabb irodalomnak netalán kevésbbé ismert azon alkotásait is, a melyek semmi tekintetben kifogás alá nem esnek. Hogy sok esetben, kivált az új kori s tudományos fogalmak elnevezésében a szóképzést is föl kell használnunk, az magától érthető.“ Mi van e sorokban világosan kimondva? Nem az-e, hogy a korcs szókat helyesekkel pótoljuk, s ha kell új képzésekkel is? Van-e itt csak egy árva betűvel is arról szó, hogy mi nyelvünket meg akarjuk szegényíteni s szükséges szavaitól megfosztani? Kettőt nem lehet, nem szabad föltennünk az értekezés írójáról; az egyik, hogy vádolt, a nélkül hogy e nyilatkozatainkról tudott volna, a nélkül hogy majd negyedfél éves működésünknek irányát tisztán föl nem ismerte volna; a másik, a mit nem szabad föltennünk, hogy e nyilatkozatainkat olvasta, de meg nem értette. De ha olvasta és megértette, akkor mondja meg nekünk, miként fér össze az igazsággal, a mely célja a tudományos kutatásnak és vitatkozásnak, az a ráfogás, hogy mi szegénynyé akarjuk tenni nyelvünket, hogy mi a nyelv gazdagítása ellen indítottunk harczot? Magvalljuk, hogy valami

erős okokat különben sem vártunk a neológiától, de ily gyöngye fegyverre, erre az ultimum refugiumra mégsem voltunk el készülve.

Hasonló ráfogás, a melynek bebizonyítását a Nyelvőr félre nem magyarázható törekvésével ismerős olvasó bizonyára elengedi, hogy mi az irodalomtól a helyes nyelvérzéket kivétel nélkül megtagadjuk, s hogy a nyelvet parasztossá akarjuk tenni. Az első ellenében a sok közül elég legyen azt az egy adatot fölemlítenünk, hogy mi a magyaros érzékű újabb írók közül néhányat a Nyelvőr IV. 289. lapján névszerint fel is soroltunk; a második állításra nézve pedig egyszerűen hivatkozunk magára a Nyelvőrré, hadd bizonyítsa az, micsoda parasztosság van a nyelvében, s vajjon igaz-e, hogy annyira kiérzik belőle a foghajmaszag és a bagóíz.

Látjuk tehát, hogy az értekezés nem igen válogatós a fegyverek megválasztásában; okok helyett majd ráfogással él, majd pedig ferdítéssel áll elé, a mint ez utóbbit Volf György adatok idézésével már megelőzőleg kimutatta (Nyr. IV, 154—163. l.). Azt nem is vesszük számításba, hogy milyen lóhátról szól hozzánk, mi hozzánk, szegény „Piripócsi Jonathánokhoz és Jónásokhoz“, a kiknek „naiv, kétszáz év előtti primitív felfogására komolyan nem is akar reflectálni“ (17. l.), a kiknek „elmés nyelvjavító indítványait országos hahota fogadta“ (12. l.); s hogy a Nyelvőrt két ízben is (5. és 11. l.) „az Akadémia subventióján élő lapnak“ nevezgeti.

Ezeket csak úgy bevezetéskép említettem meg. Most nézzük, hogy védi meg Toldy Ferencz a neológiát, az „új törvényt“, a mint a 3. lapon nevezi, az orthologusok nevét méltatlanul bitorolt új ósdiak ellen.

Első bizonyíték. „Révai a magyar nyelv történeti alapokon nyugvó szerkezetét, Kazinczy meg a magyar nyelv gazdagítása és szépítése szabadságát vívta ki, s a nemzet tetteleg mindakettőt elismerte; s azóta az irodalom s az élet bátran és szerencsésen haladt az új törvény útain“ (3. l.). Ez az „új törvény útain való szerencsés haladás“ mindennapi szavakba öltöztetve annyit tesz, hogy ki ne látná tehát,

hogy a neologia jogos, törvényes, helyes? Quod erat demonstrandum.

Első kérdés. Miképen függnek össze Révai megállapításai egy részről s más részről a nyelvújításnak (a Barczafalvi-Helmeczy-Bugátfélét értjük) jogosultsága? Bocsánat e kíváncsiságunkért, de fölötte szeretnők, ha a t. értekező kielégítené.

Második kérdés. Micsoda logika szerint következik abból, hogy szabad a nyelvet gazdagítani s szépíteni, az, hogy a neologia feltukmált alkotásai helyesek, kifogástalanok?

Harmadik kérdés. Ha Révai a történeti nyelv adatai nyomán származtatta le megállapításait, micsoda címen nevezik őt az újítók a maguk emberének? Hisz Révai e szerint maga is első rangú ósdi volt?

Második bizonyíték. „Vessük össze Versegly nyelvét a Jókai regényei nyelvével; vessük össze az 1825-ki s az 1875-ki országgyűlések, törvény és törvénytörvények nyelvét (olvasta valaha Toldy a „Budapesti Közlöny“ hirdetéseit?); vessük össze az akkori orvosi iskola nyelvét az inashús és ikráshús, a forró s a félbenhagyó hideglelés korában, s ma (Ki kaczag itt?) az izom és mirigy, a forró s váltólázak nyelvét: s kérdjük, csak a mi, vagy nem nagy részben a miképp érezteti azt a roppant haladást, milyent más nyelv csak egy pár századon át mutat fel? Ki óhajtaná vissza ama kor nyelvét s áldozná fel neki azt, melyet nemzetünknek a neologia teremtet?” Az ok és okozat viszonya itt is kézzelfogható: a mai nyelv nem mondja inashús, hanem izom, tehát a neologia alkotásai jogosak, törvényesek, helyesek. Különben igaza van az értekezésnek, midőn azt állítja, hogy különösen a miképp érezteti azt a roppant haladást, a melyet nyelvünk a neologia föllépte óta tett. Azt nem mondhatjuk, hány század, hanem hány ezred évnek kellett volna például a neologia buzgó fáradozása nélkül addig elfolyini, míg annyira vihettük volna, hogy magyarul így beszélhessünk, a mint a neologia segítségével ma hála istennek beszélhetünk: „Ha a hörghurut a legkisebb hörgőkben székkel, akkor a tüdőürcsék nyákkal és hámsejtekkel vannak megtöltve s a környirészek leg-

dag os ak"! Nem igazi pocsék ehhez képest az „ikráshús“ s a „félbenhagyó hideglelés“ korának a nyelve? S ki áldozná fel ennek azt az előbbi, „melyet nemzetünknek a neologia teremtet“? Jogosan, nagy jogosan kiált fel tehát a „neologia teremtésének“ emlegetése után Toldy ekként: „Újra is azt mondom, bátran nem csak, hanem szerencsésen is haladtunk!“

Harmadik bizonyíték. „Az új orthologia az előadásnak a neologia vívmányai felhasználásával olyatén szabatosságával vív, hogy sokakat eltántoríthat“ (5. l.); s ismét: „Hogy az új orthologusok szabályosan, szabatosan és nem parasztosan, sőt literatorie és szépen írnak, annak köszönhetik, hogy az újítók irodalmán nevelkedtek fel“ (6. l.). Ebből ismét világosan következik, hogy a neologia olyan mint az anyatej, édes, ízes és tápláló; ha ő nem lett volna, most olyan szépen és szabatossággal be sem bizonyíthatnók, hogy a nyelvújítás mily tömördek erőszakosságot követett el nyelvünkön; sőt ki tudja, Pázmány is tudott volna-e nélküle olyan megragadó, magvas, velős magyarsággal szólni?

S ezzel finita comoedia, plaudite, be van bizonyítva, hogy a nyelvújítás, úgy a mint előttünk áll, jogos és helyes, s hogy a nemzet a nyelvjavítók ősz elmélete fölött kimondta a napi rendre térést, s hogy hiába való a cruscának a berzenkedése, erősen elkésett az ő sententiája. Több argumentum nincs; de nem is kell. A mi oly erős, ingatlan alapon áll, mint a neologia, az nem retteg semmiféle vihartól, bátran szemébe néz, ha kell, még az utolsó ítéletnek is.

S mi az az erős alap, a mi keményebbra gránitnál, ingatlanabb az ég sarkainál, a melyen nyugszik, a melyből készült s a mely összetartja a neologia pyramisát?

Felelet: a nyelvérzék.

S ha kérdjük, hogy mi a nyelvérzék? Mi nem merünk válaszolni rá. Mondja meg az, a kinek legtöbbet juttatott belőle az atyáskodó természet, mondja meg nekünk maga a neologia!

Először is tehát: „A nyelvérzék egy neme az inspirációnak, melylyel rend szerint nem a grammatikus, hanem a szellemes író bír.“ (23. l.)

Másodszor: „A nyelvérzék a szóalkotásban első kellék“ (u. o.).

Ez, úgy hisszük, világos beszéd. A nyelvérzék inspiráció; de inspirációja a grammatikusnak rend szerint nincs; a szóalkotásban azonban első kellék a nyelvérzék-inspiráció: tehát a grammatikusnak hallgass, fogja be a száját, valahányszor szóalkotásról járja a beszéd.

Mielőtt kissé jobban szemügyre vesszük ezt a prometheus-szikrát, mely a hetedik égből pattant alá a magyar nyelvszellem árendásai számára, lássuk még előbb azokat a csudákat, a melyeket véghezvisz.

Kiérezi, látja, tudja, a mit nem éreztek, nem láttak, nem tudtak az ó testamentom összes prófétái, a mit nem látott Pythia, a mi titok volt Dodonában, Hammonban, Delosban, Cumaeban, a mit ki nem magyaráztak a „Babylonii numeri“, sem Chaldaea matematikusai. Érzi például, hogy *csürhe csür* és *he, varsa var* és *sa, ponyva pony* és *va* elemekből áll (10. l.); érzi, hogy „a *komor*-ban és *keser*-ben a *kom* a derűnek, a *kes* az édesnek sajátlag is, átvive is ellentéte.“ (u. o.)

„A *jutány*-nak átlátszó-e az értelme? S ki nem érti? A nyelvérzék megérezte, hogy mit jelenthet, s reá nyomta helyeslése bélyegét.“ (22. l.)

„A *térime* élni fog, ha a grammatikusoknak nem tesszik is, csak a nyelvérzéknek tessenek.“ (26. l.)

„A nyugvó gyökök és képzők jelentései ritkán tiszták és átlátszók; de elég, ha megközelítik fogalmainkat; a többi a nyelvérzék végzi.“ (27. l.)

„Nyelvünk élő nyelv, melynek a nemzet nyelvérzékében élő gyökerei vannak.“ (u. o.).

„A nyelvérzék szükségből tágít a törvényen.“ (25. l.)

„A rosz elbukott magától; a nemzet helyes nyelvérzéke elejtette azt.“ (4. l.)

„A szóújítást a nyelvérzék magától, a Nyelvör nélkül is el tudja intézni.“ (8. l.)

„Raktár, rakpart, láthatár és száz ilyen helyesek, mert kellettek a nyelvérzéknek.“ (15. l.)

„Igen is védem a nyugvó képzőknek ismét használatba vételét; ne féljünk, a nyelvérzés ellenőrizni fogja azt.“ (17. l.)

„Itélőszéki végzés nélkül is lesz a józan s finom fülű nyelvérzéknek annyi esze, hogy az oly felesleges komikumok (mint *csirbur*) meg ne gyökeredzzenek.“ (19. l.)

„Egyesek túlbuzgósága vagy ízléstelensége correctivumot talál mindig a nyelvérzésben, mely a nem szépet, nem alkalmast elejti ezentúl is, mint elejtette eddig.“ (16. l.)

„A *czégér*-ből szabad volt *czég*-et csinálni; ily esetben minden attól függ, kell-e a nemzetnek. Be jó sokszor, hogy a nyelvérzés nem oly bölcs, mint grammatikusaink!“ (17. l.)

Ó csudatevő, mindenható Nyelvérzés! a ki piros pünkösdi napján tüzes nyelv alakjában először is leghivebb szolgádra, Bartafalvi Szabó Dávidra leszállottál, és leszállottál azután Helmeczyre, Bugátra, Kovacsóczyra és a többi jámborokra, és elárasztottad őket tudományod malasztjával, szállj le, könyörgünk, mi reánk is szegény orthologusokra; világosíts fel bennünket; csöpögtesd lelkünkbe csudálatos malasztodat; nyisd ki szemünk előtt mindentudóságodnak ragyogó tárházát, hogy lássuk és megértsük bámulatos titkaidat; szabaddíts meg bennünket attól a keserves kenyértől, hogy arcunk izzadságával kelljen fáradnunk, dolgoznunk, meghalt őseink avas illatú szavait és mondásait följegyeznünk, bagóózó hangokra figyelnünk, pogány nyelveket tanulnunk; éreztesd velünk kegyelmes jóvoltodat, hogy dicsérjünk és magasztaljunk Petőczczel, Kovács Frigyessel és Táncsicscsal egyetemben, a ki az Etymológiával és Analogiával él és uralkodik valamint a Magyar nyelv Rendszerében, úgy a Nagyszótárban is örökkön örökké. Amen.

Hogy mennyit juttatott abból az inspirációból neologusainknak a nyelvérzés, arról a legközelebbi alkalommal.

SZARVAS GÁBOR.

KÉT ÉLES TŐR NEM FÉR EGY HÜVELYBE.

Nem a „Vasárnapi Újság“-on múlt, hogy ez az igazság még most sincs megdöntve, mert 18. száma „irodalom és művészet“ rovatában ugyancsak pártolta a neológiát is, meg az orthológiát is, minthogy az ő állítása szerint „szükség van mind a kettőre“. Vajjon csak egy perczig is gondolkozott-e azon, hogy e két elnevezésnek mi a jelentése? Tegyük meg helyette mi. Nézzük, mi értelemben használták az újítók, mert hát ők találták ki s ők voltak velük olyan nagyra. Mikor nyelvünket nyomorék korcszókka, idegen szólásmódokkal és más efféle undokságokkal tömték s valamelyik józan gondolkozású, ép nyelvérzékű ember e cselekedetüket nyelvrontásnak merte bélyegezni, mindig nagyúri büszkeséggel mondogatták: hogy ők nem afféle szegény orthologusok, hanem dicső neologusok, az újság egyik kelléke a szépségnek s „a szépség nem a helyesség“. Ebből kettő tűnik ki; az egyik az, hogy a ki a helyességét sürgeti, az az ő nézetük szerint ellensége az újnak; a másik meg az, hogy a helyes ugyancsak az ő nézetük szerint rút.

Az első csak tévedés, de a mennyiben másokkal is el akarták hitetni, egyébnek is mondható. Toldy Ferencz csak az imént sem átalotta kimondani, mikor pedig az ellenkezőre már annyi bizonyítékot szolgáltatunk neki, hogy a helyesség védői ellenségei minden új szónak s nyelvünket arra a szegénységre akarnák visszaszorítani, melyben a magyarok bevándorlásakor volt. Hogy ez milyen nemű fogás, arról most nem szólok; elég ez ellen a Nyelvőr olvasóinak igazmondására hivatkoznom; nem nyilatkoztattuk-e ki már számtalanszor, hogy nem keressük, milyen új vagy milyen régi a szó, csak jó legyen; s a nyelvtisztító társaság is nem pártolta-e a *vigadó*, *egyesület*, *rejtvény* szokat, melyek bizony nem régiek; sőt nem csinált-e maga is új szokat, mikor a *birós*, *birósság*, *járó*, *bölcsőház*, *menedék-ház* s több efféle szokat ajánlotta? Lám az orthologusok mennyire nem ellenségei az újnak! Még maguk is új kifejezéseket alkotnak! De Toldy szerint az is újítás, ha idegen szót kölcsönzünk, elhált szót fölélesztünk, tájyszót általános használatra segítünk s közönséges szóra új értelmet ruházunk. No az „új orthologusok“ ezt a kívánságát is teljesítik. A Nyelvőr ugyanis nem egyszer szólalt fel ama magyarmiskaság ellen, mely még a szükséges idegen szó előtt is becsapná az ajtót; a nyelvtisztítók meg fölélesztették a régi *útvesztőt*, általánosították a különben szintén régi, de a tájnyelvben is eléforduló *ivad*-ot, s az „*ein-stellen*“ (den gehalt) kifejezésére ajánlották a más értelemben

eddig is szokásos *lefog* ígét; hiszen ők épen azt tüzték ki maguknak, hogy minden, oly szó helyett, melyet kiirtandónak nyilvánítanak, másikat, még pedig jót teremtsenek elé. Hogy mondhatja tehát még is valaki, hogy a nyelvet szegénynyé akarják tenni, s hogy minden újnak ellenségei? Ez kereken kimondva ámitás. A helyesség védőjéről hogy is lehet föltenni, hogy az újat üldözi; hiszen a helyessel nem az új, hanem a helytelen áll szemben? Ennélfogva az újítók kegyes engedelmével az orthologus elnevezést, legalább abban az értelemben, melyet ők adtak neki, alázatosan visszaautasítani bátorkodunk.

Nem árt itt egy kis kitérés sem. A helyesség védői, a mint már mondtam, maguk is alkotnak új szokat, mert meg vannak győződve arról, hogy valameddig a nemzet él, mindig szüksége lesz új kifejezésekre, valamint meg arról is, hogy e szükség sokkal nagyobb mértékben mutatkozik most, mint az újítás idejében, mikor a nyilvános élet nem volt oly élénk, nem volt oly sok oldalú s a külső nemzetekkel való érintkezés is közel se volt oly szoros mint manap. Azért sürgetik, hogy a szóalkotás eszközeit jó karban tartsuk, s a mennyiben elromlottak volna, ismét kijavítsuk; mert átláthatja akárki is, hogy rossz eszközökkel semmire se megyünk, nem hogy a nagy szükségnek eleget tehetnénk. És az újítók épen most kezdenek csökkönösödni. Sem azt nem akarják megengedni, hogy az ő módjuk szerint azaz korcszókka, barbarismusokkal s soloecismusokkal gazdagítsuk a nyelvet, sem azt nem, hogy tisztességes úton pótoljuk a szükségést. Szidják az új író nemzedéket, különösen az újságírókat, hogy mért rontják a nyelvet; pedig ezek nem követhetnek el oly vétséget, melyet a nyelvújítás történetéből ne lehessen igazolni. Szidják a nyelvtisztítókat is, mert ezek meg abban a balhitben élnek, hogy az újítók, még ha csupa jót alkottak volna is, a nemzeti nyelvnek nem adhattak meg mindent s a szükség forrását nem tömhették be örökre. Hja az újítók alapnézete a quod licet Jovi. Jupiter persze Kazinczy, Szemere, Helmecki, Bugát, meg még egy pár kortársuk; minden más emberben Jupitert csak olyan alakúnak látják, a hogy e galans isten a szép Európával van ábrázolva. Hogy ez a nézetük, azt Fogarasi akadémiai földvasásából, de még inkább Toldyéból minden pillanatban hajlandó vagyok kimutatni; ezúttal azonban más dologom is van.

Hogy megint tárgyamra térjek, az egyik tanulság, melyet az újítók nyilatkozataiból merítettünk, az volt, hogy a ki a helyességet sürgeti, ellensége az újnak. Ez el van intézve. A másik meg az, hogy a mi helyes, az rút. Ez aztán már nem tévedés, hanem

kiméletesen szólva tájékozatlanság. Kazinczy valóban nem tehet róla, hogy követői úgy compromittálták. Ő azzal, hogy „a szépség nem a helyesség“, nem azt akarta mondani, a mit hívei ennek alapján szóval, tettel tanítottak. Bizonyosan nem úgy értette, hogy az szép, a mi helytelen, hanem úgy, hogy a helyesség egymagában még nem szépség s még nem elég az irodalomban, kivált a költőiben. A szépség a helyességen alapszik ugyan, de még valamivel több, valamivel magasabb. A dolog ugyanis így áll: a helyes a legalsó fok, ezen mint alapon emelkedik a szép, s mind a kettőn a jó. A mi tehát helyes, nem következik, hogy szép is vagy jó is legyen; de a mi akár jónak akár szépségnek akar tekintetni, az okvetetlenül helyes is tartozik lenni. Ennek illusztrálására elegendő egy példa is. Bizonyára helyesen van mondva, hogy „meghaltál s orczád halvány lett“. De szépen is? A költő ugyanezt így fejezi ki: „végsőt mosolyga orczád s a halál leszedte róla szép rózsáidat“. Ez is helyesen van mondva, de még azonfölül szépen is. Az első mondás tehát azt mutatja, hogy lehet valami helyes, a nélkül hogy szép volna. De már megfordítva nem áll. Mert szüntessük meg a második mondás helyességét, s azonnal elenyészik szépsége is. Egyebet se kell rajta változtatnunk, csak forgassuk fel szórendjét, teszem így: mosolyga orczád végsőt s leszedte a halál szép rózsáidat róla“. Látni való, hogy még jobban is föl lehetett volna dúlni, hanem hát csak így is szép-e? Nem. Mért nem? Mert helytelen. Tehát a szépség nem lehet el a helyesség nélkül. De ez utóbbi, kivált a szépirodalomban, egymagára még nem elegendő; s azért Kazinczy méltán követelte a költőtől, hogy ne csak helyesen, hanem szépen is írjon. Csak aztán követői el ne ferdítették volna szavait.

Már most forduljunk megint a „Vasárnapi Újsághoz“. Nem igaz-e, hogy az újítkók roppant nagyra voltak a neologia és orthologia elnevezésekkel? Nem igaz-e, hogy Toldy Ferencz csak a legújabb időben is a mily nagy ájtatossággal „flóttázta“ el a neologia szót, ép oly nagy megvetéssel durrantotta ki az orthologia nevét? E két elnevezés tehát az újítkók nézete szerint nagyon a fején találja a szöveget, s így ugyancsak az ő nézetük szerint a neologia magasztalásra, az orthologia ellenben megvetésre méltó valami. De ha az orthologia kifejezés, mint maguk is értelmezik, helyes beszédet jelent, mi akkor a neologia? Szó szerint új, értelem szerint azonban egészen más mint a helyes, vagyis világosan mondva: a neologia helytelen beszéd. A neologusok tehát a helytelen beszéd hívei; s ezt nem én híresztelem róluk, hanem e szép bizonyítványt maguk adták magukról, mert

mint mondom, ama két elnevezést ők találták ki. De akkor hogy lehet „a neológiát éppen annyira pártolni, mint az orthológiát”? Mintha csak azt mondaná a „Vasárnapi Újság”: „Részünkről éppen annyira pártoljuk a helytelent, mint a helyeset”. Én úgy értelmezve, a hogy az újítkók értelmezik, még az orthológiát sem pártolnám; mert a mely törekvés a nyelvet tunya mozdulatlan-ságra, örökös tespedésre kárhozzatná, nem sokkal kevesebbet ártana, mint maga a neologia. No de az orthologia, mint már láttuk, a nyelvünket gazdagító és művelő eszközöket nem akarja használatlan hevertetni. Mind erre gondolt-e a „Vasárnapi Újság”? Már csak a saját hasznáért is kérjük, hogy máskor ne játszó a szavakkal, hanem a mit mond, elébb jól megfontolja értelmét; mert látja, ellenmondásba keveredik. Csak legalább megelégedett volna azzal az egygyel, hogy „éppen annyira pártolja a neológiát mint az orthológiát”, hanem szükségesnek is állítva mind a kettőt, még rá is duplázott. Mert kellően vagyis az újítkók megállapítása szerint, tehát a mi nyelvünkön szólva, nyelvrontásnak értelmezve a neológiát, bizonyára maga se tudná megmondani, mi szükség lehet rá; ha csak azt nem veszi, hogy nála nélkül az orthológiának nem volna dolga. Hanem hát még a miatt se igen aggódjunk; mert nyelvrontó biztatás nélkül is mindig akad. Ez a fajta legfeljebb kevesbedik, de soha ki nem vesz. Azért alkalmasint ezentúl is lesz, a ki akár „tudva s akarva”, akár tudatlanul s akaratlanul „botol”, s így az orthológiának is majd csak jut mit írtogatnia. Hogy tehát a neologia nem szükséges, azt már most bizonyára a „Vasárnapi Újság” is megengedi. Mert hiszen lehetetlen, hogy a ki „föltétlenül helyesli az orthologia célját s elismeri szükségét”, a neológiát is igazán szükségesnek tartsa, főképen mikor azt a célzt jól ismeri s helyesen mondja, hogy az orthologia a kontár szóalkotás, a szók értelmének elferdítése, az idegen szólásmódok, a helytelen mondatszerkezet és a megbomlott szórend ellen száll síkra. Mind e bajt ugyanis éppen a neologia idézte elé. A „Vasárnapi Újság” a „hivatalos büroí stilust” s a „mohón és hevenyében fordító journalistikát” okolja ugyan, de tudhatja, hogy ezek maguk is a neologia áldozatai, s hogy csak azt a mérget terjesztik, melyet a neologia csepegtetett beléjük. Én se mondom ártatlanoknak; mert minek ittak a neologia kábító szeszéből; de azt se találom szépnek, hogy a neologia, garázdálkodásukat látva, mossa a kezét s még ő, a ki leitatta, kiabálja: üsd a förtelmes részegit. Azért bizony csak a neologia az oka, hogy az a tenger piszok „már egészen elárasztotta irodalmunkat, folyvást eliszapolja a tiszta tösgyökeres magyarságot s már-már fenyegeti a legjobb

írók, sőt magának a népnek is ép nyelvérzékét". Ha nem tekin-
tem is az orthológiát, még se tehetem föl a „Vasárnapi Újság-
ról", hogy az ily ártalmas törekvést csakugyan szükségesnek
tartsa. Ha meg az orthológiát is hozzáfogom, akkor épen se hihetem.
Mert ha a neologióra igazán szükség van, akkor az orthológiára
lehetetlen hogy legyen. Mire is kellene? Talán arra való volna,
hogy a neológiával meddő harczot folytasson, s hogy a kettő egy-
más munkáját egyre lerombolja? Vagy a neologia, vagy az or-
thologia, de az egyik minden esetre elvetendő. Már most melyik?
Úgy hiszem nem nehéz a választás.

De valamit csak gondolt talán a „Vasárnapi Újság", mikor
a neologia és orthologia szókat leírta? Nézzük, mit? Az ortho-
logiát azonban ne kutassuk, most fontosabb a neologia. Mi te-
hát a „Vasárnapi Újság" neológiája? Nem mondja ugyan vilá-
gosan, mi jelentést tulajdonít neki, de egész fejtegetése mutatja,
hogy az ő neológiája nem más, mint a már általánosan használt,
mintegy megrögzött s így nehezen vagy épen se kerülhető rosz
szók megtartása. Mert hogy ezután is rosz szókat alkossunk
vagy más nyelvbeli vétségeket elkövessünk, arról ő sem akar
tudni. De látni való, hogy az olyan tulajdonképen nem neologia,
hanem legfeljebb szemethunyó orthologia. Mert a neologia már
a dolog természeténél fogva se conservatív, hanem csakis föl-
forgató lehet, mivel minden áron újat akar teremteni; tehát nem
elégedhetik meg sem a meglevővel, sem a szokott módon, tör-
vényesen alkothatóval. Az orthologia ellenben, természetesen
okszerűt érve, mindig a törvényt tartja szeme előtt. A mi tör-
vényes, akár már megvan, akár csak alkotható, az neki mind
megengedett, mind helyes. Ily értelemben conservatív s így ő
vele jobban megfér valaminek a megtartása mint a neológiával.
Ha tehát a „Vasárnapi Újság" neológiája csakugyan abban áll,
hogy egy pár rosz szónak megkegyelmezzon, akkor a neológiát,
ha mondja is, se nem pártolja, se szükségesnek nem tartja. Ha-
nem valamiben, úgy látszik, egy kicsit mégis a neologia részére
hajlik, mert egyhelyt azt mondja, hogy „Szarvasék egyenlő mér-
téssel akarnak mérni a költőnek és a prózaírónak, s amattól is
meg akarnak tagadni minden szabadságot a merev grammatika
sérthetetlen szentírása ellen, s pl. Petőfit és Aranyt, a kik pedig
legalább oly jól tudnak magyarul mint ők, elítélni kénytelenek
költői nyelvök némely szabadságaiért".

Itt egy pár naiv nézettel, meg egy kis furfanggal találko-
zunk. Mondja csak a „Vasárnapi Újság", miféle fogás az, hogy
Petőfi és Arany „legalább oly jól tudnak magyarul mint Szarvasék"?
Tudnak bizony jobban is. Hanem az itt a kérdés, hogy ama

szabadságaik milyenek? A minőségükön aztán nem változtat a Szarvasék magyar tudományának sem nagy, sem csekély volta. Továbbá bajos megérteni, ha vajjon Szarvasék valósággal elítélték-e Petőfit és Aranyt, vagy elveiknél fogva csak el kellene-e ítélniök? Ha tették, mondja ki világosan, hogy tették; de ne sejtessen olyat, a mi talán nem igaz. Aztán meg ha csakugyan elítélték, mondja meg azt is, hogy az egész Petőfit és egész Aranyt ítélték-e el, valamint azt is, hogy szabadságokért-e vagy hibákért, s még így is csak egy-kettőért-e vagy sokért? Mert ez mind fontos. Már most a dologra térve, világos, hogy minden azon fordul meg, hogy a „Vasárnapi Újság“ mit tart szabadságnak? Azt hiszem, hogy a mi szabad, az a törvény határain belül mozog. Ilyet megtagadni nem csak a költőtől, hanem akármily más írótól sem lehet. Nehéz is volna kimutatni, hogy Szarvasék még is tették. Még azzal sem igen törődtek, hogy valaki vét-e a grammatika ellen vagy sem; mert többre becsülik a nyelvet, mint a grammatikát; valamint a természet is bizonyára többet ér, mint valahány zoologia, botanika és mineralogia van összevéve. Aztán azt is tudják, hogy az a grammatika, mely a nyelvújítás ideje óta járja, nem annyira a nyelv törvényeit, mint inkább bizonyos embereknek sic volo sic iubeoját foglalja magában. De még ha különb volna se következés, hogy tökéletes legyen; mert a grammatika észlelésen alapszik, az meg nem mindig biztos. Egy szó mint száz, Szarvasék azt tartják, hogy a törvényt nem a grammatika, hanem a nyelv szabja meg, s a grammatika, ha megismerte, csak kimondja. Ha hibásan látott, természetesen nem követelheti, hogy valaki az ő szaván induljon. A grammatika ellen tehát lehet véteni; általában nem tanácsos ugyan, de néha még kell is. Így teszem, nem tudnám, a neologia grammatikájától néha hogy lehetne magyarul írni? Ha ilyen a „Vasárnapi Újság“ szabadsága, akkor megint nem lehet megtagadni sem a költőtől, sem más írótól; és Szarvasékról inkább azt mondhatni, hogy e szabadságok gyakorlását még sürgetik is. De minthogy Szarvasékat emlegeti és Szarvasék eddig mindig csak olyat üldöztek, a mi meggyőződésük szerint a nyelvbe ütközött, tehát valószínű, hogy a „merev grammatikán“, melynek „sérthetetlen szentírása ellen“ a költőnek szabad legyen vétenie, nem annyira grammatikát, mint inkább magát a nyelvet értik. No már ez ellen csakugyan nem szabad véteni, legkevésbé pedig a költőnek, a ki a nemzetiesnek kiváló képviselője tartozik lenni. A magyar költőnek magyarul kell írnia, tehát a magyar nyelv törvényeit kell követnie, ha kényelmetlen neki ha nem; mert a költő szükség hogy művész is legyen; tudjon szabadon, szépen mozogni

akármily szoros törvények közt is. A metrum nagy nyög ugyan, nem különben a rím is; de ki mondja, hogy a ki nem tud megküzdeni velük, lantot pengessen? Egyébiránt baj ugyan, ha a költő a metrumot meg a rímet elhibázza, de csak bizonyos, hogy nagyobb baj, ha a nyelv ellen vét. Mert amazok egészen külső dolgok, melyek a szépséget csak emelik, de nem tudják megadni. Van akárhány igazán költői termék, mely prózában van írva, és megfordítva akárhány metrumos rímes mű, mely minden egyéb, csak nem költői.)

Mégis nevezetes, hogy a „Vasárnapi Újság“, ha szabadságszerető szavait jól értem, a metrumot meg a rímet még a nyelv-nél is elébbvalónak tartja, és nem amazoknak, hanem ennek merevségéről panaszskodik. A költőnek pedig egy nyelv se merev, egy se szegény, egy se műveletlen; különben a költés, mint már máskor is mondtam (Nyelvőr II, 51.) lehetetlen, volna oly népek-nél, melyek még egészen fejletlenek. Már pedig a legbarbárabb népek csak úgy költenek, mint a legműveltebbek, tehát a legfejletlenebb nyelvűek csak úgy mint a legfejlettebb nyelvűek; és ezek is régenten, mikor nyelvük bizonyára képzetlenebb volt, csak úgy költöttek mint most. Senki se fogja művelteknek mondani az afghánokat, mongolókat, kalmukokat, kurdokat, jávabelieket, malajokat, és mégis oly csinos meséik, elbeszéléseik, népdalaik vannak, hogy akármelyik európai nemzetéi se különbek. Másrészt meg a németeknek már a XII. században olyan költői irodalmuk volt, hogy azóta se tudták utólni, pedig nyelvük időközben ugyancsak fejlődött. A nyelv nem akadálya a költő-nek, legfeljebb olyannak, a ki ügyetlen hozzá. Annak aztán persze hogy jobban ínyére van a neologia, mely mindent megenged, csak azt nem, hogy a költő magyarul írjon. Hiszen láttuk, hogy mikor Petőfi azon a szívből fakadt és szívhez szóló, tősgyökeres magyar nyelven kezdett zengeni, neologusaink a költőt nagy finoman parasztnak nyilvánították, mert azt a mesterkéletlen, természetes szép nyelvét alkalmasint bagóizűnek, meg hagymabüszűnek találták. A mi Petőfiben és Aranyban szép, abban nincsen része a neologianak; és a miben van, az nem szép. (Vagy talán a „Vasárnapi Újság“ szabadságai tették nagy költökké?) Magam is tudom, hogy itt-ott afféle szabadság csúszott a tol-lukba; de csak nem azért, hanem mind a mellett nagy költők. Nem ok nélkül használtam a csúszni kifejezést; mert szentül hiszem, hogy sem Petőfi, sem Arany szándékosan még csak gondolatban sem vétett a nyelv ellen, hanem hogy néha az általános nyelvromlás még az ő erős nyelvérzékükön is kifogott. De azért Petőfi Petőfi és Arany Arany maradt. Szabad-

ságaikat észre se vesszszük; de meg ha észre vesszszük se ő rajtuk, hanem a neologióán boszankodunk, mely még a legremekebb műveken is csorbát ütött.

Hanem abban az egyben igaza van a „Vasárnapi Újság“-nak, hogy Szarvasék „egyenlő mértékkel mérnek a költőnek és a prózaírónak“. Szarvasék t. i. nem a stílussal, hanem csak a nyelvvel foglalkoznak; mert amannak megítélése nem a nyelvészre, hanem az aesthetikusra tartozik. Az ő mértékük a nyelvbeli helyesség. És ezt ép úgy alkalmazzák a költőre mint a prózaíróra; mert a költőnek nyelvbeli vétségekre ép oly kevésbé lehet privilegiuma mint a prózaírónak. Hogy a költő miben különbözzék a prózaírótól, azt nem a grammatikus dönti el. Furcsa is volna, ha azt mondaná a költőnek: te itt nyelvbeli hibát követtél el, mert oly kifejezéssel éltél, mely csak a prózában járja. Nem azt felelhetné-e a költő, hogy: ez a kifejezés nem ütközik a nyelv törvényeibe, tehát nem nyelvbeli hiba; hogy pedig az előadás törvényeivel megegyezik-e vagy sem, ahhoz semmi közöd. A költők és prózaírók határvillongásaiba a grammatikus tehát nem elegyedik; egyenlítsék ki maguk s perlekedjenek az aesthetikussal. A nyelvész sem azt nem mondja, hogy ne különbözzenek egymástól, sem azt, hogy különbözzenek. Elég neki annyit tudni, hogy ha akarnak, különbözhetnek, ha nem, hát nem; mert a nyelv megengedi mind a kettőt; minthogy számtalan eszközt nyújt nekik a gondolat kifejezésre. Ki ezt, ki amazt választhatja, kiki a magának megfelelőt.

Ebből megítélheti a „Vasárnapi Újság“, mennyiben jogos a nyelvészeknek tett azon szemrehányása, hogy „a grammatika nekik minden, a szentírás, azonkívül semmi sincs, a mit a nyelv dolgaiban számba lehetne venni: sem a nyelvérzék, mely megbízhatatlan, sem a jóhangzás, czélszerűség, megszokás, a mi mind jogosulatlan szerintök“. No csak hogy köztük van az imádott megszokás, az az arany borjú, mely körül még a lusták se restek tánczolni! Hanem azért igaz, hogy a nyelvészeknek a grammatika, jól értve e szót, minden; azért grammatikusok. De már az még sem áll, hogy azonkívül semmit sem ismernek el. Hogy a nyelvérzék romlandó, azt a „Vasárnapi Újság“ se tagadhatja, sőt egy helyt ki is fejezi; hogy tehát a mely részben és a mily mértékben megromlott, annyiban egyszersmind megbízhatatlan is, azt szinte meg fogja engedni. De ki mondja, hogy jogosulatlan? Az írónak talán ne legyen nyelvérzéke? Nagyon is legyen. Mennél egészségesebb, annál jobb. Biztosítom a „Vasárnapi Újság“-ot, hogy a nyelvész is meg tudja becsülni az ép nyelvérzékét; mert nem hiába szereti ám Pázmánt, Faludit, Aranyt.

Csak magára nézve mondja elégtelennek, mert számtalan esetben hallgat. Vegyük csak az etymológiát. Megfejtje-e a nyelvérzék az *isten*, *ünnepe* és más efféle szokat? Megmondja-e csak azt is, hogy *csárda*, *zászló* kölcsönszók? Vagy akár azt, hogy *házi*, melyet, mellékesen legyen mondva, a „Vasárnapi Újság“ bevándorlottnak tart, igaz magyar kifejezés? Ide, valamint minden másfajta nyelvtudományi kérdés eldöntéséhez is még valami egyéb is kell. A kinek tehát magyar nyelvérzékén kívül egyebe sincs, az lehet nagyon jó író, hanem nyelvésznek csak kontár. Példa erre Vörösmarty. Hogy egészben véve igen jó nyelvérzéke volt, az tagadhatatlan; de a milyen nagy mint író, olyan kicsi mint grammatikus. A nyelvésznek tehát a legegészségesebb nyelvérzék is kevés; de az írónak mindenkor elég. A „Vasárnapi Újság“ láthatja, hogy Szarvasék a nyelvérzékét nem tartják jogosulatlanak, valamint nem tartják annak a jóhangzást sem. Csak hogy ez nem grammatikális dolog. Azt tudják, hogy a nyelv nem ellenzi; de nem ellenzi a rossz hangzást sem. Attól függ, ki milyen ügyes. Némelyik író úgy meg tudja válogatni a szavakat, hogy gyönyörűség hallgatni; másnak meg úgy nyikorog minden sora, mint a kenetlen taliga. Pedig a nyelv ellen lehet hogy egyikük se vét. A nyelvész megelégszik ennyivel is, mert csak a helyességet tekinti; a többi az aesthetikusra tartozik. De azért bizony nem mondja, hogy az írók ne írjanak szépen, valamint azt se mondja, hogy ne válaszzák a legalkalmasabb kifejezést. Jól teszik, ha a czélszerűséget követik; csak hogy ennek megítélése megint nem az ő dolga. Végül azt se bánja, ha a megszokottat pártolják; csak jó legyen. Hanem azt mégse higgyék, hogy a rosztat a megszokás jóvá varázsolhatja.

Már most ismétlem, hogy a nyelvész csak a helyességgel gondol, a többi nem tartozik rá; de azért nem állítja, hogy a helyességen kívül egyéb sincs, a mit az irodalom számba vegyen. Vegyen számba, a mit akar, hanem mindennek előtt tegyen eleget a helyességnek; maga se fogja megbánni, mert mint már mondtam, a helyesség a legalsó fok, az alap, mely nélkül nincs mire építeni a szépséget. Valóban nevezetes, hogy némely íróink, mikor a helyesség ellen szólnak, hogyan vágják maguk alatt a fát. Lehet-e még annál is kevesebbet kívánni, mint hogy valaki helyesen írjon? Hogy akar az költő lenni, ki még az egyszerű mindennapi közlésekben használt stilusnak is legelemibb, de legeslegelemibb követelését se tudja kielégíteni? Ugyan ne adjanak magukról a neologia barátjai oly silány bizonyítványt! Még többre is kérném, de már kifogytam a térből, s így a „Vasárnapi Újság“-tól is majd csak a következő számban búcsúzom el.

VOLF GYÖRGY.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK. *)

- Ábráz: ábrázat: jelenék
 angyal iszonyú ábrázban Fl. 125.
 embernek ábráza Év. 571. Dm.
 330. Fr. 53.
 addég Dm. 231. addok Év.
 552. addeglan B. 6.
 ajejt: óhajt B. 62. kit kiral
 ajejt vala tisztelni (quem rex
 honorare desiderat).
 ajejtat: óhajtás, kívánság
 B. 157.
 ajt: óhajt Év. 260.
 ajta: ajtó; a koporsó ajtára
 (sic) M. 69.
 ajtat: imádás Év. 895.
 ajtozik: desiderat Év. 114.
 alás: alvás M. 193.
 alázatot: humiliter Fl. 3.
 aláztat: humiliat Fl. 95.
 alcs: ács mester Év. 167. J.
 77. M. 40.
 áld: benedicít Fl. 48.
 áldomás: benedictio J. 838.
 áldás.
 áldottság: benedictio J.
 266.
 alkolmas: alkalmas J. 712.
 alkot: csinál, készít; alkos-
 sonk itt három hajlakot M. 45.
 állapik: meg-á. (ma csak
 tovább képezve: állap-odik) J.
 619. Év. 91. Dm. 111. M. 36. B.
 161. Th. 111.
 állat: lényeg Th. 65. Év.
 833. dolog J. 182. állatja:
 természete Év. 802. állat: sta-
 tus Fl. 112. eszköz Év. 101:
 statura B. 122.
 állat: állít Év. 552.
 felállatok: erigo J. 78.
 hátra állatá Év. 527.
 állhatatost: constanter M.
 164.
 alojt: vél Év. 123. M. 23.
 álnak: álnok B. 228. dolo-
 sus.
 általkodnak vala: erubes-
 cebant M. 143. a szolgák igen
 általkodának: erubuerunt servi
 vehementer. B. 170.
 állallják: revere buntur
 M. 95.
 általság; az kereszt fának
 általságra és hosszúságra Tn. 4.
 alonni: dormire Fl. 4. a
 gyermek száját megnyitva alun-
 néjek Dl. 15. alogyatok (dormi-
 te) M. 65. mű aluquank: (nobis
 dormientibus) M. 70.
 aló: alvó Dm. 129.
 angel: angyal Dm. 310.
 111.
 anne: annyi Év. 6. B. 14.
 stb.
 apol: csókol Év. 198. M.
 65. B. 81. Fl. 94.
 aprólék: igénytelen, kicsiny
 ember J. 150. Év. 379. Év. 26.
 aranyas: aranyos J. 10.
 áros: mindön örökségöket
 árossá tevén és eladwan Dl. 22.
 árul: elád; árold el mende-
 nedett (vende omnia tua) Fl. 6.
 asztalnak: asztalnok Dl.
 30.
 aszju: aridus M. 35.

*) A rövidítések a következők: B. = Bécsi, M. = Müncheni,
 J. = Jordánszky, Év. = Érdy, Év. = Érsekújvári, Th. = Tihanyi co-
 dexek; Fl. = Ferencz legenda, Dm. = Domonkos élete.

át k o z o t t s á g : maledictio
J. 260.

a v a g y b a r o m , a v a g y e m -
b e r (sive iumentum, sive homo)
J. 52. akár — akár.

a v o l : a v ú l M. 83.

a z o n ; a z ú r i s t e n a d j o n t i -
n e k t e k a z o n o k b a n e g y m a s h o z
v a l ó é r t e l m e t (det vobis idi-

psum sapere in alterutrum) Ér.
8. azt mondja, hogy az fiú azon
ki az atya es nem máss Ér. 114.
azonokban elmélködjél (medi-
taberis in eis) J. 216. stb.

a z o n n y i ; n é g y a z o n n y e i a t
(quadruplum) M. 154.

a z o n n a n m u l o k : p r a e t e r -
e u n t e s M. 68.

VOZÁRI GYULA.

IKER SZÓK.

Á b r i - f á b r i Ny. III. 562.

á t a - b o t á v a l : f e l ü l e t e s e n ,
á l t a l á n v é v e . Ny. III. 565.

á m i t - b á m i t : e l á m i t a n i .

b i z s e g - b o z s o g : h e m z s e g ,
h a s o n l ó a p i z s e g - p ö z s e g -
h ö z N a g y s z ó t á r .

c s á s z k á l - m á s z k á l a j á r -
n i t a n u l ó g y e r m e k , m i d ő n c s u s z -
v a - m á s z v a m o z o g . N s z . 148.

c s e k r e n - b o k r o n : t ü s k é n -
b o k r o n k e r e s z t ü l . N s z .

c s e l e - c s a l a : t ö b b s z ö r ö s
c s a l á s N s z .

c s e n e g - b e n e g : c s e n g b o n g .
N s z .

c s e n g e t - p e n g e t . Ny.
IV. 39.

c s e t t e n - c s a t t a n : c s e t t -
f é l e h a n g o t a d . N s z .

c s i h e l - c s a h o l a k ö l y ö k e b .

c s i r - c s á r Ny. III. 562.

c s i r i - c s á r é : ö s s z e - v i s s z a
k u s z á l t , ü r e s , h a s z o n t a l a n b e -
s z é d ; r e n d e t l e n i r k a - f i r k a , á k o m -
b á k o m . N s z .

c s ö r ö l - p ö r ö l . N s z . 148.

d e n e - d a n a . N s z .

d e r c z e - d u r c z á s k ö d o l :
D u g . E . II . 106.

d e r e - d u c s á l v . d e r e - d u -
r á l : d e r e - d a r á l . N s z .

d i l - d ú l : d ú l - f ú l . „Czigány
asszon dil-dúl.“ A „helembai
sühederek evvel tisztelik meg
a czigány matrónákat.

d ü n n y ö g - d u n n y o g . N s z .

d i r i b e l - d a r a b o l : d i r i b r e -
d a r a b r a v á g . N s z .

e g d e n - b e g d e n . Ny. III.
562.

é g y e d é r é m - b é g y e d é -
r é m . Ny. III. 559.

e g y e m - b e g y e m ; g y e r m e k
v e r s b e n f o r d u l e l é : e g y e m - b e -
g y e m , b i k a v é r . N s z . 148.

e l e m - b e l e m Ny. IV. 41.

e k c z e - m o n c z a N s z . 148.

e n c z e - b e n c z e k i s m e d e n -
c z e . E r d é l y i N é p d . é s m o n d á k .
107.

e r r e g - b e r r e g . N s z . 148.

g i c s - g ö c s . Ny. III. 513.

g i t h e s k ö d ö t t - g ö t h ö s -
k ö d ö t t . Ny. IV. 37.

g y ü r - g y ú r . N s z .

h i b e g - h a b o g . N s z .

h i b i t e l - h a b a t o l . N s z .

h o v a - t o v a D . E . II , 2 .

h ö z - b o z . N s z . 148.

huzó-vonó; doktorok, orvosok mind huzó-vonók. Erd. N. 243.

ideigháig, időre-hára: valahára. Nsz.

igyel-figyel. Nsz.

ijas-fias, kinek sok gyermeke van; növénytani értelem-ben: a minek sok apró, sűrűn nővő sarjai vannak. Nsz.

igyiridi bigyiridi; igyiridi-bigyiridi váradi vaskok. Nsz.

illeng-filleng. Nsz.

irics-irics. Nsz.

iszli-muszli: aprólékos. Ny. III. 282.

ityereg-petyereg.

ityi-pityi. Nsz.

izgat-bizgat. Nsz.

keczet-kaczat. Nsz.

kele-bolál: kerengél-bolyongál. Ny. II. 310.

kele-kótyál: kele-kolál. Nsz.

kézen-közön forgó. Ny. III. 500.

king-kong u. o.

kong-bong u. o.

koszol-bitól: koszpítól. Ny. II. 310.

kever-kavar. Nsz.

kiffeg-kaffog u. o.

kicsi-piczi kacsója. Erd. N. 293.

lehve-pihve. Ny. III. 540.

lépes-mézes. Erd. N. 265.

libbig-lebbeg.

libi-lábas: hóri-horgas; hevesmegyei szó. Nsz.

lifincz-lafancz u. o.

loczog-fecseg: licseg-locso. D. E. II. 285.

mizeg-mozog: izeg-mozog.

nyekeg-nyikog. Nsz.

nyiszál-ribál: nyisziribál. Ny. II. 310.

okkal-móddal. Nsz.

ököm-bököm: szúrom. Nsz.

ötöm-bötöm. Ny. III. 560.

pere-puty: piri-pöttön. Nsz.

pípes-búbos; nem is hagyják a sárba ama pipes-bubos szép tavaszi pacsirtát. D. E. 173.

ribi-rongyos. Ny. II. 310.

rihe-rongyos. Nsz.

ringat-bringat. Nsz.

serte-fertél: kerüli a munkát. Ny. II. 425.

súnnya-búnnya: sunda-bunda. Nsz.

suttog-buttog u. o.

szedi-vedi u. o.

tende-monda: temonda. Ny. II. 311.

előtertye-pertyéztem bicsakomat. M. D.

tombol-zombol a tivornya. Mindszenty. U. költ. Balde 153.

tibláb. Ny. I. 426.

ZIBRINYI GYULA.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

A növényország tankönyve.

Hogy az önkénytesen vagy idegen kaptafán gyártott helytelen és szükségtelen új szavak oly gyorsan elárasztották nyelvün-

ket, minden esetre annak köszönhető, hogy a beszédben is az újságot, a divatot hajhászszuk, s a paraszttól nem csak a ruha, de az úri beszéd által is óhajtjuk megkülönböztethetni magunkat. Ma a nemzet nagy része meggyőződött róla, hogy a nyelve pusztító szű alatt sínylődik, hogy ősi typusa, tősgyökeressége sarkából ki van forgatva. Ily körülmények között nem csuda, hogy még a burkus levegőt is rezgeti a magyar nyelvészeti díspota. (Heinrich is, magam is jelenleg Berlinben tartózkodunk.)

Ismeretes, hogy hogy került a fönt írt cím a Nyelvőr hasábjaira (1875. 226. lap); azonban Heinrich barátom sem okadatolta sokkal jobban a cím helytelenségét mint Klein Gy. úr, kinek különben még — köszönetem mellett is — némi, különösen nyelvészeti megjegyzésekkel adósa vagyok. E törvényt „tudománynak, nem tárgyanyagnak van tankönyve“ nyelvünkben nem ismerem, s a magyar képletes szólásmódokkal (jelen esetben concret az abstract helyett) szemben ridegnek is látszik. Megengedem, hogy még talán másoknak is szokatlanak látszik „a növényország tankönyve“ szófüzés. Én nyelvtani hibát nem látok benne, ámbátor magamat csalatkozhatatlannak se nyilatkoztatom; de sőt a nyelvészkritikus nyilatkozatát örömet fogadnám. „Növényország tankönyve“ a hibáztatók szerint talán annyit jelentene: tankönyv (talán egy számvetéstan vagy akár biblia), mely a növényország tulajdonát képezné, nem a mely a növényországot tanítaná; de ekkor pl. tokaji borok, fenyődeszkák árjegyzéke, heti ülés jegyző könyve, a villámosság, a botanika, vagy maga a tautológiában díszlő növénytan tankönyve (v. ö. még agygerinczagy-idegrendszer!), Kölcsei olvasása, Virgil fordítása stb. értelmezése is ekként csavarható. Világosabb a viszony a kérdéses szófüzésnél, ha, mint a szóvitában megjegyzém, a csonkított „tankönyv“ összetételt eredeti „tanuló könyv“ alakjában vizsgáljuk, t. i. a növényországot tanuló könyv, a növényország tanuló könyve. Ily módon „Magyarország tankönyve“ is maradhatós, nohá „Magyarország“ jelentésének már tágasabb köre van mint a növényországnak. Nem minden rossz a magyarban, a mi a németben az és viszont.

BORBÁS VINCZE.

Telleg.

A „Nyelvőr“ IV. köt. 29. lapján „Vegyesek“ cím alatt ezt írja Simonyi Zsigmond: „Telleg . . . nem egyéb, mint telek. V. ö. Tsz. telekes és Bud. m. u. szót 251. sz. Ép így találunk kettős l-t: Ny. II. 422, telek.“

Minthogy a kérdéses szót én közöltem, mondván, hogy ama kettős szíjat nevezik (Sopronmegyében) így, melylyel az ostort a nyélre csatolják, kénytelen vagyok ezen állításom igazsága mellett felszólalni.

Nincs az okoskodásnak ott helye, a hol ténynyel állunk szemben. Sopron megyében jól tudja minden gyermek, mi a telek, telek-könyv és telkes gazda; de azt is tudja, hogy mi a telleg, s ezt a mondottam értelemben használja.

KISS IGNÁ CZ.

A z o n, e z e n.

A szerkesztőségnek a Nyelvőr III. kötetének 377. lapján csillagjegy alatt ama felszólítására: „Figyeljem meg, valjon az ilyen literátus tollból fakadt mondókákön kívül használja-e a közbeszédben is a nép, úgy mint itt az *azon, ezen* (ille, hic) névmásokat“, ezennel van szerencsém jelenteni, hogy erre figyelmet fordítottam, és azt tapasztaltam, hogy a csángó nép között Hétfaluban az ifjabbak a közbeszédben is használják az *azon ezen* névmásokat, de az öregek sehol; ezek rendesen *esztet, asztat* vagy *eszt a, aszt a* alakokkal élnek; pl. *Eszt a házat én véttem meg. Aszt az embért én láttam. Vagy: Esztet én és hallottam, asztat nem láttam.*

A Nyelvőr III. köt. 326. lapján a hétfalusi tájszók között eléfordult sajtóhibák így igazítandók ki:

ajczu kijavítandó *ajszu-ra*; *cselenye* csetenye-re; *cseler* cseter-re; *gottmány* gó c s m á n y r a.

Továbbá a 373. lapon:

Keringeni: nem annyi mint *kaszálni*, hanem kószálni. *Kuczkora* kijavítandó *kuszkora-ra*; *szorika* szárika-ra.

PAPP GYÖRGY.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Alávet, aláveti magát. Régi kifejezés, már M. A.-nél eléfordúl *sub jicere* magyarázatául a *meghódoltat* mellett. A magyarban csak kettős vonzattal járatos (vmit vkinek), mint pl. a NSzót. szerint: „Szapolyai magát és országát alávetette Szulimánnak“. — „Alávetni magát istennek.“ Pusztá tárgyessettel való használata idegenszerű, s hihetőleg a latinból jött át; mert az ilyeneket: Caesar Galliam *sub egit*, ma is gyakran fordítják így az iskolában: Caesar Galliát *alávetette*, e h. meghódoltatta, vagy hatalma alá hajtotta. Épen ily idegenszerűen van használva a német *sich unterwerfen* után

Széchenyi naplójának magyar fordításában (Bpesti Sz. 15. 204.) „tanuljunk engedelmeskedni, *magunkat alávetni* (kinek? minek?), mert“ — — stb.

Behoz. Ez is régi szó; de újabban eredeti jelentésétől egészen eltérőleg gyakran használják közbeszédben is a kipótol, helyre pótol helyett kivált olyanok, kik a német nyelvben erősebbek, mint a magyarban. Az *einholen-t*, vagy *einbringen-t* fordítják szóról szóra. Pesten sokszor hallhatjuk: „Két napig beteg volt a fiam, de most már jobban van; majd *behozza*, a mit elmulasztott“. — Sőt már az irodalomban is kezdik becsempészni e kakuktojtást. A Nemz. H. 155. számában olvassuk: „Sikerül-e *behozni*a (Salvinak) azon 10 órai veszteséget“ sat. Ha lehet, kérem, ne hozzuk be e vastag germanismust

Betart pl. szabályt, határidőt. Édes testvére az előbbinek: az *einhalten* értelmetlen fordítása. Hihetőleg a finantz magyarság révén jutott hozzánk. Különösen ügyvédi iratokban divatos; de már a hírlapirodalomban is fel-fel üti fejét. „Tízet lehetne tenni egy ellen, hogy e határidő nem *tartatik be*“, írja a Nemz. H. jan. 26-ki száma. A *be*-nek itt semmi kimagyarázható functiója nem lehet. A magyar ember megtartja szavát, a szabályt, a határidőt. A *be* szerepéről l. a Nyelv. III. 123. 157. s köv. lapjait; a *meg*-ről Budenz értekezését a Nyelvt. Közl. II. k. 161. s köv. lapjain.

Egy. Sokat írtak újabban az *egy* használatáról, meg akarván húzni azon határvonalt, mely a magyaros és németes használatot elválasztja. A németes használat mind a mellett is egyre hódít, nyomúl beljebb-beljebb a határon. A nyelvérzék megtompulásának s a nyelv törvényeivel való nem törődésnek szomorú példáját szolgáltatja legolvasottabb írónk Jókai, midőn így ír: „Azt meg kell adnia a gőzguillottinnak, hogy az *egy* művészien alkotott gép volt“. Örök béke, 3. 29. Hosszas lenne e helyen mélyebben bele ereszkedni az *egy* szerepének fejtegetésébe; csak azt jegyzem meg foglalóul röviden, mit sem Brassainál (l. a Magyar mondatról) sem a NSzótárban nem talállok, hogy a magyar az *egy*-et, mint a főnévi mondomány jelzőjét, egy különös esetet kivéve, soha sem használja. Der baum ist eine pflanze = a fa növény. Johann ist ein braver knabe = János derék gyerek. Ellenben, a hol a német nem teheti ki, a magyar egy esetben kiteszi az *egy*-et, t. i. a főnévi mondomány jelzője s a főnév közé. Itt aztán az *egy* nem csak egyéníti, hanem egyszersmind megkülönböztetőleg is kiemeli a fogalmat. János derék egy gyermek = mintegy egyetlen a

maga nemében. Jókai is jól írja, ha az *egy*-et a *gép*-elébe tette volna.

Épen ily hibásan használja Jókai a határozott névelőt e mondatban: „A Saturnus, gyűrűi felbomltaival, *a* holdakban leggazdagabb bolygója lett a naprendszernek“. U. o. 4. 75. Valjon jó lenne-e: A Duna *a* halakban leggazdagabb folyója hazánknak? Hisz itt a *halak* sem úgy mint általános, sem úgy mint egyes fogalom nem akar egy határozott egészet jelölni, „hanem csak azt, hogy az a tárgy (itt a *halak*) a név-jelölte fogalom körébe tartozik.“ (V. ö. Brassai A magyar mond. III. 221, 233.) Megjegyzendő, hogy az *a*-nak ily használatát eddigelé csak Jókainál találtam, s szükségesnek láttam itt rámutatni, hogy valamikép a nagyírók nyelvújítói jogának alapján nyelvünk logikáján itt is érzékeny sebet ne üssenek.

KOMÁRÖMY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

Pista bá. Elképzőheti ját Uram, hogy szögény anynya most van éppen dőlő félön, (lebetegedéshez, gyermekágyhoz közel) s immán most ugyan valóst (valóban, nagyon igazán.) nincsen sönki honnyába (otthon), a ki égy kicsit kurálja (gondozza. A kurálni szót, valamint a kúrát is gyakran használják. Innen a nyári fürdőkert s az azokra menetelt is kurának mondják, pl. gyertők (sohasem jerünk!) mönnyünk a kúrára = fürdőre, a ho t. i. magunkat kuráljuk.) Eddig valahogy étángáták-bángáták (eltaszígták) a dógot; de hogy lösz ezutég, az isten ha tuggyá, a ki mindönt tud. Héj most ott es anynyi a baj, s ojan terhes ott a háztáj mind mikor zir-zar idő (talán zuzmárás idő; mikor t. i. a halasi ember szerint hull az erősség) hull le. Anti bán és bétöt (betelt), hogy nagydobinak nagy kosziya van (farságnak nagy böjtje); éppen mind nagy télnek nagy nyára, nagy essőnek nagy sárja szokott lönni.

János bá. Én bize hallák e kentők azt gondolom, hogy ez a sok szomorúság s ribancság mind a világbó származik a világra, a hogy a fűrészpores vizbő, ha az embőr megissza, gojva (golyva, guga) lösz. A világ megzavarnyóskodék (megzavarodott) merejibe (teljesen); a kire mái nápság akar nézni a dolog, az isten bocsássa meg, a fut tőle (a kinek ma dolgozni kellene, valamit el kellene végezni, az kerüli a munkát). Mióta

a vasút meg a módi (divat) hézzánk is béütött, s még a falusi embörök es filibuszon (fidubusznak az omnibust hívják városon; falun filibusz) járnak, még a katonák úttyán es (töltött út, ország útja); hej be más nótát járunk; be fé fordútt mindön. Az ember azon a gözszekerön úgy mönyön, mind az álomlátás; ojan sebösen repíti az embörököt az a csuda-szeker, mind a történet. Azótátó fogvást a pénzt is úgy mérik, mind a húst (t. i. kevés a font húsban a hasznavehető, nagy része nyomtaték: csont stb. A bankó pénznek is nagyobb néha az agiója, mint a mennyi a valóságos értéke); osztán ma nem es embör, a ki nem világ adóssa (fünek-fának adós) s nem nemös embör, a kinek anynyi adóssága nincsen, mind a házába palack férög (palack alakú rovar: poloska.) Mihentöst enynyire kápás (capaxból; igen használt szó, a mai „képes“ értelemben) valaki, ahajtos ahajt megkerüli a szekér a lovakot (eredeti kifejezése a pénzügyi és erkölcsi viszonyok felfordúltságának, a schwindlereinak, bankrottenak stb.), s a kehös kábálák ahajt (aztán értelemben) nyerithetnek s osztég járhat az embör es példába! (A székely igen találóan a plaid-et példának nevezte el. Vesd össze ezzel a példa fentebbi jelentését.)

FELMÉRI LAJOS.

Veszprém megyeiek.

Már a Jézus Mária is elfelejtett róla! (a későn hazajövők mondják).

Ha nem akarsz balra menni, hát mennyi csálira.

Kocsmá felé áll a kalapja (ha félfelére van a fején a kalap).

Némis embérnek a fija az! (nemes ember fiára, ki hettyke).

Eb bizon a Krisztust is kifeszítené, csak érné el!

Ojan embér az, ki mégészi a szappanyt, még lugot iszik rá (piszkos, becsstelen ember).

Hogy az anyádba nem vesztél! (rosz gyereknek mondják).

Szégény az ördög, mer nincsen lölke.

Töcse teli pirgyáig, mint a Páfi János icczéje (egészen szinig töltsék meg, mint azt P. J. követelte mindig).

Hogy vagy komám? Mint a zsidó funtya: három fertá.

Védd lé kezéd, megfizettem a sintérnek (mondják annak, ki vlkinek a vállára teszi kezét).

Ném köllött öregapámnak lámpás (annak, ki elejbe áll vlkinek).

Én az Imrét nem hagyom! (e szókkal verték meg Füttyös Imrét, ki az utolsó választásnál egymaga volt jobbpárti).

Fityók, tucz-é füttyüni? (gyereknek mondják).

Talán aszt gondolod, hogy mindénnap karácson van? (nem lehet mindig ünnepelni).

Ne, légyén karácsonyod vele! (mikor vlmí jóízűt adnak vkinék).

Né tégy ujan tempót (furcsaságot).

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Más - más vidékiek.

Közzé vág, mint a zsidó az egy lónak. (Abaúj.)

Nem adná ide azt a gyereket kisebbér? (Abaúj.)

A. Ojjan sá patt ez a gyerek a városi levegőtől. B. No, majd meg szin ül itt, ha eddig sá patt vót. (Abaúj.)

Nénémasszony csészéből issza a bort. (Iszákos asszony. Abaúj.)

Eltökit: elvesz, elcsen, elhány-vet vmit. Pl. Már eltökitettek innen azt a kést. (N.-Kunság.)

Feszít, mint a kutya a taluseprővel. (Nagyra lát. Legénykedik. Abaúj.)

Csata: íz. Két csatán is montam már neki. Két csatára is beteg vótam e tavaszon. (Abaúj.)

Ojjan vizes ez a tej, mint a zsojtáröblíték. (Abaúj.)

Igen megér ez a pehej öt forintot; nincs ennek egy szál drágája se. (Zemplén.)

Lesi, vári, kapi nép. (Más után kapkodó, tányérnyaló nép. (Abaúj.)

Nem úgy reszked ő, a mint fázik. (N.-Kunság.)

A. N-nek sérvés van a lábán. B. Mondd meg neki, hogy vegyen rá írjet. (Abaúj.)

Gyere már, te gyász szerzet, (élhetetlen; ügyetlen. (Abaúj.)

Vár, mint a kompolti kisasszony (hiába vár a sült galambra. Pestm.)

A vanbúl nem tudott megélni, most a nincsenbúl is mu-száj. (Borsod.)

Ki mongya, hogy gaz a bokor? (Ki csekélyli ezt, v. azt a dolgot? Borsod.)

KIRÁLY PÁL.

Babonák.

1. Ha valaki pészta taná, oszt a gödröt újra bekaparja: égygy esztendő alatt meghal.

2. A kis gyerekeknek húrt kötnek a kezire, hogy „szémtü né gyűjön neki“. Mer vannak olyan embérek, a kik átnézik az embért. Az ilyen számmelverő embérekét arrú léhet mégösmerni, hogy a számdölkök össző van nyöve.

3. A szopós gyerekeknek nem jó a tükörbe nézni, merd akkor nehezen gyün a foga.

4. Ha aszt akarod, hogy a lány szeressén, véty ki a pun-drés kutya alú éty kis port és szórd a feje tetejire, de úgy, hogy még né tuggya. Maj még lád, hogy szeretni fog.

5. Hetfün nem jó pészť köteni, merd akkor az egész hétén úgy fog a hásztú menni a pénz.

6. Hogyha új esztendő napján asszony gyün először a házho: az a zesztendő szeréncsétlen lesz.

7. A ki új esztendőkor magátú (t. i. hogy nem szí tubá-kot; mert ez nem „adódzik!“) prüsszög: az nem mégy ki a cséndés partra abba ja zesztendőbe.

8. Inkább az ördöggel találkoznék, mind a pappal, ha vá-sárba mégyek; merd akkor olyan bizonyos, mind Katyiba a gyerek, hogy nem jó fog szolgálni a vásár.

9. Ha a serpenyü fenekit kapricskálya a gyerek: így szok-ták ijezgetni: esső lesz a lakodalmatkor!

10. Nem jó a kényeret a szegésivel fordítani az ajtó fele, merd elmégy, oszt nem lesz kenyérünk.

(Szécsény Nógrádm.)

KAUNITZ JÁNOS.

Ráimádkozások.

Sz ö m v e r é s r e. *)

A következő ráimádkozást a szem által való megbűvölés-ben szenvedő kicsinyekre mondják háromszor napjában, míg le nem ment a nap. A kicsinyt előbb hideg vízben megmosdatják, azután a rá imádkozó önmagára, a levegőben a föld felé és a ki-csiny feje tetejére keresztet vetve mondja:

„Elindula szűz anyánk Mária jobb karjára véve a kis Jézust; uttyában három zsidó lánynyal tanálkozik; ezek égyyike aszongya: „De szép a kis Jézus, mind a napfény! A másika: De szép a kis Jézus, mint a tele hód! A harmadik mongya: De szép a kis Jézus, mind a piros szép hajnal! Mögverték, mögigészték a zaldott Jézust, de évítették a Jordán vizire, ott mögfüröszttették, a vizet pedig piros márvány küre öntötték. Ott mög né ma-ragygyon, sé pedig N. N. kicsinek a kezibe, sé lábába, sé a szö-mibe, sé a fejibe, sé a szivibe, sé sémminémű tetemibe! (Itt há-romszor ismétlik az egészset és egy miatyánk és üdvözet' után, imigyen folytatják :) Szűz anyám Máriám tisztöletieért öncse lé szűz anyám Máriám N. N. kicsirül mindön fájdalmát!“

Az imádkozás közben a ráimádkozó kezét folytonosan a kicsiny fején tartja és napjában háromszor mondva el, három

*) A Nyr. IV. 231. lapján közlöttnek változata. Ezt is adjuk, mert az előbbit némileg kiegészíti.

A szerk.

napig folytatja. Ha a kicsiny szöm által való megigézésben szenvedett, a meggyógyulás elmaradhatlan, mint ezt a ráimádkozók tartják.

(Szeged.)

KOVÁCS JÁNOS.

Népmesék.

Hun vôt, hun ném vôt, vôt a világon écczér égy király, a a kinek a többek közt két tábla repcze-föggye is vôt. Az égygikén mindén áldott ícczaka, de soha é ném mût vóna ám, fögyújtottak két pétrénczét. Rémitően haragudott a király; fegyverés katonaságot is küdött ki, hogy fogják el a gyújtogatót. Ném írt sémmit. Ném látta aszt égy lélek sé. Kilenczszáz forintot ígirt annak, a ki a gyújtogatót mégfogja. De aszt is mégmonta ám, hogy a ki még ném őrzí, asztat mégöleti. Vôt embér annyi, hogy sok. Dehogy tutták megőrizni! Kilenczvenkilencz embért öletétt má még a király, mikor égy kis kanász gyerek gyütt hozzá. Vôt ennek a kis kanász gyereknek két kutyája is, az égygiket úgy hítták, hogy „Csitt“, a másikat hogy „Hágass“. Aszt monta a királynak, majd mégörzi ű a pétrénczét. Mikor besötítédétt, odamént a negyedik pétrénczéhő, a hunnan mindént nagyon szípén léhetétt látni. Úgy tizenégy óra tájbo' láttya ám écczér, hogy valaki oda mégy a pétrénczéhő, asztat még méggyujtja. No, komám, ippen tígédet vártalak. Azzâ aszt mongya a két kutyának: „Csitt, Hágass, fogd még“. Ezek is csak eszt várták má. Biz aszt mégfogták. Mégkötüzve vitte másnap réggé a királyhő az embért, a min úgy mégörüt a király, hogy mingyá ezér forintot nyomott a markába. Haném olyan embér vôt ám az, hogy csupa ször; akar égy oktalan állat. Becsukatta osztán égy erős kamorába; azután még leveleket küldött é mindénfelé a királyokhő, herczegékhő, hogy gyűjjenek é, nízzi még eszt a csudát.

Jó van, de vôt a királynak égy tíz esztendős fia is. Ez écczér nízste a szörös embért; ez még könyörgött neki rímisz-tően, hogy szabadíccsa még. Mégkönyörüt rajta. A kamora-kücsot idés anyjátú êlopta, az ajtót kinyitotta, mégin visszavitte. A szörös embér még émént világgá. Gyűnnek ám écczér a királyok, herczegék, hogy égy mást írik. Nízni a szörös embért, nincsen séhol. A király majd mégpukkatt mírgibe. Ilyen szígyént vallani! Kírdőre vont a felesígit; aszt mondta neki, nádkupba rakattya, abba ígeti még, ha elő ném keríti a szörös embért. Az asszony szabatkozott, hogy ű ném tud rúla sémmit sé, hacsak a fiuk é ném vitte a kücsot, az ném eresztette ki. Előkapták a kis királyfit, vallatták mindénképpen; sokára monta még osztán,

hogy ű eresztette ki. Ném köllött több. Mégparancsóta a cselédeknek, hogy mingyá viggyík ki a gyerékér az erdőbe, ott osztán öjjik még, neki tüdejibű, májábú hozzanak égy-égy darabot.

Úgy is lét. Kivittík, de a bírés méγκőnyörűt rajta. Agyonütötte a kutyát, a mélyik vele mént, annak a tüdejibű, májábú vitt haza a királynak. Ez még sé nízte, haném oda vetette a kutyáknak. Ezek a mint mégszagúták, tovább sompolyogtak. A királyfi még ékőborgott osztán az erdőbe. Écczér a mint mégy, méndégél má az ötödik esztendőbe, égy rosszacska házra talál, abba még égy öreg embérre. Beszídbe át vele. Émonta neki ílete történetit. Mégismertík égy mást; az ősz öreg embér a szőrös embér vôt, a kit a királyfi mégszabadított, a ki azútátú fogvást mindig ebbe az erdőbe lakott. Itt maratt a bújdosó királyfi két egisz esztendeig; akkor tovább akart ménni. Az öreg embér marasztáta nagyon, de tovább mént. Adott a királyfinak égy arany almát, a mibű arany szőrű paripa ugrik ki, ha szűksége lész rá; arany páczát, a mivē a lovat kormányozza; ezüst almát, a mibű a legszēbb huszárok gyűnnek elő, ezüst páczát, égy réz almát, a mibű gyalogos katonaság gyűn elő, annyi, hogy sok, még égy réz páczát. Lelkire kötötte a királyfinak, hogy az ajándíkra vígyázzon ám nagyon. Azzâ útnak eresztette.

Mént, méndégēt osztán, mikor écczer égy városra talát. Itt beállott a királyhō inasnak. Ném bántotta sēnki; hát csak elídégēt lassacsқан. Écczér hířű hozzák a királynak, hogy háboruba köll neki ménni. Réttentōen fít, mer kevés katonasága vôt. De ménni köllött. Mikor éméntek, aszt mongya a királyfi a szakácsnének: „Aggyon nekēm annyi időt, hogy a szomszíd faluba émēhessek; égy kis adósságom van ott, szeretnīm méγκírni“. A szakácsné, mer nēm vôt sēmmi dolog, eleresztette. Mikor kivű vôt a városon, elővète az arany almát. Amint előugrott a gyönyörű szíp lő, ráugrott, tovább mént. Elővète osztán az ezüst almát, még a réz almát, s a legszēbb katonasággal mént a király serege felé. Ez mikor méglátta, nagyon mégijett, mer nēm tutta, ellenség-ē vagy micsoda. „En segítōje lészék király ő felsíginék“, eszt a királyfi monta. Mégörűt a király nagyon; nēm is fít osztán az ellensígtű. Ott vôtak a királynak lányai is, a kik, mikor elindútak, nagyon szívesen hitták a királyfit kocsijukba beszígetni. De biz ű nēm mént, haném lován maratt, s úgy beszígett velük. Léhetett is azokká, mer olyan szípék vôtak, hogy nagyon! Különösen a kisebbik, az világra szóló szípsíg vôt. Beszízētis közbe a kisebbik királylány gyűrűjét, a nagyobbik még a keszkenőjét szakajtotta kétfelé, aszt atták a királyfinak. Haném écczér csak ott vôtak az ellenség előtt. A király aszt

kérdészte, az ű serege mennyén-é először, vagy a királyfié? A királyfi mént először, s olyan vitízű harczôt huszájaival, hogy az ellenség közül csak kettőt hattak még, azokat is csak hírmondóknak. Most örüt még csak a király igazán, de még a lányok is. Mikor haza felé mentek, mégin híták a királyfit beszígetni, de az most sé mént, hanem huszájaival évágtatott. Mikor közel vôt a városhô, katonáit, lovát visszarakta, s beballagott a városba. Otthon a szakácsné mégpirongatta, de nagyon ám, hogy olyan sokáig kísért.

Ezzê abba mût vóna a dolog, de a kissebbik királylány, hogy-hogy nem, élig a hozzá, hogy megszerette a királyfit. Ez osztán, mer ű is szerette a királykisasszonyt, oda atta réz almáját még páczáját. Écczér, mikor beszígetett a királykisasszony az apjával, aszt találta mondani: nem inasuk vôt, a ki mégsegítette őket? A király ére mégharagudott, mégparancsôta, hogy mingyá kutassák ki inasuk szobáját. Hát bizony mégtaláltak ott az arany gyűrűt, még a fél zsebkendôt. A hogy mégmutatták a királynak, mingyá behivatta magáhô a királyfit, s aszt kérdészte tûle, ű lenne é az, a ki mégsegítette? „Én vagyok az, király ô felsége“. „De hát hunnan vëtted aszt a rímitô katonaságot?“ „Ha kívánnya méglátni, mégmutathatom a város szílin.“

Úgy is létt; de a réz almát, még a réz páczát visszakírte a királykisasszonytul. Mégmutatta osztán, mer annyi létt a sok katonaság, hogy alig fértek tûle. A király nagy örömbibe, kívált mikor még aszt is mégtudta, hogy királyfi, lányát, még királyságát atta neki. A királyfi a sok katonaságot visszatétte, kit-kit a maga helyire, úgy méntek osztán be a városba. Ott némsokára megüték a nagy lakodalmat; most is ínek talán, ha még nem hâtak.

(Orosháza.)

VERES IMRRE.

Hallgató mese.

Ê méntem a szőlôbe szôrt szédégetnyi; minek az a szôr? Szítát kötögetnyi; minek az a szíta? Korpát szítágotnyi; minek az a korpa? Disznó csalogatnyi; minek az a disznó? Hájot adogatnyi; minek az a háj? Kocsi kenyégetnyi; minek az a kocsi? Fát hordogatnyi; minek az a fa? Házat épídetnyi; minek az a ház? Asszonyokat, gyérékéket, léányokat bele csalogatnyi. A ki előb mégszólamlik, azé léssz a legnagyobb bikafos.

(Nem is szól ám akkor egy darabig senki se; és ha valaki véletlenül mégszólamlik, van akkor nevetés.)

(Bakony vidék.)

FISCHER IGNÁCZ.

Találós mesék.

Debreczeniek.

Ârva bornyú anyátlan,	Mióta a világ van, mindig vót,
Pusztá pajta fedetlen,	Mig a világ lesz, mindig lesz,
Három verébnek hat szeme,	Mégse lesz esztendő.
Szenes csutak fekete.	
(Úgy értsd a hogy mondva van.)	H ó d (hold).

Vászon a hasa,	Hídon mengyen nem dobog,
Bársony a nyaka,	Vizen mengyen nem locsog,
Muzsika a szája,	Sáron mengyen nem pocso.
Villa a farka.	

F e c s k e.

H o l d á r n y é k a.

V o z á r i G Y U L A.

V e s z p r é m m e g y e i e k.

Az aptya itkés-bötkös,	Ut-fut piczike,
Az anynya idrész-fodros,	Mér fut piczike?
A lyánya szépszemű,	Azér fut piczike,
A veje eszvesztő.	Hogy tejjék a bögye.

S z ö l ő t ö k e.

O r s ó.

K E N E S E Y J.

Székely adomák.

Háromszéken K . . . . nevű faluba egy nagy új hejjet fél-szégtek közhejből, lennel bévették (bévettették). Dérék lentermés lett, sok lenmag. Olajüttetőt (sajtót) csináltak, Az olaj jól facsarodott ki belőle. Délig dolgozták. Az olajat ott felejtették. Az alatt égygy kuvasz mind fél étte. Ezét megbúsultak; megfogták a kuvaszt, sajtóba tették, s hogy az olaj kárba ne mennyén, ki-sajtolták belőle. Osztan, a mire lehetett, elkötötték.

K R I Z A J Á N O S.

T á j s z ó k.

G y e r g y a i a k.

B u r u n k o l: surrog és suhog közt ingadozik az értelme. b u z g á n y: patkány.

c s é s z l e: szunyog, — innen ezen közmondás: Igén, deg a c s csak csészlecsipés vót a zenyimhez képest.

c z ü v e k: czölöp.

d e g é n y e g: szekérkenő.

f é r é g: egér; az „egér“ szó szinte egészen ki van küszöbölve a köznépnél, s csak néha elvétve használják, habár mindnyájan ismerik jelentményét.

f ü g e: egres; a sajátképi „füge“ neve pedig „tengeri füge“.

k é t y á r l a: labdaütőfa (azonban ez rendszeren csak Gyergyó-Szent-Miklóson van közhasználatban).

l e p t i b e: lassan. Kr.

p o c z o k: poczegér.

s z í t ó: korom, de főnév gyanánt csak néha elvétele használják; hanem annál több forgalomnak örvendő igei alakja a „bé” igekötővel összekapcsoltan, így: b é s z í t ó z n i: békormozni, bészenezni, békenni.

s z u s z t o r a: roszféle, zsugori stb. Nem lehet valódi, csak megközelítő értelmét adni, annyiféle értelemben használják; de mint fő értemények a két fentirt fogadható el; pl. vén szusztora: vén roszféle; vagy: métt vagy ojan szusztora: métt vagy ojan zsugori.

u c s u: a gabona hátra maradt része, mely a szóráskor a polyva között marad. Kr.

A fokozásra és nyomosításra (különösen ez utolsóra) számtalan kifejezést (többnyire kettőzést) használnak; így pl. t e m e t t ő - t a l p i g, t e l i d é s t e l i, u j j o d o n ú j j, akkora (ojan szép stb.), hogy nem semmi (vagy nem képes).

Vége megjegyzem, hogy Csíknak és Gyergyónak épen oly külön szójárása vagy, mint Gyergyónak és Marosszéknek. Csíkban és Marosszéken az é-t nagyon élesen ejtik ki; sőt Csíkban még sok szónál kissé érezhető i-t is iktatnak közbe; így: s i ó g o r. Gyergyó a tompaságot szereti, az e-t gyakran á-vá tompítja, így: t e m p l o m helyett mondják: t á m p l o m.

MEZEY MIKSA.

Komárom megyeiek.

B a r o m í l l ő, p a s k o n y: legelő, paskum.

b é r d ó: a vörös v. foghagyma felnyúló szára.

b í k á j a: a szívtőhez hozzá-nőtt húsdarab.

é b ó d ú t, é b ó d o r g o t t: elbolygott.

g a n c z a: főtt kásából szakgatott galuska.

h a n k a l i k: a kútágason mozgó fenyűszál.

h á r i g a t ó: halászszerző.

k a l a n g y a: kisebb szénbaglya.

k o c z a: árva (állatra mondják).

k o c z a: halász szerző.

k ó d o r o g: bolyong.

m i h á n n a: miatta.

p ó g á r (polgár): kisbiró.

p i l l e: lepke.

t í v ő: a kemence ajtaja.

ú r i p a p a n c z: kerti folyóka.

v i s z a l l ó o r s ó: a hálófonalat vagy háziczérnát sodró orsó.

(Naszvad.)

LEDNICZKY PÉTER.

K e c s k e m é t i e k.

A s s z o n y - n é n é m : a jobb módú asszonyok megszólítása.

b a g ó - t ü d ő : aszalt gyümölcs.

b a n y a : kemencze.

b é g y ó : beteges.

b i d l i : éjjeli edény.

b ö l l é r : disznó öllő, privát, dilettans hentes.

b ö v e d : Sylvester estéje.

b ü r g e : juh.

c z é c z ó : multság.

c s a m a n g ó : Erdélyben és Marmarosban: fandi, más helyeken: peczér.

c s ö m p e : csorba.

e g y u t s z ö l ő : egy sor.

g ö r ö g : kereskedő.

h a n g o s : hűvös, roszúl fűtött szoba.

i s z á n k ó z : csuszkál,

k á s z a l o d i k : készül.

k a r a f i n a : icczés üveg.

k a r c z o s : bor.

k o r o z s m a : keresztelői ajándék.

k ö z ö l v k e l v m i t : megoszt.

l á n c z : a bor habja.

l e g i n k á b b : legalább; pl. jöjj hozzám délután, leginkább töltünk egy pár jó órát.

M e n a : Menyhért.

M o d o l : Magdolna.

n a g y : jó, erős, pl. nagy hangja van.

n a n y a : anya.

ö r e g : nagy; pl. öreg mise, öreg harang.

p á s z t a : a szőlő egy része.

p é r v é t a : árnyékszék.

p i r i t y e l : iddogál.

p i t y e r e : árnyékszék.

p u p á k : ügyetlen.

p u s z t u l : romlik.

r e c z e f i c z e : receptje.

s z á m o l n i : gyónni.

s z e k s z i n á s : boros, ittas. szekszinásodik: ittásodik.

t i s i s : te is.

t o p a : tehetetlen.

t y a t y a : atya.

v i r i t t y e l : iddogál.

MARMAROSI F.

G y e r m e k j á t é k o k.

A „M. Nyelvör“ II. kötetének 478-dik lapján, a 6. szám alatt közölt játék és verseike előtt Debreczenben még a következőt is mondják:

Csütörtök, csütörtök,

Áldozó csütörtök,

Az ég megzendüle,

A föld megrendüle,

Jeremiás boszorkánya,

Mind összezsöndüle,

Jól mektarcsad,

Jól mektarcsad,

Jó lovadnak lábát,

El ne tapozsd,

El ne tapozsd,

A pünkösti rózsát.

Den, den, deszka,

Küpalota, kiállott a meggyfa.

(Folytatása aztán az említett helyen).

VOZÁRI GYULA.

Gyermekversikék.

A gyermekökök émönnek fürödni csoportosan, mégfürödni
s mikô a vizbô kijö'nek, fölötöznek, akkô a mejik hámárabb
fölötözött, ékezdí az alább írt mondókát, s így mindönik rendre
a mind ötözik; ha négy vaj tíz öczczö're ötözik fő, az is, — ugy
is mindönik mongya öczczö're, s másra nem, csak is mágára
ügyel; még pedég a bal fülit a bal mutató ujjává vaj pedég a
tenyerévê bédugja, bal lábra áll, hejbe szökdösik, dérékát is balra
hajcsa, míg a füliből a víz kijö, s így a jobb fülit a kezével bé-
dugva, jobb lábán szökdösve sat. ezeket mongyák:

Ny i k ó m e l l e t t :

Kigyó béka bújj ki fülembô;
Szántok, vetök, boronálok.
Neked is adok felibô.

D e r s k ö r ü l :

Kicsi gócsi gócsi,
Kerek föl forgócsi,
Póczon ülök, sajtot nyomok,
Bújj ki a filembô.

H o m o r ó d m e l l e t t :

Dóczé dóczé kerek domb,
Kerek dombon dóczé!
Póczon ülök, sajtot nyomok,
Kigyó béka vaskarika,
Bújj ki a' filembô.

E r d ő v i d é k é n :

Csigabiga bújj ki fülemből,
Póczon ülök, sajtot nyomok,
Tetüt bolhát ropogtatok,
Ujjjj bódi bika bujj ki a fülemből.

Ezökö't háromszô vaj néczczö' szokták émondani s avâ haza
térnek. (Udvarhelyszék.) KRIZA JÁNOS.

N ó g r á d m e g y e i e k .

Elô mégy hát bák,
Utâná hát páp,
Hátot ütyi, bákot ütyi,
Hátot, bákot botval ütyi
Hát páp. (Nagyon sebesen szokták mondani).

I n g e r k e d é s a f a l u b i k á j á v a l .

Mú biká,
Bölöm biká,
Vaskáriká,
Lânczot kötök já nyákádrá,
Mú biká, mú!

B. PONGRÁCZ EMIL.

Állatok szólítgatása.

Hivogatók:

Tehénnek: ne bécze, ne!
 Borjúnak: ne bocza, ne!
 Lónak: ne ló, ne!
 Csikónak: ne csinó, ne!
 Disznónak: musika! csundira!
 Malacznak: kundira!
 Tyúknak: csibüském, csib csib, pizse, pizse! hess!
 Lúdnak: burikám, ekekek! buri buri!
 Kacsának: Kacsuri, kacs, kacs!

Elhajtók:

hajki ne!
 tola ki tola!
 czoki!
 csett ki!
 hücs ki, hücs! hüle!
 hücs ki, ks, ks!
 hel!
 kács!

(Naszvad, Komárom m.)

LEDNICZKY PÉTER.

Helynevek.

Horpács, Soprom mégye, Riépce melliké.

Uccák és utak: Falu vaj fűösű szér; Papszér vaj uósuó szér; Kisucca, Szüölű ut; Langolat. Privát ut v. uri ut.

Vizek: Metűőc (patak); Halas v. Jeges tuó; Törökkut (forrás); Csorda kuttya.

Kerték, fűődek stb. Kertész-kert (ih hiják a gruóf kertyit), máskint Kasti kert; Kábosztás kert; Kertékalla; Kendér fűőd; Szedrész; Határ; Csorda hajtuó; dülűő, tag, köz nevek. Öreg rít.

Vágások: Feléfa, Rác vágás (itt vuót negyven nyuócban a horvátok lógérgya), Remisz.

Puszták: Imre major, Lajos major.

LÖVEI P.

Ételnevek.

Czipó, kenyér, bodak (nagy lapos bogácsa, mint a hódvilág, istenke kalácsa a gyermek nyelvben), lepény, (túrós, krumplis, káposztás l.), lángos, (láng előtt sült lepény, melyet pl. kenyér fogytán regvelre sütnék.)

Vásáriak a perec (nevezetes az ebeczki, a selymécí bócsóró), zsemlye, szarvacská (kifli).

Vendésségre, lagzira morványt (fonott és zsirral készített kalács), lepényt, „három napra“ vagy „fassang háromnapra“ herőcét (másutt gondolom csőrege), a mennyasszonnak útra mákos mézes ferentőt sütnék. A ferentő úgy készül, hogy hosszura kisodorják (kihengerítik, mert a lepényt nyújtják ki), azután csiga módra összetekerik s a szélét bevagdadják (kicsipkézik), s így megsütik, azután megöntik.

A laskát is, azaz a vékonyra nyújtott és lángon sült lepényt is öntik. (Ha valaki a sárban elesett, az ruháján, ületyin viszi a laskát. V. ő. páská, s a karácsonkor süttött guba).

Máskor kenyérsütéskor gubalepényt sütnék, melyet feltördelve öntenek meg.

Száraz ételek még a pattogtatott kukoricza, hájába sült krumpli, piritós (kenyér), görhe (kukorica bodak), huborka, hagymaszár.

(Litke. Nógrádm.)

BORBÁS VINCZE.

Közmondások.

A zsellér is kituri az urát.

Közös lónak turós a háta.

A mit még nem tanult Jancsi, nem fogi azt tudni János.

Mikor a szöllő virít, benne imádkozni se szabad.

Az én kényerem mindig meggyözi az ükövét. (Jóság a gonoszságot ellensúlyozza).

A ki bottal köszön, annak doronggal felelnek.

Esendő az embér, mint a famacska.

Szakállas szógának a szó is elég. (Nem vagyok gyermek, értem: hova célzasz).

Oda se neki, mint Kardos a faziknak.

Megtanálták a mesgyét, mint az orgonyista ur kaszásai.

(Hegyallya. Bodrog-Keresztúr).

PASZLAUSZKY SÁNDOR.

Néprománcz.

A szívtelen anya.

Szegény árva asszony

Hogy megszabaduljon

Keserű fogságtól,

Tátár rábságától,

Jobb kárjára vette

Síró fíjucskáját,

Bal kárjára vette

Síró lyánécskáját.

„Istenem Istenem,

Szerelmes Istenem;

Fohászkodni kezde,

Mellyiket tégyem le.

Tálán csak le tészem

Síró lyánécskámot;

Magamval elviszem

Kedves fíjucskámot.“

Ő es csak létévé

Síró lányécskáját:

„Ülj le, ide, ülj le

Síró galambécskám.

Hogy mennyek el én es

Rózsavirág-szédni,

Ki rózsamezőbe

Rózsa bokrok közzé.“

Sírva elindula

Ki rózsamezőbe,

Égybe találkozik

Égy barom ünnövel.

Ez ideji borját,

Szájába félvette;

De tavalyi borját

Után eresztette.

„Istenem, Istenem,

Szerelmes Istenem,

Ez égy barom ünnö,

Én égy lelkés állat,

Mégsem hágyá el ő

Még égyik borját sem;

Én sem hagyom itt el

Égyik gyermekem sem.“

Mikor vissza tére,

Körmibe es vette

Három fene farkas;
 Van asszony mit sirass.
 Legnagyobb aszt mongya:
 „Szakasszuk háromba“;
 Középső aszt mongya:
 „Mi hasznunk van abba“?
 Legküssebb aszt mongya:
 „Ne tépjük háromba,
 Jobb lesz, vigyük szégényt
 Apánk bárlángjába.
 Neveljük fél ott őt
 Gyenge bárány husval;
 Ne tölcsük be mezőt
 Ártatlan sirással.“
 Ők hárman elvivék,
 Ők es félnevelék;
 Gyenge bárány husval,
 Farkas ordításval.
 Kéredzeni kezdék,
 Hogy esze még nyilék:
 „Apám, édes apám
 Édes Farkas apám.
 Eresszén el ingém

Erdőbe jáczodni,
 Mezőkbe nyargalni,
 Virágokat szédni“.
 Ne menni el ne menni el,
 Tè siró lányécskám;
 Elfoghatnak téged,
 Vadak kergetői.“
 Nem lén mit csináljon,
 El kelle ereszsze,
 Kedves szép lyánkának
 Szovát nem szeghette.
 Őt es csak meglátá
 Szülő édes annya:
 „Itt vagy-é ángyálkám,
 Te siró lányécskám.
 Jere hézzám immár
 Te siró lányécskám;
 Nézd be szépen megnőtt
 Kedves szép fíjucskám!“
 „Halgass asszony, halgass,
 Nem vagy nekém anyám.
 Anyám létél lenne,
 El nem hágytál lenne.“

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

Népdalok.

Fakó lovam, lassan szalaggy, né nagyon,
 Még talánék betegenni az uton.
 Még messze van barna babám tanyája,
 Bor gyógyit még, ném ez orvos írása.

E marácz falu végén van egy tó,
 Abban iszik három fekete rigó.
 Hallod pajtás, mit füttyörész a rigó,
 Katonának feliratott a biró,

Három kokas kukorékol hajnalba,
 Bárcsak mán e piros hajnal hasanna!
 Hajnal, hajnal, piros hajnal hasaggyon,
 Az én szívem a rózsámér hasaggyon.

Szereti e napsugár e világot,
 De még jobban én e kedves babámot;
 Piros ajka mint a rózsza csöppenő,
 Egy kis csolkja egy menyországot érő.

(Marácz.)

DONNER LAJOS.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. JULIUS 15.

VII. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

24. Az igemódok hibás használata.

Eredeti, ősi szűz tisztaságú nyelv, a melyről csak nem rég is, különösen nálunk magyaroknál, oly sokat és hangosan szerettek beszélni az emberek, az, a mint később a komolyabb vizsgálódások földerítették, csak a mesevilág képzelődésének bizonyult be. Még a legelzártabb, legelszigeteltbb nép nyelve sem vonhatta ki magát teljesen az idegen ráhatás alól. Nyelvünk, leszámítva a törökséget, különösen három nyelv nyomását érezte nagy mértékben: a honfoglalás utáni korszakban a szlávét, azután századokon át a legújabb időkig a latinét s napjainkban a németét. Irodalmunk első termékei tudvalevőleg latin fordítások; ezek voltak első táplálékai; de később is, különösen a hitvitálás korában, a latin nyelv és irodalom volt az, a mely fejlődését, megerősödését első rendben élémozdította. Csoda-e tehát, ha e hosszú, s majdnem szakadatlan érintkezés következtében erős nyomai maradtak nyelvünkben a specialis latin sajátságoknak, a melyek jó részét teszik ki az idegenszerűségeknek, a melyekkel nyelvünk el van árasztva?

Egy ilyen, a latinból szivárgott idegenszerűségre akarjuk ez alkalommal a köz figyelmet téríteni; s ez a módoknak latinos használata.

1. Hibás a magyarban indicativus helyett az optativus alkalmazása az idő tartalmú függő mondatokban, tehát az egyidejű *mikor, midőn; a mint, mihelyt*; s az előidejű *miután* conjunctiókkal való kapcsolatban. Példák. (Vörösmarty. Zal. fut.) „Kit, mikoron *nyargalna* Denep sebes árai mellett, láta és megkedvele forrón“ (II. én.) — helyesen: mi-

koron nyargala v. nyargalvala, „A ki midőn fiait védné, velők elvesze“ (III. én.) — helyesen: midőn fiait védé. „Etét, a mint ellenségére halálos vágást *tenne*, setét képpel ijeszti“ (u. o.) — helyesen: a mint halálos vágást *tőn*.

Az optativusnak ilyszerű használata, bár némelyikénél ritkán, de mint latin iskolai *reminiscentia* megtalálható legjobb; leggondosabb íróink műveiben is. Hogy a magyar nyelv az időmondatokban jelentő móddal él, az nem szorúl bizonyítgatásra; elég hivatkoznunk a népnyelvi s az irodalmi köz használatra, s mindenkinek józan nyelvérzékére.

2. Ép oly idegenszerű nyelvünkben a conjunctivus vagy optativus használata a függő kérdésekben, midőn a kérdés határozottan van téve. Példák. (Vör. Arab regék. I.) „A favágók kérdék, *ki volna*“ (24. l.) — jól: a favágók megkérdeik, hogy kicsoda, ki fia. „Az ember ismét kikérde a papagájt, mi *történt légyen* távollétében“ (36. l.) — jól: kikérde, mi történt távollétében.

E latinosság deákos uraink szájáról egy-két kifejezésben még a nép ajkára is átszállott, úgy hogy néha nem csak függő, hanem független kérdésekben is használják néhutt e szólásban: „Ki *légyen* az úr?“ E kivételiesen álló, példa azonban amaz általános indicativusi használat ellenében csak is azt bizonyítja, a mit föntebb állítottunk, hogy e használat idegenszerű. Mi legalább, hogy egy-két teljesen hasonló példát mondjunk, nem képzelhetünk magunknak olyan magyar embert, a ki ily kérdéseket tudná tenni: Hogy *légyen* — e helyett: hogy van anyád? Írd meg, hogy *legyetek* — e helyett: hogy vagytok, sat. sat.

3. Az előbbieknél jóval gyérebben, de akadhatni a latin használat után optativusra néha jobb íróinknál még a következményes mondatokban is; pl. „Népei oly szerencséseknek érzék magokat, hogy uralkodásának minden napját *áldanák*“ (Vör. Ar. reg. 13. l.) — helyesen: áldák vagy áldják vala.

Válamint a föntebbiekben, úgy az e nemű mondatokban is az általános magyaros használat csak is jelentő módot enged meg; pl. „Úgy vágta Mokrát Csucsuj a homokra, hogy azóta mindig arról kódul Mokra.“ (Ar. Nagyid. Czig. I. én.)

4. Latin használat utánzása az optativusnak alkalmazása a célzatos mondatokban, holott a magyarban ily esetekben, mint a köz használat tanúskodik; a conjunctivus áll. Példák. (Vör. Zal.) „Philó népét úgy osztá, hogy jobb szárnyán bolgárral *állna* Viddin; ő pedig *állna* derékon a magasabb téren, s mindent *meglátna* serényen“ (II.) — magyarosan: mindent megláthasson. „Most van okunk, hogy ez egy harczunk *el lenne felejtve*“ (III.) — magyarosan: el legyen felejtve. „Most nem jössz te, hogy keblemben *elaltatnád* nagy bűneim átkát, s képzelt boldoggá karodon *ringatna* szerelmed“ (V.) — helyesen: hogy elaltasd bűneim átkát s boldoggá ringasson szerelmed.

5. Ide tartozik végre, habár nem latin, hanem német saajtságnak utánzása, a conjunctivus vagy az optativus alkalmazása a kijelentő *hogy*-os mondatokban, s a mi ezzel egyenmű, a viszonyított beszédben. Példák. (Vör. Ar. reg.) „Midőn látná, hogy a halász hatalmában *volna*, elnyomá haragját“ (8. l.) — helyesen: midőn látá, hogy a halász hatalmában van. „Elvégezé tehát, hogy őt a király kegyelméből *kibuktassa*“ (II. l.) — helyesen: hogy a király kegyelméből kibuktatja.

25. Téví, tévhit.

Kresznerics, a kinek szavahihetőségét eddigelé semmi okunk sincs kétségbe vonni, a *tév* szóról azt állítja, hogy régi, és Sándor István után „error, erratum“ jelentésben jegyezte föl. Ez az adat mindamellett a legcsekélyebbet sem enyhíti az újítóknak a „gyökkelvonó elméletre“ alapított eljárását, melylyel rakás számra vagdalták; csonkították a szavakat, különösen a compositumok első tagjában; nem enyhíti tehát, nem menti a czímbeli *téví* és *tévhit* megalkotását sem először azért, mert erről az adatról az újítóknak nem csak hogy tudomásuk nem volt, hanem az ilyeseknek utána nézni eszükbe sem jutott; másodszor meg azért, mert a *téví*, *tévhit* nem egyéb, mint a német „irrweg; irrwahn, irr glaube“ szolgai utánzása. Mindakettő a szükségtelen alkotások közé tartozik, a mennyiben eredeti felfogáson alapuló szavaink helyébe furakodva, ezeket lassanként kiszorítják a forgalomból.

Az „*irrwahn*“ helyesen magyarul **balhit**, az „*irrglaube*“ **hamis hit, eretnokség**, az „*irrweg*“ pedig **vakút vagy ál ösvény**. „Néz és ösvényt lel az erdön s megy; messze haladt, de az ál ösvény elhagyta.“ (Vör. Zal. VI. én.)

26. Kétely.

Ballagi szótára a *kétely* szót „*zweifel*“-nak fordítja, de a *kétség* is „*zweifel*“ nála; a Nagy Szótár pedig a *kétely* szónál a *kétség* szóhoz utasít. Ebből következik, hogy semmi árnyalati különbséget nem fődöz. Mint sok más szónál, itt is méltán kérdezhető tehát: mi szükség volt megalkotására? Ha a philosophiának a „*skepsis*“ kifejezésére szüksége van műszóra, ott van a helyes **kétlés** szó, éljen azzal; a „*zweifel*“ pedig maradjon ezentúl is mint eddig volt **kétség**.

27. Irand, irandani. Irandana. Irandott.

Ez igealakok közül az *irandani*, *irandana* (egy példa kivételével a Sajószentpéteri végzésben) s az *irandott* egészen új alkotások. Ezeknek elsejét az irodalom a jövő infinitivus, a másodikát a conjunctivus végzett jövője s a harmadikát az indicativus végzett jövője kifejezésére használja. Láthatjuk tehát, hogy a neologia nem csak új szókat, hanem új grammatikai alakokat is teremtett, s mindezt azon hitben, hogy a mi egy vagy más nyelvben megvan, annak okvetlenül a magyarban is meg kell lennie. Pedig nyelvünk egyszerű igealakok tekintetében bátran kiállja a versenyt az európai élő nyelvek legtöbbjével, sőt némelyikét felül is múlja; s ezek mégis meglegszenek s teljesen fődözhetik szükségleteiket a meglevő s némelyikénél valóban csekély számú igealakokkal. Elégedjünk meg tehát mi is a magunkéival, s hagyjunk békét ama koholmányoknak, a melyek sem az érthetőséget, sem a szabatoságot nem segítik előbbre.

Az *irand* alak ugyan régi, de annyiban van kifogásunk ellene, hogy az újabb irodalom az úgy nevezett egyszerű jövő kifejezésére használja. A régi irodalom egy hangú tanúskodása szerint ez az igealak nem egyéb, mint a jövőben való előidejűség formája, s megfelel a latin *scripsero* alaknak; pl. „*Ki öld ö k ö l e n d*, méltó leszen ité-

letre: qui occiderit, reus erit iudicio.“ (Münch. cod.). Az egyszerű jövőt nyelvünk a jelennel pótolja, hangsúlyozás esetében pedig a fog segédigét alkalmazza.

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

III. Birtokos összetételek.

10. §. A rokon ugor nyelvek mindegyikében találunk olyan összetételeket, minők a mi birt. összetételeink. Nagyon messze vinne feladatunktól, ha mind ezen jelenségeket behatóan akarnók vizsgálni; csak összehasonlítás kedvéért álljon itt néhány példa.

Vog. *kvos-kēr* (vogL. *kvāš-kēr*, osztB. *kuš-kar*) finger-nagel; *kat-hoñi* kéz-hajlás, hón; *sañjā taurit* bőr-darabok; *lēn-sq̄* evet-bőr; | vogK. *oslicā-ñaurem* számár-fő; | vogB. *lajl-sar* láb-szár; *sām-axtes* szemgolyó.

OsztB. *jinkvoj-sog* hód-bőr; *repχ-taj* hegytető; *jux-šub* fa-darab; | osztIrt. *ñir-sur* csizma-szár; *kēt-nāñ* kéz-ujj; *lajl nañ* láb-ujj; *χot-tareš* ház-tető.

Zürj. *ñöl-doχ* nyíl-edény, tegez; *peł-dñ*, fűtő, pofa.

Votj. *ñañ-judes* kenyér darab; *šundi-poš* a nap heve; *šundi-žušan* nap-kelet; *űj-šor* éj-közép, éjfél.

Mord. *kād-lapa* kéz-lap, tenyér; *roz-prea* rozs-fej, rozs-kalász; *zařä-täždä* hajnal-csillag; *lokša-ned* ostor-nyél; *uzır-käčks* fejsze-nyél.

Cser. *pu-tüñ*, fa-tető; *šudo-kot* széna-idő, kaszálás ideje, *ška-ü* tehén-vaj.

Lp. *käino-suorge* ut-ágazás, bivium; *raideres-padne* lépcső fok; *piädnak-paneħ* kutya-fogak; *juolko-lopo* láb-lapja, talp.

Finn. *tuli-sia* tűz-hely; *silmä-muna* szem-golyó; *suvi-päivä* tavasz-nap; *tie-puoli* út-fél.

Észt. *künar-pea* könyök fej.

Úgy látszik, aránylag leginkább meg van szorítva ezen módja az összetételnek a finnben, észtbén, lappban és mordvinban. E nyelvekben ugyanis nagyon sokszor mondattani birtokos viszonyt találunk ott, hol a többi nyelv birt. összetételt mutat; pl.

Finn: *silmän räpäys* „szem pillantása“; *silmän ripset* „szem öldökei“; *maan tie* „ország utja“; *tien-haara* „ut ága“ (v. ö. fönt lp.); *veden paisumus* „víz dagadása, víz árja“; *hevosen kenkä* „ló patkója“; *kengän pohja* „csizma talpa“; *kaalin kerä* „káposztafej“; *pään alus* „fej alja, vánkös“.

Észt. *tö aeg* „dolog ideje“ (v. ö. dolog idő); *päera ki-red* „nap sugarai“; *laeva kulm* „hajó homloka, orra“; *heina mää* „széna földje“; *säpa säär* „csizma szára“; *sule tüürik* „fedderkiel.“

Lp. *juoksa kiäldak* „ív idege“ (v. ö. osztlrt. *not jinda* és cser. *jongež-hel*, mind a kettő „ív-ideg“).

Mord. *sakolîn tolga* „súlyom tolla“; *alašan kenžä* „ló patája“ (v. ö. a finnt); *alašan kardä* „ló istállója“ (v. ö. disznóól); *šin steama* „nap kelte“; *sin valguma* „nap nyugta“.

Ez véleményem szerint onnan van, hogy ezekben a nyelvekben megvan még az eredeti különbség a nominativus és genitivus között, részint az eredeti ugor *n* ragban (finn, mord.), részint ennek utó hatásában, t. i. a gen. teljesebb végzetében (észt, lapp). Egyéb ugor nyelvekben, s így a magyarban is, a genit. ragja elkopott, tehát pl. ha föltesszük, hogy a *szem* és *mony* („golyó“) szavaknak ugor alakja **selme* és **muno* volt: az eredeti **selmen muno* „szem golyója“ helyett ezen nyelvek azt mondták **selme muno*. Most két lehetőség volt a nyelv előtt, t. i. vagy

1) gondoskodott a birtokos viszornak új jelöléséről, még pedig úgy, hogy

a) egy más alkalmas ragot alkalmazott genitivusragul: a magyar a *-nek* dativusragot, a zürj-votj. főleg a *-lön*, *-len* adessivusragot; képzelhető tehát bizonyos időben ilyen votj. kifejezés: **selmelen muno* (v. ö. *Joanlen dišetiskisjos* „Joannis discipuli“); sőt a magyarban is **selmenek muno* „szemnek golyó“;

b) úgy hogy birtokos raggal látta el a birtokot és a ragvesztett birtokost változatlanul hagyta előtte; így tett a magyar (ló patája „equi ungula“) és a votják (unna közem-zä „isten parancsolat-ja“); mondhatta tehát egykor a magyar **selme muno-ja* azaz „a szem golyója“; végre

c) úgy hogy e két eszközt együtt alkalmazta; lónak patája; és nevezetes találkozás, hogy a votják nyelv ezt a

módot szintén úgy alkalmazza, mint a magyar: *ai-zä nil-leš* „aty-ját a leány nak“.

2) Hagyhatta azonban a nyelv jelöletlen is a birtokos viszonyt, vagy inkább jelölhette csak az által, hogy a birtokost a birtok elé helyezte. Ezt teszi pl. az osztják (v. ö. Castrén, *sprachlehre* 28.) kivétel nélkül: *osztIrt. tau vāres* „ló szőr“, vagy lónak szőre. Azt hiszem már most, hogy a birt. összetételnek nagy kiterjedése a magyarban onnan (pl. a finnhez és észthez képest) eredt, hogy gyakran használt kapcsolatokban, minők atya-fi, ló-patkó, hold-világ a régi gen. rag elkopása után a birtokos viszonynak újabb megjelölését elmulasztotta, úgy mint az osztják mindig elmulasztja.

Ama régi jelöletlen birtokos kapcsolatnak mintegy utó nyomait találjuk még néhány nevezetes kifejezésben: *bikkfa zöld árnyék on N. N. I. 151. e h. árnyékán; árva-leány-haj e. h. haja; barna föld borozdába e h. borozdájába K. 149. férges âma hullomás e h. hullomása u. o. 333. nagyút-általkelő e. h. általkelője u. o. 521. „hódas kossó sikótást, mázas keméncze sirást, Hót malom zugását“ Ny. II. 174. „Vén fa csikorgás e h. csikorgása A. II. 339. (olyan kifejezések minőknek Volf a „latin nyelvtant“, a „Magyar Nyelvőr“-t tartja, Ny. I. 14.), atyafi szent hűség A. II. a Duna két-parton A. I. 270.*

Minthogy azonban a mai magyar nyelvérzék a syntaktikus kapcsolatnál megszokta a birtokos viszonynak jelölését (nap fénye vagy napnak fénye) az olyan kapcsolat, minő napfény nyelvérzékünknek valódi összetétel, nem pedig syntaktikus szerkezet (1. §.)

Ha ez a fejtegetés helyes, akkor annyi minden esetre világos, hogy nincs igaza Brassainak, mikor azt mondja, hogy az összetétel nem a magyar nyelv természetéből fejlődött, hanem csak úgy oltották beléje (a magy. bőv. mond. 42.)

IV. Tárgyas összetételek.

11. §. Tárgyas összetételeknek nevezhetjük azokat, melyekben az elő tag úgy függ az utó tagtól, mint a mondatban a tárgy az igétől. Az összetételnek ezen módja szín-

tén nagyon gyakori, (még névmásokkal is van egy pár; ammondó, avvaló Ny. II. 422. mitérő; magatartás K. 344. magakellető, magakedveltető, magalattatás, maganagyzás M. ny. IV. 341. 342. magaviselés Bal. ny. III. 357. F. u. 5. önmegátkozás A. II. 466. egymás-szeretet Mikes. Ny. III. 361.) a tagoknak egymáshoz való viszonya mindenütt ugyanaz s így ezen összetételek fölfogása és magyarázata egyszerűbb még mind az előbbieké; azért nincs is szükségünk annyi példára.

I. Adószedő A. III. 229. aranyáruló Ny. II. 279. asztalgyártó T. ágyfekvő (v. ö. megfekszí az ágyat) Ny. II. 181. ágyvető Ny. I. 134. álomfejtő A. II. 307. -látó Ny. III. 355. Babvető T. bajvivő V. Z. III. A. III. 221. II. 94. (v. ö. deki vína bajt... u. o. 10.) bábsütő T. beszédhintő T. boglyarakó N. I. 274. borozdabillegető N. II. 329. (mert a borozdát mintegy végig billegeti). bosszúálló A. I. 22. böcsületszerető sziv F. u. 103. bőrgyártó T. búszerző A. III. 278. büzkapó M. ny. VI. 318. Csöcsszopó A. II. 35. N. I. 419. K. 28. Dárdavető A. II. 242. dicsőségszerző dolog F. u. 58. dologbiró Ny. II. 182. -fogó, -szerető M. Ny. IV. 321. Egérfogó A. I. 221. emberevő A. II. 297. esőtartó: esernyő (mintegy esőt visszatartó, háritó) Ny. III. 261. életmentő P. 182. Favágó T. fegyverhordó V. Z. V. -hordozó A. fejkötő, -szedő T. -szédítő Tompa, Sz. László II. 119. feleségföltő V. Z. III. fonalvető, -hajtó Ny. I. 281. fülrepszető A. III. 238. füstfaragó stb. T. -okádó A. II. 8. Gondüző borocska P. 9. -viselő. gonoszmondók F. u. 106. -akarók K. 50. jóakaró, K. 94. rosszakaró K. 438. Hadkötöző -rontó V. Z. I. halálhozó A. II. 122. hamvevő (alakjára nézve v. ö. falnagy 5. §.) hazavédő kar A. II. 418. honvédő u. o. 417. P. 56. himvarró királ küssasszony N. I. 368. hiradó A. II. 95. -hordó F. u. 43. -mondó. hitszegő E. II. 57. Kastötő, -ürítő szél K. 383. képíró N. II. 393. Ny. III. 357. -faragó Matkó Ny. II. 30. kincsásó A. II. 147. -érő u. o. 252. -tartó N. I. 414. kosárkötő N. II. 10. Leánycsaló K. 42. lisztlopó M. ny. IV. 473. lélekadó A. II. 290. -üditő 240. Mindenható; -tudó A. II. 101. Nagyalható N. II. 260. -ehető. Örálló A. I. 52. II. 48. (v. ö. őrt állani, és vártaállás F. u. 21.) Patkófekvő (v. ö. ágyfekvő): ló, mely patkóján hálván daganatot kap. Ny. k. II. 379. pártfogó; -ütő. Sirásó A. I. 155. sőtartó. számadó E. II. 152.

szekérkenő P. 78. szentségtörő szók A. II. 418. szeretőtartó Ny. I. 182. szemfedő, -takaró N. I. 279. 218. szemfényvesztő F. u. 82. szemlegelő képek u. o. 73. -vakító A. II. 440. szé-natartó N. II. 23. szitakötő T. szívemelő A. II. 290. -erő-sítő Ny. III. 184. -nyugtató A. III. 264. -rázó V. Z. V. -szag-gató K. 99. -szakasztó A. II. 269. szómegálló M. Ny. VI. 351. -szóló Ny. III. 377. -fogadó A. III. 335. szőrszálhasogató F. u. 129. Tanácsadó, tányérnyaló T. teherviselő állat Bal. Ny. III. 496. testörző A. II. 192. tisztelethozó A. II. tiszt-tartó, -viselő. tűzokádó A. II. 124. -legelő ménnek u. o. 303. Vasgyurú Ny. III. 40. várbakoló eszköz A. II. 242. vá-roszörző Ny. III. 40. vendégfogadó; -késérő Ny. III. 366. vérfogyasztó A. II. 437. -ontó 190. -szopó 94.

Bokorugrós szoknya Ny. III. 427. = bokorugró sz. N. II. 40. mitevős K. 414. N. I. 367. = mitevő A. II. 245.

Bornemisza: bornem-ívó.

Ingyenlesi v. ö.: „ingyent leső, esdő“ M. ny. VI. 332.

II. Asztaláldás Corp. gram. 106. áldomásívás A. III. 420. átok-, halál- és kárhozzát kívánás u. o. 267. Becsületkeverés F. u. 122. búelfelejtés N. I. 84. Cselvetés F. u. 8. A. II 427. csillageresztés, -rúgás M. Ny. VI. 319. Emberszólás F. u. 77. erőmegfeszítés P. 589. egyházkelés (kel áthatólag; v. ö. bu-csujárás) T. érvágás A. I. 225. Fecsketejevés E. I. 112. fé-szekcsinálás, -rakás N. I. 492. fogcsikorgatás A. III. 234. -vi-csorítás Ny. I. 92. Gondviselés F. ny. I. 176. III. 470. gyer-mektartás N. I. 338. -vesztés M. Ny. VI. 329. Hadizenés A. II. 369. -költés u. o. 256. halálujítás Új m. Múz. VIII. 189. hálaadás F. u. 8. háztűznézés T. hirmondás N. I. 20. hitsze-gés E. II. 60. Időtöltés A. II. 256. -vesztés Tompa, A vlátó. igazmondás A. II. 151. istenkáromlás A. III. 193. Jeladás K. 155. Kárvallás F. u. 7. kendernyövés A. I. 219. Lantpengetés Bal. Ny. III. 496. leánykikérés Ny. III. 186. Misemondás Matkó Ny. II. 75. munkatevés A. II. 354. Pályafutás (v. ö. egyház-keles) P. 27. versfutás T. Rendtartás F. Ny. I. 173. Szin-mutatás Matkó Ny. II. 168. szemfényvesztés A. II. 4. 131. szemhunyorogtatás A. III. 279. szívvidámitás Ny. III. 40. szü-nyerés, -vesztés M. Ny. VI. 351. szóváltás N. I. 312. Tör-vényhozás A. II. 418. Udvertartás F. Ny. I. 176. utmutatás P. 70. Űstökvonás T. Vizuszás (v. ö. meguszszá bármi kis hajó A. I. 287. pályafutás) Bal. Ny. III. 495.

Bűnbánat A. I. 24. büntett (* tēvet,* tēvt; -tét:* tēvet)
 A. II. 184. Elégvét (mint -tét) Ny. III. 361. emberáldozat A.
 I. 22. -vadászat II. 103. Husvét, (Annyira összeolvadt, hogy
 ragozása mélyhangú, mintha egyszerű szó volna husvét-
 nak). Istentisztelet P. 182. Kepehordat Ny. II. 87. Medve-
 vadászat A. II. 120. Világjártodban (* járatodban) Mér.
 népm. világéltemben (* éltemben) u. o. teljes világéletében
 (v. ö. éljed vele világodat Népd.) N. II. 447.

Borital N. I. 314. E. II. 216. A. II. 290. bucsuvétel u. o.
 77. büntétel Matkó Ny. II. 71. Jótétel N. I. 372. (-tétemény
 II. 320). Kenyérétel: manducare Münch cod. 43. Törvény-
 tétel Matkó Ny. II. 71. Vajdatétel A. III. 175.

Leányosztály = leányosztás E. II. 187.

Szembekötösdí.

I. alatt cselekvőt jelölők (nomina actoris) II. a. cselek-
 vést jelölők (nomina actionis) vannak felsorolva. B o k o r-
 u g r ó s, m i t e v ő s olyan képzések, mint tud ó s. B o r n e m-
 i s z a talán olyan rövidült végű igenév, mint k ó s z a. Bud.
 M. u. Szót. 50. Ingyenlesi pedig olyan igenév, mint maga
 lesi, csali, nyalifali. Az -ó végűek mellett van néha
 megfelelő -tl-n végű melléknév is: szófogad-
 datlan N. II. 416. elégtehetetlen Ny. II. 182. írástudó:
 írástudatlan u. o. 328. magával jótehetetlen u. o.
 40. bosszuállatlan Debr. leg. k. Ny. III. 310. haszon-
 vehetetlen K. 440. Ezeket véleményem szerint nem így
 kell tagolni: szó-fogadatlan, hanem legközelebb így:
 szófogadat-tlan azaz szófogadat-talan, úgy hogy
 ezek a -tl-n képzővel a II. alá való -t képzős cselekvés ne-
 vekből képzett mellé knevek (a képző alakjára nézve l. Bud.
 Ny. K. IV. 142.). Ezen mellé knevek aztán, mint minden -tl-n
 képzős mn., (képzővesztett) határozóul is használatosak:
 bár tudnál elhallgatni vmit szótétetlen K. 358. meghala
 testamentomtétetlen N. II. 326. Ép így hasznavét-
 lenül (v. ö. 15. §.) vagy haszonvétlenül M. Ny. VI. 330.
 kitett határozóképzővel.

SIMONYI ZSIGMOND.

A NYELVÚJÍTÁS APOLOGIÁJA.

III.

A nyelvérzéknél maradtunk, annál a csudaállatnál, mely fölnyergelve minden pillanatban készen áll a neologus rendelkezésére, hogy, ha valahol megszorítják, felpattanjon hátára, s tüskön-bokron keresztül nyargalva, elvágtasson a nyilak zápora elől.

Mikor mi azt mondjuk, hogy egy vagy legföljebb csak pár származékszóban élő szógyököket, minthogy eredeti jelentésük egész biztossággal a legtöbbször meg nem határozható, sem tovább képzésre alkalmaznunk, sem önálló szókként életbe léptetnünk nem szabad: akkor a neologia, minthogy e törvény ellen, bár öntudatlanul, számtalanszor vétkezett, a helyett hogy elismerné hibáját, mentséget keres, s mást nem találván, a nyelvérzékhez folyamodik, s nagy fennem azt hangoztatja: „ígaz, a nyugvó gyökök jelentései ritkán tiszták és átlátszók; de elég, ha megközelítik fogalmainkat; a többit a nyelvérzék végzi.“ (27. l.) Ugyanez a feleletük a holt képzőkre nézve is: „Igen is védem a nyugvó képzőknek ismét használatba vételét; ne féljünk, a nyelvérzés ellenőrizni fogja azt.“ (17. l.)

Nem tekintve, hogy az említett „nyugvó gyököknek és képzőknek“ egy jó része nem egyéb pusztá mesénél, melyet a neológiának e téren nagyon is merésznek bizonyított fantáziája alkotott, csak azt a szembeszökő ellenmondást akarom felmutatni, mely a föntebbi két állításban leledzik, melyeket Toldy azon hiszemben vethetett oly könnyedén papirosra, hogy az ő kezében ellenünkben a fapuska is biztos fegyver.

Holt gyökökről, megmerevült, vagy nem bánjuk, a mint Toldy nevezi, nyugvó képzőkről van a szó, oly gyökökről és képzőkről, a melyek a nyelvtudatból kivesztek, a melyeket többé ilyenekül már nem érezünk. Hogy példával világosítsuk fel a dolgot, holt gyökér a *hárs* szóban a *hár-* s ennélfogva itt a hozzáadott képző *-s* is az (Buden, Magyar-ugor Szótár 112. sz.); sem az egyiket, sem a másikat külön tagnak már nem érezzük. Megmerevült szógyökér a *köszvény* szóban a *kösz-* (u. o. 79. sz.); a különben legépebb magyar fül sem érzi ki ma belőle a

„szaggat“ jelentést. Megmerevült igeképző az *-n* ezekben: *kösz-ön*, *bocsá-n*-(at), *űz-en* (u. o. 62. sz.) sat. sat.

Vizsgáljuk most Toldy állítását. Vannak a nyelvben oly gyökerek és képzők, a melyeket csak az összehasonlító nyelvtudomány ismer, de a melyek a nyelvérzék előtt teljesen idegenek, a melyekről a nyelvérzék nem tud semmit; s Toldy szerint mindamellett ezek, „a nemzet nyelvérzékében élő gyökerek“, és jelentésük és funkciójuk meghatározásában, megítélésében éppen az a bíró, a kinek sejtelmé sincs mivoltukról: a nyelvérzék.

Nagyon meg lehet szorúlva okok dolgában a neologia, mikor ily képtelenségekkel kell kiszállnia ügye védelmére.

Mikor azt mondjuk, hogy a nyelvújítás minden tudományos kritika nélkül végezte munkáját s tömérdek korcs szóval árasztotta el az irodalmat: arra ismét a nyelvérzékét tolják fel argumentumnak. Azt felelik rá, hogy hiszen rossz szó nincs is az irodalomban, „a rossz elbukott magától; a nemzet helyes nyelvérzéke elejtette azt“. (4. l.) Ha meg ez állításuk ellenében tényekkel állunk elé, s kimutatjuk egyik-másik védett szavuknak kétségtelen helytelenségét, arra megint csak a nyelvérzékkel védik magukat; vagy azt felelik rá, hogy „egyesek túlbuzgósága vagy ízléstelensége correctivumot talál a nyelvérzékben, mely a nem szépet, nem alkalmast elejti ezentúl is, mint elejtette eddig“ (16. l.); vagy kereken kimondják, hogy „ha rossz is a szó, azért helyes, ha kell, ha tetszik a nyelvérzéknek (15. s 26. l.), a mely szükségből tágit is a törvényen“. (25. l.)

Itt ismét egész raja van az ellenmondásoknak: „a rossz elbukott magától, elbuktatta a nyelvérzék“; ezt az állítást meghazudtolja a következő: „a rossz correctivumot talál mindig a nyelvérzékben“; ezt s vele az előbbi újra lerontja eme másik: „ha rossz is a szó, azért helyes, ha tetszik a nyelvérzéknek.“ Hogy miként maradhatott meg, miként élhet oly sok rossz szó a nyelvben, ha a rosszat a nyelvérzék mindig elbuktatja; aztán meg hogy miként lehet a rossz helyes, ez az, a mit a mi eszünk, bárhogy erőltetjük is, semmiképen föl nem ér.

A mint látjuk tehát, Proteus, a tenger jós örege, a mint a költő nevezi őt, közelről sem volt oly ördögösen

alakos, mint neologusaink nyelvérzéke. A mi igaz igaz, meg kell vallani, hogy szorúltságukban úgy kiczirkalmazták, hogy valóságos en-tout-cas, köpenyeg lett belőle; alkalmas mindenre, egyként használható télen-nyáron, csendben-viharban, eső és nap ellen. Különösen sikerült mesterfogás a nyelvérzék definíciójában az, hogy vele az ismeretlen értelmű szógyököknek jelentésének megmagyarázását, a nyelvújítás (szókészítés) jogát, az új szók helyességének vagy helytelenségének meghatározását kizárólag maguknak vindikálják. Midőn például mi nem a magunk, hanem a nyelvtudomány által meghatározott elveket felsoroltuk, a melyek új szók készítésénél szem előtt tartandók, arra a neologia, a mint múltkor hallottuk, azt felelte, hogy nekünk nincs jogunk a szóalkotásba beleavatkozni, mert nekünk nincs inspirációnk, a nyelvérzék pedig, az első kellék a szóalkotásban, inspiráció. S ismét: „a szóújítást a nyelvérzék magától, a Nyelvőr nélkül is el tudja intézni.“ Ezzel megint félremagyarázhatatlannúl ki van mondva, hogy a Nyelvőr íróinak nincs nyelvérzékük; mert ha volna, ők is intézhetnék a szóújítást. De nem csak nekünk „grammatikusoknak“, hanem nincs sem egyesnek, sem a milliónyi népnek helyes nyelvérzéke s így joga sem a fent elsorolt kérdésekhez hozzászólni vagy szavát latba vetni; ezeknek a szava csak azon esetben nyom valamit, ha esetleg a neologia nézetével egy értelemben van.

Körülbelül három éve, hogy egy munka jelent meg Vadnai Rudolftól e címmel: „Nyelvünk hangolvasásáról.“ A ki maga is figyelmet fordított a magyar tájszólásokra s e munkának népünk kiejtésére s az egyes hangok meghatározására vonatkozó adatait figyelemmel megolvasta, ha lelkiismeretesen akar itélni, ki kell e mű szerzőjének számára azt a bizonyítványt szolgáltatnia, hogy nyelvérzéke oly finom, éles, erős, hogy valójában ritkítja párját. E mű bevezető sorai (a 44. lapig), melyek nagyobb részt az egyes magyar vidékek kiejtésének megállapításával, s közbe-közbe egy-egy etymologiai fejtegetéssel foglalkoznak, még 1869-ben felolvasásra kerültek az akademiában. A felolvasás végeztével (így olvashatni az idézett mű 45—46. lapján) Toldy Ferencz felszólalt az ellen, hogy akad tag, ki ilyesmit (Vadnai szerint: sületlenséget) felolvasásra ajánlani tud. A mint mondtuk, Vadnai Rudolf

nyelvérzékét csak irigyelni lehet, a magyar kiejtésre vonatkozó állításai helyesek, s Toldy mégis nagyon keményen elítélte. Miért? Talán szófejtegetése miatt? Az igaz, hogy azoknak nagy része gyarló; de nem igen áll mögötte Toldy etymológiájának, a mint majd utóbb kimutatjuk; mindakettő ugyanegy alapon nyugszik, a nyelvérzéken. A magyar nyelvérzék dolgában pedig, ez ismét kétségtelen, Vadnai jobban meg van áldva a természettől.

De nem csak egyeseknek, hanem nincs meg a népnek sem a szók helyes vagy helytelen voltának megítéléséhez megkívántató nyelvérzéke, ha esetleg megtagadja a neologióknak egyik-másik alkotását. (A romlatlan népies nyelvérzék például határozottan visszautasítja az *-ár* képzőt ama funkciójával, melyet a nyelvújítás fogott rá e szavakban: *tanár, titkár, országlár, áldozár*, stb. Ha ez a képző a magyar nyelvérzéknek valójában foglalkozást jelölne, honnan volna az megmagyarázható, hogy a *mészár, csaplár, korcsmár* stb. szavakból mindannak ellenére *mészár-os-t, csaplár-os-t, kocsmár-os-t* készített? Ha a *-nok* képző a neologia állítása szerint annyira magyaros, miért nem fogadja el az egész nép teszem azt a *mérnök* szót, hanem az egyik helyette *mérő-t*, a másik *föld* vagy *országmérőt*, a harmadik *mértök-öt* vagy *mértökös-t* s a nagy rész *indzsellér-t* használ? Ha az abstrahált igegyökérrrel való összetétel, a mint az újítók állítják, nyelvünk természetében van, miért vonakodik a nép legnagyobb osztálya például a *gyufá-t* elfogadni, s miért mond helyette *gyújtó-t, gyújtó fá-t* vagy *gyújtó szálká-t* vagy pedig *masiná-t*? Azt a higgadt, elfogulatlan ítélet nem fogja megtagadhatni, hogy a teljesen ép, egészséges nyelvérzéknek leghívebb képviselője a minden idegen hatástól ment nép; s mégis mikor a neologia szerint a helyes nyelvérzéknek szavára kellene hallgatnunk, épen a helyes nyelvérzéknek tolmácsát, a népet fosztja meg a szavazat jogától s ellenébe állítja „a józan és finom fülű“, vagy a mit rajta ért, a mai irodalom nyelvérzékét.

Állapodjunk meg itt egy kissé ennél a „józan s finom fülű, mívelt, nemzeti, helyes nyelvérzéknel“, a mely csak jót alkotó, fenntartó, ellenőrző, s mindamellet a roszt írtó, a helytelent helyessé tevő s törvénytágító erő egy személyben.

Általánosan, t. i. az irodalomban általánosan elfogadott új szók pl. ezek: *iffonc*, *láthatár*, *tanácsnok*, *esernyő*, *szakma*, *pamlag*, *szerép*, *tömör* sat. sat. Minthogy Toldy szerint „a rossz elbukott magától, a nemzet helyes nyelvérzéke elejtette azt“, ezek pedig nem buktak el, hanem élnek, következnek, hogy ezek jó szók, s alkotójukban megvolt az annyira hangsúlyozott helyes nyelvérzék, az inspiráció. E szókat pedig, a melyek egytől-egyig helytelenek, a hírhedt Barczafalvi Szabó Dávid készítette, a kit „idétlen“ koholmányaiért maga Kazinczy is erősen megrótt.

Látnivaló tehát, hogy mit tartsunk ama nemzet „míveltjeiről, a kik egy ilyen hibás velejű koponyának sületlenségeit túlhajtott buzgalmukban először felkapták és forgalomba hozták. Azért, hogy egy félszázad előtt néhány újító elvitázhatatlan tehetségüknél fogva uralkodva az irodalmon s egy szent ügynek, a magyar nyelvnek terjesztésével maguk részére hódítva a közvéleményt, a rosztat rosznak föl nem ismerve, azt mintegy rákényszerítették a nekik föltétlenül hódoló művelt közönség nagyobb részére, azért most az újabb nemzedékre, a mely e korcs termékeket jóhiszemben örökség gyanánt a múlttól átvette, mint tanúra hivatkozni helyességük mellett nyugodt megfontolással nem lehet. Hisz tudjuk, hogy az emberi természet lassanként a méreghez is hozzászokik; a nyelvújítás elvének teljesen hódoló iskola pedig épen arravaló hely volt, hogy a jóra-roszra egyiránt fogékony ifjak fülét folytonos ismétléssel az új szókhöz, ha mindjárt helytelenek voltak is, annyira hozzászoktassa, hogy utóbb, minthogy nagyobb részt szükségese fogalmakat fődöztek, szókinsükben lényeges helyet töltöttek be, s eszükbe sem jutott arra gondolni, hogy tán hibásak is lehetnek.

Hogy mily ereje van a mai irodalom nyelvérzéke tanúskodásának valamely nyelvhasználat helyes vagy helytelen volta mellett, megítélhető még a következőből is. A neologia, mikor már minden argumentumból kifogyott, s maga is kénytelen volna elismerni, hogy egyes szóosztályok csakugyan a nyelvtörvények megsértésével készültek, utoljára azzal lép föl, hogy helyességük mellett tanúskodik az irodalom nyelvérzéke, mely azokat elfogadta s széltiben használja. De az irodalom nyelvérzéke szerint helyesek például

a következő világosan idegenszerű szófűzések és szólások: *szellemdús, reményteljes, vízbe* forrás, *magas* kor, *beállítja* a munkát, *választási* törvény, a híd *hordképessége* sat. Ezeket s még egy rakást naponként olvashatni a hírlapokban, mindenféle hivatalos iratokban, hallhatni a képviselő házban s a hol csak beszélnek a literátus emberek; de vajjon ez az igazán általános használat, magukat a nyelvújítókat kérdezzük, billent-e csak parányit is az idézett kifejezések helyességén? Hivatkozhatni-e tehát a legmélyebb rétegéig megromlott irodalmi nyelvérzék tanúskodására oly használat mellett, a mely a világosan kimutatható nyelvtényekkel s a még romlatlan érzékű nép egyetértő nyilatkozatával szembeszökőleg ellenkezik?

A neologia szempontjából ítélve tehát, mert a tudomány elvei szerint a szók helyességének megítélésére a nyelvérzék elégtelen, s így illetéktelen bíró, mondjuk tehát, még a neologia által elfoglalt alapra állva sem fogadható el a nyelvromlás korszakában felnőtt irodalom nyelvérzéke — mert midőn Toldy a „nemzet, az összes nemzet, a nemzet műveltjei, a helyes, a finom fülű nyelvérzékről“ beszél, mindezekben az irodalom nyelvérzékét kell értenünk — hiteles, szavahihető tanúnak.

SZARVAS GÁBOR

HOGY VÉDIK AGYON A KORCS SZAVAKAT.

I.

E fejtegetés megint a „Vasárnapi Újság“ 18. számának „Irodalom és művészet“ rovatában közlöttékhez fűződik. Nem foghatok bele igazán, mielőtt egy-két általános dolgot nem jegyzek ide. Ilyen, hogy a Vasárnapi Újság szerint mind Toldy mind Fogarasi fölolvása Szarvasék „ama törekvése ellen volt intézve: kiküszöbölni a nyelvből minden szót, mely a nyelvújítás korszakában vagy még újabban keletkezett, s nem helyesen, nem szabályosan van képezve; és minden, bár helyes szónak helytelen, idegenből kölcsönzött használatát s végre minden magyartalan szólásmódot, kifejezést, mondatszerkesztést s szórendet, a melyekkel részint a hivatalos büroí stílus, részint s főleg az idegen nyelvekből (különösen a németből) mohón és hevenyében fordító journalistika már egészen elárasztotta irodalmunkat, folyvást iszapolja el a tiszta, tősgyökeres magyarságot, s már-már fenye-

geti a legjobb írók, sőt magának a népnek is ép nyelvérzékét. Oly bajok, tagadhatatlanul, melyek megvannak, sőt napról napra jobban harapóznak el, melyek ellen tehát hogy reakció támadjon, természetes is, üdvös is."

Ez egy kicsit nehézkesen van ugyan mondva, de annyi mégis kibetűzhető belőle, hogy Toldy meg Fogarasi egy oly „törekvés” ellen harczoltak, melyet a „Vasárnapi Újság” maga is „üdvösnek” mond. Megjegyzendő, hogy e „törekvést” ugyancsak ő alább is „feltétlenül helyesli s elismeri szükségét”. Hétköznapi logika szerint tehát Toldy-Fogarasiékát vagy egészen vagy legalább nagyobb mértékben kellett volna elítélnie mint Szarvasékat. De hiszen nem azért „Vasárnapi Újság”, hogy hétköznapi logikája legyen. Majdnem minden szava Szarvasék ellen van intézve. Arról meg, hogy az „ép nyelvérzék megvesztegetése” első sorban nem a „hivatalos büroíi stílust” s nem a „mohón és hevenyében fordító journalistikát”, hanem a neologiót terheli, már a múltkor szóltam. Ama hosszú idézetből azonban még más is világos. A mit elésorol, az Szarvasék egész törekvését teszi. A Vasárnapi Újság szerint tehát Toldy meg Fogarasi Szarvasék egész törekvése ellen harczoltak; másik mondásában meg már Toldy csak „túlzásuk ellen” s Fogarasi csak „az új szóképzés igazolására szállt síkra”. Tessék ezt kiegyeztetni!

Ad vocem túlzás. A Vasárnapi Újság minduntalan ezt veti ellenünk. Hogy mért vagyunk túlzók, azt világosan talán maga se tudja. Úgy látszik, első túlzásunk az, hogy a nyelvet, mikor egyesek tetszésébe vagyis a nyelvérzékbe s a schlendriánba, alias megszokásba ütközik, mindennél nagyobb úrnak valljuk. Ez ellen tulajdonképen nincs más argumentuma, mint hogy a nyelvérzék „jogosultságára” s a schlendrián régi voltára támaszkodik. Mikor a nyelvvel nem ellenkezik, mi se tagadjuk a nyelvérzék jogosságát; csak akkor nem ismerjük el, mikor az egész nemzet nyelve áll vele szemben. Azt meg épen nem érteni, hogy Szarvasék ellenében miképen lehet „húsz-harmincz évi gyakorlatra” hivatkozni, mikor ő mögöttük tudja isten hány százados gyakorlat áll. Kár volt a Vasárnapi Újságnak ezt a neologusoktól eltanúlnia; a kik akkor, mikor jó szavainkat rendre fojtogatták, dehogy nézték ezeknek nagy régiségét, most meg egyszerre más nótát kezdenek fújni. Hja, a mikor korcsaikat kell védeniök, minden eszköz jó.

Második túlzásunk, megint csak úgy látszik, az, hogy „száz meg száz” azaz sok szónak „üzentünk hadat”. Hiszen az a baj, hogy sok a korcs szó. Ha csak egy kettő volna s mi még e kevésnek is „hadat üzennék”, azt talán inkább lehetne

túlzásnak mondani. Úgy azonban épen azért kell üldöznünk, mert tömérdeken vannak s így egészen megmételtyezik a nyelvet. A keveset még talán el lehetne nézni, de a sokat sehogy sem. E második túlzásunk ellen már nincs is argumentuma, csak fenyegetése. „Meg fogja védeni“ azt a tenger sok korcs szót „az irodalom joga, melyet Szarvasék egészen felednek vagy megvetnek“. Hogy ezt az utóbbit miből következteti, nem tudom, de annyit látok, hogy az irodalom jogáról nincsen tiszta fogalma. Az irodalomnak van joga a nemzet nyelvével élni; van joga a nyelv törvényei szerint annyi új kifejezést teremteni, a mennyi neki szükséges s a mennyit csak bír; van joga a magyarul ki nem fejezhető fogalmakra idegen szavakat kölcsönözni; s végre van joga mentül derekasabb munkákat alkotni. De nincsen joga a nyelvet rontani, tehát pl. korcs szavakat faragni; és épen azért, mert nincsen joga rontani, nincsen joga a nyelvet romlott állapotában erővel megtartani s a javításnak útját állni. A rosztat védeni különben is, úgy tartom. erkölcstelenség; ilyen jogot tehát, ha a Vasárnapi Újságnak volnék, az irodalomnak nem tulajdonítanék. Csak ne alakoskodjunk; valljuk meg őszintén, hogy az irodalomnak, jobban mondva az íróknak, kényelmesebb a megszokott rossz szót használni, mintsem jónak keresésében fáradozni. De ebből hogy lehet aztán jogot formálni? Mi fontosabb, egyesek kényelme, vagy a nemzeti nyelv épsége? Én egyébiránt irodalmunkról, mint egyik tisztelője, azt hiszem, hogy eddig csakis kényszerűségből élt korcs szavakkal; de a mikor majd e kényszerűség megszűnik, azonnal a jóhoz fog szegődni. E hitemet még a Vasárnapi Újság se képes lerontani.

Harmadik, már nyíltan kifejezett túlzásunk, hogy „a Kazinczy ótai egész nyelvújítást s annak összes működését és eredményeit kárhoztatjuk és elítéljük“. Sokat roszalunk, az már igaz, de a túlzást nem a sok teszi, hanem ha elvető ítéletünket olyasra is kiterjesztjük, a mi nem helytelen. Lehet, hogy megtettük, az ember könnyen csalatkozik; de amazt mégis meg kellene bizonyítani, nem csak mondani, mint a Vasárnapi Újság. Mutasson ki nekünk a nyelvújításban akárki is egyetlen egy olyan helyes dolgot, a mit mi kárhoztattunk; magunk is megköszönjük, meg a nyelvtudomány is nyer. No most túlzás-e még a túlzás? Mint-hogy, már ennyire vagyunk, arra kérem, nem csak a Vasárnapi Újságot, hanem a neologia barátait általában, határozzák meg, de úgy, hogy a legcsekélyebb kétség is ki legyen zárva, meddig jogos az orthologia, meddig szabad tehát túlzás veszedelme nélkül mennünk? Még üdvösebb lesz, ha egyszersmind a neologianak is megszabjuk határait. Azzal aztán vége szakad minden bajnak.

A míg a neologusok ezt elintézik, addig a Vasárnapi Újságot magát arra kérem, hagyja meg nekünk azt a jogot, mit egyéb-iránt a tudomány szabadsága követel, hogy a rosztat rosznak mond hassuk, ha neki nem tetszik is, különösen mikor még azzal nem fogjuk rá a baltát. Ez főkép a következő nyilatkozatára vonatkozik: „Szerintök pl. a *szilárd* szó kiirtandó v o l n a, mert sem a *szil* nem biztos gyök, sem az *árd* nem képző. De fogja-e az irodalom e szép s rég elfogadott szavát kiirtatni engedni néhány túlzó grammatikus által?” Megjegyzendő, hogy a *szilárd* kiirtásáról még nem volt szó, sejteti ezt a Vasárnapi Újság v o l n a szava is. Hiába keresné valaki a nyelvtisztító társaság jegyzékében akár a már tárgyalt, akár a tárgyalásra csak kitűzött szavak között. Eléfordult ugyan a Nyelvörben, de hátul s még ott is csak mellékesen volt említve, a mennyiben tulajdonképen a *Szilárda* (Constance) keresztnévről volt szó. Hogy ennek korcs voltát ki lehessen mutatni, szükségképen mind képzőjének (-a) mind alapszavának (*szilárd*) helytelenségére kellett reflectálni. Csak így került bele a *szilárd*. Mellékesen mondva, más tévedés is van a dologban. Senki sem állította ugyanis, hogy „az -*árd* nem képző”, hanem azt, hogy a *csal-árd* tanúsága szerint csakis igéhez járúl, a *szil*-ről meg nem tudni micsoda. Most már egyéb-iránt azt is tudni; mert Pulszky Ferencz szóbeli közlése szerint mégsem a *szilaj*-ból, hanem a *szilfa*-ból van kihasítva, tehát névtő. Csakhogy a *szilárd* most se jobb mint annak előtte, mert az -*árd* névtőhöz kimutathatólag nem járúl. De hogy visszatérjünk, a Vasárnapi Újság, mint v o l n a szava mutatja, tudta, hogy a *szilárd*-nak nem kiirtásáról, hanem csak helytelen képzéséről volt szó, és minthogy még ennek pusztá kimutatásáért is az irodalmat lázítja ellenünk, világos, hogy a nyelvtudomány szabadságát egyáltalán nem akarja elismerni. Mondja ugyan: „szükség van arra, hogy egyfelől a nyelvtan, másfelől az irodalom és közhasználat jogai tiszteletben tartassanak”. De maga, legalább a mi az elsőt illeti, nem teszi. A lázítás különben is, úgy látszik, kedves foglalkozása. Tízszer is biztatja az irodalmat, hogy ezt vagy azt ne engedje, s az egész nyelvügyi mozgalmat úgy tünteti föl, mintha az irodalom jogait csorbítaná. Pedig ha valamelyik fél, akkor nem a nyelvtudomány követett el jogsértést, mert az irodalom lépte át a határt, mikor az újítóknak vad nyelvészkedését oltalmába fogadva, azt követelte a nyelvtudománytól, hogy e féktelen gazdálkodást ne csak szórtlanul tűrje, hanem még szentesítse is. Azért a mostani mozgalom legfeljebb jogos visszautasításnak tekinthető.

Általában úgy látom, hogy a Vasárnapi Újság nagyon sze-

mélyesen veszi az egész ügyet. Nem annyira azt nézi, helyes-e, helytelen-e az, a mit mondunk, hanem inkább azt, hogy hányan vagyunk; mert neki a korcs szavak gyomlálgatását nem annyira a nyelv üdve követeli, mint inkább „néhány túlzó grammatikus“. Így aztán nem csuda, hogy nem tudja fölfogni, mért kelljen járda helyett járót mondani, mert azt hiszi, hogy az csak annak a „néhány túlzó grammatikusnak“ a privát gusztusa. Nem is mulasztja el hozzá tenni, hogy „persze, a kedvökért ezentúl így fogunk beszélni: a járón járó nép.“ Hát aztán mi ne csudálkozunk a Vasárnapi Újság járdán jártán? Lám a járdát is ki lehet figurázni; sőt azt mondom, akármelyik szót, csak elég ügyes vagy elég ügyetlen legyen az ember hozzá. De mióta argumentum az, hogy az ilyen lehetséges? Akkor csak dobjuk el a *fonó, fürdő, szabó, seprő* szavakat is; mert pl. azt is lehet mondani: a *fonó fonó* népe, a *fürdő fürdő* vendégei, a *szabó szabó* ollója, a *seprőtől* vett *seprővel seprő* szolgáló stb. De ilyet hallani-e csak a legeggyűbb paraszt embertől is? Ha csak játékot nem üz, bizony nem. Ha már okot mondunk, legyen ok, ne tréfa, és aztán ne tegyen a Vasárnapi Újság semmit se Szarvasék, hanem a nyelv kedvéért.

Egészen személyes fordulat az is, mikor nagy gúnyosan kérdi attól a „néhány túlzó grammatikustól“, „hiszik-e, hogy a *rakpart* szót ki fogják már írthatni, s a *rakodó* meg nem tudom mi, más jelentésre is használt szókkal fölcserélhetni?“ Ha sok Vasárnapi Újság akad, akkor bizony nem hiszik. Ha meg azt „nem tudom“, hogy a *rakodón* kívül „mi szókkal“ akarták a nyelvtisztítók „fölcserélni“ a *rakpartot*, akkor egyszerűen utána nézek. De arról biztosítom a Vasárnapi Újságot, hogy egy sincs köztük, mely „más jelentésre is használatos“. Minthogy csak a *rakodót* említette, magam is ennél maradok. Ez általában olyan helyet jelent, a hol ki-, be-, föl- s lerakodni szokás. Hát a nyelvtisztítók nem ilyen értelemben alkalmazták a *partnak* azon részére, a hol a hajók ki- és berakodnak? De meg ha a *rakodó* csakugyan más értelemben is le volna foglalva, akkor se volna baj. Van nyelvünkben elég olyan szó, a melyeken még a legneologusabb neologusok sem ütköztek meg. Teszem: ár, ár, ár ér, ér, ér; kar, kar; tűz, tűz; fűz, fűz; nyom, nyom; ég, ég; elég, elég stb., nem is szólva olyan alakokról, melyeket a conjugatio vagy declinatio tesz egyformákká, mint pl. ért (versteht), ért (war werth), ért (erreichte); ereszt (er lässt), ereszt (das vordach) stb. Okoztak-e ezek valaha félreértést? Ügyes kézben nem, legfeljebb szándékosan; az ügyetlentől meg úgy sincs oltalom. A *-da -de* képzőről is azt hiszi, hogy csak annak a „né-

hány túlzó grammatikusnak“ nem tetszik, mert „a helyett hogy megszorítani akarják használatát, neki esnek tűzzel-vassal, s egyáltalában kitiltják.“ Hát hiszen ha nem jó, mit csináljunk vele? Különben is nem mi tiltjuk ki, hanem a nyelv nem akar róla tudni. Ha csak rajtunk állana, isten neki; de csak nem igazolhatjuk, mikor legfeljebb a mongol nyelvben található. Tudja a Vasárnapi Újság is, hogy „kétes eredetű“ azaz önkényesen alkotott, szóval koholt. Hanem hát ő csak azért nem akarja kitiltatni, mert a *járda* szóban is megvan, az meg neki tetszik. Ez azonban nem elég ok arra, hogy az a „néhány túlzó grammatikus“ hazudjon, már pedig hazudniok kellene. Különben azt sem értem, hogy kelljen a *-da -de* használatát megszorítani, ha csak már meglevő szóval összekötetésben nem húzzuk nyársba; mert magában nem fordul elé, a jövő meg még nincs a kezünkben. Ha pedig meglevő szóban bántjuk, akkor mindig akad, a ki az illető szót oltalmába fogadja; hiszen még a *vigardának* is akadt védelmezője.

Már most a dologra. A Vasárnapi Újság jól érezte, hogy a korcs szavakat bajos védenie, ha előbb meg nem ingatja Szarvasék tételeit. Ezt aztán így teljesíti. Elmondja, hogy „nem kerülhették el azt a hibát, melybe minden reakció bele szokott esni, hogy túlzásokba megy s azzal túllő a célon.“ Hogy a túlzás vádja nem érhet, azt már megmutattam. De meg ha túlzók volnánk is, mit bizonyítana az tételeink ellen? A túlzásban csak az alkalmazás hibás, a tétel jó. A túlzás vádjával tehát egyetlen egy tételünket sem lehet megczáfolni; és minthogy a túlzást ránk bizonyítani a Vasárnapi Újságnak nem sikerült, nem is sikerülhetett, tehát tételeink hitelét rontó törekvéséből a korcs szavakra semminemű haszon nem háramlik. Következik azonban, hogy „Szarvasék felállították elveiket, melyek, nagyobbára legálább, tagadhatatlanul helyesek a grammatika szempontjából. De itt van már első tévedésök“. Tehát még a „grammatika szempontjából“ se mind helyes; a többi meg épen azért nem helyes, mert „a grammatika szempontjából“ helyes; hiszen „itt van már első tévedésök“. A Vasárnapi Újság grammatikáján azonban, mint már a múltkor mutattam, magát a nyelvet kell értenünk. Már most a mi Szarvasék tételei közül „a grammatikai szempontból“ helytelen, ugyebár azért helytelen, mert a nyelvvel ellenkezik. De akkor azon tételeik, melyek „grammatika szempontjából tagadhatatlanul helyesek“, tehát a nyelvvel nem ellenkeznek, mért mégis helytelenek? Talán épen azért, mert nem ellenkeznek? Nyilván egy kicsit össze kellene czívódnioak a nyelvvel, hogy helyesek legyenek. No már ez cifra. Arra is kíváncsi

vagyok, hogy még hány „tévedésök“ van a Szarvaséknak; mert a Vasárnapi Újság csak az „elsőt“ említi meg, a többit elhallgatja. Hogy mért, nem tudom. Alkalmasint kiméli Szarvasékat. Ez egy tévedésről is azonban már a multkor kimutattam, hogy nem tévedés, mert Szarvasék tévedését abban látják, hogy sem a nyelvrzékét, sem a jóhangzást, sem a megszokást nem akarják elismerni. Már pedig az nem úgy van; elismerik, csak hogy határok közt. De mely tételek nem helyesek még „a grammatika szempontjából“ sem? A Vasárnapi Újság csak azt az egyet tudja, mely szerint igető főnévvel össze nem tehető. Erre ugyanis azt mondja: „igazuk van talán a grammatika szempontjából, ám-bár van *fogház*, *rakszőlő* s még egypár“. Az a „talán“ sehogy sincs helyén; mert ha *fogház*, *rakszőlő* s az a „még egypár“ ellenük bizonyít, akkor határozottan nincs igazuk. Ha pedig nem, akkor mire való az a, majd komédiának mondtam.

Nézzük azonban, *fogház* meg *rakszőlő* csakugyan Szarvasék ellen szól-e? Könnyű lesz kimutatni az ellenkezőt. A *fog* meg *rak* amaz összetételekben t. i. csak látszatra igetők, valójában pedig mind a kettő simplex névtő. Az első Kresznerics szótárában *dens* és *capit* mellett még *captivus* értelemben is áll; tehát *fog* annyi mint fogoly, *rak*, s a *fogház* annyi mint fogolyház, *rabház*. Igető-e még a *fog*? A *rakszőlőt* meg a Vasárnapi Újság nyilván nem ismeri, s azt hiszi, hogy eltenni, elrakni való szőlő. Már a Nagy Szótár jobban ismeri; mert a nagyon is föltolakodó *rak* ellenére is nem *ra* *k*ni, hanem *ra* *ga* *d*ni igére gondol, s szőlőnket tömötségéről *ragszőlő*-nek értelmezi. Bizonyára tudja, hogy mért. A Tájszótár meg világosan szőlőfajnak s Balaton melletti szónak mondja. Mi köze lehet tehát a *rakszőlő*nek a *ra* *k*ni igéhez? Hogy semmi, valamint hogy egyáltalán nincs, azt legfényesebben mutatja teljes alakja, a *ratokszőlő*, melyet Kresznerics szótára, e minden kétséget eloszló megjegyzéssel kísér: „Szala Vben így nevezik a' *Ra* *k*-szőlőt“. Nem tudom ugyan mi az a *ratok*, lehet hogy idegen szó; de hogy a *rakszőlő*ben a *rak* igető voltát lerontotta, az bizonyos. Már most Szarvasék ellen bizonyít-e ama két szó, vagy mellettük? Csalódik azonban, a ki azt hiszi, hogy a neologusokat ez meg fogja nyugtatni. Megint csak azt az alakoskodást fogják üzni, a mit üztek már a *-da -de* védelmezése alkalmával. A mikor egyik rókalyukból kifüstöltük, másikba bújtak, innét is kiszorítva harmadikba s így tovább, míg utoljára is Mongolországba kellett menekülniök. Most is bizonyára a Vasárnapi Újsággal közös rejtekben tartanak „még egy pár“ olyan *fogház*, *rakszőlő* fajta szót. Majd úgy egyenkint kieregetik, hogy megbotoljunk, s ök

azalatt tovább osonhassanak. Csak arra figyelmeztetem, hogy Szarvasék, mikor ama tételükét felállították, maguk is idéztek olyan szót annyit, a mennyit a neologusoknak egyhamar nem sikerül összehajhászniok. Ha tetszik, fordítsák hasznukra ezeket is. Hanem akkor még egyre figyelmeztetem. A *fogház, rakszőlő* azt mutatja, hogy nem szükségképen igető, a mi annak látszik. Mi ezt minden hasonló összetételre alkalmazzuk s azt mondjuk, hogy az igetőnek látszó rész lehet névtő. Már most a neologusok bizonyítsák be, hogy nem lehet. A többit aztán úgy is elhiszszük nekik. Mert ne feledjék, hogy a *fog* és *rak* már úgyis ellenük szól, meg hogy vannak igetőkkel egészen azonos főneveink, tehát a hasonló alak még összetételbe olvadva se teszi a szót igetővé. Hozzá járul, hogy ama főnevek többnyire kopott participialis alakok, hogy a főnévi összetételekben jelzős viszony rejlik s hogy jelzőül rendszerint csak névszó áll, a milyen a participialis alak is. Tehát természetes azt hinnünk, hogy a főnévi összetételekben igetőnek látszó rész szintén afféle kopott participialis alak. A mellett persze néha olyan megfejtés is lehetséges, a melyet a *rakszőlő* ellenében a *ratokszőlő* mutat.

Utólag lássunk példát arra, hogy az igetőkkel azonos főnevek csakugyan kopott participialis alakok. Van egy szűrni értelmű régi *gyak*-ni ige; van e mellett egy tör, gyilok jelentésű *gyak* főnév, melyet Sándor István után Kresznerics jegyzett föl; e *gyak* főnév meg Kriza szerint a székelyeknél *gyaka* alakban használatos. Ez utóbbi kettőnek formátióra tökéletes mása a *híd* szó, mely *hida* alakban is megvan ebben: *Ke hida* (Kőhida, kőhíd). E szó meg Budenz szerint (Magy.-ug. összehas. szót. I. 98. l.) a *hajd* (fut, kel) igének „képzőtlen (képzővesztett) ige-neve“ olyforma hangváltozással „mint *kiált*, *kiabál* a régi *kajált*, *kajabál* után“. A fentebb mondottakat már most nem kell ismétel-nem; hanem azért a Vasárnapi Újság, ha kedve lesz eléállni azzal a „még egypár“ szavával, mégis legyen szives reflectálni rájuk. Még arra is kérem, hogy majd a német nyelvre ne hivatkozzék, egyrészt, mert a németben lehet, sőt van is olyas, a mi a magyarban nincs, és megfordítva; tehát semmit se bizonyít, legfeljebb világosít; másrészt meg mert a német lehrbuch, stimmgabel, fahrzeug szavakban a *lehr*, *stimm*, *fahr* szinte nem igető. Hogy pedig újítóink mégis annak nézték s a magyarban utánózták, csak azt mutatja, hogy nem volt se magyar se német nyelvtudományuk. De azért úgy tesznek, mintha tudja isten mennyi lett volna. Különösen magyar tudományukra nagyon büszkék. Szégyenlik megvallani, hogy az igetős előfelü összetételekben a németet majmolták, nem kérdezve a magyart, megen-

gedi-e vagy sem: azért most utólag, mikor egy kicsit alájuk gyújtottunk, elkövetnek mindent, csak hogy valamikép a magyarban is fölfedezzenek olyas összetételeket. Arra azonban nem gondolnak, hogy ha egyet-kettőt sikerülne is kimutatniok, e csekély szám amaz ezer meg ezer ily fajta alkotásuk igazolására teljességgel nem elegendő. Mert a kevés példa éppen azt mutatja, hogy amaz alkotó eszközt a nyelv, ha megvolt vagy megvan is benne, eljettette vagy nem kedveli.

Már most, miután a Vasárnapi Újság se túlzást, se hibát, sőt még tévedést se tudott ránk bizonyítani, inognak-e már tételcink? Úgy látom, még erősen állanak. Mit lendített tehát egész taktikája a korcs szavak ügyén? Czáfolata szerencsétlen; hogy bizonyítása jobb-e, meglátjuk majd a következő számban, a mely talán egy kis epilógust is fog hozni, hacsak a dolgot ma nem intézem el. Mert azon gondolkozom: feleljek-e s mikor feleljek azokra a megjegyzésekre, melyeket a Vasárnapi Újság csak az imént (26. száma „Irodalom és művészet“ rovatában) eresztett meg multkori dolgozatom ellen. Hogy haragszik s haragját az afféle személyes belügyre egyáltalán nem kíváncsi olvasó közönséggel is tudatja, még sehogy se bírna feleletre. Amarra van neki oka elég, mert én bizony nem nagyon simogattam; a másik meg már minálunk szokássá kezd fájni. Mindenki, a kit egy kicsit helyben hagytak, a helyett hogy vagy ártatlanságát bizonyítaná vagy bűne érzetében szép csendesesen elrejtőznék, kiáll a nyilvánosság piaczára patvarkodni. Pedig ez még korántsem azt bizonyítja, hogy az illető méltatlanul szenvedett, hanem csak annak a jele, hogy megkenegették. Ilyet meg kár kikürtölni. De a Vasárnapi Újság abban a nagy haragjában egészen megfélelkezve magáról, két olyan szót is szalaszt ki, melyeket visszaütíteni igazságérzetem s becsületbeli kötelességem készt. Én majd nem patvarkodom, hanem ártatlanságomat fogom bizonyítani. Azt mondja: „Nem lévén szaklap, nem vesszük föl vele“ (már mint én velem) „részletekben a vitát, bár könnyű volna ferdítéseit s ráfogásait fejére olvasni. Pl. hogy mi a *háx* szót idegen eredetűnek állítottuk, hogy mi egy perczig se gondolkoztunk azon: mit jelent a neologia és orthologia szó, hogy mi a szépséget a helyességgel szembe állítottuk s amazt ennek rovására sürgetjük stb.“ No mind ezt „könnyű“ megint szépen „visszaolvasni“ az ő „fejére“.

Legelőbb is határozzuk meg, mi a ferdítés, mi a ráfogás; mert a Vasárnapi Újságnak ezekről nincsen tiszta fogalma. Főlháborodása annyira elkápráztatta a szemét, hogy azt látja ferdítésnek meg ráfogásnak, a mit nem akar elismerni, a mi neki

kellemetlen. A rossz akaratot nem véve számításba, a ferdítés nemde valamely igaz adatnak elcsavarása, s a ráfogás valamely adatnak koholása. Az első példára vonatkozólag az a megjegyzésem, hogy a Vasárnapi Újság ferdít; mert én nem azt mondtam, hogy „a ház szót idegen eredetűnek állította“, hanem azt, hogy „bevándorlottak tartja“. E kettő közt pedig, úgy hiszem, van egy kis különbség. Az utóbbi egyszerű következtetés. A Vasárnapi Újság ugyanis így nyilatkozott: „Hogy lett jog, szilárd, czél, cím, erény, jellem s ezer meg ezer más szó, száz év múlva nem kérde senki, mint ma nem azt, honnan vettük a ház, föld vagy asztal szót“. Azt hiszem világos, hogy e két szójegyzék az ő eredeti magyar szavakkal van szembe állítva. Akkor az első jegyzékben itthon termett új, a másodikban meg máshonnan, tehát idegenből vett régi szavak vannak foglalva. Mutatják ezt a „lett“ és „száz esztendő múlva“ meg a „vettük“ és „ma“ kifejezések. Hibásan következtettem-e tehát, hogy a Vasárnapi Újság a ház szót „bevándorlottak tartja“? Nem hinném. De ha mégis, hol csavartam el vagy koholtam én itt valamit, és mióta lehet ferdítés vagy ráfogás a következtetés, még ha hibás is? Még abban sem volna ferdítés vagy ráfogás, ha azt mondanám, hogy a jogot új s a cél eredeti, sőt mi több, mind a kettőt korcs szónak tartja. A második példa sem szerencsésebb. Igenis azt mondtam, hogy a Vasárnapi Újság „egy perczig sem gondolkozott azon: mit jelent a neologia és orthologia szó“, s a mellett maradok most is. Pedig ha malitiosus akarnék lenni, megengedném neki, hogy gondolkozott rajta. Itt is csak meglevő, másíthatlan adatokból következtettem. Constatáltam, hogy az orthologia helyes beszéd s a neologia ezzel ellenkezőleg új vagyis helytelen szó. Az meg kétségtelen, hogy mivel a helyes és helytelen egymást kizárja, „az orthológiát épen annyira pártolni mint a neológiát“ nem lehet. A ki mégis teszi, vagy nem gondolta meg ama két szó jelentését vagy nem tud ítélni. Mindenki el fogja ismerni, hogy én azt választottam, a mi a Vasárnapi Újságnak inkább kedvezett. Pedig mint mondom, malitiából azt is kisüthettem volna, hogy nincs ítélő tehetsége. De azért még se kíméletből cselekedtem úgy, hanem igazságszeretetből; mert ott volt előttem az az adat is, mely egész fejtegetéséből tűnt ki, hogy „mivel arról, hogy ezután is rossz szokat alkossunk vagy más nyelvbeli vétségeket elkövessünk, ő sem akar tudni, az ő neológiája nem más, mint a már általános használt, mintegy megrögzött s így nehezen vagy épen se kerülhető rossz szók megtartása“. Tehát a neológiáról, minthogy ez, mihelyt megszűnik korcs szavakat faragni, soloecismusokat

gyártani s barbarismusokat elkövetni, azonnal megszűnik új beszéd lenni s lesz belőle „ósvi“, nincsen tiszta fogalma, s így mi természetesebb, mint hogy nem gondolkozott sem erről, sem az orthologiáról? Van itt ferdítés, van itt ráfogás?

Ilyen a harmadik példa is. Én ugyan nem tudom fölfedezni dolgozatomban, hol mondhattam azt, hogy a Vasárnapi Újság „a szépséget a helyességgel szembe állította s amazt ennek rovására sürgeti“, de az tudom, hogy szándékom volt mondani, s így ha nem mondtam is, bizonyosan éreztettem. De azért ne legyen mostoha gyermekem ez se. A Vasárnapi Újság csakugyan megtette azt, a mit tagad, még pedig több ízben. Én csak a legrövidebb példát választom. Egy már egyszer idéztem mondása így hangzik: „Szerintök pl. a *szilárd* szó kiirtandó volna, mert sem a *szil* nem biztos gyök, sem az *árd* nem képző. De fogja-e az irodalom e szép s rég elfogadott szavát kiirtatni engedni néhány túlzó grammatikus által?“ A helyreigazítandókat már másutt helyreigazítottam, most csak azt emelem ki, hogy a Vasárnapi Újság még csak meg se kísérti a *szilárd* igazolását, tehát maga is rosszúl képzett, helytelen szónak vallja, mégis szépnek mondja s megtartását sürgeti. Különböznék ezért majd a következő számban szaván fogom; mert ha ő „a szépséget a helyességgel szembe“, akkor a helytelen nem lehet szép s így nem lehet szép a *szilárd* sem. No már most tette-e a Vasárnapi Újság azt, a mit tagad? És én miért ferdítettem el, mit fogtam rá? Vagy kérdezzük inkább így: kettőnk közül ki követett el ferdítést vagy ráfogást, én-e vagy a Vasárnapi Újság?

Arról, hogy e három dolog, még ha ferdítés vagy ráfogás volna is, mit ér mint czáfolat, kevés a mondani valóm. Az első kettőre semmit sem építettem, a harmadikra meg, ha lehet, még annyit sem; mert akár való, hogy a Vasárnapi Újság a *hááz* szót idegen eredetűnek tartja, akár nem; akár igaz, hogy elmulasztotta meggondolni a neologia és orthologia jelentését, akár nem; akár szembe állította a szépséget a helyességgel, akár nem: azért a *hááz* mégis eredeti magyar szó, a neologia az orthológiával szemben mégis helytelen beszéd, s a helyesség mégis elengedhetetlen kelléke a szépségnek. Akkor hát mit akart a Vasárnapi Újság azzal a három nyomorúsággal megdönteni? Vagy úgy, ő neki még egy stb-je is van, abban meglehet hogy nagyon sok és csupa nyomós argumentum rejlik. Nagyon kíváncsi vagyok rá; sőt ha jól meggondoljuk, tán némi jogom is volna megtudni, hogy mi macska van abban a stb. zsákban; mert nem közönbős dolog ám, hány ferdítést meg ráfogást követtem el még, egyet-kettőt-e vagy százat; bűnös voltom e számmal együtt nő-

vekszik vagy kisebbedik. Azért csak tegye közzé a Vasárnapi Újság mind a többi ferdítésemet meg ráfogásomat is. De aztán jobban meggondolja a szavak jelentését, mint eddig! Nem hiszem azonban, hogy még úgy is meg tudna valami fontosabbat czáfolni; mert „nem levén szaklap“, rövidség okáért bizonyosan nem a leggyengébb, hanem éppen a legnyomósabb argumentumokat fordította előre. No akkor azt is sejtem, mi „nem csábítja őt, hogy velem vitába ereszkedjék“, talán nem is annyira „kicsinylő hangom“ lesz az, mint inkább más valami. Különben az itt a kérdés, hogy a mit dolgozatomban igazságnak állítottam, valóban igazság-e. Ha meg lehet, akkor meg is kell czáfolni, akár „szaklap“ a Vasárnapi Újság akár nem, s akár van kedve neki velem „vitába ereszkedni“ akár nincs. Ha ő neki másra is kell a tere, itt a „szaklap“, itt a „Nyelvőr“, ebben tessék megczáfolni engem; az én hangomtól meg ő se kedvetlenedjék el jobban, mint én az övétől. Nekem „azt a kicsinylő hangot, melylyel én a nálánál s talán nálamnál is sokkal érdemesebb írók ellenében élni szoktam, melylyel magamon kívül mindenkit tudatlannak bélyegzek“, föl tudja róni; pedig még kérdés: olyan-e a hangom; de a magáén nem veszi észre, hogy az mily indulatos, mily igazságtalan. A közönség egyébiránt nem is azt kérdezi, hogy szerelmesek vagyunk-e egymás hangjába vagy sem, hanem azt, hogy melyikünknek van igaza. De ha már kitálalta azt a nagyon is privát dolgot, hogy az én hangom neki nem tetszik, felelek neki erre is. Sejttem, kik azok a „sokkal érdemesebb írók“; de azt kérdem, mindig és csak azért is igaza van az érdemes írónak, mert érdemes? Első az igazság s az érdemet nem szabad az ő rovására tisztelnünk. Éppen az érdemes írók tévedéseit és hibáit nem szabad elnéznünk, mert minél érdemesebb valaki, annál többen követik vakon is. Ha hangom valóban kicsinylő, akkor csak azt bizonyítja, hogy nem a személyt, hanem a dolgot tekintem, különben tán csak észre venném az érdemet. Még az se volna baj, ha valakit „tudatlannak bélyegeznék“, csak műve igazolja. A mit valakire saját munkájából rá bizonyíthatok, mind ki szabad mondanom. Más kérdés, hogy kell-e, hogy nem jobb-e egy kicsit udvariasan bánni az emberekkel? Már Lessing mondta: „Die höflichkeit ist keine pflicht, und nicht höflich sein, ist noch lange nicht grob sein. Hingegen zum besten der mehreren freimüthig sein, ist pflicht; sogar es mit gefahr sein, darüber für ungesittet und bössartig gehalten zu werden, ist pflicht.“ De meg ha kötelesség volna is az udvariasság, mi joggal tanít rá a Vasárnapi Újság, az a Vasárnapi Újság, mely azt, mit ha hibás volna, legfeljebb tévedésnek nevezhetne, mindjárt ferdítésnek meg ráfogásnak

mondja, s így ellenfelét nem tudatlannak ugyan, hanem egyenesen erkölcsileg megbélyegezve, őt még annál is többnek nyilvánítja? Sohase tanítgasson bizony, hogy milyen vékonyan vagy milyen vastagon fogjon a tollam. Egyébiránt tudja meg, hogy első dolgozatom csak echója volt az ő hangjának. A ki úgy beszél, hogy a „néhány túlzó grammatikus“, meg hogy „majd az ő kedvökért“, meg hogy „arra későn jöttek“, az nem „elfogulatlanul igyekszik ítélni a dologról“. Csak azt mondhatom neki, hogy a milyen volt az ő adjon istene, olyan volt az én fogadj istenem, s ha neki „joga volt véleményt mondani a fenforgó irodalmi vitában“, nekem is jogom volt viszont az ő véleményéről véleményt mondani, és valamint ő nem akart „minden túlzásunkban esküdni“, úgy viszont nekem sem volt kedvem minden szavát vakon elhinni. E részben quittek vagyunk.

Úgy látom azonban hogy a hosszas megfontolásban végre is meglett az epilogus, de azért lehet, hogy a következő számban is lesz.

VOLF GYÖRGY.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Bac z olc z a f a: arbor symorurus. Ér. 140.

bád og írva így: bá t ok J. 180. Molnárnál bá d ok és bá t ok: stannum.

baj n ok: bajnak Cs. 257.

baj n ok lat; baj n a k latnak vőttő nevét B. 266.

bá j o l á s; az te bá j o l a s o d - ban: veneficiis tuis J. 920.

bá j o s ok: venefici J. 929.

b a k a n c s: bokancs J. 471.

b a l g a t a g: balgatak. Th. 51.

b a l g a t a g o s l i k: insanit M. 191. 189.

b a l g a t a g o s l ó B. 266.

b a l z s a m o m, m a: balzsam. Cs. 246, Fl. 136. Th. 8. Dl. 42.

b e b a m o l: kit imáran be bamolt vala az tiz: quam iam vastabat incendium J. 157. és tevéknek áradása el bamol te-

gödet: inundatio camelorum operiet te Év. 63. setét köd be bamlaa az sátort: nubes incubabat tabernaculo. J. 79.

b á n t: háborgat Fl. 15.

b a r á t o s o k lének: amici facti sunt J. 612.

b a r b é l: tonsor J. 345.

b á t o r e j t: bátorít vkit Dm. 223.

b á t r o n: bátran Dm. 121.

b a t o r o l t a t i k v a l a: confortabatur. M. 110.

b e k e l: borúl; akara lábához bekelni Év. 222.

b e k e l k e d i k: u. a. lábához bekelkedik vala Vg. 40/2. és 100/2.

b e l: be; beltelik J. 1 és beltöltöttem 66, 214.

b e l: én belem (sic) hisznek: in me credunt M. 47.

beléndesség: libido B. 31, Év. 905.

beléndesöl: luxuriose M. 147.

beléendezkedik: moechatur M. 49.

beles: téres Év. 140.

belől: ből; kapu belől J. 236.

balól: ból; lángbalól: ex flamma Fl. 44. egy tizenkettőbelől: unus de duodecim Fl. 1.

belsőlvaló: interior Fl. 50.

bénna: béna Fl. 103. Év. 627. bennáol; jobb teneked az örök életbe menned bennaol avagy santaol: bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum. M. 47.

bennette; Jézus... fohászkodik bennette: J. fremens in semetipso Év. 151.

berhe a latin fordításban: sarabalum B, 134. Molnárnál: succinctorium.

besze: példabesze M. 39.

betegelni: infirmari Dm. 140 és J. 665. Fl. 141. Cs. 348.

biesbájós: bűvösbájós J. 18. és 105.

birodalom: birtok, possessio. B. 14. Dl. 108. Er. 544.

birodam: birodalom Vg. 132.

birólkodat; Pilatus bírólkottanak idejében M. 112.

biróság; Dioclecius birósága alatt Év. 551, hatalom, uralkodás.

birtok: hatalom J. 180. és 184.

bitang: praeda J. 184. Év. 398.

elbitangol: elrabol J. 390 megbizakodik: confortatur J. 271.

megbizakodtat: fölbátórít Év. 589.

bizodalma: confidere M. 205.

bizojt: ezt sz. András nem csak életével, de végre halálával is bizojta Év. 147.

bizony: igaz, való.

VOZÁRI GYULA.

IKER SZÓK.

Csász-mász Tsz. 61. l.

csere-bura Tsz. 65.

csillog-villog a fegyver.

csinég-csönög Nyr. IV. 177.

csite-pate Tsz. 74. = csete-pata Nyr. II. 449.

csitt-csatt, ha sokszor nyitogatják, csapkodják az ajtót, mondják (Debr.): „be sok csitt-csatt“.

csitteg-csattog v. ö. pitteg-patog.

csoszték-botlék Nyr. II. 224.

csöröl-pöröl v. ö. csörpör Nyr. II. 450. és csörög-pörög Nyr. IV. 25.

dörögés-morogás Arany Elv. Alkotm. 500. vers.

eczke-ficzke Tsz. 102.

emcsem-bencsem Tsz. 108.

githéskédett-göthösködött Nyr. IV. 37.

himmi-hummi: apró-csep-

rő, haszontalan. „Himmi-hummi dologho nem is fogok.“ Debre-
czen.

i hog-vihog: nevetkődzik.

ikczis-bikczis Tsz. és
Nyr. 454.

inczem - pinczem úr:
magát gazdagnak, úrnak tettető
szegény v. ö. Nyr. II. 551.

kele-kuti Tsz. 199. v. ö.

kele-kotya Nr. III. 545.

kere-kutyóz Tsz. 201.

kitet-kutat: keresgél. Debr.

kotya-motya Nyr. II. 90.

lecse-pecse Nyr. II. 90.

lipit-lapát; egy gyermek
versikében:

lipit-lapát

mekhótt apád

a föld alatt csúszkál.

libi-kóka v. ö. libi-kálló
Nyr. IV. 180. és libigóga
Nyr. II. 326.

locsog-fecse Arany össz.
költem. (nagy kiadás) 500. l.
v. ö. locska-fecske Nyr. III. 80.

pitkéssek - patkóssak
a lovaidd Nyr. IV. 40.

recsegés - ropogás Ar.
500. l. v. ö. ripeg-ropog Nyr.
III. 137.

szelibe-belibe: immel-
ámmal. „Szelibe-belibe foktak
a dologho.“ (Békésmegyei em-
bertől hallottam.)

szösszé-babé l. Nyr. IV.
177. Debreczenben így is mond-
ják: szösszön-boron adtam
el a jószágomat.

szurka - piszkál (szurkál,
piszkál): ingerel, bosszant, vek-
szál.

sundám-bundám: könny-
nyedén, kéz alatt.

tesze-tusza Tsz. 373.
v. ö. Nyr. III. 270. és tesze-
fosza (talán az *f* sajtóhiba)
Nyr. III. 503.

tódoz-fódoz l. told-fold
Nyr. III. 545.

zig-zug: zeg-zug Nyr. III.
362.

VOZÁRI GYULA.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Főipörödik III. 141. talán csak a *főipülődik (*főléptülő-
dik) szónak változata a nem ritka *l:r* hangváltozással.

IV. 213. l. a 17. sorban al. *ff* helyett *tt*-t kell olvasni.

IV. 214. l. helyesen van mondva, hogy „nem szabad a fő-
név és melléknév közt oly szoros választó vonalat húzni“. Az
ott említett főnevekből való denominatív képzés már sokkal to-
vább kiterjedt, legalább a kapniki nyelvjárásban, mert erről egé-
szen általánosan mondja Lörincz K. Ny. II. 278. „Sajátságos a
kapniki nyelvjárásban a főnév igésítése *ít, ul, ül* képzővel, mint:
ingerít, mérgít, nyirkít, vízít, feltüzül stb.“ V. ö. 277. l.
szennyít, tisztásít.

Bakacsin IV. 217. úgy látszik, fekete szövet; V. ö. Arany,
Toldi V. én. 1.

„De az éj erőt vett, csak hamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vont,
És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom ezerével“...

Ekeddik u. o. csakugyan így van írva két *d*-vel? Különben, ha így is van írva, nem igen hihető, hogy helyesen adja vissza az akkori kiejtést, mert *ekkédig* a szabályszerű alak; V. ö. Ny. III. 8.

Kalteriom-nál (218. l.) *caldarium*-ra lehet gondolni.

Szilig, *sziligség* (u. o.): bizonyos, hogy *sziligy*, *sziligy-ség*-nek kell olvasnunk; v. ö. „*szőlégy*: szelíd“ Ny. III. 230.

Vajuszom (u. o.) nem egyéb, mint *vajudom* a *d* helyett *sz* frequ. képzővel; v. ö. *feküdik* és *feküszik*, *cselekedik* és *cselekszik*.

„Keresztszegre hagytam hogy menjen“ (219. l.) ép oly kevéssé germanizmus, mint a következők: Papirost mondtam hogy hozzál. A másikkul mondtam hogy adjon, ne ebbül. Holnap, azt hiszem, szép idő lesz. Tegnap úgy gondolom, hogy nem voltál otthon.

Lovája (u. o.) e h. *lovával* a göcseji *kocsijje*, *mijje* (kocsival, mivel) alakokra emlékeztet; v. ö. Ny. III. 66.

Garabost 233. l. sajtóhibának látszik *garabolyt* vagy *garabót* helyett.

„*Kisánkodik*: ingerkedik“ 235. l. Nem egyéb, mint a régi *késálkodik* „certare“. Az *l*-ből *n* lett; v. ö. *pánva* e h. *páltva* Ny. III. 555. *sün* = *sül* Budenz, Szótár 373. sz. *vőfény* e h. *vőfél* Ny. IV. 90 stb.

„*Kapat*: etet“ (237. l.) talán így magyarázható meg: Előbb mondták, hogy „*kaptak* a lovak“ s azt értették rajta, hogy *ettek*; aztán azt is mondták „kapattunk, megkapattuk a lovakat“ a h. hogy *etettünk*, *megetettünk*.

Egy példa arra, mennyire megtévedhet az ember, ha egyetlen egy nyelvi adatból következtetéseket von. A helembei sühederek a cigány asszonyoknak azt mondogatják: „Czigány asszony *dil-dúl*.“ Ebből Zibrinyi (270) menten azt következteti, sőt való dolog gyanánt állítja föl, hogy *dil-dúl* a. m. *dúl-fúl*! Pedig nem sok fejtörés kell hozzá s kitaláljuk, hogy a közlött mondas sem több sem kevesebb, mint változata ama nagyon elterjedt szólásnak: A vén asszony *dér-dúr*. (Az *l*:*r* hangcserére nézve l. Ny. II. 20. 400. III. 10. IV. 16.)

Tende-monda, melyet Zibrinyi (271. l.) szintén való adatnak vesz, úgy látszik, csak Lörincz K. által *feltételezett* alak a *temonda* szó megmagyarázására (Ny. II. 311.). Valószínűségét

ezen magyarázatnak minden esetre megengedhetjük, csak az ellen van kifogásunk, hogy egy vélemény, egy föltételezett alak tény gyanánt van közölve. Ilyen félreértések elkerülésére minden esetre tanácsos, minden oly alakot, mely a nyelvben valóban ki nem mutatható s csak más alak magyarázására van föltételezve, csillaggal jelölni: *tende-monda.

Nanya helyett 284. l. 10. s. olv. *nyanya*; kecskeméti embertől tudom, hogy mindig így mondják (Dunán túl is).

„*Reczeficze*: recipe“ u. o. Bizonyosan így kell érteni a Tud. gyűjt. XVIII. III. k. 95. lapján közölt *reczeficzét* is (v. ö. Ny. III. 454.). Elég figyelemre méltó találkozása a kecskeméti nyelvjárásnak a balatonmellékivel.

Abbun iszik = *abbul iszik*. 288. l. Érdekes volna tudnunk, mondják-e így gyakrabban vagy rendszeren, vagy csak magánhangzón kezdődő szó előtt Mondják-e *l*-lel is ugyan ott: *abbul* ? vagy inkább így: *abbú* ?

SIMONYI ZSIGMOND.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Gyakorol. „Pályázhat minden Magyarhonban született, gymnasiumba járó árva, kinek atyja miút orvos, sebész vagy gyógyszerész Magyarhonban *gyakorolt*“ (P. N. 1875. 95.). Ez is egyik bizonyítványa azon általánossá váló szokásunknak, hogy kifejezéseinkben soha sem arra ügyelünk, mi a magyaros, hanem arra törekszünk, hogy a megfelelő német kifejezést teljesen födözzük. Minthogy a németben az arzt prakticiert és nem wirkt: tehát nem jó ez az otthonos magyar kifejezés: az orvos működik, vagy valaki mint orvos működik, hanem a prakticiert a magyar nyelv szokás ellenére is török-szakad ki kell fejezni a wirken-vel egyenlő „működni“-től eltérő módon. Így csináltuk a gyakorló orvost, orvos gyakorlatot; holott külföldre szaladgálás nélkül s a magyar ember előtt sokkal érthetőbben mondhatnók: működő orvos, orvos működés, szélesen kiterjedő működéstere (= praxis) van, mint orvos itt meg itt működik.

Gyógykezel. Az előbbivel egy töröl való. Minthogy németül: der arzt behandelt seine patienten: tehát a magyar kifejezésbe is bele kell erőszakolni a *kez*-et minden esetre, s megszületett a *gyógykezel*. Ha alkotása ellen nem volna is kifogásunk (a *gyógy* névszó eléfordúl mint helynév Erdélyben, innen a gyógykéz jelzős összetétel lehetne, mint a rany-

kereszt, vaskarika, fénykép — bár a két előbbinél az összetétel első része a második résznek anyagát fejezi ki, mely viszony sem az újabb fénykép-nél, sem a most felvett gyógykéz-nél nincs meg — továbbá gyógykéz-ből alkothatnánk gyógykezel-t, mint a hogy mondhatnók s értenők is mit tesz: vaskarikáz, s mondjuk is ezt: menykövez), nem helyeselnők csak azért sem, mert — csak nagyon mestérkélten igazolható — alkotására nem volt semmi szükség. Van nekünk e fogalom kifejezésére akárhány jó szavunk, válogathatunk bennük. Ott van a gyógyít, gyógyítgat, bánik vele, ápol. A gyógykezel eredetileg az orvosi körök csemetéje, már a hírlapirodalomban is kezdi felütögetni fejét. A N. H. 128. száma így ír: „A pápa egészségi állapota annyira hanyatlott, hogy orvosai folytonosan *gyógykezelik*“.

Helyre van állítva. A híres Radamantról olvastuk a napokban a N. H. 135. számában: „Salvi — — tudatja, hogy — — lova részben *helyre van állítva*“. Mért ír így a magyar író, mikor beszélni bizonyosan úgy beszél, hogy: a ló sántított, de már semmi baja, jobban van? Egyszerűen azért, mert a németben: er ist schon hergestell't annyit tesz, hogy helyreállt az egészsége = jobban van. A magyar tehát ha mondja, is a helyreállást a gyógyulás helyett, soha sem az embert vagy állatot teszi alanynyá, hanem az egészséget.

Ismerni tanul = kennei lernen. Ismeretes germanismus, de nem árt felémlíteni, mikor oly gondosan szerkesztett lapba is beférkőzik, mint a V. U. — XXI. évf. 258: „a mathezi's tételeit, melyeknek becsét a csillagok pályáinak kiszámításánál *tanulta ismerni*“. Hát nem elég: ismerte föl? vagy: ismerkedett meg vele?

KOMÁROMY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

Istán bá. Lássák-é kentők, mióta ide jutott a világ, még a betegségek es észaporottak; az Ur isten erőst meglátogata ingömöt es. Gyümöcsótókor lössz egy esztendeje, ahajt úgy megnőtt a mejjem, köhöz lögyön mérve (gyakran használt kifejezés a bocsánat kérésre nem egészen illedelmes dolgok elbeszélésekor; pl. „neköm bize köhöz lögyön mérve, léjányom születek!“), mintha nem vóna siját (saját) enyim. Most es ojan vagyok

mint a kotlós tojás (t. i. valami be van rekedve a mellemben). Dógóznám tiszta, jó szívvê, de nem tudok istenét es égy eke-szarvat tartani, pedég kúsasszonyhete s Máriahete ez a kettő nálunk a vető hét. Ahajt égy kús adósságom es van, azért es szorongatnak; de ha az isten ő szönt fölsége nem adott egésségöt mindön bajoknak az elviselésére, hát mi tévő lögyek? Ha tömleczbe tösznek, ha megkujakónak (ököl, megkujakolni = megöklözni), én jelönben úccse tudok fizetni. A nagy gazda mái nap aszongya: nincsen! A szögény embör aszongya: Uram, lelköm fölött sömmim sincs, se égy tehenem, se égy szál szénám, se égy cső törö(k)buzám, úgy meghitvánkosztam (úgy odalettem; megfogyatkoztam birtok dolgában. „Be meg hitvánkózék a kend ökre, hallá-é?” elfogyott. „Be megsovánkodtál édös lelköm!” hasonló jelentésben). Isten ú tarcson, minnyán kicsinyánám, ha vóna mibő. De ha csak a húsombó nem vágok, sömmim sincsen; ojan szögén vagyok, mind böjtbe nagy péntök (közmondás). Ebbe a ribancz világba a szögén embör sorsa ojan váthatótás (bizonytalan), mint a cigán idvesség (közmondás; talán azért, mert a cigány csal, lop, tartja róla a székely, hogy nem idvezülhet. A mennyei idvesség szitkok, átkok, fogadások, esküdözés stb. alkalmával gyakran eléfordúl. „Nem érné fő ezt a kárt a lelked idvessége es“). Ha csak éccző mán az ur Jêzus meg nem sokajja s aszt nem mongya, hogy há' iszén a keréknek es öt fala vagyon, ma égyik föjjül, s másik alól, hónap pedég a másik kereködik föjjül. Az isten parancsolattya azt tartja: a másét ne vödd ê, a magadét ne hadd; én es kiégyenlittöm a dógot, mihent pénzre töszők szört, még a kámátytyává es szörzöm (megszerezni, ráadni valamit; pl. vmi nagy portékára a kicsit. Mikor a székely a vásáron fali órát vett, drágálta, s a végin arra kérte az órást, hogy szörözze meg avval a kicsivê [egy drága kis arany órára mutatva]); de most, ha féfeszitnek se lehet.

FELMÉRI LAJOS.

Veszprémmegyeiek.

Ijen üdövä métagadom a Krisztust is (rosz időben, zivatarban).

De cziprán káromkodó!

Annyi dóga van mint Kúnnénak, sohsé teszi, még sé fogy.

As sé monta pacsmag (papucsmag), csak êmént; v. As sé monta, papucs vaj czipellő, csak êmént (szótlanul ment el).

Van legalább égy husz hete, hogy...

Számra sé iszik écs csöppöttcsé (egyáltalán nem iszik).

Ezér dóga van (sok a dolga).

Anyja hasába sé vót jobb helye.

Esős forma idő vót.

Mikor ittuk még a pertu poharat? (nem kell a barátságod).

Asszonysorban van má (férjhez ment)

Két májára hizik (terhes asszony).

Legnagyobb éczaka (késő éjjel).

A bimbó zörgeti a jászót (enni akar még).

Micsoda portékája vót anyádnak? (fiú-e vagy leány).

Magyoróra menni (magyorót szedni).

Kódistarisznya a zsebém (kevés van benne).

Cserepet csinál (eltör valamit).

BÁNÓCZI JÓZSEF.

M á s - m á s v i d é k i e k.

Meg van bizony már maga minden paprikás lében főve (maga kitanult kópé. Békés).

Mind a vízig szárazon; a hol víz van, gázozjon. (E mondással eresztik el a siető bizalmas vendéget Abaújban.)

Nem lehet tudni, hogy mijjen ingét visel (nem lehet könnyen kiismerni. Tolna).

Én a nótát nem ismerem, csak a fütyüjét. (Abaúj.)

Mekképzett tőle (elképedt, megijedt tőle. Békés.)

Kinyőtt az isten markából (igen magas ember. (Abaúj.)

A. Nem sokat ér ez a malacz. — B. Két forintot hát megül is megadnak érte. (Abaúj)

Megtanítalak oláhul nevetni (megríkatlak. Borsod).

Várj sort v. sorára! (Abaúj.)

Szükitém a párját. (Keszthely)

Oda vót a ményecske német szóra (fattyút vetett. Czegléd).

Eb helett eb támad. (N.-Kőrös.)

Balos kis lány (ügyetlen; nem tud hogy állni; nem tudja a kezét hová tenni. Gyón.)

Még hátról ügyetek. (V. ö. Lementével a napot. Abaúj.)

Borong, esés lesz. (Abaúj.)

Kifürdi (kihúzza) magát a teher alól. (Debreczen.)

Bűt van; jól élnek a papok. (Abaúj.)

KIRÁLY PÁL.

Babonák.

1. Az embernek, különösen a fiatalok szemén néha egy kis kelevény támad; ezt a nép árpa-nak nevezi. Babonás gyógyítása ez:

„Vég egy sarlót a kezembe és aszt a szem előtt jártatva mongyad ezeket a szokat: Árpa, árpa! én tégedet léaratlak, kévébe kötlek, kalongyába raklak, szekérre tészlek, haza viszlek, csűrbe tészlek, kicsépéllek, megszórlak, félrostállak, zsákba tölt-

lek, malomba küldlek, megöröllek, haza hozlak, megszitállak, megsütlek és megészlek.“ Ezután nyomj a kelevényre a sarlóval egy kérésztét, és pökdöss három felé és az árpa azonnal elmulik.

2. A nyelv hegyén is szokott lenni néha egy kis kiütés vagy kelevény; ezt meg falatká-nak nevezi a nép. Ezt így gyógyítja:

Estve mikor az ágyba lefeküdt, mondja az, a kinek a nyelvéen van: „Falatka létt nyelvemre. Ma kele.“

A másik rá ezt mondja:

„Fa kele. Holnap szökjék a disznópásztorné seggire!“

És ezt így egymás után háromszor mondják el.

3. Az ajkán is szokott az embernek valamely étel rosszúl esése vagy hirtelen evés után egy kis seb vagy kiütés lenni; és ennek a népnél csemer a neve. Babonás gyógyítása ez:

„Végy egy régi linéát vagy egy darabocska száraz fát, és aszt nyomd háromszor rá a sebre és ez alatt ugyan annyiszor mongyad ezeket a szókat: „Ugy megszáragy mint ez a fa, vagy linéa.“

4. Zabolá. Zabolának nevezi a nép azt a felrágást vagy sebet, a mely az ajkak végén tisztátalanság miatt szokott lenni. Babonás gyógyítása ez:

„A macska farkát huzd el a szájadon; vagy pedig mēny el a korcsmába, és mikor egy lovat fognak ki, a meleg zabolát fald be és azonnal elmulik.“

(Zajzon. Hétfalu.)

PAPP GYÖRGY.

Népmesék.

Hun vôt, hun ném vôt, vôt a világon egy nagyon de nagyon szégíny embér, a kinek még annyija se vôt, hogy élíg kényeret tudott vóna anni gyerékeinek. Vígtenen nagyon haragudott az embér, szitta, káromôta aszt a jó Istent, a ki még énnivalót se tud neki éléget anni. Écczér csak asz mongya csalággának, hogy ü émég világga, s addig ném nyugszik még, míg az Istent fő ném találja, osztán még még ném veri. Vôt neki egy nagy bunkós bottya; kezibe vette, osztán elindût.

A mint még, mēndégél, écczer egy faluba írkézik. Bemég egy házba, hogy mégpihennyén, még falatozzon is egy kicsit.

— Aggyon az Isten jó napot!

— Aggyon Isten komám uram! Hát hun jár êre, a hova még a madár is csak úgy níha-níha tíved el?

Hát a házigazda az ü komája vôt. Némsokára asztalhó ünek, vacsorának, beszígetnek.

— Hát mongya csak tulajdonkippen komám uram, micsoda járotba van?

Biz a mi embérünk émonta, hogy kit keres. Másnap még in útnak indút a szégíny embér. Mént, méndégét, hetedhét országon is túl vôt már, mikor égy nagy erdőbe írt. Ű bizony ennek is neki indút; de mégbánta ám; mer mikor kifelé akart vóna gyünni, sê ide, sê oda. A hogy körülníz, hát égy fáná égyg ős öreg embért lát, a mint az bottyára támaszkodik. Égyénészen felé tart, hogy majd attû mégkérdi az utat.

— Aggyon Isten jó napot, öreg apám.

— Fogaggy Isten, kedves fiam, Széréncséd, hogy úgy szóllítottá, mer különben halálok halálával hász még. Mi járotba vagy?

— Hát biz én az Istent keresém. Szeretním mégverni, mer annyi kényeret sê tud anni, a mennyi écczér-écczér élíg lenne.

— Sohse tédd aszt fiam, úgy sê találod még; haném hogy né légyén többet panaszkod, ne, itt van égy abrosz. Ennek csak asz köll mondani: Terüjj abrosz! annyi lész rajta az énnivaló, hogy sok! De aszt mégmondom, hogy ha haza felé mígy, bē né ménny sêhova sê!

Ezzê útnak eresztette a szégíny embért. A mint mégy, méndégél, eszibe jut, hátha mégcsáta az öreg embér. Jó lész mégpróbáni az abroszt. Elövészi a tarisznyából, szillyéteríti: Terüjj abrosz! hát annyi jobbná jobb sütemíny, még az a sok jó bor létt az abroszon, hogy ű még olyat sohasé látott. Falatozás után útnak indút; mikor a nap léménőbe vôt, akkor írt a a komája házához. Ném állotta még, hogy be né ménnyen.

— Hát vôt-é széréncse komám?

— Má csak köllött lenni, mer hiába nem szoktam sémmit sê tenni.

Bézzég vôt sürgis forgás. Ittak derüre borúra, úgy hogy a mi embérünk bizony sokat öntött fő a garatra. Mikor léfekütt, aszt monta:

— Komám, csak az abrosznak aszt né mond, hogy: Terüjj abrosz!

Ezzê osztán elalutt. Komám uramnak sê köllött több, mégpróbáta az abroszt; osztán mikor látta, hogy milyen, biz a helyett másikat tett a tarisznyába.

Másnap a szégíny embér még sê állt hazáig. Otthon mingyá aszt monta: No gyérékék, gyűjjeték az asztalhő. Olyant észtek most, hogy olyat még nem láttotok.

Éhés vôt mind, nem soká köllött noszogatni. Elövészi a szégíny ember az abroszt. Terüjj abrosz! de biz a nem terüt.

A gyerekek csak níznek, mi lesz má ebbü. A szegíny ember még ugyancsak sziggya ám az öreg embért, még az Istent. Mégin éhézni köllött nekik. De nem sokáig maratt otthon; útnak indút, hogy fökeresse az Istent, még az öreg embért; majd így még úgy megmutatja ű nekik, hogy köll mégcsalni az embért. Most má csak az erdőt kereste. Föl is taláta. Megláttya az öreg embért, köszön neki:

— Aggyon Isten öreg apám!

— Aggyon Isten kedves fiam, Széréncséd, hogy így szólítottá, mer különben halálok halálával hász még. Mi járotba vagy?

— Keresém az Istent, szeretník vele számöni.

— Sohsé tédd aszt fiam, úgy sé találod még. Adok én neked egy zacskót, a mibül mindig hull az arany, ha aszt mondd: Potyogj arany, potyogj! De ha haza felé mígy, be né ménny séhova sé!

Mégy, méndégél haza felé; hát még nem állotta, hogy még né próbájja. Hát annyi lét a sok arany, hogy rímisztö. Mégin bemént a komájáhö; ott bizony léitatták, a zacskót évétik, osztán másikaí tettek helyibe.

Másnap a hogy haza mégy, összehíjja cseléggyeit. Bevisznek egy kosarat, hogy majd abba hujjon az arany. „Potyogj arany, potyogj“. De biz abbü nem potyogott, akár hogy szorította is. Hej, most haragudott ám még csak a szegíny ember. Két három nap mulva mégint útnak indút, égyénészen az erdőbe. Ott, a mint az öreg embért meglátta, köszönt neki.

— Aggyon Isten neked is kedves fiam. Hát mi járotba vagy mégin?

— Keresém az Istent, hogy mégverjem, még hát veled is lenne égy kis számadásom, mer má kécczér mégcsátá.

A bizony nem igaz, hallod-é; haném olyan élhetetlen vôtá, hogy még hagyta magadat csalni. Haném sohsé fáragy. Még écczér adok égy botot. Ennek csak aszt köll mondani: Bot ki botocskám: mingyá kiesz lesz, osztán aszt veri még, a kit té akarsz. Ha íelmes ember vagy, akkor ezzé visszaszérzéd az abroszt, még a zacskót. Ménny Isten hírivé!

A mint mégy, méndégél, aszt mongya: Jó lesz mégpróbáni, csakugyan olyan-é ez a bot, a milyennek az öreg monta. Hát bizony olyan vôt a; mer úgy pörgött a feje fölött, hogy nagyon. Akár a villám! Bemégy a komájáhö, hát milyen szívesen fogatták. Leitatták mégin, de azér mégmonta, hogy: Hallod-é kedves komám, botomnak né mond ám aszt, hogy: Bot ki botocskám.

Dehogy bántom, kedves komám. Isten mentsén még.

De biz ő kigyelme, a mint téhette, mingyá elővütte, s aszt

monta: Bot ki botocskám. Ez mingyá kieszén van, aszt mongya: Kit üssek jó komám? De a komám most az écczér zsákba vôt, mer ném tudott sénkit sé mondani. De még a felesígit, a gye-rékeit is hogy püföte! Ném állották tovább; főkötötték a szégíny embért, hogy segiccsén rajtuk.

— Biz a kedves komám, az abroszt még a zacskót keresi.

Eleinte sémmit sé akartak róla tudni, de mégis csak elő köllött adni. Vôt annyi esze a szégíny embernek, hogy mégpró-báta mind a kettőt, hogy csakugyan azok-e? Azok vôtak. No most csak lehetett jó kedve! De vôt is.

A mint haza írt, mingyá a gyérékéket híttá az asztalhó, de azok ném méntek addig, míg terítve ném látták. Azután? hogy né méntek vóna. Mikor mégebídtötek, aszt monta a felesíginék, hogy hozzon be egy vékát. Addig tartották a zacskó alatt, míg csak tele ném létt. Kevés idő múlva egy szíp házat, földet vett a szégíny embér, s bejárós létt az urakhó is; mer azok sokszor mégszorútak pinz dógába, a szégíny embér még mindig segített rajtuk. Sokáig ílt osztán felesígivél, gyérékeivel égygütt, s most is înek talán. ha még ném hâtak.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Találós mesék.

1.

Vagyon égy oj állat, ki szüli ü fíjât,
A fíjú azután szüli az ü annyát.
Hogy löhet az mond mög néköm annak okát.
Mögnytom érétte erszényömnek száját.

J é g, mikó veszö félben van

2.

Soha feleségül sénkihez nem möntem,
Söm én feleségül sénkit ê nem vöttem,
Mégis mindkét félnek háló társa löttem,
Férjem felesége által születtettem.

B ó h a.

3.

Vagyon oj lakatom, mejet lakatosok
Mög nem csinálhatnak, söm pedig kovácsok,
Söm pediglen amaz fekete cigányok,
Higgyed nem csinálnak még a kolompárok

T o j á s.

4.

Ojan földem vagyon, mejjet a lúd szántott,
Mint ekének szarvát, barátom úgy tartott;

E fejeér földébe ű is magot adott,
 És bévetésérűl sokat gondózkodott.

Papíros, írás.

(Sellye. Somogy m.)

GYULAI BÉLA.

T á j s z ó k.

Székelységiek.

Savanyó: savanyú. Kr.	turka: maszkura.
sárig: sárga. Kr.	tű: ti.
sikótyu karika: nyüst-	tyukmarátott: tojás,
emelő karika az osztvátában. Kr.	rántva.
solló: sarló.	ucscsegen: úgy segély-
soróf: csavar.	jen.
sugorodik: összegörnyed.	urus, urusság: orvos, or-
surdé: szalmazsák. Kr.	vosság. Kr.
széjös: széles.	űsmerőm: ismerem.
szokotál: számít, számol-	zakatol: zörget, dörömböl.
kodik.	zakota: minden összevissza
szotytyán: feketére kiké-	hányt portéka. Kr.
szített juhbőr.	zengezungástól: min-
szúszék: hámbár.	denestől. Kr.
szűv: szív.	zsimmöre: zenebona.
takarni: széna gyűjteni,	zsír: sír.
széna szárítani.	vakszem: halánték.
támpolom: templom.	vakaru: tésztavakarékból
temetőtalpából: funda-	sült kenyér.
mentomostól, mindenestől.	változó: fehérnemű.
tempe: törpe.	verőmalacz: szopóma-
teréfa: tréfa.	lacz.
terüh: tereh.	verté: vert tej, savanyú tej.
tézsola: taliga rúdja.	Kr.
torró: tarló.	vérszemrekapott: bá-
tő: tű.	torságot vett, életelevenígre
tőcsköl: gyúr. Kr.	ébredt.
töp: pök.	viszkolódik: nyugtalan-
tövös: répa.	kodik.

BALLA KÁROLY.

Alföldiek.

Bűt: bűjt; bűtől: bűjtől.	csámpírodott: elmálé-
bűrharang: szóhordó, hír-	kodott; Tsz. más ért.
mondó.	csóva: kocsira feltűzött
czapol: sáros időben jár-	szalmacsutak, mely annyit je-
kel.	

lent, hogy a kocsi eladó. V. ö.
Tsz. 76. lap.

csapás: gabona földön vert
gyalogút.

csalárd: család.

döme: pisze.

döme: keletlenül sült ka-
lács.

élet: gabona. Pista öt köből
életöt adott el.

félkézkalmár: kiadja az
ellopni valót, s így mintegy
félkézre maga is lop.

fonyatos: több ágból ösz-
szefont magyar kalács.

förmed: rátamad, ráijeszt.

farczináz: megleckéztet.

fősződött gyerekek: ta-
lált gyermek.

göröncse: a kocsi¹ által
felvágott száraz rög.

gömöjödik: ha a sár
gyengén fagyni kezd.

hepcziás: bakafántos, tor-
zsalkodó.

hetelős: hetenkint föl váltva
a falu fuvarosa.

hörtelen: hirtelen; hör-
telen természetű: hamar hara-
gos.

hum, behum: huny; be-
humja a szömit: behunyja.

késség: pipára s egyéb
eszközre mondják.

késség: a vízi malom nagy
kereke, mely a vízben jár.

kinyal: kicsinosít; kinyalta
magát a legény, kicsinosította.

kiadó: ház körüli szolgál-
cseled, ki megsúgja, hogy va-
lami tárgyat mi módon lehet
ellopni; a törvénszéki vallatá-
soknál járatos szó,

kinyerez: reggelit vagy
ozsonnát eszik.

kókonya: a húsvéti son-
kával főtt tojás.

kumháta: makacs. Tsz.

kuti: doboz.

kutya: a parasztok lábikrá-
jára csavart szok-mók.

kutyakopogós: csizma-
dia legényeknél egy faja a táncz-
nak.

FERENCZI JÁNOS.

Abaújmegyeiek.

Egenyes: egyenes, ege-
nyesen: egyenesen.

felbákfingozik: elbukik,
elesik.

herdál: pazarol (pénzt, va-
gyont), elherdál: elpazarol.

jótehetetlen: élehetetlen,
ügyetlen. „Szegén magával is
jótehetetlen!”

kelleti magát: körülte jár
valakinek, hogy magát megked-
veltesse.

körtvély: körtve.

kutaskodik: keresgél.

lákálgat: szegényesen él-
degélve húzamos ideig egy he-
lyen lakik.

megvall. Ezen szót rendes
jelentésben való használaton ki-
vül még ilyen összeköttetésben
is hallottam: „Csak ászt hit-
tem, hogy a szüretet nem vall-
hattuk meg.” (Letettem arról
a reménységről, hogy a mutat-
kozó szőlőtermést békeségesen
leszüretelhessek.)

megsom: meghajít. „Ugy megsomtám a lábát, hogy most is sântít belé.”

perdol: visszafelesel (a cse-léd asszonyának).

tisztogat: tisztítgat.

trécsel: haszontalanságok felett beszélgetesbe elegyedve öli az időt.

(Beret.)

ZSOLDOS BENŐ.

Békés megyeiek.

Aporodott: rothadásba menő vlmi.

ácsingózni: áhitozni, vágyni.

bumfurdi: vad, idegenkedő, barátságtalan, pl. gyerek.

bolond-malom: körjáték (ringelspiel).

buszla: mamlasz, gyenge, tehetetlen.

böstetni: fürkészsze járni-kelni. Némileg a tipegő járást is kifejezi.

böhö: szájhös, lármás; durva keresetlen beszédű.

csácsos: lármás pl. asz-szony.

cza fat: rozsz, kiállhatatlan, semmirekellő.

czinábor: vékony; sovány.

czihelődni: lassan kelni fel; lassan fogni valamihez.

csórigálni: csurgatni.

csipisz: haszontalan sem-mi ember.

dárés: csinos, kaczkias, nem egészen jó hirben álló pl. asz-szony.

deréksó: középső.

dólé: pige. A gyermekjáték-nak egy neme.

durczapila: kötözködő, makranczos.

duzmatyi: kötözködő, makranczos, duzzogó.

elpuskázni: elrontani vmit. Épuskázta a dögöt.

ereszkédő: a dombnak lejtős oldala.

furkó: csomó. A föld ösz-szeverésére szolgáló szerszámot, mely fából van készítve, hason-lóképpen így nevezik.

fütetni: kutatni, fürkészni.

hebetöltni: tréfálva elo-dázní vmit.

hederegni: habozni.

heprecsoré: helytelen, szeles, szeleburdi.

hőbörtös: szeles, könnyel-mű.

jókodni: jónak látszani.

idés: anya. A gyermekek hívják így anyjukat.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Táncszók.

Felkiáltások tánczolás közben.

Cserép tányér, fakalán,
Ma táncz léssz Agyagfalán;
Én es oda elményék,
Éggyet-kettőt nyökkenték.

Kicsi nekém ez a csür,
Ki repülök mint a fűr.
Nézz a csizmám arrára,
Mint lékonnyult a szára.

Minnyárt eltelik a nyár is,
S még se szereccz lelkém Máris

Engém szeress, ne anyádat,
Én csókolom meg a szádat.

(Zajzon. Hétfalu.)

PAPP GYÖRGY.

Lakodalmi köszöntők.

Az esküvés megtörténte után a menyasszony szülőinek házában gyűlnek össze a vendégek. Első és fő dolog a gyomor kívánságainak eleget tenni, azért tehát a hivatalosak nagyobb része mindjárt az asztalok körül telepedik le. Míg örege s apraja elrendezkedik, addig a tüzről pattant fiatalság Katót a tánczba rántja. Az ételek behordásának kezdete előtt az idősb vőfél az ajtóban megállva, az összesereglett rokonokhoz ekkép intézi épületes mondókáját:

„Uram, uram, násznagy uram*)! hallon szót kigyêmeték; év vaj két szovam vóna kégyêmetékhé, hogy ha még ném vetník. Ésöbe is ném más, haném dicsírtessík a Jêzus nevé!

Van-é e háznok ura vaj gazdájó?
Átolam idé invitát vendígnék igazgatásáro,
Bejutandó szovamnak méghôgátásáro,
Én kíváncsá gimnak êfogadásáro?

Uram, uram, násznagy uram! násznagnak völeginnye, völeginnyínek ményasszonya, ményasszonyának nyoszoru asszonya, nyoszoru asszonyának nyoszoru lyányo, nyoszoru lyányának vöfinnyé, vöfinnyínek szíp házbo gyütt vendígé!

Áldom és magasztalom a zur Istennek nevít, hogy e mái napot méghatta írñünk, és má jobb riszít ê is hatta töttenünk: de kívánom a zur Istentü, hogy a ránk következendö ijczakát bíkive és jó szeréncséve tőthessé kégyêmeték. — Iftyak, némésék, szeréncse várandó szíp szüzek, idé vigyázzatok, mer tñlem tanútók!

Látom kigyêmeték házát, fő van íkésítve asztalokka, abroszokka, tányérokka, késékke, vëllákka, ôgökke**), boros kancsókká; asztó mellett lívö székékke, böcsületés hivatalos vendígekke, úgy mint: székfűszömü lyánokka, rózsaszünü ményecskéke, bársonszünü öregékke, vijollaszünü leginyékke.

*) Valahányszor ezen megszólítás eléfordul a vőfél nádpálczájával, mint hivatalos működésének jelvényével, a gerendát figyelem gerjesztés végett mindig megütögeti.

**) Üveg poharakkal, máskép „klázlikkal.“ H. J.

De még mos vészém észre, mi akar itt lennyi,
Kiki itt ma lakodómat akar énnyi.
De csak úgy, ha mógygya van réndbe lennyi.

A lakodalomba itê is kívántotik,
Melléje pejg itô is kölletik ;
De kégyêmeték házáná sémmit se láccatik.

De ha nálunk kízül a lakodalom,
Láccik az asztalon nagy kalinkó-halom,
És én a vendigét mind addig bisztatom,
Még a kalinkóbu ríszémet ki nem csalom.

Böcsületre míltó násznagy uram !
Sok jót érdémlő házi gazda uram !
Még csak kégyêmetékhé vóna ék két szovam,
Hogyha beménetêre engettetik utam ;
Mer ha beménetêre ném engettetik utam,
Az ítelémet mind a szomszídiba hordom.

Szüiveness foggyák ott vénnyi, aszt jó tudom,
De magoknak mégis szüvessebben adom ;
Mer má Goórig a Répcét min méghalásztom,
A csepregi erdőt kérésztü vadásztom,
Az acsádit is kérésztü járkátom ;
Fároccságim hasznát mast mingyá mégmondom

Mikor írkésztem Meszlen * tájíkáro,
Én nagy vadat foktam vendigünk számáro,
Mely vadnak hat ökör köllött a haza-hozásáro,
Tizénkét legin, ki behuszta a konyháro.

E nagy vadnak cinége a nevé,
Borsa, sáfránnyo fűszérszámos a levé,
A ki ebbü észik, tuggyá mi a zizé.

Jó itkét főzettem ebbü a szakáccso,
Tálot is szövettem a Bence takáccso ;
Má nagyobb ríszít mind összőkoncútam,
Vikon taggyait nyársro vonattam.
Nagy munkává létt bizon, émontam,
Azér urajim ! a ki kalánnyo, késse, véllávo
Ném éhetik, üssük a korbáccso.

(Csepreg.)

HORVÁTH JÁNOS.

*) Goór, Acsád és Meszlen Csepreg környékén levő faluk.

Gyermekjátékok.

F é r g e s d i.

Lányok játszák.

„Ma vagyon, ma vagyon
 Piros pünkös napja,
 Hónap lessz, hónap lessz
 Az utósó napja.
 Réz piênz pendölő,
 A bogjára csendölő.
 Ha megesik meghalá,
 Gyócsba takará.
 Haj szienára szienára,
 Sziêna szakadiêkára.“

Ezt hangoztatva mennek körül egy alakított körben, előbb lassan, később gyorsabban, végül szaladva, a mikor arczczalki is fordúlnak; a ki ilyenkor a másiknak kezét el találja bocsátani, elesik ezen szavak kíséretében:

„Hull a fiêreg, hull, hull!“

(Panyola. Szathmár m.)

BAKOSS LAJOS.

Gyermekversikék.

K i o l v a s á s.

Padalatt, padalatt af föld alatt,	Én szent lovat patkolok,
Sárga csikó nyerég alatt.	Rézpáczával kongatok.
Dibdáj futaték,	Kon, Kon, Péter bácsi,
Innen visszafutaték.	Jancsi bácsi
Nem vagyok én réznyíko,	Üss ki, vesski
Csakis Isten kovácso.	Eszte zéggyet!

(Szécseny. Nógrád m.)

KAUNITZ JÁNOS.

K é r e g e t ő.

Egyik gyermek a másikat enni látván, kezeiből tarisznnyát csinál és ezt mondja:

Kúdú kúdú szalonnát,
 Csak éddarab falatkát!
 Márja monta: vess bele;
 Ha vetű bele,
 Aran vánkuskán fekszü;
 Ha nem vetű bele,
 Kutyaabörön fekszü.

(Naszvad. Komárom m.)

LEDNICZKY PÉTER.

Ételnevek.

Főtt ételek: a lē (kutya macska szügyig járt a lēbe [mese]; csak a lē hêtfēle, hát még a sok mindēnfēle sütemény, (dicsekvés a vedéssēgbő hazagyöve) többféle: rântott, kemémagos, ábâtt (disznó öléskor, hurkalé), hábârt lē, hús lē, tejbe kâsâ; a főzeléknek generikus neve nincs, hanem főznek édes vagy ectés bábót, bossót, lencsēt, krumpliyit, kâsât és ritkábban túrós vagy mâkos csíkot, túrós, félvert vagy kukorogvaszággátott háluskât (nocke) mely szintén a főzelék genus alá tartozik. Hábâre̋k, rântâs. Ritka a hús, még ritkább a sütt hus, râtotta vagy sütt tyúk. Leggyakoribb hús a disznó hús, még pedig füstölve: Angyaukóbâsz (angyalkolbász, karácsonyéccakára készítik): kóbâsz, ha mégészéd jó jársh. közm.; tûttûs (vastagbélből), disznósajt (a gyomor), ódálás (bordás hús) mâjus és vérés hurká, orjá (innen a mesében a cigány ohajtotta orjáskâposztá, melyért a mennyországot akarta elérni az erdő letmagosabb fájáról.) Réggeli és esteli nincs, hanem észnek früstökre vagy régvélre és estvêre: Sohâ sékészé mâr az ebêd; hâném észünk-é mâ dêre?

BORBÁS VINCZE.

Szőlőfajok.

Bajor vagy vajor; hosszikás szemű; van fekete bajor, piros b. — Kecskecsöcsű és gyértiaszöllő; roppanós, kemény, mikor érik. — Kádárka; gömbölű szemű; van fehér kádárka, meg fekete kádárka. Karaji; hosszú fekete szemű. — Körtésszöllő vagy keményfejű; gömbölű, fehér. — Sárfehér; gömbölű, zöldes. — Kolontári; gömbölű fehér.

Nemes fajtók: Makra; van fehér m, ez gömbölyű; és fekete m., ez hosszú szemű. — Tulipiros; gömbölű, ropogós. — Dinka; piros d., ez gömbölyű; fehér dinka, szintén gömbölű. Petrezserémszöllő; gömbölű.

(Adánd. Somogy m.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Helynevek.

Erdőshegy. Mecsek. Egyes részei: Lóri. Szaraztó. Büdös kút. Zsidó völgy; léczes és vágás. Tolvaj gödör. Remetérét. Kövesd. Kis és nagy mély völgy. Kis és nagy vörös hegy. Lapis. Tubis. Borzas. Farkas gödör. Gömbölyű gödör. Darázs kút. Bernát mező. Kantavár. (Itt egy vár állott, melynek romjai még láthatók.) Gallila. Miska gyp. Lámpás. Bojna voda (zavaros kút). Ihozári mező. Gilicze hegy. Hármaskút. Zsuppanparag. Szikil (hegy foka). Magyar temető. (Történék, hogy a törökök idejében e helyen egy magyart gyilkolták meg s temet-

ték el.) Ritka tőles. Hosszú mező. Jezer v. Jezeró tó a Mecsek tetején. Babin stolacz (banya szik). Dömör kapu. Krumpli völgy. Messina. Piricsma (jelenleg: Szamár kút). Suhadó (völgy). Czerikes, később Cseres, most Cserfás.

Szölők. Dándó vagy Daindol; a németeknél: Deinthal. Gyükes. Rigoder. Balics. Csoronika. Szkókó; némelyek szerint: Úszkók. Makár. Aranyhegy. Csurgó. Fröhveisz. Migvári. Bánom. Minina tubes lámpa. Makár lukó. Tettye (a hegyek közt magasan fekvő lapály). Kalvária. Mezes.

Rétek. Megyer Lukó. Bara. Balokány; így is: Balokáná, egy közelében fekvő tó után elnevezve. Tüskés. Döghányó (kórház mellett fekvő rét, valaha temető volt). Vesztő. Füzes. Káposztás.

Utczák. Zidina. Benga. Buturla vagy Buturluk; a német ajkúaknál: Butterloch. Szikla. Barátur. Kanaán. Mindszent. Havi boldog asszony. Lánicz. Könyök.

(Pécs.)

ZSOLNAY GYÖRGY.

Családnevek.

Bors. Radványi. Helle. Zsiros. Lángos. Szentpétery. Gálos. Bankós. Limbay. Lender. Dutka. Gudmon. Sallay. Sarlay. Sáska. Magay. Bozsik. Séllei. Zadár. Gangol. Tekes. Mócár. Basky. Baky. Duzmadt. Kunstár. Kusztos. Dalocsa. Pomozi. Rajkó. Kozári. Bóna. Zellej. Zelovics. Jóboru. Hajdu. Szemety. Szondy. Peták. Busa. Gubacsy. Várkonyi. Tuba. Galambos. Turba. Bebek. Bojári. Vicián. Bódog. Bodak. Pellikán. Nyikos. Gergenyi. Herpai. Gyenes. Márkus. Szombatý. Konkó. Csaplár. Höss. Zolnay. Zalabay

(Kis Kunság.)

BENKE ISTVÁN.

Gúnynevek.

Bajdó. Dákó, egy törpe, vastag oláhnak volt a neve. Karafina. Ladsó. Hajnal, Éjféli, Szürkület, három együgyű legénynek a neve. Kámpucz, vastag ajakú ember. Kuketa, egy cigányforma leány. Pipe, Csutika, Peczek, muzsikus cigányok. Zsiros, kövér ember. Olajos. Egy eger az olajába esett volt, s mikor kivette belőle, hogy a rajta lévő olaj káré ne menjen, leszopintotta. Pálinka. Egyik őse pálinkát árult. Czári. Kekó, nagy, magas, lágy ember.

(H. Almás, Udvarhelyszék.)

SÁNDOR JÁNOS.

Néprománcz.

Anyámasszon katonája.

(V. ö. Kriza 7. szám. 12. l.)

„Jere nálunk vacsorára

Apró mézes pogácsára,

Béjőheccz szüvem bátron.”

„Mégse merék én bemenni,

A kapunak csitorgását

Észrevészik angyalom.”

„Még hájazom jól a sorkát,
Én elvészém a szóllását,
Béjőheccz szüvem bátron.“

„Mégse merék én bémenni,
Csídmámnak kopogását
Észrevészik angyalom.“

„Tekerj kápczát a sorkadra,
Csípeszkegygy a lábujkadra,
Béjőheccz szüvem bátron.“

„Mégse merék én bémenni,
A kutyának ugatását
Észrevészik angyalom.“

„Vess egy darab konczot neki,
Az ugatást elfelejti;
Béjőheccz szüvem bátron.“

„Mégse merék én bémenni,
A gyertyának lobogását
Észrevészik angyalom.“

„Adok garast az anyámnak,
Vége hámmát a gyertyának;
Béjőheccz szüvem bátron.“

„Mégse merék én bémenni,
Az egerek cziczogását
Észrevészik angyalom.“

„Éj te vitéz, te mire élsz,
Még az egerektől és félsz,
Elméheccz, nem kelleszsz.“
(Gyergyó).

PAAL GYULA.

Népdalok.

Gyérén vették a kendőnk,
Ritkán termétt rajta,
Nem kell nekem a kendőre,
Csak a pozdorjája.

Pozdorjából tüzet rakok,
S pánkót sütök nála,
Hófejér gyócs kedvesémnek
Az inge gagyája.

Firis pánkó, puha pánkó,
Piros mint a rózsa;
De ha százszor jobb volna és,
Jobb a rózsám csókja.

Négyet rajzot a kosarunk,
Mind a négy tetézzve,
Anyám aszszony mind leölte,
Van és elég méze.

Nem kell nekem lépes méze,
Van, édesebb annál,
Gyöngy Gyurim ha réám tekint,
Mézeesebb az annál.

(Háromszék.)

KRIZA JÁNOS.

Csángó dal.

Erdő erdő kerek erdő,
Be szép madár járja kettő.

Ha égyiket megfoghatnám,
Kebelémbe szoríthatnám;

Onnat ki sem száláztánám,
Mig szájamból nem itátnám.

Kedvemre megsikogátnám,
Szémit száját csókotgátnám.

Szémit száját csókolgátnám,
Ha magaménak mondhatnám.

Ha magaménak mondhatnám,
Soha soha el nem hagynám.

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

Megjelenik
minden hónap

15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. AUGUSZTUS 15.

VIII. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

28. Önkívület. Felület.

Eddigi fejtegetéseink folyamában már többszörösen volt szó a képzők alkalmazhatóságáról; s a figyelmesebb olvasónak bizonyára emlékezetében van még ama néhány-szor hangoztatott nyelvtudományi tétel, hogy a képzők egyes osztályainak világosan megszabott határuk van, s rendeltetésükhöz képest csak úgy felelnek meg teljesen célravalóságuknak, ha e határon belül végzik működésüket. Láttuk például, hogy az *-ály -ély (-ál -él)* képző (Nyr. IV. 51. l.) oly neveket alkot, a melyek a cselekvés eredményét fejezik ki, hogy tehát az *-ály* csakis deverbális képző s ennélfogva alkalmatlan a nevekből való szószármaztatásra; láttuk, hogy az *-ász -ész* (241. l.) tárgyakkal való bánásnak, velük való foglalkozásnak a kifejezője, hogy tehát az előbbivel ellenkezőleg csakis tárgyszókból alkothatók vele származékszóak, s ennélfogva nem lehet deverbális képző. Az *-at -et* képző a nyelvünkbeli jelenségeknek egybehangzó tanúsága szerint funkciójára nézve ikerpárja az *-ás -és*-nek, mindakettő kizárólag cselekvésszókat alkot; egyéb szókhoz pedig nem függednek.

Az *önkívület* és *felület* tehát a felsorolt hibás alkotások 6. osztályába esnek: „Mind a tö, mind a képző helyes, de a képző alkalmatlan ama működés végzésére, a melyre alkalmazva van.” (Nyr. IV. 50. l.); az *önkíviül* és *felül* nem ige-tők, hanem határozók; s valamint nem mondhatni *önkíviül-és*, *felül-és* (felső része vlminek), épen oly képtelenség az *önkíviül-et* és *felül-et* is; s ilyenek volnának az *alül-at*, *belül-et*, *hátul-at*, *közül-et* sat.

Az *önkívület* helyett, a melyre különben szükség sem volt, csak az előbb is használt alkalmas, helyes szókat kell általános forgalomba vinnünk, s ezek: **eszméletlenség, öntudatlanság, magánkívüllét (önkívüllét)**, s szükség szerint **ájultság, benemszámíthatóság**; a *felület* helyet pedig ajánljuk a **felszín** szót, a mely a latin *superficiest* alakilag is, jelentésileg is teljesen fődözi; a továbbképzés lesz: **felszínes felületes** helyett, s **felszínesség felületesség** h.

29. A relativum idegenszerű használata.

Az előbbi füzet 289—291. lapján felsoroltunk néhány idegenszerű szerkezetet, melyek a latin nyelv révén származtak át nyelvünkbe. Ezekhez sorakozik, bár egészen más természetű, a vonatkozó névmásnak (relativum) latinos használata, melyet már régi íróink ültettek át nyelvünkbe, az iskolák azóta egyre ápoltak, literátus embereink kivétel nélkül, sőt még egynémely fordulatban legjobb íróink is használnak, s a melyet különösen a törvénykezés nyelve kiváló szeretettel művel és terjeszt.

A latin nyelvnek egyik kiváló s a többi nyelvekétől elütő sajátsága közé tartozik, hogy a conjunctiókkal álló mutató helyett mind fő mind mellék mondatokban vonatkozó névmást alkalmaz; pl. „Tomyris kétszáz ezer perzsát mészárla le. *S e* győzelemben az vala nevezetes, hogy még hírmondó sem marada életben: Tomyris ducenta milia Persarum trucidavit. In *qua* (et in *hac* helyett) victoria illud memorabile fuit, ut“ etc.

Hogy e sajátság nyelvünkben idegen, arról a romlatlan népnyelv egyhangúlag tanúskodik; azért nem is tartjuk szükségesnek, hogy erre nézve bizonyító példákat idézzünk. Minthogy azonban e latinosság különösen az iskolai irodalomban, s a mint említettük, a törvénykezés nyelvében szertelenül el van terjedve, részletesen fel fogjuk sorolni az eseteket, a melyekben a relativum fonákul áll a magyarban a mutató helyett. Példáinkat, hogy az idegenszerű használat annál inkább szembe tűnjék, Neposnak egyik magyar fordításából vesszük.

1. A latin relativum annyi, mint és ez. Példa. Epaminondas collegis permisit, ut sua opera factum contenderent, ut legi non obedirent. *Qua* defensione illi periculo liberati

sunt; „*A mely* védelem folytán azok fölmentettek“ — helyesen: *S e* védelem következtében sat.

2. A relativumnak a magyarban mutató névmás s egy ellentétes conjunctio (*de, azonban, pedig*) felel meg. Példa. Datis in aciem peditum centum, equitum decem milia produxit, proeliumque commisit. In *quo* tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut —: „*A mely* harcban az athenebeliek vitézség által annyira kitűnének, hogy —“ helyesen: *de e* harcban sat.

{ 3. A lat. relativum mutató névmás s egy magyarázó conjunctio (*tudniillik, ugyanis, mert*) helyett áll. Példa. (Atticus) antiquitatem adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam eo volumine exposuerit, quo magistratus ordinavit. Fecit hoc idem in aliis libris. *Quibus* libris nihil potest esse dulcius iis, qui —: „*mely* könyveknél mi sem lehet kedvesebb“ — helyesen: *az ily* könyveknél *tudniillik* sat.

4. Helytelenül áll a magyarban latin módra a relativum célzatos mondatokban *hogy* (*az, ez*) helyett. Példa. Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, *qui* Themistoclem accusarent: „*kik* bevádolják“ — helyesen: *hogy* vádolják be.

5. A latin relativumban következtetés, okadás (*tehát, ennélfogva, ez okból, azért*) rejlik. Példák. Lacedaemonii intellegebant de principatu sibi cum Atheniensibus certamen fore. *Quare* eos quam infirmissimos esse volebant: „*A miért* azon voltak, hogy azok lehetőleg gyöngék legyenek“ — helyesen: azon voltak *tehát*, hogy sat. Aristides tanta paupertate decessit, ut qui efferretur vix reliquerit. *Quo* factum est, ut filiae ejus publice alerentur: „*A miért* leányai köz-költségen tápláltattak“ — helyesen: *ez okból* leányai sat.

6. Legfonákabb azonban a latin relativumnak szolgái fordítása s használata oly esetekben, midőn személyes vagy birtokos névmás rejlik benne, vagy pedig a mondatban tárgyként áll. Nyelvünk ugyanis sem az alanyúl álló 'személyes névmást, sem a tárgyként szereplő mutatót, kivéve az ellentét esetét, nem szokta kifejezni. Ily esetekben a relativum alkalmazása tehát kétszeres idegenszerűség: a névmás kitétele német, a vonatkozó használata latin. Példák. Puer ab janua prospiciens Hannibali dixit, armatos apparere. *Qui* imperavit ei, ut —: „*Ki is* megparancsolá neki“ — helyesen: meghagyja *tehát* neki. Hannibal tabellarium in scapha

(ad Eumenen) mittit. *Qui ubi ad naves pervenit: „Ki a hajókhoz érkezvén”* — helyesen: a *levélvivő* eljutván sat. Pausanias animam efflavit. *Cujus mortui corpus* quum eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo —: „*A kinek halála után* midőn némelyek mondák” — jól: midőn néhányan azt indítványozák, hogy *holt testét* sat. Lysandri nutu omnia gerebantur. *Cujus de crudelitate* satis est unam rem exempli gratia proferre: „*A kinek kegyetlenségéről* elég lesz egy tényt fölhozni” — helyesen: *kegyetlenségéről* sat. Bithynii universi navem Eumenis adoriuntur. *Quorum rim* quum rex sustinere non posset: „*A kiknek rohamának* ez ellent nem állhatván” — helyesen: a király *rohamuknak* ellent nem állhatván. Nunc confugi ad te tuam petens amicitiam. *Quam si ero adeptus: „Mit* ha elnyerek” — helyesen: s ha *megnyerem*.

Ez idézetek világosan mutatják, hogy az idegen saját-ságot föl nem ismerő fordítók miként ültetik át s honosítják meg az idegenszerűségeket, úgy hogy a latin iskolákból kikerült ifjak a hibát már magukkal viszik ki az életbe, s mint valami természetest, nyelvünkben is mint helyeset eredeti dolgozataikban is alkalmazzák. Hogy mily erős gyökeret vert irodalmunkban e latinosság, mennyire használatos még legjobb, legmagyarosabb íróinknál is, bizonyítsa e néhány példa Vörösmarty Zalán futásából. „Vitte hegyen völgyön; végre kifáradván, egy csendes völgyben elállott. *Hol mikor* a bús hölgy siralommal epedve bolyogna” (III.) — magyarosan: *s mikor ott* sat. „Megvillan az éjjeli fegyver; *melyre midőn* pillant Ete hős” (V.) — magyarosan: *midőn (azt)* Ete megpillantá. „S csenge boszúálló markokban kardjok aczéla. *Kikre midőn* nézett Ete hős” (V.) — magyarosan: *midőn rájok* nézett. „Kármel szaladott a visszafutókkal. *Kit mikor* látott lobogós Csörsz” (VII.) — magyarosan: *mikor ezt* lobogós Csörsz látá, sat. sat.

Legjáratosabb ez idegenszerűség a következő kitételekben: *miért is, minélfogva, minek következtében* határozzuk, e helyett: **tehát, azért, ez okból, ennélfogva, ennek következtében** határozzuk. Továbbá: *kit mikor* látott; *kik egyébiránt* maradtunk, e helyett: **mikor (öt)** meglátta; **egyébiránt** maradtunk.

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

IV. Tárgyas összetételek.

12. §. A rokon nyelveknek némelyikében olyan alakja van a tárgyas összetételnek, mint a magyarban:

Vog. *pum-sajräp* „fű-vágó”: sarló; | vogK. *kev-χartep* „kö-huzó”: örlő.

OsztB. *navirem-jourlip* „gyermek-göngyölő”, wickeltuch.

Votj. *jeiniš-okton* „gyümölcs-szedés”; *bañ-ut'on* „arcznézés” tükör.

Más nyelvekben azonban (ugyanazokban), a melyekben a magy. birt. összetételeknek megjelölt birt. viszony felel meg (l. 10. §.), az első tag helyén genitivus objectivust találunk.

Finn *kirjan tekiä* könyvszerző; *silmän kääntäjä*, szemfordító: szemfényvesztő; *talon pidäntö* „udvartartás”; *reden johto* viz-vezetés.

Észt. *kirja* (genit.) *tuudja* írástudó (tulajdk. írás tudója); *raua-sõja* vasevő; *jumala teutamine* isten káromlás.

Lapp. *jubmela* (gen.) *pallo* istenfélés.

Mord. *karen kodai* czipő-szövő; *pilginštama* lábmosás.

Genitivus objectivust találunk számos esetben a magyarban is; pl. isten félelme, a búza aratása; sátorok lakója A. III. 285. az isten tagadója Ny. II. 133. stb.; különösen birtokos összetételt is sok olyant, hogy az első tagnak gen. obj. értéket kell tulajdonítanunk, pl. kézcsoók, gyermekesere, szócsere (v. ö. szóváltás) A. II. 242. gondolatvezér A. I. 172. stb. Sőt talán a tárgyas összetételekben egyáltalában így kell fölfognunk az első tagot, és eredetüket is úgy magyaráznunk, mint a birt. összetételekét (10. §.). Ezen fölfogás mellett szól az is, hogy birt. viszony esetében a *maga* névmás összetételei mindig, mások is gyakran, ugyanazt a föloldást mutatják, melyet a birt. összetételeknél látunk (9. §.); így: *magam* viselete Ny. I. 127. 173. *maga* elvéltében F. Ny. I. 123. *markod* köpésével Bal. Ny. III. 447. *strimflim*

kötője Ny. I. 329. fegyveremnek régi hordozója A. II. 121. szívem szomorítója N. II. 243. fogok csikorgatásával Pázm. Ny. II. 355. keze fogója Ny. III. 500. M. Ny. VI. 334. honunk szerzője A. I. 381.

Az -ás összetételeket valóban legalkalmasabban mindig birt. viszonynyal oldjuk föl: asztalgyártás—asztalgyártása, bajvívás—bajvívása, szeretőtartás—szerető tartása; ellenben: asztalgyártó=asztalt gyártó, bajvívó=bajt vívó, szeretőtartó=szeretőt tartó. S így talán ez utóbbiak keletkezését a régi ugor-m. tárgyrag elkopásából is magyarázhatjuk, ép úgy mint a birt. összetételekét a genit. *n*-jének eltűnéséből; annál is inkább, mert az eredeti tárgyrag a rokon nyelvek közül csak háromban tartotta fönny magát, a cseremiszbén (*-m*), finnben (*-n*) és lappban (*b*). (Hogy ezek azonosak, már Boller fölismerete: Sitzungsber. der wien. akad. XI. 968.) Hogy a mai tárgyrag egészen új rag, bizonyítja 1) az, hogy a magyar nyelvre szorítkozik s egy rokon nyelvben sem találjuk mását; 2) az, hogy a régibb nyelvben még gyakoribb a ragtalan tárgy (úgy mint most a ragtalan birtokos: isten nyila) igenevek mellett: isten igéje hirdető papság. Sztáraynál (Nytud. ért. IX. 7.); az emberi csontok meztele-nítő s agy-kaponyák koppasztó helyen Geleji K. ajtóok tartók Bécsi cod. zsák elvetvén u. o. felelet vevén Münch. cod. tanács tartván R. m. pass. sőt egyéb igealak mellett is: „hét kapitánok emelének“ Én. Pann. megv. úgy mint ma is mondjuk, ha a tárgy 1-ső vagy 2-ik személy birtoka: a kardom eltörték, add ide a kezéd.

Csak egyet-értés tartja meg mindig a tárgyragot (s ép így van P. Pápainál külömbbet-értés. (Pozs. cod. 17. ymadlak az thewys koronat feyedbe wyselesederth; de u. o. 19. mendenek megh ytelefederth.)

Ellent állásban (és helyt állásban) az első szó nem tárgy, hanem határozó, mint viszont, iránt mi-helyt stb.

V. Igenevek az összetételben.

13. §. Az igenevek legtöbb különösséget mutatnak az összetételnél, s azért czélszerűnek tartom az igeneves össze-

tételeket külön fejezetben állítani össze. Hogy azonban a következő fejtegetések világosabbak legyenek, előbb röviden ki kell fejtenem a magyar igeneveknek rendszerét.

Az igeneveket így osztályhatjuk a magyarban:

1. Főnévi igenév: várni; mindig helyettesíthetjük -ás végű főnévvel; eléfordúl a) mint alany: tanulni hasznos = a tanulás hasznos; b) mint tárgy: szeretek utazni = az utazást; c) legtöbbször mint célhatározó: vadászni megyek = vadászatra megyek.

Eredetére nézve Budenz szerint várni oly nom. actionis, melynek -n képzője azonos a haszonbeli n-nel (l. haszon etymológiáját Bud. M.-u. Szót. 115.) s a finn, mordv., vog., osztj., zürj.-votj. -ma, -m nom. actionis képzővel, a vég -i-ben pedig ugyanaz az iránt (cél) jelölő rag rejlik, melynek az alá, felé -féle névutók véghangzójában is nyoma van. E szerint vár-n-i ízről ízre annyit tesz, mint vár-á s-r a. Ez az irányragos alak most ép úgy szerepel nominativus gyanánt is, mint a német infinitivus, mely eredetileg szintén dativus finalis (l. Jolly, Gesch. des infinitivs 153. és 173. l.)

2. Melléknévi igenév, többnyire jelző:

a) folyó cselekvés: váró, jövő;

b) befejezett cselekvés: várt, jött;

c) beálló cselekvés: várando, jövőendő.

3. Határozói igenév: az élő beszédben mindig módhatározó, az irodalom (különösen a *ván* végű) időhatározónak is használja. Négy alakban fordul elő:

a) *vala* végzettel, tudtommal egy helyen (Nem lehetetlen, hogy íráshiba.) Fer. leg. 52. (Ny. I. 414.) „en nyluala latlak tegedet ewrdewgtewl megczalatott leny“ (ego clare video te a diabolo deceptum);

b) *-val* végzettel egyik másik vidék nyelvében (Baranya Bácska Ny. I. 414. Esztergom, Fejérvár III. 35.) és a régi nyelvben is (Fer. leg. ewrewluel);

c) *-va* végzettel; ez az alak most ország szerte majdnem egyedül használatos;

d) *-ván* végzettel ma csak az irodalmi nyelvben.

Mindenek előtt megjegyzendő, hogy jelentésükre nézve ezen alakok nem különböznek egymástól; az a különbség, hogy *-va* az egyidejű, *-ván* pedig az előidejű cselekvést jelöli

(„állva beszélt“ [és „így szólván eltávozott“) csak az újabb irodalmi nyelvben fejlődött ki, a régiben nyoma sincs.

A mi már ez alakokat illeti, annyi első tekintetre világos, hogy az első három azonos, és csak fokozatos kopást tüntet föl: *-vala*, *-val*, *-va*. S így csak két alakunk marad: *-vala* és *-ván*. Ezekre nézve pedig valószínű, hogy épen úgy viszonylanak egymáshoz, mint pl. *esméig* és *esment* (= ismét K.) (er. es-megint, vagy a görögben ἤπαρ és ἤπατ(ος) (er. ἤπαρτ = szansz. *jākrī*). Valamint ezek egy alakból keletkeztek különböző fejlődés útján, úgy vihető vissza a *vala* és *ván* egy régibb *valan* alakra (A kopott *-va -ve* tehát egészen egyenlő hangfokon áll a *belé*-ből keletkezett *be*-vel, melyben nem csak a végén állott [irány] rag hiányzik, hanem még a *bele*- tőnek egész második szótaga). Ebben az *-u* a módhatározás ragja (éhe-*n*, nagyo-*n*, szépe-*n*). A megmaradó *-vala* végzetben (nyilvala-) Budenz szerint egy igetőképző (momentán) *v*-hez járult ugyanaz a nom. actionis képző *-l*, mely a fonal, kötél, vitel stb. szavakban is megvan. E szerint várva azaz **vár-ra-la-u* a. m. várás-sal.

Egyet kell még itt megjegyezni az *-ó -ő* végű ige-névről. Most ugyan rendesen jelzőül használjuk, de számos fönnmaradt nyom bizonyítja, hogy egykor sokkal tágabb körű és kevésbbé határozott volt a használata. — Csak néhány példát idézek: mi jár ó ba vagy = mi jár at ba Ny. II. 131. kér ő ért jött = kérni, kérés végett; nagy kér ő m volna = kérésem u. o. 230. kap ó ra jön, lát ó ba (látogatóba) mönt = látogatás végett K. 445. buj dos ó ba vót = bujdosásba K. 417. leán néz ő be jött K. 421. Lovam lába indul ó ban, magam szája bucsuz ó ban = indulásban, bucsuzásban E. I. 20. a nap nyugovóra hajolt = nyugvásra A. I. 392. vannak keletkező ben = keletkezésben u. o. 166. P. 577. lemen ő ben van u. o. 8. vegyük gondol ó ra (fontolóra) A. II. 393. virrad ó ra = virradatra P. 34. esket ő (v. ő. menyekző) = esketés P. 44. kéz fog ó = T. kendőfogás, kézfogás; keresztelő; vet ő alá szántanyi = vetés alá Ny. III. 31. lejár ó és lejárás u. o. 139. csorda-jár ó, csordakelő M. Ny. VI. 320. = csürhejárás Ny. II. 130. Így bejár ó s Ny. II. 131. = bejáratos u. o. 325. szemfáj ó s u. o. 517. nyavalatör ő s

u. o. 56o. bélm enő-s III. 184. fejfájó-s (pl. bor).
 P. Pápai = szemfájás-os, nyávalatörés-es stb. Fogafájó-s M. Ny. VI. 326. első tagjában birtokos ragot vett föl a 19. §.-beli analogiájára.

SIMONYI ZSIGMOND.

A NYELVÚJÍTÁS APOLOGIÁJA.

IV.

Vizsgáljuk immár amaz állítását az értekezésnek, hogy „a szóalkotásnak első kelléke a nyelvérzék“.

E meghatározáshoz is erős kifogás fér — meg kell jegyeznünk, hogy az utólag a nyelvújítás eljárásának igazolására készült — ámde fogadjuk el, hogy minden betűjében helyeset követel. Ha a szóalkotásnak első kelléke a nyelvérzék, ezen csak is azt a szó teljes értelmében helyes nyelvérzék lehet és kell értenünk, mely az összes magyar nép egybehangzó nyilatkozatának hiteles tolmácsolója. Magának a neologianak követelése szerint is tehát csak az olyannak szabad és volt szabad a szóalkotás munkájához nyúlni, a kinek kifogástalan volt a nyelvérzéke. A kire ellenben rábizonyodnék — megint a neologia követelése szerint beszélünk — hogy e kellék híjával készített új szokat, hogy a magyaros nyelvérzékkel akár szándékosan, akár szándéktalanul ellenséges lábon állott, annak, hogy egyebet ne említsünk, egyáltalában nem lehet semmi követelése, hogy szavát a nyelvújítás kérdésében számba vegyük, annál kevesebbé lehetett pedig s van joga magához a szóalkotáshoz fogni s azt talán teljesíteni is.

És ha a neologia szóvivőinek, vezéreinek nyelvérzékét, azt a szerintük lényeges kelléket a szóalkotásban, élesebb próbakőre tesszük, lehetetlen visszafojtanunk méltó csodálkozásunkat, hogy mint rántják ki az újítás apologistái a neologia alól azt az egyetlen s a nélkül is szerfölött ingatag alapot. Csak háromnak, az ὁλύμπια δώματ' ἔχοντες-ek közül hallgassuk meg, minő hangon szól a nyelvérzékük; mert ha a magna muminákról bebizonyúl, hogy gyarlóskodtak, az infima plebsről egyebet nem tehetünk föl folytonos bukdácsolásoknál.

Kazinczy Ferencz.

„Egmont. *Szomor-játék*.“ (Szép Literaturá. 1816.)

Hoch! Wilhelm von Oranien hoch! — Hoch, hoch! — Nun alter, bring auch deine gesundheit!

Friede, ihr herren! Nun da ihr von uns nichts hören wollt, nun bringt auch eure gesundheit aus, eine bürgerliche gesund-heit!

Nichts kann mich ergötzen, nichts mich zerstreuen.

Ich habe unrecht gegen ihn, mich nagt's am herzen, dass er es so lebendig fühlt.

Sieht man euch morgen?

Gebt euch nicht mit dem ab!

Steckt die köpfe zusammen.

Wann ich einen schönen langen hals sehe, muss ich gleich wider willen denken: der ist gut köpfen.

Wie sieht's aus?

Denk an die städte! und wie wird dir's sein, wenn du dir sagen muszt —.

Ich versteh' euch nicht. — Ihr werdet.

Wie seid ihr heute so kalt! — Wie so?

Mir kommt es fremd vor = Én azt különösnek találom.

Und eile selbst, Egmont's schreiber und die übrigen gefangen zu nehmen, die dir bezeichnet sind.

Fenn! az Oranieni Wilhelm fenn! — Fenn! fenn! No Öreg, hozd ki te is egészségedet! (117. lap.)

Békét, békét, Urak! Ám ha minket felejtetek, igyátok a magatok egészségét, egy polgári egészséget. (119.)

Semmi nem tud mulattatni, semmi sem *szőrhat el.* (121.)

Fájok neki, s mardossa lel- kemet, hogy ő azt elevenen érzi. (137.)

Láthat az ember holnap? (143.)

Ne tegyétek hozzá magatokat! (150.)

Öszveütitek fejeiteket. (150.)

Valamikor szép hosszú nyakat látok, akaratom ellen is ezt gondolom: *Ezt volna jó fejvenni.* (161.)

Mint néz ki a dolog? (163.)

Gondold a városokat! S mint lesz neked majd, midőn kénytelen lésszesz mondani magadnak (183.)

Nem értelek. — Fogsz. (188.)

Milyen hidegen vagy ma! — Hogy úgy? (198. 200.)

Ez nekem idegenként jó ki. (219.)

Te pedig siess Egmont Titoknokját s mind azokat a kik *neked ki vannak mutatva, fogva venni.* (224.)

Geh, dass ich mich Menj, hogy *összegyűjthessem*
s a m m l e. *magamat.* (279.)

Helmeeczy Mihály.

„Lied aus der ferne.“ Mathissontól.

Wenn in des abends letztem scheine	Midőn az est vég alkonyodtán
Dir eine lächelnde gestalt	<i>Egy néked mosolygó alak</i>
Am rasensitz mit eichenhaine	<i>Gyepőgyon ültöd' szompolyodtán</i>
Mit wink und gruss vorüberwallt:	Köszöngve rád el-elballag:
Das ist des freundes treuer geist,	Az barátodnak hív lelke,
Der freud und friede dir verheisst.	Mely rád <i>vig nyugtot ihlelge.</i>

Wenn in des mondes dämmerlichte	Midőn a hold kelő világán
Sich deiner liebe traum verschönt,	<i>Szerelmid álma szépedez,</i>
Durch citysus und weymuthsfichte	S a liget minden füvin s ágán
Melodisches gesäusel tönt,	<i>Kedves zizeglés rezgedez,</i>
Und ahndung dir den busen hebt	<i>S kebled rémzelgve emleng:</i>
Das ist mein geist der dich um-	Az lelkem mely körülted leng.
schwebt.	

Fühlst du beim seligen verlieren	Érzesz, boldog <i>lévelgyésalkor</i>
In das vergangene zauberland	Hajdanti boldogságidon,
Ein lindes geistiges berühren	Mint zefir csókja kikeletkor
Wie zephyrs kuss an lipp' und	Oly lágy illentést ajkidon,
hand,	S gyertyád lobogva égdegél:
Und wankt derkerze flatternd licht:	Az lelkem, oh ne kétkedjél.
Das ist mein geist, o zweifle nicht.	

Hörst du beim silberglanz der sterne	Hallod, midőn a csillagboltról
Leis' im verschwiegenen kämmer-	<i>Éj int s csendelg kis rejteked,</i>
lein	Aeol hárfajaként távolról
Gleich Aeols harfe aus der ferne	E frigyszót: örökre tied:
Das bundeswort: auf ewig dein:	Ha szunynyad akkor édesdet,
Dann schlummre sanft, es ist mein	Lelkem körülted repdesget.
geist	

Der freud und friede dir verheisst.

E fordítást, melyet újsága miatt választottunk ki, még 1873-ban küldte be hozzánk Felméri Lajos a következő sorok kíséretében: „Van szerencsém közölni Helmecczinek egy 1816-ban készített fordítását saját kézirata nyomán az u. n. Szemeretárból, mely még eddig sehol nem jelent meg. Ezt a fordítást, mint Helmecczi ugyanazon levelében említi, egy kisasszony szebbnek találta mint az eredetit. Szintén ezen levélben jegyzett föl Helmecczi néhány, általa készített új szót: sonderling *különcz*, schwächling *gyengéncz*, zärtling *kényencz*, anspruch *igény*.“

Schedel Ferencz.

„A haramják“ 1823.

O, meine aussichten!
Gerecht! sehr gerecht!
Glück zu, Franz! weg
ist das schooskind.

Also frisch darüber hin-
weg!

Da haben sie das herz nicht
ein glas zu leeren, weil sie ge-
sundheit dazu trinken
müssen.

Berechnen ihren juden-
zins am altare.

Und auf mehr raffi-
niert dein fingerhut
voll gehirn nicht?

Ein gleiches wider-
fahre mir von jedem un-
ter euch, wenn ich meinen
schwur verletze.

Wart! so sollst du vor
mir zittern!

Du bist ein entschlossener
kerl, soldatenherz, haar
auf der zunge!

Nein, so wahr ich Herrmann
heisse, das sollt ihr nicht!

Horch! horch! sein
sohn ist in seinen träu-
men.

Hör auf! Mir wird sehr
übel.

Gestern ist ihm der pro-
zess gemacht worden.

Sieh dich vor, hauptmann!
Wir sind gefangen, gerädert.

Der kerl macht mich wir-
beln.

Oh! az én kinézteim! (17. lap.)
Igazzal! teljes igazzal! (22.)
Szerencse veled Ferencz!
félre van a keblencz. (24.)

Hát el rajta!

Nincs bátrók egy pohárt ürit-
ni, mert *egészséget kell hozzá*
inniok. (29.)

Zsidókamatjokat az oltárnál
is *számvetik.* (29.)

S többet nem raffiníroz gyű-
szü-velőd? (39.)

Hasonló történiék nekem
mind egyitek által, ha eskemet
megsértem. (49.)

Várj! *hát reszketendj elöt-*
tem! (57.)

Te eltökélt legény vagy, *ka-*
tonai szived, szőr nyelveden!
(61.)

Ne! oly bizonynyal valamint
nevem Hermann, *azt az ifjúr*
ne fogja cselekedni! (65.)

Halk! halk! fíja van álma-
ban. (67.)

Szünj meg! *rosszul válom.*
(79.)

Tegnap *tétetett neki a per.*
(91.)

Láss elé, kapitány! Meg va-
gyunk fogva, keréktörve. (100.
101.)

A hunczfut *engem kere-*
geni csindl. (111.)

Franz spricht, und wenn man nicht antwortet, so wird er befehlen.

Bei gott! Bei dem ewigen gott! Ihr sollt alles wissen!

Dass ich ein bettler geboren werden dürfte!

Sauf zu, hauptmann! hier ist wasser genug.

Sieht er nicht gerade so drein, als wollt' er —?

Willst du dir anmassen einen mann mit schmeicheleien zu fangen?

Kitzelt dich nach namen und ehre?

Ich will dich würgen, dass du blau wirst, eisgrauer lügner du!

Amalias liebe macht den brennenden sand unter ihm grünen und die wilden gesträuche blühen.

Weihe dies messer der dunkel vergelterin.

Das flehen seines vaters reichte nicht an sein herz. Hinab mit dem balg! donnerte es von seinem munde.

Dieses opfer bin ich selbst.

Ferencz szól, s ha nem feleltetik, parancsolni fog. (115.)

Istennél! az örök istennél! Mindent tudjon! (117.)

Hogy koldussá lehetne születendnem! (122.)

Hörpents neki, kapitány! víz elég. (123.)

Nem úgy néz e neki épen, mintha —? (127.)

Mered magadra mérni, hogy férfit hizelkedésekkel megfogj? (127.)

Viszketsz név és becsület után? (128.)

Fojtalak, hogy kék leendj vén hazug te! (140.)

Amália szerelme zöldíti alatta az égő fővényt s a zöld bokrokat alatta virítani teszi. (156.)

E kést szenteld a homályos díjzónénak! (164.)

Atyjának esedezte nem ért szívéhez. Le a nyúzzal! dörögött szájából. (173.)

Ez az áld ennen vagyok (210.)

E rövidke idézetekből — mert ezek csak egy csepp a nagy tengerben — eléggé meggyőződhetik az olvasó, hogy minő lábon álltak vezérújítóink az első, a főkellékkal, a nyelvérzéssel. Az a nyelvérzék, a mely ha nem is minden, de sok esetben megtart bennünket a rendes ösvényen, az ép, a hamisítatlan nyelvérzék, az műveik tanúskodása szerint vagy megvolt romolva az idegen hatás alatt, vagy egyáltalában meg se volt náluk. A rája való hivatkozás tehát, hogy vele igazolják a nyelvújításban követett eljárásukat, nem egyéb üres mentségnél, arra való, hogy a kritikátlanság-

gal párosúlt merészség vádjától vagy egészen, vagy legalább annyira-mennyire tisztára mossák vele magukat. Hogy ez az annyiszor emlegetett s az „első kellék“ pánczéjával hetszeresen berétegezett nyelvérzék csak újabban fölfedezett mentsvár, a melynek védő karimája alá szorultságukban húzódtak meg, azt ők maguk tudják legjobban; de tudjuk mi is; s hogy a félrevezetett nagy közönség se maradjon této-vában ez iránt, ime vegyék neki kétségtelen bizonyítékait.

Schedel Ferencznek idézett Haramjaiban a sok között a következő új szókat, kifejezéseket s szerkesztéseket is találjuk, a melyeket az előbbi magyarság nem ismert. „*Kétség-teljesen* hányja magát *a székben*“ (76.) magyaros toll így írta volna: kétségbeesetten hánykolódik vagy hányjaveri magát székén. „*Főtől talpig oda állítottak*, azt gondolnád, hogy *magamat látod*; még a *köntös-gombjaimat* se felejtették el“ (81.) itthon termett kifejezéssel így volna: *eírtak tétőtől talpig*, (oly hiven) mintha csak szemed előtt láttál volna; még *köntösöm gombjait* sem feledték ki. „*Eléugranak* öt hat szolgák *a hátulamból*“ (131.) érthetetlen, vagy legföljebb olyasmi gondolható, hogy „*hátam megől*“; pedig ezt akarta mondani: *elé ugrik a lesből* őt-hat szolgál. Azt kérdezzük, a nyelvérzék sugalma íratta le a fordítóval e szókat s kifejezéseket, vagy pedig egyéb valami? Biz azok idegen sajátságok utánzásai, a melyek a német nyelv nélkül aligha megfogamzottak volna. A „*kétségteles*“ pl. = *verzweiflungsvoll*; „*főtől talpig oda állítottak*“ = *vom kopf bis zum füßen haben sie mich hingestellt*; „*köntös-gombjaim*“ = *meine rockknöpfe*; „*hátulam*“ = *hinterhalt*. Ilyen német példakép után készült szók még a következők is: *szerelemtelt* *liebevoll* (51.) *szünestre* *feierabend* (167.) *fesz-erő* *spannkraft* (168.) *halálágy* *todbett* (50.) *szívbarát* *bussenfreund* (122.), *keblencz-bűn* *schooss-sünde* (27.), *bortőke* *weinstock* (119), *jajember* *jammermann* (169.), *utándics* *nachruhm* (36.), *kukacdoctor* (= *kuruzsló*) *wurmdoktor* (82.), *halálhason* *tántor* *todähnlicher schwindel* (54.), *parasztné* (116.), *tigrisnő* *tigerin* (117.), *hunzfuti* *csellemek* *spitzbübische künste* (167.). Sőt a német sajátságok előtti hódolatában annyira megy a fordító, hogy a magyar szókat származás s egytagúság tekintetében is a német után idomítja. „*Opfern*“ pl. a németben denominativ ige, magyarul *áldoz*;

minthogy tehát amott van egy offer főnév, így okoskodott, a magyarban is kell lennie, a melyből lett az *áld-o-z*, s ez nem lehet más mint *áld*. („Ez az *áld* ennen vagyok”: *die-ses offer bin ich selbst* 210. „Emberáldakat hoznak”: *sie bringen menschenopfer* 108.). „Balgen”: nyúzni, tehát „balg”: *nyúz* (Hinab mit dem balg! [Vessétek le a vén dögöt!]) „Le a *nyúzzal*!” 173.). „Fröhlich”: vidám, tehát „froh”: *vid* (Froh aufhüpfend: „*vidan* felszökeltve” 158. 201.). „Vor zeiten”: hajdan, tehát „vorzeit” világos hogy *hajd* (Die helden der vorzeit: „a *hajdnak* hősei” 29.). „Leid” egytagú főnév, tehát a „fájdalom”-nak is annak kell lennie (Was ihr mir da für herzeleid hättet anrichten können: „micsoda szív^fáját csinált volna nekem?” 148.)

Hiába hangoztatják tehát a „nyelvérzék” szót, mikor a maguk alkotta tények idegen nyelv szolgai követéséről tanúskodnak. Ma beszélnek analogiáról, etymologiáról, helyes nyelvérzékről, mély ismeretéről a nyelvnek; a *járda* mellé oda állítják a *Várda*-t, a *lovancz* mellé a *suhancz*-ot, a *csuk* (főnév) mellé a *zár*-t, a *rak-part* mellé a *fog-ház*-at, s kisűl, hogy az egyik képzés pusztá ötlet, a másik hamis analogia, a harmadikat, a mely talán épen mély ismeretével készült a nyelvnek, asszony csinálta („*Szün-estve*: feyerabend, egy asszonyság helyes javaslata szerint.” Haramják 214. l.); egy nagy rakás pedig nem egyéb, mint német példáknak nagyon is fonák másolata.

De hogy az analogia, a mire pedig ma oly nagy súlyt fektetnek, midőn például a *rakpart* helyessége mellett (nagyobb részt utánunk) a *gyakfa*, *fenkő*, *lakhely*, *rak-szölő* sat. compositumokra hivatkoznak, eszük ágában sem volt, hanem hogy a *horderő* a tragkraft, *ütér* a schlagader, *látideg* a sehnerv, *jármű* a fahrwerk kaptájára vert idétlenségek, azt a vezérújítók félremagyarázhatatlan tanításából tudjuk. Helmeczy Berzsényihez írt előszavában („Értekezés az újításokról.”) a VIII. lapon az újítás egyik eszközének D) alatt „két vagy több szó egybefoglalását” is mondja „a görög s német nyelv példái után”. Még világosabban beszél Kazinczy. „Mit nyerünk, ha azt cselekeszszük, a mit Virgil, Horác, Cicero javall és tanít? Azt, hogy a mi míveletlenségének szenyjeiben senyvedett nyelvünk ezeket a szenjeit lerázza, a néki tulajdon szépségben

előkel, és ezt idegen, de elfogadható szépség által neveli, fertelmes hosszaságú szavainak farkaikat elnyesi, a rút alakúakat szebbekké változtatja.“ (Báróczy Munkáji. Kiadta Kazinczy Ferencz. Báróczy élete. 20. l.) S ismét: „Szemünk az idegen kecsék látásához a magyar arczon végre hozzá szokik, s az idegen kecs a magyar arczon, addig nézzük, hogy végre magyar kecs legyen.“ (u. o.) S ha még találkoznék valaki, a kinek ez sem volna elég érthetőn mondván, azt, úgy hiszszük, meg fogja győzni a következő vezérelv, melyet a „nyelvművelésre“ nézve irányadónak felállított: „A nyelvek között a német az, mellyhez a magunkét az előnkbe-szabott tekintetekben össze hasonlítanunk lehet és kell, mert ez úgy törzsök nyelv, mint a miénk, úgy ázsiai eredetű mint a miénk, s úgy emelkedésben van, mint a miénk.“ (Tudom. Gyűjt 1819. XI. köt. 22. l.) S ismét: „A szép-író az idegen szólással nem csak szorúltságból él, hanem mivel magát még az újság kecsé által is megkedveltetheti.“ (u. o. 15. l.)

Hol van itt az az erősen nyomatékkolt nyelvérzék, az a nevezzük akár művelt vagy paraszti, akár finom vagy vastag fülű, akár irodalmi vagy népies nyelvérzék, a mely első kellék a nyelvújításban? A mint látjuk, a „nyelvművelés“ Péter apostola kegyetlenül megfélekedett róla. De nem csak hogy megfélekedett, hanem merőben megtagadta, hogy soha sem látta, nem az ő mestere: οὐκ οἶδα τὸν ἄνδρα. Halljuk szavait! „A neologus gyökerekkel inkább él, mint származtakkal; az összeforrasztottakat partikulájiktól megszabadítja; szavait új syntaxisszal, periodusza tagjait szabadabban, merészebben, gyakorta idegen példányok után szövi fel; az idegen szólásokat magyarszólásokká változtatja, nem nézvé, ha előtte más valaki szólott-e már úgy, s az uralkodó szokás javasolja vagy engedi-e.“ (u. o. 15. l.) Másutt pedig: „A mi íróink (a jókat értjük; a rosszak nélkül) tudva s akarva távoznak a szokás törvényeitől. — A szépíró nem isméri főbb törvényt, mint azt, hogy írása szép legyen. Valamiezen igyekezetét segítheti, az neki mind szabad;

akár engedi a grammatika és a szokás, akár nem. — Soha még hamisabb tanítás adva nem volt, mint az, hogy *usus dominatur in lingvis*; sőt az író parancsolja, hogy úgy legyen, s úgy lesz.“ (Tud. Gyűjt. 1817. XII. köt. 89. l.) Ha pedig a nyelvérzék (a szokás) az író diktátorsága ellen hangos tiltakozásra nyitná meg ajakát, mi több, ha ellene merészelne állani, akkor ott van a gúzs, az erőszak: „ne féltsük (nyelvünk) szüzességét, ne még az erőszaktól is; mert az is sokféle; s van olyan édesen eső erőszak, a miért nem futnak bíróhoz.“ (Levelek Szentgyörgyihez. 390. l.) „Legyen (a szó) rossz derivatiójú, ha jó derivatiójú nincs; csak legyen szükséges, és szép legyen a szó.“ (u. o. 296. l.)

Csatoljunk e nyilatkozatokhoz illusztráló szavakat? De minek oda mécs, a hol süt a napvilág? Mintha csak előre látva a most kitört nyelvharczot, s megértve tévedését s megbánva eljárását, maga akart volna sújtó fegyvert szolgáltatni kezünkbe Kazinczy a neologianak fogytára jutott utolsó argumentuma ellen, oly kiméretlen, annyira irgalmat nem ismerő szavakkal zúzza szét azt az egyetlen, valamirevalónak hitt érvüket is, azt az Áron vesszejéből fakadt csudaágot, a nyelvérzéket.

A mondottakból megtanúltuk tehát: 1) hogy a nyelvérzék a nyelvújítás alkotásainak megítélésében illetéktelen, számba nem vehető bíró; 2) ha elfogadnók is a neologia ama tételének helyességét, hogy a szóalkotásban első kellék a nyelvérzék, akkor épen ezen elv alapján kell semmiseknek nyilvánítanunk alkotásaik nagy részét, mert, a mint műveikből meggyőződünk, épen a szóvivők nyelvérzéke az, a mely erős hanyatlás nyomait viseli magán; de 3) a nyelvérzéknek előtérbe tolása csak újabb találmány, szorultságból felkapott fegyver; mert az újítás komoly megindultakor nem csak hogy számba nem vették s számba venni nem akarták, hanem egyenest kizárták, az író tetszésének, önkényének rabszolgájává tették; s megtanúltuk végre 4), hogy micsoda fontosságot tulajdonítsunk az értekezés ama helyeinek, a melyekben tudományos kutatáson alapuló tételeink ellen a nyelvérzék fegyverével száll ki a sorompóba.

Némelyek szerint talán kelleténél is hosszabban foglalkoztunk a nyelvérzék kérdésével. Lehet. De a szavakkal taka-

rékoskodás a mi nézetünk szerint e kérdésben éppen nem lett volna helyén. Nekünk fel kellett világosítanunk a nagy közönséget, a mely tudvalevőleg a tekintélyek szava után indul, hogy mennyit ér a neologia védőinek ajakán a nyelvérzékargumentum; ezt pedig annál inkább meg kellett tennünk, mert az irodalom egy része is, a mely akár nyíltan akár titkon az újításhoz szít, a nyelvérzéknek, vagy e szónak már némileg gyanússá váltával, a mint legújabbban nevezik, az „ízlésnek“ kényelmes pajzsa alól szórja elég sűrű nyilait a nyelvjavítás ellen. Tehát sit venia verbis!

SZARVAS GÁBOR

HOGY VÉDIK AGYON A KORCS SZAVAKAT.

II.

Bocsánatot kérek, hogy a múlt számban olyat ígértem, a mit lehetetlen teljesítenem. Azzal kecsegtettem ugyan az olvasót, hogy majd megismertetem a „Vasárnapi Újság“ bizonyításával is; de azt, a mi ellenfelemen kétszer is megesett, ez egyszer fájdalom magam se tudtam elkerülni; tehát csak megvallom töreldemesen, hogy biz én nem gondoltam meg ama szó jelentését. Hiszen a bizonyításhoz argumentum kell; már pedig ilyet, ha csak a vádaskodást, heveskedést meg fenyegetődzést nem vesszük annak, a „Vasárnapi Újság“-ban hiába keresünk. „Nem levén szaklap“, beéri a pusztá állítással is. Csak legalább az látszanék, hogy a mit állít, ha akarná, be is tudná bizonyítani. Pedig mint „nem szaklapnak“ s a nyelvtudományi kérdésekben kevésbé jártas nagy közönség előtt kétszeres kötelessége lett volna csak nagyon jól megfontolt állításokat kockáztatni; mert különben magának tulajdonítsa, ha valaki sutort meg crepidát emlegetve arról vádolja, hogy olvasóit félrevezette. Én nem vagyok az a valaki, csak mondom, hogy találkozhathék olyan is.

De nézzük állításait. Alapnézete, mely mind magában foglalja, az, hogy a mely szó a nyelvérzéknek tetszik, a melyik el van fogadva s még a költőknél is eléfordul, az szép is czélszerű is, sőt egyenesen szent, s a nyelvet már csak azért sem sértheti, mert „a szó végre is másodrendű, a mondat a fő, a miben a nyelv szelleme van“, de meg ha sértené is, a nyelv törvényei a nyelvérzékkel, megszokással, a költők gyakorlatával, tehát a szépséggel, czélszerűséggel és szentséggel szemben tekintetbe se veendők. Képzelem, hány „ferdítést meg ráfogást“ fog ebből megint: „a fejemre olvasni“. Már látom, meg kell kísértennem igazoláso-

mat. Csak azt az egyet fogom kimutatni, hogy a „Vasárnapi Újság“ véleménye szerint a nyelv törvényei a mondott dolgok ellenében semmit sem nyomnak, a többi aztán már ebből az egyből is ki fog világlni.

Nem kell ismételnem, hogy mi a grammatikát nem tartjuk szent írásnak, hanem igen is a nyelvet, hogy tehát a „Vasárnapi Újság“ akkor, mikor minket arról vádol, hogy a grammatikát szentírásnak tartjuk, s e szent írással szembe állítja a nyelvérzék, ennek egyenesen a nyelv ellenében követel jogot. Úgy vagyunk a többivel is. A nyelv egyszerűen semmi. De szóljon helyettem maga a „Vasárnapi Újság“. Szarvasék, úgy mond, „hadat izennek minden szónak, melynek eredete vagy képzése vagy határozottan szabálytalan vagy csak kétes is, de mely már el van fogadva és kiirthatatlan a nyelvből, mert csin, világosság, rövidség stb. ajánlotta, s ma már husz-harmincz évi gyakorlat kiirthatatlanná tette.“ Másképp kifejezve: mit nyom az, ha valamely szó százszor is megveti a nyelv törvényeit, csak csinos (?), világos (?), rövid, meg husz-harmincz éves legyen. „Szerintök pl. a *szilárd* szó kiirtandó volna, mert sem a *szil* nem biztos gyök, sem az *árd* nem képző. De fogja-e az irodalom e szép s rég elfogadott szavát kiirtatni engedni néhány túlzó grammatikus által? S pedig ilyen szó van a mai nyelvben száz meg száz, melyek ellen az orthologia hadat üzen a grammatika nevében, de melyeket a nyelvszokás s minden egyéb tekintet véd, s meg is fog védni az irodalom joga, melyet ők egészen felednek vagy megvetnek.“ Tehát megint csak, ha fittyet hány is valamely szó a nyelv törvényeinek, csak szép (?) s „rég elfogadott“ legyen, s mennél több az ilyen mákvirág, annál jobb, csak „védje a nyelvszokás és minden egyéb tekintet“, meg „az irodalom joga“. „Az ige-gyökkel képzett főnévi összetételeket is kivétel nélkül üldözik. Igazuk van talán a grammatika szempontjából, ámbár van fogház, rakszőlő s még egy pár. De hiszik-e, hogy a *rakpart* szót, mely jóhangzású, el van fogadva, s érthető, ki fogják már irthatni, s a rakodó meg nem tudom mi, más jelentésre is használt szókkal fölcserélhetni.“ Hogy a *rakodó* helyesen alkotott szó, azt a „Vasárnapi Újság“ sem tagadhatja, szerinte tehát itt egyenesen a helyes a rossz s a helytelen vagy legalább is kétes a jó. „A *-da -de* képző helyjelölő értelemmel, igaz, kétes eredetű; nagyon is elhatalmazott már; feleslegesen és ízléstelenül is használták; de ők, a helyett hogy megszorítani akarják használatát, neki esnek tüzzel-vassal, s egyáltalában kitiltják. Legközelebből exkommunikálták a *járdát*; s ajánlották helyette a *járót*; persze, a kedvökért ezentúl így fogunk beszélni: a járón járó nép“. Tehát

itt is a helyes a rossz, s a helytelen a jó. „A tömkeleg, a pamlag, bizonytalan képzésű szók, igaz. Ki velők! De vajjon kitépjük-e Petőfiből azokat a lapokat, melyeken e szókat használja? Kissé későn jött arra az orthologia; mert alig van Vörösmartyban, Petőfiben, Aranyban, Jókaiiban lap, melyen kivetőt ne találna. Egy félszázados irodalom áll ellenökben s ők ennek izennek hadat. Ez túlzásuk, mely súlyosan meg fogja büntetni magát“. Világos, hogy akár milyen rossz is valamely szó, akárhogy ellenkezik is a nyelv törvényeivel, csak költőinkben eléforduljon, mindjárt jó, sőt valósággal szent; valamint az egészet összefoglalva az is világos, hogy a nyelvnek éppen a maga ügyében semmi szava, nagyobb úr a nyelvérzék, megszokás, a költők atyai áldása stb. stb. Már most nehezen lesz okom félni a „ferdítés“, meg „ráfogás“ vádjától.

Látni való, hogy a mi fölfogásunk nagyon eltér a „Vasárnapi Újságtól“. Mi a nyelv ügyében magát a nyelvet ismerjük el királynak, ő ellenben az egyedi tetszést, a határtalan önkényt emeli a trónra. Megint „ráfogásba“ keveredtem. Se baj; megkísértem, egy pár fogással talán kivághatom magamat. Más okát azt hiszem maga se tudja adni, hogy miért mondja az oltalmába fogadott korcs szavakat jóhangzásúaknak, csinosaknak, szépeknek, rövideknek, világosaknak, érthetőknek, czélszerűeknek, mint azt hogy neki tetszenek. Tetszenek pedig azért, mert nyelvérzékét a neologia elámította, mert megszokta s mert a költők mintegy megszentestették. Ez is „ráfogás“, de a fentebbi idézetek igazolják. Csak aztán a maga ízlését abszolút ízlésnek ne állítaná oda, csak azt ne követelné, hogy a mi neki tetszik, másnak is tessen, meg a nyelv is helyesnek ismerje. Már pedig követeli. Mindazáltal kénytelen lesz másnak az egyedi tetszését is elismerni; mert egyed egyed, s az egyikük személyes tetszése éppen annyit ér mint a másiké. Gleiches recht für alle, mondja egy német elcsépelet phrasis. Vagy mit szólna a „Vasárnapi Újság“, ha nekem az ő szavain kívül még más korcsok is tetszenének, teszem *egély*, *észlet*, *kereték*, *külzelék*, *hánylat*, *moztan*, *mérvezző*, *szunyál*, *tüdüter*, *nyáklób*, *halvsav*, *bátrany*, *hamvegy*, *nyakorján*, *ugrány*, *furdancs*, *tüsköncz*, *mennyle*, *dárdany* stb., s ha ezeknek a kedvéért én is azt mondanám a nyelvnek, hogy hallgasson, mint a hogy ő teszi? Mi kifogása lehetne ez ellen? Én bizony azt felelném neki: nem tehetek róla, hogy nem oly lelkes pártolója a neologianak mint én, hogy tehát nyelvérzéke még nem oly művelt mint az enyém, hogy nem iparkodott őket megszokni s hogy a költőkön kívül a tudósokat is nem kedveli. Azt hiszem én is követelhetnék magamnak annyi jogot, a mennyit ő követe

magának; de nem csak én, hanem minden más ember is, és akkor jaj a szegény magyar nyelvnek. Az egyedi tetszés trónra emelésével a határtalan önkénynek tárunk kaput. Nem hiszem, hogy ez volna a „Vasárnapi Újság” szándéka; de hogy törekvéseit ez az eredmény követné, kiki látja.

Mind ezt, hogy megint „ráfogással” éljek, aligha megfontolta, mert lehetetlen, hogy a fentebbi korcs szavakat is helyeslje. De elvei helyeslik s így nincs menekvés, azt kell mondanom, hogy a „Vasárnapi Újság” minden korcs szót, még a legundokabbat, legnyomorékabbat is pártolja, sőt bár szinte akarat ellenére a barbarismusokat, soloecismusokat, mondat szerkezeti és szórendi magyartalanságokat is seregestül és minden fajta nyelvbéli hibával egyetemben. Ennek bebizonyítását majd az alább mondandókban fogja találni az olvasó. A sorrend még elébb mást követel. Fentebb azt mondtam, hogy a „Vasárnapi Újság” az oltalmába fogadott korcs szavakra csak azért pazarolta azt a sok jó tulajdonságot, mert tetszenek neki. Azzal, habár nem világosan, azt is mondtam, hogy ama jó tulajdonságaik a valóságban nem találhatók, hanem csak a „Vasárnapi Újság” képzeletében élnek. Ezt kell már most megmutatnom. E célból vegyük sorra.

Az első a szépség s ide tartozik a „csin” és jóhangzás is. Már régebben fejtegettem, hogy a mi helytelen, nem lehet szép. De a korcs szó helytelen, ergo —. Folytatását lásd Brassai Logikájában. Hogy pedig *szilárd*, a melyet a „Vasárnapi Újság” különösen kiemelt s „szép” jelzővel tisztelt meg, valamint *rakpart*, *járda*, *tömkeleg*, *pamlag*, *czim*, *erény*, *jogar* erőszakosan, tehát helytelenül vannak alkotva, azt a „Vasárnapi Újság” sem tagadja. De akkor hol keressük szépségüket? Itt multkori ígéretemhez híven szaván kell fognom. Először (18. sz.) azt tanította, hogy a helytelen szép, példa rá a *szilárd*; utóbb aztán (26. sz.) tagadta, hogy ő „a szépséget nem állította szembe a helyességgel”, tehát a mi helytelen mégse szép. Már most milyen a *szilárd*? Nem igazította ki első ítéletét, s így azt kell hinnem, hogy most is szépnek tartja. A dolog tehát így áll: a helytelen nem szép, de *szilárd* helytelen, ergo szép. No hát legyen, csak azt fejtse meg a „Vasárnapi Újság”, miért szép? Mi van abban a szóban, természetesen hangzását tekintve, a mi tetszését igazolja? És mondja meg továbbá, mi teszi neki a *rakpart* szót is oly „jóhangzásúvá”? Hiszen ha az aesthetikusok igazat mondanak, akkor a szépségnek mindig van valami oka, mindig van valami, a mi az emberben a szépnek érzetét kelti s az a valami ki is mutatható. Akkor hát világosítson fel a „Vasárnapi Újság”, mert én hiába gyötrődöm, nem tudom kitalálni, hogy mi teszi a *szil-*

lárd-ot széppé s a *rakpart*-ot jóhangzásúvá. De hogy végére jussunk, kimondom, hogy a szépség, „csin“, jóhangzás valóban csak a „Vasárnapi Újság“ képzeletében él, határozottan szólva fictió. Egy szó magában véve oly csekély hangmenyiség, hogy se szépséget se rútságot nem tud kifejtteni; széppé, rúttá csak úgy lesz, ha több mással egyesül, akkor se maga, hanem a többivel együtt. A mi egymagára is rúttá teheti, az vagy korcs képzése vagy csunya értelme. De ezek egyike se a hangzásban rejlik. Hogy a szó mint olyan se nem szép se nem rút, mutatja az is, hogy ugyan azt a szót lehet szépen is csunyán is kiejteni. Bizony pedig ha az embert kedvese szólítja, szépen hangzik az, még ha Tuhutumnak hiják is, míg valamely Xantippe szájában még a Ráfael név se szép. De arról sem a Tuhutum sem a Ráfael szó nem tehet. Hanem hát az ilyen semmiségekkel neologusaink nem törődnek. Nekik gyönyörű a *csába*, de förtelmes a *csáva*, pedig a *v* még a *b*-nél is lágyabb. Valóságos farkas-barkas, róka-bóka játékot űznek. Ráfogják az egyik szóra, hogy szép, a másakra, hogy rút, és minthogy a közmondás szerint minden ember a maga lovát dicséri, természetes, hogy azokat a szavakat mondják szépeknek, melyekhez valami közük van. Azzal persze nem törődnek, hogy jó ízlésüknek olyankor nagyon kevés jelét adják. Hasonlítanak Andersen királykisasszonyához, kinek csak a csinált, csak a mesterkélt volt szép, a természetes ellenben utálatos. Azért mondták parasztnak Petőfit is, mert nyelvén természetes frissesség látszott. Nem hinném, ha a neologusok oly erősen nem bizonyítanak, hogy lehet olyas, a mi a magyar nyelv törvényeit sérti, s a magyar fülnek mégis jól hangozzék. A nemzeti nyelv fitymálását a világ valamennyi népe között cnnyire csak mi vittük. Nagyobb szégyent nem ismerek. Hiszen még a timbuktui szerecseneknek se hangzik jól, a mi nyelvük ellen van. És e jóhangzásnak a „Vasárnapi Újság“ még jogokat is követel? De talán ez is csak „ráfogás“.

A második jó tulajdonság, a mivel az oltalmába fogadott korcs szavakat kegyesen fölruházza, a czélszerűség. Meg is tudná magyarázni, hogy mért mondja czélszerűeknek. Először mert megszokta s így könnyen ajánlkoznak, s másodsor mert érthetők, világosak, rövidek. Megint csak képzelet. Hát a ki nem szokta meg, a kinek tehát nem oly könnyen ajánlkoznak, vagy ha ő maga se szokta volna meg, czélszerűek volnának-e? De erről még lesz szó. Aztán az érthetőség nem elég. Ezt is érthetni: az enyém el kés vezett; de értelmes-e? Ilyen értelmesek azok a korcs szavak is, némelyek még annyira sem. Avagy kísértse meg, a „Vasárnapi Újság“, mondja a *szilárd*, *tömkeleg*

másodrendű, a mondat a fő, a miben a nyelv szelleme van s ez korcsosul ma nálunk szemlátomást. Ez ellen forduljon az orthologia". Tehát ne bántsuk a korcs szavakat! Legyen meg a kívánsága; sőt tovább megyek, mert némelyeket ezután magam is mentegetni fogok, hogy legalább lássa, milyeneket s mi módon kelljen őket védeni. Úgy is ha azt nem akarjuk, hogy nagyon hamar vége legyen a harcnak, segítségükre kell mennünk a neologusoknak, olyan rozzantak a fegyvereik. Hanem most csak azt fejtse meg valaki, hogy ha a szó általában véve igazán olyan nagyon csekély fontosságú, akkor mirevaló a „Vasárnapi Újság“ nagy elkeseredése. Mit védi annyira a korcs szavakat? Azt tartanám: gombház, ha leszakad lesz más. De a dolog nem egészen úgy áll. Ha jól emlékszem, a szavak „másodrendű“ voltát egyszer már magam is állítottam, csakhogy megszorítással. „Másodrendűek“ csak azok a szavak, melyeknek nem világos a képzésük. Ilyen a képzőjével egészen összeforrott eredeti szó (pl. *virág*, *ajak*), aztán a kölcsön szó, (pl. *ablak*, *szalma*), s végre, hogy a „Vasárnapi Újságnak“ is kedvezzek, a kétes származású vagyis egészen homályos korcs szó (pl. *erény*, *jellem*), azaz olyan, melyben sem alapszót se képzőt nem látni. Ezekben legalább mély kutatás nélkül nem ismerni meg, követik-e a magyar nyelv szóalkotó törvényeit vagy sem, s így ha sértik sem tűnik föl. A fölszint tekintve, az utóbbi két csoportot az elsőtől néha csak az különbözteti meg, hogy a kiejtés ellen vétenek. Példát természetesen egyikük sem szolgáltat akár jó akár rossz szavak alkotására. Ha tehát valami korcs szó tűrhető, akkor csak az egészen homályos alkotású az. Ez legalább nem alap további rontásra. Ebből azonban nem az következik, hogy ilyeneket ezután is gyártunk; mert ha idegen szó kell, akkor vegyünk kölcsön, de ne csináljunk. A kölcsön szó mégis szó, amaz meg csak üres kongás. Hogy pedig az egészen homályos korcs szó ép oly kevésbé vagy még kevésbbé magyar, mint az idegen, azt nem kell bizonyítanom. Egészen másképp vagyunk az olyan szavakkal, melyekben első tekintetre is megismerni az alapszót, meg a képzőt. Ezekben aztán ép úgy „nyilatkozik a nyelv szelleme“, mint a mondatban. Minden ily szó kicsiben az, a mi a mondat nagyban. Ha azt mondom *cson-tos*, megvan benne a tárgy (*cson-t*) s meg a róla vett tulajdonság jelölője (-s, -os), az egész pedig ítélet ép úgy, mint mikor azt mondom: a virág szép. Az olyanon aztán nagyon is meglátszik, hogy követi-e a magyar nyelv szóalkotó törvényeit vagy nem. A világosan helytelenül képzett szó ép oly bántó, mint az idegen szólásmód vagy a rossz mondatszerkezet. Azért a *rak-part*, *járda* nem kevésbbé fonák, mint a *kinyomja magát*

(drückte sich aus), vagy az ilyen kérdő szórend: *van az apa itt* (ist der vater hier?). A szó általában véve tehát még sem olyan nagyon „másodrendű” dolog; s az orthologia jól tudja, mért üldözi a korcs képzéseket; csak a „Vasárnapi Újság” is olyan jól tudná, hogy ő meg mért védi, ha ugyan védelem az olyan, mely egy veszendő ügynek még sietteti bukását.

Végre valahára befejezhetem nagyon is hosszúra nyúlt fejtegetésemet. Azaz bocsánatot kérek, még nem egészen. Már a múltkor sejtettem, hogy alkalmasint erre a számra is jut epilógusnak való. Nem csalódtam. A Vasárnapi Újság azóta csakugyan másodszor is felelt. A ki kíváncsi rá, megtalálja 30. száma „Irodalom és művészet” rovatában. Hogy mily hangot használt ezúttal is, nem tárgyalom, Ugyse tartozik a dologra. Mert sehogy se tudom felfogni, mit nyer azzal a nyelv ügye, hogy a Vasárnapi Újság engem hol fátyol alatt hol nyíltan elmond „csűrőnek csavarónak”, „gorombának”, „ököllel” bizonyítónak, haszontalan „feleselőnek”, „piaczi nyelvelőnek”, igaz „tudomány”, „egy csepp ízlés” és egy porczika „jó érzék nélkül” való embernek. Mind ez legkevésebbé sem érinti a tárgyat. Egyébiránt legjobban maga czáfolja meg magát. Első feleletében azt üzent nekem, ha úgy folytatom, a hogy kezdtem, azaz ha megint gorombáskodom, akkor „el lehetek tőle”, ő bizony nem felel. Minthogy azonban mégis felelt, tehát napnál világosabb, hogy nem lehettem goromba. De úgy látszik, hogy a gorombaságról sincsen tiszta fogalma, mert az enyémet „tös-gyökeres eredeti magyar kifejezéseimben” keresi; pedig ezekben s még így is csak nagyon kevésben, ha mindössze is talán egy kis nyerseség rejlik. Ez azonban nem riaszt vissza, mert én e zagyvalék nyelven író korunkban nem tartom vétekné, nem találom gúnyolni valónak, ha valaki magyárosan iparkodik írni. E jó szándékért én szívesen elnézném akárkinek nem csak a nyersebb, hanem még a durvább kifejezéseket is.

Bizony szerettem volna, ha a Vasárnapi Újság ama keserű vádakát ezúttal csak valamicskével is igazolta volna. Így most azt kell hinnem, hogy még gondatlanabbul szalasztotta ki, mint először a ferdítést meg ráfogást. Talán csak emlékszük még erre a két szóra. Hogyne, hiszen most se tudja megbocsátani nekem, hogy nem hagytam magamon száradni. De mit tehettem? Hogy tisztázzam magamat, kénytelen voltam kimutatni neki, hogy nem tudja, mi az a ferdítés, mi az a ráfogás. Erre most így replikáz: „A M. Nyelvőr juliusi számában Volf György ismét 12 teljes lapot ír tele, hogy lapunk 26. számában foglalt néhány sornyi észrevételünkből kimutassa, hogy csak ő tudja mit beszél.”

pamlag, erény, jellem szavakat oly magyar embernek, a ki még nem hallotta s ne magyarázza meg neki a rájuk fogott jelentést, megérti-e? És ha csak *érthetők* vagy még *érthetők* sem, hogy lehetnek világosak? Annyira nem világosak, hogy nem szólva a tanulatlanokról, sokat még az irodalom is fonákul használ. Avagy nem olvasott a „Vasárnapi Újság“ ilyeneket: az öreg úr folytatta *sétányát* (sétálását), a bányászgyűlést *részvényhiány* (részvéthiány) miatt elhalasztották, a két ember *beszélybe* (beszédbe) eredt stb.? Hanem hát a rövidséget talán mégsem lehet tőlük elvitatni. A szavakat nem mérjük röffel. Legrövidebb az a szó, mely leghamarébb megérteti velünk a megértendő. Azt meg a korcs szavak, melyek mint láttuk nem világosak s csak alig vagy épen sem érthetők, teljesítik-e? De mérjük röffel, akkor is akárhány kitúrt jó szó rövidebb lesz a helyébe tolakodott korcsnál. Így pl., hogy csak egyet említsek, a jó *szíves, nyájas* rövidebb a korcs *szívélyes*nél. Aztán olyan nagy baj-e a szavak hosszúsága? Szegény régi görögök, milyen barbár lehetett akkor a ti nyelvetek! Csuda, hogy támadhattak köztetek mégis Homerosok, Sophoklesek, Platonok, Aristotelesek! Csak lett volna annyi eszetek, hogy ti is úgy csonkítottátok volna a szavakat mint mi, bizonyára még külön íróitok is támadtak volna. Nézzétek a mieinket! Úgy-e bámuljátok? No de hagyjuk ezt, térjünk vissza s feleljünk meg arra, hogy mely szó czélszerű? Nyilván az, mely a czél elérésére legalkalmasabb. Már most az-e a czélja a magyar írónak, hogy csak *v a l a h o g y*, vagy az, hogy *m a g y a r ú l* megértesse magát? Úgy tartom az utóbbi. Tehát mennél magyarabb a szó, annál czélszerűbb; mennél magyartalanabb, annál alkalmatlanabb. Korcs szavaink meg épen a legmagyartalanabbak s így nem hogy czélszerűek volnának, hanem egyenesen czéltelenek. Azért legjobb, ha szépségük mellett második becses tulajdonságukat is visszaküldjük a képzelet országába.

Már most nézzük a forrásokat is, melyekből a „Vasárnapi Újság“ tetszése fakadt. Ezek, mint már mondtam, a *nyelvérzék*, *megszokás* és *kegyelet*. Mind a hármat egyszersmind pajzsúl is is használja a korcs szavak megvédésére. Fő persze a *nyelvérzék*; a mit ez megenged, azt a „Vasárnapi Újság“ jónak hirdeti, még ha százszor ellenkeznék is a nyelvvel. Így pl. jól tudja, hogy *szilárd, rakpart, járda, pamlag, tömkeleg* helytelenül vannak alkotva, de azért még talán életét is fölládozná értük. Ha nekünk a nyelv, ő neki a *nyelvérzék* minden. Hiszen nagyon jó dolog a *nyelvérzék*. Nincs annál gyorsabb és biztosabb tájékoztató, ha egészséges. De épen az a baj, hogy nagyon is beteg. A „Vasárnapi Újság“ nem ok nélkül panaszkodik, hogy mennyire romlik

már „a legjobb íróknak, sőt magának a népnek is ép nyelvérzéke“. Nagyobb baj, hogy erről a nyelvérzék sem mit se tud, hanem abban a hiszemben ringatózik, hogy egészséges. Ha tehát csak az ő szavára hallgatunk, beteges kinövéseit könnyen egészséges hajtásoknak nézzük. De a legnagyobb baj, hogy minden egyes emberben másképp nyilatkozik. Az én nyelvérzékemmel pl. sok ellenkezik, a mi a „Vasárnapi Újság“-éval megfér, és megfordítva. Kicé a döntő? Én természetesen azt hiszem, hogy az enyém, ő meg ép oly természetesen, hogy az övé. Ez áll minden más emberről is, kiki a magáét tartja legjobbnak. Már most tessék elhatározni, hogy melyik szó helyes, melyik rossz. Segíthet-e rajtunk a nyelvérzék? Csak ha teljesen ép vagy legalább betegségét ismerő és mindenkiben egyforma volna. Így is eltalálhatja ugyan a jót, de ki biztosít minket arról, hogy csakugyan el is találja. Ha tehát el akarjuk kerülni a tévedést, nincs más mód, mint hogy a nyelvhez forduljunk. A mit ez aztán rosznak mond, az rossz, a mit jónak, az jó, akár tetszik a nyelvérzéknek akár nem. A neologusoknak nincs helytelenebb cselekedetük, mint az, hogy a nyelvérzékot tették bírónak. Ám legyen, de akkor szabjanak neki törvényt is, a mely szerint ítéljen. Mondják meg határozottan, hogy milyennek kell lennie annak a szónak, mely neki tetszik. Ha erre, képtelenek; a mint hogy képtelenek is, akkor ne vessék oda a nyelv ügyét egy romlott, megvesztegethető basa kényének.

A helyesség második kritériuma a „Vasárnapi Újság“ szerint a megszokás. A mely szó már „el van fogadva“ s „húsz-harmincz év“ óta használatos, azt akármit szól is a nyelv, helyesnek állítja. De a megszokás is ép olyan individuális mint a nyelvérzék, a melylyel különben is nagyon szoros összefüggésben van, s így lehetetlenné teszi az eldöntést. Az orvosok és természetvizsgálók pl. megszoktak akárhány oly szót, a mit sem a „Vasárnapi Újság“, sem én nem tudnánk megszokni; és ő maga is nem használ-e sok olyat, a melylyel ismét mások nem tudnak megbarátkozni? Így van ez végig minden tudományon, tisztságon és foglalkozáson; mindenütt van afféle elfogadott szó, még pedig ezrivel, a melyeket az illetőkön kívül legtöbbsnyire senki sem ismer, nem hogy megszokta volna. Már most tessék eldönteni, mi a helyes. Nem fogja-e mind a maga szavainak vitatni az elsőségét? A megszokásból nem következik valamely szónak se jó, se rossz volta. Hogy példával illusztráljam, a *vigarda* általán ismeretes, megszokott szó az irodalomban, mégis rossz; a *kőség* meg teljesen ismeretlen, szokatlan, mégis jó. Pedig ha a megszokást kérdezzük, akkor megfordítva a *vigarda* jó s a *kőség* rossz. A

„Vasárnapi Ujság“ második alapja is annyira ingadozó, hogy ép oly kevésbé lehet rá építeni mint a nyelvérzékre. Itt is tehát csak a nyelv dönthet.

A harmadik sáncz a kegyelet. A mi szót a költők használtak, annak jónak kell lenni, ha mindjárt rossz is. „A tömkeleg, a pamlag, bizonytalan képzésű szók, igaz. Ki velők! De vajjon kitépjük-e Petőfiből azokat a lapokat, melyeken e szókat használja? Kissé későn jött arra az orthologia; mert alig van Vörösmartyban, Petőfiben, Aranyban, Jókaiiban láp, melyen kivetőt ne találna. Egy félszázados irodalom áll ellenökben s ők ennek izennek hadat. Ez túlzásuk, mely súlyosan meg fogja büntetni magát.“ Bocsanatot kérek, hogy e szavakat még egyszer idéztem; de mikor oly nyomósak! Mellékesen mondom, hogy a mi a „későn jövést“ illeti, úgy látszik, mégis elég korán jött az orthologia, mert különben a „Vasárnapi Ujság“ nem fenyegetődnék, hanem nevetne. A dologra térve, azt kérdezem: az orthologia vétke-e, ha Vörösmartyban, Petőfiben, Aranyban, Jókaiiban annyi a kivető? Én a neologiónak rónám fel. Hanem az, hogy mit csináljunk íróinkkal, mégis figyelmet érdemel; csak azt nem hiszem, hogy a dolog olyan nagyon kényes volna, mint a hogy a „Vasárnapi Ujság“ szeretné föltüntetni. Nincs az a nagy író, a kinek munkáiban, nem mondom, hogy éppen nyelvbeli, hanem valamilyes hiba ne volna. Így Shakespeare Csehországot tengerrel határoltatja, Nagy Sándort s Catót Cöriolánus előtt való időbe helyezi, nem is szólva azokról a kisebb nagyobb botlásokról, melyeket a psychologusok és aesthetikusok mutattak ki neki. Volna lelke a „Vasárnapi Újságnak“, hogy az illető „lapokat kitépje“ belőle? Vandál gondolat volna akárkitől. Shakespeare ama hibáival is Shakespeare marad s nagyságából mákszemnyinél többet nem igen veszít. Úgy vagyunk Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai hibáival is, sőt a nyelvbelieket tekintve még valamivel jobban; mert tudva van, hogy teszem rossz szót ez íróink szándékosan se nem csináltak, se nem használtak, hanem mind csak olyat, a miről a neologia azt tanította, hogy jó. Ők persze elhitték, mert az írónak nem tiszte a nyelvészkedés. Ebbe aztán belenyugszunk, mert még annyira nem vagyunk „túlzók“, hogy vagy a hibát jóvá hagyjuk, vagy az illető „lapokat kitépjük“. Még kitörlést sem ohajtottunk, mert az író nemzetének s korának gyermeke s mint ilyen hű tüköre még a nyelvre nézve is. Azért ezt megmásítani egy volna a történethamisítással. Törekvésünk különben sem a múlt, hanem a jelenre céloz. Amazt megváltoztatni nincs se szándékunkban se hatalmunkban, csak tanulságot akarunk belőle méríteni. Azt keressük benne, hogy a jelenben mit kelljen kerülnünk,

mit követnünk. Az a „félszázados irodalom“ tehát, melynek mi állítólag „hadat“ izentünk, békén lehet tölünk, mert ismételve mondom, csak a mostan folyóra akarunk hatni, s így talán el-esik a „túlzás“ vádjával együtt a „Vasárnapi Újság“ „súlyos büntetése“ is. Senki sem mondhatja, hogy mi nem viseltetünk kegyelettel nagy íróink iránt; hanem azért még mindig nem nézzük isteneknek, a kik épen se tévedhetnének s a kikkel szemben talán meg kellene tagadnunk eszünket. Tudjuk s a „Vasárnapi Újság“ is tudja, hogy még az ő nyelvérzékük sem teljesen ép. Az tehát, hogy ezt vagy azt a szót használták, nem biztos jele a helyességnek. Azért valamint az előbbi két esetben, úgy itt is igazán csak a nyelv dönthet, s ennek ítéletében aztán meg kell nyugodnia a kegyeletnek is, mely a korcs szót csak elnézheti, de jóvá nem teheti.

De a „Vasárnapi Újság“ e három dologgal, mint már érintettem, messze túllő a célon. Ő csak egypár korcs szót akarna megmenteni, valójában pedig valamennyit, létezőt és nem létezőt, sőt még „a kifejezések, szólásmódok s mondatszerkezet magyartalanságait“ is védi. Pedig ezektől, dicséretére mondom, irtózik. De ha az jó, a mit a nyelvérzék megenged s a mi c mellett el van fogadva vagy a költőknél is eléfordúl, akkor minden jó. Mert a mi már megvan, legyen korcs szó, legyen barbarismus, azt a nyelvérzék mind megengedi, különben hogy támadhatott volna? De mind ez el is van fogadva, mert hogy állhatna fenn? Ha a költőkben nem, eléfordul másutt az irodalomban. A mi pedig még nincs meg, azt a nyelvérzéknek, ha a meglevő dolgok szerint lesz alkotva, meg kell engedni. Most aztán két útja nyílik; vagy „husz-harmincz évig“ kísért s akkor megkapja a „Vasárnapi Újságtól“ a polgárjogot, vagy még korábban valamelyik költőnk munkájába csempészkedik, akkor meg úgy is szent. Mind ez, mint már mondtam, nem csak a korcs szavakról, hanem minden másfajta nyelvbeli botlásról is áll. Például idézem az idegen szólásmódokat. Nem támadtak volna, ha nyelvérzékünk ellenezné, nem tartanák fenn magukat, ha el nem fogadtuk volna, s akárhányat kimutatok költőinkből is. Már most ezeknek is megkegyelmezzünk? A „Vasárnapi Újság“ azt mondja, hogy nem. Csakhogy ezzel aztán dilemmába keveredik; mert ha a nyelvérzék, megszokás és kegyelet védi a korcs szavakat, akkor a „magyartalanságokat“ is; ha pedig ezeket nem, akkor amazokat sem.

A három fő állítást azonban úgy látszik argumentumnak maga a „Vasárnapi Újság“ is gyengének érezte, mert nyomtatékül még azt az egyet veti a serpenyőbe, hogy „a szó végre is

Téved. Először is abból a „12 teljes lapból“ le kell számítani legkevesebb nyolc zat, mely a 18. számmal foglalkozott. Aztán meg a többin sem azt bizonyítottam, „hogy csak én tudom, mit beszélek“, hanem azt, hogy a Vasárnapi Újság nem tudja, mit beszél Nem, nem! Roszúl mondtam. Én ártatlanságomat bizonyítottam; a másik csak eszköz volt. Ugyanakkor azt is ki kellett mutatnom, hogy nem gondolkozott az orthologia és neologia elnevezések értelméről. E czélból még egyszer emlékezetébe idéztem, hogy „az orthologia helyes beszéd s a neologia ezzel *ellenkezőleg* új vagyis helytelen szolás. Az meg kétségtelen, hogy mivel a helyes és helytelen egymást kizárja, az orthológiát éppen annyira pártolni mint neológiát nem lehet“. Erre olyat felel, a miből megint csak az tűnik ki, hogy mégse gondolkozott ama két szó jelentéséről. „Az igaz, mondja, „hogy a helyes és helytelen egymást kizárja; de hogy az új mindjárt egyszersmind helytelen is legyen“, az már nem igaz, mert „az új és helyes nem összeférhetetlen fogalmak“. És ezt nekem mondja! Hát nem kifejeztem-e ezt már első dolgozatomban, mikor azt fejtegettem, hogy a helyesség védői vagyis az orthologusok nem ellenségei az újnak, hanem csak a rosznak, „mert „hiszen a helyessel nem az új, hanem a helytelen áll szemben“? De csak legalább most észrevette volna azt az *ellenkezőleg* szót. Az új persze hogy nem szükségképen helytelen; hanem ha a helyessel ellénkezik, akkor talán mégis csak az. Milyen tehát az olyan új, mely a helyessel *ellenkezőleg* új? Csak új? Nem helytelen is egyszersmind? Már most mondja meg maga a Vasárnapi Újság, igaz-e, hogy az orthologia helyes beszédet jelent. Igaz-e, hogy az újítók megvetőleg nyilatkoztak róla mindenha s hogy a neológiát vele egyenesen szembe állították? Akkor hát mi a neologia? Nemde olyan új beszéd, mely a helyes beszéddel ellénkezik, más szóval a helyes beszéddel *ellenkezőleg* új beszéd, vagyis helytelen beszéd. Ha a lelke-met kiteszem se tudom világosabban kifejezni. Kizárja-e már egymást az orthologia és neologia? No és igazán gondolkozott a „Vasárnapi Újság“ e két szó jelentéséről.

De hagyjuk, nem akarom a dolgot még jobban elmérgesíteni. Sajnálom, hogy már ennyire is el van, s kimondhatatlanul fájlalnék, ha ez a szent ügynek, milyennek édes hazai nyelvünk épségben tartását vallom, akármi csekélyben is kárára lenne. Nem az volt a czélom, hogy a Vasárnapi Újságot vagy akárki mást még jobban belebeszéljem „a neologia pártolásába“, hanem hogy kiragadjam belőle. Mind a mellett, hogy lelkiismeretem legkisebb mulasztásról se vádol, mert minden erőmet megfeszí-

tettem s minden jóra való eszközt fölhasználtam, hogy ellenfeletemet meggyőzzem, mégis vigasztalhatatlan volnék, ha fejtegetésemnek ellenkező hatása lett volna. De nem hiszem; mert mindenkiről felteszek annyi objectivitást, hogy megkülönbözteti az ügyet a személytől s hogy nem rója fel annak, a mit nem talán ez vétett. Csak az ügy ne szenvedjen, magamat örömet kiteszem minden kellemetlenségnek. Eddig is elviseltem, hogy valaki akkor, mikor az én nevemet kegyetlenül meghurczolta, szépen elhallgatta a magáét. Én különben sem azt mondom, hogy kiméljük a személyt, hanem azt, hogy ne törődjünk vele. Maradjunk a dolognál; tömérdek sok a tisztázni valónk. Minden perczélt kár, melyet az ügytől elnézve pazarlunk, hogy egymással foglalkozzunk. Ha komoly vitatkozás helyett meddő személyeskedést űzünk, akkor csakugyan nem vagyunk méltók arra, hogy az igazság harcosai közé számítsuk magunkat.

Több mondani valóm már csakugyan nincs.

VOLF GYÖRGY.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

B o c s á n i k; meg nem bocsánik Év. 722.

b o c s á t; atyám bocsos (sic) nekem: pater parce mihi Fl. 56.

b ó d o g; benedictus Év. 200. felix, beatus Fl.

b ó d s á g; boldogság Vg. 93/2 (Talán íráshiba?)

b o j t o; víznek forrása bojto: fons aquae salientis M. 174.

b o j t á s; ebben sem eredet binnek bethke (sic) sem bocsánandó véteknek bojtása nincsen. Év. 164.

b o l c s ó; licentia Fl. 83. 145.

b o l t; hogy lakozjatok a boltal (sic) ékesejtet hazakban: ut habitetis in domibus laqueatis. B. 287; az egyháznak menyeczetin avagy bolgyan (sic) Dm. 227. templom bolgya Cs. 192.

b o r o j t; borít; elb.: involvit J. 40. operit J. 223.

b o r o s t á l, hajadat megborostallyad Év. 691.

b o r s s ó; far. J. 25.

b o r ó l; számtalan veszedelemben es gonosság(szs)ban elborolván első szüleink. Év. 88.

b o s s z o n k o d i k (nem a mai használat szerint vkire, hanem): az atyáról bosszszonkodnak az fiak Év. 12. ellenségről Cs. 294.

b o s s z o n k o d á s; querela J. 150.

b o s s z o n t; az ördögöt szidalmazja es bosszontja ekről. Dl. 43.

b o s s z ó s á g; iniuria Fl. 3. 93. vindicta Fl. 93. contumelia M. 54. opprobrium B. 207.

b o s s z ó s ó l t a t t a k; iniuriis affecti Fl. 30.

b o s s z ú b e s z é d Cs. 294.

b o z a; bort és bozát nem

ittatok: vinum et siceram non bibistis J. 263. (Molnárnál: boza: parabia, eine art von gemischten tranken.)

bő; beves: gazdag Ér. 519.

bőjt; bejt mas hó Ér. 103.

-ből; a kösségből kiwl lakozik: habitat extra castra J. 98. (v. ö. nélkül, régente: nál kül, nál kívül.)

bölcs: potens J. 50. prudens Év. 37. sapiens M. 26.

bön: bün, scelus. Fl. 67.

bövdik; megb. hamisságában: dabit iniquitates M. 58.

bövtetik: abundabit M. 37. és 62.

bööl: bővül; elb.: elterjed, elszaporodik Ér. 30.

búcsú; bolcso Fl. 39. bulcsu J. 770.; kit halála koron bwlcswal (sic) bintől meg aldoznak Ér. 21.

budosik: bujdosik Ér. 69. Év. 553.; elmében budosván: mente evagando Fl. 113.

burojt: borít; setétségek el burojtják ez földet Ér. 63.

burol: involvitur J. 155.

bús szellet: spiritus anxius B. 102.

búsejt: búsít; mit búsejtod a mestert? quid vexas magistrum? M. 80.

búsul; megbúsula ő lelke: aestuavit anima eius B. 40.

buz; az nagy hév hóban, mikoron minden fiv szálak még gyökerekből es ki asznak nagy buznak miatta Ér. 455.

buzgó; lélekben buzgó: spiritu ferventes Ér. 73.

buzgóság: fervor Fl. 8.

bűnhik; ha kedeg bűnhendik te benned: si autem peccaverit in te M. 47. 48. bűnhövenk mű istenönkben: nos peccantes in Deum nostrum B. 88. bűnhöttönk: peccavimus B. 25. bűnhönnöd: peccare tibi M. 177.

bűnhet; semmit nem lélvén mivel binhetnék hűket: non invenientes quomodo punirent eos. J. 718.

bűnhötetre: ad peccandum. B. 192.

büntétel: büntett Cs. 32.

büzik; megbizvák az föld: computrit terra J. 21. 22.

VOZÁRI GYULA.

SZÓMAGYARÁZATOK.

Bebamol, elbamol.

Bebamol és elbamol IV. 316. talán nem egyéb, mint bebomol, elbomol, úgy hogy az ott idézett „setét köd be bamlaa az sátort“ a. m. bebomlá, és „kit be bamolt vala az tiz“ (vastabat incendium) a. m. bebomolt. Jelentés tekintetében, azt hiszem, megállhat ez a magyarázat; mert a köd ép úgy bomolhat, mint a füst kavaroghat, s ha azt mondom „a tűz bomol“, ez ugyanazon észjáráson alapszik, melylyel azt mondjuk, hogy a tűz lobog vagy a láng kavarog, tekereg. (A szansz-

krit b hram gyökér eredetileg a. m. keveredni, bonyolodni; innen b hrama „lobogó láng“ és „örvény a vízben“. V. ö. M. Müller, Lectures, II. 241.) — A nehézség tehát leginkább abban áll, hogy itt a bomolige átható jelentéssel, tárgygyal van használva. Azonban el van ismervé, hogy az igéknek átható és át-nem-ható használata közti különbség csak késő mondattani fejlődés eredménye. A mi különösen a magyart illeti, talán más alkalommal bővebben is megmutatom, milyen szabadsággal használja a különben át-nem-ható igéket tárgyas szerkezetben. Itt csak néhány példát idézek, mely a jelen esethez legjobban hasonlít. Arany J. II. 291. azt mondja: „Ébredj, deli hajnal, te r ó z s a-ö z ö n l ő!“ azaz r ó z s á k a t ö z ö n l ő, mert r ó z s a-ö z ö n l ő ép oly tárgyas összetétel, mint Ny. IV. 296. ágyfekvő, patkófekvő, bajvívó, borozdabillegető, őrálló, melyeknek igéje magára szintén intransitiv. — Tompa II. 280. „a madárka hüvös árnyat bú, keres.“ — Arany III. 277. „A két tanítvány erőlködé a felső nyolczadot“ azaz erőlködött a felső oktávát elérni. — Különösen könnyen be szokott állani az intrans. igének ez a tárgyas használata, ha — mint a mi esetünkben — az igéhez valami irányjelölő helyhatározó (vagy úgy nev. igekötő) járul, pl. Ny. IV. 44. „a barom körüllegeli a fát“ e h. a barom legel a fa körül, mint „a köd bebomlá a sátor“ e h. a köd bebomlott a sátorba, vagy pedig: a bomló köd betakarta, befogta a sátor. Ilyenek még: Ny. II. 88. „Minn béüjük“ azaz tele üljük a lovat; u. o. 45. „nyargadd be“ a. m. nyargalva vidd be; u. o. 520. „(Ezt a házat) nem nyilja körül a gyöngyvirág“; Arany II. 130. „Tíz is megfekütte egy nap a porondot“; u. o. III. 376. „Édes lesz a harmat, mely sírom megeste“ (mint Vörösm. Cs. és T. V. fölv. „Harmat gyöngye hullja meg“); Népk. gy II. 187. „Zöld fű nőtte fel a sírját; Tompa III. 18. „De a sebet gyorsan kinőtte.“ (Hasonlók Ny. II. 402—404. lapjain.)

SIMONYI ZSIGMOND.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Betart. Úgy látszik, ez a szó a fordítók közös lova. Csürik-csavarják; használják mindenre, a mire nem találnak oda/illő kifejezést. A 274. lapon láttuk, hogy „a határidő betartatik“; most lássuk ismét egy más elferdítését. Egy lapnak a tárczájában a minap ezt olvastuk: „Valahányszor Roger-magyarázni, részletezni, ecsetelni akart valamit, Mornaix (az) óráját nézte és *betartotta barátja száját*“. Tehát ismét egy új szólásmód. „Valakinek

a *száját betartani*“. A tud. akadémia az ilyenek fejére tűzte ki pár évvel ezelőtt a díjat. Az említett tárcza egy francia regény fordítása, s az eredeti nem lévén kezemnél, nem mutathatok rá biztosan ez idegen csemete magvára. Annyi látszik azonban az előzményekből, hogy a megrótt mondat helyén valami ilyennek kellene állani: elhallgattatta, nem engedte, hogy ki beszélje magát a barátja. Francziául talán így volt: il lui a fermé la bouche, s ebből lett a *száj betartása*. Pedig ha nem tropussal fordítjuk is — de a mi itt szükségesnek látszik — ott van a *száját befogni* kifejezés. Vagy talán ez már nagyon ócska, elkopott, s valami újat kell neologizálni?

Előtt. Regényirodalmunkban s a napi sajtóban már egészen megszokott s polgári jogot nyerni látszó az ilyenek: Három év előtt, v. három nap előtt, v. három óra előtt ez meg ez történt. Ezek világos germanismusok. Mondunk ugyan ilyeneket: tegnap előtt, mielőtt stb.; de ezek más kategóriába tartoznak. A magyar ugyanis a múltban eső idő *mikor*-jának meghatározására nézve kétféleképen jár el. 1) Kitűz a múltban egy álló időpontot, s a múltat úgy tünteti fel, mint a mely ezt megelőzi. Ilyen időpont pl: tegnap, karácson, Krisztus születése stb.; tehát: tegnap előtt, karácson előtt, Kr. szül. előtt. 2) Felvesz egy bizonyos időtartamot, s ezzel mint mértékkel megy visszafelé a múltban a meghatározandó idő jelölésére. Álló időpont itt is van, s ez a mostani idő, vagy általában a folyó vagy végzett jelen. A folyó jelennél *ezelőtt*, a végzettnél *azelőtt* jő az időmérték mellé. Az időmértéknek pedig, mint általában a magyar mondat mértékhatározójának -*vel* ragos névből kell állani, mint: két öllel nagyobb. Az időről tehát így: három évvel ezelőtt, három nappal azelőtt. Állításom igazolására nem elégsem meg azzal, hogy pusztán csak e mellett bizonyító nyelvérzékemre hivatkozzam. Értesülésem szerint népünk sehol sem használja a megrótt kifejezéseket. A népnyelvi adatokban és nyelvemlékekben sem találtam igazolását; míg az ellenkezőre igen számos példát leltem, melyek közül hadd álljon itt egynéhány.

„Ezelőtt sok idővel — az igazság feltarisznyálva útnak indult.“ Kriza Vadr. 403. l. — „Paulo ante = egy kevés sel ez előtt.“ P. Pápai szótár, ante czikk. — „Paulo ante = ezelőtt valamennyivel.“ Moln. Alb. gramm. Corpus gramm. 246. — „A mit ennek előtte száz esztendővel mondott — Szentkiráji Bárándrási Péter.“ Dugonics, Szerecsenek, I. köt. VII. — „Ezelőtt tizenhat esztendővel méltóztatott volt excellentiád

az én édes atyámnak parancsolni.“ Cziropedia, ford. Szilágyi Márton. 1784. Ajánló levél.

Azért tartottam szükségesnek ezt a magyar nyelvérzék előtt bizonyításra nem szoruló használatot példákkal is világosítani, mert a NSzótár a törvényesség bélyegét látszik ütni e megrótt germanismusra, midőn az előtt cikkben minden megkülönböztetés nélkül ilyen példákat hoz fel: „Egy hét, három hónap előtt történt. Ez előtt két órával.“

Eredete ez idegenségnek az, hogy a németben nincs meg a fentebb kifejtett kétféle időhatározás, s a német mind a két esetben csak az 1. pont alatt leírt meghatározást használja. Neki három évvel ezelőtt épen úgy vor drei jahren, mint tegnap előtt = vorgestern. Így akarta az idegenszerűség bálványozása ezt a szépítést és egyszerűsítést is behozni nyelvünkbe.

A mellett, hogy egy magyaros szólásmódot írtunk ki, még némely esetben kétértelműséget is ültetünk az idegen csemetével nyelvünkbe. E szerint ugyanis vor drei stunden is 3 óra előtt lesz magyarul, vor drei uhr' is. Vagy talán az uhr-nak megfelelő magyar szó gyártása által segítsünk e bajon?!

A fejtegetett dolog tehát rövid szabályba foglalva ím ez:

1. Ha a múlt idő *mikor*-ját egy a múltba eső időpont által határozzuk meg: ez utóbbit kifejező szónak egyszerűen utána tesszük az előtt-et.

2. Ha ugyanazt időtartam által határozzuk meg: az azt kifejező szóhoz *-vel* ragot illesztve, ennek eléje vagy utána tesszük *ezelőtt*, illetőleg *azelőtt*.

Kivülről. „Ki legtöbbet tanult *kivülről*, az a legjobb tanuló.“ Vas. Újs. XXI. 184. Csodálatos, hogy ez a zsidó iskolásgyermekek fülsértő kifejezése, melylyel ők az „auswendig“-et magyarítanák, még az oly jó magyaros nyelvű V. Ú.-ba is beférkőzhetett. Bizony mi a falusi iskolában könyvnélkül tanultuk be s könyvnélkül vagy betéve tudtuk elfújni a leczkét, ha nem is vezetett ez az út mindig a legjobb eredményre.

Légmagas. Jókai, Örök béke, 1. 88. „a *légmagasban* uralkodó csend az idegeket túlvilági zene hallására csábítja.“ Itt egy egészen új összetétellel van dolgunk. A kategoria ugyan nem új, sőt igen használt a magyarban; de e két szó: *lég* és *magas* így összetéve egészen új. A jelzői összetétel osztályába, a minő pl. *kőkényszem*, *rózsajak*, *légvár* nem sorolható, hanem a birtokos összetételek közé, minő pl. *hegytető*. De vajjon a *légmagas* által jelezni szándékolt fogalmakhoz hason-

lőkat hogy fejezi ki a magyar? Vajjon mondja-e azt: *tenger mély*, *föld mély*, *tél hideg*, vagy inkább e valódi összetételek helyett csak tágabb birtokviszonyba teszi a két szót, mint: a föld mélye, a tenger mélye? Igen, ez utóbbiakat használja nyelvünk, s ezen példáknak kell analogiául szolgálni egy új kifejezés alkotásánál, ha az írónak épen szüksége van rá. Különben szükség itt nem is forog fenn. Ha így írta volna az író: a magas légben vagy a lég magasában uralkodó csend sat., teljesen kifejezhette volna a mit akart; az igaz, hogy nem mondott volna valami különös, keresett újat; de minden esetre otthonosabbat a magyar fülnek, s megfelelőbbet nyelvünk törvényeinek.

KOMÁROMY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Udvarhelyszékiek.

Istán bá. Eszt a kis csemögét (csemete helyett [urias kifejezés akar lenni]) es sajnálom mind a lelkemöt, hogy nyomoruságra születött; de hadd toróbájjon ő es. Jer ide te Máté darab; te vakarú tē (a család legkisebb, illetőleg utolsó tagját vakarúnak hívják. Vakarú eredetileg a sütő teknőről levakart és összegyúrt tészta). Mihent a Küköllő jól békörmődzik (köröm keménységű lesz, fagyni kezd), êviszöm a jégre, hogy ott es tapasztajjon, mán lehet es, met most hulassa az egér fogát (egér fog = milchzahn); hetedik esztendőbe jár Gyértyaszöntölötől fogva. Tudom ojjan kapafoga lössz ebből, hogy számot tönne égy sörtésnek. Ápám uram ingöm es sokszé elvitt a jégre, s annak köszönhetöm, hogy az isten hidege meg nem vött. Nyáron majd belévetöm a lajba (a malomkerék alján levő víz), előbb a sugóba (sekélyes víz), majtégt megtanojja az úszást es, mind a kutya, s hadd fürödözzék meztláb (paradicsomi mezben) a vízbe, míg a szarvas belé nem hugyozik (t. i. szeptemberig, mert akkor a folyók hidegségét a közmondás szerint a szarvas okozza). De ne es törécsöjjünk többet Istán bá, haném mönynyünk mán a táplonyba (támlon, táplon, táplony = templom), hiszön inhap (ünnep) van ma, s ott dicsêrjük az ur Jeêzus Kirisztuszt. Még asztot mongya meg, hogy kénd-é az a versöngölő (verselő; verset író) embör, a ki aszt a mű legénkénköt (kis fiunkat) ojan szép versre tanította:

Hopp a Jeêzus hirivê,
 Szüz Mária képivê.

Esmég arra es, hogy mikó elesik s magát megüti, eszt fujja (éneket fújják, nótát fújják és nem „mondják“ a Székelyföldön):

Hopp ebédöm, hopp ozsonynyám, vacsorám es;

Hoppot mondok mindezőkre, ha benn fáj es.

Tavaj kárácsonykor es szép vót az a vers, a mejik úgy kezdődött vala, hogy:

Az istennek szönt angyala,

Menynyből a ki álászalla;

Jó hírt hozott tű hézzátok,

Van-é mézes pálinkátok?

(Meg(nád)mézelt pálinka ünnepi ital a székelyek közt. Nádméz = cukor; még Kolozsvárt is gyakran hallani a nádméz kifejezést.

FELMÉRI LAJOS.

M á s - m á s v i d é k i e k .

Íszett, víszett a lelke (= nyugtalankodott, vágyott. Békés)

Laczházi cseresnye (= pattogatott kukoricza. Gyón).

Kielégíti, mint Sebő Zsiga a kódúst. (Haragudott az agglegény a sok jövő-menő koldusra; egyszer megfogott egyet; tele rakta a talyigáját mindenféle ennivalóval, s ráparancsolt, hogy többé koldus be ne lépjen hozzá. Abaúj.)

Sokat járkoltak a kút mellett, míg kivehették a beesett malacot. (Torda.)

Maga keni az ökör szarvát (= jó gazda, maga gazdálkodik. Abaúj).

Hozovány föld (= iszap. Abaúj).

A. Ugyan, igyém, hány fiúkád van? B. Csak égyke vagy kettőke. (Tolna.)

Gázdának, kutyának kint a helye. (Nádudvar.)

Tavaj esztendő. (Nádudvar.) Fejjebbi esztendő. (N.-Kőrös.)

A. Nem kél a búza. B. Ez után lesz annak a csapója. (Nádudvar.)

Komámat itt étén, itán tartják, mire vágyik még? (Szatmár.)

Mekkente, mint a paládiak a dobót. (Nem jól szólt a dob, s abban állapotak meg, hogy megkenik. Szathmár.)

Ha az első húslé elfut, nem ér a második semmit (= ha az első feleség elhalt, nem ér a második semmit. Báránd.)

Nagyon megcsihatt a kocsmáros, a mint rákiabáltunk (Nádudvar.)

Í'n a lánt foktomra foktam, de nem vâ sémmit. (Dömsöd.)

Meg vagyok győződve, v. bele vagyok győződve (= el vagyok határozva, bele vagyok nyugodva. Kolozsvár).

Keresztül áll a szeg a fejébe (= pöffeszkedő, akadékos ember. Erdély).

Csint vet vkinek (megtréfál valakit. Tréfás és komoly értelemben. Békés).

Tessék, diák uraim, bor elibe pályinka után egy kis kolbász, hogy a kávé meg ne árcson. (Debreczen.)

Majd ha a löcs kivirít (= soha napján. (Abaúj).

Halaggya, mint a zsidó lelke a mennyországot (= kelletlenül több. Abaúj).

KIRÁLY PÁL.

G y ö n g y ö s i e k.

Ó csak valaki égy harapás kényérrel is segitené! Annyi áldás szájjon rája, a ménnyi morzsa van abba a harapás kényérbe.

Ha mégcselekénné, gyöjjön fél hónap réggel hozzám.

Ha az Isten mégásztatná égy kicsit a szöllőt, olyan lenne, mint a pöfeteg.

Szeptembér elessején létt vóna a fizetés.

Tanúim bé vannak esküttetve.

Ki van az embér fogyatkozva: t. i. a pénzből.

Ha az embér valamit megízelt (megkiván), nincs sémisé.

Ki mégy jobbik (jobb) úton, mint én?

Fogaggyunk, égy fértálnál hamarabb oda érnék, de viném is a levelét = szaladnék.

De hunczut a héblyé (hebegő) ördög.

Egy nóta mégvan má = egy pászta meg van kapálva.

Méjjen alutt a pásztor gyérék, a gazda oda mént és a bottal a talpára vágott, mingyá jajt húzott.

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

Magánbeszéd.

Pityóné-Mondikné. Émönyök ki Démény Péter bátyámní, a malom részt mégosztottuk, avâ (aval: akkor, osztán) neköm jutott hány kupa tiszta? hány kupa tiszta? négy kupa tiszta. Öt kupa kinyének való, hat kupa buza. Avâ a malomnak fogak kének, poczkok kének, azt a tüzes menkö se*) gyözi még. Avâ éjövök haza; hallom Szóga Pistánitt úgy hörnek, úgy hör-

*) se, sem, te, le, ne, ne (tiltó) a székeleyknél nem zárt é-vel hangzanak.

nek (mohón, sebessen esznek), két-három falás hulizskává égygy szöm szilvát ényének (elnyelnek). — Kejj fé abból a zágybó, ne fekügygyé úgy mind égygy csországi (csehországi) kabala. — A zén fiam Gyurka, mégbizonyított Pityó Pistánévâ, Szóga Marczinévâ, Fábiján Palinévâ, avâ mégbizonyított az egész élő faluvâ, hogy a zén fiam Gyurka két koszos piczulájé két esztendejig az örménitt lakott. A zén fiam Gyurka kérget hántott, évitte Berethalomba, Berethalombó Ségésvárâra; Ségésvárott elatta, hajtott két kabalát, avâ kicsapta vadas mezőbe, béhajtották, nem tudom kérnek-é béhajtot (fizetést, büntetéspénzt) vaj nem; avâ éményék fé Rózsi leányomni, mégbetegédett Rózsi leányom; nem tudom fija létt-é; a zapja nevire kérésztélték; avâ kiményék a csépégés alá, forgácsot szédégettem; avâ a matató ménkö hát ott matat, a ki nekém az én fejemét sokszé (sokszor) belé potyóta (potpolta) a falba; hát az az én jóféle Józsa Jánosom.

(Udvarhelyszék.)

KRIZA JÁNOS.

Babonák.

5. Epsemerég. Epsemereknek a nép azt a kiütést vagy sebet nevezi, mely egy régi garas nagyságú, piros színű, s szúr; fájdalma égető; körülé a bőr fel van cserepesedve, és rendesen a kézen vagy az arczon szokott lenni leginkább az ifjúságnál. Babonás gyógyítása ez:

„Végé égy fakalánt, melegicsd meg és kérésztésen nyomd rá háromszor vagy kend bé a sebet zsirral és a macskával nyalasd₂ lé és mingyárt elmulik.“

6. Ha a ményét a marhát megmarja, keress égy ményét-bört és azon kérésztül szürj tejet a marha szájába és a ményét-marás elmulik.

7. Pap halál lesz, mikor a szarka csérrég és a farka léfelé áll.

Vendég jön a házhoz, mikor a szarka az udvarra száll és erősen csérrég.

Vendég jön a házhoz akkor is, mikor kés, villa és olló lé-esik és a földbe égyénésen bémégyén.

Mikor a kandallóból szikra pattan ki, ha aszt megsózzák, a házhoz jövő vendég hamar₂ elmégy, mert a segge viszked a sózástól.

8. Ha este szürkületkor a házat kíséprük, a szemetet nem szabad kivinni, mert a ház széréncségét viszik és öntik ki.

A házat este ha kíséprük, a juhok megkergetegésédnek. (K e r g e t e g é s é d é s n e k nevezi a nép a juhnál azt a betegséget, a

melyben a juh rendesen maga körül forog és így elpusztúl. Hogy ez meg ne történjék, a házat nem az ajtó felé, hanem az ajtótól visszafelé seprik.)

9. Ha valakinek a füle foly, süssön egy nagy czipót és végyén egy takarú ruhát, tégye belé, és hozzá egy tojást és egy piczulát; vigye ki az országot mellé és ezeket meglehetősen távolra egymástól rakja le; s a ki ezeket félszédi, arra fog elragadni a fülfolys.

10. A ki náthás, ménnén el a szomszéd kapujához, mikor nem láttya senki és a kapu elejét pészéllye kérésztül, a náthája mingyárt elmulik.

(Zajzon. Hétfalti.)

PAPP GYÖRGY.

Népmesék.

Az öreg ember és az arany mozsár.

Écczér vôt, hun ném vôt, vôt a világon égy öreg ember. Vôt ennek az öreg embernek égy nagyon okos lánya. De olyan szégíny vôt ám ez az öreg ember, hogy mindig hamu pogácsávô itek. Kijárogatott a szégíny öreg a mezőre szántani. A mint szánt szántogat, écczér csak égy gyönyörű szíp arany mozsarat vet föl az ekije. Mégörüt neki nagyon s mingyâ haza akart vele szalanni; de mégis aszt gondúta, a hun mozsár van, ott törönek is köll lénni. Kereste, kereste, de ném taláta séhun. Ezzê haza mént. Mégmutatta a lányának s aszt monta, hogy êviszi a királynak, hátha az valami nagy ajándíkot ad majd érte.

— Sosé vigye aszt idés apám, mer meglássá, a töröt is kérdézi majd, hogy hova tette. Ném hiszi ê, hiába mongya, hogy az ném vôt a mozsárrô. Még maj rá fogja, hogy lopta valahun a mozsarat.

Ném írt sémmit, ü biz êvitte. Bemégy a király udvarába, ott mingyâ aszt kérdézi, hogy szabad-é béménni.

— Hogy né szabanna!

Be is mént osztán. Köszön a királynak. Az êfogaggya, osztán aszt kérdézi tüle:

— No öreg, mi járotba vagy? Segítheték é valamivê?

— Ên bizony, jó királyom, égy kis ajándíkot hosztam. A mint szántogattam, hát eszt a szíp arany mozsarat taláтам ni, a mit most ide hosztam. Fogaggya el tülem ajándíkba.

A király a kezibe vette, úgy nízégette. Aszt kérdézi osztán:

— Hát a törö hun van?

— Kerestem én aszt éléget, de ném taláтам séhun sé.

— Ném ám gazembér, mer ététted, vagy pedig eszt a mozsarat úgy loptad valahun.

Hiába szabatkozott a szégíny öreg embér, bizony tömlöczbe vetéttük ütet. Ott még osztán mindig aszt hajtogatta: Hej, hej, szégíny jó léányom, ha rád hâgattam vóna, egísszen más dôgom vóna most. Csak montam én mindig, hogy té nagyon okos léány vagy.

Méghallotta eszt écczér a király.

— Micsoda okos lányod van nekéd. Asz mondod hogy okos. Jó, majd megláttyuk. Mondok én neki valamit, ha aszt mégté-szi, akkor tígedet eleresztelek, ütet még felesígül vészém. Bele égyezél-é?

— Mâ mér nè?

Kieresztéttük az öregét. U még osztán, hogy haza mént, mingyá mégmonta a lányának, hogy áll a dolog.

— Jól van ídés apám, mégpróbálom, hátha szeréncsés lé-szék.

Méntek osztán a királyhò. A mint oda ménnek, kérdézi a király a lánytù, hogy mer-é vállakozni.

— Merék én fölsígés uram.

— No hogyha êmígy előttem sé fölötözve, sé lévetkézve, né lígy sé kocsin, sé gyalog, mondom, hogyha így êmígy előttem, akkor apádat eleresztém, tígedet még felesígül vészlek.

A lány haza mént apjávò égygyütt. Otthon osztán mingyá lévetközött, osztán égy hálót vett magára. Ennek a hálónak a nígy sarkát oda kötötte égy kocsi saroggyáhò. Némsokára gyütt a király szíp nígy lovas hintón. A mint meglátta a lányt, mingyâ a palotájába vitette, fölötöszttette a legszèbb aranyos ruhába. Azelött is szíp vôt a lány, hát még ekkor. A király egísszen mégszerette, mingyá még is monta, hogy felesíge lesz. Némso-kára osztán mégesküttek, nagy lakodalmat csaptak. Most is ínek, ha még ném hâtak.

(Oroszláza.)

VERES IMRE.

Találós mesék.

I.

Én a vitézöknek mind előttök járok,
Nagyobbat magamnál méghánkolttatok,
Nömös állatoknak orcájokra szálok,
Nagy högyös törömmel mindönöket szúrok.

S z ú n y o g.

2.

Sém apám, sém anyám sohasé vót néköm,
 Fávâ vagy ruhávâ, papirossâ étem,
 Nagy sok szépségökben sok károkat töttem,
 Fog nékü, kéz nékü összemetégettem.
 S z ú, m ó j.

3.

Én magamná gyöngébb álatokon álok,
 Noha a gyomromba mindönt befogadok,
 Sokféle állatot hátomon hordozok,
 Magamná gyöngébbet, erősebbet tartok.
 F ö l d.

4.

Éggy álat sincs hasznosabb nálom e világon,
 Nálom nékü sénki nincsen a földhátan,
 Ártalmasabb sincsen nálom az országon,
 Oj parázló (pazarló) sincsen rút Tatárországon.
 T ű z.

(Sellye. Somogy m.)

GYULAI BÉLA.

T á j s z ó k.

B é k é s m e g y e i e k.

k i k ö p n i: meggondolatlanúl
 mondani vmít.

k i s u d a r o s o d n i: kima-
 radni vmiből; hoppon maradni.

k o j t o l n i: füstölni, pl. pi-
 pával.

k o s z p i t o l n i: elprédálni,
 elkótyavetyélni.

k o t n y e l e s: szeles, meg-
 gondolatlan.

k u k a: mukogó, rosszul be-
 szélő.

k ü l ö n c z v a g y k ö l ö n c z: fatörzs darab.

l e b z s e l n i: inni; mondják,
 mikor a kutya iszik.

l e h e d e z n i: vágyódni, óhaj-
 tani, áhítózni vmi után.

l o b á n c z o s k o d n i: le-
 begni, pl. ruha.

m a k á n c s i: szófogadatlan,
 kötözködő.

m a s z a t o l n i: babrálni; me-
 szelni csúnyán.

m o r c s o s: mérges, haragos
 kinézésű ember.

m o s ó s: vizes, pl. eső után
 a kerékvágás.

n o s z o g a t n i: biztatni, bá-
 torítani.

n y i z g a: vékony, czinege,
 semmi ember.

p a l o z s n a: a fészekben ha-
 gyott tojás.

p a r a z o l y: esernyő, nap-
 crnyő.

p é l é s z k a: haszontalan, vé-
 kony ember.

p e m p e t y ö l n i: kavarni,
 dagasztani.

p e p e g n i: fecsegni.

p e r e c z é l v. p e r e c z ö l: lassan ballag, megy, koczorász.

peszet: haszontalan, semmirevaló.

pirinkó: parányi, nagyon kicsi.

pityére: árnyékszék.

retyegni vagy retyélni: fecsegni.

seregni: forogni, tánczolni.

sőre: hóbertos; meggondolatlan.

soñatos: takaros, csinos, megtermett leány.

szapirkálni: sebesen, aprózva járni.

szemérem peccsenye: tők.

szepelegni: sopánkodni, sajnálkozni.

szontyorodni: keseregni.

szotyka: rossz, alávaló leány.

szösszmörögni: lassan tenni vmít.

szunyi: lepedővel egészen körülkerített ágy.

tahó: nagyon gazdag, a mellett cselédjeit üző ember.

tettyegni: lassan, lustán járni.

vanyiga: vékony, czinege ember.

zahin: gazdag, dús.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Udvarhelyszékiek.

Bézzók: aprón maradt kender. Kr. szerint bézzóka.

csüd. Mikor a mészáros rossz juhat nyúz meg s a húsát felakasztja a székbe, az ott járók látva azt, így szoktak szólani: ugyan rossz csüdöt akasztott ki a mészáros.

gajbatag, csajbatag: kolontos, félesű, hígvelejű.

göncz. Arról a juhról, a melyik télen a gyapját lehullatja, azt mondják: rossz göncz. „Menynyi rossz gönczöt telele ki Ferenbál!”

hinczolni. Mikor az ágyat szépen felvetik reggel s a gyermek azután az ágyba megyen s ott ugrándozik, akkor szokták ezt használni: „Ne hinczold az ágyat te!”

kompétálni. „Nem kompétálunk többet égyütt.”

pézdézni. Krizánál pézdérjédzik. „Szémibe pézdéz az üvegdarab.”

Renkesz. Renkesz ökör, renkesz ember: nem nagy, de jó tömött, erős testalkatot fejeznek ki vele. „No ugyan jó renkesz két ökröt veve ahajt Istánbá! Igazán Katanén, mien jó renkesz az a kjed fia. Az én Kiriskám fülig szerelmes belé.”

zendénzaj: zaj, láрма.

zernye, zernyén, zernyeteg. A székely asszony mondja a kis fiának, midőn reggel felkél s öltözetlen járkál egy ingben: „Ötözz fel már no, ne járj ojan zernyén. Jaj be zernyeteg vagy! Bezzeg ugyan zernye vagy!”

SÁNDOR JÁNOS.

Alföldiek

Mögakaszt: nagyjából
varr.

motyog: ha az öreg ember
jár-kel.

mögejtött: megcsalt.

múta: mióta.

murityty: meghalt.

öhöön, ügön: igen.

ökög-bakog: dadogva be-
szél.

píte: tej és lisztkeverékből
készült lágy sütemény.

pörje: a legvékonyabb szálú
fű: pörje széna.

resped: unatkozik.

riszál: ráz.

soros: a kire valamely do-
logban rákerül a sor.

szúnyogol: időt veszít,
pl. elszúnyogolja az időt. Tszt.

szunyák.

szurkol: fél.

szotyakos az alma vagy
körte, ha túl érett; szotykos:
piszkos orrú gyerek.

szuszakol: elrakosgat, el-
dug.

tanka: kis területű tó vagy
vizállás.

temhe: lusta.

tolóka: hab tartalmú sü-
temény.

tüszöl: tisztel.

trüszköl: haragszik.

tréhány: hitvány, alávaló;
személyekre alkalmazzák.

viseltös: elnyűtt, elhordo-
zott ruha.

zihákol: beteg ember v.
állat torokhangja; v. ö. Tszt.

391. l.

FERENCZI JÁNOS.

Táncszók.

Három a táncz halálíg,

Ki világos virattig,

Ej huj halálíg.

Heje huja, szűröm uja,

Tele vagy on rotzogóvâ,

Ej huj rotzogóvâ.

Hopp itt is, amott is,

A mi házunk előtt is,

Ej huj amott is.

Fordíccsa kê, fordíccsa,

Lába közê szoríccsa,

Ej huj szoríccsa.

Szépen ugrál a kis madár az

ágon,

Majd elvészlek édes babám a

nyáron,

Ej huj a nyáron.

Huzd még cigány disznót adok,

Ha megadom, még nem bánod,

Ej huj nem bánod.

Huja nincs, betekincs,

Kicsiny a lány, nagyobb nincs.

Ej huj nagyobb nincs.

(Gyöngyös vidéke.)

RUEHIETL MIKLÓS,

Lakodalmi mondókák.

Ebéd után félkettőre,	Aggyon isten sok szeréncsét,
Mos mégyünk az esküvőre.	Kövér désznut, szép ményecskét.
Ma ményasszony, hónapasszony,	Körű fodros a szoknyám,
Hónapután komámasszony.	Vőfér uram ihatnám.
Ményassznoynak, vőlegénynek,	Vig a gazda, vig a vendég,
Jót kívánunk mindénkinek.	De még vigabb a vőlegény.
Aggyon isten jó napot,	Ördög bujk a sok vendég,
Hosztunk ég bunkós botot.	Másnak vettem feleség.

(Örség.)

ZELLES ILMA.

Gyermekjátékok.

C s e m c s e m g y ű r ű.

A leányok kiválasztanak egy húnyót, meg egy osztogatót; a többiek leülnek szép sorba. A húnyó félremegy; az osztogató pedig valamelyiknek odaad egy gyűrűt vagy gombot. A húnyó találgatja, hogy kinél van a gyűrű; e közben ezt a verset mondja:

Csemcsem gyűrű, kalamgyűrű,
Nálam van az aranygyűrű.
Itt csörög, itt morog,
Ettől kérem, az aggya ki!

(Szécsény. Nógrádm.)

KAUNITZ JÁNOS.

H ö c z h ö c z.

Leányok és fiúk egy egyenes sorba összefogódzva dalolják:

„Höczhöcz fiényes táncz,
Köröl kapodánya.
Nyizs meg, nyizs meg Gergely uram,
Vámot veszek rajta.
Nyiss kaput Borsosné,
Borsos kapitánné.
Bujj, bujj szedericze, levelicze,
Bujj, bujj, bujj!”

Most a sor egyik végén álló szélső clereszti szomszédjának kezét s kiáll elébe, vele feltartott kézzel kaput képezni. E kapun a sor, — másik végén kezdve — búvik keresztül, míg ismét ki nem egyenesedik. Így ismétlődik tovább.

(Panyola. Szatmár m.)

BAKOS LAJOS.

Gyermekversikék.

A röptülő pillét evvel csalogatják:
 Szájj lé pille, papházáro,
 Szégíny embér szakálláro.

Az Ilona bogártól (bodobáctól) ezt kérdi a kis lány:
 Ilonabogár, csöngető pöngető,
 Takács lányát kirető,
 Mère viszed a ládámot? (arra viszik majd férhez.)

Ha sóskát eszik a gyerek, ezt dalolja:
 Töröm, töröm sóskát,
 Mónár legín csontyát.

Mikor kenyérsütőt játszanak a porral:
 Kê, kê kényerem, (vagy: kele, kényerem),
 Míg a kokas fő ném kê.
 (Szöke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

Nógrádmegyeiek.

Á, bé, üb,	Égy, kettő, három, négy,
Tót káláp;	Kopász barát hová mégy?
Há méffogod,	Elmégyek én kákányi,
Méhhárap.	Gyere velem papányi.

B. PONGRÁCZ EMIL.

Gúnyversek.

Czigányra.	Zsidóra.
Czigány moré,	Zsidó zsidó kurvanyád,
Vaskanduré,	Mí nem észü szalonnát?
Dúré dúré,	Ládd a parasz mégészi,
Papanduré.	A zsidónak kitészi.

(Naszvad. Komárom m.)

LEDNICZKY PÉTER.

Családnevek.

Gyöngyös városának egy negyedrésze rég időktől fogva tudvalevőleg a bujái várhoz, Eszterházy herczeg birtokához tartozván az 1761. évben történt összeírás szerint a következő családok voltak az ugynevezett taksárok.

Árvaí. Asztalos. Bajcsai. Balázs. Bujáki. Barát. Berczeli. Borosi. Bognár. Bordács. Bodonyi. Borbély. Borda. Borhi. Balla. Bukovics. Blaskó. Benei. Bisánszki. Bihari. Csöke. Csuma. Csu-

fos. Csiszár. Csagány. Csáki. Csala. Csuhány. Csintalan. Csehovics. Daniel. Dévai. Dózsa. Egyed. Fonó. Fekete. Farkas. Farosék. Fodor. Gyulai. Gergely. Gonda. Gyomros. Gulyás. Gál. Hitkó. Holovics. Horvát. Huntik. Hajdu. Hany. Illés. Iborka. Juhász. Jércseg. Jónás. Kovács. Kocsovai. Kozma. Kocsmáros. Kelemen. Kompóti. Kövágó. Kukta. Kisnagy. Komáromi. Keresztes. Késel. Komendó. Kórosi. Kolláti. Kapus Kerekjártó. Kindornai. Konstandi. Kalapos. Losonczi. Ludányi. Liptai. Lévai. Liszkai. Majzik. Micsonai. Mészáros. Molnár. Mester. Megyezi. Maródi. Matusz. Martony. Matuska. Nagy. Neográdi. Nyilas. Nikora. Oláh. Ollári. Olla. Prészok. Patalai. Petró. Pálinkás. Pata. Peczke. Pocsom. Pap. Pászti. Patala. Palla. Sós. Szalai. Szlavik. Szaliga. Sósi. Szücs. Sipos. Salai. Sekécs. Sánta. Szekrény. Sándor. Suba. Szelepcsényi. Svarkó. Szabó. Szentesi. Semberi. Takács. Tőleki. Tót. Tatai. Ullicsényi. Vastag. Valkóczy. Visznyi. Vizi. Verpeleti. Zsák. Zolnai. Zai. Zenyi.

RUEHIETL MIKLÓS.

Mesterműszók.

Takács mesterség.

Régő, még pedig: hátulsó, felső és alsó, első felső és alsó. Oldal, még pedig: felső, alsó. Ék. Borda, ennek alja, teteje, szárnya, orsója. Csacsi. Báb. Dorong, még pedig: csúszó-, mell-, vásznas-, fonalas. Cziczpad. Vánkos. Karika, még pedig: kis, nagy. Kilincs. Szérszám; szérszámtartó. Csigá, még pedig: kis, nagy; csigá-szűj. Máté. Támadék. Sámlya; sámlya madzag; sámlyaszeg. Sarokvas. Pócz. Sefft. Végző fa. Kezdő fa. Feszítő. Vetéllő. Pöczök. Borosta. Hámfa; hámfa madzag. Fogas. Viszálló. Dörgölő. Tekerőfa. Bordafoghuzó; szérszámhuzó. Mérték. Cső; csövesláda. Margit. Nyüst; nyüstitartó. Rőf. Bolha madzag. Kerék. Ágas. Csövéllő; csövéllő vas. Láb. Csőtartó. Sróf, még pedig: kis, nagy. Vetőfa, s ennek négy levele. Lapoczka. Székés. Késtartó. Sinórmadzag vagy nyolcz boldogság. Kezdő kötél. Borda láda.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Helynevek.

Kunásás. Szippankó. Szittyó. Pipic. Buglíhát. Faddikelő. Büdösszék. Pörjehalma. Leshegy (mert innen lesték a törököket). Szappanszék. Szivosszék. Bánom. Bábon. Daruhát. Bűsztör. Tömpör. Kigyós. Túri. Disznórét. Pozsáros. Székszél. Aranyháza. Balázs. Máár-kutja. Boda-kutja. Hosszúhát. Dagahegy. Telek. Rókás. Csopány. Csintova.

C s á r d á k : Busintó. Misemulasztó. Nyakvágó. Hármas. Szabadlik. Nyüg. Főhágó. Három-rózsa. Róma. Trieszt. Aranyhorog. Kikötő.

(Kun-Szt.-Miklós.)

BENKE ISTVÁN.

Néprománcz.

Balázs Boris.

Balázs Boris mit gondoltál,
Mikor kórházba indultál?
Én egyebet nem gondoltam,
A házamban megmosdottam,
A lejánkám megcsókoltam,
Én uramtól elbucsuztam.
Még a székről fel se kele,
Hogy az ajtón kikésérne.
Nekem nem vót más késérőm,
Édes apám vót késérőm,
Álgya meg az én teremtőm.
Remetei hajnalcsillag
Szeredai hegyre virad;
Ott se virad oj sokáig,
Egy-két hétig vagy háromig.
Remetének tiszta vize,
Vajon ki mosdik belőlle?
Szeredának sűrű vize,
Balázs Boris mosdik benne;

Ott se mosdik oj sokáig,
Egy-két hétig vagy háromig.
Nem hitted, hogy beteg vagyok,
Maj meghiszed, ha meghalok;
Nem jöttél betegségembe
Jere el temetéseemre.
Várj még Támás, még megbánod,
Többég utánnad nem járok;
Azt és bánom a mit jártam,
Hogy utánnad fáradoztam;
Lábajidot gyógyitgattam,
Sok álmamat elszagattam.
Arra kérem édes apám,
Hogy ne hagygya a lejánkám;
A lejánka igaz árva,
Met el vagyok tölle zárva,
Fekete föld alá ásva,
Fekete föld alá ásva.

(Gyergyó).

PAAL GYULA.

Népdalok.

Ilat ökre gazduramnak, üsztüvér,
Jobban birja az ekét mind a kövér,
Félig illik a nyákára a járom,
Meghizlalom majd én ökököt a nyáron.

Hej diridi daridi,
Diri diri dárom.

Négy lova van a gázdámnak, négy barna,
Barassóba mennék azon hajnalra,
Móduvába viszi gázdám a nyáron,
Ott elaggya sok arannyért jó áron.

Hej diridi daridi,
Diri diri dárom.

Égy leánya van gázdámnak, halován.
Azt szeretém, az és ingem igazán,

Hat ökörrrel, négy ló árral nem bánom ;
Ha id aggya, megkérém a fárságon.

Hej diridi daridi,
Diri diri dárom.

(Háromszék.)

KRIZA JÁNOS.

KÉRDÉSEK.

1. Miként nevezi a nőtestvérek közül az idősebbik a fiatalabbat, ha a testvéri viszonyt akarja kifejezni? Van-e olyan vidék, a hol *hugom*-nak mondja? Mert hogy az idősebb az ifjabbat közönségesen *öcsém* néven nevezi, az ismeretes. Szintúgy ismeretes az is, hogy az idősebb asszony a fiatalabbat *öcsémasszony*-nak szólítja; de mondják-e valahol *hugomasszony*-nak is?

2. Révai „Antiquitates lit. Hung.” művében a Halotti beszéd magyarázatában az „unuttei” szót fejtegetvén, záradékul ezeket mondja róla: „*Önöttei* genuine beatos suos valet, quos exemplar latinum electos dicit. Sed auditur apud nos quoque licet rarius, in nonnullis tantum partibus, idem hoc vocabulum, significatione aliquantulum translata: *meg nem öntött*, non successit, non ex voto cessit; genuine vero, non est beatum; quasi diceretur, non pertigit ad beatitatem, ad statum affluentiae, quae optabatur” (317. l.), azaz: az *önöttei* eredetileg annyi mint *boldogjai*, a latin eredeti *electi sui*-nek (választottai) mondja. Néhány vidéken azonban, bár ritkán, kissé átvitt jelentésben hallható még e szó *meg nem öntött*: nem sikerült, eredeti jelentésben: nem boldog.

Kérdezzük tehát, él-e még valahol ez a Révai korában még némely vidéken hallható *megönött* (jól ütött ki) vagy *meg nem öntött*: (nem sikerült) szó?

3. Faludi Ferencz V. idylljében Thyrsis így szól Miconhoz:

„Hallottam a minap a szőlők aljában,
Egy kis bodzafának bűdös árnyékában:
Csikorgó nádsípval kínoztad versedet,
Nyassán-pörjén mondád nyálas énekedet.”

Hallható-e még valamely vidéken ez a *nyassán-pörjén*, vagy talán a magán álló *nyassán* szó, s mi a jelentése? Toldy Ferencz szerint *nyassán-pörjén* annyi mint: pongyolán. Thewrewk Árpád szerint (Faludi Ferencz „Mezőnyei” 25. l.) „*nyassán* rokonértelmű *pörén*-nel.”

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. SZEPTEMBER 15.

IX. füzet.

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.*)

Jutalmazott pályamű.

V. Igenevek az összetételben.

14. §. A fönt elsorolt birtokos összetételekben ritkán találjuk a folyó cselekvés igenevét (5. §.), s akkor is már egészen tárgyat vagy személyt jelölő főnevekké váltak. (Nem is számítva azokat, melyeknek igéjük már ma nincs meg nyelvünkben: harisnyaszíj (v. ö. Bud. Szót. 298.), hegytető u. o. 221. pókháló [u. o. 103.] stb.) Ilyenek:

a) a második tagban: baroméllő, csordajáró, csordakelő, utkelő, cséphadaró, hegybiró, kakasülő, koldusforduló, megyebiró;

b) az első tagban: ásónyél, esőcsepp, furólyuk, seprünyél, szabószemét.

Azonban hajlandó vagyok azt hinni, hogy eredetükre nézve birtokos összetételek a következő és hasonló kifejezések is: álló hely K. 43o. F. u. 29. A. II. 449. búvó lik K. 93. ebédülő ház K. 449. élő föld (a Bakonyban hallottam) = szántó föld, esküvő hely Ny. III. 187. fekvő hely P. 107. favágó hely T. fővővő hely K. 8. fürdő kád A. I. 351. háló szoba, küzdő hely A. II. 167. lakó hely E. 321. nyugvó ház, hely, mező A.

*) Az előbbi füzetbe néhány sajtóhiba csúszott, ezek így javítandók ki:

293. 1. al. 13. s. fa-tető h. *fa-tő*. — 294. 6. s. tő h. *tő*. — u. o. dolog idő h. *dologidő*. — u. o. päera h. *päeva*. — 8. s. türik h. *tüvik*. — 11. s. hel h. *kel*. — 14. s. sin h. *šin*. — 5. s. al. unnar h. *inmar*. S. Zs.

II. 197. I. 294. Ny. III. 334. szántó föld; születő hely P. 400. telelő hely N. II. 223. temető hely P. 591. ülő hely; vágó hid, szék, szín A. II. 73. 76. dolgozó nap (dologté nap, mőlő nap) Ny. II. 44. 180. 518. kaszáló idő; készülő nap Münch. cod. 69. sétáló idő; eső félben = esés közben (v. ö. 7. §.)

Ilyen kifejezésekben az igenevet nom. actoris-nak nem igen magyarázhatjuk. Mikor a nyelv először kezdte így alkalmazni ezt az igenevet, bizonyára a nom. actionis jelentését tulajdonította neki, épen úgy mint tulajdonítja még most is számos oly esetben, a milyeneket az előbbi §. végén idéztem. — Még valószínűbbé teszi azt — hogy itt az indogermán nyelvek analogiáját mellőzzem — a következő két körülmény:

1) sok ilyen esetben nyelvünk is vagy nom. actionist alkalmaz, vagy ezzel egyértékű főnevet: cselekvéstér A. II. 424. születéshely; tánczterem P. 100. ülés hely A. III. 14. viadaltér A. II. 124. műhely; nyugalom helye P. 84. lakásom helyére N. I. 107. születésem földét P. 495. születésnap; dologidő; vetetüdü Ny. II. 323. aratás ideje A. II. 393. kérdésjel P. 17. lövésszer N. II. 195.

2) az, hogy a rokon nyelvek ilyenkor majdnem kivétel nélkül nom. actionist alkalmaznak:

finn: *työ-sia* „dolog-hely“, dolgozó hely, műhely; *syömä-aika* „evés-idő“, *syömä-neuvot* „evés-szerek“; *makaus-vaat-teet* „hálás-ruha“, hálós ruha;

észti. *magadus-kamber* „hálás-szoba“; *magamize tila* „hálás helye“; *teo tare* „dolog szobája“, dolgozó szoba; *teo päev* „dolog napja“; *sögi tare* „evés szobája“; *söidu tē* „kocsizás utja“; *kirjutuse sulg, k. paber* „írás-toll, i. papír“;

lapp: *vuejem-kaudne* „hajtás-szer“, vehiculum;

mord. *udim-vasta* „alvás-hely“; *tonafnem vasta* „tanulás-hely“, iskola; *šacima-vasta* „születéshely“; *seriptim-pälht* „gyűjtés-fa“ (v. ö. fűtő szalma P. 109.); *pilgin-štama ved* „lábmosás-víz“ (Ahlquist gramm. 1. mese. 99. 105.)

cser. *üdö-mö-kot* „vetet-üdü“; *türetme-kot* „aratás-idő“;

vojti. *aran-dır* „aratás-idő“; *jemiš-okton-vakıt* „gyümölcs-szedés-idő“; *vöşjaşkon-korka* „imádság-ház“;

vog. *kujm jalä* „hálás helye“.

Csak a zürjénben találjuk úgy, mint a magyarban a rendesen nom. agentis jelentésű igenevet, „*vundan kad*“ arató idő.

Mégis mostani nyelvérzékünkre nézve sétáló idő, lakó hely, születő hely stb. alig mondható összetételnek (ámbar eredetileg nagyon valószínűleg az volt); hanem az igenevet olyanféle jelzőnek érezzük, mint pl. a latin „*dies natalis*“ vagy az angol „*native country*“-ben a melléknevet.

15. §. Leggyakrabban szerepel a folyó cselekvés igeneve, mint láttuk (11. §.), a tárgyas összetételekben. Olyan szavak, minők szófagadó, hézagpótló, hézagtöltő, észficzamító (Ny. I. 475.), velőrázó (u. o. 192.), minden nap teremnek mindenikünknek ajkán és tolla hegyén.

Itt még csak ezen összetételeknek egy különös módját kell szemügyre vennünk, azt t. i., melyben az első tag (a tárgy) birtokos raggal van ellátva: Agyafuvó: dühös T. Dolgafelejtő A. II. 240. Lábafező Ny. II. 235. Magakellető, magakedveltető (11. §. jegyz.) szintén ide valók, mert maga ép olyan ragos szó, mint agya, lába. Nyakavágó hidra N. I. 163. Szavajátszó: a ki szavát játszsza A. II. 180. (Kevésbbé valószínű a Zeitschr. f. völkersp. u. sprachwiss. IV. 79. lapján adott magyarázat: „*ein wächter, dessen wort spielt*“). Szavatartó ember A. I. 227. Szinehagyó, szinehagyós M. Ny. VI. 350. Szájatáti, szájatató u. o. 349.

Azok után, a mik fönt (12. §.) a tárgyas összetételek eredetéről általában voltak mondva, emezek sem fognak olyan csodálatos színben feltűnni előttünk, mint pl. az idegen előtt, a kinek saját nyelve nem nyújthat analógiát. Nekünk dolgafelejtő ép olyan természetes alak, mint dologfelejtő. Csak hogy azt lehetne kérdeni, vajjon valóban összetétel-e az, a melynek első része ragozva van. Erre azt lehet felelni, hogy dolgafelejtő ép oly valóságos összetétel, mint dologfelejtő; mert ott sem járult az első taghoz viszonyrag, és dolga ép úgy nominativus, mint dolog. Hogy két szónak vegyük, így kellene hangzania: *dolgát felejtő*.

16. §. A tárgyas összetételeknél mellőztük azon ritkább eseteket, midőn a második tag a befejezett cselekvés igeneve.

Itt van a helye, hogy ennek is példáit adjuk: Ádám látott vad Barack: azaz olyan régi, hogy Ádámot látta N. I. 351. Bú látott M. Ny. VI. 318. Éjhált viz K. 496. Időtöltött M. Ny. VI. 332. Ny. III. 498. Katonavisétember (e h. katonaságviselt) N. I. 406. Kárvallott lelkek Ny. II. 368. Örömitt(an) A. II. 446. Rendvesztett P. 156. Tehénvesztett ember Ny. III. 222. Itt is találkozik néhány olyan eset, hogy az első tagnak birtokos ragja van: Hangjavesztett (énekes) A. III. Hitehagyott(an) u. o. 283. Hiteszegett A. II. 328. (egészen ilyen a fr. foi-menti). Magafeledett álmélkodás F. u. 31. Magahagyott: hanyag Ny. III. 164. Nyakaszegett (a ki nyakát szegte) Bal. Ny. III. 446. Szárnyaszegett dalok A. I. 201. III. 248. Utavesztett ember Pázm. M. Ny. VI. 404.

17. §. Ha szemünk előtt tartjuk, hogy a *-ni* végű ige-név, mind jelentésére, mind etymológiájára nézve nem egyéb, mint (ragos) főnév (13. §. 1.), akkor nem csodálkozhatunk, hogy ez az ige-név is képezet tárgyias összetételt ép úgy, mint minden egyéb igéből képzett névszó; úgy t. i. hogy ragtalan főnév mint elő tag járúl hozzája. Példák (Ezeket is valódi össz-létükre természetesen egy szóba kellene írunk, de mivel ez nem szokás, legalább kötő jellel kapcsolom össze.): Asztal-teregetni, tányér-törülgetni Ny. III. 383. Elmegyen messze atyafi-látogatni = atyafilátogatóba, atyafilátogatás végett; rokonlátogatni u. o. 369. 370. Oda vótam bor-vinnyi Ny. II. 87. Búkérni ne menjen máshoz Ny. I. 225. Bucus-járni ment A. I. 352. Bucus venni A. III. 304. Kimönyön a mezőre buza-látni K. Kimönék buzavirág szödni K. 124. Piros csidma venni, fejr liszt őrleni K. 15. Duna látni én. Pann. megvét. Egér-fogni A. I. 33. Ember ölö-getni N. I. 229. Nosza Ferencz-látni, legények! Matkó Ny. II. 29. Fonal-fonni K. 31. Fű-szénnyi Ny. I. 421. Halott-látni A. I. 8. Háztűz-nézni Ball. péld. 3179. Erős vas híd látni N. I. 172. Hir-mondani A. I. 13. Hir-vinni u. o. 22. Elmenék-kender-köteni Ny. III. 509. Vitték-koszoru-kötni K. 110. Lencse-borsó-kapálni N. I. 357. Léány kérni K. 30. Ny. III. 179. Léány-nézni N. I. 423. Lélekzet-venni A. III. 286. Elő-keresni! P. 460. Csoda-malom látni N. I. 172.

Még puiszka-önni sém fogadnak meg K. 455. Bementem sör-innya Ny. II. 513. Kérezzünk el szöröncse-próbáni K. 437. 439. szerencse próbálni, kereszt ut állani, N. I. 228. oda vagyon kereszt ut állani, embert megfosztani K. 137. Kell mennünk széna-gyűjteni Ny. III. 50. Szóga-fogadni indútam K. 455. Világ-látni nem megyen A. I. 235. Viz-dicsérni, borfecseélni és a gazdát nem kimélni V. A. szeg. assz. könyve. Zab-aratni járogattam K. 216.

Egyetlen egy példát találtam olyant, melyben az elő tagnak birtokos ragja van: ment hada-szemlélni A. II. 313.

Az összetételnek ez a módja veszendőben van, és úgy látszik, már csak célhatározóul használatos (l. 13. §. 1.)

18. §. A határozói igenév, mint láttuk (13. §. 3), jelentésére és etymológiájára nézve szintén ragos főnév, úgy hogy várva a. m. várással. Ez az igenév tehát ép úgy képezheti összetételnek utó tagját, mint bármely más ragos főnév: szem meresztve = szem-meresztéssel, szívszakadva = szív-szakadással. Eléfordul pedig

1) tárgyas összetételekben:

A) Béke-vesztve A. II. 399. Csata-vesztve Garay Sz. László. Dolmány-felakasztva Bal. Ny. III. 446. Fark-csóválva N. I. 449. Föld-rázva V. Z. VI. Idő-tanálva M. Ny. VI. 332. idő-vontatva Pázm. Ny. III. 498. kevés üdő várva, vártatva K. 441. 439. Kalap levéve N. I. 490. Kancsó-töltögetve A. III. 319. Karöltve A. II. 252. Szem-lesütve P. 415. szem-behunyva A. II. 398. szem-békötve Pázm. M. Ny. VI. 403. szem-meresztve V. Ny. III. 304. Váll-vonítva A. III. 162.

B) az első tag birtokos raggal (mint 16. 17. §.): Szárnya-szegve A. II. 391. Szíve-fedve F. u. 85.

2) birtokos összetételekben:

A) Arcz-pirulva A. II. 387. Fej-csüggve V. Z. V. Homlokbukra Ny. III. 451. talán sajtóhiba e h. homlok-bukva; homlokbura u. o. talán játszi rövidítés e h. homlok-borulva. Idő-jutva M. Ny. 332. idő-telve A. I. 315. ide való idő mulva (= idő multával, azaz időmulással), s általában a mulva mint névutó. Lélek-szakadva A. I. 176. M. Ny. VI. 338. (lélek-fogva u. o.) Pára-szakadva V. Z. III. (Szenvedély-ragadva h.)

szenvedély ragadtan A. II. 471. Szív-szakadva Ny. III. 378. E. I. 227. Szív-szorongva A. III. 439. Veréték-szakadva F. u. 9.

B) Valószínű, hogy i. B. analogiájára alakultak itt is olyan összetételek, melyekben az első tagnak birtokos ragja van: Esze-veszve A. III. (e h. P. 59. esze veszetten; 599. esze veszettséggel). Keze-reszketve (nyul hozzá) A. II. 188. Könnye-szakadva fordul félre u. o. 192. Lelke-szakadva K. 480. A. III. 17. Vére-szakadva A. II. 454. (Szerelme-dulva h.) szerelmedúltan V. Bujd. III. (Szíve-szakadva h.) szíve-szakadtan P. 377.

SIMONYI ZSIGMOND.

A NYELVÚJÍTÁS APOLOGIÁJA.

V.

Lássuk most az értekezésnek egyéb állításait.

Mindjárt az elején amaz erősen hangsúlyozott kijelentés üti meg fülünket, hogy Révai a magyar nyelvnek történeti alapokon nyugvó szerkezetét kívánva, s ezért megilleti őt a nemzet méltatásának jutalma.

Megfontolta a t. értekező, hogy mit írt le e sorokban? Nem hiszszük. Ezzel kegyetlenül fejére olvasta a neologianak a súlyos „vétkes“ szót. Mert az újítóknak minden második alkotása egy-egy hangos felkiáltás s harsány kikürtölése ama ténynek, hogy a neologia kirúgta lábai alól a történeti alapot. (Markoljunk bele amúgy találomra az újítás alkotta szók halmazába s állítsuk oda a kimarkolt csomót nyelvünk történetének birói széke elé, hogy ítéljen felettük, s meg fogunk győződni, hogy feléneke ráhull fejére a „vétkes“ szó. Különbben hadd beszéljen maga a magyar nyelvtudomány koszorús feje, Révai. „Az országlásnak fő tisztségei, a nemes vármegyék (sat.) nemes buzgóságokkal kétség kívül az igaz magyar nyelvet akarják felemelni, a mint virágozott hajdan elcinknek arany idejökben, s a mint tölök maradt reánk tisztán, eredeti épségében, saját kebeléből nyilván kitetsző világos, együgyű törvényeivel. Irtóznak méltán gerjedő boszonzkodások-

ban annak mostani csúfos képétől, a mellyel azt némelly újítok szédült fejük után szépíteni s bővíteni akarják; de szerencsétlen törekedésekkel minden részeiben elrútítják és rémítő hitvány gyommal megrakják. Mert az ékes-szószeretésnek velős esmérete nélkül, tétova szökdöső zavaros csekély tudománnyal, a változó és magával ellenkező szokásnak bizonytalanságában vakmerően felforgatják a szépséges, bő és tiszta nyelvnek régi saját törvényeit; iszonyúságokat követnek el a szóhajtogatásokban; szörnyű csodákat szaporítanak a szószármaztatásokban; helytelen és idegen szóllásokat ejtenek a szókötésekben.“ („Alázatos segedelem kérés.“ 3–4. lap).

Így ítélte a nyelvújítókról Révai, a komoly nyelvtudós, nyelvünk törvényeinek lelkiismeretes buvára, a kiről a külföld nyelvtudósai is, bár csak egy kettő ismeri őt, őszinte dicsérettel szólnak (l. Miklosich. Die slav. elem. im magy. 10–11. l.); s fájdalmas felajdulásának kitörésében nem csak a Bartzafalviaknak, Barótiaknak, hanem a Kazinczyknak is nagy részük volt, a kik tudatosan is készítettek s használtak rossz szókat, s a kik, mint különösen Kazinczy, szántsándékkal is terjesztették a mindenféle idegenszerűségeket (l. az előbbi füzet példáit s Kazinczy levelezését Szentgyörgyivel).

„Fontos, úgymond az értekezés a 11. lapon, hogy daczára a proclamált nyilvánosságnak, a tanácskozók nevei (t. i. a nyelvjavításról tanácskozóké), a jelenvoltak száma gondosan elhallgattatnak; pedig csakugyan nem egyforma dolog az, ha péld. egy Arany János vagy Piripócsi Jónás vitte-e a döntő szót. De az sem mindegy: három vagy harmincz areopagita működött-e közre e névtelen végzések hozásában?“

Feltűnő az értekezésben a nagy nevekkal való védekezés s ama törekvés, hogy ezzel a neologia számára megnyerje a tekintélyek jó akaratát. Révai nevét már hallottuk említeni; itt pedig Arany János nevével találkozunk, s előbb (4. lap) ismét Aranyra és Vörösmartyra s más jelesekre történik hivatkozás, „a kiket senki sem mondhat ósdiaknak.“ Hogy a többiekről hallgassunk, csak Aranyról és Vörösmar-

tyről akarunk néhány szót mondani. Az tagadhatatlan, hogy e két költőnk a tiszta ízű, zamatos magyarosságnak valódi nagy mesterei; de mondja meg nekünk a neologia, azért oly megragadó, oly szívhez szóló-e e költőink nyelve, mert az újítás emlőjén növekedtek föl, vagy inkább, mert a nép ajakán fakadt nyelvvel, itthon termett szólásokkal s utánzatokkal férkőztek lelkünkhöz s játszadoznak szívünk húrjain? Higyje el a neologia, hogy a mi nyelvileg bántó, kivető van jobb költőink műveiben, a mi olvasásuk közben néha-néha pillanatra megzavarja a tiszta élvezetet, az kizárólagosan az újítás rovására esik, az az ő bűnük; mert költőink (a jókról, magyarosakról beszélünk) rossz szót alig csináltak, csak legfőljebb a készet használták, azt is elvértve; s hogy pl. Vörösmartyt nem ezek tették, a mint Toldy mondja, „a magyar nyelvszellem legtisztább incarnatiójává“, azt minden sine studio ítélő tudja; s a ki tán nem akarná tudni, annak nem sokára alkalma lesz meggyőződni róla, ha majd ezt tényekkel kimutatjuk.

Ez az egyik, a mit a főtebbi idézetre meg kellett jegyeznünk. A másik a következő. Tudományos kérdések vitatásában s megállapításában csak az szokott a *ki* után kérdezősködni, a ki maga nem ért a tárgyhoz; a hozzáértő előtt a *ki* szorosan véve másodrendű tényező, neki az egyedül döntő a *mi*. A szám még kevesebbet határoz. Az igazság, a való egynek a szájában semmivel sem kisebb igazság, mint ha milliók hangoztatják; s épen oly csonkítatlan igazság marad, ha mindjárt amaz egy ellenében azok a milliók tagadják is. Azt kell tehát megrostálni, mit mondunk, nem pedig, hogy kik és hányan mondjuk.

Annak bizonyítására, hogy a népnyelvben élő néhány látszólagos ígétős összetétel tulajdonképen nominalis (főnévi vagy igenévi) compositio, a többi közt főlemlítettük a *fen* és *gyak* névszókat is, s azt mondtuk: „a *fen* főnév Volf György értesítése szerint él Pest megyében; a *gyak* is főnév, s Sándor István szerint annyi mint: pugio, sica“. Az értekezés e helyet idézve így szól: „A resolútió szerint a a *fenkőben* a *fen* főnév, hiszen Volf György úr hallotta (Valóban? s jól hallotta?); a *gyak* meg épen név (de azt nem tudják, hogy ezt ama híres szócsináló, Sándor István

csinálta).“ Hogy „Volf György úr a *fen* főnevet valóban s jól hallotta“, bizonyítja a következő adat, a melyet Lehr Albert juttatott tudomásomra:

„S élesen felsikoltott a rendontó kasza

Sziszegő füttyöléssel futkozva élein

A kaszafén, a rétek lávol vidékein. (Tompai. Költ. 5. k. 57. l.)

Hogy a *fén* és *fen* ugyanegy, bizonyítja a tájszólás: *fenkő* = *fénkő* (Baróti Kisd. Szót. és Tájszót.)“ A mi pedig a *gyak* főnevet illeti, hogy azt a híres szócsináló, Sándor I. csinálta, arra először az a megjegyzésünk, hogy Sándor valóban híres szócsináló volt; mert a mi szót ő készített, az csekély kivétellel a nyelv törvényeinek útmutatása szerint készült; másodszor pedig, hogy forgalomba hozott szavainak jó része nem is csinált szó, hanem valamely tájszólásból van véve. Hogy a *gyak* is ide tartozik, a mellett tanúskodik a székely nyelv, a melyben a véghangja kopatlan *gyaka* főnév (nyársalakra hegyzett fa, Nyr. IV. 189. l.) eléggé járatos. A *gyaka gyak* épen oly hangtani jelenség, mint *öcse öcs*, *mája máj*, *háza ház* (Kerekegyháza, Kisháza és szentegyház), *falva falu* (Bánfalva és Bánfalu), *hida hid* (Székelyhida, Farkashida és Újhida) sat.

Az ige-tő összetételek védelme¹ (15. l.) a következő okoskodáson sarkallik. Vannak tőink, a melyek ige is, nevek is: vár vár, nyom nyom, les les, zár zár; némely összetételekben a névtő, de némelyekben az ige-tő szerepel; mire nézve úgy nyerhetünk bizonyosságot, ha az összetételt feloldozzuk. Ezekben *lakhely*, *fenkő*, *gyakfa*, *leshely* az összetétel első tagja ige-tő (lakásra, fenésre, gyakásra, lesésre való hely, kö, fa); *lesvető*, *leshálló*-ban pedig névtő (lest vető, lesre kivetett álló). „Ez a dolog logikai nyitja. A *csuk*, *lap*, *véd* alkotásában tehát nem a legtökéleteseb analógiát követte-e a neologia?“

Ehhez több szónk van. Először is azt kérdezzük, vajjon amaz asszonyság is ismerte „a dolognak e logikai nyitját“, midőn a *feierabend* után igen „helyesen“ a *szűneste* szót megcsinálta, a melynek köszönjük a mai nap is használt s „a józan fülű nyelvérzék által szentesített“ *szűnidő*, *szűnóra*, *szűnnap* fonákságokat? S vajjon hogy magyarázza meg nekünk a föntebbi argumentatio szerint Toldy Schedel Ferencznek *zsarpad*, *feszéző* sat. alkotásait; úgy-e hogy *zsarásra*

feszésre való pad, erő, vagy talán *zsarni*, *feszni* való pad, erő? — Másodszor, hogy egy pár igető, most nem keressük minő fejlődés útján, kivételesen egyszersmind névtő is, következhetik-e, hogy a többi is, noha a nyelvbeli jelenségek ellenmondanak, szintén névtő legyen? Mert van *leshely*, következik-e, hogy lehet *nyeskés*; s vajjon a *fenkő* igazolhatná-e a *menüt* szót, vagy a *várhely* a „három napi *járföld*“-et? Más nyelvekben is vannak hasonló tünemények. Hogy az ismeretesbektől idézzünk, csak a latint említjük meg. Ott is van egy pár a jellemű igető, a mely névtő is egyszersmind: *cura cura-re*, *gloria gloria-ri*, *fuga fuga-re*, *praeda praeda-ri* sat.; de eszébe jutott-e ott valakinek, eszébe juthatott volna-e e Toldy szerint „leghelyesebb analogiák“ nyomán a *cubile* helyett pl. az újítók elve szerint takarosabb, rövidebb *cuba*, *ornamentum* helyett *orna*, *habitatio*, *habitationum* helyett *habita* sat. sat. igetöket névtőkül használni? — Harmadszor, Toldy azt mondja: „a hol az ígés fogalom az elsőbb, ott az összetételekben is igető és nem névtő szerepel; s így helyes a *raktár*, *láthatár* és száz ilyen, miből azonban nem következik, hogy *hálószoba*, *irtoll* sat. is (az) legyen“. Miért ne volna helyes? Ha *raktár*, *láthatár* azért helyes, mert az első rakásra, a második látásra való tár, határ, akkor éppen oly kétségtelen, hogy *hálószoba* hálásra, *irtoll* pedig írásra való szoba és toll. — Negyedszer, a most idézett hely szerint, de még másutt is két ízben találkozunk ama kijelentéssel, hogy „nem minden igetős összetétel szép és alkalmas“. Azt kérdezzük tehát a t. értekezőtől, hogy melyek azok, melyik az a „száz ilyen szép, alkalmas és helyes összetétel“? Ki vagy mi határozza azt meg, ki tanít meg bennünket arra? Mert a mi értelmünk gyenge annak a felfogására, hogy ha a *jármű* a „száz ilyen“ közé tartozik, pedig oda tartozik, mert „a nemzet helyes nyelvérzéke elfogadta“, micsoda mélységes oknál fogva nem tartozik oda az „egy napi *járföld*“? Ha az *uszláb*, *ütér*, *ülhely*, *röperő* és száz más összetételt az értekezés szavai szerint „a fogalmak logikai rendje megkívánta“, ugyanaz a fogalmak logikai rendje mért utasítja határozottan vissza az *uszmester*, *ütóra*, *ülvas*, *röphid* szakasztott egyazon összetételeket? Határozza meg nekünk a neologia, szabadságot adunk neki, bárminő elv alapján, az egyetlen „nekem és Pálnak

úgy tetszik“ elvét kivéve, hogy mely esetekben lehetséges az igetős összetétel nyelvünkben, s akkor mi letesszük a tollat, és soha többé egy betűt sem írunk az újítás ellen, hanem hiszünk minden szavának úgy, mintha minden egyes neologusban a világnak volt és leendő összes prófétái bennlakoznának; de míg ezt meg nem teszik, mindaddig a *lát-határ* mellett nincs joguk szót emelni, s mi sem fogunk mindaddig e kérdésben velük többé szóba állani.

Lássunk most egy pár mutatóváltást a neologia bizonyítékaiból.

Midőn mi egyes szókat vagy akár egész osztályát a szóknak kifogás alá vettük, rendszerint okokkal mutattuk ki, miért helytelen ez vagy amaz a szó; a hol pedig ezt nem tettük, ott oly tételek támogatják állításainkat, a melyek a nyelvtudományban rég megállapított igazságok és általánosan ismeretesek. S minő okokkal, minő czáfolattal lép föl ezek ellenében a neologia?

„A magyar akadémia della crusca a szerinte törvénytelen *idényre* a gyönyörű *ivad*-ot, a *hôte*lier-re a *fogadós*t ajánlja. Mért nem a *csapláros*-t?“ (12. l.) Ezzel tehát világosan meg van czáfolva amaz állításunk, hogy a *szálloda*, meg az *idény* helytelen képzések. Az *idény* azért helyes, mert az *ivad* „gyönyörű“ szó; a *szálloda* meg azért jó, mert a *fogadós* közel áll a *csaplároshoz*.

„Az új ósdi iskolának dogmái szabatosan vannak formulázva; de Goethe szerint grau ist alle theorie; azonban mi nem vetjük el az elméletet, hanem annak (nagy) szélességét állítjuk“ (14. l.). Tehát noha helyes az elméletünk, de azért még se jó, mert Goethe mondja, hogy grau sat. De Goethe azt is mondja: „Der dichter steht viel zu hoch, als dass er partei machen sollte“, magyarul: Goethe (a költő) fél századdal korábban élt a nyelvtudomány megszületése előtt, azért nem vehet, de nem is akarhat részt venni a nyelvészeti vitatkozások partijában. Hogy pedig a neologia el nem veti egészen az elméletet, az igen szép tőle; hogy azonban kiszélesíti, az meg már plane igen szép.

„A *láthatár* helyes, a miből nem következik, hogy az *irtoll* is az legyen. Amaz kellett a nyelvérzéknek, emezt meg sem kísérlette. Ilyenekben mutatkozik a nyelv s z e s z é-

lyessége. Nem áll tehát, hogy nyelvünk az igetős összetételektől idegenkedik.“ (15. l.) Látni való, hogy itt az előzményekre oly szükségképen következik a zártétel, mint a mára a holnapután, vagy a tízre a negyvenkettő.

„A *vegy* és a *táp* ellen hiába való, és erősen elkésett az önök (t. i. a *crusca*) sententiája.“ S ha azt kérdezzük, miért, az a felelet rá, mert „a *vegy* tő s arinyi mint *mixtum*, s ugyanaz a *táp* is, mert *tápol* igéből lett *tápol*a, ebből *tápla-al* s ebből ismét *táplál*.“ (19. l.) S ezzel be van bizonyítva, hogy a *vegy* annyi mint *mixtum*, a *táp* pedig „etwas nährendes.“

„A *lobor*-ban sem a tő (*lob*), sem a képző (*or*) nem esik kifogás alá.“ (20. l.) Nincs ott több egy árva hanggal sem mondvá. De bocsánat, van; az van mondvá, hogy „szép szó“. S kit ne győzne meg ez az *argumentatio* a *lobor* helyes voltáról?

„Hát a (*kéreg*-beli) *kér* jelenthet-e egyebet, mint a mit saját derivatuma?“ (18. l.) Itt meg már egy kérdés az *argumentum*. De hadd feleljünk rá. A nyelvtudomány igen is megállapította, hogy a legtöbb képzett szóban a gyökér eredeti jelentése gyakorta tetemesen módosúl; s a ki jártas a nyelvtudományban, az manap már ilyeseket nem kérdez. Vagy a *nyakas*-beli (*pertinax*) *nyak*-nak eredeti jelentése, ha ez a szó úgy magában, társak nélkül állana, mint a *kéreg*, szintén oly könnyen ki volna található, mint az értekezés a *kér*-ét akarja kitalálni? A neologia tudománya szerint tehát a *házas*-beli *ház* annyi mint *conjux*: férj v. feleség, mert *házas* az, a kinek felesége v. férje van; az *inas*-beli *in* pedig annyi mint *tanúl*, mert az *inas* tudvalevőleg nem egyéb mint *tanuló*, vagy a mint a „művelt nyelv“ nevezi is: *tanoncz*, sat. sat.

„Ha szabad *Carolus*-ból a latin *us* elmetésésével *Károly*-t a *versus*-ból *vers*-et csinálni, a *hebel* és *zeiger* német *el* és *er* végzetei elvetésével szabad volt *gép*-et és *cég*-et csinálni.“ (17. l.) A *gép* és *cég* helyessége is tehát kétségtelenül be van bizonyítva. De nézzük a bizonyítás egyes tételeit. Először is a *gépely* nem a *hebel*-ből lett, hanem egyszerűen a német *giebel* (fából v. vasból készült czövek, rúd, melyet lakatosok, kőművesek, kővágók szoktak hasz-

nálni) magyarosítása; a *hebel*-ből a magyarban szükségképen *hébel* lett volna. Másodszor a *Károly* nem *Carolus*-ból s a *vers* nem *versus*-ból lettek, hanem ismét a német *Karl* és *vers* magyarosításai. Kölcsönvételeknél a népnyelv csak ajkához illeszti az idegen szókat, de nem csonkítja, hanem úgy veszi át teljes egészükben, a mint hallja. A *graecus*-ból a magyarban soha sem lehetett volna *görög*, hanem *grékos* v. *gérékos*; ez csak a szláv *grŭkŭ* (olv. gr[e]k) útján honosodott meg nálunk. Ha népünk a *Carolus*-t vette volna át, ebből ép úgy *Károlos* lett volna, mint a *papyrus*-ból *papiros*, vagy mint a *Christus*-ból *Krisztus*. Ennélfogva koránt sincs bebizonyítva, hogy a *cég* és társai helyes csonkítások.

Térjünk át végül s ismerkedjünk meg egy kevésbé az értekezésnek etymologikus tudományával. Csak szemelvényeket adunk belőle; összes adatainak kimutatására egy külön értekezés kellene.

„Holt képző alig van egy pár; ilyen volna a *ha* ebben *irha*, a *la* ebben *cékla*, a *va* ebben *ponyva*.” (16. l.) Azt már említettem másutt, hogy a neologia nyelvtudományának fő alapköve a képzelet; minden pozitív tény, minden alapos kutatás nélkül elképzel magának valamit, s e képzelmenynyel síkra száll ellenünk, a kiknek minden egyes állításunk a megvizsgált nyelvbeli jelenségek érthető tanításán alapszik. Itt is olyasmivel áll elé, a mi másutt sehol, csakis az ő képzeletében él. Neki az *irha* az ő finom fülű nyelvérzéke szerint *ir* és *ha* részekből áll, még pedig a *ha* (holt) képző. Beszéltessek a tényeket. A kik latinul tudnak, ismerik ezt a szót hogy *hircus*, a mi annyit tesz mint bakkecske. A német szókölcsonzések története pedig azt tanítja, hogy a felnémet a nominativusbeli *s*-t többé nem ismervén, a latin s görög szók kölcsönvételében ezt a neki már idegen végzetet elvetette, s a tőt tette nominativussá. Így lett a *census*-ból *zins*, a *corpor*-ból (*corpus* helyett) *körper*, *körpel* (körper), *caulis*, *colis*-ből *chöl* sat. (l. Wackernagel „Umdeutschung fremder wörter“. 46–47. l.) S így lett az említett *hircus*-ból a közép felnémetben *irch*: bock, gemse, leder. Ezt az *irch*-et „weissleder“ jelentéssel kölcsön vették a némettől aztán s a maguk hangtörvényei szerint átidomították a szláv nyelvek, nevezetesen az északi

szerb csinált belőle *jircha*-t. (l. Mikl. Die fremdwörter in den slav. sprachen. 93. l.) S ez az a magyar *irha*, a mely Toldy szerint *ir* gyökérből és *ha* képzőből áll. Hasonló története van a *czékla*-nak és *ponyva*-nak is. Az előbbi a közép görögségből került az ó szlávba, a mely a görög σεῦλον-ból (beta) csinált *svekla*-t, az új szlávságban pedig a szerb *cvekla*-t (l. Mikl. u. o. 128. l. S ez az a *czékla*, a melyből a neologia finom füle kiérzi a *czék* és *la* részeket. A *ponyva* pedig eredeti szláv szó: *ponyava* (linteum), a melynek gyökere *pon-* Curtius szerint ugyanaz, mint a lat. *pannus*-beli *pan-*, a görög πῆνος-beli πῆν- s az ó felnémet *fano*-beli (ma fahne) *fan-* (l. Mikl. Lex. Palaeoslovenicum).

Nézzünk egy más csoportot. A *takár* helyességének bizonyítására *takony* szót hozza fel, a melyről azt mondja, hogy az *tak* és *ony* elemekből áll; aztán kérdi: vagy a *takony* tán gyök? Kitelik ez is az Itélőszéktől (már mint az orthologusoktól) épen úgy mint tőlünk, hogy (az *ony*-t) képzőnek tartsuk. Ki azt nem tartja képzőnek, azzal nincs mit vitatkozni képzőkről, s még akkor sem volna, ha *pagony*, *bükk-öny*, *börzs-öny* sat. nem lévén is, a *tak-ony* magában állana. Ez idézetnek egyéb tételeit nem bolygatjuk (pedig sok rostálni való van ezekben is), csak a többi közt elsorolt ama három bizonyító példát akarjuk vizsgálni, hogy ez újabb adatok is tanúskodjanak, mennyire feneketlen mélységű a neologia tudományának a hordaja. Tehát először is a *pagony* *pag* és *ony* elemekből áll! Hogy mi ebben a *pagony*-ban az a *pag*, azt ugyan a világnak összes tudománya sem tudná megmondani — kivéve a neológiát. Ő már nagyon is tudja. De hát mire való is volna a „nyelvérzék“, ha még annyit sem tudna? Nem azért „első“ kelléke, alapja a nyelvtudománynak“, hogy ilyes esetekben hallgasson! Ha már a *pagony*-t elemekre akarjuk bontani, akkor csakis *pa* és *gony*, nem pedig *pag* és *ony*-ra bontható fel (v. ö. Mikl. Lex. Pal. a *pogoniti* „persequi, pellere“ igét, mely mellett még a közönséges *po* praefixum nélkül, de ugyan e jelentéssel megvan *goniti* is; más alakú töje *gna-* (inf. *gnati*, és *po* praefixummal *pognati*); ehhez tartozik mint nom. act. *po-gonũ* (épen úgy mint *poklonũ* inclinatio: *po-kloniti* inclinare). *Pagony* tehát semmi egyéb, mint a szláv *pogon*: „hajtás“, mely az oláhban „24 ölnyi hosszú és széles szántóföld“ (Lex. Budens.) jelentésben

él. Hasonlóképen idegen szók a *bükköny* (bükkön) és *börzsöny* (berzsény) is; amaz a közép és újabb görög βίαιον (lat. *vicia*, ném. *wicke*; l. Gloss. med. et inf. Graecitatis), emez pedig az olasz *verzino* (francz. brésil, ném. brasilienholz). A magyarban a szókezdő *v*-nek *b*-re változtatásról világos példákat nyújtanak: *vakkant* *bakkant* (Nyr. II. 426.), *wachteſt* *bakter*, *Veszprém* *Beszprém*.

A Nyelvőr IV. 49. lapján rosztaltuk a *zömök* szónak *zöm*-mé csonkítását. Ez a kifogás alá vett *zöm* ilyen felháborodásra tüzelte föl Toldyt: „Nem vetemedem azon naivságra, hogy a Nyelvtudomány Itélőszéke (t. i. a nyelvjavítók) kétszáz évelőtti primitív felfogására komolyan reflectálva, az ő csak gondolt képzőiről egy szót is szóljak, s tán mutogassam, hogy a *zömök* nem gyök, hanem gyökből: *zöm* és képzőből: *ök* álló származék.” A dolog pedig úgy áll, hogy ez a „gyökből *zöm* és képzőből *ök* álló” *zömök* is kölcsönvétel, a mint ezt „Nyelvújítás” című értekezésemben kimutattam. (Meg kell itt jegyezni, hogy az ott fölemlített *zmiga* csak jelentésére nézve egyezik a *smukkal*.) Lehet, hogy a *zömök* *zomok*-nak régi kigyó jelentése is „kétszáz év előtti primitív felfogás”, de a neologia tudományosságára mégis szomorú világot vet.

Csak még egy példáját lássuk az újítók szófejtésének. „Megmerevült képzőt az 5. dogma (t. i. az Itélőszék dogmája) a) pontja hármat említ: *-ep*, *-ány* és *-ma*. De hát a *sil-ap*, *isz-ap*, *czöl-öp*, *kal-ap* (a *kal*-l igéből) mért jók?” Az első is bő anyagot nyújtanának a tréfálódzásra, de maradjunk csak az utolsónál, a *kalap*-nál, mely a „*kal*-l igéből származik.” Először is mi az eredeti jelentése annak a *kall* igebeli *kal*-nak? Ezt meg kellett volna magyarázni, annál inkább, mert nálunk, az értekezés szavai szerint, az az „inspirált nyelvérzék” hiányzik. Azaz bocsánat, megmondja a NSzótár: „*kal* elvont törzsök, mely hajlást, görbülést jelent ezen származékokban: *kal-ács* (igazabban szláv szó: *kolač*), *kal-ász* (ugyancsak a szl. *klás*), *kal-iba* (gör. *καλύβη* szl. *koliba*), *kal-ap*.” A *kalap* czikk alatt pedig ezt találjuk: „Gyöke a hajlást, görbeséget jelentő *kal*, mennyiben a régi kalapoknak eredetileg lehajló karimájok volt.” Úgy hiszem, menthető volna kíváncsiságunk, megismerni azt a mélyseges titkot, hogy miként jutott nyomára a neologia, hogy

a *kal*-ban „hajlás, görbeség“ rejlik (rekeszjelben megjegyzem, hogy a „hajlást, görbeséget“ jelentő *kal*-amáris a példák sorából ki van feledve); de megelégszünk vele hogy úgy van, hogy a *kal* „görbe“ jelentés. Nézzük most a tényeket. Fájdalom, nem tanultam a kalapos mesterséget, azért nincsenek is hozzá eredeti forrásaim; oda folyamodom tehát, a hova lehet, a konverzacioslexikonhoz. Ebben a kalapokról ezt olvasom: „A kimutathatólag legrégibb nemez kalap VI. Károly idejében (1382—1422) fordul elé. A kalapok még akkor nagy ritkák valának; csak a XVI. században jöttek lassanként divatba.“ A kalap tehát, mint nagyobb részt minden kulturális cikk, idegenből, még pedig nyugatról került hozzánk; de erre hosszabb idő kellett, s nem állítunk valószínűtlenséget, ha azt mondjuk, hogy az akkori viszonyokat tekintve, legalább is egy századnak kellett lefolyni, míg ide érkezett. A kulturális cikkek neveinek története pedig azt tanítja, hogy a tárggyal együtt legnagyobb részt a feltaláló nép szavát is át szokta a kölcsönző nép venni (v. ö. tör. kalpak, magy. kalpag, szl. klobuk, ném. kalpak, fr. colbac, új gör. κολβάκι sat. sat.) Ezekből aprioristikus következtetéssel mint nagy valószínűséget bátran ki lehet mondani, 1) hogy a *kalap* szó nem kerülhet hamarabb elé a XVII. századnál, s 2) hogy a *kalap* idegen szó. Ha pedig utána nézünk a dolognak, mit találunk? Lássuk, mit mond Molnár Albert szótárának első kiadása (1604.): „Petasus: széles papsüveg; pileus: süveg.“ A *kalap* szót hiába keressük benne. Ha tehát még ekkor nem ismerték, a neologia nézetét elfogadva, csak ezután kellett a „görbülést“ jelentő *kal* gyökérből képezni. Ámde a *kall* ígét a XVIII. században még nem ismerték (Páriz Pápai még nem tud róla semmit, s ha ismerték volna is, a „gyökelvonás“ theóriája még akkor nem volt fölfedezve, hogy *kal-ap*-ot mondtak volna *kall-ap* helyett); de a *kalap* már a pileus-nál a *süveg*. után P. Pápai-nál megvan; kérdés tehát, hogy képezhatték ezt a szót az akkor még nem ismert *kall* igének elvont *kal* „gyökéből“? Akadémikus kérdés, az igaz, de nagyon le leszünk kötelezve, ha ezt megfejt nekünk a neologia. De járjunk a dolog végére. Molnár negyedik kiadásában (1708. A második és harmadik nincs kezemnél) a *kalap*-ot ugyan még nem, hanem megtaláljuk ezt: „kalapossüveg: petasus.“ A *kalap*-nak ez

az első föllépése azonban erős gáncsot vet s orra is buktatja a „*kal* gyök s az *ap* képző” theoriáját. E szerint ugyanis a *kalap* éppen nem „hut, petasus”, hanem a „hut”-nak csak egyik sajátsága, vagy része, faja; azaz olyan süveg, a melynek, bármit is jelentsen, *kalap*-ja van. Hogy honnan eredt s mit jelenthet tulajdonképen ez a *kalap*, ha gondosan fűrkészszük, arra is rájöhetünk. Minthogy kulturális czikk, s nyelvünkben semmiképen ki nem magyarázható (még ha első feltünésekor ismeretes lett volna is a *kall* ige, a *kal*-ra ráfogott jelentés nem egyéb üres képzelődésnél, s az *-ap* is már akkor rég megmerevült, érezhetetlen képző volt), eredetét idegen, még pedig a honnan jött, valamely nyugati népnél kell keresnünk. S hogy a szót tovább ne szaporítsuk, az először feltűnő „kalapos süveg”-et megtaláljuk a német „*klapp-hut*”-ban = franczia *claque*: három szögletű kalap („*klappe*: der zurückgeschlagene theil eines klapphutes”. Sanders, Wörterbuch); *kalapos süveg* tehát annyi mint: karimás süveg, s a *kalap* nem egyéb, miut a német „*klapp-hut*”-beli *klapp*.

S ezzel bevégeztük a neologia védelmére írt két értekezésre vonatkozó megjegyzéseinket. Még csak azt csatoljuk hozzá, hogy komoly, tudományos bizonyítékokkal támogatott ellenvetéseket mindenkor szívesen fogadunk s egész készséggel felelünk is rájuk; de pusztá állítások, üres combinatiók megczáfolására ezentúl nem vesztegetjük időnket.

SZARVAS GÁBOR.

AJÁNLANDÓ SZÓK.

Nullus argento color ezt avaris abdito terris: a kincs csak használva kincs. Mit ér az a számtalan szó, mely a Tájszótárban, Kriza Székely szótárában, s a Nyelvörben össze van halmozva, ha ott mint valami lomtárban érintetlenül hever. Az én meggyőződéseim az, hogy az irodalom akkor választaná a helyes utat, nem, ha kell vagy nem kell, rakásra készíti az új s legtöbb esetben idétlen szókat, hanem ha a meglevő tömördek s használatlanul heverő szókincs közül az alkalmasakat — s melyik ne volna a maga helyén alkalmas? — kiválasztva sikerülten alkalmazza s ezáltal köz

keletüvé tenni iparkodik. Valamint egyéb tekintetben, úgy ebben is legyen a példakép Arany János, a ki kezdettől fogva mutogatja az utat, a melyen járva józanul gazdagíthatjuk az irodalmi nyelvet, midőn műveiben mind a régi irodalom, mind a nép nyelvének szókincseit használgatja s ezzel a rejtekben élőket vagy csak valamely zugban ismereteket átadja a köz forgalomnak.

Ilyen néhány részint régi, részint tájszót, melyeknek alkalmazhatósága még tudtommal nem volt a közönség előtt eléggé kiderítve, akarok ez alkalommal az irodalomnak bemutatni és használatra melegen ajánlani.

Birik. Példák. Kezére birt a jószág, és kezéről elbirt a jószág (székely szólásmód); a templomhoz birató föld (Erdélyi egyh. tört. adatok); hogy én ilyen emberhez birnám (Nád. Cod.); pogánykézre birtak (B. Szabó Dávid). A *bir* külhatólag *el* igekötővel annyi mint: hatalmába vonz, birtokába kerít; pl. egy lábnymnyi sincsen, mit el nem birt volna tőle (Páriz P. szótárában l. pes); hasonlóan Molnár Albert. Mind a bennható *birik*, mind a külható *bir* tétetője *birat* szintén használható szó; pl. kezemről a just könnyen elbiratnom gyávaság volna. A *bir* ige valóban egy jó magabiró szó, s több tulajdonokkal, bővebb szereppel bir, mintsem a Nszótár neki tulajdonít. A népnyelvből még például följegyezhető: Petrás Pista Csátó János leányát birja (t. i. feleségül); Molnár Alberttől: indulatit birja, vagyis: indulatin győz, önmagával bir. Szegény ember szándékát boldog Isten birja. Közm.

Bölesel. Ezt a szót a háromszéki székely a *le* igekötővel használja ily formán: nem szeretem szóba állani velle, met-minyát leböcseli az embert. Tehát a lebölesel annyi mint: okoskodva ledisputál, letanácsol, leroszszal.

Hatag. Bőrfakadék székelyes neve, különösen a hátbőrt elható porzsenésekre alkalmazzák; innen hatagos, elhatagosodik. Ha e szó ismeretes lett volna, mikor az aushschlag-ot magyarosították, tán az az ízetlen *küteg* meg sem született volna; pedig a *hatag* több mint harmincz évvel ezelőtt épen Bugáttal volt közölve, ki tán maga volt a *kütegnék* mestere.

Illed annyi mint az idegen pásszol; **illeszt**: arányosan helyez, ráragaszt. Ezekből lehet **egybeilled**, **megilleszt**; pl. az óra kerekai szál hiba nélkül egybeilledőleg járnak; összeilledő érdekek; hivatalos pöcséttel megillesztett iratok; bélyeggel megillesztett v. csak illesztett beadvány. Az *illik* törzsökét még több beleillő fogalmakra lehet ráillettetni; így: valamit **összeillegetni**; magát **illengetni**; **illengös**, a ki tetszetős testmozdulatokat negédez.

Elős. E szó a Nszótár szerint a dunántúli szójárásban azon versenyleg^h hajtó köcsisra vonatkozik, a melyik társait megelőzve vezérlőjökké lett. Ez a szó is megérdemli, hogy a szóvilágban egyik nemesebb családtörzsökké autorizáltassék. A „Régi passio“-ban már élt egy származéka az *előst* (= előre) határozó alakjában. Miért ne fogadnánk el tőle még más képződéket is, ha életrevalónak bizonyuland; mint: **elősit**: praerogativában részesít; **elősködik**: vezérszerepet arrogál; **jogelősség**; **harcelős**; **szóelős**.)

Kel. Ennek az igeszónak, különösen igekötőkkel viszonyítva, nem is oly régen sokkal bővebb pályaköre volt; kivált a **felkel** a számtani kivonásban a székel-falusi iskolákban a *felmegy* (geht auf) németes kifejezés helyett jár vala; ott tán most is igen, s ha már nem járna, kezdje újra iskoláját s lennről fennre is hasson és terjedjen kelendősitve jó magát. A székelynél játék végén **felkel** a kártya is utolsó levelig; rákel a pénz is, nem pedig *rámegy*; s elkel hivatalából, a ki leköszön. Régies szerepéről néhány példa. 1) „Erd. egyházi történelmi adatok“-ból: ha minden vádak valósággra kelnek; abban semmi nem kele, hogy stb.; Pesti Gábornál is hasonló értelműleg: hogy semmi nem kél dolgába, azaz: nincs követke-zése, foganatja dolgának. 2) Molnár Alberttől: elkel ná-lada jó tanács; minden munka hiába kél; így kél s lobban el a világnak minden gyönyörűsége; végre annyira költ a dolog, hogy sat. 3) Páriz Pápaiból a *pöenitet* szó alatt: hogy annyi munka kél rá, nem bánom. A mostani köznyelvből említendő példák: egy bölcsöböl, egy alomból költek; nyomába kel; pártjár a kel, honnan költ a hír? kikölt a képéből. A *költ* a hétfalusi csángóknál annyi is mint: szállít, pl. fát hegy-

ről csoszón lekölteni; a gabonát mezőről csürbe bekölteni. Számos még a szótárbelieken kívül a *kel* ige nyomába kelő példa, mely az élő nyelvben kelendő.

Elátal: útját állva ellenez, elakadályoz. Mennyire van a népnél e szónak kelendősége, nem tudom, de egy öreg székely paptól többször hallottam ily formá szólásban: a sors elátalta abbeli szándékát; felsőbb akarat elátalta utamat. Nagybánya vidékén ez értelenben az elkérésztél szó jár; de az elátal is ott jutott fülembbe mint állítólag székelyföldi tájszó.

LŐRINCZ KÁROLY.

NYELVTUDOMÁNYI IRODALOM. *)

„Nyelvészeti galanteriák. Irta Csákány Laczi. Pozsony. 1875.“

A jó akarat nagyon jó, Kant szerint jobb mindennél. De az mégis bökkenő, hogy az akarat csak úgy igazi, ha minden áron iparkodik a sort tette keríteni; mert a tettben sokszor kevesebb a köszönet, mint a pusztá jó szándékban.

Hogy Csákány Laczi nagy tüzzel fog munkájához a magyar nyelvből minden rossz elemet kiírtani, az már előszavából is látszik, a hol nemes haragjában ugyancsak kapkod az eszközök után; szinte tréfás helyzetbe jut, mikor pennájával oly dolgot akar művelni, a mit avval ember még nem csinált. Azt mondja: „a bojtorjánok kiseprésére tollat ragadok!“ Imre királyunk egy egész lázadó hadsereget fenyegetett sétapálczájával; de a bojtorjánok kiírtására kapa, vagy ez ő, nemzeti analogia szerint legalább is penicillus kellene. Azt nem feszegetem, mekkora különbség van Imre király esete és Csákány Laczié közt; hanem az mégis szent igaz, hogy a bojtorját, ha már sepreni kell, akkor ne féljünk tőle, mert már nem él, ki van gyomlálva.

No de lássuk, mit és hogyan beszél.

Abból indul ki, hogy „talán nincs nyelv Európában, melyre nézve az öntudatos újítás oly szükséges volna, mint a magyar

*) E bírálatnak több tétele ellen erős kifogásunk van; mindamellett ezeket is meghagytuk, hogy ne vethessék az ellennézetűek szemünkre, hogy okaikat nem akarjuk meghallgatni. Egy-egy kérdésnek megállapítása akkor lesz teljesen meggyőző, ha a tehető ellenvetések mindegyikével számolandunk.

nyelvre nézve, akár a tudományos, akár a közéleti, vagy (!) fensőbb nyelvet tekintjük. De előbb „főkötelességünk mindenáron a becsúszott idegenszerűségektől kitisztítani a nyelvet, s ha ezen hivatásunkat teljesítettük, csakis akkor művelhetjük s fejthetjük ki alkatát.”

Itt van a terv körvonalozva; de mennyi idegenszerűséggel, vagy legalább Cs. L. szerint kaparni, vakarni és gereblyézni való hibával! „Valamit *valamitől kitisztítani*” gonosz idegen szóvonzat. A magyar megtisztít valamit valamitől. „Ha ezen *hivatásunkat teljesítettük*”, logikai képtelenség; a hivatást követni kell, vagy meg kell neki felelni; „teljesíteni” a feladata lehet. „Kifejteni alkatát”. Ez a nyelv újítására vonatkozik; de mit beszél az „alkat”-ról, a ki a képzők nélkül használt szótörül azt mondja: „A *nyelvparaziták amputációt vittek végbe rajta*”, pl. 34. l. „táp, tápszer”, 40. l. „vizsga”, 42. l. „mérv” sat. sat. E következetlenséget épen oly kevésbé lehet megérteni, mint a parazitákkal eme phrasisban üzőtt képtelenséget. Nyelvparaziták alatt józanul csak a hibás szókat lehet érteni; de hát azok amputálják egymást?

Más dolog az, hogy lehet az újításnak épen öntudatosságát olyan nagyon szükségesnek proclamálni a nyelvben?

Eddig a nyelvek története azt bizonyította, hogy legelőbb is a költő hivatása alakítani, megújítani a nyelvet, s a ki ezt csak kis részben is teszi, tulajdonkép szintén költői feladatot teljesít. Egyetlen jó szó, egy találó névköltés művészi alkotás a legnemesebb értelemben, mihez az öntudatos, kiszámított mesterkedésnek semmi köze. A nyelvújításba nem lehet szánt szándékkal kapni; azt csak urgente deo, inspiratióból, ha úgy tetszik, ösztönszerűleg végzik becsülettel.

De ne szaporítsuk a szót, hanem vizsgáljuk e füzetke tartalmát részleteiben. Mintegy 170 szót és szólásformát bírál és süti rájuk a roszaság bélyegét. Rendet nem tart semmifélt. Elveket vagy kiinduló pontot az előbbi rendkívül általánosnál általunk roszaltnál egyebet nem emleget.

Azt a 170 szavat vagy mondást jóformán egytől egyig rostálta már a „Nyelvőr” is különféle alkalmakkal; annál inkább remélem, hogy szabad lesz hozzájuk szólanom a „Nyelvőr” hasábjain.

Meg kell vallanom, hogy Csákány Laczi nem minden esetben acceptálja a „Nyelvőr” megállapodásait; de ezt nem az eredetiség hajhászatából teszi, hanem egypárszor igen feltűnő félreértésből. Én nem tudom ex errore vincibili-e vagy invincibili;

de tényleg nem fogadhatom el ama megállapodásokat mindenes-től; Csákány Laczinak azonban csak bizonyító módja ellen van néha kifogásom azon tantételek ellen, melyekre a „Nyelvőr“-rel is többnyire közös eredményeit alapítja.

10. 1. A *menház*-nál ezt mondja: „Szegény Baróti Szabó Dávid megfordúlna sírjában, ha ily helytelen és nevetséges csonkítást olvasná.“

Vörösmarty pedig sem helytelen, sem nevetséges nem volt, mikor azt írta az „Árvízi hajós“-ban: „még száz élet menik meg csónakán“.

„Az pogányok így veszének,
És keresztyének megmenének“.

Katalin legenda.

A Nagy szótár azt mondja, hogy a megmenik megmenekedik h. maig is él tájdivatosan.

Nem is tisztagyökösége főbaj itt a *men*-nek, hanem az, hogy ige létére ragad főnév elé.

En csak annyit tudok, hogy egy Arany János nyelvérzéke legkevesebbé sem idegenkedik az ilyenfélektől:

Zokszóval a multért nem illete senkit.

Keserű zokszóval így feddi meg őket.

Aranyból még e következőket szedtem ki hamarjában: *nyugágy, lakhely, kötlevel, vádhang, mérón, látkör, fekhely, nyughely, tápanyag, védszellem.*

Vörösmartyból: *látkör, nyughely, enyhely, lakhely, védcsapat, gyógyyszer.*

Tompából: *csábzene, csalkép, irdüh, gyámbot, rémkép, vihely, menhely, gyógyforrás.*

Gyulaiból: *Önvád, étrend, rémkép, kötlevel.*

Vakmerőség lenne azt képzelni, hogy e legkitűnőbb költőink, legeslegmagyarosabb íróink nyelvérzékénél Csákány Laczié és más orthodoxoké jobb! De nem is éltek itt ama jelesek az ismert költői szabadalommal, hogy új kifejezéseket teremtettek volna. Ama kifejezéseket mindnyájan ismerjük és száz meg száz hasonlóval együtt lépten-nyomon használjuk. A nemesebb irodalom s a szaktudomány legkevesebbé mondhatna le róluk, mert szükséges fogalmakat jelölnek; *támpont* helyett: *támasztópont* nagyon esetlen; *támaszték* vagy *támasztáspont* ja a szabad mondatszerkesztést gátló, nehézkes ügyetlenség; e mellett homályos, durva szemléletlen alapszik, vele a tudomány finom elvonása nem élhet meg.

A legközönségesebb nyelv is ismeri már az e fajta szavakat; még pedig nemcsak e tudósoktól eltanultakat: *kötlevel,*

látkör sat., hanem olyanokat is, a melyeket kétségkívül a nép maga csinált: *csurvíz*, *gyámrúd*, *gyámgerenda*, *csalvetés*, *dúvad* (dúl vad), *pállug* (párlug, szapuló műszó), *poszhomok*, (a mely poszog), *posszilva* (a mely posvad), *rakszörlő*, *csaltozás*, *fenkő*, *fintok* (fenkötök), sat. sat. Vannak olyan helynevek, melyek még mint igék élnek: *Vád*, *Vál*, *Táp*, *Csór*, *Rém*. stb.

Ezek után én legalább nem látom indokoltnak azt mondani, hogy az ígetőnek néha napján főnévi értéket is ne adhassunk; mert ilyesminek ellene mondana a magyar nyelvérzék.

„*Szédelgés*. Mit akar ez jelenteni, tán a német schwindel-t? vagy talán azt akarjuk vala kifejezni, hogy valaki csaló?” Így szól Csákány a 11. lapon. Micsoda logika alapján van ez idézet közepén a vagy? s milyen ez a tanítás? „Nem értem, folytatja aztán. Hisz a „schwindler“ nem szédeleg, hanem inkább másokat akar elszédíteni. Maradjunk tehát a „szemfényvesztés, csalás, ámtás, áltatás stb. mellett.“ — Azért nem maradhatunk; mert a schwindler csakugyan szédeleg maga is, mikor szédíteni akar, olyan magásra, vagy olyan veszélyes helyekre építi terveit, a honnan le lehet szédülni.

18. l. „*Sürgős*“ is kezd terjedni a sürgetős helyett; a német „dringen“-nek nem a sürgő felel meg. Sürgetős ügy, sürgetős levél, sürgetős szükség szél-tiben helyesen divatozik.“ — Előbb a „szédelgés“ azért nem kellett, mert azt fejezte ki, a mit a német „schwindel“, most meg a sürgős azért nem tetszik, mert nem fejezi ki azt, a mit a „dringend“. Az s képző részesülökhöz adva a cselekvés gyakoriságát, többszöri ismételtetését vagy az arra való állandó tehetséget jelenti; pl. ugró és ugrós, futó és futós, járó és járó s; imádkozó, a ki most imádkozik, imádkozós: a ki mindig szokott vagy szeret imádkozni. „Sürgetős levél, sürgetős szükség“! Nem igen hallottam. Nagyon helyesen épen nem, de szél-tiben sem divatozhatik; csak kevesebb helyesen, és legfőlebb imitt-amott. Sürgős, mint szorgos, pl. sürgős az ügy, szorgos a munka, igen jó magyar kifejezések. Poetikusabb felfogáson alapszanak mint amaz; sürgős, a mi miatt vagy a mi körül sűrögni, forogni kell; szorgos, a mi miatt szorgoskodni kell.

19. l. „*Esély*. Ez is pompás szó. Maradjunk csak az eshetőség vagy véletlenség mellett.“ — Nem maradhatunk mindig, mert egyik sem jelentheti azt, a mit az esély. De hát mi is a baj evvel? Az, hogy a Nyelvőr megróttá az *erélyt*, *eszélyt*, *hevélyt* sat.? Csakhogy ezek más fajták. A tövük név; az *ály*, *ély* pedig jobban csak deverbális képző; tehát *esély* a *szabály*, *dagály*, *veszély*, *akadály*, *osztály*, *aszály*, *szegély*.

sat.-vel együtt komolyan és nem csufondárosan „pompás“ szó. Az a furcsa, hogy Csákány Laczi a *ragály*-t 6. l. szépen használja; pedig ez még „szörnyeteg is, amputált nyomorék“ is a *ragadály* helyett!

26. l. A csakugyan rosz „hátsó gondolat“ helyett az „*utógondolatot*“ ajánlja; az *előérzetet* meg kárhoztatja.

28. l. „*Segély*. Helytelen rövidítés“. — Pedig csak a *ragály*-nak szakasztott mássa. Annál se jobb, se rosszabb. *Ragad*-ból *rag*, *segít*-ből *seg*!

31. l. „*Nő és né*. Sajnos, hogy még ezeket is egybetévesztik, mondván grófné helyett grófnőt és mosóné helyett mosónőt.“ — És hogy ezen egybetévesztés igazán sajnós, azt Szarvas Gábornak ezen szavaival akarja bizonyítani: „Senki sem veheti rosz néven hölgyeinknek, ha az irodalmi bajnokokat híven utánozzák, s alázatos *szolgája* (bizonyosan *szolgálója*), vagy még nagyobb érthetőség kedvéért *szolgálónéja*, némelyek *tisztelónéje*, mások *bámulónéja*-nak nevezik magukat.“ Holott itt, a mint rögtön látszik, Szarvasnak esze-ágában sincs a *nő* és *né* közti különbséget feszegetni; csak azt feszegeti, hogy ha a *nő* tisztel, vagy bámul, az is csak *tisztelő* vagy *bámuló*, és nem *bámulóné*, sem nem *bámulónő*; ha elnököl, ne legyen se *elnöknő*, se *elnökné*, hanem e minőségben is egyszerűen *elnök*. Különben az is sajátságos, hogy Cs. L. azon sopánkodik, miért mondanak *mosónőt* *mosóné* helyett? Hát szerinte inkább férfi mosók volnának divatban, s ezeknek feleségét nevezik mosónőnek; holott talán egészen más, nemesebb üzletük van? Ebből ugyan semmi sem igaz. A *nő* és *né* között különbséget csak az önkény állít. Tényleg a közönséges beszédben mindig *né*-t mondunk: *mosóné*, *szakácsné*; akár van férje, akár nincs, s ha van, akárki vagy akármi is az a férj.

35. l. „*Nem-e tehette volna* helyettem? *Nem tehette-e volna* meg helyettem? A tösgyökeres magyar földön az ige után kapcsolják az *e* erősítő szócskát.“ — Először is az *e* nem erősítő, hanem kérdő szócska; másodszor nem csak ige, hanem akármely szó után lehet kapcsolni, a mivel kérdezzünk: ember-e? állat-e? tesz-e? vesz-e? jó-e? rosz-e? adó-e? vevő-e? jól-e? roszúl-e? egy-e? kettő-e? sat.; harmadszor, mikor egész mondatból kérdezzünk, az *e* az ige után teendő, pl. irtatok-e már leveleit, v. levelet irtatok-e már? sat.; negyedszer, ha az ige körülírt alakú, ha a körülíró szó az alak teljességéhez lényegileg tartozik, mint *vala*, *volt*, *volna*: az *e* a körülíró szócska után teendő; tehát *tette volna-e?* *mondva lenne-e?* nem pedig, mint Cs. L. hangzatos szavakkal követeli: *tette-e volna?* *mondva-e*

lenne? sat.; ötödször, ha az igének igekötője van, s ezen igekötőt valamely, a mondat főhangsúlyát bíró szó rendes helyéről, az ige elejéről hátra üzte is, akkor is csak az ige végén marad az *e*; pl. embert láttál-e meg? nem láttad-e meg őt? sat. Tehát a *Nem-e tehetne volna meg*, igaza van, csakugyan rossz; de a *Nem tehetne-e volna meg* is éppen olyan rossz; csupán ez a jó: nem tehetne volna-e meg?

35. l. „*Szólam* a phrasist akarja helyettesíteni a szólás, mondás, szójárá s helyett.” — Persze, hogy a szójárást (dialectus) bajos vele kifejezni; hanem, ha a phrasisnál kevesebb szólás-t, mondás-t jelöljük vele, bátran használhatjuk, ha különben képzése nem rossz. Mivel pedig az *am*, *em* teljes becsülettel képez igetökből főneveket, a *szólam*-ot csak annyi joga van Cs. L.-nak megrovogatnia, mint ezeket lenne: *folyam*, *huzam* (egy huzamban), vagy a régi *tetem* (Ének Pannonia megvételéről) a mostaninál (pl. holt tetem) sokkal általánosabb értelemben: „Az *tetemben* el-föltetének.”

Én azt gondolom, a *szólam* ugyan új szó; de minden új szó jogosult, ha 1-ör szükség van rá, 2-or képzése szabályos. Részemről a szükségesség nagyobb mértéke miatt a szabályosságból engedni is tudnék valamit. A szó kedvéért nem dobhatjuk el a gondolatot; pl. *eszély* igen finom, szükséges fogalmat jelöl, valamit az okosság és ravaszság között. E fogalomról nem mondhatunk le; pedig jegye, az *eszély* rossz képzetű, a mennyiben az *ály*, *ély* csak igékhez járulhatna.

Ellenben az új szót képzetének szabályossága egyedül soha sem igazolhatja; pl. a *szólam*-ot használhatjuk, mert a phrasis idegen; de a *földész* nem kell, mert ámbár éppen oly jó alkatú mint a *kertész* vagy *kanász*, de ott van az értelmesebb földmíves; a *schustert* nem azért nevetjük ki, mikor *czipész*-nek nevezi magát, mintha rossz szót faragott volna, hanem mivel csupa affectatióból megvetette a régi becsületes *vargá*-t.

36. l. *Rejtélyes*-t a *tökélyes*-sel egy füst alatt kárhoztatja pokolra. Holott a *rejtély*, a mint már láttuk is, kifogástalan szó. Töve a rendes *rejt* ige; hanem *tökély* az már más, mert *tök* ige nincs.

Az *észleges*-t megróván s helyébe *észszerű*-t ajánlván, utána veti: „A *leg* képző ugyanis nem járulhat főnévhez, hanem melléknemekhez vagy részesülőkhöz”.

Mindjárt kész egy-egy törvénynyel, a minek se eleje, se veleje. Az ilyen oraculumszerű arrogancia, s a derűre-borúrávaló támadás minden ellen tökéletes bizalmatlanságot és confusiót szül a jó közönségben!

A *leg* „főnevekhez nem járulhat“; pl. aránylag, viszonylag, képleg, sat. Vagy ezek mind kiírtandók az *észleg*-gel és *észleges*-sel együtt? Régi szó a *haslag*, újabb az *előleg*, *utólag*, *párlag*, *asztallag* sat. főnévből vagy névutóból, némileg névmásból. Nincs tehát mit csodálkoznunk, hogy az *észleges* ellen annyira kardoskodik, midőn emez (észleges) következményekről nincs tudomása.

37. l. „*Költész, szobrász, festész*“. Mind egy mozsárba veti, hogy egyszerre minden magyaros művészettel elbánjon. Azt mondja: „Ezen szóknak a magyaros nyelvben nincs helyük.“

Ismét szerencsétlen félreértés az *ász, ész* képzővel, a mely főnevet csak főnévből alkothat; tehát *szobrász* épen olyan jó, mint *kertész, erdész, kanász, vadász és tyukász v. bánász*; csupán a *költész*-t és *festész*-t lehetett volna megöröni, természetesen egyetemben mind azon nevekkal, melyeket az *ász, ész* igetöből csináltak; pl. *írász, építész* s a még meg is csonkított *ítész* sat. sat. „Mit is akar az a szobrász jelenteni? Nemde szoborcsinálót? Az *ász ész* képző azonban ennek kifejezésére helytelen, mert hisz akkor *halász, vadász, kertész* annyit jelentene, mint halat, vadat, kertet csináló.“ Hát a *kertész* nem csinál kertet? Vagy hogy érti Cs. L. a csinálást? A kis katekizmus szerint: „Teremteni annyit tesz, mint semmiből valamit kihozni“?! Az *ász, ész* mint főnév-képző jelent olyan személyt, a kinek a tö által jelelt tárgygyal valami dolga van, pl. *kertésznek* a kerttel, *erdésznek* az erdővel, az újabb utásznak az úttal, *hidásznak* a hiddal, *szobrásznak* a szoborral! Ez a törvény! A törvény általánosságát önkényűleg megszorítani annyi, mint azt elrontani.

38. l. „Poharamat ürítem X. *egészségéért*. A magyar ember poharat ürít vagy áldomást iszik valakinek *egészségéért*, nem pedig *egészségéért*.“

Tehát Vörösmarty sem volt magyar s nem is a magyarról énekelte:

Nagyot iszik a *hazáért*, s felsívít,
Bárcsak egyszer tenne is már valamit!

Ezután így mondjuk: „Egy pohár bor a *hazára* meg nem árt!“ nem pedig: a *hazáért*!

Épen ellenkezőleg Cs. L. állításával. A magyar ember a mint él-hal a jó borért, úgy iszsza azt *szegényért, boldogért*. Legfőlebb a pozsonyi magyar ember iszik auf das wohlsein.

42. l. *Viseltetik* h. *viselődik*-et ajánl; mert, úgymond, *viseltetik* míveltető! Tehát ezen magas, bölcs rendelet szerint

egyetlen egy vékony hangú ígét se merjünk a szenvedő forma egyes számú harmadik személyében használni, mert itt valamennyi betűről betűre olyan, mint a mivellettő a többes számú harmadik személyben a tárgyas ragozás mellett; pl. kerestetik: er wird gesucht, és: sie lassen ihn suchen; megveretik: er wird geschlagen, és: sie lassen ihn schlagen, sat. A phrasis azonban: „rokonszenvvvel viseltetik, a ruha viseltetik“ valóban rossz; csakhogy annak nem a magyar igeragozás az oka, hanem az idegen észjárás a mondatszerkesztésben.

47. 1. A *tényálladék*-ot rója meg. Új szó; de a vele jelölt jogi fogalmat alig fedezi a „tény állása“, sőt a „megállapított tény“ sem. Szerkezete éppen olyan jó mint ezeké: *menedék, üledék, ivadék, nemzedék, söpredék* sat.

A 170 tételből az idézteken kívül még akárhányszor férne szó egy vagy más tekintetben; de legtöbb mégis fején találja a szeget.

Jobb lett volna a Nyelvőr, vagy Gyergyai fejtegetései közül az érdekesebbeket minden változtatás nélkül közleni; mert az legsajnosabb ebben a füzetben, hogy félreértéseivel, alaptalan ráfogásaival a nyelvtisztogatás hitelét rontja. Pedig kétség kívül más, jobb szándéka volt. De hogy a jó szándék magában véve nem mindenkor elégséges, azt úgy gondolom, a fönnebbiek után Csákány Laczi maga is elhiszi.

BABICS KÁLMÁN.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Czimborástárs; csak az irgalmasság szimborastársok az szegén halottaknak Ér. 610.

czímer (titulus) M. 210; ez nevezet avagy czímer Dm. 195; atytyának neve a czimerben nincsen B. 275; az erek országának czimőre (diadema regni tui) Ér. 38.

czímerlet; ő igéjének czímerlete (titulus causae eius) M. 104. B. 178.

czimpa (torto naso?) J. 108.

czimterem (eremitorium) Fl. 104.

czipellős (calceamentum) J. 31.

Czuczsa (lancea) J. 696. Ér. 142. 404. 449.

czudar (vezetéknev) Ér. 633.

csajva (bruchus) B. 203; megmar tégedet ment csajva (devorabit te ut bruchus.) B. 263.

csak (saltem) Fl. 79. — csak egyse (ne unus quidem) J. 22.

család (háznép) J. 299; családos ember (homo paterfamilias) Ér. 128. 130. családus ember Ér. 7.

csalárd (insidiator) J. 599, (mendax) 656, (seductor) 449; csalárd malaszt Cs. 321; csalárd bölcsesség Ér. 550.

csalárkodik (decipit) J. 344. Cs. 397.

csalárdságot (decepto-rius) Fl. 20. Ér. 158

csalárdságost (fraudenter v. ö. a mai „örömetest” régebben: örömetest) B. 164.

csalatkozik; valami módon megcsalatkoznék Dl. 9; megcsalatkozta mert nem tudta azt Vg. 92; megcsalatkozik (= eltéved az úton) Ér. 512; megcsalalkozik (decipitur) J. 209.

csalatság: csalatás Év. 365.

csaló; ő nyelvek csalo ő szájokban (lingua eorum fraudulenta in ore eorum) B. 254.

csapás (plaga) B. 92; Év. 344. csappás (alapa) Fl. 30. J. 261.

csapásosság: csapás J. 309.

császárlat: uralkodás; császárlattyának tizenötöd esztendejében. M. 112.

csatorna (cisterna) B. 24.

— csatorna kút (cisterna) J. 216.

csattogás (tonitru) J. 25. 909.

cselekedik (committit aliquid) Jrd. 44; erőssen dolgot cselekedik. Ér. 641.

cselekedés (opus, factum) J. 272; alázatosságnak cselekedésére (ad humilitatem exercendam) Fl. 117.

cselekedtetett (exercitatus) Fl. 110.

csendesz; (csendeszen (silentio) M. 194.

megcsendesedik szólni (silet) J. 242.

csendeszt; megcsendesztette volna a Saduceosokat (silentium imposuisset Sadduceis) M. 55.

csendesség; csendessé-
gemnek napiban (in diebus silentii mei) B. 79; csendességgel (silentio) B. 75; parancsola csendességet (iussit silentium) B. 38; csendességben (in silentio) B. 37. 228; őrizvén az éjnek csendességéth ő barmok teleth (custodientes vigilas noctis super gregem suum) Ér. 111.

csengetű (tinnabulum ma: csengettyű) J. 42. 65.

csengő czimbalom (cymbalum tinniens) Ér. 96.

csepeggek teneked bort (stilabo tibi vinum) B. 249.

cseppenet (csepp, gutta) Év. 103; cseppenet a fűre (stillae super herbam) B. 253. Év. 588. M. 162. Cs. 180. 403. Tn. 14.

csepöllyes (?); az oltárra ne járulj szolgálni ha csepol'ees leend J. 108.

cserdelj (puls) Fl. 14.

csikorgat; en csikorgatott rejátok (ego stridebo subter vos) B. 218.

csikorgattat; valahol ötet ragadanga le ejti ötet, ... es fogaival csikorgattattya (ubicunque eum apprehenderit allidit eum, ... et stridet dentibus) M. 89.

csillagus égh Ér. 560.

csillagó arany Ér. 511.

csipkebokról (de rubo) M. 122.

csír: csűr, (horreum) J. 256.

csiszol; ha megmostak meg csiszoltak kezeket. Dm. 157.

csittenet; szent atya vete neki csittenetett (S. pater imposed ei silentium) Fl. 135; vete csittehenetett (sic) (imperavit silentium) Fl. 136.

csodatétel; nem hisznek ennekem minden csoda tételeme (quousque non credent mihi in omnibus signis) J. 148. (portentum) J. 252.

csudálatosság (admiratio) Fl. 45.

csudálatost (mirabiliter) Fl. 140.

csodálkodának mindnyájan Ér. 63. 345. Vg. 69/2. 71. 72/2 M. 26. 27. 43. T. 373. B. 19 igen csodálkozám ez papnak ő tulajdonságát (sic) és ő ékességét Dm. 327.

csonkabonka Ér. 468. 514.

csont-áll (maxilla, mandilla) J. 342.

csök-; látangyák az pokol

helt megtagadván avagy megcsökvén (viderit speciem leprae humiliorem cute et carne reliqua) J. 97.

cserget (pulsat) Fl. 14; cserget vala az kapura (sonuit ad portam) Fl. 141.

csergeteg: patak forrás; egy kisdud csergeteg Ér. 579; leszálla egy napon a csergetegnek vizében Dl. 10; csergeteg (rivus) B. 210. Dm. 120. Év. 912.

csetertek (dies Jovis) Fl. 65.

csövelkedik: kapaszkodik; az egerek két első lábokkal az polcz felé csövelködnek Cs. 589.

csúcса: lándzsa; ő csucsájáért Tn. 27; vitéznek csucsája oldalán mély sebet nita Tn. 13. Év. 286.

csúf (főnév) Vg. 95. Ér. 95. Th. 24. J. 860.

csúfol; megcs. = csúffá tesz, rászed Ér. 550, és még sok helyen.

csupa; csak csupa halál (sola mors) B. 3; csak csupa papok (soli sacerdotes) M. 35.

csüg (egy g-vel) Ér. 77. 118. Év. 126. M. 55.

VOZÁRI GYULA.

IKER SZÓK.

cziczurkám - maczurkám Ny. IV. 179.

csajba-bajba: görbe, csajka-bajka Ny. III. 89.

csint-csont: „Füzeték 22 krajczárt éty kis pörköttér, hát elejbém hoznak csintet-csontot; az gondóják: az ember hoty kutya.“ (Veszpr.)

csippényi-csupponyi: apránként venni, adni Ny. III. 141.

csöngető-pöngető Ny. IV. 381. (IV. 270. 14. s. al. olv. cseng-peng.)

gyim-gyöm ember: vézna Ny. IV. 177.

hével-lével: sietve, lelkesedve Ny. III. 233.

hilitt-holott: itt-ott. Ny. IV. 174.

iczim-piczi Ny. III. 559.

íszett-víszett a lelke: nyugtalankadott, vágyott. Ny. IV. 372.

itkes-bötkös (v. ö. betyke Ny. IV. 366. 12. s. al.): bütykös, csomós Ny. IV. 282.

kehel-kahol Arany II. 474.

kipeg-kopog: kopog. „Hát az öreguritben kipeg-kopog?“ (= tipég-topog. Veszpr.)

löttyönfütty: táncz. Ny. IV. 33. V. ö. III. 80.

pidilit pad alatt. Ny. IV. 185.

suttog-buttog: v. ö. sűg-

bűg. Bret Harte, ford. Belényesi.

szitykés-szutykos. Ny. IV. 182.

tág-bág. Ny. IV. 121.

tákom-bákom. U. o.

tángál-bángál; étángáták-bángáták Ny. IV. 275.

tész-vész. „Még tétt-vétt valamit (dolgozott egyet-mást) a konyhán.“ Ny. IV. 37.

vészt-pusztára beszél: végtelenül, hiába. Ny. IV. 175.

vicczit-vacczát hánynya. Pázm. Ny. IV. 168.

vik-vok: hápahupás tér. Ny. IV. 168.

zir-zar idő: „talán zuzmálás idő“ Ny. IV. 275.

SIMONYI ZSIGMOND.

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Bekel IV. 316. és bekelkedik u. o. Ha jól emlékszem: máshol ugyanazon jelentéssel egyenesen (lábához) békélni békéllen van írva (tehát nem lehetne be-k-el-re gondolni).

Tyukmarátott „tojás rántva“ IV. 328. nagyon valószínű, hogy tyukmonyrátott-ból rövidült el; az orrhang elveszett, mint számos más esetben, pl. kiszörít Ny. II. 44. = kényszerít; kételen Ny. Közl. III. 5. = kénytelen; Domokos e h. Damankos; mindoha Tsz. = mindenha; soha e h. sonha, somha; taplom Vadr. (szót. tamlom sz. a.) stb.

SIMONYI ZSIGMOND.

Kell, hogy —.

A „Nyelvőr“ IV. kötet. 319. lapján ezt olvasom: „kereszt-szegre hagytam hogy menjen“ ép oly kevésbé germanismus, mint a következők: „Papirost mondtam hogy hozzá.“ stb.

Magam is azt tartom, hogy az effélék nem germanismuskok; de merem állítani, hogy nem is magyarizmusok.

Mióta csak megismertem ezt az erdélyies mondatszerkezetet, folyvást gyanakodom rá, és csak alkalomra vártam, hogy ide vonatkozó vélekedésemet elmondjam.

Én ugyanis azt hiszem, hogy fején találom a szegyet, ha a szóban levő mondat szerkezetet gallicizmusnak bélyegezem.

Megengedem, hogy állításom nem csak új, hanem merész is; de azért határozottan állok mellette, s azonnal meg is kísérem, okaimat eléadni; mert a dolog minden esetre olyan, hogy teljes mértékben érdemes vagy általam, vagy más által tisztába hozatnia.

A tárgyalt mondat szerkezet, mint már érintém, erdélyi származású. Ott keletkezett az, a hol a magyar nyelv réges-régtől fogva nagyon ki volt és ki van téve egy részről az oláh, más részről pedig a művelt társaságokban maig is nagyon otthonos francia nyelv hatásának, s így mi sem természetesebb, mint hogy az erdélyi magyarok nem egy szót és szókapcsolatot kölcsönözhetnek, sőt kölcsönöztek is az említett két nyelvből. Különösen szembe ötlik e kölcsönzés a többek között az oly mondat szerkezeteken, melyek a kényszerűség és szükségesség kifejezőiül szolgálnak.

Oláhul, sajnálom, nem tudok; s így az oláh mondatokra csak hallomás után hivatkozhatom; de annál inkább kezem ügyébe esik, hogy francia és magyar mondatokat mérjek össze. Mielőtt azonban ezt tenném, megjegyzem, hogy a „Nyr.”-ből vett két mondatot inkább csak alkalmi tárgyul tekintem, hogy azok révén főleg a *falloir* és *devoir* igék hatása alatt készült *kell* *hog*y-os erdélyi mondatok idegenszerűségét kimutassam, noha az idéztem első mondatot sem veszem ki a gallicizmus vádjá alól. Feljogosít erre a „hagytam” állítmány, mely a fentebbi szerkezetben sem „engedtem”, sem „rendeltem” értelemben nem állhat jól magyarul.

A zavaró kétértelműség azonnal eltűnik, ha az illető mondatot francziára fordítjuk. Tehát: Keresztszegre hagytam hogy menjen = C'est à Keresztszeg, où je lui ai ordonné d'aller, vagy où je l'ai fait aller.

A szerkezetbeli hasonlóság már ez egy példából is eléggé kitűnik; de még világosabb a kapta azonossága, ha a *kell* *hog*y-os mondatokat tekintjük. Pl. Où faut-il qu'il aille? Hová kell, hogy menjen? — Que faut-il qu'ils achettent? Mit kell, hogy ők vegyenek — Que devons-nous faire? Mit kell, hogy tegyünk?

Példának ennyi is elég. Épen azért hadd tegyek még egy utolsó megjegyzést a magyar mondatban szempontjából is.

Lépten, nyomon látjuk, tapasztaljuk, hogy a magyar összetett mondatok a mily gyakran, ép oly könnyen eltűrik, hogy a mellékmondat a fő-, vagy a főmondat a mellékmondat közepébe ékelődjék. Pl.

„A dal, mit így teremtetted,
Egy nemzeti hallelujah“. Arany.

E levelet, nem tagadom, én írtam.

De az tösgyökeres magyar mondatban nem történik, hogy egyik mondat a másikba dobja át akár tagjait, akár kötő szóját. Lehet a mi mondat szerkezetünk akármilyen szövevényes; de benne a különböző természetű mondatok mindig oly világosan külön válnak, mint a víz és olaj. Vagy *incisum*, vagy *magyartalanság* az egész szerkezeti szövevény. *Tertium non datur!* Igaz ugyan, hogy a *kell hogy*-os mondatok is közbezáró és közbezárt szakaszokból állnak; mert pl. ez az erdélyies mondat: „Ezt a könyvet el — kell — hogy olvassam“ úgy elemzendő, hogy a „kell“ főmondat, a többi pedig alanyi mellékmondat, s ennyiben e példa ellenem bizonyít. Csakhogy a dolog igazában úgy áll, hogy az oly mellékmondat, mely a főmondatot közbezárja, a kötő szóját ritka kivétellel elveszti; azt meg a magyar mondat szerkezet teljességgel meg nem engedi, hogy a közbezárt mondat a közbezáró mondat állítmányi igéjét úgy messe, hogy az igekötő elébe, maga az ige pedig utána essék. Én száz meg száz mondatot megvizsgáltam s legalább 20—25 megye szójárását megfigyeltem, de tételemmel ellenkező mondat szerkezetre csak Erdélyben találtam. Ennélfogva a fentebbi mondat helyesen így szerkesztendő: „Ezt a könyvet el kell olvasnom“, vagy pedig így: „Kell, hogy ezt a könyvet elolvassam“.

Mindezek után, azt hiszem, joggal ajánlhatom, hogy a megrottam mondat szerkezetet se az irodalom, se a közbeszéd ne ápolja, mert a mellett, hogy sem nem jó, sem nem szép, szükség sincs rá.

KIRÁLY PÁL.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Lóderő, vonzkör, távcső. Örök béke 4. k. 51. 52. 65. Alig tíz lapon három megcsontkított bénája a szófaragó neológiának tanúbizonyságául annak, hogy ezek a rosszúl képzett tudományos műszavak is milyen szépen befészkelik magukat szépirodalmunkba, s innen egy nagy író tekintélye által az olvasottabbak közbeszédébe is. S aztán megérjük, hogy az e téren tudatlan megszokás még küzd mellettük — a mint csakugyan teszi is — mint nyelvünk gyönyörű virágai mellett. Virágok bizony, hanem afféle gyönyörűség és mákvirágok! De a nyelvünk ügye iránt igazán érdeklődők örömmel vehetik tudomásul, hogy míg a nyelvészetel rokonabb szépirodalom (legalább részben) szunyókál s veszi a nyelvet, a mint van, addig azon szaktudományi körök, melyek-

nek kebelében napvilágot láttak az itt felhozott korcsfélék, egyre ébredeznek a nyelv érdeke iránt, s szóban mint írásban a jobban alkotott szavakat kezdik használni. Nem rég hallottam egy kitűnő természettudósnak szájából a lendítő erőt a *lóderő* helyett; a ki bizonyosan vonzó kört mond a *vonzkör*, s látócsövet a *távcső* helyett.

Reményilem, megbocsát szerkesztő úr, ha itt egy kissé kitérek. Az a megszokás, mire fentebb célloztam, mostanában igen sokszor békétlenkedik azért a sok részesülői összetételért, mely — mint mondják — *ó ő* végzetű szavakkal árasztja el nyelvünket. Hát ahhoz még mit mondana hiányos tudomása mellett is békétlenkedő uram, ha ilyest olvasna: „Elküldtem a négy hordó bort, az ajándékborok mindenikéből egy-egy palaczkkal töltöttem látó pohárnak”? Bizonyára még szörnyűbben békétlenkednék nyelvünk eléktelenítésén, melybe némelyek nem csak a látócsövet, hanem a látópoharat is bele akarják erőszakolni. Már csak megsugom békétlenkedő uramnak, hogy ezt a látópoharat (itt = kóstoló, kóstolóbor) már a XVI. századbeli magyarok használták (l. Szalay, Négy száz magyar levél 258. l.), kik nem ijedtek vissza az *ó ő* végzettől, a hol azt a nyelv természete megkivánta, s a kik nem álltak rá oly könnyen mint a maiak, hogy a magyar nyelv idegen mintákba erőszakoltassék, s megcsonkított szódirib-darabok tárházává legyen.

Madárlát. „Ha az utazó végig utazta a várost, felszáll egy aerodromonban s megtekinti azt *madárlát*-ból”. Egy regényből. Bizonyosan *vo gel per spectiv*-et gondolt az író, s nem lévén rendelkezésére magyar kifejezés, kénytelen volt ez újat gyártani. Helyesen-e, az nem kérdés. A fülnek hangzik valahogy, hisz némileg hasonlít a népies madárlátta kifejezéshez. De a ki lát a nyelvben, az másként ítél. Mindjárt belátja, hogy itt a *lát* névnek van használva, holott az nyelvünkben csak ígető. Mert az, hogy a kalmárnyelvben legújabban ilyet is csináltak: *látra* = auf sicht, előtte nem sokat nyom a latban; valamint az sem, hogy a csonkító nyelvújítás az ilyenekben: *látszer*, *látideg* sat. némileg névi szerepre erőszakolta a részesülő *ó*-jától megfosztott ígetőt. Az sem nyom továbbá előtte semmit, hogy a *madárlát* majdnem úgy hangzik, mint a *madárlátta*; mert a pusztá hangzás törvény alapja nem lehet, s szörnyen esetleges valami; aztán tudja, hogy itt a *látta* birtokragos múlt részesülőféle, s csak jelző lehet, de főnév nem, mint ezekben: *madárlátta* czipó, *istenteremtette* nyomorékja!

De erre a nagyon rosszul sült szóra nem is volt szükség. A perspective Ballaginak már 1854-i szótárában így van magya-

rítva: távlat. S ez nem is oly rossz szó, mint egyelőre gondolnók. *At, et* nemcsak ige-tökből képez főneveket, hanem helyhatározókból is. Példák rá: *környül-et* és *orczúl-at*. Amaz már M. A.-nél megvan, emezt Kresznerics említi Sándor István tekintélyére. Sok példa itt természetesen nem található, mert az ilyes helyhatározók (még pedig *ül, ül-vel* képzetek) száma is csekély. Egy ily szűk körű képzős módban minden esetre két példa is elégséges a nyelvtény megállapítására. Nem értek tehát egyet Sonnenfelddel, ki a Ny. IV. 60. lapján azt írta, hogy „az ilyen mint *távlat* semmi szín alatt sem helyeselhető”. Én pedig azt állítom, hogy a *távlat* ellen nem lehet kifogásunk; mert a *távlat* ép úgy viszonylik a *távol-hoz*, mint a *környület* és *orczulat* a *környül* és *orczúl-hoz*. Ha már a *távlat* megáll: akkor a *vogel perspective-re* fölösleges volt új kifejezést keresni. Megvan, s a *madárlát-nál* minden esetre sokkal jobb a *madártávlat*.

Hogy a *távol o*-ját mért hagyták ki a *távlat-ból*, nem lehet megfejteni. Bizonyosan, hogy a szó rövidebb legyen. Visszaállítva tehát a *távol-t* valódi jogaiba, *távolat* lesz az egész-séges szó.

Még csak a föntebb említett kalmárnyelvi *lát-ról*, meg a törvényszéki *láttelelet-ről* (*visum repertum*) kell megjegyeznem, hogy itt sem volt szükség névül használni az ige-t, még akkor sem, ha a „szükség törvényt ront” elve a nyelvben is érvényes volna, mert *látat visus, visum, apparentia* sat. értelemben Pázmánynál és Zrinyinél is előfordúl, mint ezt Kresznerics azon szó alatt fölemlíti.

KOMÁROMY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Sárközi sajátságok.

Tolna megye vidékei s tájbeszédei közt nevezetes a Sárköz, melynek lakóit Anonymus szerint Ete kún hadnagy telepíté ide, kiről egy, a tatárok által 1597-ben elpusztított falu, ma pusztá, neveztetik. Sárköz lakói a megye többi magyar lakótól elütő, a baranya-ormánságiakkal rokon ily tájbeszéddel élnek: „A gyermekcsének tarisznyikájába könyerkét töttem, hogy hagyomikával önné mőg. Hogy a fenyé csömcsögesse, rágcsigájja mőg a kiê kêê hurkikáját. Tikmonybul sosê lösz sé szilid, sé vad tóka (rucza).“

Egyes szók: *Pecsönye*: szalonna; a mi másutt *pecsenye*, itt: sült hús. *Bibor*: fehér fátjol. *Tekerődzni*: az új asszonyt biborral felékesíteni; innen: *tekerődzős mő-*

nyecskike: új asszony. Pata k: sár. Hen deg: határhalom.
Hunka: dülbő-hancsik. Itt is megvan az ormánsági: tud i, lá t i,
hall i, ögy ö m sat.

A tolna-sárközi négy falu neve: Decs, Öcsény, Alsó-Nyék, Pilis, mind reformátusok. Ötödikül idejárul Bába ref. lakossága; a katolikusok újabb telepeseek. Sajnos, hogy az ősmagyar faj, nem hogy szaporodóban, de kifogyóban van az egy gyerekű házasság miatt, épen úgy, mint az Ormánságban. A „Tolnamegyei Közlöny“ egy ízben (1873. 3. sz.) a gyermeksikasztások miatt meg is rótta a sárközi asszonyokat. A nevezett öt faluban, kivált A.-Nyéken, a régi családok már mind kihaltak az egy Nevendős-ön kívül. A ház- s földörökös leányhoz más kálvinista falukból házasiának be legényeket. A mellett a szorgalom sem dicséretes oldala e népnek. A birói eladásra került földeket a közel falusi németek veszik meg.

HÖKE LAJOS.

Szólásmódok.

Sopron megyeiek.

Imádkozik, csak az a kár, hogy az Istent nagyon tüzesen emlégeti. (Káromkodó emberre mondják.)

Ennye, hogy a zanyád agyon né rugdaljon.

Ném vít a szégín a légynek sé.

Jó sotus tiszta jutott mámma belém (édes lével felöntött tészta).

Attul ugyan éhetik kê, ihatik kê, áhatik kê: békével lehet tôle.

Elébb-odább bion kiétte a lúhert a bóha.

Gegényefábo lehhamarébb beüt az istennyila.

Én is êmiék kièddel (az ié, iè diphtongusok).

Asztatot még léhet mondanyi, csak kárumkonnyi nem szabad. (Annak mondják, ki istentelen módra káromkodik.)

Csak a kamatbul íl, a deríkpínze (tőkéje) még mim mégvan.

Foga van a napnak. (Téli hideg ragyogó napra mondják.)

Ollan élésen fuj a szél, mint a bérétva.

Hégyette mêt é: fölötte ment el.

Maj kalácsnak mondod té még a ganczát is (hajdinából készített morzsás étel: stercz).

Föltápáskottál valahâ? (valahára).

Étt a köcsög é! : itt a tejesfazék.

Há viszéd asztatot a pohárt? (Minden kis fazéket pohárnak mondanak).

Évégeszte egy ültő heliben.

TÓTH JÓZSEF.

Debreczeniek.

A jászol jár a tehén után.

Ha marad, gazdának, ha döglük, kutyának (malaczra mondják).

Maj megmosom a fejit, vagy: majd megtiszteltem érte: megdorgálom.

Sok hejt behúzták mán ű utánna az ajtót (sok helyen nem szívesen látják, mert rossz ember).

Úgy rákiátott, aszt se tutta, mék lábára ájjon.

A más (múlt) héten.

A jó pap is hőttag tanúl, mégis ostobán hal meg.

A föld lefekszik és felkél (lelohad és felemelkedik).

Minden jólakásnak meg kell adni az árát.

Elejtetted a vaskót (tréfából mondják, mikor valaki az ebéd végére érkezett s eledel nem maradt).

Nagy vírrel-bottal: nagy nehezen.

Piros, mint a cseppentett tökmag.

Mindenbe fakanál: kotnyeles: mindenbe beleavattyá magát.

Ordít, mint a fába esett fíreg.

Úgy áll a szája, mint a kinek dinynye föld nem jutott.

Elverték, mint a két fenekű dobót.

VOZÁRI GYULA.

Fejér megyeiek.

Búsul mint a cigán Szemmihál napján (rossz kedve van, közeledik már a tél).

Égy kényérén léket akárki fiával (békés, jámbor emberre szokták mondani).

Mégsimogatták a háti bőrt (elverték).

Mégrakták a farát (hasonló az előbbihez).

Úgyan fejire monták a birák (elítélték).

Vármégye köccségin temették el (a börtönben elhaltak, vagy felakasztottakra szokták mondani).

Inog, binog mint a faszég (határozatlan jellemű emberre szokták mondani).

Éb sógor, kutya koma.

Sok fának fírges a gyümöcse.

Fris mint az ólom madár (rest, tunya emberekre mondják).

Kemény mint a tehén ganyé.

Jól aggya a kanta (bőven telik valamiből).

Létért az országutról (azaz letért az igaz útról, eltért az igazságtól).

Kajla mint az eke szarva.

Jó halászat esik a zavarosba.

Lajha lépésű ember (rest, aluszékony ember).

BÉLER JENŐ.

Párbeszédek.

— Vótájé lakodalomba Miska? — Vótam bizon. — Osztán kaptájé kalácsot? — Nem kaptam bizén, haném a Jancsi kicsibe mútt, hogy nem kapott.

— Vót kentöké Sárijékná lakodalomba? — Lönni csak vótunk, má ugy egész pereputyostú; osztáng elegyöst ugyancsak kitöttük a számot. — Hát osztáng vóté elég tüstösség? — Tüstösség ide, tüstösség oda, bizon nem ügön hederítöttek ránk; utójárá is szömibe akattunk a zörömapának, íj jutottunk ék kis tüstösségghön; haném hát az embörséggê nagyon csinyná borotvákoztak. — Abbizon nem ügön jó sor vót. — Ojan sor vót biz a, hogy hát avvá vótak, ha gyüttök lösztök, ha hosztok ösztök; enynyibü át a dolog; az embörség mögéntelen a kuczkbóba maratt; a szürösöknek (hivatlan vedégek) pejig hamarosan kiatták a zódalast a vendégekésérövel (bottal); az igazi vendégöknek is mögföszték éfél után a kitoló kását. Nem vót osztáng mást métt tönni, öszszeszöztük a czeleczulát, hát bizon haza czihelöttünk; üssön bele a kü a zijen lakodalomba. — Mán csak én is csinyátam a zöd farsangon lakodalmat, itt vót a zegész határ ijafija, hanem tudom isten, nem hányhati sönki a szömömre, hogy né lött vóna nálunk tüstösség is, mög embörség is; még a legutolsó szürös is kivetötte a drágát, ugy án. Haj bátya, ugy van a, hogy Sárijék csak szömmê tartik a vendégöt, mint Bali András a zártány malaczo. (Kukoricza-szem helyett saját szemével.)

(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

Babonák.

1. Az eczetet zárt helyen kell tartani, nehogy cseléd vagy bárki meglopja; mert menthetetlenül elromlik.

2. Hasonlóképen elromolhat, ha belöle az ember napszállta után kölcsön ad; azért az oly kölcsönzéstől tartózkodni kell.

3. Midőn sem beesteledik, tejet nem kell kiadni a háztól sem pénzért, sem ingyen, mert a tehén véres tejet fog adni. Ha azonban már ki nem lehet kerülni, a kiadott tejbe egy csipetnyi sót kell vetni, így a bajnak eleje lesz véve.

4. Az új korsóból férfinak kell először inni, hogy benne a víz állandóan jó legyen.

5. Gyúlkültetéskor a tojasokat férfinak kell a tyúk alá rakni, vagy legalább férfikalapból, hogy kikeljenek.

6. Ha hétfőn reggel pénzt hoznak, egész héten hozni fognak; ha kérnek, kérni fognak.

7. Ha hétfőn reggel először férfi jő a házhoz, az egész hét szerencsés lesz; ha nő szerencsétlen.

8. Midőn az ember valami fontos ügyben házából kilép, figyeljen rá, ki jön vele szembe. Ha férfi, szerencsés lesz, különösen, ha e férfi zsidó; ha nő, szerencsétlen.

9. Ha utazásunk közben előttünk nyúl ugrik fel vagy szalad el az úton keresztül, szerencsétlenség történik.

10. Ha városba vagy faluba nyúl szalad be, ott rövid időn tűz lesz.

11. Midőn a kigyók többen egy rakásban a napon sütkeznek, gyémántot fújnak.

12. Ha a macska ide s tova szaladozik, szél lesz.

(Tállya.)

MAKLÁRI PAPP MIKLÓS.

Adomák.

A dörzsi (dérzsi) szolgáló.

Émőnt szógálni égy dözszi léány. Kérdik tőle: Hová való hugom aszszon? Feleli: Dözszi. — Mi a neve? — Pözszi (Pérzsi, Érzi). — Hová mönyön? — Szógálni. — Mit kér esztendőre? — Égy szoknyát ránczostól, két ingöt, két ingajjat gallérostól, égy csidmát talpastól. Osztág önni a mennyi kell.

(Udvarhelyszék.)

KRIZA JÁNOS.

Népmesék.

A négy testvér.

Hun vôt, hun ném vôt, vôt a világon écczér égy embernek ngy fia. Nagyon furcsa mestérségük vôt ezeknek; mert az első égvizsgáló, a második zshivány, a harmadik vadász, a negyedik még szabó vôt. Mikor má úgy félig-meddig fűcsöpöröttek, émen-tek világgá szeréncsét próbâni. De vôt annyi eszük, hogy égyütt marattak. Mikor mind megtanûta má kiki a maga mestérségit, haza felé vették az utat. Mégmondták az apjuknak, hogy mi mindént láttak, tanûtak, tapasztâtak.

— No majd meglátom, mélyitek tanût legtöbbit, monta nekik az apjuk. Én tudom, hogy itt közeli-be van égy szarka-fiszék, csakhogy mélyik helyén, aszt már nem tudom. Próbâjátok még rajta, mit tuttok.

Mindnyájan níztek, kutattak, de bizony égyik sé látta még, csak az égvizsgáló.

— No apám, én megalâtam, ahun van ni.

— Ha té megalâtad, én bizony nem hagyom ott. Törík szakad, annak az enyimnek köll lenni.

Eszt a zshivány monta. Ném nyugodott addig, míg é nem

lopta. Gyün ám haza felé nagy bötykösen (kényesen) éppen akkor, mikor a testvirgyei kinn vôtak a ház előtt.

— Ha már így áll a dolog, azzâ ugyan tovább ném gyűsz, mongya a vadász. Azzâ puff, kilütte a kezibű, úgy hogy a zshiványnak sémmit baja se lett.

— De hát mit írtetek vele, mongyátok, most már aszt nekem köll mégcsínâni.

Eszt a szabó monta. Ezzê tüt, czérnát vëtt elö, olyan szipën összevarrta a físzkét, hogy még se lácczott rajta, hogy már écczér szílyê vôt lüve. Mégdícsírte az apja mindéggyiket víghetetlen nagyon.

Node e sémmit. Némsokára szítibe beszítik a városba, a hun laktak, hogy a király lányát élopták. Aszt ígírte a király, a ki mégtuggya mondani, hogy hova vittik, annak oda aggya a lányát, még a fele birodalmát. A többek köszt a mi embereink is éméntek széréncsét próbâni. Soká bolyongtak össze-vissza a yilágba, osztán már éppen haza akartak menni, hogy ném taláták, hát akkor láttya ám még az égvizsgáló a királylányt égy rímisztő nagy sárkány ölibe. A sárkány még égy nagy-nagy tengér közepibe vôt.

— Most már nincs égyéb ténnivalónk, mongya a zshivány, mint hogy égy hajót kericsünk valahun, osztán oda ménnünk; a többi osztán az én dögöm lész.

Hajót kerítettek valahunnan. Mikor osztán fölűtek rá, égyenessen a sárkány felé tartottak. Mikor már közel vôtak hozzá, aszt monta a zshivány a királylánynek :

— Szíp királylány, mink té érted gyüttünk. Azért hát mindént úgy tigy, a mint mi parancsojjuk.

Hej, hogy mégörűt a királylány. Mindént úgy tett, a mint monták neki. Nagyon ügyes égy ember vôt a zshivány, hát élopta. Az igaz, hogy a sárkány akkor éppen alutt. Jó van ám, haném a sárkány fölíbrett, észrevette, hogy a lányt élopták tüle. Vesd é magad! Utánnuk röpűt. Eszt várta a mi vadászunk. Rá fogta a puskát. A többiek csak azon vëttik magukat észre, hogy puff. Léesett a sárkány mingyá, de éppen a hajóra, asztat még osztán egísszen szílyê törte. Mindnyájan a tengérbe estek. Jó van ám, de ott vôt a szabó is. Hamarjába czérnát huzott a tübe, ékezdett varrni, hát némsokára mégin a hajón vôtak; mer bizony ném sok idő têt el addig, míg a szabó az egész hajót összevarrta. Mintha csak egísszen új lett vóna. Széréncsésen kíúrtek a partra. Kiszátak osztán a hajóból, méntek, méndégetek a város felé, de út közbe már sokszor vörsönyögtek azon, hogy hát mélyiküké léssz a királylány, még a félbirodalom. Séhogysé tuttak még-

égyezni. Mikor osztán a királyhó írtek, annak emonták az egész dolog állását, hogy vôt, mikippen történt. A-sé tutta mégmondani, hogy hát melyik a legérdémesebbik. Összehíttá országa tudósait, hogy mongyák még azok. Hogy osztán azok mit montak, nem tudom, mer ném vôtam kösztük. Annyi bizonyos, hogy a melyik nyertes létt, az még most is boldogan íl, ha még ném hát.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Találós mesék.

Ki mént a ház az ablakon, benné maradt a gazdaasszony.

Hálló, mely halat fogott, a víz, a
h a l h á z a, kiment a hálló ablakain
Lónál nagyobb, számárnál alacsonyabb.

Nyerég a lovon.

Hegyén mégyén, nagyon mégyén,
Vasat vizén, de nem kovács,
Lyukba bújik, de nem bogár.

Puskagolyó.

Fa fazék, hús fedő,
Édd még, a ki benné fő.

Budár.

Mi terem mag nélkü?

A g o m b a.

Mikô van az egész falu égyg akaraton?

A m i k o a t e m p l o m b ó k i f e l é i n d ó.
Mít vész mindéggyik letelő (legelőször) a vásáron?

L él é k z e t é t.

Méllyik sóvaul nem sóznak soha?

A k o p o r s ó v a u l.

Méllyik fát nem rakják a tűzre?

A t r ê f á t.

Kinek lovát nem fogják soha sé hámba?

S z e n t M i h á l o v á t.

(Litke. Nográd m.)

BORBÁS VINCZE.

T á j s z ó k.**Z e m p l é n m e g y e i e k.**

A p á m u r a m : a t y a ; a n y á m -
a s s z o n y : a n y a .

b o c z o g : g ó l y a .

b a l a m u t a : b a j , h á z i v e s z e -
d e l e m .

b o g o l y : b a g o l y : b o g l y o c s -
k a : k i s b o r z o s .

b é k a s ó : f e h é r k a v i c s .

b o k r o s : n a g y o n e l e v e n ,
k i r ú g ó , i j e d ő s .

cs éléd: gyermek.	hac zuka: viselt ruha. „Hac zuka létt má a kénd ködmöne is.“
cs inál: csalán.	
cs üri - csavari ember: hazug.	halló: holló.
cs uszó: kigyó.	hellyő: kába.
czikus: malacz.	hincsimér, hincsellér: mérnök.
disztó: disznó.	„Mérnek a hincsimérék, Örülnek a zsellérék; Mos má né beszélj vélek, Gazdákkal se csérelnek.“
dődike: buzavirág. „Észém aszt a dődikeszín szemécské.“	hors: haris (madár.)
egyécske: ismeretes gazember.	hütöl: esküszik a törvény előtt.
égyő: egy.	iro mba: tarkás, kendérma-gos tyúk.
előhasú: először borjas tehén.	istenatta: szegény, nyomorúlt.
ér: ér (vena).	istenlova: számár.
füles: nyúl.	
gagó: szérvonó.	
gége lélék: tapasztalatlan leány, ifjú.	

PASZLA VSZKY SÁNDOR.

Nógrád megyeiek.

Bablona: gyapot.	madírka: madárka.
bacza: számadó juhász.	megent: ismét, megint.
bariska: báránka.	mek: megyek.
boncz: czomb.	gyere nálunk: gyere hoz-zánk.
bukseng: bukfencz.	oszt, oszteng, osztengat: azután.
csibiske: csibe.	pegy: pedig.
csitertek: csütörtök.	picsog: sirdogál.
csona, csonál: csalán.	póczika: polcz.
firtatni: vallatni.	riétlya: lajtorja.
girind: görény.	séfingál: sétifikál, sétálgat.
gölödiny: kukoricza-liszt-ből készült nagy gombóc, a népnek kedves eledele.	sunyi: alattomos.
görgő: henger.	szinke: kocsisín.
gyovonni: gyónni.	szoknying: alsószoknya, (szoknyaing)
az én igazomra: becsü-letemre.	térbetyül: térdel, térde-pel.
komra: kamara.	tópol: pótol.
kutács: kutató vas, melyet tűz körül használnak.	vakarcs: tésztavakarékból készült kis kenyér.
kinyalta, kicsipte magát: felcizfrálkodott.	

B. PONGRÁCZ EMIL.

Ö r s é g i e k.

A p r i t: hadar, gyorsan beszél.

b é r i velé: beéri.

b u g y a; a gyermekeknek bármi gyümölcs neve.

m é g e j t ü z i k: kiéhezik.
„Szérén mégejtüszték a lovaimak.“

m é g e j t: megrostál. „Szemetés a gabnám, hónap még-ejtem.“

e s e t: esés. „Ennek a viznek nincs jó esettyé, mét ez a malom csak alig lüktet.“ Esetnek mondják azonkívül, ha valami nem várt dolog adja elő magát.

e s e t l e n: idomtalan, ügyetlen.

e v e r i: elüzi pl. a betegséget, cselédet. „Everté minden vagyónát“ (elprédálta). „A marha egészen everté a lábát“ (olyan marhára, a mely összeköszörüli lábait s fölveri).

m é g e l ü z i pl. a gabnáját: a nagyjából kicsépele.

m é g k a p a c s k o d i k: megkapaszkodik.

r á k e z d: ráfog, rákölt. Ha fonni kezdenek, akkor is azt mondják: „Rákezdék az orsura.“

k i r m á l i s embér: kriminális.

f e l á b b o d o z: felgyógyul.

l e h i n c z ü l a szél, ha lassan fú; az ember, ha menés közben elfárad. „Úgy efárott, alig lehinczül.“

l é l é z g e t: lélegzet:

l o p o n c s u l: locskároz, lubicskol.

r a l y h á l: csintalankodik.

r é g u t a: újonczkatona.

r e h é g: pajkoskodik.

s ó d n i: sikamlani. „Esóttam a jégén. Lésódott az eleköttüm (előköttő), kitlányém.“

s ü r v i t: sokat és gyorsan beszél.

s z u n y á k u l: sundikál, böllogat.

t e k e r é g: nyugtalankodik, feszeleg, csintalankodik.

v i n y á r o z, l. ralyhál, rehég.
SÍPOS ESZTI.

H á r o m s z é k i e k.

A j a n g o t t a m m e g s z ó l i t a n i: nem volt bátorságom megszólítani.

a d ó z ó k ö n y v: steuerbuch.

b á c s: ki valamely község juhait, — rendszeren egy évre — kibérli, a község ugarain legelteti, feji és haszonbérül a gazdáknak minden fejős juh után bizonyos mennyiségű sajtot v. turót szolgáltat.

b a k ó s: a siró roszt gyermekket ijeszti ezzel hogy — ha nem hallgat — hát a bakós elviszi.

d é l i b a r á t o m: deliberatum, vagyis az egyházi törvényszéknek való perekben hozott ítélete.

e g y b e k e l: házasságra lép.

e g y b e t e t t é k a c s é p e t: társaságba állottak, szövetkeztek.

élleli: a kovács a használat által megtompult szántó vasat.

elvetekézik: a seb, mielőtt nagy terjedelmet vesz.

epség: épület.

filler: Führer, szakvezető.

guzsalyosba jár: leányokhoz jár.

kajtár: a mindent felkutató kandur vagy kutya.

lugzó: kád, melyben a szennyest lugozzák.

lankás: csak kissé lejtős vagy menedékes oldal.

lebedeg: nyeldeklő.

légej: faedény, melyben a munkások vizet visznek magukkal a mezőre.

NAGY LAJOS.

Táncszók.

A ki nem tészén most így,
Égye még azt a mírígy!
Így így, így így, így így így,
Égye még azt a mírígy!
Hibity hitty, hibity hitty.

Nekém te ne hunyoriccs,
Galambbúgos kapud nincs.
Csak égy csókot adok ma,
Hogy maraggyon rézserva.

(Erdővidék.)

Így így, így így, így így így,
Ide nézzén, ki írígy.

A kercsedi legínyek.
Málévágók szegínyek.

(Aranyos-szék.)

KRIZA JÁNOS.

Lakodalmi búcsúztató.

A leány kikérése az esküvő előtt sok tréfás czeremoniával történik. Főszereplő a vendégség részéről a kikérő, a család részéről a kiadó, ki a szüléknek és a menyasszonynak képviselője. „Lakodalmi állásba — a mint nekem egy székelly mondá — ojan embört tösznek sokszé kikérőnek, a kinek a szóbeli esze több, mint az eszebeli téheccsé, a mi mián osztán nem es tud feléni a kiadó fogós kérdéseire, s osztán sokat nyábáloznak (bajlódnak, vesződnék) a még kiagygyák a léját.” Pl. a kikérő megdicséri a menyasszonyt s azt kérdi: „Vajon búcsületős szószolló uram, tud-é ez a léján hét sing vászonbó két kendőző kendőt, égy takaró ruhát, s égy ingöt készíteni?” — „Igön!” — „No ha igön, hát magyarázza meg!” (Megfejtése az, hogy egy inget készít, annak a két ujjával lehet törülközni, elejét társára takaróul használhatja, s mégis ing.) Továbbá ajándékot is visznek, s azt így mutatják be: „Jándékot hozánk, eszt elég nevön ne vögyék (t. i. elégnek), csak jó nevön. Ha az isten élteti eszt a búcsülle-tős éfiút, szöbbekké fog szógálni.” — „Megbúsítanók násznagyr-am, pár vitézeivé, kérjük tisztős szállást rendőjjenek, mett mű teli erszénynyé vagyunk, s a mi országunkba (pl. Csík, Gyergyó-ország) tisztösön van a nép nevölve.” Aztán kihoznak a házból

egy sánta, majd egy öreg leányt sat, s mindre rámondják, hogy ők nem azért jöttek; végre a találós kérdések helyes megfejtése után, a kiadó elkezdi búcsúztatóját.

A menyasszonyhoz.

Csöndösség e háznak,
E ház gázdájának
És gazdasszonyának,
Ki virágot nevét
Másnak nem mágának.

Kévánatos vendég,
Csöndösséget kérök,
Lássátok-é mostan
Ez háztóó elmönyök.
Bócsuzni akarok,
Szivembe kesergök,
Keserves bócsuzást
Ijjen szókkâ töszök.

Vátozik az üdö,
Vátosztat münköt es,
Szöröncsés órák köszti
Van szöröncsétlen es.
Vátozik a nap es,
Vátozik a hód es,
Vátozandó leszön
Mán az én dógom es;
E herről más hejre
Kê mönnöm néköm es.

Mindönféle állat,
Párt keres magának;
Geliczék, galambok,
Mind mégpárosodnak;

Én es választottam,
S kerestem magamnak.
Ésöben bócsuzom,
S úgy indulok útnak.

Minthogy mán énnéköm
Bócsuzásom leszön,
Azétt gyöngye nyelvöm
Mostan bócsut vészön;
Hâgassátok még hát
És lögyetök készön;
Ésöben beszédöm
Én átyámhoz tészöm.

Édes nemzö ápám,
Ki ingöm tartottá,
Táplátá, nevété,
Hivön ôtâmasztá,
Isten megfizesse,
Hogy eddég dâjkátá,
És hogy most békévê,
Szárnyamra bocsátá.

Léjányodnak tarcs hát
Immán es ingömöt,
Valameddég néköm
Hallod jó hirömöt;
Én es mégmutatom
Kötelességömöt,
Valamég a halál
Émecczi éltömet.

(Üdvarhelyszék.)

FELMÉRI LAJOS.

Lakodalmi köszöntök.

V ö f í n k ö s z ö n t é s .

(L. 331—332. l.)

Az idösb vöfél eléadása után az ifjabb vöfél a következö szónoklatot tartja a házasságról s ennek történetéről.

Összögyütt vendigék rám is hôgassatok,
Ném beszülék tréfát. haném valóságot;

Agygyatok hát nekém ék kis szabaccságot,
Még elébeszilem a szent házosságot.

Ádámot a zisten, mikor teremtetté,
A szent házosságot még akkor szérézté,
Éggy ódala csontyát Ádámnok kivétté,
A melybű Éva asszont kieszitetté.

Maga vôt a vőfin az egek királlyo,
A mind aszt Mójesnek szent históriájo
Böven előagygya, bár kiki vizsgállo ;
Eszt mindén értelém bámúva csodállo.

Ily szent rendélisé az egek uránok
Tecczet Ádám apánk sok maradikánok,
Mind pátriárkáknek s évangyelistáknek,
Párotlan íletét kevesen tartánok.

Bizon boldognak is lehet azt mondanyi,
A kit a zur jó társo szeret mégáldonyi,
Sok példát is lehet erre éléhoznyi,
Mellyet lehet írásbu bizonyítanyi.

Boldog, kinék vagyon hiv jó feleségé,
Mer a jó feleség a ház ikességé ;
Boldog, kit így mégáld Isten ű fölségé,
Mindénki éhiggygé, itt van versém vígé.

(Csepreg.)

HORVÁTH JÁNOS.

Gyermekjátékok.

Lengyel László.

(L. Ny. III. 285.)

Két szembeálló, egymással ellenséges viszonyú sort képeznek; mindenik sor „sereg” nevet kap. A két sereg egymással szemközt eső két szélsője közt ilyen párbeszéd keletkezik:

Első sereg: Kis kis népei vattok?

Második sereg: Lengyel László jó királyunk,
Van is nekünk ellenségünk.

Első sereg: Mirő való ellensiegtetek?

Második sereg: Hidunk lábát letöriétek,
Meg se csináltatátok.

Első sereg: Hónap dierre visszajövnök,

Fenyő fábó megfaragjuk,
Meg is aranyozzuk.

Második sereg: A kapunak vámja is van.

Első sereg: Micsoda vámja?

Második sereg: Egy hordó bor,
Egy arany alma,
Egy szép leány.

Első sereg: A hordó bor mos vizágzik,
Az arany alma mos bimbózik,
A szép leánt megadhattuk.

Ezután megtörténik a vámvétel oly módon, hogy a vámot vevő sereg azon szélén, hol a párbeszéd folyt, két szélsője által kaput állít fel, mely alatt a vámotadó sereg átbúvik e szavakkal:

„Sirassuk, sirassuk a mi sereginket.“

Belőlők aztán elvág a vámot vevő csapat annyit, a mennyi neki tetszik, így örvendezve:

„Öröjjünk, öröjjünk a mi sereginknek.“

Most az ott maradt három-négy, — mert rendesen kell annyinak ott maradni —, a vámotvevő seregnek, mely magát összefogódzás által megerősíti, neki szalad; ha a szükség úgy kívánja, ismételve is, azért, hogy azt elszakítsa s ha elszakad, újra magához veszi az elvett vámot; aztán a játék újból kezdődik.

(Panyola, Szathmár m.)

BAKOSS LAJOS.

K a p u s j á t í k.

1. csoport: Ereszszetek, ereszszetek Jordán vizin áto.
2. csoport: Ném eresztünk, ném eresztünk, mer ném tuggyuk, ki nípei vattok.
  1. cs. Lengyel László kis királunk micsoda ellensíktek?
  2. cs. Ténnap este erre gyüttetek, hídunk lábát iétörtíték, massé csinátottátok még.
  1. cs. Huónap díre viszsza gyüvünk, fenyűő fábu kifarag-gyuk, aran szégekkel még is kocogatytyuk.
  2. cs. Agygyatok égygy akuó bort.
  1. cs. Az akuó bor mas virágzik, piros uóma mas bimbózik; kikíretytyük a szíp leánt, kinek nevé Örzse (vaj akármí).

Osztán keresztül futnak, iés oszt a lyánt vaj férfi gyere két
lé ragagygyák.

(Horpács. Sopron m.)

LÖVEI P.

Gyermekversikék.

Éméntem én Ráczba,	Csiriszt adott érte.
Vasat hoztam zsákba;	Csiriszt attam a vargának,
Vasat attam kovácsomnak,	Csizmát adott érte;
Kaszát adott érte;	Csizmát attam vén embernek,
Kaszát attam kaszásomnak,	Pofon vágott érte.
Szénát adott érte;	Isten atta vén embére,
Szénát attam tehenemnek,	Minek ennek a ményecske?
Tejet adott érte;	Mégfogom a szakállát,
Tejet attam a cicczának,	Földbe verém az állát.

(Duna-Vecse.)

GYULAI BÉLA.

Napcsalagató.

Mén fél, mén fél báránka	Aggyon Isten jó melegét.
Isten kapujára;	Csontoséknál csontot törnek,
Mond még Apollónak,	Béléséknél bélést sütnék;
Teríje ki köpönyegit;	Tökkel harangoznak.

(Gyöngyös vidéke.)

Ifj. KÁPLÁNY GÉZA.

Tréfás szók. Gúnynevek.

Gyilkos pityoka! Teringette faszekere: (tréfás káromkodások.) Oláh tokány: okádék. Bikatej: káposzta lé. Sárkány tej: pálinka. Prűszki: részeg. Csúti: hallgass eláll, le van főzve! Szegényi bizonyítvány: vászon kitli. Ebédre járó: bő ruha, melybe sok fér, (t. i. töltött káposzta). Sipándi: siró rivó. Tűszű: tiltó és tagadó gúnyszó, annyit tesz mint figét mutatni.

Czinke káplár: tüdővésztes, elszáradt, vékony ember. Szánlábú: az olyan ludtálpú ember, kinek a sarka is hátrafelé áll. Tézsola lábú: kinek lába előre, kifelé görbül és széljel áll. Taszi: lassú, lomha léptű. Vederbe lépő: vakcsi. Jobbsincs! Te példa! (Leginkább a vásottak neve.) Göcsös hurkájú: ravasz, alattomos ember; más néven: Csaváros. Görbicze: pupos hátú. A legszebbik! (minden nő neve általános, mert mindenik, azt hiszi magáról.) Czukoraszszony: a mindig vidám, nyájas, jó szívű nő, kihez férje akárhányszor nyalint, mindig édes. Utca Kati: az örökké sétáló, máshoz járó nő. Sétafitá. Tyúk Miska, Fésű Miska:

tehetetlen, élheteretlen ember. F o s o s t e h é n : a mindent kibeszélő, mindenkit legyalázó ember. (Bár merre jár, mindenütt elrondítja a helyet.) T a k a r c s : fősvénységig takarékos nő. ki mindent bevesz, semmit ki nem ad. U t i c z i f r a , h á z i r o n d a . K ö n y ü t á n c z o s , n e h é z d o l g o s .

(Háromszék.)

GÁBORFI KÁROLY.

Néprománcz.

Elindula három árva,
Temetőbe hosszú útra ;
Temetőbe holt anyához,
Kit még e föld is siratoz.
Méntyikbe tálálkoznak
Égy jó embér béráttikval.
Ő megkérde: „Hova méntek,
Három árva mit kerestek ?“
„Elindultunk hosszú utra
Mű elveszett három árva.
Hosszu utra, temetőbe,
Holt anyánkhoz keservünkbe.“
„Három árva, állzatok még,
Három vesszőt adok nektek.“
Hosszu három vesszőt vága.

Mindéniknek égyet ada.
Elménének nagy sietve
Holt anyához temetőbe.
Ott sir dombját ők megcsápák,
Holt anyát így megszólíták :
„Jöjj ki anyánk, jöjj ki anyánk,
Ládd elszakatt testi gunyánk.“
„Nem méhetek gyermekeim,
Testemből szakatt vércim.
Ménnyeték el házatokba,
Mostohátok lakik abba.
Ki fejért ad tű rivátok,
Ha őt es tű ruházzátok.
Mikor fejért ad rivátok,
Vérrel virágzik hátotok.

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

Népdalok.

Minap a mint Debreczenben jártam,
A piacon rák-vevőre vártam.
Égy szép deák méne el előttem,
Szémém, szívem, rajta felejtettem.

Jobb kezében volt tintatartója,
Más kezében aranyos porzója ;
Hónaallya tele levelekkel,
Piros ajka mézes beszédékkal.

Édes anyám, ha viszen be rákot,
Hozza majd ki azt a szép deákot.
Addig talán még lelem síromat,
Az írja még a búcsúsztatómat.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. OKTÓBER 15.

X. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

3o. Okmány. Ormány. Bizottmány.

E szók a hibás alkotások 6. osztályába tartoznak (I. Nyr. IV. 5o. l.): „mind a tö, mind a képző helyes bennük, de a képző alkalmatlan ama működés végzésére, a melyre alkalmazva van.” A *-mány*, *-mény* ugyanis a nyelvbeli adatok kétségtelen tanúskodása szerint határozottan deverbális képző: csak igetökből képezhetni vele neveket. A vége nem szakadó e nemű példák ellenében nagyon keveset nyom ama pár adat, melyet e világos nyelvtörvény ellen fel szoktak említeni. A Nagy Szótárban például azt olvashatni e képzőről, hogy „rendszerént igékből, de néha főnévből is alkot főneveket, mint: *zsák-mány*, *tok-mány*” (IV. 99. l.); az előszóban pedig ide tartozóknak mondja még a következőket is: *ár-mány*, *or-mány*, *sár-mány*, *szak-mány*, *tokmány* (I. 143. l.). Még ha elfogadnók is, hogy az idézett szóknak mindegyike világos, kétségbe nem vonható denominatív képzés, még akkor sem volnának helyeselhetőek az *okmány* és társai; mert egy-két analog esetre, kivált ha velük szemben az ellenkezőt bizonyító példák nagy serege áll, biztosan építeni nem lehet. Épen ez a kivételesen álló csekély szám körülnézésre, ovatosságra int, hogy el ne hamarodjunk következtetésünket; mert nagyon valószínű, hogy, bár látszólag kétség sem fér e kivételes esetekhez, mindamelllett csalékony jelenséggel van dolgunk, a melynek titkát vagy ismereteink vagy eszközeink hiányos voltánál fogva egyelőre még nem fejthetjük meg. Hadd igazolja néhány kézzelfogható adat ez állításunk valóságát. Az *-ály* *-ély* (*-ál* *-él*) képzőről egy alkalommal azt mondtuk (Nyr. IV.

51. l.), hogy nyelvbeli adataink utasítása szerint csak igéből alkothatni vele neveket. Pedig ime van három, ebbe az osztályba tartozó szavunk, a melyeknek tövük kétségtelen főnév: *szem-ély*, *lap-ály*, *sereg-ély*, a melyek tehát a fön-
tebbi szabály ellen bizonyítanak. De szabad-e azért minden további kutatás nélkül, bármily kétségteleneknek látszanak is ez adatok, példakép gyanánt őket felállítani s a szóban levő képzővel nevekből alkotni új szokat. Semmi esetre sem. Épen mert a velük szemben álló nagy szám látszólagos származásuknak határozottan ellenmond, e nyilatkozatot nem szabad figyelembe nem vennünk, hanem mint rendkívüli jelenségeket tovább kell kutatnunk s mindaddig fűrkésznünk, míg meg nem sikerül őket fejtenünk. S a legtöbb esetben, ha a kellő eszközökkel rendelkezünk, biztosak lehetünk róla, sikerülni is fog. De ha egynémelyikére nézve fáradozásunk eredménytelen maradna is, e tüneményt ne tekintsük azért szabályadónak, hanem annak a mi, titoknak, melyhez a kulcsot nem találhattuk meg. Hogy tehát a három idézett példa közül az egyiket beszéltessek, kell-e a *seregély* szónál kiáltóbb tanú azon állítás ellen, hogy az *-ály -ély* csak is deverbális képző? A *sereg* névtő benne félremagyarázhatatlan; jelentése is a legpontosabban összevág, mert a „seregély“ valóban seregben élő szárnyas. Lehet-e kétség? Kit ne győzne meg tehát a N. Szótár magyarázata: „*seregély*, nevét onnan kapta, mert seregese n jár, s végelemzésében annyi mint *seregelő*.“? (V. 794.) Pedig e kétségtelennnek látszó jelenség mégis csak csalfa káprázat; mert a *seregély* idegen szó, melyre már Gyarmathi rámutatott összehasonlító munkájában: „*skvorec* (der staar): *szkvoregély*, *seregély*.“ (l. Mikl. Die slav. elem. im magy.) Vagy ott van a *-mány* denominativ volta mellet felhozott példák közt a *sár-mány* is. A *sár* névtő ebben is világos (*sár* = sárga); a *-mány* képzőt pedig benne kinek jutna eszébe tagadni? S mindamellet nagyban csalódnánk, ha netán az ellenkező nagy számú példáknak hitelt nem adva, ennek szavára hallgatnánk; mert a *sármány* még a XVIII. század kezdetén ily alakjában ismeretlen volt, hanem az akkori szótárak (mind Molnáré, mind P. Pápaié) az *ictetur*-t *sármáló*-val fordítják. E szerint a *sármány* összetételnek bizonyúl be (*sár* = sárga + *mál* = has, bögy), s tulajdon-

képen annyi mint *sár-mál-ú* = sárga bögyű. Ez a Nagy Szótárban is a *sármány* szónál igen helyesen így van megfejtve, de azért a denominatív *-mány* képzős nevek közt a *sár-mány* mégis ott szerepel. Hasonló kétségbe nem fogható példának látszik lenni a *zsákmány* szó is. A N. Szótár szerint: „e szónak gyöke *zsák*, mely legalkalmasabb arra, hogy némely ingóságot bele rakjanak s benne szállítsanak.” (VI. 1242.) Pedig hát ez sem eredeti magyar szó, hanem kölcsönvétel, a mint a Nyelvőr III. köt. 274. lapján adatokkal ki volt mutatva.

Jóllehet tehát a *-mány* denominatív volta mellett — a most megfejtetteket immár nem számítva — a meg nem magyarázható névi származású *tokmány* látszólag még mindig tanúskodik (*ármány* nem nyom semmit, mert a fölvett *ár-* tö alakilag is, jelentésileg is még rejtvény előttünk; a *szakmány*-beli *szak-* pedig nem csak név-, hanem igető is egyszersmind [l. Budenz Magy. ugor szótár 273. sz.]; az *ormány* végül „rüssel“ jelentésben a neologia alkotása, s mint ilyen nem bizonyít semmit; a régi szótárakban előforduló „ormán gallér“-beli [focale] *ormán* pedig habár eddigelé megfejtethetlen, de annyi bizonyos, hogy az *orr*-val semmi összefüggésben nem áll): az egyedül, vagy bár még két-három társával álló példa nem nyújthat semmi biztos alapot arra, hogy a kezdő sorokban fölemlített nyelvtörvényt bármi csekély részben is megmásiítsuk.

A czímbeli hibás szók helyett tehát a következőket ajánljuk: *Okmány* helyett a régi *oklevél* vagy az újabb keltű, de az irodalomban is eléggé használt *okirat* szót; az *ormány* helyett, ha épen a természettudósok nem elégszenek meg az *orr*-val, a tájdivatos *orny*, s végül a *bizottmány* helyébe a már is nagyban használatos, helyes *bizottság* szókat.

31. Kóroda. Tébolyda. Képezde. Növelde.

Mennyire eltompúlt, mily nagy mértékben meg van romolva a tiszta magyaros nyelvérzék, annak egyik szomorú bizonyága a *-da -de* képzőnek terjedése s már-már meghonosulása. A fürdő, usztató, fonó v. fonóház, csapszék, mosó konyha, háló szoba, vágó híd, színház, magtár maholnap már mint emlékek, ritkaságok élnek

csak, mint a hajdan kornak intő maradványai; birodalmuk mint szűkebb s szűkebbre szorúl; helyüket mindenütt a fattyú új nemzedék foglalja el, nyomorék, beteges alakok, minők: *áruda, sütőde, gyűjtőde, pénzverde, sörfőzde, étkezde, társalgda, tápda* sat. sat.; s a legszomorítóbb az, hogy az irodalomnak egy része a komoly intést figyelembe sem véve, nem hogy kiírtásukra segédkezet nyújtana, hanem minden aggóskodás nélkül még terjesztetni is iparkodik, mi több, néha még szaporítja is őket. Pedig itt még az az ok sem áll védelmükre, a melylyel különben menteni szokták magukat, hogy t. i. nehéz a megfelelő helyes szónak föllelése s megválasztása. A helyes szó ez esetben mindenkor önként kinálkozik, csak a kezünket kell utánna nyújtanunk; s a kinek már annyira jutott a nyelvérzéke, hogy még itt is haboznia, tétováznia kell, az olyan nagyobb szolgálatot tesz nyelvünknek azzal, ha nem ír magyarul.

A czímbeli szóknak is oly könnyű, oly egyszerű a helyes másukat megtalálnunk, s mégis alig akadunk itt-ott néhány jobb érzékű íróra, a ki azt megkísérlette s alkalmazta volna. Az egy *kóroda* az, a melyet némely kapcsolatokban kerülnek, s helyette a kifogástalan *kórház* szót használják. Ohatjuk, hogy ez utóbbi, a *kórház*, mind nagyobb és nagyobb terjedést nyerjen, s mennél előbb kiszorítsa ama korcst a forgalomból. A *tébolyda* helyébe ajánljuk a már némileg úgy is használt *örültek háza* kifejezést; a *képezde* helyét foglalja el a *képző intézet*, [a *növelvét* pedig a *nevelő ház* v. *nevelő intézet*. E szókban a hosszúságot csak az olyanok fogják ellenokúl fölemlíteni, a kiknek a „szegények háza, süketné mák intézete, vakok intézete” szintén ízetlen kifejezések, s a kiknek például a „vakok intézete” helyett talán jobban tetszenék a *vakda*, s „magtár” helyett *magda*. Különben összefüggő beszédben, a hol kétértelműségnek helye nem lehet, némelyikénél elégséges maga a jelző szó is; pl. A budapesti központi papnevelőben buzgóan művelik a magyar nyelvet. Vagy mint Arany mondja:

„Szöke Panni fölmegey Pestre,
Még ott is az emeletre;
És az apja — dehogy bányja!
Nevelőben a leánya.

Nevelőben jó dolog ván,
Sok kisasszony lakik ottan,
Szép urfiak, szép huszárok
Járnak mulatni hozzájuk.”

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

V. Igenek az összetételben.

19. §. Szava-tartó (15. §.), hite-hagyott (16. §.), hada-szemlélni (17. §.), szárnya-suhogatra (18. §.) és hasonló összetételek hamis analogiája folytán keletkezhetek az alább következő összetételek, melyekben, ha feloldjuk őket vonatkozó mellékmonddal, a második tag az elsőnek állítmánya: hasznavehető ember olyan ember, a kinek haszna vehető; magvaszakadt család olyan család, melynek magva szakadt. Én legalább más, hihetőbb magyarázatot nem tudnék adni. (Arendt, Ztschr. für völkersp. u. sprachw. IV. 78. ilyen formán tagolja: egy (magva-szakadt) család: una (semen-ejusruptum) gens, úgy hogy egy egész mondat volna jelzőül használva. Sőt ha jól emlékszem, Thewrewk E. is úgy magyarázta a Kalauzban).

1) a folyó cselekvésű igenévvel csak egy van gyakoribb használatban: hasznavehető; ennek mintájára keletkezhetek: hasa-menő T. keze-ra-gadó s Ny. II. 476. véghe-sz-sza-nem-sza-kadó Jókai Ny. III. 460. (foga-fájos l. 13. §. végén).

2) Befejezett csel. igenévvel leghasználatosabb, s úgy látszik legrégibb a következő öt: agya-fúrt T. esze-veszett; ina-szakadt Ny. II. 28. magva-szakadt, ügyefogyott P. 499. Ezeknek példájára alakultak a következők: Béle-büzhödött T. Esze-fúrt F. u. 32. feje-fúrt: vesanus Moln. Alb. Feje-héjult: phanaticus Kreszn. Honjaveszett nép A. II. 221, Juha-szakadt Ny. III. 499. (? jellel), Lombja-hullott törzsök V. Bujd. V. Szárnya-kelt léptekkel A. II. 405. Színe-telt majorság A. I. 383. Töveszakadt ág A. II. 278. Keze-megaszott ember (homo habens manum aridam) Münch. cod. 75. keze-aszott ember u. o. = aszju-kező ember u. o. 35. (v. ö. votj. ki kösektém murt „kéz-aszott ember“, kösektém kio murt „aszott-kező ember“ és kös ki murt „aszú-kéz ember;“ Wiedemann, Votj. gramm. 265.)

Ide tartoznak: magva-vétlen M. Ny. VI. 339. ára-megadhatlan A. II. 281. vert viszen veretlent, agya-fej-töretlent Matkó Ny. II. 74. E. közm. 8325. — Még különösebb az a néhány összetétel, a hol egyéb melléknév lép az ige helyére: felc-más (a minek a fele más, azaz egyik fele különbözik a másiktól); álla-közös: széles-vállu M. Ny. VI. 354. (v. ö. lyukas-tetejű.) — Hasonlók a gör. ποδ-ώκης = ὠκύ-πους, ó-ész. hâr-fagr, hals-lange, olasz barba-rossa, petti-rosso = fr. gorge-rouge (így is: rouge-gorge) vörösbegyű (egyéb példák Tobler id. h. 70.) — De három ugor nyelvben is találtam hasonló összetételt, a finnben, az osztj. és vogulban: f. *mieli-puoli* „ész-fél“, azaz fél-eszű, *käsi-puoli* „kéz-fél“, [fél-kezű, *silmä-puoli* = oszt. *sēm-pēlek* (Castrén ostj. sprachl. 95.) = „szem-fél“ fél-szemű, f. *jalka-puoli*: oszt. *kur-pēlek* (u. o. 24.) „láb-fél“, fél-lábú; a vogulban az első tagban még birtokos ragot is látunk: vog K. *kahrä-tagliñ* „hasa-teljes“, terhes; vog. *turä-sujp-kum* „torkahangos ember“, ein schreiender mensch.

Az agya-furt-félékhez járul még birtokos rag nélkül: dug-a-dült „dűledezett“ T. l. renyhó, ha ugyan helyesen magyarazzuk így: a minek a dugái összedűledeztek; (reménybukott szív A. I. 154. hajótörött u. o. 153. B. Szabó D. Ny. III. 449.)

20. §. Itt kell tárgyalnunk az isten-adta-féle kapcsolatokatis. Ilyenek: Apró-köte T. (tovább képezve apró-kötés, aprókötés) = himlő-kele; v. ö. megköte az apró K. 491. Csillag-látta öv Mer. Népm. Csoda-szülte szűz alak V. Ny. III. 306. Düh-emelte kezében V. Z. I. Eb-adta N. I. 72. eb-ugatta Ny. II. 369. P. 542. Erdő-nötte (silviger P. Pápai) Ny. III. 361. Föld-etke királyok (a kiket a föld megemésztett, magába fogadott) A. II. 256. Fű-nötte lapály u. o. 293. „fű-nötte v. fű-nötés (v. ö. aprókötés): „füvel benőtt hely“ M. Ny. VI. 327. Gaz-tépte ruhával Mer. Népm. Harcz-zárta lakunkra V. Z. I. Hideg-vötte rosz kovács N. II. 260. Istenadta A. II. 29. E. III. 331. stb. isten-taszította ember M. Ny. III. 406. isten-teremtette P. 449. A. II. 147. isten-verte (paré) A. III. 223. (had) V. Ny. III. 304. isten-ihlette Geleji K. Ny. III. 498. Kö-ütötte, tövis-szurta lábbal Mer. Népm. Láncz-hordta francziája Garay Obs. N. II.

420. Láng-dúlta A. II. 363. Lény-nem-lakta V. Ny. III. 306. Madár-látta czipó A. II. 83. I. 207. Maguk-szülte F. u. 33. Moh-lepte gödörben, Kisf. K. Mohács. Nap-égette arczod A. III. 167. nap-szűrte felhők u. o. 255. Ország-világ-csodálta vitézi tettei Garay Obs. Ördög-dobta, viz-hozta fattya N. II. 382. ördög-unta banyája T. ördög-kötötte rokka Ny. I. 370. II. 421. Sors-üldözötte Zalán. V. Z. I. Szél-hordta M. Ny. VI. 349. szél-ringatta ág P. 36. szél-hányta porodban V. Z. V. Szín-csalta szívében u. ö. III. Szívem-kedvelte Laborczán u. o. II. Szú-ette K. 56. A. III. 268. Törvény-adta módon A. II. 417. törvény-tiltotta botokkal A. III. 7. Ur-adta, isten-adta A. III. 278. Ny. II. 82. Vér-mosta A. I. 394. Viz-hozta Jancsi Ny. III. 93. Víz-lepte lapály V. Z. I. Zeus-lakta domb A. I. 151. (Víz-ötta? T.).

Gondosabban utána kell még majd járni, mennyi fordul elé ezek közül a régibb nyelvben; azt hiszem, keveset fogunk találni. Véleményem szerint legrégebb, mert leggyakoribb (különösen a nép nyelvében), a következő öt: isten-adta, eb-adta, szú-ette fa, szél-hordta, madár-látta czipó; s ezeknek a mintájára keletkezett a többi. Tehát az a fő dolog, hogy ennek az ötnek eredetéről legalább megközelítőleg helyes képet alkossunk magunknak. (A Ztschr. für völkersp. sprw. III. 220. ilyen magyarázatot találunk: egy (isten-adta) szív: unum (deus-dedit-id) cor; tehát ismét jelzőül használt egész mondat. Ennek valószínűségéről ez esetben ép úgy kételkedem, mint föllebb (19. §. jegyz.).

E végre előre kell bocsátanom valamit, a mit a 2. §. I. pontjából ide halasztottam; azt t. i., hogy a melléknévi jelző néha birtokos raggal ellátott főnév is lehet. (V. ö. evvel Ny. III. 120. a 3. pontot.) Ilyenek: fele utban A. I. 222. fele munkájában N. I. 492. fele készültében F. u. 15. fele részét A. II. 224. fele nyáját N. II. 57. fele gondját A. III. 169. fele birodalmát A. I. 231. fele sérémem K. 83. fele tájig A. III. 289. jova nép, jova mulatság közben M. Ny. VI. 333. ága-fának tüze mellett N. II. 290. fia csónak (v. ö. kölyök-puska: pisztoly), szó fia beszéd K. 518 (v. ö. ha a beszéd nem szó fia A. I. 299.)

Legnevezetesebb ez az utolsó példa, hol két, birtokos viszonyban szerkesztett szó, azaz formális birt. szerkezet képezi a jelzőt. Már most: azthiszem, egészen ilyen eredetűnek kell gondolnunk a főnt elsorolt szerkezetet, azaz: isten-adta ember ebből: isten adata ember; eb-adta ebből: eb adata, eb adománya; szű-ette fa ebből: szű evete, szű étele fa; szél-hordta ebből: szél hordata, a mit a szél hord; madár-látta czipó ebből: madár látata czipó. Hogy ezen kifejezéseknek egykori megvoltát még hihetőbbnek tartsuk, a szó fia beszéd-en kívül még szem előtt kell tartanunk a 2. §. I. t. 1. c) pontjában elszámlált kifejezéseket, melyekben a jelző szintén ilyen igéből képzett elvont főnév, mint: égés seb, fejelés csizma, irtás föld, termés kő, sarkalat kenyér, menedék tanya stb. S ezen nézet támogatására nevezetes analogiát nyújt a finn nyelv; ott a megfelelő szerkezet egészen úgy hangzik, mint a föltételezett „isten adata ember“, csak hogy ott a birt. viszony mindig a birtokoson (s nem, mint a magyarban, a birtokon) van jelölve. Pl. azt, hogy „isten taszította ember“ M. Ny. III. 406. azaz „isten elhagyta ember“ a finn nyelv így fejezi ki: *jumalan heittämi mies* = „isten elhagyása ember“ vagy „isten elhagyata ember“ (v. ö. az észtbén: *tuk karv täht* = „tűz színe csillag“, azaz tűzszínű; ép így mint jelző: *orase karv* „füst színe“, azaz füstszínű).

Hogy adata, evete, hordata, látata és hasonló főnevek rövidülhetnek így: adta, ette, hordta, látta, azt bizonyítják ilyenek: fogytik = fogyatig; szemem látára = látatára (v. ö. fülem hallatára A. I. 317. K. 478.); hazuttodat Ny. II. 222. a szép főztit = főzetét, főzését u. o. 464. sirba döntét = döletét A. I. 163. jártodban V. Z. I. (v. ö. jártas e h. járatos, értesít, azaz értesít e h. érttesít), néztében: nézésében u. o. III. leheltét = lehetétét u. o. V. köröm-szakadtig = szakadatig Ny. III. 30. virattkor, virattig K. 370. 409. 422. E. I. 63. = viradatkor, ig; „vét-ár: vét-ár“ K. 523. azaz vevés-ár, vétel-ár (*vëvet, *vëvt); „ette haszna és alutta bére sincs“ Gy. gyermekmesék V. (*ëvete, *aluvata: v. ö. evő, aluvó).

Azt mondhatná valaki, hogy ily módon ama szerkezeteknek egy része megfejtethető, de nem magyarázhatók így:

isten-taszította, -teremtette, kö-ütötte, ördög-kötötte, törvény-tiltotta; mert ezeknek második része nem vezethető vissza a taszította, teremtete, ütete, kötete, tiltata főnévi alakokra. Igen, de ezek újabb alakulatok, s ama régibb isten-adta-félék analogiájára készültek. S itt ez az analogia hamis volt, a mennyiben a nyelv-érzék — mely elfeledte már ezen stereotyp kifejezéseknek eredetét — oda vezette, hogy az „isten-adatában“ nem látott egyebet, mint a tárgyas perfectum 3. személyével egészen egyformán hangzó alakot: adta. Így termettek szintén a befejezet csel. 3. személyével egyező alakban ördög-kötötte, kö-ütötte stb. (Lehetséges volna még az a magyarázat, hogy az „isten-adta ember, madár-látta czipó“ ebből lettek: „isten-adottja ember, madár látottja czipó.“ De ezek alig rövidültek volna annyira; minden esetre egyszerűbb ez az arány: isten-adta: adata=virattig: viradätig.

Ez a hamis analogia vezette a legújabb irodalmi nyelvet is ilyen kifejezésekre: „az említettem könyv, az idéztük nyilatkozat“. Forrásaimban egyetlen egy ilyent találtam: „szerettem komám asszony“ Ny. II. 179.

De nagyon hasonlít ama kifejezéseknek egy részében a második tag a befejezett cselekvés igenevéhez is (fű-nötte, hideg-vötte, ördög-kötötte stb.) és innen magyarázható, hogy keletkeztek egészen hasonló-jelentésű kifejezések ragtalan befej. csel. igenévvél is: Anya-fűzött bocskora N. II. 201. Anya-szült mesztelen Ny. III. 469. Embert nem-hallott hangan (?) Mer. Népm. Maga-szött vászonból vartta (?) u. o. Írókból: Átok-vert P. 128. Erdőborított Tompa, menedékkő. Hab-ütött pandar A. II. 360. Hullám-mosott gazdag virány A. I. 150. Porlepettingével u. o. 208. Szellő-üzött felhők P. 113.

Ezeket nem merem ugyan határozottan elítélni (mert legalább az anya-szült kétségtelenül használatos a nép nyelvében), de alig csatlakozom, ha azt mondom, hogy a germanizmus szaga érzik rajtuk (v. ö. fluchbeladen, schnebedeckt, staubbedeckt stb.)

VI. Melléknevek.

21. §. Melléknevek a magyarban nem képeznek valódi összetételt, ha csak főnév gyanánt nem állanak (betegágy,

kutágas, mostohakéz), s még így is ritkán. Vannak azonban melléknévi kapcsolatok, melyeket általánosan valódi összetételeknek tartanak. Mindenekelőtt az ilyeneket:

☞ 1) a) világos-kék szemed Ny. II. 432. E. II. 109. 150. haragos-zöld T. sötét-zöld mente A. II. 173. örök-zöld tavasz A. I. 6. téli-zöld növények A. II. 167. szögsárga ló u. o. 296. sárga-zölddé lesznek a sugárok A. III. 255. hupi-kék, kupi-kék T. Ny. I. 227. dali-vörös K. 382. barna-piros legény E. II. 25. 47. bodor-deres N. I. 303.

☞ b) teljes-lehetetlen A. III. 222. ritka-szép A. II. 412. fél-árva M. Ny. VI. 325. vakmerő, szörnyű rút, iszonyú keserű; bő termő V. Z. III. bőeresztő, költő, ejtő M. Ny. VI. 318. 323. jó ejtő, iható, kelető, szenelő u. o. 333. jó nagy, nagy jó uram stb.

☞ 2) aczél-tiszta tükör A. I. 238. darázs-karcsú a dereka E. II. 235. fűz-fakó Ny. II. 27. galamb-ősz fej A. I. 254. II. 117. gyász-fekete A. I. 289. hajnal-piros Ny. III. 229. halott-sárga A. II. 219. hattyú-fehér u. o. 373. holló-korom-éj-fekete A. I. 278. hó-fehér u. o. 148. P. 295. N. I. 431. jég-hideg P. 269. Tompa, Diósgyőr; kökény-kék szem E. II. 70. méz-édes tej A. III. 292. nyíl-sebes P. 454. tengersík P. 98. tenger-zöld ruha A. I. 245. II. 395. tündér-szép P. 132. vas-kemény N. II. 213. vér-piros, vér-vörös, vér-haragos lángok (v. ö. haragos-zöld) A. I. 168. 261. II. 136. 215. 335. 411. villám-gyors N. II. 389.

☞ Ezeknek egy része egyszerűen oly összefoglalás, mint boldog boldogtalan, apraja nagyja stb. Ilyenek: szögsárga, sárga-zöld, barna-piros, bodor-deres.

☞ — A b) pont alattiakban az első melléknév egyszerűen határozó gyanánt áll (sőt részben talán egyenesen kopott végű határozó): teljes-lehetetlen = teljesen l. fél-árva = félig árva; vakon merő, iszonyúan keserű, bőven termő, jól szenelő, nagyon jó stb. V. ö. a következőket: borzasztó megharagudott N. II. 397. nagy igazán, nagy sebesen, nagy merészen, nagy néha, sőt nagy le, K. 30. A. II. 75. 92. 161. 265. erős kegyetlenül u. o. 83. más különben Ny. III. 369. kis vártatva Ny. II. 463. készakarva

(v. ö. Bud. M. U. szótár 25. l.) A. II. 18. Ny. III. 183. kész öröme st, szíves öröme st; szép ragyogva K. 208. dala édes epedve foly ajkairól V. tompa törötten V. Z. III.

A többiben pedig az elül álló melléknevet, ill. főnevet (2 pont), jelzőnek tartom. Jól tudom, hogy ezzel újat mondok; melléknévnek jelzőjéről semmit sem tudnak a nyelv-tanok; de mért ne lehetne a tulajdonságot ép úgy jelzővel meghatározni, mint a tárgyat? Világos, téli épen olyan jelzők ezekben: világos kék, téli zöld, mint ezekben: világos szín, téli hidegség; hó, kökény, csoda, ép oly jelzők ezekben: hó fehér, kökény kék, csoda szép, mint ezekben: hó nyak, kökény szem, csoda dolog (2. §. I. 3.).

Nem lehetetlen, hogy a 2. pont alattiak ilyen két-jel-zős kifejezésekből keletkeztek: rózsatejjes képpel A. II. 251. mennykő nagy hasával P. 583. nagy mennykő guta A. I. 117. a nagy bálvány olasz A. II. 152. kemény vas homlokát (lehetne így is: vas kemény homlokát) u. o. 391. így mondják: fene rossz, fene kevés stb. — Azt a lehetőséget is számba kell vennünk, hogy némelyek a szomszéd német nyelv hatása folytán keletkeztek, ámbár találunk hasonló kapcsolatokat egyéb ugor nyelvekben is:

finn: *lumi-valkea* hó-fehér, *tuli-punainen*, *tuli-verevä* tűz-veres;

észt: *veri-punane* vér-vörös; *vezi haljas* víz-zöld; *rohi-kollane* fű zöld.

vog. *kātel kanzeñ* nap-fényes.

Megjegyzendő, hogy a 2. pont alattiakban néha a főnevet már csak erősítő, nagyító járuléknak vehetjük. Ezeket különösen szereti a német nyelv. Tobler (id. könyvének függelékében) egész hosszú lajstromát adja az ilyeneknek: blitzschnell, beindürr, herzlíeb, pudelnass, stockdumm stb. Hajnal-piros, jég-hideg, villám-gyors és hasonló kifejezések első szavukkal még egészen élénk képzetet keltenek bennünk; de sokkal halványabbak már a csoda és fene szókkal kezdődők; és tisztán erősítő az első szó ezekben: méreg-édes boszú A. II. 469. méreg-drága P. N. 1874. 277. sz. vcikk. kalász-zöld ág Ny. III. 335.

tuli-piros, tuli talán csak mellékalakja a tűz-nek a nem ritka *d:l* változással (er. * *togodo*, * *tojodo*). T. Szölő sz. a. pokol-szökés T. mese-maga T. föld-süket, föld-részeg „egész süket“, „holt részeg“ M. Ny. N. 327. fő-gazdagság: dúsgazdagság Ny. III. 369 talán ebből: fő-gazdagság?) holt-szegény A. I. 21. III. 278. (másképp földhöz ragadt szegény); holt részeg (v. ö. ang. dead-drunk, fr. ivre mort); édes-kevés M. Ny. N. 322. ? szén-szaporafonás K. 518.

SIMONYI ZSIGMOND.

„HOGY — NE“ ÉS „NEHOGY“.

A kik némileg figyelemmel kiserik a czímbeli két conjunctio irodalmi alkalmazását, azok előtt nem lesz ismeretlen, hogy íróink legnagyobb része a kettőt váltakozva, mint teljesen egy értékű erőket használja. Azt akarom tehát e sorokkal kutatni, s ha lehet, kimutatni, vajjon helyesnek igazolják-e nyelvünk történetének adatai a kettőnek különbözetlenül egyes használatát vagy sem.

Lássuk először is a *hogy — ne*-t.

A mondatok, a melyekben a *hogy — ne* használatos, két fő osztályba sorolhatók.

1. A *hogy — ne* oly tagadó következményes mondatokat nyit meg, a melyeknek vonzó mondata szintén tagadó. Példák. Oly óva nem bánhatik senki a maga testével, *hogy* tagjainak fogyatkozását *ne* érezze. Pázmány. Préd. 617. Kévs embernek vagyon oly jó feje, *hogy* a magas helyeken *el ne* szédüllyön. Pázm. Pr. 983. Nem lehet oly bánat, *hogy* idővel meg *ne* lassudjék. Erd. közm. Nincs ennek híme, *hogy* eszedbe *ne* foglalhasd. Erd. közm.

2. Az előbbinél jóval gyakoribb használatú a tagadó végok- vagy célhatározó mellékmondatokban. Az efféle mondatokra minél több példát kell felmutatnunk, *hogy* a helyes használatot kideríthessük. Mert sokan az ilyenekben szeretik felcserélni a *hogy — ne*-t *nehogy*-val. Példák. Ves őrizőket a forrasokra, *hogy* azocbol né, méréhénc. Bécsi c. 22. Jelön legyön enneköm te yrgalmad ees oltamad myndonkoron, *hogy* en elmeemeth meg *ne* haborethassa ő csalardlagawal en ellenfegöm. Kinizsiné im. k. Régi m. ny.

II. 71. A konkolyt ki-fzaggattyák, h o g y n e árcson a buzának. P á z m. Pr. 27. Ezzel zártam őt a más világra, h o g y n e vágyjon többé birtokára. V ö r ö s m. Csik. F. Eredj most a szorosra, h o g y az a részeges Haris valahogy el n e alugya az utazókat. V ö r ö s m. A kincs ker. Azért kelünk csak e rivalgó zajra, h o g y n e halljuk lánczaink csörömpöléseit. Petőfi össz. k. II. 300 „Öntözzétek lányok, h o g y n e hervagygyon el, szeretőtök szíve h o g y n e hasagygyon el. Kr. Vadr. 196. Töröld le galambom sűrű könyeidet, h o g y meg n e emészsze szőke két szemedet. E r d é l y i Népd. 27. A rajta lévő ruhát a kalapjává együtt széjê téptem és édobtam, h o g y n e használhassa többet. N y r. I. 377. Ára akasszuk föl azt a török császárt, h o g y n e szomorítson már több édös anyát N é p k. gy. I. 191. Héj! Őt vize, n e öntsd el az utamot, h o g y n e féjtssem lovamot és magamot. Kr. 170. Jobbabb a böcsölletés úton marannya, h o s z szó n é érgyé a zembört. N y r. II. 323. Alutt tejet fa-kanállal kő enni, h o g y még n e repegygyén a csécse a tehénnek. N y r. II. 516. Mindenféle istennyilát rakott rá, h o g y mingyá hozzá n e férhessenek. N y r. III. 469. Aratásban légy első, h o g y más el n e arathassa a tiedet. E r d. közm. Elég okos az asszony, ha mikor esik, eresz alá áll, h o g y n e ázzék. E r d. közm. Tanulj másoktól, h o g y sok but n e láss. E r d. közm. Ne ítélj, h o g y n e ítéltesél. E r d. közm.

Inversiók célhatározó mellékmondatban: H o g y (az isten hivei) árnyékoktól meg n e ijjedgyenek; h o g y e világi nyavalyáktul aszszonyember módra n e rettegjenek, gyakorlani kell őket sok nyavalyákkal. P á z m. Pr. 35. Végre hát, h o g y minden emlék nélkül el n e bocsássa, adott neki egy iskotoját. N é p k. gy. I. 364. H o g y a rajod méhesbü é n é mönnyön, mess éd darabkát a kasbó. N y r. III. 368. H o g y a mi vendégink éhek n é légyenek, h o g y üres gyomorral haza n é ménnyenek, más ételt is hosztam. N y r. III. 378.

Noha szintén a 2. pont alá tartoznak, külön kell megemlítenünk az oly célzatos mondatokat, a melyek

a) Parancsolást, kérést, ohajtást jelentő főmondatoknak a vonzatjai. Példák. Azt akarta isten, h o g y magunk előtt bizonyos n e légyen lelki állapotunk. P á z m. Pr. 55. Megporoncsolta a feleséginek, h o g y többet egyet s e fonnyon.

Kriza. Vadr. 414. Kértem Marczit az egekre, hogy ne menne Fegyvernekre Erd. Népd. 190. Monta neki az öreg asszony, hogy né ője é magát, oda viszi, a hova akar mennyi. Nyelvőr III. 323.

b) A melyeknek vonzó mondatai tiltást, intést, félést jelentő főmondatok. Példák. Ki tilthat minket is, hogy a jót a Pogányok írásiból ki ne szedgyük. Pázm. Pr. A. ker. olvasókhoz. Intelek, hogy ily beszéddel többé meg ne szállj. Vörösm. Az áldozat. Mondom, cseléd, hogy fel ne háboríts. Vörösm. Az áld. Megtiltja, hogy belé ne lépjen. Petőfi összes k. II. 33.

Az 1. osztályú mondatokban egyáltalában nem, a 2. osztálynak *a*-val jelölt mondataiban, legalább az én megfigyelésem szerint, szintén nem szokták a *hogy* — *ne*-t a *nehogy*-val fölcserélni; a 2. és 2. b) félékben azonban annál gyakrabban.

Lássuk tehát a *nehogy*-ra felhozható bizonyítékokat, hogy a vetélytársa mellett elészámlált példákkal egybe vetvén, tisztáz hassuk a kérdést.

A *nehogy* szó megtalálható a Ballagi teljes szótárában azon magyarázattal, hogy jelentése „a végből, hogy ne“. Benne van a „Magyar nyelv szótárában is, a mely szerint „ovakodó, vagy ovakodtató jelentése van; pl: Siess, ne hogy rád boruljon a sötét éj! Vigyázz, ne hogy bajod legyen!“ De — ugyancsak a N. Sz. szerint „az ily mondatokat így is lehet módosítani: Siess, hogy rád ne boruljon az éj; — hogy bajod ne legyen.“ Azonban ezen önkényileg minden támogató nélkül álló magyarázatból következik-e, hogy a *nehogy* a *hogy* — *ne* helyett a felhozott esetben valóban helyesen használható? Meglátjuk! Egyébiránt a N. Sz. magyarázatán meglátjuk, hogy azon romlott nyelvhasználat nyomása alatt született, melyet a latin *ne* szócskának gondatlan s az idegent szolgamódra utánzó fordítói hoztak forgalomba.

De, hogy igazságtalanul ne ítéljünk, lássuk a bizonyító adatokat!

Virg. Aen. II. 185—7, „hanc tamen immensam Calchas attollere molem . . . educere jussit, ne recipi portis, aut duci in moenia posset.“ Gyurits A. fordítása: „És pedig az iszonyu tömeget cserfa gerendákból azért készítetté oly

magasra Calchas, mintegy az égbenyulólág, *nehogy* a kapukon beférjen, s a városba vitethessék. I. 680. hunc ego sopitum somno recondam, nequa scire dolos, mediusve occurrere possit. Gyur. Őt én elaltatva . . elfogom rejtteni, *nehogy* észrevegye a cselt s közbejöttével meghiusítsa. II. 604. Aspice, namque omnem . . nubem eripiam; tu nequa parentis jussa time, neu praeceptis parere recusa. Gyur. Nézz körül, mert . . a ködöt szétoszlatom, *nehogy* anyádnak parancsaitól rettegi, s azokat betölteni vonakodjál.

C. Jul. Caesar. (De bell. Gall. VIII. 19.) „Qua re cognita, praesidio cohortium confisi nostri acerrime proeliantur, ne, si tardius rem gessissent, victoriae gloriam communicare cum legionibus viderentur.“ Sárváry Béla fordítása. „E hírre a mieink a cohorsok védelmében bizakodván, a legelszántabban harcolnak; *nehogy* hanyagabbul csatázván, a győzelem dicsőségét a hadosztályokkal is megosztani látszassanak. — VIII. 30. Caninius legatus cum legionibus duabus ad eos persequendos contendit, ne detrimento . . . caperetur. Sárv. Caninius alvezér két hadosztálylyal üldöztetésökre siet, *nehogy* kudarczot valljanak.“

Corn. Tacitus. Ann. I. 7. „Quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant. Mihály István fordítása: . . . *nehogy* a fejedelem kimultának örülni, sem pedig nagyon is szomorúaknak ne (!) látszassanak: könnyeket, örömet, panaszt és hízeltgést egybevegyítették.“

Így van ez igen gyakran nem csak a *ne*-vel kezdett mondatban, hanem azon esetben is, midőn félelmet jelentő kifejezés áll a vonzó mondatban; pl. Corn. Tacit. Ann. I. 11. „Patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrimas, vota effundi. Mihály: . . . kik csak attól féltek, *nehogy* őt érteni látszassanak.“

De nem folytatjuk tovább az ilyen romlott nyelvhasználatra nagy számmal lelhető adatok felsorolását. Ezeket is hajlandók vagyunk a rég megrögzött rossz szokás satnya kihajtásainak tekinteni. Arra mindenestre elégségesek e példák, hogy összehasonlítva a fentebb felhozott nyelvtörténeti és népnyelvi hiteles adatokkal világosan kimutassák, hogy a czélhatározó mellékmondatokban mai nap használt *nehogy*

semmi egyéb, mint latinismus. Bátran tehetjük tehát azon latinosságok közé, melyeket Szarvas Gábor a Nyelvtudományi közlemények X. kötet. I. füzetében elészámlált; különösen ha figyelembe vesszük még a következő adatokat is.

1. A *nehogy*-ot régi nyelvelméleinkben nem találjuk. Pázmány nem használja; mi legalább a kezünk közt lévő Prédikációiban sehol nem akadtunk rá; hanem e helyett mindenütt a *hogy-ne* alakot találjuk következetesen alkalmazva.

2. Nem ismeri a *nehogy*-ot Sz. Molnár, valamint Páriz Pápai sem. A Molnár szótárában ugyanis a latin *ne*-ről ezt találjuk írva: „*Ne*. Conjunct. caus. ὅτι μή. *Hogy ne*. Páriz Pápainál pedig: „*Ne*. Adverb. prohibendi vagy jurandi cum Imperat. et subjunct. *Ne*. Ne dicam. *Hogy azt ne* mondtam. *Ut ne* quid meorum tibi esset ignotum: *Hogy semmi* dolgomat tőled el *ne* titkoljam. *Ne* plura: *hogy arról többet ne* szóljak.“ A mint láthatjuk, a *nehogy* ezekben nem fordul elő.

3. A célhatározó mondatok eseteiben nem birunk okot találni arra, hogy a *ne* szórendjét meg kelljen változtatni, melyről tudva van, hogy egyedül a tiltólag kiemelendő ige előtt felel meg rendeltetésének.

Állításunk igazolásául legyen szabad csak néhány adatot idézni, a végből hogy láthassuk, mi szépen megtartották régibb és újabb magyaros íróink a nyelvszellem szabta törvényt, midőn fordítás közben a latin *ne*-vel kellett elbánniok. Így Decsi János a Sallust Catil. I. áttételénél: „Minden embereknek, valakik igyekeznek egyéb oktan állatokat feljül haladni, minden erővel azon kell lenni — *ne* vitam silentio transeant, veluti pecora — *hogy* életeket olyan hallgatással által *ne* vigyék, mint az oktan állatok. (Toldi, irod. tört. olv. k. 163.) Így a zamatos magyarosságról ismeretes Pázmány P. „Azért írja Sz. Ágoston, hogy Christus tilalmazta disznók eleibe adni a gyöngyöt. *Ne quis* putaret illicitum esse, tacere veritatem: *Hogy* a halgatást bűnnek *ne* itilnők“ stb. Így Szarvas Gábor: (Phaedrus Aug. szabadosának Aesopusi meséiben) „*Vide, ne* dolone collum compugnam tibi: Vigyázz, *hogy* töröm meg *ne* szurja nyakadat“. (III. 6. m.) „Naponkint nézzétek tükörben arczot

tok!“ Tu formam ne corrumpas nequitiae malis — „Te, hogy szépséged vétekkal be ne szennyezd“ (III. 8. m.) Effectus impediret ne segnis mora“ — „Hogy késlekedés el ne ölje a hatást.“ (V. k. 8 m.)

Menjünk tovább! Az a kérdés, mit bizonyítanak a nyelvtörténeti, kiváltképen a népnyelvi hiteles adatok a *nehogyra* nézve? Mellette igen keveset, sőt, mint mindjárt látni fogjuk, ellene igen sokat! Először is a népnyelvi hiteles példák közt alig van egynéhány adat, melyet a vonzott mondatokbeli *nehogyra* bizonyító példaként fel lehetne hozni. Azután ezen néhány adatban is a vonzó mondat igéi rendszeren olyanféle tartalmúak, gyakran épen azok, mint a melyek a másik fél vonzó igéi, melyek után a *hogy-ne*-vel kezdődő s nagy számmal található vonzott mondatok következnek. Vessünk egybe azért néhány adatot mindakét fajtából, hogy megtudhassuk, vajjon — a használat czélját tekintve — fedezhető-e fel a kettő közt valami lényeges különbség, amiáltal a *nehogy* alkalmazása igazolható lenne.

α) A főmondat igéje ovakodásra intő nyilatkozást jelent. „Vigyázz, ne hogy elkaczagd magad. Kriza. Vadr. 36o. „de jól vigyázzon mindegyik, ne hogy baj történnyék, mert“ stb. Kriza. V. 4o7. Többet nem is találtunk. Ellenben: „Azert lassatoc hog tu es egénlőuec ne legétec. Bécsi cod. 89. Félve néznek hozzá a gyerkőczék, És vigyáznak, hogy tán meg ne sértsék. Vörösm. Csik. 7. Vigyázz a szekérre, hogy le ne potyogjon valami. Vörösm. Czill. és a Huny. Ébren állj, hogy el ne rontson a víz és viszály. Vörösm. Jó bor. (A Christus) néha tiltotta, hogy ne hirdessék. Páz m. Pr. 53. Intelek, hogy ily beszéddel többé meg ne szállj. Vörösm. Az áldozat. Gazda jól vigyázz házodra, hogy tűz ne lőjén károdra. Nyr. III. 237. Lányok lányok, rólam tanuljatok, hogy irigy legénynyel ne barátkozzatok. Erd. Népd. 379.

β) A főmondatban egy végbevitt vagy végbevinni ajánlott tény megjelölése foglalja magában az intést, a mely után czélhatározó mellékmondat következik. „Mennyünk, ne hogy a kirájságot más előttünk elkapja! Kriza V. 4o3. Az igazi nevit a világétt es meg nem említette vóna, ne hogy a fonás félbeszakaggyon. Kr. 413. Ellenben. „Mert iob hog megfogdosua alguk meg vrat eleuenen hog ne

még halloc. Bécsi c. 22. „Uga erőseit meg a papoc az aito-
kat zegezöckel es lakatockal hog toluaiocot meg ne foz-
tassanak. Bécsi c. 90. ky twzeth az felsegős pap Kristus
eelteffe ees meggörzeze ... hogy azon önnön kenyat
soha el ne felegyem. (Kinizsiné im. k.) A szelid fűgefá mellé
vad fűgefát ültetnek, hogy gyümölcsse le ne hulljon.
Pázm. (Pr. A ker. olv.) Ide zárjam, vagy a kutba vessem?
Bajba vagy gyanuba hogy ne essem. Vörösm. Csik. 7.
És megragadtam angyalom kezét, hogy el ne tűnjék tőlem
ujolag. Petőfi Össz. k. 1. 9. Fölnyalábolta és messzire el-
hordá, hogy a boszorkányok ne akadjanak rá. Petőfi
Ö. 1. 129. Adj neki, hogy el ne vesse borját. Erd. közm.
Csak azért issza meg, hogy más meg ne igya. Erd. közm.
Add meg a másét, hogy senki ne szóljon rád. Erd. közm.

Inversiók mondat szerkezetben levő *nehogyra* ismét csak
pár példát találtunk, azt sem a népnyelvi adatok közt. „De
ne hogy igen elmerüljünk, lássuk. Vörösm. (Szél urfi.)
Ne hogy újabb kísértetbe essék, fölkelt. Vörösm. (Csiga M.)
Ellenben: hogy zajt ne csináljon az udvaron, az ablakon
által ezen elhagyott kamarába vonult Vörösm. (Csiga M.)
Hogy haszna ne vesszen széthullott kövének, belőle e he-
lyen csárdát építenek. Petőfi Ö. II. 200. és hogy ennek
elmulatását künyü véteknek ne tartsuk, utánna veti. Pázm.
Pr. 40. Hogy tehát minden emlék nélkül el ne mőnnyön
a királyfi, adott neki egy arany gyűrűt. Népk. gy. I. 366.
hogy kárt ne tegyen, utat akarék adni neki. Kr. 415. hogy
több kudarcot ne valljon, egy arany gyűrűt küldött neki.
Népk. gy. II. 395.

A népnyelvből vett többi példát l. fentebb.

Már maga a tény, hogy ugyanazon célra való hasz-
nálattal mellett a *nehogy*-ra felhozható néhán y hiteles adat-
tal a másakra felmutatható ily példáknak egész táborá áll
szemközt, elég világosan bizonyítja, hogy mennyire jogosu-
latlan és így helytelen a *nehogy* használata. Ezen állítás
ellen csak az esetben lehetne kifogást tenni, ha kimutatható
lenne az, hogy a kérdéses szerkezetbeli *nehogy* más jelent-
ményt fedez, mint a *hogy-ne*. Azonban nem így van a
dolog! Állítsunk csak egymás mellé két-két ilyen viszonyított
mondatot, s vizsgáljuk meg őket igen közölről.

1. ne hogy: „Caninius alvezér két hadosztálylyal ül-

döztetésökre siet, (mi végett?) *nehogy* kudarczot valljanak“ (S. B.)

2. *hogy-ne*: „A király kisasszony pedig, (mi végett?) *hogy* több kudarczot *ne* valljon, egy arany gyűrűt küldött neki.“ Népk. gy. II. 395.

3. *nehogy*: „Vigyázz (mire?), *nehogy* elkaczagd magad.“ Kriza.

4. *hogy-ne*: „Vigyáznak (mire?), *hogy* tán meg *ne* sértsék.“ Vörösm.

Van-e ezek közt a használat célját tekintve különbség; avagy a beszéd szelleme, iránya eltér-e egymástól lényegesen vagy csak néminemű árnyalatban is? Nem gondoljuk! Talán a 2. sz. alattira azt az ellenvetést lehetne felhozni, hogy az inversiós szerkezet. Ez csak azt bizonyítja, hogy inversiós és nem inversiós szerkezetű mondatokban egyképen hibás a *nehogy* használata! Vagy talán „nyomatosság“ kedvéért állhatna ily mondatokban a *nehogy*, a mit a N. szótár valóban is tulajdonít neki? De hát ekkor mire való az ilyen asyndetonos beszédmód: „Vigyázzatok: a világ uttyára *ne* szakadgyatok!“ Pázm. Pr. 90. — De jól vigyázz, meg *ne* tuggyon fogni, mert osztán vége nekünk. Kriza 401.

Hogy nyomatosság dolgában a *nehogy*-os szerkezet ezzel sem állja ki a versenyt, könnyű megítélni.

Hogy a nép, ha már épen nyomatékkal akar valamit ily esetekben kiemelni, nem a *nehogy*-ot szereti alkalmazni, hanem inkább asyndetonnal beszél, annak bizonyosságára hadd álljon itt e pár adat:

„Jól eldugja kend a gazba,

Hogy meg *ne* találja a gazda. Kriza V. 225. és:

Jól eltegye kend a gazba,

Rá *ne* akadjon a gazda.“ Népk. gy. II. 51.

Vagy pedig: Jól eldugja kend a gazba,

Hej! meg *ne* találja a gazda. Népk. gy. II. 51.

Hogy fejtegetésünk egész legyen, még két különböző szerkezetű mondatot kell felemlítenünk.

Mai nap gyakran hallhatunk és olvashatunk ilyeneket: „Feltettem magamban, hogy lefizetem tartozásomat, *nehogy* baj érjen“. Oly célból, hogy két *hogyr* kötőszó *ne* toluljon

egymásra, s talán egyuttal a „nyomatosság” kedvéért, *nehogy*-ot tesznek sokan a célhatározó mondat elejére.

Ha már az egyszerűbb célhatározós mondat szerkezetben nincs helye a *nehogy*-nak, nem látjuk át, miért volna helye az ilyen összetettekben? A *hogy*-nak ilyen esetben egymásután következése miatt a nyelv szelleme nem engedheti meg az idegenes mondatkapcsolást! Lássunk erre is bizonyítékokat.

„Minémű készültek és aítatos indulatok kívántatnak ahoz, hogy Isten előtt kedves, lelkünknek üdvösséges legyen az oltári-szentség részesülése: hogy úgy ne járjunk, mint” sat. Pázm. Pr. 711. Engedelmet kérek, hogy meglocsolhassam, hogy e meleg napokban el ne hervadozzon. Nyr. II. 379. Mit csináljak, hogy azt ne mondják, hogy szófogadatlan vagyok. Népk. gy. II. 416.

Hogy ilyen esetben miként lehet czélszerűen változtatni a beszédet, arra is szép példát találtunk Pázmánynál: „Divitias ne dederis mihi; ne forte satiatum illiciar ad negandum Deum. Első és legnagyobb, hogy néki Gazdagságot ne adgyon, mert fél attul, hogy ha meggazdagodik, megtagadgya Istent” Pr. 620

A másikkéle mondat ilyen alakú: „Nehogy oda menj, mert pórul jársz!” Nyelvőr I. 200. Kriza közleménye. Ilyeneket nálunk is lehet hallani, de tudunkkal nem a nép szájából; pl. „Nehogy aztán sokat igyál. Nehogy valamikép megterheld a gyomrodat!” Látni való, hogy az ily mondatok vonzó mondat nélkül álló, független mondatok; de azért nem kevésbé idegenes bennük a *nehogy*, mint a fentebb eléadott vonzott mondatokban. Mert először is, hogy a más esetekben főmondattal kifejezett intés ott lappang az accentusban, ezt sejteti velünk a *hogy*-nak ott léte; pl: „Me hát no! ne hogy megdögölj kívánságodba; vagy ne hogy megbornyuzzál!” Nyr. 466. Kriza közleménye. Azután ilyen pár példát csak a Kriza által ismeretessé lett székelyföldi adatok közt lehet találni; a többi hiteles forrásainkban pedig egyetlen egyre sem bukkanunk; s okunk van rá ennél fogva azt állítani, hogy a magyar köznép nagy része nem használja. Ennek igazolására fölemlíthetjük, hogy egy hódmezővásárhelyi paraszt ember, kitől beszélgetés közben azt kérdeztük, ismeri-e az ilyen beszédmódot: „Ne-

hogy aztán sokáig oda maradj!“ — kis vártatra úgy nyilatkozott: „Már uram! mi nem ismerjük azt a *nehogy*-ot; a parasztság nem úgy mongya aszt, hanem így: „osztán oda n e maradj!“ Végre hasonló czélból való használat végett mind a nyelvtörténeti, mind a népnyelvi hiteles adatok nagyobb részt a tiltó *ne* egyedüli, vagy *hogy*-val együttes használatát javasolják, pl.: „Füledet bé n e dugjad a te urad szavára: mert sat. Pázm. Pr. 483. De akkor ki n e böffentsd valahogy sat. Pet. Ö. 1. 37. Hát ugya — szómma n e vécs-csek — kjetöknek mennyi gyószágok lett!“ Nyr. I. 423.

Röviden egybefoglalva az elmondottakat ítéletünk e e tárgyban ide megy ki: a *nehogy* használatát, mint idegen-szerűséget, nyelvünk tisztasága végett kerülnünk kell.

BARKÁSZ KÁROLY.

KAZINCZY ÚJÍTÁSAI.

Nehéz földadatot vállaltam magamra, midőn Kazinczy újí-tott szavainak közléséhez fogtam. Nem csekély dolog ma, midőn az irodalom ez újított szavak nagyobb részét általánosan használja, kifürkészni, melyik hát újított és melyik régi szó; még nehezebb Kazinczynál, kinek újítása régi és tájszavak fölélesztéseben is áll. Azért, meglehet, hogy e szavak közlésénél többet is vettem föl, mint a menyit kellett volna; mert, a hol valamely szó csak némileg is kétségesnek tűnt fel előttem, régi-e, új-e, mindjárt besoroztam. Annak, a ki utánam tüzetesebben foglal-kozik Kazinczy újításaival, nem lesz nehéz őket megválasztani. Minden iratából nem közölhettem az újításokat, mert ha a meg-kezdett módon akarom folytatni, a Nyelvőr több esztendei folya-mában sem érnek véget. Iparkodtam, hogy legalább azon íra-taiból közöljem a szokat, a melyekben legtöbb alkalma volt újí-tani és a melyekből az irányt, melyet újításaiban követett, leg-jobban meg lehet ismerni.

Kazinczy a szépet akarta a nyelvben létesíteni. Hogy tör-vényesen-e, nem törvényesen-e van valamely szó alkotva, az nála másod rendű dolog; a fő az, hogy szép hangzású legyen. Hogy mennyire egyoldalú ez az elv, ez az irány, azt nekem itt bővebben nem kell fejtegetnem. Mindegyik szó szép magában véve, csak a fogalom, melyet hozzá kapcsolunk, teszi rúttá vagy széppé; a hosszúság sem akadály, mert a jó magyar hosszabb szavait is a legnagyobb könnyűséggel ejti ki, nyelve egyszer sem fog benne megbotolni. Természetes, midőn az újítók az olasz-

szal, latinnal, franciával, némettel s tudj' isten mivel nem hasonlították össze nyelvünket, és csak azt nézték, mi minden van ott, a mi nyelvünkben nincs, de azt már nem, hogy mi minden van nyelvünkben, a mi meg ott nincs meg, akkor csunyanak, szegénynek tünt föl nekik nyelvünk. Arany, mikor Toldiját írta, bizonyára se szűknek, se szegénynek nem találta azt a nyelvet, melyen írt; tudott vele bánti.

Igaz, mióta irodalom van, az írók újítottak; de midőn a régiek újítottak, úgy szólván nem is tudták, hogy újítanak, azért az általuk alkotott új szók helyesek is, mert nem erőszakoltak, mert helyes analógiára készültek. Alig találjuk ott párját a f e g y v e r n e k - nek. Toldy is azt mondja Vörösmartyról: „nyelve újszerűbb minden újítóénál, de nem új képzések, hanem fordulatok a kifejezés által, melyek mindamellett mindig tösmagyar jelleműek, hatályosak, szépek.“ Ime a legnagyobb magyar költő, a ki nem újított (értem úgy mint a többi újító) és mégis menyire újított! A tudományban és talán néha-néha a költésben is szükséges az újítás, de annak önkénytelenül kell jönie.

Ha Kazinczy idejében a nyelvészet azon álláspontra emelkedett volna, mint a melyen ma van, talán ő sem hangoztatta volna föltétlenül a „szép“ elvét. Az ő célja nagy, nemes volt, de nem volt mind helyes az eszköz, melyet célja volósítására használt. Nála a nyelvújítás majd minden hibáját és minden jó tulajdonságát megtaláljuk; csak az a kár, hogy ő is a nagyok rendes sorsában osztozott, t. i. követői inkább követték hibáit, mint a jót, melyet újításaiban találhattak.

Kazinczy újításai röviden összefoglalva a következők.

1. Sok régi szót élesztett föl. Ezen régi szók egy részének vagy meghagyta eredeti jelentését, mint: á b r á z, l e p e l, p e r c e n t é s, s e g é d stb., vagy pedig egészen más értelmet ad nekik, ilyen: á l d o m á s: trinkgeld (megjegyzem, hogy e szó Kazinczynál régi jelentésében is előfordúl), m é r s é k l e t: mässigung, b o g: ág, a s t, g a l á d: gyáva, k a n: vaddisznó, n y a l á b: mantelsack, f ő s v é n y: eigennützig, k i c s i n y s é g: jugend értelmében.

2. Hasonlóképen járt el az irodalmi nyelvbe fölvetett táj-szókkal is. Céljának megfelelőleg vagy megtartotta eredeti jelentésüket, vagy pedig arra használta föl, a mire neki legalkalmasabbnak látszott. Első esetre példa: c s ö s s z e n, c z i r m o s, p á h ó, s i p a k, k o t y a v e t y é l, c s i m p o l y v. c s i m p o l y a stb. A második esetre: l o m: gepäck, f e n y é r: heide, g y a k n i: schleudern stb.

3. Kazinczy irataiban gyakran használ idegen szókat is.

Ezeknél is kétfélekép jár el; vagy iparkodik őket a magyar nyelvnek megfelelőleg átídomítani, mint: ló zsi, szervéta, büsz tők szála, a mi helyes; vagy pedig, a mit Toldy is hibául ró föl neki, átveszi az idegen szót a mint találja: nevő, phantasie, paradies stb.

4. Másutt, a mit talál a németben, lefordítja betűről betűre; így születnek meg azután a kinézés, kiugrás (az épületnél), elszórni magát, kinyomás stb. magyar-német szók.

5. A hol nincs szükség rá, ott is képez szokat; ilyen: unadék, unadékos az unalom, unalmas mellett, énekesz énekes, füvelget legel, lengzet szellő mellett.

6. Megtörténik, hogy ugyanazt a szót két vagy több jelentésben is használja, pl. véd schutz és beschützer, segéd hülfe és helfer, tekintet szónak négy jelentése is van: stand; augenblick; anliegen; geschäft és rücksicht.

7. Sokszor használ melléknevet főnév gyanánt: mély: mélység, szelíd: szelídség, idegen: fremde, gömbölyeg: gömbölyegség, szép: szépség stb.

Ezek Kazinczy azon újításai, melyeket egyéb újításaihoz képest jelentékteleneknek mondhatunk. Egészen másban utánozták követői, utánozták a szócsonkításban, szórővidítésben, a szók helytelen összetételében, a ragok rossz használatában, a mire mindre találunk már Kazinczynál példát. De mindez megbocsátható Kazinczynak azért, mert volt valami szabály, a melyre újításait építette, megbocsátható azért, mert e szabály helyességéről meg volt győződve. Olyannak tekintette a nyelvet, mely egészen alá van vetve az emberi önkénynek, az író tehet vele, a mit akar, változtathatja a mint akarja. - Az egyes szókon a képzőket úgy szólván czafrangoknak tekintette, melyeket letéphetni, a nélkül hogy a szó jelentése ez által változnék.

Ilyen gyökérelvonások nagy számmal találhatók nála; pl.: árny. (Nem lesz érdektelen itt fölhozni, hogyan igazolja Kazinczy e szó képzését „Árny” úgy mond „annyi mint árnyék, 's hangja mint a' szárny. Megkurtítva alkalmasabb az össze-forrasztásra, p. o. árnyalak; 's a' közönséges szó így poetaivá vál, 's a' többes szám' harmadik esetében eggy k betűvel kevesebbet fog kapni, melly betűnél kedvetlenebb hangunk nincs.“); ilyen még éd (édes), fekv (fekvés), iz (izlés), szomj (szomjuság), éh (éhes), dics (dicsőség), ék (ékesség), láz („Gyökere fellázadt nak.” Kazinczy), szemöld (szemöldök), idv (üdvösség) stb.

Csonkítások és rövidítések: menekni(?), rivacs (rivancs), lég (levegőég), visszhang.

Újított a szavak összetételében kisebb-nagyobb szerencsével; pl.: *önbeccs*, *távollét*, *önérzés*, *szélszesz*: *windstosz* (*szesz honnan?*), *zseből* stb. Szükségtelen összetételek: *lábtok* a *parasztos* *harisnya* vagy *kapcza* helyett, *fényvilág sugár*, *bőrszeldélet*: *szíj* helyett stb.

A képzők funkciójával nincs tisztában; innen van, hogy más funkcióval is ruház föl egyes képzőt, mint a milyenje eredetileg van. Az *-ly* például a fennmaradt szavakban ígéhez járúl; pl.: *akadály*, *veszély*, *dagály*; de Kazinczynál van *munkály*. Az *-ng* összetett képző, mely tartósságot jelentő cselekvést fejez ki; Kazinczynál váltakozva fordul elé az egyszerűség kifejezésére is; így találjuk: *gyü lö ng* és *pillong*, *folyong* és *villángat* ellenkező természetű szónál ugyanazt a képzőt. Roszúl alkalmazza sok szónál a *z+at* képzőket egymás mellett. Jól pl.: ebben *zszindelyezet*, de már *roszúl hajzat*, *lábazat* (a mi lábhoz tartozik), *fejezet* (a mi fejhez tartozik) szavakban. A *-nok* szláv eredetű képző kíséretet már Kazinczynál is ezekben: *tanácsnok*, *titoknok*. Nem tudom, ő képezte, vagy mástól vette-e át e szókat. Sőt egy egészen új képző is üti föl fejét s ez a képző egy *j* ezekben: *pocsáj*, *csataj*, *moraj* (Berzsenyi szava ez utóbbi?), mely képző nem csak ezen szavakban maradt meg, hanem Kazinczy követőinél szép számú ivadékok is nemzett. A család tagjai közül talán a *dobaj*, *robaj*, *zuhaj*, *zsibaj* szavakat elég lesz bemutatni. Hogy milyen szó szolgált analogiául, azt csak sejtteni lehet; talán *ganaj*, *olaj*, *taraj*, *duhaj*, *paraj*?

És most végül megemlítem Kazinczy egyik legveszedelmesebb elvét, a mely abból, hogy az író föltétlen ura a nyelvnek, önkényt következik, t. i. hogy a költő vagy író ihlete folytán már nem csak *képezhet*, hanem *teremthet* is szót. Ilyen teremtett szókra akadunk Kazinczynál is; pl. *sarj*: *kard*, *pamllag*: *kanapé*, *surjány*: *bozót*, *pongyola* (régi?), *pocsáj* (pocsétából?); a melyekre én legalább analogiát hiába kerestem.

Kazinczynak van *e* mellett tömérdek új szava, melyet semmi kifogás sem érhet, nagyon sok, mely sokkal jobban van képezve, mint a helyette ma használt szó.

Az újított szók mellett levő német magyarázat mindig az eredeti szöveg szava, melyből Kazinczy fordított. A goethei fordításokat Goethe németjével és az Ossián fordítást Ahlwardtnak gaelből eszközölt fordításával vetettem egybe, a mely utóbbi szolgált Kazinczy fordításának alapjául. Az eredeti művekből vett újított szók mellé, a hol rá szükség volt, mindig a mondatbeli értelmet tettem.

FISCHER IGNÁ CZ.

NYELVTUDOMÁNYI IRODALOM.

„Magyar mondattan az irány- és verstan rövid vázlatával és útmutatással a magyar nyelv gymnasiumi tanítására. Középtanodai alsóbb osztályok számára. Irta Imre Sándor, a kolozsvári tud. egyetemen ny. r. tanár, magy. tud. akad. I. tag. Negyedik javított kiadás Debreczen, ifj. Csáthy K. gazd. akad. könyvtárus. 1875.“ XVI és 156 l. Ára 80 kr.

I.

Az iskolai irodalomnak alig van ága, melynek művelése több tárgyi és alanyi nehézséggel járna, mint az anyanyelvre vonatkozó kézikönyvek írása. Az anyag egészen készen van; csakhogy mai napig sincs kellőleg összegyűjtve és rendezve; a nyelv törvényei uralkodnak, de még nemcsak kodifikálva, hanem fölismerve sincsenek teljesen. Itt is, ott is hézagokra, hiányokra bukkanunk, s mégis arra kell az írónak törekednie, hogy lehetőleg egészset adjon. S ez természetesen nemcsak nálunk van így. A nyelv történeti életű, s mint ilyennek vég és megállapodás nélkül vannak új életmozzanatai, míg csak él. Ezeket mind ellesni és az iskola számára is mind értékesíteni majdnem lehetetlen. Hanem azért a nyugoti nagy irodalmak e részben is elébb vannak, mint a mienk; s ennek oka abban található, hogy a nyelvszaki írók ott több önállósággal, mert szilárdabb hazai alapokon dolgoznak, mint nálunk. Mi elsőben a latin formáknak hódoltunk, aztán átsaptunk a német mintákhoz, s most ott vagyunk, hogy voltaképen nem tudunk kinek hinni. Csak a mondatelemzést hozom föl példának. Riedl szerint (Nagyobb „Magy. nyelvt.“ 241 l.) a magyar mondatban is a hármasság uralkodik, u. m. „alany, állítmány és vonatkozás“. A többi nyelvtan író szerint „a mondatnak két főrésze van, t. i. alany és állítmány“. Brassai szerint pedig (M. akad. Ért. Új f. I. k. 325 és köv. l.) „a mondatban nincs dualismus“, azaz nincs subjectum és praedicatum, hanem csak praedicatum. Hiszen az igen természetes és közönséges dolog, hogy egy és ugyanazon dologgal szemben különböző emberek különböző álláspontokat foglalnak el; de az iménti példából nem pusztán a fölfogásbeli eltérés rí ki, hanem az a sajnálatos tény is, hogy mi e téren még az egyszerű kiinduló pontokat sem állapítottuk meg eddig szilárdan. Hiába! nálunk még az anyanyelv tanítói is legtöbbször idegen emiökön cseperednek föl, melyeknek ízt aztán megemberedve sem tudják elfelejteni annyira, hogy egészen a hazai források élvezésére és kimerítésére adnák magukat. S ebből két nagy baj származik.

Nagyon gyarapítja egy részről az utánzás a nyelvben magában meglevő nehézséget; más részről pedig az idegen hatás miatt megromolván vagy ki sem fejlődve eléggé az írói képesség, az a vizsás helyzet áll elé, hogy az író igen gyakran maga vét saját szabályai ellen. Már pedig nagyon különös pap az, a ki azt kénytelen mondani, hogy „ne azt tedd, a mit én teszek, hanem azt, a mit prédikálok!”

Igy állván a dolgok, míg egy részről nagyon óhajtandó, hogy minél jobb s önállóbb nyelvszaki tankönyveink teremjenek, más részről valóban elismerés, sőt dicsőség illeti azokat az íróinkat, kik az adott viszonyok közt jót is, jól is alkotnak az iskola számára.

De lássuk a vizsgálandó könyvet.

Imre S. úr figyelmet ébresztő helyet foglal el nemcsak az iskolai, hanem általában a nyelvszaki irodalom terén is. Így természetes, hogy az ő műveit nem közönséges érdeklődéssel fogadjuk, sőt már előre is megvárjuk tőle, hogy ha ad, olyat adjon, a melylyel érdemes legyen saját gyarapodásunk érdekében is foglalkoznunk „Geleji Katona” írója fölött nem akarunk csak úgy röviden napirendre térni. A jelen esetben még fokozza várakozásunkat az is, hogy a fent megnevezett munka már „negyedik javított kiadás”-ban lép a világ elé.

A kiadások száma ugyan nálunk — fájdalom! — csak kivételes biztosíték a felől, hogy az illető munka csakugyan „javított”; de bizonyíték mindenesetre a mellett, hogy a fogyasztás jelentékeny és állandó, valamint egyszersmind a mellett is legtöbbször, hogy a fogyasztók nem valami nagyon követelők. Nagy számú példa szól mellettem főleg az iskolák kebeléből. Csak egy futó pillantást kell vetnünk az évi Értesítőbe, és meggyőződhetünk, hogy egy némely sok kiadást ért gyarló tankönyv mily rengeteg ideig képes a piacot megállani. Az okokat nem keresem, bár könnyű volna megtalálnom; elég az hozzá, hogy némely ember kész egy-egy kétes értékű könyvvel magát is, és — a mi sajnálandóbb — szegény tanítványait is éveken át kínozni, s noha érzi a bajt, sőt panaszkodik is miatta, le nem térne az egyszer fölfogott csapásról száz jó könyvért sem. Mit! ily hitvány díjazás, ily fukarkodó elismerés és annyi tenni való mellett még ő új könyv betanulására vállalkozzék?! No csak azt várják!...

A beszédünk tárgyát képező könyv, mint címe is mutatja, négy önállóbb részből áll, melyek közül az első „Rövid útmutatás a magyar nyelv gymnasiumi tanítás-módjára nézve”; a

második „Mondattan“; a harmadik „Írálytan“; és a negyedik „Verstan“.

E részek bátran beilleszthetők ugyan egy táblába, mert hiszen hasonneműek. Hanem az más kérdés, hogy volt-e szükség mind a négyre vagy sem. Én azt mondom, hogy nem.

Az „Útmutatás“-nak mindenképen el kellett volna maradnia. El kellett volna maradnia egy részről azért, mivel ily methodico-didactical recept egy „kézikönyvben“ épen paedagogiai okokból nem foglalhat helyet; más részről azért, mivel e könyv használói bizonyosan különben is ismerik saját tárgyuknak a „tanításmódját“; harmadik részről végre azért, mert az „Útmutatás“ semmi olyat nem mutat, a mi ily különösebb megfigyeltetésre érdemes volna, sőt az egész kis értekezés oly kezdetleges és annyira az egyéni vélekedés színét viseli, hogy általánosabb érvényt még egy egyszerű praeparandiában sem követelhetne magának.

Miként áll a dolog a többi részre nézve? Azoknak létező joga már kétségtelen, bár tudományos, sőt iskolai becsük is nagyon kérdéses, a mennyiben még valódi kincsek is igen csiszolatlanok, régi hibáik pedig annyira megmaradtak, hogy az igazi „javítás“ hiányát az egész könyvön véges-végig a legnagyobb sajnálkozással érezzük.

Nincs javítás főleg a rendszerben. Legfeltűnőbb ez kivált a Mondattanban. Mindenestre sok ok szól a mellett, hogy az író, ha csak kerülheti, ne forgassa föl egy iskolai könyvben a régi rendet; de ha a régi rend nem a legjobb, akkor szakítani kell vele és jobbat tenni a helyére.

Itt pl. az az eset van, hogy a mondattan két fokozatra (cursus) osztva adatik elé. De hogyan? Az első fokozat áll egy tíz lapnyi „bevezetésből“, mely 7 §-ban az egész mondattant letárgyalja, hanem természetesen csak úgy futtában. Erre következik a tulajdonképeni mondattan per longum et latum, melyet aztán eléggé különösen egy, a „mondat- és indulatjelek“-ről szóló § fejez be.

Ez a beosztás még akkor sem volna helyén, ha a növendék nem vinné is magával a középiskolába a mondattan elemi ismerését. Miért tenni két, sőt három utat egy helyett? A „bevezetés“ különben is ismétlődik a tüzetes részben, s így, ha az abban mondottak valahol mégis elmondandók valának, bizonyára legjobb helyen végül állhatnának; mert hiszen ez a „bevezetés“ nem egyéb, mint a mondattani eredmények rövid összeállítása. Ama bizonyos jelekről pedig legvégül tanítani legalább is oly tévedés, mintha a zenemester akkor figyeltetné tanítványát a

pausákra és finálékra, midőn az illető már egész darabokat el tud játszani, vagy énekelni. Mert mik azok a jelek? Egyszerűen szünet- és hangulatjelek, melyeknek a mondaton kívül absolute nincs semmi értelmük és értékük. Mondatok és jelek együtt állnak és esnek; külön tehát teljességgel nem tárgyalandók, kivéven azt az esetet, ha az eredményeket az író, vagy tanító záradékul ismétlendőknek tartja

De nem sok nyoma látszik a javításnak a részletekben sem. A szabályok most is oly nehézkesek, homályosak, sőt bizonytalanok, mint ezelőtt; a példák most is oly vizsás helyzetűek, mint a régiek kiadásokban; a műszók használata most is oly ingadozó, sőt következetlen, mintha csak az első kiadást olvasnók; az újabb vívmányok felhasználásától a negyedik kiadás is oly idegenkedő, mint a többi volt; s végre a nyelvezet az egész könyvön végig oly selejtes, sőt élvezhetetlen, mint talán Imre Sándornál sehol.

Sietek ez állításokat tényekkel is igazolni, megjegyezvén, hogy a példának a szabályok után való elhelyezését, mint paedagogiai anachronismust, alább már szóba sem hozom.

A szabályok úgy tartalmilag mint alakilag is általában oly szerencsétlenül készültek, hogy az egész könyvben egyetlen egyet sem találtam, a mely ellen több vagy kevesebb kifogás ne volna tehető. S hogy ezek a kifogások nem egészen a bíráló egyedi izléséből származók, megmutatják a keresetlen idézetek.

Mindjárt az 1. §. így kezdődik: „Ha valamely dologról, annak tulajdonságát, cselekvését, vagy állapotát külön kimondjuk, így származik a mondat, — mely tehát mindenkor egy gondolat teljes kifejezése. Péld. Az élet rövid, a tanulmány hosszas.“ Szakasztott úgy van az ember ezzel a rövidke szabálylyal, mint Brassai volt a Gerevics-féle francia *abc*-vel. Alig lehet hozzáférni a hibáktól. Hiba, hogy csak dologról beszél; hiba, hogy csak a külön kimondott valamit nevezi mondatnak; hiba, hogy csak így beszél a mondat származásáról; hiba, hogy csak így határozza meg a mondatot; hiba, hogy ok és alkalom nélkül okadatolja a mondatot a gondolattal; hiba, hogy a „mondat“-ot mindenkor egy gondolat kifejezőjének állítja; hiba, hogy a mondatot mindenkor egy gondolat teljes kifejezőjének mondja; s végül hiba, hogy nem a gondolatról megy át a mondatra. De ezek csak tartalmi hibák! Kimutas-sam-e az alakikat is? Megmondjam-e, hogy a „ha“-nak itt „így“ nem felelhet meg, hogy a főmondat szórendje éppen megfordítva lenne jó, hogy a jelzői mellékmondatot a „tehát“ tönkre teszi, hogy „a tanulmány hosszas“ legalább is kétértelmű? Azt

meg már teljességgel elhallgatom, hogy a mondatnak a fentebbi-nél gyarlóbb meghatározását talán még senkinél nem találtam.

Nem igen mondhatnék jobbat az 1. §. többi részéről sem. A §. közepére ékelt jegyzet pl. szükség nélkül anticipál, a meny-nyiben a jelző tárgyalása előtt magyarázza, hogy a „mondat és a jelzővel álló név“ egymástól gondosan megkülönböztetendő; s ezt a kis figyelmeztetést is metaphysikai homályba burkolja. Még így is beszél benne: „az elől tett szó (jelző) ...“ De finis coronat opus! A §. vége a legszembeszökőbb ellenmondásokból áll, tanítván, hogy „a mondat és mondomány a mondat lényeges (!) részei, melyek nélkül az el nem lehet. Vannak azonban (!) oly mondatok is (!), melyekből egyik vagy másik ki maradt ... Az ily mondatok rövidítetteknek nevezetnek ... (A példák után) Látnivaló, hogy nemcsak az alany vagy mondomány, hanem néha mindenik is kimaradhat“ Alig lehet tisztába hozni, hogy humor-e ez, vagy valami climax.

A 2. §. címe: „Egyszerű mondat“, s mégis tanít a bővített, egyes és összetett mondatokról is, bővítettnek nevezvén azt a mondatot, a melyben „a lényeges részeken kívül még más szók (!) is állanak“, egyesnek azt, „a melynek csak egy alanya vagy (!) mondománya van“, összetettnek pedig azt, „a melyben egynél több alany vagy mondomány található (!!)“. S ugyanennek a könyvnek 114. lapján a 74. §. azt tanítja, hogy „Az irány értelmessége vagy érthetősége azt kívánja (helyesebben: abban áll), hogy az, a mit írásban előterjesztettünk, könnyen és erőltetés nélkül érthető legyen.“

A 3. §. Az egyes mondatokat tartalmi tekintetben két csoportra különíti. Vannak ugyanis „lét-jelentő“ és „tartalmas“ mondatok. Érdekes lenne ismernünk azt az osztó alapot, a melyből kiindulva ily két csoport kifundálható, sőt egymással koordinálható. De nem kevésbé csodálatos az is e §-ban, hogy az egyes mondatokat 1. „tartalmi tekintetben“; 2. „a kimondás alakjára nézve“ és 3. „a beszélőnek gondolkodásához vagy felfogásához képest“ csoportosítja. Vajjon mennyiben zárja ki az 1. a 3.-t? Aztán mit jelent az, hogy 3. szerint a mondatok „vagy elismerek, vagy kívánók“?

Az 5. §. a bővített és összevont mondatokat confundálja, a bővítő tagokat „mellékes kifejezések“-nek nevezi és szerinte van „kiegészítő tárgy, mely a mondomány értelmét valamely dologra viszi át, péld. István szegényynyé lett“. Alább a vonat és egyezést így magyarázza: „A mellék-kifejezés azon szótól (!) függ, melyet meghatároz. Ez a függés kétféle, vagy közvetlen függés, midőn a meghatározott szó a meg-

határozót úgy von z z a, hogy emez valamely ragot felvévén módosúl, péld. a nap világosítja a földet, — vagy egyesül (egyez) a meghatározó szó a meghatározottal, péld. az es z es ember. Az első eset von z a t n a k, az utóbbi egy e z s n e k neveztetik. "Ember legyen, aki ebből eligazodik! Elsőben is milyen „szót“ értünk itt? Szótárit, vagy nyelvtanit? Hiszen a mondatban tagokról, vagy részekről szokás beszélni! Aztán hogy értsük a meghatározót és meghatározottat? Mennyiben határozza meg pl. a „földet“ tag a „világosítja“ tagot? Miféle disiunctiv itélet alapján áll szemben a „közvetlen függés“ és az „egyesül“? S végül mit jelent az, hogy „a meghatározó szó egy e s ü l a meghatározottal“? Orthographiai, szóképzési, avagy értelmi tekintetben?

Igazán csodálatos! Az embereknek $\frac{3}{4}$ része maig sem érti, hogy miért tanítják a gyermeknek a saját anyanyelvét — külön könyvből, s még sem igyekeznek maguk a nyelvtanok, hogy legalább létezésük jogát igazolják. Félő, hogy az oly nyelvszabályok, mint az idézetek, az embereknek még azt az $\frac{1}{4}$ -ét is más gondolatra fogják bírni.

A 6. §. így tanít: „Az összetett mondat úgy áll elő, hogy két vagy több mondatot egy gondolattá (!), egy beszéd-részletté (!) kapcsolunk össze (!).“ Szegény grammatista gyermek! Őszinte részvéttel nézek keserves verejtéktől vagy épen könyvtől ázott arcodra, midőn árva fejedet azon töröd, hogy mit akarhat neked ez a pár sor megmagyarázni. Szívesen segítenék rajtad; de még magam sem mentem annyira, hogy megmondhatnám, hogy mikép kapcsolódnak a mondatok gondolattá.

Különben a 6. §. nem csak azt bizonyítja, hogy ez a könyv csak úgy ímmel-ámmal van fogalmazva, hanem azt is, hogy ez a könyv a magyar mondattal teljességgel nincsen tisztában. Beszél az összetett mondat mindenféle fajtájáról; de azt nem tudja megmagyarázni, hogy mi az a mellékm o n d a t. Mert abból, hogy:

„Egymás alá (?) tartozó (!) mondatok azok, melyek közül egyikben valamely gondolat lényege van kifejezve, és ez a mondat önálló, magában is érthető, — egy másik pedig, ennek bővítése végett adatik hozzá, mint tagja vagy része. Amaz főmondatnak, ez mellékm on d a t n a k neveztetik“, bizony a legélesebb szem sem fogja kivehetni, hogy mi az a mellékm on d a t, sőt magát a főmondatot sem lesz képes biztosan kibetűzni. A túlsó (9.) lapon valamivel már világosabban szól; de hogy általában ingatag talapon áll, kitetszik az ugyanott található következő jegyzetből: „Néha a mellé-rendelő kötszők is használatnak mellékm on d a t o k e l ő t t; a fő- és mellékm on d a t k ö z t i különbsé-

get, főképp a teljes és önálló tartalom jelöli ki és a kötszők elmaradhatósága."

A ki mondatant ír, annak így nem szabad beszélnie még akkor sem, ha oly határtalan rossz tolla van is, mint ennek a könyvnek. A „mellérendelő kötszők” nem „néha”, hanem egészen határozott esetekben állhatnak a mellékmondatok élén, nevezetesen, ha azok egyneműek. A jegyzet második fele érthetetlen; a kötszők elmaradhatóságára való hivatkozás pedig éppen semmit sem bizonyít. Tessék a 8. l. első mondatára tekinteni, és látható lesz, hogy ott a kötsző elmaradhat és mellékmondatnak még sincs csak híre sem. Különben könyvünk a kötszőkkel meg van akadva. Először is hibásan csoportosítja őket mind a 7., mind a 8. lapon, aztán merőben tévedt állítás a 65. lapon az, hogy „a mellékmondatok helyes szerkesztése a kötszőktől függ”. Nem függ biz’ az. A mi nyelvünk meg a nyugoti nyelvek nem állanak ebben a tekintetben sem egy alapon. Emezeknél a kötszőnek uralkodó szerepe van annyira, hogy nemcsak az igék módjain, hanem még a mondatok szórendjén is zsarnokoskodik. A magyar kötszőnek ellenben egészen illendő szolgai szerep jutott; azaz ő alkalmazkodik a mondathoz, nem pedig megfordítva. Erről könyvünk is mond valamit a szórend §-a alatt (54–55. l.), csakhogy az imént említett szerepet öntudatosan nem is sejtí, meg ha sejténé is, tönkre tenné a 65. lapon.

A „bevezetést” a 7. §. azzal végzi, hogy: „Az összetett mondat csonkíttatik az által, hogy vagy a fő- vagy a mellékmondatból valamely tag, péld. az alany, vagy a mondomány, vagy a jelző mellé tartozó főnév (!), kihagyatnak. Péld. Szép (dolog van), hogy megtartád (te), bár nagy bajjal is (te megtartád) szavadat.

Könyvünk mindenütt úgy tünteti föl a mondatot, mint valami iparczikket, a melyet csak úgy kézzel lehet ki- vagy befordítani, bővíteni és csonkítani, kékre vagy zöldre festeni. Hiszen az nem tagadható, hogy szándékosan is csinálunk mondatokat; de az nem tévesztendő szem elől, hogy még ezért nem szabad a nyelvet magát is csinált nyelv gyanánt tüntetni föl. Hogy „a jelző mellé tartozó főnév kihagyása” mit akar jelenteni, azt nem is kutatom, mert úgy sem találnám ki. Eddig még nem volt divatban, hogy a katonakabát tartozik a csillaghoz, nem pedig megfordítva.

Ennyi és ilyen a bevezetés.

Alább következik a tüzetes mondatant, mely két főrésze oszlik, u. m. „I. Szókötés” és II. „Mondatkötés”. A „szó-

kötés" ismét két szakaszra válik, t. i. „szó-egyeztetés" és „szó-vonzat".

Az első szakaszt: „A szóegyeztetés mivolta" (8. §.) kezdi meg épen olyan módon, mint az 5. §-ban láttuk; azaz beszél, de alig mond valamit. A föltett cím után joggal várhatnók, hogy a szóegyeztetés fogalmát derítse föl előttünk. Ez azonban hiú várakozás. Szerzőnknek úgy látszik gyöngye oldala a definíálás. Tartózkodik is tőle egész a túlságig. Avagy definitio-e ez: Azon mondattagok, melyek egymáshoz szorosan tartoznak, de egyik a másikat nem vonzza, egészben tartoznak lenni". (8. §. első pont)? Pedig ennél többet és szabatosabbat nem találunk sem itt, sem egyebütt.

Ez után „az alany és mondomány" (9. §.), meg „a jelzők egyezéséről" (15. §.) beszél, de úgy, hogy, míg ebbeli dolgát egy részről minden kitelhető felszínességgel végezi, más részről a kétféle egyezés §-ai közé és után egy csomó váratlan §-t ékel a következő címek alatt: „a névmás mint alany" (10. §.), „a számnév mint alany" (11. §.), „a határozatlan ige mint alany és mondomány" (12. §.), „a melléknév mint alany és mondomány" (13. §.), „a jelző nemei" (14. §.); „a főnév (16. §.), névmás (17. §.), részesülő (18. §.), számnév (19. §.), névelő (20. §.) mint jelző."

Mindezekről a mondattagok meghatározásánál kellett volna szólnia, itten pedig egyszerűen csak hivatkozni rájuk. Az alárendelt részeket mellérendeltekkel zavarni vagy tévesztetni össze igen nagy stilistikai, sőt logikai hiba.

Az elsorolt §-ok alaposságát illetőleg csak azt fedezem föl, hogy azok az olvasóra olyan forma benyomást gyakorolnak, mint valamely hutai kemenczének olvadó félen levő tartalma. Keresztül-kasúl vannak bennük egymáson hányva általánosságok és kivételek, szabályok és jegyzetek, igazságok és tévedések, mintha mindenik kikezdést más fő gondolta volna, és más kéz írta volna. S aztán mily nyelven szólnak! . . Imhol egy példa: (9. §.) „Ha az alany többes számú név, a mondomány pedig gyűjtő név, a mondomány egyesben áll. — Így van a dolog, ha a mondomány tulajdonsága főnév is." Azt, hogy az a „többesszámú név" vajjon plurale tantum, avagy többesben álló név akar-e lenni, s hogy „a mondomány tulajdonsága" miként lehet „főnév", nem kutatom; de azt megjegyzem, hogy nagyon kár volt az „Írálytan"-ban a *választékosságnak és tárgyszerinteségnek* egy igen gondos cikkkecskét nem szentelni, vagy pedig a szabatosságot valamivel szabatosabban nem írni körül.

A 11. §. így kezdi: „A számnév többséget jelent.“ Furcsa egy mondás!

A „határozatlan igéből“ minden áron állítmányt akar csinálni (12. §.) mondván, hogy az „többes 3. személy helyett használtatik személytelen kifejezésekben.“ Oly ötlet, melyet nem ártott volna bővebb megfigyelés tárgyává tenni. A fölhozott példák, mint: „Nem érteni beszédét“, bizony nem igazolják a szabályt, mert az ilyesek egyszerűen csonka mondatok, melyekben a határozatlan igenév az elmaradt „lehet“ állítmánynak az alanya.

A 14. §. a jelzők fajtáiról szólván, az „összetett jelzőket“ is megemlíti; azt azonban nem tartja szükségesnek kideríteni, hogy azok az összetett jelzők mily és hányféle viszonyokban lehetnek egymással; holott ez nemcsak mondat, hanem stilisztikai szempontból is nagyon figyelemreméltó kérdés.

A főnévről mint jelzőről (16. §.) beszélvén azt állítja, hogy „a magyar beszédnek (!) sajátága, hogy némely anyagot, állapotot stb. jelentő főnevek jelző gyanánt is állhatnak.. Pl.: „Arany óra.“ — Már ugyan miért lenne ez a magyar „beszédnek“ sajátága? Hát *master Smith*, *monsieur Sm.*, *Herr Sm.* stb. mit vétett? Ezek csak mégsem a magyar beszéd sajátága mellett bizonyítanak! Ott van a dolog bibéje, hogy a beszédrészek — természetesen csak többé kevésbé átvitelesen — minden nyelvben helyettesíthetik egymást; tehát a főnév is a melléknév. Ezt maga a szerző is érinti a 13. §-ban, hol az alanyúl álló melléknévet „egy oda értett (!) főnév jelzője gyanánt“ tekinti; csak hogy a tényállást nem látja eléggé világosan. Akárhány dolognak (vagy személynek) van egynél több neve, melyek közül a specializáló értelem rendesen a legközelebbit, legegyszerűbbet tekinti az illető dolog igazi nevének, míg a másikat vagy többbit inkább jelzőnek veszi. Tessék csak összevetni pl. ezf a kettőt: „Arany János“ és „arany óra“! Vajjon hogyan elemezzük az elsőt s hogyan a másikat? „Arany“ mind a kettőben jelző; de, míg az elsőnél annak melléknévi szereplése csak annyiban áll, a mennyiben jelző, addig a második kapcsolatban már szinte érzékelhető a főnévnek melléknévvé való átalakulása; az elsőben a „genus“, a másodikban pedig a „materia“ fogalma az uralkodó; a functio ellenben mind a két esetben világosan melléknévi. Az ilyes jelenségekből tehát épen nem lehet a magyar „beszédre“ hímet varrni.

A névmások jelzői szerepléséről roppant gyarló szabályt ad. A visszamutató névmást pl. kivétel nélkül „megelőző mondatra“ vonatkoztatja.

Nem sokkal szerencsésebb a 18., 19. és 20. §-ok formulázásában sem. Még legjobban úgy ezekben, valamint az eddigiekben is az a néhány mellékes megjegyzés, a melyekben egy-egy magyartalanság elkerülésére figyelmezteti az olvasót. Hogy aztán maga a szerző jó példával megy-e elől a tollára való ügyelésben, az más kérdés, s alább néhány példából ki fog tűnni.

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Dagadás; fekélyek és dagadások (ulcera vesicularum turgentium) J. 23.

dagadoz; mereg miatt eldagadozott vala Cs. 65. megd. Év. 136. lábai mind eldagadoznak Dl. 58.

dagadvány; e maga felmagasztatásnak dagadványával (in tumorem arrogantiae) B. 83.

dagály. Év. 524 és bel télének dagálylyal (repleti sunt invidia) J. 722. haragudjék meg az én dagályom ő ellenök (irascatur furor meus contra eos) J. 68.

dagályos (göögös) Év. 251. egy dagályos nemzetet (unam gentem rebellem) B. 76. Év. 835. (rebellis) J. 148. (contumax) J. 245. Ér. 374. 469.

dagályoskodik vala az asszonyra (fremebat in eam) J. 503.

dagályosság (rebellio) J. 159. Év. 131 (iurgium) J. 48. Cs. 548. Vg. 9. Th. 65.

dagaszol (?); ha valaki te atyádfiai kezzől szegénységre jutand, ne dagaszollyad be ő előtte te szivedet (... non obdurabis cor tuum) J. 232. bel dagaszoló ő fileit Ér. 95.

dagasztott tészta (conspersa farina) J. 34.

dákos (pugio) J. 173.

démaga: sőt. Dm. 99. Vg. 1412 Dl. 3. J. 108: — de Vg. 3. Ér. 307. J. 380. demaga (verumtamen) Fl. 77. Év. 168.

deák ság: tanultság Ér. 663.

deákol: deákúl (latine) M. 211.

dédös (avus) J. 26.

dekrétom (decretum) J. 237. Ér. 203.

délszegi királ (rex Austriae) B. 161. birják délszegnek városit (possidunt civitates Austriae) B. 237. délszegi királné (regina austri) M. 137.

dereb (a „darab“ magas hangú alakja, v. ö. girbe-gurba stb. ma is: diribdarab); a derebekből (de fragmentis) M. 43. a derebeknek maradékát (reliquias fragmentorum) M. 41. tegyen minket az derebles darablasbalol enen (?) (faciat nos de illis frusticulis gaudere) Fl. 131.

derek: (középe valaminek) evangeliomnak derekában. Év. 259. az szent írásnak derekából tanácsot vehetünk Ér. 22.

derhenőleszen (serenumerit) M. 44.

diadalm (pugna) Fl. 50.
Ev 804. Ér. 387.

diadalmaz ő ellenségiről
(ulciscatur se de inimicis suis)
B. 40. hogy ő magát meg dia-
galmazná mend e vidékéről
(quod defenderet se de omni-
bus regionibus his) B. 12.

dicsér, írva így: gicsér
(glorificat) Fl. 1.

dicsőít Ér. 118. meg di-
csőjt J. 657. dicsőjtöm (glori-
ficabo) ötet J. 41.

dicsőltet, gicsőltet
Fl. 59.

dicsesködik Ér. 72.

dicsősejt; gicsősejt tege-
det (glorificabit te) Fl. 35. Év.
630.

dicsőül (gloriose) így: di-
csővöl M. 143.

dicsővöltetet vala (fue-
rat glorificatus) M. 184. meg
dicsőöl J. 37. Ér. 342. meg
dicsévöltessék Ér. 534. megdi-
csőültetem (glorificabor) J. 42.

diknak (?) B. 66. 39. 18.

dinnya; jó ízű dinnyak J.
139.

doh; fertőzetnek dohával.
(immunditia scortationis suae)
J. 915. Ér 141. Év. 524.

dohos mint az pokol (ha-
lottról mondva) Th. 12. büdös
18. Ér. 506 dohoss. Ér. 121.

dohosság (bűz) J. 248. Dl.
44. Év. 658.

dög Fl. 146. ehsegnek dőge
(fames pestilentiae) Fl. 62. (ca-
daver) B. 42. dögök (pestilen-
tiae) M. 159.

dögletesség (pestilentia)
Év. 393.

döglet; mind az tellyes
város megdögletvén Cs. 547.
Ér. 31. 85. 91. 605. Dl. 167. Év. 869.

dőjt; székeket eldőjte (ca-
thedras evertit) M. 52. ki el-
dőjte ötet (qui subvertit eum)
B. 175. J. 374.

drágalátos (carissimus)
Fl. 22. B. 205 stb.

duzmad; meg duzmadának
(megharaguvának) Ér. 508.

duzmadott kevélység J.
203. nagy duzmadott kevélség
Ér. 48.

felduzzankodik Év. 840.

megdühödik a haragnak
miatta Dl. 11. reajok dihedvén
(furens adversus eos) J. 792. Cs.
49 stb.

megdühöszik Év. 833.

VOZÁRI GYULA.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Megkegyelmez valakit, „Az elfogott poseni érsekről írják,

hogy a német császár *őt meg fogja kegyelmezni* és szabadon
bocsátani“. P. Napl. 1874. 93. esti. Egy új feltűnő példája a nyelvünkben érvényesülni kezdő azon idegen áramlatnak, melyszerint több igénk mellé a könnyebben használhatás okáért a különböző helyragos nevek helyett tárgyragos neveket teszünk. Ilyen még az itt megrótt igén kívül: *bir valamit* = habet aliquid, e. h. *bir valamivel*; bár ebben más árnyalat is rejlik, mint:

Nem bírok ezzel a rossz gyermekkel = nem tudom megrégu-
lázni. Ilyen továbbá: *gyakorol iskolát, barátságot*, e. h. is-
kolába jár, barátságban van vele. (V. ö. Imre: Idegen
és hibás szók bírálata, 150. l.) Ide sorozható a német „etwas
besprechen“ után legújabbán nálunk nagyon felkapott, s
nemcsak a törvényhozásban, fővárosi lapirodalomban, hanem
még az ép nyelvérzékéről ismeretes székely nép körében is
használt *megbeszélni valamit* kifejezés. A magyar beszél
valamiről; ha pedig etwas besprechen will: ezt úgy fejezi
ki, hogy megvitat valamit, vagy kevésbbé fontos beszélés-
ről: beszélget róla. Visszatérve a *megkegyelmez*-re, min-
denki jól tudja, hogy a *megkegyelmez* ige nek raggal vonzza a
nevet; de ha a P. N. fordítója a begnadigen mellett accu-
sativusos vonzatot látott német eredetijében, azt tehette fel
magában, hogy a német nyelv törvénye ellen vét, ha a ma-
gyar *megkegyelmez* után is nem tárgyragos főnevet tesz.

Nevelész (paedagogus). Igaz, hogy jól hangzik a le-
velész mellett; de míg ez rendes bogár, addig amaz nagyon különös
csodabogár. Lásd Lübrich Ágost Nevelés történelmének többek
között 308. lapján. „A császárság korszakának elméleti *nevelé-
szei*“. Méltó társa az *elmélész* (theoreticus?) ugyanazon könyv
1. lapján: „Pythagoras, a dór nevelés *elmélésze*“! Vajjon azok
a philosophiai hallgatók jó magyar szó hiányában nem értenék
meg a paedagogus és theoreticus görög-latinos szava-
kat? Bővebb fejtegetést itt most mellőzve, utalom az olvasót a
Nyelvőr IV. 241. s köv. lapjaira.

Odaállít. Mi lenne más, mint a német darstellen?
Legalább így találjuk ezt Dr. Bánóczy József cikkében, a M.
Tanügy 1875. 410. lapján. „Hány ága van a bölcseletnek? —
Ezeket *oda* kellene *állítani* egyszerűen, világosan, hogy min-
denki láthassa.“ Itt feltüntetni, fölmutatni ígét kellene
használni az *odaállít* helyett, hogy a magyar nyelvet el ne ger-
manizáljuk.

Önnét. Nem magyaros stílusztáink mai napság igen gyakran
használják a távolra mutató névmást s a belőle származó
határozókat (*az, úgy, onnan* stb.) oly helyeken, melyeken a
magyar nyelv természete szerint csakis a közelre mutató név-
mások vagy határozók állhatnak. Oka ennek az, hogy az ő zsi-
nórmértékük, a német, nem tesz e tekintetben oly finom meg-
különböztetést mint a magyar. A németnek az *így* is *so*, az *úgy*
is; az *innét* is *da* *her*, az *önnét* is. Tehát gondolják, „ha két
mennyiség egy harmadikkal egyenlő, egymás közt is egyenlő.“
Csakhogy nem mindig áll a nyelvben, a mi áll a physicában

vagy mathesisben. Midőn a M. Tanügy 3. évf. 219. lapján ezt olvassuk: „A tudós megelégszik azzal, hogy dolgozatait közli; hogy milyenek a tanítás alapelvei, azzal adós marad. *Onnét* van“ stb., lehetetlen meg nem ütköznünk az *onnét* magyartalan használatán; hol, minthogy a rámutatás világosan a legközelebbi mondatokban felhozott okra történik, határozottan csakis *innét* állhat. Ép ily kirívó gyakran az *úgy* használata az *így* helyett.

Összehoz. A „Nemz. H.“-ban olvassuk: „Az írók és művészek társaságának majálisa igen szép társaságot hozott össze a Zugligetben.“ Első tekintetre talán sokaknak fel sem tűnik itt az „összehoz“-ban való németesség, már annyira megszokták a *zusammen bringen*-nek ilyenmő áttételét. De a ki kissé gondolkodik, belátja (valamint a megütköző nyelvérzék is könnyen igazolhatja megütközését azzal), hogy itt a *hoz* ige a magyar nyelv szelleme ellen van használva. A magyar t. i. a *hoz* igét csak akkor használhatja, midőn a mozgás iránya a-beszélő felé halad, vagy legalább a beszélő oly helyre képzei magát, melyen a mozgás feléje történhetik. V. ö. Szarvas Gábor „*Hoz és visz*“ cikkével a Nyelvőr I. kötetében. Továbbá a *hoz* még azért sem helyes a fentebbi mondatban, mert ott gyakorító cselekvésről van szó; melynek kifejezésére pedig az egyszeri (bár olykor húzamos) mozgást kifejező *hoz* nem alkalmas. A *hoz* gyakorítását a magyar *hord* vagy *gyűjt* által teszi ki. A megrótt mondatban is *összegyűjt*-nek kellene állani az *összehoz* helyett.

KOMÁROMY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Háromszékiek.

Nekéd tám bokréta van a' kalapodba, hogy ojan kevés vagy velle?... Akkora bokkrétája van, hogy penetőnek és megjárna. Ha nem fogod a kalapodot, lehúzza a fejedről... Kire hazudod hogy tette? — Eszt nekém éggy szép léán, tette! — Aszt te csak mondog, de te tétted magadnak; ki a súj vesztégetné réád a virágját?... Lácczik, hogy jó szüvel kötték nekéd a bokkrétát, met kiválogatták a szépiből. A ki az embernek ojan bokkrétát köt, az a lelkit és odaádná; oda még magát és egészszzen. Le se tédd onnét, ha elszárad és. Bücsüld még aszt, a szép szüvességét. Azét bézzég megölelhetéd; még és csókolhatod. Az ojan

léán az embernek még felesége és jó szüvel lenne. Aval kevés lehetne.

Mijen nagy hasa van ennek a gyermeknek! — Nagy biz annak: eszperést léssz belőlle. — De oda nem elég a nagy has, ahoz még sok tanólas kell. — Ha taníttassák, lehet. — De hátha a míg kitanójjá, elnövi a nagy hását, hogy léssz? — Tégyék jó ekkléziába, hadd hízzék még s osztán lehet eszperést. — Tű ojan okoson beszélgették? Hisz én láttam ojan eszperéstét, hogy egy varju nem laknék jól a husából; hát aszt miét tették eszperéstnek? A csak hibából esett! — Hát azután hogy mégtették, miét nem hízott még? — Eiszem, búsult valamiét; Vaj nem járt jól ki a czukmis! — A nágyapád feje! értéd-é?

KRIZA JÁNOS.

S o m o g y i a k.

Réggeli vendíg ném maradós.

Itattya az egereket: sír.

Hátú jár mind az ámmén.

Beszíll vele, Balázs neve: sém mire sém lehet vele menni,

Tébláb mind a tojó galamb.

Kutya tojik attú: az uraké.

Ném esett porba a pecsényéje: világro való.

Ném hatta az annyábo a nyêvit: csármás, csácsori ember.

Köccsön kényér, visszajár.

Akkor selém!: akkor se baj, jól van!

Szírű van mind a mestér borgyuja.

Má még-még szamar horta a vizet, szunyok hoszta a lisztét (akkor mondják, ha a kényér czopákás: szalonnás).

Így még a Sári férhő: ebül járt, baj van!

(A somogyi ember az ik-es igéket nagyobbára úgy használja, mint az irodalom. A v két magánhangzó közt nagyon sokszor elenyészik, pl. ü e g, úgy g y ü n k (jövünk) vissza; m e g l ü j ö m (lövöm); v e h ö s (vevös) játék, stb. A fokozásnál: h í d e g g y e b b, m e l e g g y e b b, r ö v i d g y e b b, é r é t t y e b b, á l n o k t y a b b stb.

A neveket úgy képezik, hogy az öregapja s édes apja keresztneve után teszik az illetőnek keresztnevét, pl. Mihá Ferkó Naca (Anna); Istók Gyura (Jóska.)

(Szöke-Dencs.)

VÉRES JÓZSEF.

G y ö n g y ö s v i d é k i e k.

Aszt kötötték rá, hogy kéték a templom előtt fekütek násznépivel.

A nemzeték (családtagok) osztoszkodnának velé.

Bégyütt-é mán a halomány levelé? (halott levele).

Ném kütték vóna bē annak a halólevelét, ha én ném keres-
tem vóna.

Inkább cigány lakodalomba vónék, mincsém eszt a vinyé-
gét kötözzem: készebb volnék évés-ivás nélkül egész nap tán-
czolni.

Két huszonhét garassal tartozunk.

Goromba vagyok én ahho: tudatlan.

Ugyan kérém szépen, maga végez-é a bajbú?

Ifj. KÁPLÁNY JÓZSEF.

Párbeszéd.

Két csiki székely találkozik a vásáron.

— Isten ágya még kéjedet komám uram!

-- Isten hozta kéjedet és! Hát kéjed még mit csinálgat,
hogyan van?

— Én bizon, mind isten engette, mégvagyok még mindén-
napi nyomorúságok köszt, túggya-é. Hát kéjed és?

— Én és mégvagyok még, a hogy lehet; csérgék mozgok.
Hát az otthonvalók és hogy vadnak mind közönségesen?

— A mikor eljöttem, egészségbe hattam mindéggyiket.
Túggya-é, az asszon a gyermekék köszt úgy el van foglalva,
hogy hitván feje aszt sem túggya, mit csinájjon véllik? met az
isten úgy és mégáda gyermekvel. De mit mongyunk? A mit az
isten ő szent véssége (felsége) ad, aszt jó nevén kell vennünk.
Ehejt (itt) éppen most és azért fáradozom, hogy a fijamnak va-
lami lábbelít ragasszak (vegyek); s még ha a két küsebbnek és
valamit nem veték a nyakikba. Itt a tél, s a hideg megöli, met
iskolába kell hogy mennyenek.

— Hát azok és immán akkora nagyok, hogy iskolába járnak?

— Akkorák biz-a komám uram; s véllik nő a nyomoruság
és. A ténnap és hézzám jára a pógár (így nevezi a székely falu-
beliét; itt: elüljáró), s iskolába parancsolá őket; s ha el nem
küldöm, megbüntetnek; mind mast esztendeje, akkor és fizeték
értik négy német forintot. Met eleget és montam akkor és,
hogy ményenek el, met henem (ha nem), a kántor mégvirgász-
tassa; de nem fogádának szót, hogy az isten haragja ütte vóna
még; s még kelle fizetném a büntetést; met nem és mondhatok
jót, ojan csintalan hamissak, hogy immán, még nem kezdém ve-
régetni, a házból és kikergetnek.

— Haggya el komán uram, még nincs eszik, ök gyermeké-
kék. Avval én és úgy vagyok. Azért ne zúgológygyék! De ha
gyermék gyermek, mitévők légyünk; mű és éppen ojanok vótunk,
velünk és éppen úgy kínlóttak.

— Hát kéjed és mi jót vásárol?

— Néköm egy kicsi ügyesbajoskodásom van; törökbuzát kéne hogy végyek; mert sok száj van, s ha avval nem szaporíccsuk a kényérnek valót, a míg arathatunk ésmént (ismét), addig még sok üdö van. Az égygyik tehenyém még nem rugott el; aszt mongya az asszon, hogy adogat égy-égy fél kupányét, s így még tuggyuk még ökött telepíteni vélle. Azonkűjjet és még égygyiket-mást kéne hogy végyek, tuggyá-é komám uram, a ház szükségire.

(Csikszék.)

SZAKÁCS BALÁZS.

Babonák.

A ki aszt akargya, hov valaki beleszeressên: af foggyon ész szen Györ nap elütt valu leveli békát, osztánnig tégyé aszt égygy ujdonat uj fazikba, és vügyö el éh hanygyahatárbo. A földüt még ut tégyé rá, hogy a hanygyák bele méhessenek a fazikba, hogy a békát mégéhessik. Sebéssen szalagygyon el asztán onnajt, mét (mert) ha mégghalla a békának a riását, mikor a hanygyák énynyi kezdik, a fülinek elübb-utubb baja esik. Mikor aután gondulla, hogy a hanygyák imá lééttik a békának a husát, ugy é hét mulva mi ménynyén el éség aho a hanygyahatárho, és ott abba a fazikba talál két csontot. Az égygyik ollan mind a gérábla, a másik még ollan mint a vélla. A kit avve a géráblájje háromszér méggéráblál, a hátáná vak kezíná vagy akárhun, csakhogy az eszbe né végyé: az ub bele tűnyik, hot tuábbat ném tud tölö szabadunyi sé. Ha peig aszt akargya, ho' többet ő utánna né gyárgyon, szurgya még éség ajon mód háromszér annak a békának a véllájájje.

Ha valaki é raj mihit (méhe) lát röpiunyi a mezzün, osztán még akargya fognyi, av vessé lé az üngit, fordicscsa kü s dobgya elejbék: mingyá leszállanak.

Mikor a mihik eresztenek, kaszájje vam más pengü szér-számme ké nekik péngetnyi, hogy e né ménnyenek. (A vélc-mény miatt azonban, hogy a folytonos pengetés következtében a méhek nem hallják királynéjok repülésének hangját s így sokszor megzavarodnak vagy vissza is mennek: e szokást most már ritkábban használják. Újabban czélszerűbbnek tartják vízzel locsolni eléjök, valószínűleg azért, hogy ez által a méhek esőtől féljenek és siessenek valamely közel lévő fára leszállani.)

(Örség.)

KÖNNYE NÁNDOR.

Palóc adoma.

Égy pálócz éccér kompêrt kápált a földön. Arra mönt égy kátoná, oszt vitt égy dinnyit. Ászongyá neki á pálócz: „Hogy

aggyék kend ászt a ló kukót? — „Odádom tiz pengőér“ mongya á katoná. — „Nem bánom“ mongya á pálóc. Vötte a dinnyit, kivitte á högyre, oszt ráült. Ült, ült rájtá tán egy hónapig. Á dinnye mán kezdött rohdadni. „Mán fágát á kukó, mongya á pálóc, ki akar kêní.“ Fökelt rúla, hát elkárult álulá á vögybe; neki szá-látt egy bukorbák, osztán szétszakátt á kukó. Á bukorba vót egy nyúl, áz elugrott onnét. „Nészi kómé, nészi kómé, mongya á pálóc, de szíp csödör csikó! Há még egy hónapig ültünk vóna rájtá, de szép csödör létt vóna belüle!“ Nészte ásztán á sok mágot is. „Nészi kómé, mongya, de sok lött vóna belüle!“

(Nógrádmegye.)

WOLF VILMOS.

Népmesék.**Szép Ilonka.**

Hun vôt, hun ném vôt, vôt a világon écczér egy király, ennek még egy fia. Écczér csak aszt mongya az aptyánok, hogy ű mégházosodik.

— Hohó, ném úgy van a. Ném addig, míg valami vitíz tettet ném tésző! Engém sé házósított még az apám addig, míg csak az arany kardot még ném nyertem, a mit most is az ódameron láccz.

A királyfi, mit vôt mit tenni, elindút szeréncsét próbáni. Hát a mint mént méndégét, écczér csak egy kis házro talát. Bemegy, hát láttyo, hogy egy vín asszony gubbaszkodik a kemén-cze mellett.

— Ejnye, nénémasszony, maga, úgy látom, nagyon sokat jár a világo, ném tud valamit a három nádszálrû?

— Mâ én csak sokat járok ide-oda, haném bizony még hírit sé hallottam, némhogyláttom vóna. Hanem ha hónapig vársz, maj talán mégis tudok valamit szöni,

Jô van, mégvárto a hónapot. Úgy réggé felé elövész az öreg asszony egy sipot, beléfúj, hát a mennyi tarka vargyu van a világon, ném oda répüt-e valamennyi? Ott vôt a mind égytül égygyig. Mégkérdészte osztán ezéket, hogy tudnak-e valamit a három nádszálrû; de biz azok sé tudtak sémmit.

A királyfi tovább mént. Némokára mégin talát egy házat, abba egy öreg embért. Ettül is mikor kérdészte, hát aszt monta, hogy ném tud sémmit, haném várgyon hónapig. Másnap az öreg embér a hollókat hítta össze. Ezék sé tuttak sémmit a három nádszálrû.

A királyfi tovább mént. Mént, méndégét, hetedhét országon is túl vôt má, mikor egy rossz kis házra talát, abba még egy öreg asszonyra.

— Jó estét, idés szülém.

— Aggyon Isten nekéd is kedves fiam. Szeréncséd, hogy így szólítottá, mer különben halálok halálávô hász még. Hát mi járatba vagy?

— Biz én, kedves szülém, a három nádszálót keresem. Ném tud rúlla valamit?

— Én magam ném tudok rúlla sémmit, haném várj csak hónapig.

Másnap ez is a mint beléfújt a síptyába, hát a mi szarka csak a világon vôt, mind ott termétt az écczérre. De hazudok, mer égy, a mélyiknek a lábo is, a szárnyo is ki vôt törve, ném vôt ott. Mingyá éküddött ezér is az öreg asszony. Mikor osztán kérdészte űket, hát csak az égy nyomorík tutta, hogy hun van a három nádszál.

Ezzê osztán émént a királyfi. Méntek, méndégétek, má az üveg hégyekén is túl vôtak, mikor égy harminczöt öl magos küfalhó írték.

— No, királyfi, asz mongya a szarka, a három nádszál itt van a küfalon belü.

A királyfi bizony ném sokáig gondúkozott, haném a lovávô beugratott. Ott osztán kikereste a többi közzü a három nádszálót, osztán kihosza. Ezzê osztán haza felé indút. A mint mënne méndégêne, hát écczér csak, hogy hogy ném, csakhogy égy nádszálót főhasított. Hát millyen gyönyörűsígés szíp lány ugrott ki belülle! Aszt mongya osztán:

— Szívem szíved szép szerelme, té az enyém, én a tied, aggy égy pohár vizet!

Dehogy tudott vóna adni, akárhogy akarta vóna is. Bizony a szíp lány észát onnan. Mingyá égy másikat is főhasított próbául. Ezzel is ippen úgy járt. Majd mégrepett a szíve a szíp két lány után.

De hogy vígyázott ám a harmadik nádszálro! Eszt má csak akkor hasította fő, mikor égy kút mellé írt. Ebbü még hécczérte szébb lány ugrott ki, mint amazok vôtak. Ahogy kiugrott, mingyá aszt monta:

— Szívem szíved szíp szerelme, té az enyim, én a tied, aggy égy pohár vizet!

Bëzzég neki sé köllött több, mingyá ott termétt a pohár vizzê. Ném is szát ám ez ê. Örök szerelmet esküttek egymásnak mingyá.

A királyfi osztán, hogy valami szíp kocsin vigye haza, mér akkor má egisszen otthun vôt, bemént a városba, hogy onnan majd hoz égygyet. Ott legétettek a király kanásszoi, még a gu-

lyássoi, azokra biszta addig Ilonkát (mer úgy hitták), míg ű visz-szagyün.

E jó lenne eddig, de az égygyik kanásznak vôt égv igén vín csúnya lányo is. Míg a királyfi oda járt, addig eszt ötöztet-tík fő, Ilonkát még belevetették égy kútba.

Némsokáro gyütt a királyfi aptyávô, anyjávô, még égy rí-míttô nagy kisírettê, hogy Ilonkát majd illendôkíppen haza vi-szik. De hogy elát a széme-szája mindégygyiknek, mikor méglát-ták a csunya kanász lányt. De hát mit têhettek vóna mást égye-bet, hazavitték biz aszt. Pár nap mulva osztán még is esküdött vele a királyfi.

De ném tudott ű nyugonni; tutta ű nagyon jól, hogy még-csâták. A többek kôszt écczér aszt kívánta, hogy abbúl a kutbú hozzanak neki vizet, a méllyikbű ű adott Ilonkánok inni. Hát jó van, kiküttík a kocsist, hogy hozzon. Ez a vödörrê égygyütt égy szép kis kácsát huzott fő. Nízégette mindénkíppen, écczér csak aszt vészi ám észre, hogy a kis kácsa sêhun sincsen, haném elôtte égy piszkos lány áll. A kocsis osztán hazavitte a vizet. A lány is émént vele, ott osztán szobalány létt belülle.

Mikor úgy níha-níha égy kis írkézise vôt, hát fonogatott ű. Haném olyan rokkája vôt, a méllyik magátú forgott, olyan orsója, a méllyik magátú pörgött, olyan kendére, a méllyik ma-gátú folyt; osztán a mit ha êvetett is, csak ollyan nôtt helyette. A királyné, má a kanászlány, mikor eszt méghallotta, kírte tûle a rokkát, hogy aggya neki. A lány ném akarta először sêhogy sê, haném osztán mégis aszt monta, no ném bánnyo, odaggya, de csak úgy, ha a királyhó hál. Még az asszony haragudott még! Még is pírongatta nagyon, de asztán mikor az urának altatót adott be, aszt monta, ném bánnyo. Bemégy a lány a király szo-bájábo, hát még hécczérte szébb létt, mind azelött vôt. Odamégy a királyhó, aszt mongya osztán neki:

— Szívem szíved szíp szerelme, té az enyim, én a tied, szójj még csak écczér én hozzám, én vagyok a té Ilonkád.

De biz a király ném szôt égy szót sê. Szomorúan gyütt ki a szobalány a király szobájábű, mer az gondûta, hogy csak azér ném szôt neki a király, mer talán szígyélte.

A királyné némsokáro az orsót kírte tûlle. Mégin csak asz monta, hogy ha a királyhó hál, hát akkor neki aggya. A királyné mégin beleégygyezett, mer hát mégin mégitatta az urát. Bemégy a lány a királyhó még hécczérte szébb létt, mind azelött vôt; de mégin ném beszíhetett vele.

Jó van ám, de a király inassa mindént látott; ez osztán mégmondott mindént a királynak, hogy uram, így még így van

ám a dolog, azér akármivel is kinájjo a felesége énnivalóval, vagy innivalóval, hozzá sé nyűjjon, mer az altatót ad be neki. No ugy is létt.

Úgy ám, de a királyné ezalatt még a kendért kírte a szobalánytól, ez oda is atta, de úgy, ha mégin a királylô hál. Mér né éggyezétt vóna még a királyné. Egy cséppét sé fítette má az urát.

Ahogy vacsorátok, a királyné kínáto az urát a legjobb íte-lékkê, italokká, de ném nyűt vóna a sém-mihô sé, haném sietétt léfekünni. Mégbáto a királyné a téttit nagyon, de má ném téhetétt rúla, mer a szobalány még má benn vôt a királyná. A király dehogy tudott vóna alunni! Ugy várt, hogy nagyon. Hát écczér csak láttyo ám, hogy gyönyörű szíp fehér cseléd oda fekszik hozzá, osztán aszt mongya:

— Szívem szíved szíp szerelme, té az enyim, én a tied, szójj csak még écczér én hozzám; én vagyok a té llonkád.

Biz a király csakhamar mégölête, mégcsókúta, kivált mikor mégtutta, hogy az csakugyan Ilona.

Ez osztán êmonta egisz ílete törtínetit egisszen onnan, hogy a királyfi êhatta. Hogy a kanászok a ruháját egy szálíg lészéttík, belevetéttík a kúdba, osztán még, még hogy kerűt ide.

No a királynok sé köllött több. Másnap kiatta a rímittô kemíny parancsolatot, hogy a felesígít darabojják szítt, osztán szilaj csikó farkáro kössík réttentô például. Úgy is létt mindén. A kanásznét nígyfelé vágták, osztán kiszégesztík a város nígy sarkáro. A kanászt még főakasztották a város közepin. A királyfi még a szípsígés Ilonával nagy lakodalmat ült; most is ínek talán, ha még ném hátak.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

T á j s z ó k.

Ácsinkózik = erősen vágyik valamire.

ahunné = ott ni.

ákczéntust kapott, ákczen-tusa van = megeczen-tesedett (bor).

akkurátos = pontos.

átallani = restelleni.

bunyk, z bunyk = csavargó, betyár; de mondják olyan sötét arczú gyermekre vagy emberre is, ki szemlesütve jár s a vele beszélőnek nem néz szemébe.

búvár = majdnem azon értelmű, mint az előző: társaságot kerülő, magának élő.

bakfing = bukfencz; bakfingot vetni, bakfingozni = bukfenczezni, másutt hengerbuczkázni, henterbucz-

kázni; mondják így is: felkalimpázott, felbakfingózott = felbukott.

bedinter, pomosznyik: mindkettő olyan lisztért s más apróságért konyhai dolgokat végző nőszemély, dilettanszolgáló, de a ki a rendesnél rendesen többre kerül.

beszékürálta magát = lerészegedett.

csorvasz = paraszt, erősebb értelemben: ripők.

dezentor (desertor) = erdei csavargó, betyár; a rossz gyereket is szidják vele: „te desertor.”

dikhecz = vége, pl. dikhecz mán neki = vége van.

dzsama = ügyetlen, olyan „tedd ide, tedd oda”; Máramarosban: tokány (ember).

egzsektor (exactor) = adószedő.

elámpicsorodott = elbáméskodott, elbámult.

elcselekszik = elcsen.

elprüsszentette v. elszellentette magát = fingott.

elsinkópál = csellel, mesterkedéssel elvesz vmit.

elszontyolodik = elszomorodik.

farkasordító = hideg, fütetlen szoba.

filégrámunka = gyöngye, olyan „ne nyúlj hozzám.”

futri = kóborló (gyermek). f

gujésztra, gulesztra = a tehén ellése után pár nappal készített túrós tej; másutt: kulásztra; Abaújban: fecsv. frecstej, mert mielőtt enni engednék, a gyermek arcába fecscsentenek belőle e szavakkal: „sok teje legyen a Virágnak.”

hászén, háiszén, hájszén = hiszen.

himbókázni = hintázni.

hinyároz, hinczároz = nevetgélve pajzánkodik (a leány s legény).

holyan = milyen?

hórihorgas = hosszúvékony, czingár.

hun = hol? hunnan = honnan?

(Tállya.)

MAKLÁRI PAPP MIKLÓS.

Háromszékiek.

Még hájlad a faedény, pl. a légej, ha üresen sokáig van kitéve erős napfénynek s rajta e miatt az egyes darabok érintkezésénél nyílás támad.

mégvészti: feleségül veszi.

nanyinyám: nagyanyám.

nagy-állat, nagy ember: roppant nagy ember.

orozva tojik és ül a tyuk, ha a ház asszonyától nem tudott helyre fészkel.

oszpóra: szegényebb ref. vallású hívektől szemül fizetett

papi bér; talán a görög ὁσπρια-tól. A szálás gabonában fizetett papi bér képe.

piacos: szemre való, szép; emberekre és állatokra ép úgy alkalmazzák mint a gabnafélékre.

pupilpénz: árva pénze.

radina: a hat-hétben levő asszonynak jóismerőseitől koma-asszonyaitól küldött mindenféle ételnemű.

rongya: a már kimosott s száradásra kirakott fejrőneműek.

sulyok: mosófa.

spillér: kártyás, ravasz, agyafurt ember.

szo kotál: számbavesz, megvizsgál.

tanórkapu: így nevezik

némely községekben a mezőre kimenő utcák végén levő kapukat.

tatar: ügyetlen, hasznavehetetlen ember.

tatarozni: javítgatni, a mi elhasználódott, elkopott (kocsi, épület, ruhadarab).

túr: nyilt, gennyedő sebhely — orbáncz.

ucusu: a már megszórt gabonának könnyebb szemű s polyvásabb része; így is mondják: utaja; a súlyosabb szemű s tisztább rész ellenben: eleje.

var: kiütés a testen.

végire-farkára: utoljára, végső eredményében.

NAGY LAJOS.

Lakodalmi búcsúztató.

Az anyához.

(L. 427—428.)

Te es szülő anyám
Ki világra hosztá,
Küs koromtó fogva
Ki megótámasztá,
Nevété, ápótá,
Szárnyamra bocsátá,
Megöngegygy, hogy tőlem
Te is mán évállá.

Az édös anyai
Szeretet palástya,
Fogyatkozásimot

Kérlek étakarja;
Ha vót es előtted
Éltömnnek hibája,
Én neköm megbocsás,
Életöm dájkája.

Mindön jót kívánok
Fénevelésödött,
Körülöttem sokban
Fáradozásidött,
Az egek urátó
Végj jutâmat és bért.

A testvérekhez.

Véllem égy méhből lött
Kedvös testvéreim,
Nagyobbak s küsebbek,
Kik vagytok véreim,
Hájjátok meg neköm
Bócsuzó szavaim,
Met töletök vészöm
Rövid bócsuzásim.

Isten, a ki tугygya
Hézzám jóságtokat,
Az a ménybeli ur
Atyafiságtokat,
Szállicscson réjátok
Ojj sok áadásokat,
Rogyogtat az égön
Menynyi csillagokat.

(Aztán a barátnéitől bucsúzik, s végre leendő férjéhez szól:)

Oh édös szerelmöm	Ezt okozá bennem
Réjád vetöm szömöm,	Az igaz szerelöm;
Nincs itt máradásom	Légy hát te es neköm;
S ê kê vélléd mönnöm;	Igaz, jó, hű társam,
Édös szüléimöt	Hogy mostani dógom
Meg kê érted vetnöm;	Soha meg ne bánynyam.

Befejezés.

Egész lakadalom,	S ezzê mindönököt
Nemös szolomítás, ¹⁾	Istennek ajánlok.
Az istentő szájjon,	Násznagyok, vőféléjök,
Ti réjátok ádas,	Talpra ugorjatok;
Ha vót ellenetök	Kocsisok, nyoszójjók
Én életöm hibás,	Mind eléájjatok,
Legyen mindönöknek	Mozsikák szójjatok,
Mostan megbocsátás.	Puskák ropogjatok.
No hát indújjatok,	(Udvarhelyszék.)
Kik hézzám tartoztok,	FELMÉRI LAJOS.

Gyermejjátékok.

Kopójáték.

A gyermekek egymás mellé ülnek, s valamit eldugnak; a kopónak — ki távolabb állt — ezt meg kell találni.

K o p ó: Cincin kalán gyürü,
Kiná van az aran gyürü?
Itt csönög, itt pönög,
Itt köll előanynyi.
(Ha nem találta el, megkopózzák, azaz: megcsipdesik.)

Csipi j á t é k.

Egymás keze fejét két ujjal csipve tartják s föl s alá emelgetik, ezt dalolva:

Csipi csipi kánya,
Vírés a lábo.
Zsidó gyerek êmeccétte,
Magyar gyerek gyógyította,
Sippâ dobbâ,
Nádi hegedüvê.

(Kezüket széjjel kapják s egymást ütögetik nagy lármával.)

(Szöke-Dencs.)

VERES JÓZSEF.

Gyermekek-mondókák.

Jeruzsálem, Bethlehem,	Samuka sapka,
A vén aszony hem, hem, hem.	Térdigérő kapcza,

¹⁾ Solemnítás.

Sétárseggü vadalma.	Csináj neköm dorombot:
Sandi kotyó,	Megfizetem munkádot,
Vasbotikó,	Telifosom hurkádót.
Félvékába rotyogtató.	Zsidó, zsidó kondító,
Czigán czigán pom, pom, pom,	Törökbüza posztító.

(Udvarhelyszék.) SÁNDOR JÁNOS.

Juhásznevek.

Romhányi. Defasz. Rámász. Juhrász. Szémélák. Csörgő. Tarhonya. Topa. Gajár. Trecel. Valocki. Zugi. Zubornyák. Tukora. Zsilip. Tükör. Gubica. Grácia. Lutorányos. Sipos. Pálincás. Dönti. Bogár. Bogaras. Orovec. Sintábor. Mikulás. Kurázs. Trépák. Ripp. Labanc. Cimbalmás. Maszari. Vaszari. Réhák. Látos. Kocka. Picskai. Loboda. Kutyás. Tamli.

(Kis-Kunság.)

BENKE ISTVÁN.

Helynevek.

Városrészek: Alszeg, Felszeg, Libocz, Erege, Vojkán, Vásármező, Bergő, Tanorkapu vagy Tanórok kapuja.

Hegyek: Örkő, Piliske, Gémvár, Görgő.

Vizek: Debren patak, Kökönyes, Petőcs kútja, Erősoldal kútja, Kölcze kút vagy Tetves kút, Magyarós kút, Gyertyámos kút, Szendrei patak, Nádas-patak, Sugás borviz.

Rétnevek: Czene, Szeget, Gátfej, Kulakert, Lókert, Zátton, Kósa-kertláb.

Erdőrészek neve: Biróné, Daczóavas, Csereoldal, Piliske, Sugás, Szármány, Görgő, Czigányszöktető, Nádas, Andor-nyak, Világlátó, Közbércz, Lóré, Petőcs, Mészégető, Erősoldal, Benedekmező, Játszómező, Ácsfátető, Tokányos, Csiklonárka.

(Sepsi-Sz.-György.)

GÁBORFI KÁROLY.

Néprománcz.

Miklós urfi.

Miklós urfi gondolkodik,	Attya ura hogy megtudá,
Guzsajasba szándékozik,	A fiának csak aszt mondá:
Elé húzá festött szánnyát,	Kinek nincsen szánnya lova,
Béhámozá vidám lovát.	Gyalog mönnyön guzsajasba.
Elindula hoszsza útra,	Eszt a kicsi történetöt,
Hoszsza útra guzsajasba;	Miklós urfin hogy mégesött,
Vidám lova megrögtöne,	A leányok megtanulák,
Bagoj várra főszojtete.	A fonóba fudogálák.
Festött szánnya megakada,	De az attya hogy megtudá,
Vidám lova megnyuvada;	Törvényszékre czitáltatá,
Miklós úrfi visszatére,	Faluszéken elláttatá,
Mindönt tisztán megbeszélle.	Forint bírságon mărăsztá.

(Udvarhelyszék.)

KRIZA JÁNOS.

Megjelenik
minden hónap

15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI

SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Fő-utca.
57/58. sz.

IV. kötet.

1875. NOVEMBER 15.

XI. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

32. Távirda. Távgyaloglás.

A *távirda* egyike az újítás legfonákabb szavainak. Háromszorosan hibás alkotás. Hibás először, mert az összetétel egyik tagja, a *táv*, csak származékaiban élő szógyökér (*táv*ol, *táv*ozik), mely mint önálló szó a nyelvtudatból teljesen kiveszett, s a melyet, minthogy eredeti jelentéséről a nyelvérzék határozott felvilágosítást nem adhat, fölelevenítenünk többé nem lehet. De másodszor, elfogadva, hogy a *táv*-nak csakugyan az volna az eredeti jelentése, a melylyel az újítás fölruházta, t. i. „entfernung, longinquitas“, akkor a fonákság még felőtölöbbé válik, ha meggondoljuk, hogy miként állhat valamely helyviszony jelölésére egy névszótő, a melyből épen a helyviszonyjelölő erő, a rag vagy névutó hiányzik; s még inkább, hogy miként lehetséges az ilyen névnek igével való összetétele. Nézzük példában. Lehetséges volna-e az ilyen beszéd a magyarban: „Három fiam *iskolajár*. A favágók *erdőmennek*“, e helyett: „iskolába jár, erdőre mennek“? Épen olyan vizzásság a *távír*-ni is. Tegyük csak az első tag helyébe a „távolság, messzeség“ szót, a melyeknek jelentésében szerepelteti a neologia a csonkított *táv* szót, s meglátjuk, mily éretlen terméke az újításnak a *távirda*. „Tegnap hibásan *messzeségirták* Bécsből, hogy —. Mikor *távolságírsz* haza?“ Van ugyan egy pár példa nyelvünkben, hogy a határozó minden rag nélkül áll, de ezekre a *távír* pártfogóinak semmi joguk sincs hivatkozni; először mert a *távír* alkalmazásba tételekor ez analog jelenségek eszük ágában sem voltak; a *távír* ugyanis az előbb készült *távirda*-ból fejlődött ki, ez az alak pedig

puszta ötlet; másodszor mert az említett esetek természet es alakulások: a sűrű használat következtében, mint ez a gyakran alkalmazott szók nagy részével történik, idővel lekoptak róluk a ragok, a mint erről még élő példák tanúskodnak, a minők m i k o r o n, m i k o r t és *mikor*, *régente*, *régén* és *rég*; nem hivatkozhatnak ez analog adatokra harmadszor, mert ezek az ellenkező használat nagy seregével szemben alig tesznek számot; egy-két kivételesen álló analog példa pedig, a mint ezt már több alkalommal hangsúlyoztuk s ki is mutattuk, sohasem lehet irányadónk; hozzájárul, hogy e néhány példa is csak bizonyos megrögzött kifejezésekben él, s ezeken kívül egyebütt nem alkalmazható; mondjuk pl. „*mezítláb jár, négykézláb mászik, épkézláb menekült meg, hanyatthomlok lezuhant, homlokleborúlva kérte istenét*“ (a régieknél), de mondhatnók-e azért a következőket is: „*sáros láb jár, kőzláb dolgozik szegény gyermek homlokesezt*“? Még az egészen hasonló jelenségnek látszó *számkivet*, *számkíűz* példák sem védik meg a *távír* használhatóságát; ezek ugyanis egészen természetes, igazolható alakulások. A Debreczeni codexben például e helyet olvashatni: „sok kerieztienök vettetenek uala zankiue (61. l.) — zent Ianos ki ő akarattiabol vettetöt uala zankiue (72. l.) — valens csazar mikoron ötet zanki akar-naia vetnie (104. l.).“ Ez idézet világosan tanúskodik, hogy a *számkivet* összetételt nem *szám + kivet*, hanem *számkí + vet* tagok alkotják, a melyben a *kí* nem úgynevezett igekötő, hanem a *kíüül* funkcióját végző s *kivé*-ből rövidült viszonzószó, a mely, miként a *kíüül* is, a régieknél nagyobb részt ragatlan szóhoz járult, mint „*sinagoga küüöl*“ Münch. cod. 189. l. (v. ö. „*rendkívül*“ és „*A nagy világon e kíüül nincsen számodra hely.*“ Vör.). A határozónak igéjével való későbbi szoros egybeforradását a *számkivetés* névszó mellett az egységes fogalmat fedező latin *exsulare* ige segíthette elé. Az egybeforradásnak hasonló példáját látjuk a *menydörög* igében. — Harmadik hibája végül a *távírda* szónak, hogy a koholt *da* képzővel van alkotva.

Ily vastag s annyi egymásra halmozott, szembeszökő tökéletlenségek ellenére is a *távírda* és családja a legjáratosabb szava a hírlapirodalomnak, a melyet teljes lelki nyugalommal használ. Az egyetlen Reform volt az, a mely jobb

érzéke sugallatára hallgatva, irtózott tőle, s más szót iparkodott helyette forgalomba hozni; de e szónak idegen voltán kívül az volt a fő hibája, hogy a „telegraf“ fogalom elágazásának kifejezésére képezhetetlenségénél fogva alkalmatlan volt. Egy ilyen alkalmas alapszónak, a melylyel a telegraf egész magyar családját megalkothatni, tartjuk mi a *hírež* igét. Mielőtt a részletekbe bocsátkozunk, előre élet kell vennünk amaz ellenvetésnek, a melyet tán némelyek az ajánlott szó ellen tehetnének, hogy t. i. a *hírež* nem fődözi teljesen a telegraf fogalmát. Az igaz; csak hogy ha ez az ellenvetés állana, akkor a szók egész serege kifogás alá kerülne; mert, a mint a nyelvtudomány földerítései bizonyítják, a legtöbb szó csakis egy részét fődözi a fogalomnak, másokban pedig az általános jelentés van átruházva valamely részre. S ez nyelvünkben élő példákkal is bizonyítható: levegő, lábos, sertés, folyó, fejes, hordó sat. Elég tehát, ha a szó a kifejezendő fogalomnak egyik kiválóbb részét jelöli.]

A telegraf szócsaládnak magyar alapszavául e szerint minden habozás nélkül elfogadható a *hírež* ige, mert a telegraf célja, rendeltetése csakugyan a híradás, hírközlés. Egybeállítva az egész szócsalád a következő szavakból áll: telegraf: **hírző** v. **hírežő**, telegrafie: **hírzés** v. **hírežés**, telegramm: **hírzet** v. **hírežemény**, telegrafist: **hírzős**, **hírežős** (v. ö. fürdős, fogadós, vendéglős) v. **hírző-tiszt**, telegrafenamít: **hírző-hivatal**, telegrafiren: **hírzeni** v. **hírežni**, telegrafiren lassen: **hírežtetni**.

A *távgyaloglás*, *távlovaglás*, *táverezés* újabban felkapott szóknak helytelenségét a fönnebbiek után]szükségtelen bizonyítanunk; azért ez alkalommal egyedül helyetteseiket mutatjuk be, melyeket nem is szükséges keresgelnünk, hanem elég egyszerűen rámutatnunk, minthogy a megfelelő kifejezéseknek egyik csoportja a nép ajkán régóta s különféle változatokban él. Ott van először is a versfutás (Tájszót.), aztán a régi *versentfutni* (Moln. Szót.), s a székelyes *vesdit futni* (Kriz.). Ha tehát a futás, gyaloglás, lovaglás sat. versenyzésből történik, akkor a most elsorolt kitételekből legalkalmasabbnak ajánlkozik az irodalmilag is elfogadott *verseny* szó a föntebbi kifejezésekben foglalt

táv helyettesítésére. Ha pedig valamely kitűzött távolság elérése, bizonyos meghatározott idő alatt a *czélhoz* jutás az egyedüli föltétel, akkor maga a *czél* szó foglalhatja el a *táv* helyét. E szerint az első esetben lesz: **versenyfutás, versenygyaloglás, versenylovaglás, versenyvezetés.** A másodikban pedig: **czélfutás** (épen úgy mint: *versfutás, vesszőfutás*; v. ö. még *kenyőelfutó*), **czélgyaloglás, czéllovaglás, czélevezetés.**

33. **Kebelbarát.**

Majdnem általánosan sínylünk a bajban, hogy tudományos dolgokban német az eszünk járása, s hogy tudósaink közül jó sokan németül gondolkodnak. Ez azonban még csak a kisebb baj; a nagyobb baj az, hogy fordítóink nagyobb része — tisztelet a kivételeknek — egyáltalában sehogy sem gondolkodik, hanem a mit a szeme lát, akármily fonákság legyen is az, lefordítja, csakhogy valamikép meg ne erőltesse gondolkodó tehetségét. Egy ilyen, a gondolkodástól irtózó fejnek köszönhetjük a czímbeli szót is, mely a német „busenfreund“-nak esetlen másolata; de azért egyebütt is, de különösen a regényirodalomban elég gyakran találkozunk vele. A „busenfreund“ magyar *aequivalense* a **testi lelki barát** nem csak hogy népünk ajkán széltiben járatos, nem csak hogy eredeti, sajátos és észjárásról tanúskodik, hanem sokkal jelentősebb, sokkal többet mondó, mint német megfelelője; de azért e mozzanatok mind semmit sem érnek a mi fordítóink szemében, mikor a „busen“ szót látják maguk előtt. Vajjon ha egy magyaros írótnak kellene németre fordítaniok, a kinél a többi közt ezt is találnák: „Mi testi lelki barátok vagyunk“, vajjon úgy fordítanák-e ezt is, hogy „Wir sind *körperlich-seelige* v. *geistig-leibliche* freunde“? Kitelik tőlük. A *kebelbarát*-nak méltó párja a szintén olvasható *szívbarát*: *herzensfreund*. Ez sem egyéb, mint **testi lelki barát**; de ha már valaki mindenképen különbséget akar látni a „busenfreund“ s „herzensfreund“ közt, s ez utóbbira külön kifejezés kell neki, ám használja a magyarban szokásos megfelelő kitételeket: **jó, kedves, édes** v. **édes-kedves barátom.**

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

VI. Melléknevek.

22. §. Az -ú -ű képzős melléknevekben, minők: fél-szemű, kétágú, jószívű, nem a fél és szemű, két és ágú, jó és szívű vannak összetéve egymással, hanem az -ú -ű képző ezen kifejezésekhez járult: fél szem, két ág, jó szív. (V. ö. Tobler⁴ id. h. 56: „Viel-art-ig ist offenbar nicht mit dem daneben stehenden adj. artig zusammengesetzt [ebensowenig, wie barmherz-ig goth. arma-hairts mit herzig=lieblich], sondern enthält die sonst nicht verbundnen wörter viel und art durch das adjectivsuffix ig zuzammengefügt.“ A magyarban egyszerűbb a dolog, mert két ág, jó szív magára is eléfordúl [holott a németben gut herz csak a gut-herzig-ben van]. — Tekintetbe veendő még az, hogy az elül álló melléknév a fokragot is fölveszi: érettebb-korú A. II. 394. alacsombrendű Matkó Ny. II. 223.)

Algebrai képlettel így fejezhetnők ki ezt az eljárást: (fél+szem)+ű.

Epen ilyen képzések a következők: fő nélkül — főnélküli N. I. 144. vég nélkül — vég-nélküli A. II. 333. férjhez megy — férjhez menés Ny. I. 43. lábán fenn áll — lábán-fenn-álltáig F. u. o. 125. kétségbe es(ik) — kétségbe-esések u. o. 126. szabadonszól — szabadonszólásom A. II. földön jár — földönjárás N. I. 364. haza vágyód(ik) — haza-vágyódás u. o. 370. tudni való — tudni-valóst M. Ny. VI. 352. nincsen elég — nincsen-elégség K. Pedig ezeket senki sem fogja valódi összetételeknek tartani, azaz olyanoknak, melyekben a két tagot az olvasó vagy hallgató meghatározott vonatkozásba helyezi egymással, a nélkül hogy ez a vonatkozás ki volna fejezve, (syntaktice) meg volna jelölve (1. §.)

Az -ú -ű (-ó -ő) képzővel való szóalkotás egyszerű és külön álló főnevekből ma már nem folyamatos processus (Bud. Ny. I. 6—12.) A mely melléknevek ilyen egyszerű

főnevekből vannak képezve, azoknak alap szavuk a mai nyelvben jobbra nincs meg s csak a hasonlító nyelvtudomány mutathatja ki őket; ilyenek: homorú, gyönyörű, derhenyő, verhenyő, porhanyó, szigorú, savanyú, ripó, stb. (Bud. M. U. szót. 137. 183. 297. 341. Szóegy. 653.) A Ferencz-legendában fordul elé: egy zepsege w kereft, zepsege w lilium stb. Ny. I. 367. Ide valók továbbképző *k*-val: szemők, pofók.

Ma csak 1) összetett főnevekből pávahaj-ú és 2) jelzős főnevekből szép-haj-ú képzünk *-ú* *-ű* végű melléknéveket. Egészen hasonló alkalmazásban találjuk a *nyi* képzőt, mely szintén ritkán járul magán álló főnevekhez (embernyi, ökölnyi). De az *-s* és *-i* képzőkkel is alakúlnak az *-ű* végűekhez hasonló szerkesztmények összetett főnevekből (1.) és jelzős főnevekből (2), *i*-vel meg névutós főnevekből is (3.):

<i>-ú, -ű</i>	<i>-s</i>	<i>-i</i>	<i>-nyi</i>
1. lóláb-ú kutyafej-ű boríz-ű	1. darutoll-as pókháló-s szélvesz-es A. II. 10.	1. utszél-i árokpart-i esthajnal-i	1. puskalövés-nyi kőhajítás-nyi —
2. a) jó-szív-ű szép-haj-ú b) aczél-mark-ú rózsa ujj-ú c) két-szín-ű két-fej-ű —	2. a) veres-toll-as kék-ing-es b) ezüst-gomb-os vas-kesztyű-s két-emelet-es öt-akó-s —	2. a) minden-nap-i — c) két-év-i három-nap-i 3. fa-nélkül-i holnap-után-i tegnap-előtt-i	2. — — c) öt-forint-nyi tiz-mértföld-nyi — — —

Példák. I. *-ú* *-ű* képzővel.

1. Borízű K. 149. E. 88. borjuszájú ing Ar. L. Népm. csókaszemű K. 494. csukaorrú E. II. 227. egérszörű N. II. 116. giliczalábú T. 351. hószinű nyak E. II. 178. juh farkú T. 351. juszemű Ny. 284. kákabelű T. kányaorrú K. 504. kecskecsesű szőlő T. 351. kenyérbélű gomba T. kutyafejű P. 581. N. I. 13. lánghullámú bor P. 13. lángszínű A. III. 290. lánysecsű alma N. II. 248. lányképű A. II. 161. leány fejű K. 419. lószemű, lómonyú szilva T. 3»1. macskafejű gom-

bócz T. madárhusú Ny. III. 181. madárszavú A. II. 335. mézízű A. I. 151. molnárszemű csillagok T. pávahajú lány Ny. III. 322. rókalelkű A. II. 9. rózsaszínű E. II. 179. K. 20. sárkányfülű kofa N. I. 4. tyukeszű M. Ny. VI. 353.

2. a) apró-fürtű N. I. 353. apró-szemű E. II. 131. apró-szörű u. o. 98. álnok-hitű N. II. 143. bal-körmű Ny. II. 85. bodor-szörű N. I. 303. bő-ujjú N. II. 49. csillagos-nyelű bicska N. I. 461. csodálatos-öltözetű s formájú u. o. 366. deli-termetű V. Z. V. erős-szorítású Ny. I. 200. édos-beszédű Ny. III. 30. fehér-lábú N. I. 339. stb. stb. — Igenévvvel: rengő sisakú V. Z. VI. hült-szájú Ny. K. II. 376. — Mut. névmással: olyan öltözetű N. I. 367.

b) aczél-markú A. II. 221. aran-szakálú N. I. 404. arany-szörű Gy. Gon. Most. csillag-szemű juhász u. o. 480. ezüst-sarkú Gy. fa-művű A. II. gyöngy-fogú A. III. 294. hagymaszár-derekú K. 389. kő-szívű A. II. 17. láng-tollú nyíl A. II. löcs-lábú T. nád-tetőjű A. III. 294. réz-csapójú ostor K. 397. rózs-ujjú A. III. 271. sip-ujjú ing M. Ny. III. 405. vaj-szívű A. III. 292. vas-homlokú A. II. 221. vas-fogú banya K. I. 3. K. 66. vas orrú bába A. III. 277. villaszarvú T. víz-eszű A. II. 279.

c) egy szörűek Pázm. M. Ny. VI. 406. egy-almuak u. o. 322. egy-ügyű; két-ágú A. I. 213. két-fejű u. o. 215. két színű; három-élű u. o. 214. három-színű A. II. 395. hét-lófarkú basa P. 583. hét-tollú buzogány A. II. 92. stb. stb.

Ide valók ezen érdekes kifejezések: magam-korú M. Ny. VI. 339. magam formájú A. II. 323. magam-szörű A. I. 181. szemed-színű dolmányomon E. III. 138. szomszédotok-szabású Bal. Ny. III. 498. apád-féle fejed van Thewr. id. h. 96. szinem-féle K. 508.

II. -s képzővel.

1. borjúszájas P. 90. csillagsugáros P. 37. napfényes P. 390. holdvilágos; életerős (?) A. II. 414. (v. ö. életerő A. III. 13.) darutollas kalap N. I. 325. házgondos Ny. II. 183. lóhátas A. II. 123. medvebőrös u. o. 172. vérszomjas (?) v. ö. csókszomj u. o. 284.) u. o. 190. 402. vérfoltos V. Z. I. stb

2. a) bő-gatyás N. I. 285. cifra-szűrös Ny. III. 32.

drága-köves A. II. 412. kék eres E. II. 95. kék inges huszárok N. I. 234. lenge-sásas A. III. 289. muszka-prémes N. I. 220. nagy szakállas Gy. sárga csizmás, sárga-sarkantyús N. II. 37. szánt-szándékos; szép-ruhás urak A. II. 163. veres tollas csákó K. 226. zöld-hajtókás, sárga pitykés P. 70. zöld-leveles, fehér-virágos P. 311. fél-akós A. II. 15. fél-rőfös P. 598. fél gyászos N. I. 228. harmad-napos N. II. 49. minden napos Ny. III. 177.

b) anyám-asszonyos A. I. 345. arany-hímes u. o. 9. bagaria-szerszámos N. II. 86. ezüst-gombos A. III. 181. gyolcsinges u. o. K. 59. köz-kertes M. Ny. VI. 336. selyem-paplanos ágy Ny. I. 182. szél-hámos Pázm. M. Ny. VI. 400. vas-kesztyűs A. II. 95. -vér-tarajos u. o. 297.

c) egy-fontos, egy-emeletes, két-esztendő, két-kulacsos, öt-akós; kilencz-záros K. 51. stb.

III. -i képzővel.

1. ebházi K. 388. kutyaházi, faluvégi stb.

2. a) semmi házi K. 388. sok-házi u. o. mult-évi A. III. 261. mindennapi T. heted-napi Ny. II. 74.

b) hét holnapi N. I. 165. hét évi P. 97. stb.

IV. -nyi képzővel.

1. kaputérnyi M. Ny. VI. 336. kőhajításnyi P. 573. stb.

23. §. A rokon nyelveknek legtöbbjében a magy. -ú -ű végűeknek megfelelő melléknevek olyan képzőkkel készülnek, melyek magán álló főnevekhöz is járulnak: a vog. *p* (*kit-elmi-p két-él-ű, újre-tur-pä* erős hang-ű, *jar-pä* erő-s), a votj. -s (*das-ares* tíz-éves [*ar év*], *žob-gišloes* csúnya-fekélyű [*gišlo* fekély], *gišloes* fekélyes, *ijäes* jeges [*ijä* jég]), és -o (*žec-sino* jó-szagú, *sinmo* szemes), žürj. -a (*bun-milkid-a* jó-erkölcs-ű, *kimör-a* homály-os), lp. -k (*kuekt-juolkak* két-lábú [*juolke* láb], *ruobbek* rühes [*ruobbe* rüh]), finn és észt. -ise (Finn: *iso-pä-isen* nagy fejű, *hopia-kahva-ise* ezüst markolatú, *kaksi-kielkise* két-nyelvű; *neli-jalkai-se* négy-láb-ú, *tulise* tüzes, *verise* véres, *vetise* vízes. — Észt. *kolme-talvise* három-éves, *tul-ise* tüzes.) képzőt mind a két alkalmaszban megtaláljuk. A mord. -sa képzőt, mely csak jelzős főnevekhez járul (*fkä-pona-sa* egyenlő-szín-ű, *kolma-kizi-sa*

három-év-es) Ahlquist a finn -sa -sä képzővel (*ila-sa* öröm-es, *nähä-sä* tekintet-es) egyezteti, Gramm. 26.

Néhány rokon nyelvben azonban olyan szólásokat is találunk, melyekben az -ú -űnek megfelelő képző nincs kitéve, pl. a finn *kiero-silmä* „kancsal-szem“ a m. „kancsal-szemű“, *pyörä-pää* „hóbortos-fej“ a m. *pyörä-pä-ise* „hóbortos-fej-ű“, *kaksi-kanta-muoli* „két-toll-nyíl“ a m. két-tollú nyíl; votj. *pal-sin* „fél-szem“, a m. fél-szemű; oszt. *āna-sābet* „vastag-nyak“, egy vastag-nyakú réczefaj neve; észt. l. 20. §.

S ilyenek sokkal közönségesebbek a magyarban: arany-szín paripa N. I. 222. rózsaszín hajnal E. II. 123. ruha N. I. 224. fény P. 599. szivárványszín pántlika E. II. 87. violaszín pecsét N. I. 330. K. 100. ruha Ny. II. 240. gesztenyeszín haja K. 213. hollószín fürtei A. II. 453. hószín nyakad, hószín vállad Révay, Luca széps.; test-szény fűdzöm K. 114. vérszín a cseh tolla A. II. 94. vérszín kelme u. o. 466. I. 217. téglaszín nadrág A. III. 172. üstszín arcok u. o. 291. májszín kebelén u. o. 292. hamuszín koszorú V. Z. söprőszín puruczka Ny. III. 35. hótszín = holtszínű M. Ny. VI. 330. lila-szín rózsza A. I. 42. karika A. III. 342. magam szín, magam vér M. Ny. VI. 339. K. 508. a ki két-szín mind hunczfut K. 230. (két színűség = két-színűség K. 281.), egész-vágás, fél-vágás szekér M. Ny. VI. 331. fél-ág gyeplő u. o. 325. négy-ló szekér, két-ló sz., egy-ló sz. u. o. 342. hat-ló hintó K. 17. 146. (v. ö. hat-lovas hintó u. o. 459.), hat-ló láncz Ny. III. 473. teli-test: teli-testű M. Ny. VI. 353. két-kéz rud u. o. 334. fél-kéz kalapács Ny. I. 333. öreg-rend király N. I. 361. olyan mint kártya közt a hat-szem (= hat-szemű kártya) Ny. III. 367. (v. ö. votj. *pal-sin*;) tizenennyolcz szí (szél) gatyá Ny. I. 182. negyed-fű T. bornyuláb Ny. II. 179. (= bornyulába; v. ö. löcs-lábú u. o.) egy-láb, két-láb, három-láb, négy-láb (= egy-lábú stb.) K. 351. gyenge-has (= gyenge-hasú) Ny. III. 527. száz-ráncz Kata u. o. ép-vér paripa A. II. 411. mézíz harmat Tompa. A selyemb. fél-szeg koldus, fél-szegek K. 413. mán most épület-forma (= formájú) K. 396. nem lehetsz valami alávaló szár-

ma z á s K. 415. Mindenütt *-ú -ű* (részben *-s*) képzős alakot várnánk.

Lehet, hogy ezek egy oly régibb nyelvi korszak maradványai, mikor a jelzős főnév (nemzeti szín, két szín) még minden alaki változás nélkül lehetett egy másik főnévnek a jelzője, úgy hogy a nyelv csak később érezte szükségét annak, hogy ezen melléknévi jelzővé változtatást melléknévképzővel meg is jelölje: két-színű. (A németben is azt látjuk, hogy ma inkább az *-ig* végűek használatosak [grossköpfig], míg a régibb nyelvben a grosskopf, langbeinfélék voltak szokásosak [v. ö. mai barmherzig; gót armahairts]); ezt különösen számos ilyen tulajdon névvé meredett összetétel bizonyítja: Breitkopf, Hartknoch stb. Nevezetes körülmény, hogy ezen úgy nevezett bahuvrhi-k [minők ὠκύπους, krauskopf; Curtiusnál attributiv composita, másoknál possessiv compos.] az összetételnek egyéb neméhez képest általában nagyobb terjedelmű a védákban, Homerosnál, Ulfilásnál, mint a klassz. szanszkritban, a későbbi görögben, és az újabb germán nyelvekben.) De az sem lehetetlen, hogy amazok újabb alakok s a képző elkopása által keletkeztek; mert *negyed-fűvű, vérszínű* ép úgy rövidülhetett *ezzé: negyed-fű, vérszín*, mint **gondó, *hídó* vagy **gondaj, *hidaj* *ezzé gond, híd* (l. Bud. Szót. 83. 124.). Sőt ezt némileg valóbb-színűvé teszi az, hogy a régibb nyelvemlékekben — úgy látszik — kivétel nélkül a teljes *-ú -ű* végű alakok használatosak. Minden esetre kíváncsiak ezen és sok hasonló esetben azok a fölvilágosítások, melyeket a készülő tört. szótárban fogunk találni.

VII. Igék.

24. §. Ige alatt itt természetesen csak az úgy nevezett verbum finitumot értjük, tehát nem számítjuk ide az ige neveket, melyeknek összetételei — mint a IV. fejezetben láttuk — jobbra egy nyomon járnak a névszókkal, sőt épen az ige-neveknek *névi* természetükben lelik magyarázatukat.

Az ige valódi összetételt soha sem képez az ugor nyelvekben ép oly kevésbé mint az indogermán nyelvekben. Találkozik ugyan itt is, amott is egy-egy ilyenalakú kapcsolat: *név-ige*, de ezek mindig vagy 1) összetett főnevek származé-

kai, vagy 2) együtt-ejtésből, illetőleg összeírásból keletkeztek, vagy 3) hamis analogia szülöttei. Grimm megmutatta (Gramm. II. 582. s. köv.), hogy az ilyen német igéket nem úgy kell tagolni *arg-wöhnen*, *hand-haben*, *rath-schlagen*, *wette-eifern*, hanem: *arg wöhn-en*, *hand hab-e-n*, *rath-schlag-en*, *wetteifer-n* stb. Összeírásból vagy együtt-ejtésből keletkeztek pl. *haushalten*, *lobsingen*, *lobpreisen*; lat. *manumittere*, *usucapere*, *animadvertere*; francz. *maintenir*, *colporter*; ol. *calpestare* (*calce pistare*) = eltaposni; spany. *carcomer* (*carne comeder*) = húst enni; votj. *kuradzini* = szenvedni (azaz *kur adzini* bajt látni) és *kuradziťni* szenvedtetni, kínozni; *śulvorini* könyörögni (azaz *śulem virini* szívet megindítani). Végre hamis analogiával keletkezhetnek *lieb-kosen*, *frohlocken*, legalább nem tudják őket másképp magyarázni.

A mi ilyest a magyarban találunk, az nagyobb részt szintén összetett főnév+igeképző, nem pedig főnév+ige (Gondviselő, képviselő, pártfogó stb. természetesen név+név): *hajporozott* fejék (hajpor-ból, nem pedig *hajporozott*) N. II. 216. *mesterasztalo*z T. — *mesterasztal*; *fúmonyas*zni T. — *fúmony*; *magavető*zik M. Ny. VI. 339. — *magavető*; *tekerőfá*zd meg Ny. III. 224. — *tekerőfa*; (eleblábaini Ny. II. 189. — *ebláb*; *kiebrudal*ni — *ebrudon* kivetni M. Ny. VI. 335. mint *megrudal*ni — *rudal* megverni u. o. 342. *befejallazott* neki Ny. I. 462. — *fejal*; *megkardlapozta* N. I. 442. — *kardlap*; *lekenyérhaj*az A. III. 294. *kenyérhaj*; stb. L. még Ny. I. 162.) Szint így *mennykövez* — *mennykő* Thewr. id. h. 83.

Ellenben együtt-ejtésből s részben csonkulásból keletkeztek: *menydörög* (úgy hogy új alanyt kaphat: *menydörög* A. I. 436.) *böcsmérel* K. 483. A. I. 10. számműzött P. 97. számkivetve P. 487.

Végre hamis analogiából keletkeztek, de az irodalomban s így semmi módon nem helyeselhetők: *kárpótolja* A. I. 237. e h. *kárát pótolja*; *pártfogol* — *pártfogolt* úgy A. II. 405. e h. *pártolt*; *képvisel* — az ajtót *képviselő* pokrócz A. III. 11. (A hamis analogia ez volt: *pótlás*: *pótól* = *kárpótlás*: *kárpótól*; *visel*: *viselő* = *képvisel*: *képviselő*.)

25. §. A német nyelvben nagyon lábra kapott az ilyenalakú összetétel igető + névszó, pl. *brecheisen*, *hebebaum*, *schreibfeder* (Grimm. Gramm. III. 680.); ezeknek azonban első tagjuk tulajdonképen kopott-végű igenév.

A magyar népnyelvi közleményekben látszólagos igetöt a következőkben találtam (Semmit sem nyomnak, hanem a szabály nélküli szócsinálás rovására esnek s a nép nyelvben nem is találhatók a következők: kötlevél A. I. 121. láthatár P. 122. 229. 329. A. III. 266. 286. látkör P. 96. 167. 168. A. I. 382. III. 436. löpor A. II. 398. III. 323. menhely P. 142. Tompa, Menedékkő, mérőn A. I. 328. nyugagy A. I. 8. II. 461. nyughely A. I. 5. II. 77. 113. 444. Tompa, Galambkő. nyugtanya A. II. 409. védangyal P. 155. védpalást P. 13. vonzerő P. 60. — Bukfejes-t a M. Ny. szótáránál helyesebben magyarázza Szilády Ny. II. 206. Élesztmag a T. ban hibás közleménynek látszik e h. éleszmag M. Ny. VI. 323. Hülaajtót a hülésből magyarázni [K. 502.] nagyon mesterkélt magyarázat; én azt a véleményt kockáztatnám, hogy kül-ajtó-ból lett *k:h* változással mint *kullog* és *hull*, *kajla* és *hajlik*, *ek-kédig* és *tahát*, *kiván* és *hív*, *konya* és *hanyag*, *hunnyász* *kodni*, *kuvad* és *hovad*, *kúm* és *húny* meg vannak egymás mellett ugyanazon töből (l. Bud. Szót. 101. 2. 13. 40. 45. 133. 148.); mert ezekben „a *h* gutturális eredetű és *k*-val váltakozva fordul elő” [u. o. 32. l.). — Hágyszéről T. Ny. I. 379. kétséges, vajjon összefügg-e a *hág* igével (v. ö. még *hágszín*) Ny. II. 310.); szint úgy *kákvirág*-ról, hogy van-e köze a *kák* igéhez, mint Fogarasi állítja Ny. k. IV. 38. — Tetézvéká-ból K. 520. tetéz maga is használatos ugyanazon jelentésben.) csaltójas Ny. II. 422. fekhely N. II. 420. 422, (A. II. 42.) fenkö T. fénkö Ny. II. 135. fintók u. o. fogház T. N. I. 225. II. 58. (A. II. 193.) lakhely E. II. 10. (A. II. 106.) mérmondó: mérész szóló M. Ny. VI. 342. (Ny. II. 236. 314.)

Az első tagról itt ép úgy lekophatott a névképző elem, mint a gond, híd szavakról (23. §. végén). Nagyon könnyen lehetett csaltójasból csaltójas, fekhelyből fekhely, sőt fénkö-ben és mérmondó-ban a nyújtás talán még az elveszett elemnek pótlása (mint madár e h. madara).

Vannak ezen fölül hasonló csonkult szavak, melyeknek első tagjában még az ige-tőnél is kevesebbet találunk: fecstěj T. (feccsenő tej?) főstěj, festěj T. fesztěj K. 499. riaszmódra M. Ny. VI. 346. (v. ö. válasz, élesz), pizskafa Ny. I. 183. N. II. 7. csiszakő T. és még egy egész rakás. Egy részükben az első tag talán még a megfelelő ige-nek alapúl szolgált névszót vagy egy eredetibb, rövidebb ige-tőnek származékát tartotta fenn; más részük talán játszi szeszély vagy hamis analogia termékének fog bizonyúlni. Azonban ezen kivételes alakok minden esetre külön beható vizsgálatot igényelnek, s ezt — mivel a szóösszetételre úgy is alig járna sok haszonnal — máskorra halasztom.

(Csonka-elő-felü össz. szókat állított össze Lörincz K. Ny. I. 310. 311. Egy részük nem is való oda [ágabogál: l. 4. §. végén; ár-víz, borbócsnyelvű, esthajnal, feküfa, fészér, irányszál stb.]. Azonban a legnagyobb baj az, hogy nem idézi pontosan forrásait s így adatainak azon részét, melyet máshonnan nem tudunk igazolni, csak fél bizalommal fogadhatjuk.)

SIMONYI ZSIGMOND.

B Ű N.

Etymologikus kutatásoknál sokat nyom, vajjon számba vesz-e a fürkésző minden, akár egyes nyelvben, akár az egybehasonlított nyelvekben észlelhető hangváltozást vagy sem. Egy ilyen, az ugor összehasonlító nyelvtudásra figyelemre méltó hangváltozás az, hogy eredeti ugor szókezdő *m*-nek a magyarban néha *b* felel meg; pl. ugor *mol*-, *m_ulg*- (vogul *mol'e*): magyar *bol*- (bolyog); mordvin *makso*-, finn *maksa*:- magyar *bíz*- (bízo- e h. *bojzo*-), sat. E hangváltozásnak különben maga a magyar nyelv is szolgáltat néhány példáját, mint: *mozog*: *bozog*, *mozgat*: *bozgat*, *motyó*: *batyú*. E hangbeli jelenséget szem előtt tartva, s abból a nyelvtudományban általánosan elfogadott tételtől indulva ki, hogy a szók jelentése a legtöbb esetben érzéki szemléletre vezetendő vissza, hogy tehát az abstractumok alig néhány kivétellel nagyobb részt concretumokból támadtak, hiszem, hogy a Nyelvőrnek már némileg tájékozott olvasóit nem

fogja meglepni, ha a magyar *bűn* szót a rokon nyelvek oly szócsoportjával állítom egybe, a mely az egészen avatatlanok előtt mind alakjára, de különösen jelentésére nézve nagyon is elütőnek tűnhetik föl.

E szócsoport az egyes rokon nyelvekben a következő:

vog. *mī-* geben, adni (*mīm* adok, *mīlem* adom; *mīne* adó); *māil-* [*mājil-*] id. frequ. | vogK. *mi-* geben (*mine* adó, adás; *mim* gegeben): *miġlal-* id. frequ.; *maj-*: imper. 2. sing. *majen* adj, gib; *majep-* geben, begaben (Máté 7,9. *majepitā kavel* begabt ihn mit einem steine = gibt ihm e. st.).

osztB. *miji-* geben (*mijim* gegeben, *mijipsa* das geben, adás); *mijil-* id. frequ.; *ma-*: inf. *mata* geben | osztIrt. *mej-* geben.

mord. *mije-* (pr. 3. *mii*, *mij*) verkaufen, eladni: *mišende*-feilbieten, árúlni (verkaufen wollen) | mordE. *mije-* verkaufen (*mime* verkauf): *mikšne-* verkaufen, feil haben.

finn. *myy-*, *myö-* vendere (*myyskele-*, *myyskentele-* v. frequ.): *myymi* (plur. *myymit*) gaben der braut an ihre schwiegermutter || észt. *mü-* verkaufen; *müne-* id.

Annak kipuhatolására, hogy mi volt a *bűn*-nek eredeti jelentése, igen fontos a *bűntet-* „punire“ ige, mely világosan causativ képzése szerint tulajdonképen ezt teszi „eszközölni, hogy vki tegyen vmit, a mi a *bűn*-ben, mint igetőben van kifejezve“, vagyis „eszközölni hogy vki *bűn*-jön“. Látszik, hogy itt a *bűn-* mint ige szükségképen ezt teszi: „poenam dare, büßen“. Már ebből is sejthetjük, hogy a *bűn* mint névszó elsöben nem „peccatum, delictum“-ot vagyis bizonyos rossz vagy ártalmas, jogsértő cselekedetet jelentett, hanem annak következtetését, a „poena“-t. A tőle származó *bűnhöd-* denom. ige is „poenam luere“-t teszen; a *bűnt* *vallani* szólás meg szintén „poena“-t jelentő *bűn*-re utal (v. ö. *kárt* [*vallani*, *szégyent* v.; v. ö. a *vall* igének „habere“ értelmét a régi magyar emlékekben, p. o. *világot* *vallotok* lucem habetis; e szerint a *vall* ige csak oly tárgyra illik, melyet az ember birtokol vagy valami által megkap, de nem illik jó vagy rossz cselekvésekre, pl. ívást *vallani*, esküt *vallani*; efféle cselekedetet jelent p. o. a *vétek* szó, *vét-* igétől, s így a *bűn*-nek synonymuma, de nem mondható: *vétket* *vallani* e h. *vétket* *tenni*).

Ha e szerint *bűn* tulajdonkép „poena“-t jelentett, s aztán „delictum, peccatum“-ot csak átvive, mint „poena-ra való dolgot“, már csak az a kérdés, minemű „poena“-t tett a *bűn* eredetileg? Én azt vélem, hogy rajta bizonyos érték-megadásban, pénzfizetésben álló poena-t (ποινή, *mulcta*) kell érteni, vagyis a különben is magyar szóval mondható „birságot“. Tudjuk, hogy az efféle poena-nak nem volt a mainál kisebb divata régiebb korban, hol még akár emberölésnek is szó szerint „megadták az árát“ (vérdíj, vérbírság); figyelmet érdemel, hogy a megérdemelt díjakat osztó „ítélet-nap“ kifejezésére a HBeszéd szerzőjének legelőbb is a *bírság-nop* jutott eszébe. Megjegyzendő, hogy a finnben is van egy szó a „mulcta“-ra: *sakko* „poena sceleris reconciliandi gratia danda, mulcta juris“ (*saan v. vedän sakkoa* poenas do, multam committo, v. ö. *bűnt vallani*). S végre, a mi itt a fődolog, ha a *bűn*-nek e mindenesetre igen alkalmas szorosb jelentését fogadjuk el, szépen meg is fejthetjük a szót az ugor nyelvek eredeti szókincséből.

Ugyanis a m. *bűn* mint tulajdonkép „poena, mulcta“ és a kifejtett *bűn*- „poenam v. multam dare, solvere“ ige nem tesz egyebet mint „megadni, fizetni“, s egyszeriben meglát-szik, hogy mi köze lehet a vog. *mī*- stb. „adni“ igéhez. — A vog. *mī*-nek teljesebb alakja *māj*- (*mājs*-) = vogK. *maj*- (e h. *māj*-), oszt. *miji*-, *mej*-, mord. *mije*-, f.-észt. *mü*-, *mö*- (*myö*-); a közös *māj*- alapalak még eredetibb ugor *māg*-ból való, melynek nyoma van a vogK. *miglal*-ban. Ilyen ugor *māg*- ige a magyarban csak *māj*- vagy *māv*-vé válhatott, illetőleg szókezdeti *m*:-*b*-cserével *bāj*- v. *bāv*-vé. E fenn nem maradt igéből alakult a mom. (intensiv) -*n* képzővel a *bűn*- „megadni“ ige (e h. *bājn*- v. *bāvn*-); régi codexekben előfordúl a szó *i*-vel is (*bín*), mely alak jóformán *bājn*-ból való. A *bűn* névszót ugyane *bűn*- igétől való lappangó képzős nomen verbale-nek tekintem; meg lehet hogy *bűnös* is valamikor *bűnös* volt, azaz bizonyos értelemben „adó, schuldig“.

BUDENZ JÓZSEF.

NYELVTUDOMÁNYI IRODALOM.

„Magyar mondattan az írály- és verstan rövid vázlatával és útmutatással a magyar nyelv gymnasiumi tanítására. Középtanodai alsóbb osztályok számára. Irta Imre Sándor a kolozsvári tud. egyetemen ny. r. tanár, magy. tud. akad. I. tag. Negyedik javított kiadás. Debreczen, ifj. Csáthy K. gaz. akad. könyv-árus 1875.“ XVI. és 156 l. Ára 80 kr.

II. *)

Első cikkünkben a szóvonzatig (21–50. §§.) jutottunk.

A szerző már az „Útmutatás“-ban (IX–X. l.) nemcsak kiváló fontosságot tulajdonít a szóvonzatnak, hanem némi önérzettel is szól könyvének ezen részéről.

Tagadhatatlan, hogy a teljesség érdekében mindent elkövet annyira, hogy az aprólékoskodást talán a túlságig is hajtja. Azonban a teljesség magában még nem minden. Szükség, hogy a teljesség a helyességgel párosuljon. S épen a helyesség az, a minek itt úgy a berendezésben, mint a tárgyalás módjában nagy híját látjuk.

Mindjárt az első (21.) §. abban a nagy hibában szenved, hogy — a „mondat“-ra még csak mellesleg sem reflektálva — úgy magyarázza a szóvonzatot, mint valamely önálló, független tárgyat, mely csak a „szókat“ érdekli. S ha aztán meg is magyarázná legalább így. Ennyire nem megy. Látjuk ugyan e §-ból, hogy van szóvonzat; de, hogy mire való az, hol bír szereppel, avagy mi célja van annak pl. épen ebben a könyvben, azt a legőszintébb jóakarattal sem vehetjük ki belőle, noha a §. címe épen „a szóvonzat mivoltá“-nak kiderítésére ígérkezik. Csak-hogy a francziaként promettre et tenir sont deux!

A következő §-okban a vonzat különböző eseteit sorolja el; de hogy? Azon kívül, hogy a vonzat törvényének alapját, az állítmányt, föl sem említi, megcselekszi azt, hogy a vonzott mondatrészek közt a „birtokviszonyt“ (!) teszi elsővé. Hogyan? Hát a birtokviszony a vonzat, s nem az egyezés rovata alá tartozik?! Ez ismét oly fölfogás, melyet nem ártott volna legalább csak úgy nagyjából is igazolni. Ezt azonban könyvünk nem teszi, hanem egyszerűen oda biggyeszi e tételt az első szám alá, mintha minden a legjobb rendén volna. Már pedig a „birtokviszonyt“ (akár mint olyat, akár annak csak a birtokosát) a mondat vonzott részei között szerepeltetni képtelen-

*) Sajtóhibák az I. cikkben. Nyr. X. 459. l. 3. kikezdés „Miként áll...” helyett „Másként áll...“, a 464. lapon a 10. sorban „egészben“ helyett „egyezésben“ olvasandó.

ség! Mert mi az a vonzat? Röviden annyi, hogy a kiható állítmány (ige vagy név, mindegy) a legtöbb esetben szükségessé teszi a megnevezését annak a bizonyos tárgynak, a melyre az alany hatása irányul. Annak a tárgynak a neve aztán oly raggal vagy névutóval áll, a melyet az illető állítmány legjobban szeret, vagy más szóval vonz. Ily ragok legközségesebben a *-t* és a *-nak, -nek*, meg az átvitelesen használható helyragok (és névutók). A „birtokos *nak, nek*“ vonzására azonban egyetlen magyar állítmány sem vállalkozik. Az csak mint birtokjelölő melléklet fordulhat elé, s csak az egyezés törvénye szerint nyerhet alkalmazást a mondatban Birtokviszonyban bármely mondattag állhat; de „birtokviszony“ nevű mondattag nincs!

Nem mondjuk, hogy a vonzatnak iménti meghatározása egészen teljes és szabatos, mert tudjuk, hogy az igenevek és melléknevek jelzői kapcsolataikban is megtartják és gyakorolják vonzó erejüket; de annyiban mégis helyesen fejeztük ki magunkat, a mennyiben itt főleg a vonzat törvényének alapját kívántuk kimutatni és igazolni

A birtokviszony fejtegetése különben egyébként sem kielégítő. Alakilag a ridegségig száraz, tartalmilag pedig részben této-vázó, részben kétértelmű és részben érthetetlen. A „*nak, nek* birtok-rag“-ról akar beszélni, s mégis az „*é* rag“-ból indul ki, a nélkül hogy a kettőt értékileg egybevetné. Aztán így tanít: „a birtokos mellé (!) gyakran *nak, nek* tulajdonító rag is (!) adatik (!), nevezetesen ha 1. a birtok és birtokos közé több szó (!), kiváltképen összetett jelző (!) vagy mellékmondat jön (!), — a hol ezen rag nélkül kétértelműség állana elé... 2. Ha több birtokos úgy fordul elé, hogy némely (!) birtokos egyszersmind birtokká lesz. Ekkor világosság kedvéért az utóbbi (!) birtokos-hoz tétetik a birtok-rag.“

E szabály számos gyarlóságát nem tekintve, csupán három rövid megjegyzést teszek rá. Nevezetesen: az első (bevezető) mondat rosztól érti a ragozást, mert a ragot a szó mellé adatik. Az 1. p. nem érti a mondat szerkezetet, mert a birtok és birtokos közé „több szót, kiváltképen összetett jelzőt“ tétet, s végre a 2. p. nem ismeri eléggé a birtokviszony eseteit, mert különben nem szorítaná az illető rag kitételét csak akkorra, ha egymás után „több birtokos fordul elé“.

E megjegyzéseim jogosult voltát szükségtelen a szakértő előtt igazolnom. Mindazáltal el nem szalaszthatom a kínálkozó alkalmat arra nézve, hogy az utolsó megjegyzést egy külön példával is meg ne világosítsam.

Az idézett hely után nyomban a következő kikezdés kö-

vetkezik a §-ban: „Ha a birtok egy, bár a birtokos több is, egyes birtok személyragja jő (!) a birtok mellé (!), péld. Az ősök erénye. — E szabály oka, hogy a magyar nyelv általában is idegen a többes szám használatától“. — Itt van, hogy: „E szabály oka, hogy...“ Most hogyan értendő ez? Úgy-e, hogy: „E szabálynak az az oka, hogy...“, avagy pedig úgy, hogy: „E szabály az oka annak, hogy...“ Én azt sejtem, hogy az író az előbbit akarta értetni. De, ha valóban úgy akarta, akkor a *-nak* ragot hibásan hagyta el, noha itt a birtokos csak egy. Ime így bosszúlja meg magát a szabatos meghatározásoktól való húzódozás. S ezt könyvünk szépen kikerülhetett volna, ha több gondnal hasonlított és különböztet, s ha előbb önnön maga előtt hozza tisztába azt, a mit tanítani akar.

Hanem végén csattan az ostor! A bíralt §. azzal végződik, hogy: „Birtokviszony fordul elé néha jelző helyett. Így: Buda városa.“ Szeretnők ismerni azt a „néhai“ esetet, meg azt is, hogy vajjon „Buda városa“ minek lehet a jelzője. Több szót itt talán kár lenne vesztegetnem. Azt azonban nem hallgathatom el, hogy könyvünk semmitsem látszik tudni a birtokviszony inversiójáról, sem a genitivus subiectivus, obiectivus és partitivusnak megfelelő esetekről, holott ezek mind lényeges dolgok s épen ezért a teljes mondatból ki nem hagyhatók.

De térjünk vissza a vonzott részek elsorolásához.

Eddig, mint látható, csak a mondatban szempontjából beszéltünk; most azonban ki kell jelentenünk, hogy a vonzott részek itteni rendje ellen a paedagogiának is méltó kifogása van.

Semmi sincs tőlünk távolabb, mint a „zu viel regieren“ példájára túlságosan paedagogizálni. Nem! Mi leginkább azon paedagogiai elvekhez ragaszkodunk, a melyek általános, sőt kétségtelen érvényűek. De ezeket aztán alkalmazva is akarjuk látni minden iskolai könyvben.

Könyvünk, mint kimutattuk, a „birtokviszony“-nyal kezdi a vonzott részek elsorolását. A fentebb mondottakat most nem ismételve, csupán azt kérjük, vajjon négy kiadás alatt sem látta be ez a könyv, hogy valamely új dolognak a megismertetését mégis csak legczélszerűbb s legkönnyebb a legertermészetesebb s így a megismerésre leginkább ajánlkozó oldalon kezdeni meg? Hiszen föltéve, hogy a birtokviszony is vonzott, minden szakértő tudja, hogy ennél nehezebb és rugósabb természetű kapcsolat alig van az egész magyar mondatban. Még a „Budap. Szemle“ is elvétí nem egyszer. Igazán nem is kell hozzá tudomány (paedagogia), csak némi értelmes ösztön, hogy a vonzott részek bemutatásánál a leggyaralóbb nyelvtanító is a tárgyragot tegye elsővé. Hanem ez a könyv bölcsebb akar lenni a természetnél;

azért követ el természetellenes dolgokat. Ő így halad: „Birtokviszony“ (22. §.), Tulajdonító rag“ (23. §.), „Tárgyrag“ (24. §.), „Kiegészítő tárgy ragai (!)“ (25. §.) stb. Annyi bizonyos, hogy a dolog kétségtelenül így áll legjobban — a feje tetején!

Az ím fölemlített, valamint a következő (26—50.) §-okban tehát a vonzott ragokról és névutókról beszél, de úgy hogy mindenütt pusztán csak azt tünteti föl, hogy ez s amaz mily kapcsolatban áll, vagy állhat, a helyett hogy a vonzat törvényét kutatná és állapítaná meg. Pepecsel a kétségbeejtésig, de utóvégre is csak forgácsot csinál, s jó szerencse, hogy legalább rossz „példát“ nem sokat ad.

Terünk arra kényszerítene, hogy érjük be itt ezzel az általános nyilatkozattal; de vannak egyes dolgok, melyeket külön megjegyzés nélkül nem hagyhatunk.

Így pl. a 44. §. az igekötőknek külön vonzatot tulajdonít. Ismét összeütközés a vonzat és egyezés törvénye közt, Ha az igekötőnek csakugyan van vonzata, akkor azt meg kell tartania az összetételben is. Ez pedig nem áll. Mert a mint a határozó igekötővé lesz, annyira egygyé forr az a maga igéjével, hogy az ige alapjelentésének módosításán kívül többé semmi követelése sem marad fenn, hanem az igével együtt vonzza azt, a mit az az ige vonz. Mi is lenne abból, ha véletlenül az ige és igekötő egyszerre két külön vonzatot akarnának érvényesíteni? Nagyon valószínű, hogy a pör az ige javára dőlné el. Vegyük pl. e mondatot: *bezárom az ajtót.* Vajjon mit szól itt az igekötő a tárgyraghoz? Semmit, hanem szép csendesen vár arra az esetre, midőn majd egyezésben lehet az illető határozóval.

Különben e §-ból akár azt is gyaníthatjuk, hogy az igekötők egymást is vonzzák, mert így kezdődik: „Az igekötők vagy ige-elők (!) jelentményi rokonságban állnak némely névragokkal s egymást vonzzák.“

A 46. §. az igék vonzatával foglalkozik. „Valahára“, kiált föl az olvasó, „most tehát mégis csak megtanulhatjuk az igazi vonzatot“. Sajnálom, de itt ismét meg kell búsítanom a vérmes várakozót. Itt bizony nem azt tanítják, hogy hogyan s mit vonz az ige, hanem azt, hogy mik és mily alakban vonzzák az igét! E könyvben valóságos saturnaliát ülnek a mondat alárendelt részei, mit még csak megbocsátanánk, ha a vizás mulatságot csak az ige keserülné meg, hanem az a szomorú, hogy a könyvnek szerencsétlen használói iszszák meg a bajnak a levét. Az anyanyelv tanítása különben is igen sok helyt szörnyű rosszúl megy; hát még így mit várhatunk, ha tekintélyes nevek bonyolítják össze a nyelvtudomány kérdéseit, s vezetik félre a tanárt és tanítványt egyiránt?!

E §-ból mutatóul csak egy pontot illeszttek ide: „A magyar kiható cselekvő ige (,) ha kijelölt és meghatározott tárgya van, másféle ragozást veszen föl (!) minden alakjaiban; a honnan (?) a ragozásnak két különböző sora (!) alakul, u. m. a határozatlan vagy tárgyatlan, és a határozott vagy tárgyas ragozás.” Van-e a világon logika, a mely ezt az okkötést helybenhagyná, és van-e stilisztika, a mely ezt a fogalmazást osztályozni képes lenne?!

A 47., 48. és 49. §§-ok az igék fajait, időit és módjait tárgyalják a régi módon. Úgy látszik, hogy Szarvas G. „Igeidői” nem igen kelendők, s hogy az Akademia „Értesítő”-je és „Nyelv-tudományi közleményei” nem igen bírnak elhatolni az iskoláig.

Az 50. §. az „egyes” mondatbeli szórendről beszél, de a nélkül hogy a kérdést tisztába hozná. Itt is, mint mindenütt, világosító bevezetés nélkül topan in medias res, s aztán megállapítja, hogy van „egyszerű” (!) és „fordított” szórend. Azt azonban, hogy ezek az elnevezések csupán az alany és állítmány helyzetétől függnék-e vagy sem, nem látja szükségesnek kijelenteni. A mondat többi részeinek helyzetét tisztán az önkényről teszi függővé. Világosan csak a jelzők helyzetét mutatja ki, bár azoknál is mond ily fonákságot, hogy „Ha a jelzőt kell kitüntetni a mondatban, az illető főnévvel együtt áll a mondomány előtt”. Még csak a kéne, hogy ily mondatunk is legyen: „A sárga fűtyül rigó”! Kálmán király azt mondta, hogy „de strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat”. S nagy igaza volt.

A most következő második rész az „összetett mondatok kötésé”-ről szól (51—65. §§.).

Az összetett mondatot itt (51. §.) még szerencsétlenebbül magyarázza mint a 6. §-ban. (L. Nyr. X. 462. l.) Ott legalább még következetes volt, a mennyiben az összetett mondatot összetett mondatnak nevezte. Itt azonban már az érthetelenség mellett még következetlen is, mondván, hogy: „Ha két mondat tétetik össze, ezek vagy függetlenek egymástól, azaz külön-külön mindenik megérthető és önálló, — vagy egyik a másiknak tagjául (!) áll, és így annak egy részét teszi. — Első esetben főmondatok, emebben fő- és mellékmondat, — mely két mondat aztán együtt mondatvonzatnak (!) neveztetik. A mellékmondatok vagy az összes főmondatra tartoznak, vagy annak valamelyik tagjához csatoltatnak.”

Rendkívül szembeszökő az a kedvetlen hangulat, melylyel a szerző ezt a munkát írta. Mintha csak büntetésből dolgozott volna. Nem nézi ő sem tárgyát, sem közönséget, sem magát, hanem ír, hogy egynéhány ívet úgy a hogy betöltsön, aztán salválja az animáját, és — a többi Csáthy Károlyra bízza. Hi-

szen írni ír még így más is; de legalább nem mutat ily fontoskodó képet s nem áll elé mint magister magistrorum, hanem fölveszi a honorariumot, s aztán búsuljon — a kiadó. Ilyesmivel egy Imre Sándornál megdöbbenve találkozunk. Ki kényszeríti őt, hogy kedve ellen írjon, avagy hogy olyanról írjon, a mit nem szeret? Mert hogy a mondattant nem szereti, az e munkájának minden sorából kirí. A szeretetnek még az anyagi világban sem lehetnek ily torzszülöttei, annál kevésbé a szellemi világban, hol az alkotó, ha igazi alkotó, nincs kitéve a szerencsétlen véletleneknek sem.

Igazán, ha a Nyelvőrnek nem egyik első rangú feladata és törekvése volna az, hogy a magyar mondatot tisztázza, szívesen bízónok e könyv megbirálását a tisztán tanügyi lapokra. Hadd mustrálnák azok a maguk módja szerint. De így — a principis obsta elvénél fogva — be kell tekintenünk az iskolákba nekünk is és vetot kiáltanunk minden oly könyv ellen, mely nyelvünk ügyének ártalmára lehet.

És az Imre S. úr könyve ilyen könyv. Ilyen pedig először azért, mert élvezhetetlen stílusával csak csökkentheti a tanulóknak az anyanyelv iránti szeretetet; másodszor azért, mert részben hibás, részben érthetetlen szabályaival egyenesen gátolja a nyelv szellemébe való behatolást; és végre azért, mert ingadozó, következetlen észjárásával, logikát nem ismerő co- és subordinatioival hibás gondolkodásra szoktatja az ifjúságot.

Elismerem, hogy nagyon erős hangon beszélek. De a ki eddigi bonczolgatásaimat figyelmére méltatta, s a ki a fentebbi idézetet is gondosan átolvasta, kénytelen lesz megvallani, hogy sem szóban, sem ítéletben nem túlságosokodom, s hogy nem csoda, ha e könyv birálása közben az indignatio is ki-kitör a tollamból.

De menjünk tovább!

Az 52. §. azt mondja, hogy az egymás mellé tartozó mondatok közül „vagy mindenik ugyanazon (!) tartalmú, vagy . . .” Csak nem fogunk talán egy mondatot százszor ismételni, hogy összetet mondatra tegyünk szert?

A mellékmondatok fajait (ő szerinte „nemeit“ 55. §.) magyarázván, egy esetlen bevezetés után megállapítja, hogy vannak főnévi mellékmondatok, s azzal punctum. Azaz hogy tovább megy és felosztja e mellékmondatokat a) Tartalmokra és b) Alakjokra nézve, amazokat ismét elkülöníti összerűekre (mily szép szó!) és elvontakra, emezeket pedig tárgyiakra és alanyiakra.

Hogy ilyesmi elkövethető, azt kénytelenek vagyunk látni;

de, hogy az ily babrálás szükséges és czélszerű is volna, azt nem lehetünk készek belátni. S még hagyján, ha ezt a szörszálhasogatást kérlelhetetlenül keresztül vinné a mellékmondatok minden fajtáján. De, úgy látszik, elég egy sütetből egy lepény. A mellékmondatok többi fajtáira alább, külön §-okban rátalálunk; de azok már tartalmi és alaki csoportosítást nem szenvednek. Jobb is!

Azt azonban végfogytig látjuk, hogy a mellékmondatokat hol az egész főmondathoz, hol annak bővítő tagjaihoz tartoztatja; mintha nem esett volna keze ügyében jobban is, helyesebben is megmagyaráznia a dolgot úgy, hogy a jelzői mellékmondat azon mondattaghoz tartozik, a melynek a jelzőjét helyettesíti, a többi mellékmondat pedig mind az egész mondathoz fűződik. Bár az ilyes magyarázatnak kiválóan ott lett volna a helye, a hol (60. §.) a mellékmondatok rendjéről értekezik.

A „melléknévi mellékmondatról“ azt jegyzi meg, hogy az „gyakran másfélévé változhatik“. Már miért változnék? Azt kell vala mondania, hogy ugyanazon tartalommal is többféle viszonyban állhat a mellékmondat a főmondattal, de csak annyiban, a mennyiben a helyettesített mondattag természete megengedi. A mellékmondat nem chamaeleon!

A mellékmondatok összevonásáról szóló (58. §.) czikkből látjuk, hogy a mellékmondatot csakugyan nem tudja definiálni. A cím ügyetlen voltát nem is említem, csak azt jegyzem meg, hogy a ki a mellékmondatokat mondattagok körülírásainak, helyetteseinek tartja, az nem írná azt, hogy: „A mellékmondat néha (!) szorosabban (!) összeolvad (!) a főmondat tal!.“

A 74. lap „álmellékmondatokat“ is ismer. Vajh kik ők és merre van hazájuk?

Hogy az itteni előadás szerint „a mellékmondatok összevonása“ is a mesterségek közé tartozik, azon az eddig látottak után nem lehet csodálkozni. Ez a könyv mindent „csináltat“, a helyett hogy a készet elemezné. (L. az 54. §-t is).

Az 59. §. a mellékmondatok fokozatait hibásan magyarázza, mondván, hogy: „ha a mellékmondat . . . valamely (!) mellékmondathoz tartozik, második fokozatúnak“ mondatik. Hátha az a „valamely mellékmondat“ már maga is második, vagy ennél is alsóbb fokozatú? Azt meg egyáltalában nem is sejteti, hogy hogyan lehet a mellékmondatnak is mellékmondata. Elég, hogy van. „Vanni van“ — mondaná Erdélyi János —, de mit ér, ha nincs tisztába hozva?

„A mellékmondatok rende“ (60. §.) oly általánosan van megjelölve, hogy alig ér többet a semminél. Egy kis vizsgálódás

rá vezette volna a szerzőt, hogy e részben eléggé szabatos utasításokat lehet adni még a nem jelzői mellékmondatokra nézve is. Azt mondva, hogy némely mellékmondat „rendesen elől vagy hátúl áll“, nem szabályt állapít meg, hanem csak tévetegebe vezet. E mellett könyvünk azt az esetet, midőn a főmondat áll a mellékmondat közepén, ismerni sem látszik.

A „mondatsorozatok“-ról írt (61. §.) semmi hasznos tudni valót nem nyújt. Pusztán annyit vehetünk ki belőle, hogy összetett mondat és mondatsorozat in ultima analysi mindegy. De akkor minek külön beszélni róla? A mondatsorozat nem a főmondathoz járuló mellékmondatok, hanem az egymásra következő külön teljes gondolatok számától vette a nevét, mely csak ily alapon jogosult. A mellékmondatok csak főmondataink gondolattartalmának részei, tehát csak egyes fogalmak körülírásai lévén, a mondatsorozatok alkotásában csak annyiban tényezők, a mennyiben főmondataikat követni tartoznak. Ha szükség van rájuk, ők is ott vannak a sorozatban; ha pedig fölöslegesek, a világért sem megy tönkre a mondatsorozat ö náluk nélkül sem.

S most következik egy kényes kérdés: „Az igék módjai és idői mellékmondatokban“ (62. §.). Kemény dió ez mindnyájunkra nézve; épen azért csinján kell vele bálnunk, ha azt akarjuk, hogy vakot ne vessen kezünkben a koczka. Hanem a mi könyvünk aggodalom nélkül veszi föl a nagysándori kardot; dolgozik is vele keményen; azonban a csomó csak nem enged és továbbra is csomó marad. Pedig ugyancsak gyártja a példákat, hogy a szabály applicabilissé lehessen. De mind hiába! Bizonyításúl hadd álljanak itt a leglényegesebb pontok!

Könyvünk szerint (49. és 62. §.) van 1. jelentő, 2. parancsoló, 3. kapcsoló és 4. óhajtó mód. E módok közül az 1., 3. és 4. sz. alattiakat szerepelteti a mellékmondatokban. S ennyiben helyesen jár el. De azt már kellő körültekintés nélkül teszi, hogy ezen módokat minden összehasonlítás és különböztetés nélkül illeszti be ugyanazon mellékmondatokba. Mert vagy azt kell vala mondania, hogy e módok egyiránt előfordúlhatnak mindenféle mellékmondatban, vagy pedig csak az eltéréseket kellett volna a lehető legélesebben és legvilágosabban föltüntetnie. Így minden rovat végén ugyanazon eredményt találván a tanuló, attól lehet tartani, hogy a cím tartalmán kívül semmi positiv hasznót nem húzhat az egész §-ból.

A 80. lapon ok és szükség nélküli kitérés az a megjegyzés, hogy: „különösen a jelentő mód félmltja használtatik oly főmondatban, melyet feltételes mellékmondat előz meg (!).“

Itt a mellékmondatokról van szó, s azokkal kell foglalkozni.

Nagyon fokozza a különben is igen homályos előadás értetelenségét az, hogy itt is folyvást főnévi és másféle mellékmondatokról beszél. A mellékmondatot nem úgy kell tekinteni, mint ilyen vagy olyan szónak, hanem mint ilyen vagy olyan mondatrészeknek a helyettesét. A „főnévi mellékmondat” elnevezés teljességgel nem képes az illető faji fogalmat szabatosan föltüntetni, mert utóvégre akármilyen mellékmondat lehet „főnévi”.

Különben a 62. §-nak legnagyobb gyöngéje az, hogy a mellékmondatokban szereplő módokat és időket nem a főmondatbeliekkel való viszonyukban vizsgálja, holott a latin syntaxisra való reminiscenciák igen gyakran elé-elébukkannak az egész könyvből, főleg pedig a következő 63. §-ban, mely az „oratio obliqua”-ról tanít. Már pedig a mellékmondatokkal senki sem fog soha tisztába jönni a főmondatok nélkül.

S most még két befejező §. következik, melyek közül az egyik (64.) a „szabálytalan mondatcsoportok”-ról, a másik pedig (65.) a „szabályos mondatcsoportok”-ról értekezik.

Érdekes lesz tudni, hogy mi értendő itt az egyik, s mi a másik alatt. Sem több, sem kevesebb, mint az, hogy szabályos mondatcsoport a körmondat, szabálytalan ellenben minden egyéb összetett mondat. Mindenesetre meglepő osztályozás! Tagadjuk aztán, hogy a nyelvünk nem barbar nyelv! Ime magyar író s magyar nyelvtanban declarálja, hogy a mi nyelvünknek egész mondat szerkezete szabálytalan, kivéve az egy körmondatot, mely szerencsére mégis megmenti a nemzeti becsület egy parányi részét. De mi az? Hiszen a körmondat is kölcsönzött mondat szerkezet a magyarban; így dicsekedésünk legfőleg csak oda terjedhet, hogy magyarul is lehet körmondatot szerkeszteni. Ez pedig ugyancsak olcsó dicsőség!

Hanem hát egy fecske nem csinál tavaszt! Szerzőnknek itt bemutatott tudománya szerencsére tisztán egyedi, melyet még eddig meg nem irigylet tőle egy nyelvtaníró sem. Szomorú is volna, ha az erőlködő eredetiségnek még ily kinövései is utánzókra találnának! Untig elég az is, hogy vannak emberek, a kik az ilyesmiket az iskolákban magukéva teszik. De úgy kell nekik! Az a sánccmunka, a melyet ez a mondat rárak rő, elég büntetés nekik. Megérdemlik! Bár ne volna még az a vigasztalásuk se, hogy a szegény fiúkat „socios habent malorum”!

Hanem térjünk a dologra.

Izzé, porrá törhetném ezt a boldogtalan két §-t; de soha

nem találván gyönyörűséget a rombolásban, szivesebben vállalkozom arra, hogy a nyakatekert kérdést tisztázom.

Világos, hogy a szerzőt csak az ellentét hajhászása ragadta azon állításra, hogy a körmondaton kívül minden összetett mondat szabálytalan. Pedig ha így állna a dolog, ugyan írhatta volna-e ezt a mondattant? Hiszen ő végfogytig a szabályosságot kutatta és magyarázta (volna)! S lehet-e a szabálylanságokat szabályok alá vonni? Nyilván az lebeghetett a szerző szemei előtt, hogy az összetett mondatok részint természetes, részint mesterséges szerkezetűek. Csakhogy akkor az előbbieket nem azzal kellett volna indokolnia, hogy „kevésbé rendezetten sorozatnak össze”. Ily valamit nemcsak tanítani, de megengedni sem szabad, mert különben csakugyan téynyé válik a szabálytalanság és — oda a magyar nyelvnek egész alkotmánya.

Egyébiránt itt (64. §.) még azt is kell tapasztanunk, hogy olyan a bor is, a milyen a czégér. Ugyanis a szerencsétlen cím alá a következő csoportok illesztvék:

„1. Egy fő-mondat különféle több (!) mellékmondat, úgy azonban hogy azok a főmondat után állnak (? !)

2. Több főmondat mellékmondatokkal, úgy hogy a főmondatok is, a mellékmondatok is, egymásnak megfelelnek (!!) mint ellenesek, hasonló, okkapcsolatbeliek stb

3. (!!) Megfelelnek a mondatcsoport tagjai (tehát tagjai!), mondatok és mondat sorozatok egymásnak néha (!) külső terjedelmökre nézve s ez által hangzatokra nézve is. — Ellenben (!)

4. (!!) Néha több mondat áll különböző (!) viszonyban s a beszédnek többféle fordulata okoztatik (!!).“ — Így keverni a stilisztika és mondattan megjegyzéseit, s így tagadni meg minden logikát! De hát csakugyan olyan lim-lom az a mondat és mondattan, hogy ilyen elbánást érdemel?! Egy kevésbbé eredeti író, ha már csakugyan el kellett volna sorolnia az összetett mondat változatait, valószínűleg a következő csoportokat állítja vala föl: „1. Egy főmondat s egy mellékmondat; 2. Egy főmondat és több mellékmondat; 3. Több főmondat és egy mellékmondat, s végre 4. Több főmondat és több mellékmondat.“ Ebben, úgy gondolom, legalább nincs megcsúfolva a józan logika, s nincs confundálva a mondattan s a stilisztika.

A „szabályos mondatcsoportot“ (65. §.) ilyen szabály magyarázza:

„Ha a mondatok úgy vannak összeszedve (!), hogy egy középpontjuk alakúl (!), azaz, hogy fő- és mellékmondatai(k), vagy kapcsolatos mondat sorozatai(k), mintegy főmondatra vitetnek, s

ekkép az egésznek teljes értelme csak a főmondatból vehető (!), és így az összes egy kerekded egésznek képez; nevezetük az ily mondatcsoport körmondatnak vagy mondat-körnek (!)“.

Gorgias és Quintilianus óta e könyvig jó sereg ember meghatározta már a körmondatot; de ily esetlenül kevés. Az ily meghatározás sem okoskodásnak, sem stilusnak, sem legalább tisztességes összetett mondatnak be nem válik; ennél fogva teljesen alkalmatlan arra, hogy a körmondatot fölfogassa és meggyőzőleg megértesse.

A körmondat nem ily zagyva, hanem művészileg szerkesztett összetett mondat, vagy ha jobban tetszik, mondatso-rozat, mely úgy áll elé, ha valamely csattanós alapgondolatot rokon értelmű mellékgondolatok előre bocsátása által emelünk ki s helyezünk mentől élénkebb s meglepőbb világításba. Ezt már igenis „csinálni“ kell, de jól, azaz öntudatosan és ügyesen, mert különben minden „összeszedés“ mellett sem jó létre az az — úgy szólván — epigrammaszerű művészi mondat, a milyennek a jól értett körmondatnak lennie kell.

Az, hogy az összetett mondatnak középpontja legyen, hogy a mellékgondatok a főmondatra „vitessenek“; hogy az egész mondat értelme „a főmondatból vehető (ki)“, s hogy a mondat kerek egész legyen: bármely összetett mondatról elmondható; de az már nem, hogy a mellékgondatok okvetlenül milyen tartalmúak s milyen sorúak legyenek. Ez csak a körmondattól követelhető meg. S épen ez alapon használhatatlan az a meghatározás, melyet könyvünk ad.

Tévedésének alapja különben világos. Ő ugyanis a körmondatot betű szerinti karika mondatnak képzei; legalább ilyesmire mutat a „mondat-kör“ elnevezés, meg a §. 1. jegyzete, melyben sok másokhoz hasonlólag az incisummal bíró főmondatot „egyszerű körmondatnak“ nevezi. Már pedig az, a ki a körmondatot így képzei, sem maga nem fog azzal soha tisztába jönni, sem pedig mást tisztába hozni. Ily fölfogás mellett a körmondat absolute definiálhatatlan, s nem marad más, mint vagy azt mondani, hogy a legtöbb összetett mondat körmondat, vagy pedig azt, hogy körmondat lehet ugyan, de nincs, mert nem tudjuk meghatározni s a többi összetett mondatok közül világosan külön választani.

A 65. §-nak többi része sem sikerültebb, mint a bevezetés. Olvassuk ugyan, hogy: „1. a körmondatnak két részből kell (!) állnia“; hogy „2. ez által (!!) a körmondatnak két főrésze alakúl (!)“; hogy „3. a körmondat lehet két-, három-, négy- és több tagú“; hogy „4. a tagok mind tartalomra kapcsolatosakká (csak?),

mind külső terjedtségre és hangzatra nézve megfelelőkké tétessenek“, s végre hogy „5. a körmondatok az egymásnak megfelelő kötszőkhöz, vagyis (!!) a mondatok természetéhez képest többfélék lehetnek“; de hogy mindez miért legyen így, s hogy általában az egész hogyan szerkesztendő és kerekítendő ki, arra nézve semmi világos utasítást nem kapunk. Egyéb megjegyzéseim sejtetését a felkiáltó jelekre bízom. Azok megmondják a többit úgy a logikusnak, mint a nyelvésznek.

A cikk többi részét elfoglaló 15 példa közül némelyek (7. 13.) nem jó körmondatok, némelyek pedig (4., 6., 14., 15.) nem is körmondatok,

A §. záró jegyzetek legalább is igen különösek. Az 1. szerint „a szabályos alakra szerfeletti gondot, fáradságot fordítani nem szükség, hogy modoros tartalmatlanság ne származzék.“ Meg kell biz annak adni a módját, vagy különben ne körmondatozzunk. — A 2. azt kívánja, hogy „a körmondat íratása ne alkalmaztassék húzamos gyakorlatúl“ Gyakoroltatni kell biz azt, míg a növendékek a kellő készséget el nem érik úgy a fölismerésben, mint a szerkesztésben. — A 3. nem ajánlja, hogy „ugyanazon főmondatról többféle körmondat alakíttassék (!)“. Ez egészen fölösleges figyelmeztetés azon a hibán kívül, hogy itt ismét az „Útmutatás“ praeceptoroskodását ismétli

A mondattant befejező „mondat- és indulat-jelek“-ről szóló (66.) §-t már első cikkünkben szellőztettük; így itt csak pár észrevételt teszünk még.

Azt mondja könyvünk, hogy az illető jelek „a mondatok és mondatcsoportok rendezése végett (!) szükségesek.“ Jobb lett volna így: „a szünetek és a hangulatok jelölése végett“.

Alább: „A vonás használtatik az egyes, de (!) bővített mondat tagjainak elválasztására.“ Jól így soha. A vonás csak összehúzott és összetett mondatokban állhat. Ezt alább könyvünk is érinti (2. p.), de azon különbséggel, hogy „a különféle mondattagok között is állhat az, ha terjedtek“. Nem a, ha még oly terjedtek is. Ha ez állna, akkor a kommatizálás egészen az önkény dolga lenne, a mi pedig az érthetőséget fenekestől fölforgatná. Tessék csak összevetni a mondatbeli szünetjeleket a zenei pauzákkal, s akkor világosabban ki fog tűnni azoknak mind szerepe, mint fontossága. A példák az egész könyvön végig kevés izléssel és kevés ügyességgel vannak csinálva. Írókból alig találunk néhány mondatot. A §-okban elszórt ismétlődések közül egyet sem találtam czélszerűnek.

A X. f. 460. lapján tett kifogásaimat talán rendesebb lett volna egymás után tárgyalnom. De a bírálat folyamán eléggé ki-

tűnhetett, hogy a szabályok általában igen nehézkesek; hogy a műszok használása csakugyan következetlen, mert még a mondat- és szótani elnevezéseket is összetéveszti lépten, nyomon; hogy az újabb vívmányokat nem fordítja hasznára, s hogy nyelve a qualificalhatatlanságig roszt. Így ezeknek mellőzésével csupán a végre idézek még néhány példát, hogy a nyelvtisztaság elleni vétségeket is bemutassam.

3. l. „A kimondás alakjára nézve lehet egyes (az) mondat.“ Németül ezt így tanítják: „Der aussage nach...“

11. l. „A jelző mindig az illető főnévhez alkalmazza magát.“ Ez is csinos germanizmus.

17. l. „hegy-lakás“ ő szerinte fölcserélhető „hegyi lakás“-sal. Most tudom már, miért hívják a budai siklót „Hegypályá“-nak.

22. l. „Idegenes az egy használata ilyenben: derék egy ember, vagy egy derék ember.“ Az utóbbi így odavetve igen; de emígy: „Egy derék ember sok jót tehet“, bizony egészen három próbás magyar mondat lesz.

„... mondatik: nincsenek Hunyadiak.“ A szenvedő igealakot nagyon kedveli; azért ír így.

25. l. „Ha a birtok egy, egyes birtok személyraga jő a birtok mellé.“ A németnek jő, a magyarnak pedig járúl.

26. l. Búnak hajtotta fejét.“ Soha sem mondjuk.

27. l. „Dárius a persák ellen a görögöket vette fel eszközül.“ Talán „használta fel...“

36. l. Ha „Hét óráig“ két értelmű lehet; ezt ajánlja helyette: „Hetedik óráig.“ Csak úgy cseng itt a „septima hora“.

42. l. „E kellemetlenségen úgy segíthetni, ha...“

46. l. „A külszenvedőt óva használjuk.“ stb.

S legvégül még egy szót. A szünetjelezést épen oly kevés biztossággal alkalmazza a szerző, mint a hogy magyarázza. Pl a 60. lapon a) alatt hét „példa“ van egymás után, melyek közül hatban nincs kitéve a kellő szünetjel.

S ezzel a mondatant bevégeztük.

Az „Irály- és Verstan“ csak „rövid vázlatok“ levén, teljességre már eo ipso nem engednek számítanunk.

Különben semmivel nem látjuk indokolva, hogy e függelékek miért csak pusztán „vázlatok“. A tanterv ilyesmit nem kíván, az iskola pedig el nem fogadhat, mert e tárgyak a középiskolai tanfolyam alatt egyszer kerülnek elé, s így a legrövidebb alakban is teljesek tartoznának lenni. Ily alakban, nem tudjuk, miféle iskolának lehetnek azok szánva.

Közelebből tekintve egyiket is, másikat is, azt látjuk, hogy

1. az „Írálytan“-nak (97–138. l.) főleg két nagy hiánya van. Egyik az, hogy noha fogalmazni akarna tanítani, a fogalmazványt, mint olyat teljességgel nem tárgyalja; hanem megelégszik a kéreggel, a külsővel, melyről pedig itt teljességgel nem áll, hogy „forma dat esse rei“. Másik nagy hiánya az, hogy a közéleti fogalmazványokat meg sem említi, noha azok kötelezett részét teszik az írálytanban való oktatásnak. Így ez a függelék már csak ezen hiányok miatt sem ajánlható.

De ha ajánlanók is, kevés hasznát vehetnék az iskolák; mert stilusa egy cseppel sem jobb, mint a mondattané; így pedig e kis extractum legfőlebb csak kerülendő példa gyanánt szolgálhat úgy a tanár, mint a tanulók előtt. S még ha rossz stílusával legalább csupa jót tanítana! De szabályai annyira primitívek és hiányosak, hogy azoknak nyomán senki nem fog megtanulni fogalmazni. Még legtűrhetőbb a tropusok és figurák tárgyalása.

A kevés gondról, melylyel e kis fogalmazvány készült, hadd tanúskodjék egy példa!

A 73. § I. pontja az idegen szók használatától tiltván, ezt mondja: „Ezek helyett a magyart használjuk, kiválogatván a régi és népies nyelvből az alkalmas és (!) eredeti magyar szókat“ (112. l.). S a következő lapon a II. és III. pont alatt azt mondja, hogy: „Hibásak az ókori (!), és ma már az élő nyelv által mellőzött kifejezések (!)“ és „kerüljük a népies használatú és nem dísztelen, de művelt előadásban mégis szokatlan szókat és szókötést (!), tehát a tájbeszédi szólásformákat is“. Ehhez aztán igazán nem kell kommentár!

A stilisztikai példák is csak részben elégitenek ki. Különös, hogy Rajcsányin kívül még Grube, Lüben és Buffon is közreműködik a példák szolgáltatásában. Tisztelet, becsület Rajcsányinak, de biz ő nem szolgáltatott még oly remekeket, a melyek egy stilisztikában mintakül szerepelhetnének; az idegen szerzőket pedig a „magyar írálytan“ mezejéről egyenesen kutasítjuk.

2. A „Verstan“ (139–156. l.) csupán a „Mérték- (!) és Rímtan“-ra szorítkozik. A hangsúlyos verselés kiszorult a könyvből, noha a „Rímtan“ majdnem anachronismus ma már a nélkül. A poéták nem nagy hálával fognak adózni sem az egészért, sem részeiért.

Az ím elmondottak után abban a helyzetben vagyunk, hogy a bírált könyvet sem a nyelvtudomány, sem az iskola nevében nem tarthatjuk nyereségnek.

„Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio; nihil neque desit, neque superfluat!“ (Quintilianus.)

KIRÁLY PÁL.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

-e? — nemde a jeles bűnös művelkedetbeliek es teszkek (sic) azt e? (nonne et publicani hoc faciunt) M. 23.

e (demonstrativum); e törvény (haec est lex) M. 25 ő e gondolván (haec eo cogitante) M. 16. e mondott barát (frater dictus) Fl. 66.

éb (ma: eb) J. 30. 331. 372. 402. 929. Ér. 167. 551. Dm. 302.

ebéd el; ebellenek (pranderunt) (a d az l-vel assimilálva v. ő. beszéd: beszéll M. 137.) ebéllő ház M. 40. Dl. 43. Cs. 412. Fl. 66. ebéllő hely J. 504.

ebell Év. 111.

enyészt; felebenyészttötte szívét lelkét Ér. 640.

ébren való (vigil) Fl. 5. maradának öbrön (vigiles permanserunt) Fl. 35.

ébről: ébred; fel ébred Fl. 161. fel M. 162.

ébrül Cs. 101.

eddiglen; egy eddiglen (usque huc).

ede: (huc) ide J. 38.

édes lélek Év. 468. é. illat (odor suavissimus) J. 115. szüz máriának édes képét Dm. 106. é. atyád Ér. 118. vedes atya Vg. 41. az dicőségnek édes malaszt ya Ér. 515. é. nyakokat letartani az hohereknek. Ér. 548. é. imádság Ér. 338. az ő édes ér-

demét meg akará koronázni Ér. 340. mely édes legyen az ur isten (quod bonus sit Deus) J. 846.

édeskedik benne: gyönyörködik b. Ér. 59 385. Cs. 101.

édesség; magyarázván önekik az szent írást neha Istennek édességéről és a mennyországnak szépségéről Ér. 370.

édességes Év. 93. Vg. 17. Cs. 4. Fl. 93.

édességest (dulciter) Fl. 34.

efféle; ez féle (similes) Cs. 33. Fl. 21. (assimilatio nélkül).

égbe néző mester Év. 238.

ég (aër) Fl. 60. 61. 62 J. 142. (caelum) J. 61.

égedez; égedöz vala (ardens erat) M. 167. égedező vala ő kívánságában (erat ardens...) B. 37.

egészlen (integre) Fl. 24. egészlen tele tölt (totus plenus) Fl. 51. egészlen békeségest megmarada (totus tranquillus remansit) Fl. 54.

eggyel (egyszer, egy ízben) Fl. 41. eggyel sem (egyszer sem, nulla vice) Fl. 9, eggyel (simul) Fl. 19.

egymenden napon (quo-

tidie) B. 24. 68. (unusquisque) B. 41

egyeledik: vegyül; egy nem beli erekség masba egyeledik (confunditur sortium distributio) J. 195.

egyelejt: vegyít J. 578. 918. 24. 48. Év. 227.

egyelős; szentöknek szikségökben egyelősök (necessitatus sanctorum communicantes) Ér. 73.

egyem; vele öszvő egyembe evőknek (simulque recumbentibus) M. 81. mielőtt emberek egyembe egymást megesmernék (antequam homines se cognoscerent mutuo) B. 7. egyembe (simul) B. 3. Vg. ⁴⁰/₂. 112. Év. 42. 115; Fl. 41. 61. és 86.

egyenesejt: — it Dm. 123. stb. igyenesőhetők = egyenesítések Ér. 24. ő nemzetét idegen nemzettel el ne egyelőhe (ne commiscat stirpem generis sui vulgo gentis suae) J. 108.

egyenlet vkit vkivel Cs. 478.

egyenlő (eadem) törvény J. 35. egyenlők velünk (pares nobis) M. 50. egyenlők az szent angyalokhoz (aequales sunt angelis) J. 601. kihez igenlők (cui similes sunt) J. 543.

eggyesség (sic): egység. Ér. 539. 657.

egyeséges (singularis — különös) Fl. 91. egyesseges világaság (uniforme iubilum) Fl. 72.

eggyesejtet (coniunxit) M. 91. Ér. 368. 389. J. 154. egygyesehed te magadat en lanimal (iungere puellis meis) B. 4. egybe égygyesejtet (coniunxit) J. 413.

eggyesöl (sic); menj egygyesölj meg te atyádfiával (vade reconciliari fratri tuo) M. 21. egygyesöl ő feleségével (adhaerebit uxori suae) M. 48. J. 413. ki ur istenhez egygyesöl szeretetben (qui adhaeret deo) Ér. 100, Cs 112. J. 11. 721.

eggyesölet; Hesternek égygyesöletért (pro coniunctione E.) B. 53. -

eggyesöltet; az ő lelke (Jézusé) mindennél felyeb égygyesöltetöt volt az istenséggel. Ér. 58. Ér. 366.

égygyesöltetett (unitus) Fl. 9.

egyetlenbe (simul) Fl. 12.

eggyitek mástok (vos, alter alter) B. 220. J. 675.

VOZÁRI GYULA.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Rangegyenlő. Jó kai Az örök béke 2. 99. l. „fogadtatása olyan, mint a koronás uralkodóké, midőn *rangegyenlő* fejedelmet látogattak meg.“ Az igaz, hogy nem germanismus, de nem jobb egy hajszálnál sem. Világos bizonyítványa annak, hogy ha a szóképzésben vagy szóösszetételben önkényűleg állítgatnak fel légből kapott kategoriákat a nem grammatikus nyelvújítók, később

egy szellemes író is egész jóhiszeműséggel megy a rossz példák után, s a romlás halad tovább. Mert ha van, s jónak van hirdetve a *szellemdús, illatteltjes* sat. összetétel, mért ne mondhatna a beszédében nem a reflexio, hanem az analogia által vezérelt író *rangegyenlőt*? Magyarosan egyenlő rangú, vagy rangra, rangban egyenlő volna a jó kifejezés Csalmajai úr minden tiltakozása ellenére is, ki *vérszegény*-t azon az alapon védelmezi körömszakadtáig, hogy a vértelen nem fejezi ki a blutarmot. Ha az utóbbi áll is, miféle logikával következtethető belőle, hogy tehát a *vérszegény* összetétel helyes? Bizonyosan hallotta Csalmajai úr azt a kifejezést, hogy bö-vérű, s ennek ellenkezőjét a kevés vérű-t. Ha tehát nem találja alkalmasnak a vértelen-t, én őt a kevés vérű-re figyelmeztetem, s ez által — az ő logikája és módja szerint — be is bizonyítottam a *vérszegény* s vele együtt a *rangegyenlő* fattyúhajtás voltát is.

Sütér. A vasmegyei régészeti egylet 1875-ik évi jelentése (l. 24. l.) pék helyett használja Az olvasónak gondolkodni kell, mit is akar az író e szóval jelölni, azért adom itt magyarázatát. Ha már nem akarjuk a bár idegen, de magyarrá idomított pék szót használni, ott van a kifogástalan süttö, süttömester, melyet mindenki megért, s itt-ott használatban is van. Címfeliratokban is olvashatjuk több helyt a süttöműhelyt. A *sütér* pedig érthetetlen s rosszúl képzett szó, mert az -ár, -ér nem képez a magyarban valamivel foglalkozó személyeket jelző szavakat. A sintér, pintér, komplár idegen szavak, tehát semmit nem bizonyítanak.

Szemvillogva. Ez a határozó egy szemvillog igét tételez fel, ilyen pedig nincs. Szemvillogás lehet ugyan, de ennek töve nem szemvillog ige, hanem a szóösszetétel szem és villogás-ból (= szemvillogása). S itt épen a szemvillogás meglete vezethette félre a fattyúhajtás előhozóját; úgy gondolkozott, hogy az -ás képzőjű főnévről mindig biztosan következtethetni egy neki megfelelő igére. De ez esetben, mint látjuk, ez az okoskodás nem áll. Jókai „Az örök béke“ című regényében fordul elé (2, 41.) „tündéralakok lejtének csókszórva, *szemvillogva*, hol helyette villogó szemekkel, vagy szemekkel villogva volna a szabatos kifejezés

Szülház. Egy új példája az igető és főnév hibás összetételének. Nemz. H. 141. szám. „A nagyváradi bábaképezde felhívást *bocsátott közzé* (= tett közzé, vagy bocsátott közre) egyújonnan építendő *szülházi* épület költségeinek fedezésére.“ Megcsontítás nélkül *szülház* lesz a helyes kifejezés, melynél nem kell félni a kétértelműségtől, mert az „elternhaus“ szülei ház

Társoda. Eléfordúl a Budapesti Sz. 1874. évf. 419. lapján. Hogy mit akar jelenteni, meg nem mondhatom, nem lévén kezemen az idézett könyv. Hihetőleg a collegium fordítása akar lenni. Önkényűleg felvett képzője miatt kell a fattyúhajtások közé soroznunk.

Tömnyomat, tömnyomatú. Ballagi Mór egyik kisebb szótárának címlapján olvashatjuk hogy *tömnyomatú* kiadás. Szerencsére a másik lapon németül is megvan a cím, s ebből megértjük, hogy az a *tömnyomatú* = stereotyp. Ha meggondoljuk, hogy a *tömnyomat* egy *tömnyom* igét feltételez, azonnal belátjuk e szó hibás voltát, s látjuk, hogy itt a szócsonkításnak mily kiváló példaképével van dolgunk. Egyre megy, ha így elemezzük is: *töm + nyomat*; mert ebben meg egy igető a főnév jelzője, a belőle származó szenvedő jelentésű igenév helyett (tehát: tömött nyomat, vagy nyomás). Mindemellett már továbbképzésre is adott alkalmat. A hold-utczai „részvénynyomda“ udvarán pl ilyen fölírat is van a többek között: *tömöntöde*: stereotypie. A stereotyp és stereotypie mint ritka használatú műszavak bátran megmaradhatnak idegen alakjukban legalább addig, míg e szörnyesülötteknél jobbakkal nem pótolhatjuk.

Vezetnök. A Vasárn. Újság (1874. 419. l.) használja a conductor helyett. Már meglehetősen el is van fogadva a helyes vonatvezető kifejezés; miért próbálgatunk hát másikat, kivált mikor az a szláv eredetű *-nok -nök* képzővel van alkotva?

Végelad, végeladom, végeladatik. Falragaszokon sokszor díszlik nagy betűkkel, hogy ennek s ennek a boltnak az áruí *végeladatnak*. A magyar ember háta eleinte borsószik ugyan bele, de lassanként majd csak hozzá törődik. A végeladás még igazolható mint jelzős összetétel a végbúcsú, alföld, földszöglet. analógiája szerint; ámbár kétértelmű, mert vehető végeteladás értelemben is, mint tárgyi összetétel. De ha a végeladás megáll is, a *végelad* ige épen oly tévesztés, mint a föntebb fetjegetett *szemvillog*. Ki hinné, hogy a költő és kalmár találkoznak a nyelvtörítés terén? A *végeladatnak* pedig könnyen kijavítható így: végleg vagy mindenestől eladjuk.

KOMÁROMY LAJOS.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Háromszékiek.

Regélnek a békák. Szép szavik van a lelkeimnek. Jól nyomják. Mekkévánnyák egymástól s ojan sokadalmat vágnak, hogy a

más falu és hajja. Éggyik aszt mongya: Ne hadd! ne hadd! nyuvaszd ki a lelkit! nyuvaszd ki! A másik aszt mongya: Ugy, ugy! A másik: Vadkecske, vadkecske! A másik: öreg, öreg, öreg, öreg, öreg! A másik: Gergéj, Gergéjke! A másik: öregrend, öregrend! A másik: beteg-é kjed? beteg-é kjed? Feleli a másik: csak elég! csak elég! betegécske! betegécske! Mongya réa a más: valahogy, valahogy, nyégd el! nyégd el! A más: nem nyéghetém! nem nyéghetém! A más: ményecske! régi ményecske! hégyés ményecske! kényés ményecske! kevés ményecske! A más: ne keresd! ne keresd! repedék még! repedék még! Felelik réa: repegygy még! repegygy még! ne repegygy! ne repegygy! A más: ingém kergetnek! ingém kergetnek! nem kergetnek! nem kergetnek! A más: végezzéték bé! végezzéték bé! A többi: ma nem! ma nem! de ma nem! Éggyik: még-észlek, mégészlek! Felelet: Mégénnél-é te? ingém nem! fene mégégyén!

Köszönd réám aszt az évegét s igyál égygyet az én egységémét. Osztán hoczczasza erre és, hadd nézzek belé, mi van benne. — Nem nekéd való, mégbetegszél tőlle! (nem akar adni belőle). — Aszt a betegségét bízd réám, valahogy elhordozom. — No hát! agygyon isten sok eszt! — A jó szó égygybe; az isten hallgassa még nekém és, még pedég legelébb most itt ebbe hejbe! Jó vala-é? — De e jó! Me! (ne!) igyál, a mennyi kell! — Mán te égygy igazi barátom vagy, ijen kéne sok! Jót agygyon isten, barátom! (iszik.) Ágygy isten, hogy én és mássát adhassam minél hamarébb! Hol kaptad, be jó?! — Eszt én nálunk a kicsi átalagból (küs hordó), de nem tuggyák, hogy vettem belőlle.

KRIZA JÁNOS.

Veszprém megyeiek.

Ecs csak ujjan embér, hogy a ganyéhányó vella háromszor fővészi, utóbb mégis ott hagyja.

Böcsületés embér — ha zsidó ném vóna. (Zsidókról mondják.)

Ez is úgy nő (nő) mint a kényér a tarisznyábo (fogy biz az napról napra!).

Üssön még a ménkü, mint én nagy malomkü.

Addig iszik, míg az ujjávól el ném éri (fenékgig üríti).

Né letyető (ne csacsogj, hadarászs).

Né bánd szégént, szurd ki szemét.

Hágass té kétszinű keszkenyő (képmutató emberre).

Vörös a trumf (most én vagyok az úr!)

Jó ló kéccér huz.

Na öcsém, hogyan léssz? — Tészünk hozzá, nagyobb léssz.
 Hej! — Hejnek szarva van (mikor baja van valakinek).
 Ézén nincs alku; úgy van mint a pékné a zsömlé.
 A némét mindig hájjô éteti a lovát, mégis rossz a lova.
 A kinek a hasa fáj, keressén rá borzát (bodzát; nem kö
 panaszkonnyi, hanem dógozni).

Nincs pénz, vaszér trink (ezt csak a legények mondják).

Roszbabb a hátra ménésnél.

Egészség mint a ponty.

Drága a hegedűszó.

Nekéd kivált szépet mutat a tükör (hiú emberre).

BÁNÓCZI JÓZSEF.

H á r o m s z é k i e k.

Kurtán furcsán: breviter et confuse.

Farkas ügetésben menni: lassan, csendesen kocogni.

No, itt van egy mely! Ott kin van egy szépídő!

Négyszög leány, vagy ember: derék, hibátlan leány.

Úgy ellakott mint a dob; úgy jóllakott, hogy félre áll a
 hasa!

Haza külte az ágyvetőt: ásított.

Kétfejű sast csinálni: haragudni egymásra.

Mindénéből kiszírtotta, (kiszorította, kifosztotta).

Jó kötésű ember: jó szervezetű. Ilyenforma kötésű.

Feltétte a cseszszet: levéste az életet: lecsípte magát.

Bört vetni: meghalni.

Vess neki égygyet, akassz neki égy fülönfüggőt: üsd
 arczúl.

Majd tyúkpátkoláskor: soha napján, ad graecas calendas.

Összekötötték a csépet: egyesültek, egy kézre játszanak.

Vegyíteni valakivel: mutyizni.

Még van kenve kutyahájjal: ravasz, fondor ember. (Szokott
 szólás: A mi arról megmaratt, mind kendre kenték.)

Dérék ember a szálmájában: testére nézve.

Nem olvadna el a szájában égy kánál vaj: élhetetlen, gyáva
 ember.

Tuggya még az isten! — esküszérű indulatos felkiáltás.

Jézusnak szent lelke! Jézus ereje! — csodálkozó felkiál-
 tások.

„Hogy vagy?” — „Frissen, mint a pisen!”

A szemét hizlalni: gyönyörködni valamiben.

GÁBORFI KÁROLY.

Párbeszéd.

Birkamosáskor.

— Meggörbüjétek jól a hátát, a nyakát végig! Né erezd a főró viz alá té!

— Fürgenczebb vót ez, hát elugrott. Jancsi ném győzi hozni.

— Ném ám, mer máshun jár az esze.

— Hatosát évesztette, aszt keresi a fészémivê.

— Kieje vót az a hatos? Üveje? Hiszi a ki hiszi, talán csak a bagója vót. — Két kézre foggyátok; né erezd neki a fejít! Té Panni, mit egerésző mindén szüntelen? Erezd bele, ha megveszekédik is. Csak szaporán! Van ám még harmicz darab is.

— Ezéket gondúja itt vagy amakat? Mer az van ám még ötven is.

— Fészkes fene! Fogagyunk fő a napszámunkba, hon nincs annyi.

— Péz köllene, ugy-é Andris bátyám? Êménne megint éggyet innya, tudom. — Ni hosz szereti ez a bárány jószág, ha czirógattyák. Juj! még a vékony bélémbe is belemént a viz, ojan hértelen dopta bele. Bár nyötelen korodba ütött vóna beléd a ménykü, Jancsi.

— Ha rugódozik, nyomgyátok bele a vizbe. Té Panni, túrd fő a ruhádat; nyujsátok csak êre amazikat!

— Mégelevendü a Jancsi, alighaném ma szabadú fő. No né dobd bolondok mógyyára, mer képén teremtelek. Igy la! Ni, mégcsókoja a birkát.

— Még is léhet aszt, inkább mint a babos képu (ragyás) lányt.

— Ujan is kö ám nekéd, ném lány. Em még hogy keczereg, fél a vitztü. Juj lányok, fojik a teknyő!

— Kêjetekek hát árébb (odább); ha fojat a csatornya, majd mégékelém.

— Majd mégékelém ám én kêdet, csak nyugtot né hagygyon! Ên velem né babaruházzon!

— Ménnyeték túru égygyötök! Igy; most êférünk. Jaj, ez a koszos birka méggharapta a kezem szárát; égyén még érte Jancsi a fene!

— Tégéd a világ! (a birkának) Csak be veled! Té us sé vagy még föszentüve.

— Né kerepêjetekek má annyit. Jól még köll aszt markolázni té! Járgyon rá a kezetekek, lányok. Ingyén sor itt nem fordú.

(Tolna m.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Ráolvasás.

Ha a kis gyerek megrontásban szenved, a ráolvasó (többnyire vén asszony) keresztet hányva nagy sohajtozások közt háromszor egymásután mondja:

„Szém látta, mégverte; szív látta, mégkívánta; anya szülte, szerette. Ó uram Jézusom, té láttad, mégvigasztalod eszt az áldott kis gyereket.”

(Orosháza).

VERES IMRE.

Babonák.

1. Ha a szomszédba szemet accz, égyet végy vissza, mert különben a gyermek álmát elviszik.

2. Ha a békák mégyszámlállyák fogaidat, mind kihullnak.

3. Ha pészélésén mész kérésztül, náthát kapsz.

4. Ha szentgyörgy napon négylevelű füvet vissz a templomba, mind meglátod a szarvas boszorkányokat.

5. Ha kincsét ástál s a gödröt betöltöd, mégvakulsz.

6. Ha ősz ember (rém) kezedet még akarja fogni, nyujcs neki előbb égy hajkot, mert máskép elégeti a kezedet.

7. Ha szép asszonyok (forgószél) tánczolnak, említsd Jézus nevét s eltűnnek.

8. Ha cifrán öltözől, végy fokhagymát magadhoz, különben elkapnak az ördögök.

9. Ha édes tejet accz el, dobj három darabocskát sőt belé, különben elapad a tehén teje.

10. Ha még akarsz szabadulni a katonáskodástól, fordiccs fél a házban minden butort és czélt érsz.

11. Ha aszt akarod, hogy a tűzvész ne bántsa épületedet, kerüld még aszt csórén háromszor.

12. Ha a részégésnek italába szárított békának tört porát vegyítéd be, mértékletés léssz.

(Hosszufalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Népmesék.**A tiz egy-testvér.**

Hun vôt, hun ném vôt, vôt a világon écczér égy király. Vôt annak a királynak égy felesége, a kivê nagyon jól ílt má sok esztendeig. Gyerékeik is vôtak kilenczen. De ippen azér haragudott még a király. Mégmonta a feleségének, hogyha a tizedik is gyerek lesz, mégégeti ütöt is, még a gyerekeket is. Busút is a szégín királyné sokat. Sirt-rítt, könyörgött az urának, hogy né légyen olyan kégyetlen. Ném írt sémmit. Osztán, mer a királyné nagyon szerette a gyerekeit, hát mégmonta nekik, hogy:

— Idés gyerékeim, a dolog így még így áll ni. Azér aszt tanácsolom, hogy ménnyeték ki ára a magos hegýre. Ha osztán fekete zászlót láttok a palotán, akkor ménnyeték világgá, mer itthon apátok mégöletne; ha nemzeti zászlót láttok, akkor gyű-jeték vissza bátran, mer akkor lányom született.

Jó van ám, de eszt az éggýik szögálló kihágatta, osztán mikor a királynénak égy lányo született, a nemzeti zászló helyett égy feketít tett ki. A szégíny királyfiak még, mikor eszt meglátták. busúni kesztek nagyon, mert az annyukat nagyon sajnáták. Haném ném sokáig sajnâkozhattak, mer écczérre fekete hollókká váltosztak, osztán a tengerékén is túl röpültek.

A király, mikor mégtutta, hogy mind a kilencz fia ébujdosott, nagyon ébusúta magát. Kedvire járt a feleséginek mindenbe . . . Azalatt a királlány is lassan-lassan főnevekédett annyira, hogy tizenkilencz esztendős vôt má. Écczér aszt kérdészte az idés annyátû, hogy vôtak-é neki testvérgyei?

— Vôtak idés lányom, hanem idés apád aszt monta, hogyha te is gyerek leszõ, mer hát azok minnyájon gyerekék vôtak, akkor mégölet minnyájunkat. Bíz azok szégínyék ébujdostak, azúta hírüket sé hallottuk.

Hát a királlány erővé el akart menni, hogy ű majd a test-vírgyeit főkeresi. De az aptya, annya ném akarták ereszteti; de ű aszt monta, hogy akkor szökik ê, mikor ném is gondújják. Mit vôt mit tenni, hát eleresztették, haném lelkire kötötték ám, hogy vígyázzon magáro.

Hát bizony émént a szép királlány. A mint még, méndégél, de má akkor nagyon messzire vôt az aptya országátû, écczér égy réngeteg erdőbe égy kastílyra talál. Bemégý, szílyelníz, hát ném talât ott égy lelket sé égy szakácson kívül. Az is ott főzött a tűzhelyné. Főtette magábo, hogy az ítêt éloptya. Ugy is lét; addig setrenkédett ott, míg osztán csakugyan élopta, mikor a szakács ném vôt oda ben. Hát hogy êhűt a szakács, mikor az ítêt séhun sé taláto. Ném vôt má ideje másikat csinâni, mer akkor má kísõ vôt. Hazagyüttek a testvírgyei, hát ném vôt vacsora. Pirongatták nagyon, hogy mér vôt lusta. Hiábo monta, hogy élopták. Ném hittík, mer abba a tájíkba ném lakott égy lélék sé. Másik nap a másiktû, harmadik nap a harmadiktû lopta el az ítêt. Akkor osztán a két legfiatalabbik maratt otthun. Ezék osztán úgy tettek, hogy az éggýik mindig ben vôt a konyhába. De eszt ném tutta a királlány, mer mikor az éggýik kimént a konyhábû, előgyütt, hogy majd éviszi az ítêt; hát a mëllyik ott maratt, előugrott égy sarokbû, osztán mégfokta. Hazagyüttek a testvîrek, de bézzég vôt jó vacsora! A többiek nagyon csudâ-

kosztak; ezek osztán mégmonták, hogy megfokták asztat, a ki mindig élopta az ítét. A legöregebbik tanácsára osztán kikérdészték a királlánt mindenféléképpen; így osztán mégtutták, hogy egy testvérék. Hitta a királlány őket haza nagyon, hogy né fíjjenek sémmit, az aptyuk sé harakszik. De ezek ném méhettek, mer még két esztendejük vôt hátra. Egy királyná köllött nekik huszonégy esztendeig szögâni. Émonták osztán aszt is, hogy űk csak akkor embérék, mikor a kastélyba vannak, azonkivű mindig hollók; osztán még, hogy embérékké ném szabad nekik beszîni, mer akkor még egy esztendõvê tovább köll nekik szögâni. Ezzê osztán écczérre hollóvá változott mind, osztán éröptûtek.

A királlány ott várokozott rájuk még égynehány napig, hogy majd csak visszagyünnek, de biz azok ném gyüttek. Akkor mégin elindût, hogy főkeresi őket.

Mént, méndégét, hetedhét országon is túl vôt má, mikor egy erdõbe egy kis házro talât. Nagyon ê vôt fárodva; hát biz bemént. Egy vadász lakott ott az anyjávô éggütt. Addig marasztották, míg ott maratt.

A vadász még olyan gyönyörű szíp embér vôt, hogy mikor mégkírte, hát hozzá mént.

Egy esztendõ mulva egy szíp kis fia született ippen akkor, mikor az ura ném vôt otthun. Az istentelen öregasszony még, a vadásznak az annya, főcserête a kicsikét egy kopó kutyávô, osztán mikor haza gyütt a vadász, hát nagyon léhorta elötte a felesígit, hogy az millyen rossz, erkölcstelen égy személy; hogyné, mikor kopó gyeréke lett! Ném akarta hinni a vadász, azér mingyá a felesígihõ mént. Hiábo mentégette magát a szégíny asszony, hogy az ném igaz, ném írt sémmit. El akarta kergetni, de az annya addig beszît neki, hogy még köll ígetni, hogy osztán rávêtte. Még is monták neki is, hogy készüjjön, mer ném soká íl.

Másnap égy nagy rakás fát raktak, hogy majd azon mégígetik. Má oda is kötötték a fâhó, ippen csak még köllött vóna alatta gyútani, mikor écczérre csak éborût az ég, osztán kilencz fekete holló szât oda. Mingyá mégismerte a szégíny királlány, hogy azok az ű testvîrgyei; könyörgött nekik nagyon, hogy szabadícsák még, hiszén olyan ártotlan ű, mint a ma született bárány. Bizony ném engettek ott vele sémmit sé csinâni, haném mikor a vadásznak az annya is mégmonta, hogy csakugyan ártotlan, hát akkor magukhoz vették, osztán éggütt méntek ê haza.

De előbb a vadásznak az anyját mégígették. Otthon osztán mégházosottak minnyájon; most is înek, ha még ném hátak.

(Orosháza.)

VERES IMRE.

Találós mesék.

Éjjê nappâ fürdik, mégis fekete. Mi az?

V iz i m a l o m k e r é k .

Három lába, égy füle,

Füstös a lába köze. Mi az? S e r p e n y ő .

Van nekém ojan kis hordóm, ha a pallásrú lécsik, semmi-
féle pintér össze nem rakja. T o j á s .

Nekéd könnyebb,

Né níz rám,

Nekém jobb ;

Máasz réám.

A hun lukat tanálsz,

Zöd ruhám,

Szúrd még ott.

Hajcsd réám.

D i ó .

Sír, rí szégénke,

Hogy né rína szégénke?

Búza van a bögyibe.

Arany tüdő, arany máj,

Arany csésze, arany tál. S z á r a z m a l o m .

Iczinkó piczinko fekete, pöczköt hágy. Mi az? B o l h a .

Fekete madárka vagyok,

Fekete ruhába járok.

Nincsen az a szent hely,

A hun én nem járok ;

Nincsen az a szüz lány,

Kivê én nem hálók.

B o l h a .

(Szolnok.)

WOLF VILMOS.

T á j s z ó k .

T á l l y a i a k .

Iborka: ugorka.

icsarkodik: igen erőködik.

indzsinér, indzsellér: mérnök.

ihin, ihun: im itt.

kentefitél: kenfen, kenetet.

kolotál: haszontalanul jár-kel.

kópisol: vereget, meg-le-ver (diót),

liberiáskodik: pongyoláskodik.

megcsappan, megványad: soványodik.

megreguláz: keményebben rendreútasít, többnyire büntetéssel.

megsokal: vlmi miatt türelmét veszti.

megvall: megnyeri, a mit remélt; czélt ér; „No, csak-
hogy megvallhattuk“ (szerencsésen, eső nélkül végezhattuk a
szőlőmunkát, szüretelést.)

napnyugoti kereskedő: szabad személy.

né mâ v. mán: ni már, nézd már!
 nyiharász: igen hangosan nevetgél, nevetkérez.
 opszerválni: tapasztalni. „Magam is opszerváltam.”
 oszt, osztég, azutég: azután.
 pipál a ló, tehén, midőn üres jászol előtt áll.
 pratál: rendez.
 prézsmitál: a ki hosszasan beszél, mikor nem is kel-
 lene s a kinek nem is kellene, annak mondják: „ne prézs-
 mitálj!”
 sajtan: sóltan.
 siflikarius: kétszínű, két kézre játszó.
 spóreszol: takarékoskodik.
 szekurál: biztosít.
 szöszmötöl: babrál.
 szűrő: szűrő; azon hely, hol csépelnek.
 tetéz, megtetéz: valami magas tárgyat p. o. tornyot át-
 hajít.
 tótágast áll: fejére áll.
 uzoval: használgat.
 zákányos: zavaros (bor).
 vétkellem: bűnnek tartom.

MAKLÁRI PAPP MIKLÓS.

Örségiek.

Böstörű: mozsár. „Áczédé a böstörüt!”	kerékruha: vászonkendő, törülő ruha.
borsu: bab, paszuly.	kuplámén: bók. „Köszö- nyöm a kupláméntét.”
csér: sár.	küszög: küszöb.
csérdás: csordás, gulyás.	lűköt: köles. „Sok lűkötye termétt komám asszony?”
csélidek: háznép. „A csé- lideimek nincsenek itthun.”	mássa. „Ném gyött a leve- lemnek mássa” (válasz).
csöplü: cséplő.	pak: csomag. „Ép pakot kü- dök a fémnak.”
és: is.	palita v. sátor: ponyva.
désznu: sertés.	pucza: alsó szoknya.
észtergya: cresz. „A víz csöpög az észtergyáru.”	réklé v. léklé: otthonka.
fris: hideg. „Fris idü van.”	répéc: receptisz. „Répéc mellett adom fő a levelet.”
ház: szoba.	rogyás: rozsdás. „De ro- gyás ez a kúsztora (kés).”
ihász: juhász.	séndü: zsindely.
intérgye: kamat. „A pé- zem intérgyibü mégilék.”	
kaláczfó: kerítés.	
kástu: kamara.	

esődött: elesett.
 sūdū: sūdō.
 szájas: cserép korsó.
 szak: sár. „De szakos az ut.“
 szérén: igen, nagyon. „Szérén esik a hó.“

szömlő: szénvonó.
 vari: varju.
 vidés: vizes.
 örög: pitvar.
 zöbög: zörög.
 zseláta: saláta.

ZELLES ILMA.

Zemplén megyei.

Kanda: hig étel.
 kérésztbe: teszi a vonót,
 hedégül: hegedül, ráhuzza.
 klébicz: bíbicz.
 kocsó: csikó „Koccs ki, koccs!“ mondják, ha kiakarják hajtani az udvarból.
 kuczikot nézni: házat nézni, háztűz-nézni.
 kukóka: kakuk; kukóka: leskelődik.
 kruczenyika: téstás étel.
 lángelött: masinán sült lángos.
 laksa: kemenczében sült lángos.
 vadlovacska: kabócza.
 lú: ló.
 új magyar: cigány.
 menétke: menyét.
 mingya: mindjárt.
 létette a négyvent: panaszt tett a birónál.
 nehezen van: nagyon beteg
 nyalakodik: szerelmeskedik.
 oszt, azut, osztán.
 osztég: azután
 orgonál: sír (a gyermek),
 pacsí: malacz. „Pacsiccsa,

papiccsa!“ kiált az asszony, ha a malaczokat híjja.
 papál: eszik (a gyermek)
 pecsenye: szalona. „Elvágott egy sikáp (jó darab) kenyért, oszt hozzátett egy darab pecsenyét a szérédásba (tarisznya).“
 piroha: derelye.
 poczkos: lassú, idomtalan.
 posatt: savanyú.
 pugris: vásott, rosz indulatú.
 puja: gyermek.
 purgyé: fattyúgyerek.
 rászaférég: tolakodó.
 réngő: vászonból vagy lepedőből hevenyészett bölcső, melyben a gyermeket ringálják a mezőn.
 sírik: sír (a gyermek).
 takar: szénát gyűjt.
 ülkő: láda, melyben a gyermek ülni tanul.
 vicsíri: a ki mindig nevet.
 zsali keszkenő: fekete földön szép veres virágokkal ékített kendő „Nem is nézel rám, hogy zsali keszkenőd van; pedig a kabátod csak kupikék “

PASZLAVSZKY SÁNDOR.

Lakodalmi köszöntök.

Vőfínköszöntés.

(L. 428—429. l.)

Kevés vártatva ismét eléjön az idősebb vőfél és így leczkérteti meg a „menyeközös“ atyafiakat.

Látom pajtás, a garatra hogy fööntötté,
 A hangaji borbu jó főhörpentetté;
 A házosság ellen azér nem beszígetté,
 Velem arru, tudd még, mindént éhitetté.
 Mer jó gazdaasszon férfi ményországó,
 Mer azza elesik búja és akságo,¹⁾
 Tutta aszt a zisten, azér réndűtő a szent házosságot

Szôník mos csak kettőt, osztá ánik fére.
 Urajim és asszonyajim, kik idé réndűtettetek,
 Asztalajink közé lételepéttenek,
 Tuggyák é hát, idé mér seregléttenek?

Ném azér, hogy itt vörsönt²⁾ aluggyanak.
 Vaj a ményasszonnak fejkötőt vargyanak,
 Haném a hurkávo itt mégbirkózzanak,
 És a szörös kulacsa mégbarátkozzanak

Mer gazdánk asztalát má megterítettem.
 Késít és velláját rájo réndűgettem,
 Hetvenöt kényerít má főmetétettem,
 Száz akós hordóját húsz csapra üttem.

De még, ecs csak sémmi, hátro az örege,
 A konyhábo vagyon két száz verébgége,
 Mas pirú a nyárson hetvenöt czinége,
 Hát a sok kicsinyátt-becsinyátt csemége!

Szarkaláb, nyulfarka idésen fundáva,
 Csirkéknek nyévei savanyón forróva,
 Kappan sorkantyója; mízessen csinyáva
 A sütemíny, s osztá következik laska.³⁾

Kukoricza málé levestű, béléstű,
 Szalados, vakarcs mindénéstű,
 Forgács s magyarófánk lészén seregéstű.

Csújszpájsz helyétt lészén buborka,
 Vadómáva égygyütt citrom, levendula,

¹⁾ Különösen akkor mulik el aggodalma, ha a menyasszony atyja két vagy három szessziós gazda s „égy egisz helyet“ és sok pénzt tud leányával adni.

²⁾ Versenyt.

³⁾ A zsidók husvétí kovásztalan kenyere. E sok különlegesség élkép, mulattatásul van összehordva.

Tök, dinnyéve égygyütt teli iskátola,
Kiki ebbü észik, tudom, nem lesz bújja.

Mely helyétt lészén pokla,⁴⁾ szun yokfej,
Csigahajja vegyítvé, jó leött malaczpecsénye,
Vendígnek kedvire.
No hát jó urajim ezér magokat mast ehé tarhattyák

De nem követelém, hogy vigyázzon vőfin szováro,
Haném a sütt pecsénye né essik prédáro.
De sénki a száját addik né is táccso,
Még a zurat ott fönt szóva nem imágygyo.
Ámmén. Dicsírtessík a Jésus Krisztus.
Agygyon Isten bort, buzát, békességét,
Lélkünknek örök üdvösségét.

(Csepreg.)

HORVÁTH JÁNOS.

G y e r m e k j á t é k o k .

B i r ó s d i .

Fiúk és leányok játszszaak. Választanak egy papot és egy bírót. Födolog, hogy nevetni nem szabad, mert a ki nevet, zálogot tartozik adni. Körben állva dalolják.

„Kiék karazsia,
Sárga sejem ruha.
Jêrsonba bársonba,
Gyöngyös koszoróba.
A ki meri mosojgását,
Bíró szedi zálogát.
Pap vagyok, bíró vagyok,
Szabad egyet szólni.“

Ha zálog akad, azt így váltják ki. Egy kendőnek egyik szegletét a pap, másikát a bíró fogja meg s lógázzák e vers kíséretében:

„Szöjjük fonnyuk szíep kis jánnak
Szíep kis keszkenőjiét;
Bécsbe lakik a mátkája,
Ha jó asztat tutta vóna,
Kiváltotta vóna.

Egy piênz, kiét piênz, három piênz, liêpd átal!
Erre az illető zálogolt a kendőt átlépi. Most a bíró kérdi:
„Ki a szeretője?“

⁴⁾ Marha-méhe; marha paczalt ért rajta.

Megmondja, hogy ki; erre ugyancsak a bíró kiáltja ki, hogy:

„Éjjen Palkó Erzsivel mint a hal a vízbe!”

(Szathmár m.)

BAKOSS LAJOS.

Gyermekversikék.

A mezőben a tücsök	Büdös bogás a bögös,
Kísűl házasodni,	Gója vót a primás,
Ölelgeti a legyet,	Kis bíka a falótás,
El akarja venni.	Szúnyog asz szekundás.
„Elvennélek te kis légy,	Farkasbúl lett mészáros,
Ila kicsi nem vónál.”	Három ökröt levágott,
„Hozzád mennék te tücsök,	Melléje meg malacgot,
Ha görbe nem vónál.”	Ilúszat is lerántott.
Megvót asz szent egyessíg,	A küszöbön az ördög
Szóltak a muzsikák;	Borsot akar törni,
Tánczra ugrik a majom,	Oda ugrik a majom,
Errántya (elrántja) a medvét;	El akarja venni . . . . .

(A többi részét, bár sok gyermektől kérdeztem, egy sem tudta megmondani. E verset már csak kevesen tudják.)

(Debreczen)

VOZÁRI GYULA.

Altató dal.

Házam előtt éggy almafa,
 Az előtt van éggy nyoszoja;
 Abba fekszik éggy mönyecske,
 Mellette egy kis böcsöcske;
 Abba van egy kis babácska,
 Lábávâ úgy ringatgattya,
 Szájáva úgy csúcsujgattya:
 Csucsuj, csucsuj,
 Észém a szip szádat,
 Égye még a fene az apádat.

(Kengyel. Hevesmegye.)

WOLF VILMOS.

Gúnydalok.

Szerencsétlen az az apa,
 Kinek fia csizmadia;
 Mert nem tudja, mely órába'
 Ful a csirizes kupába.

(Göncz. Abaujím.)

PASZLAVSZKY SÁNDOR.

Családnevek.

Abró. Andris. Apró. Asztalos. Ambrus. Ács. Adorján. Agárdi. Antalffy. Átal. Aranyos. Ádés. Bálint. Banizs. Bárdos. Bencze. Benke. Berekali. Bogár. Borbély. Bósz. Barna. Bottyán. Bachus. Baján. Balázs. Balha. Balog. Bankó. Baráti. Bárdi. Batsó. Békás. Benedek. Bertalan. Berek. Biró. Bocz. Bodó. Bóli. Bona. Bor. Bordás. Borjáti. Borsos. Bosnyák. Bévárdi. Bognár. Budai. Bubyonyik. Bojács. Böttös. Babos. Bakó. Barát. Barta. Cseh. Csilus. Csordás. Csötönyi. Csekei. Csősz. Csapó. Csekei. Cecei. Cseri. Csot. Csurpai. Círáki. Csapai. Császár. Dank. Deák. Dörkő. Domonyai. Damakos. Danca. Dani. Dávid. Dann. Doncsa. Döme. Dömötör. Dörömböző. Dözs. Donna. Domonkos. Dózsa. Dorogi. Edelényi. Elek. Eötvös. Erős. Farkas. Fülöp. Ferenczi. Fekete. Fölszegi. Fajsz. Gamos. Gáspár. Gál. György. Geresdi. Gergely. Gatai. Garcó. Görcsös. Hajpál. Hedery. Horváth. Huszár. Hajdú. Hajós. Hagyó. Ifjú. Ignác. Jakab. Kacz. Kalán. Kalóczi. Kasa. Karácsony. Kardos. Kaszás. Katona. Kata. Kalló. Kecskeméti. Kerepes. Kecskés. Kenyeres. Kis. Kocsis. Kodány. Korniyk. Kolompár. Korsós. Kovács. Kozma. Kolláth. Komáromi. Konczol. Köröztös. Kökény. Kölkedi. Kraján. Kun. Kurdi. Kubranszky. Kulcsár. Lakatos. Lajos. Lelei. Lovai. Latzkovics. Lovas. Lukácsi. Magyar. Majsai. Maksai. Mártus. Mákó. Márki. Márkus. Makai. Mátyás. Menyhárdt. Mecseki. Mester. Mezei. Megyesi. Mészáros. Mízer. Mihály. Molnár. Mózes. Mozolai. Mózi. Nagy. Nádi. Ném. Nemes. Nevendős. Noe. Noményi. Nosztori. Nyéki. Oláh. Orcy. Onody. Osvald. Öri. Örsi. Orman. Paksi. Papp. Paprika. Parrag. Patkó. Pál. Pálfi. Patkós. Péri. Petőcz. Péter. Pető. Piros. Pintér. Pozsgai. Polgár. Porkolás. Poroszlai. Pörnyi. Pusztai. Puzsér. Pücsök. Rác. Ropó. Rostás. Rupa. Sallai. Sándor. Sárközi. Santa. Salamon. Seres. Siró. Sirásó. Solti. Somogyi. Soos. Sulyok. Szabó. Szathmári. Szászi. Szalacsi. Szekeres. Szép. Szél. Széki. Szili. Szilosi. Szilágyi. Szilvány. Szeremlei. Szóládi. Szőke. Ször. Szősz. Szujok. Szücs. Szombati. Szundi. Taba. Taval. Takács. Takó. Tabányi. Tarnóczy. Teveli. Tikos. Tisza. Torbán. Tóth. Tormáz. Tök. Török. Tuzsi. Varga. Váli. Vastag. Vékony. Vecsey. Vince. Vottokási. Zámoli. Zanathy. Zsikó. Zsilágyi.

(Sárköz. Tolna m.)

SZEPEZDY K. GYULA.

Mester műszók.

Tímármesterség.

Szárító: hely, hol a bőrt szárítják. Szárító rúd. Ázó, mondják áztatónak is. „Vesd a bőrt az ázóba“, gödör, a

melyben a szárított bőrök áznak. Tőke: fa, a melyen a bőrröket „kivakarják“. Kasza: kasza alakú vas, melylyel a bőrt kivakarják. Csontoló: kés, melylyel a csontokat vágják le a bőrről. Hamvas vagy meszes: gödör, melybe a bőrröket „hamvasodni, meszesedni, járódni“ teszik (innen az elég „hamvasos, meszes, járódott“ melléknevek). Előbőr: kötő gyanánt használt bőr. Koppasztó: kasza, melylyel a szőrt koppasztják le. Husoló: a kaszához hasonló vas, melylyel „húsolnak“ azaz a húst lefaragják; a lehusolt, lefaragott húst húslásnak faragásnak hívják. Szinelő: a husolóhoz hasonló vas, melylyel „szinel“-nek azaz a bőr színét letisztítják. Falcoló: a husolóhoz hasonló vas. Téglázó: téglá, melylyel a bőrt „kitéglázzák“. Pácoló: bűdös lével telt kád. Bak: fa, melyre a bőrt rakják, ha faragnak. Meszes csizma; meszes kötő; meszes rúd; meszes fogó; cserés kötő; cserés gatyá; cserés kád. Zavaró: rúd, melylyel a meszest azért zavarják fel, hogy ha bőr maradt volna benne, feljöjjön a felszínre. Tisztázó: kád, melybe a bőrt azért teszik, hogy megtisztuljon a méstől. Cseres hordó: cserrel és vízzel azaz cseres lével telt hordó. Cserszedő: szák, melylyel a csert szedik ki a hordóból. Forgató deszka vagy csak egyszerűen forgató: deszka, melylyel a cseres hordóban levő bőrröket forgatják. Kavarázó vagy keverő: fa, melylyel a gubót vagy a csert keverik össze a vízzel. Szaporító: kád, melyben a cserlét szaporítják. Pöcökfa vagy pöcökveszsző: mogyorófa, melylyel a bőrt „kipöckölik“, kifeszítik. Leshúzó: vas, melylyel a bőrről lecsurgó cserlét huzzák le, azaz megtisztítják a cserléktől. Fejő. Forrázó kád, vagy csak egyszerűen forrázó: kád, melybe meleg lét tesznek. Fajtoló: ruha darab, melylyel a kicserzett s kiszáradt bőrröket befajtolják, benedvesítik. Igazító rúd- és igazító vas; a behajtott bőr kiigazítására azaz a ráncok kihúzására használják. Foglaló vas, melylyel a bőrt „foglalják“, megszorítják. Taszító, melylyel a bőrt kitaszítják. Fodorító fák, melyekkel fodorítanak, azaz puhára készítik ki a bőrt. Felosztatnak: barkázó, cverk és húzó-ra. Az igék „barkázni, cverkelni, kihúzni.“ Fodorító asztal vagy egyszerűen fodorító. Festékek; és pedig első, vas és színpfesték. Festőszőr, melylyel festenek. Glancoló: fába szegezett üveg, melylyel a bőrt glancolják, fényesítik. S végre az úgynevezett cuggvás.

(Szeged.)

SZEGEDI KÁLMÁN.

Népdalok.

Életém hajnala
Most kezdett virradni,
A tavaszi rózsa
Most kezd virágozni.

Hézzám égy szép nádár
Most kezdett volt járni,
Virágos kertemben
Fészket kezdett rakni.

Aszt is az irigyim
Észre keszték venni;
Észre keszték venni,
El ákárák rontni.

Irigyim, irigyim,
Gonosz akaróim,
Mét nem hattok békit.
Kik égy mást szeretik?

Kik égy mást szeretik,
Égy mást nem gyűlölök,
Égy mást nem gyűlölök,
Égy mást megölelek.

Elment a madarka,
Üress a kaliczka;
Mind aszt fudogálja,
Viszajő tavaszra.

Ha tavaszra nem jő,
Pünkösdsre vissza jő;
Ha pünkösdsre nem jő,
Árátásra eljő.

Ha akkorra sem jő,
Kászálásra eljő;
Ha akkorra sem jő,
Hidd el, soha sem jő.

(Klészse. Moldva.)

ROKONFÖLDI.

Néprománcz.

Piros a konkoly virága . .
Séli Etel most lett árva.
Én is olyan árva volnék,
A babámtól elmaradnék.

Kékki Gábor mit gondoltál,
Mikor Séliék indultál?
Pisztolyt vettél a kezédbe,
Azzal löttél bús szívedbe. .

A ványai nagy iskola,
Véggel van a patikára.
Azelőtt áll a gyász kocsi,
Kékki Gábort az viszi ki.

Jaj de szépen harangoznak,
Kékki Gábor galambomnak.
Most viszik a temetőbe,
Siratja a szeretője.

Kékki Gábor koporsója,
Kék bársonnyal van behúzza.
Séli Etel édes anyja,
Nagy jaj szóval siratgatja.

Ha én olyan madár volnék,
Sirhalmodra rászállanék;
Úgy őriznélek tégedet,
Mint te őriztél engemet.

(M.-Be rény.)

VERES IMRE.

Megjelenik
minden hónap
15-én

három ivnyi
tartalommal.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ HIVATAL
Budapest.
II. ker. Pö-utca.
57. 58. sz.

IV. kötet.

1875. DECEMBER 15.

XII. füzet.

HIBÁS SZÓK ÉS SZÓLÁSOK JAVÍTÁSA.

34. Lovar, lovarda.

A jelentés árnyalatainak megkülönböztetésére való törekvés elég élenken nyilvánul a nyelvekben; s e törekvésnek kielégítését, minthogy az karöltve jár a világosság és szabotosság élémozdításával, kétséget nem szenved, nem csak hogy gátolnunk nem szabad, hanem a mennyire lehet, még segítenünk is kell — természetesen a kellő mérték alkalmazásával csak bizonyos határig. Ez a cél lebegett bizonyára annak a szeme előtt is, a ki a *lovar* szót megalkotta. *Lovas*, *lovász*, *lovag*, habár mindegyikük lóval bánót, foglalkozót fejez ki, a mai társadalomban egymástól különváló s egymással össze nem zavarható személyeket jelölnek; az érthetőség kára nélkül tehát egyiküket sem lehetett egy más, habár rokon, de mégis szükségképen megkülönböztetendő elentés kifejezőjéül alkalmazni. Midőn tehát a *lovar* készítője a „kunstreiter“ kifejezésére a *lovász*, *lovag*, *lovas* szókat megszabott jelentésüknél fogva elégteleneknek találta s más alkalmas szó után nézett, csak egészséges ösztönét követte; s e miatt eszünkbe sem jut, hogy őt hibáztassuk. Hogy azonban a *lovar* szót megalkotta, ezt a csenevész portékát, a melynek se színe se fonája, azért épen nincs mit dicsérnünk találékonyágát. Ez a példa is nyomosan igazolja ama tényt, hogy az újítás valóságos betegséggé fejlődött nálunk. A nagy résznek már az a nagy számú s használatban levő igazolatlan képzősereg sem volt többé elegendő, a melyeket előharczosaik kifundáltak; nekik is minden áron új, valami egészen új kellett. S meglett az *ar*. Ott volt például a szerintük foglalkozást jelölő s magától kínálkozó *nok*, *ár*, *onc*; mondhatták volna tehát: *lónok* v. *lovár* v. *lovanc*; de hiába, új kellett: a *lovar*.

Beszélnék ugyan, a kik a nyelvújítás igazolásának sisyphusi munkájára vállalkoztak, egy *ar* képzőről, a mely szerintük megvan például e szóban *fuk* ar; csak hogy a *fuk* ar-beli *fuk*-nak a jelentését ép oly lehetetlen nekik bizonyítaniok, mint nekünk elhinnünk. S ha sikerülne is nekik kimutatni, hogy valóban van nyelvünkben egy *r* névképző (a mint van is, l. Budenz Magy.-ugor szót. 28. sz.), mint-hogy azonban ez a nyelvtudatból már teljesen kiveszett, s működését többé a nyelvérzék nem érezi, tehetetlenné vált a további jelentésmódosításra. Ma már a *kan-ar*, *csik-ar*, *juh-ar*, *tyuk-ar* sat. a *kanász*, *csikász*, *juhász*, *tyukász* helyett képtelenségek; míg például a *birkász* mellett *birkász*, *juhász* mellett *juh* os bátran megállhatna, épen úgy mint *lovás* mellett állhat a *lovász* és megfordítva.

A *lovár* tehát mint korcs szó elvetendő. Ajánljuk helyébe a **mülovas** szót.

A *lovarda* méltó párja a *vigarda*-nak; s azok után, a miket ez utóbbiról mondtunk, hibás voltának kimutatásától fölmentve érezzük magunkat. Ajánljuk helyette a **lovas kör** (v. ö. vadas kert, halastó sat.), a „Nemzeti *lovarda*“ helyett pedig a „Nemzeti **lovas esarnok**“ kitételeket.

35. Rugany.

Hibás voltát kimutattuk a Nyelvőr ez évi folyamának 5–6. lapján az *idény* szó rovatában. Helyes mássát jobb érzékű íróink, de meg a köz élet is igen gyakran használja több, de különösen e kitételben: eltörött az óra *rugó* j a

E szerint lesz: *feder*: **rugó**, mit *federn* versehen: **rugós** (pl. *rugós kocsi*, *rugós ág* sat.); *elastisch*: **rugalmas**, *elasticität* **rugalmasság**.

36. Távol attól hogy —.

A német „weit entfernt“ révén a latinból származott idegen szó, a „tantum abest ut“-nak másolata. A köz beszéd nem ismeri; csak az irodalom használja; különösen pedig a latin fordításokban virágzik.

A *távol attól hogy*-nak helyes magyar *aequivalensei* ezek: **annyira nem — hogy inkább**; **nem hogy — hanem, de még, sőt inkább**. Példák (a Népkölt. Gyűjteményből.) „A király **nem hogy** mö'haragudott vóna, **még** mögörrűt. (I. 416. l.) **Nem hogy** futni, **de még** csak lépni is alig

tudott. (II. 395.) Nem hogy keresztül ugrott volna, de még csak neki sem ment. (U. o. 416.)

A SZAVAK ÖSSZETÉTELE A MAGYARBAN.

Jutalmazott pályamű.

VIII. Eredmény.

26. §. Ha nem tekintjük a helyneveket, a természetrajzi tárgyak neveit és a homályos etymológiájú vagy egymásik részükben csonka szavakat, melyek mind külön, részletes vizsgálathoz maradnak fönntartva, a magyar összetételek majdnem kivétel nélkül beilleszthetők a tárgyalat rovatai valamelyikébe. (Kivételek találkoznak, vagy legalább olyanok, melyek egyelőre kivételeknek mutatkoznak [mint fejéruha: fejre való ruha; ká vá fa T.: ká vá nak való fa; kár mentő: kártól mentő? Ny. I. 333. 334. T. A. I. 301. kengyel-futó T. magakellő M. Ny. VI. 341.]; de csekély számuk inkább erősíti, mint gyöngíti a szabályokat.

Nézzük most, 1) hogyan oszlanak el a tárgyalat nyelvi jelenségek az egyes beszédrészekre, és 2) az összetételeknek hányféle és micsoda neveit fejtette ki nyelvünk.

1) A különböző beszédrészeket a következő viszonyokban találtuk.

I. Főnév + főnév:

a) osztályrész, hírnév, délest: nem valódi összetétel 4. §.

b) ajtó sark, napfény: birt. összetétel. 5. §.

c) bűnbánat, áldomásívás: tárgyas összetétel. 11. §.

d) isten-adta, szű-ette: nem összetétel, hanem két, birt. viszonyban álló főnév, mely egy harmadik főnévnek a jelzője. 20. §.

II. Főnév + igenév.

a) α. cséphadaró: birt. öszt. 5. 14. §.

β. 1. lélekszakadva
2. lelkeszakadva } birt. öszt. (mint módhat.) 18. §.

b) α. 1. favágó
2. szavatartó } tárgyas öszt. 11. 15. §.

- β. 1. kárvallott } tárgyas össz. 16. §.
       2. hiteszegett }
 γ. 1. bucsúvenni } tárgy. össz. (mint czélhat.)
       2. hadszemlélni } 17. §.
 δ. 1. fejcsóválva } tárgyas össz. (mint
       2. szárnyasuhogtatva } módhat.) 18. §.
 c) α. hasznavehető } szavatartó, hitehagyott s has.
       β agyafúrt } analogiájára 19. §.
 d) angyalfüzőtt, anyaszült: isten-adta, szűette
 stb. analogiájára. 20. §.

III. Főnév + melléknév:

- a) magva-vétlen, fele-más: haszna-vehető, magva-
 szakadt stb. analogiájára. 19. §.
 b) hó-fehér, jég-hideg: nem összetétel. 21. §.
 c) α. borízű, darutollas, utszéli, köhajtás-
 nyí, csak látszólag főnév + melléknév, voltaképen főnév +
 főnév + melléknév képző. 22. §.
       β. rózsaujjú, ezüstgombos, csak látszólag fő-
 név + melléknév, voltaképen főnév + főnév + melléknév képző.
 22. §.
 γ. holnap-utáni: csak látsz. főnév + melléknév, vol-
 taképen főn. + névutó + melléknévképző. 22. §.

IV. Főnév + ige:

- a) hajporoz: csak látsz.; voltaképen főn. + főn. + ige-
 képző 24. §.
 b) mennydörög: együtt-ejtés által keletkezett látsz-
 össz. 24. §.

V. Igenév + főnév:

- a) ásónyél, fúrulyuk: birt. össz. 5. 14. §.
 b) szeretőtartás: tárgyas össz. 11. §.

VI. Igenév + igenév.

- a) fúrófaragó, jöttment: nem valódi össz. 4. §.
 b) szeretőtartó: tárgyas össz. 11. §.

VII. Igenév + melléknév:

- a) halott-sárga: nem összetétel; 21. §.
 b) rengő-sisakú, szánt-szándékos: csak látsz.
 igenév + melléknév, voltaképen igenév + főnév + melléknév-
 képző 22. §.

VIII. Melléknév + főnév.

- a) betegség: birt. össz. 5. §,
 b) igazmondás: tárgyas össz. 11. §.

IX. Melléknév + igenév:

nagyehető, mindenható: tárgyas össz. 11. §.

X. Melléknév + melléknév:

- a) őszöreg, okosbolond: nem-valódi össz. 4. §.
 b) világos-kék, teljes lehetetlen: nem össz.
 21. §.
 c) jó-szívű, veres-tollas, minden-napi: csak:
 látszólag mell. + mell.; voltaképen mell. + főnév + mellék-
 névképző. 22. §.

XI. Számnév + melléknév:

két-színű, két-akós, két-évi, két-mérföldnyi
 csak látszólag számnév + melléknév, voltaképen számn. + fő-
 név + melléknévképző. 22. §.

XII. Ige + főnév:

fenkő, fogház: csak látszólag ige + főnév; volta-
 képen kopott-végű igenév az első tag. 25. §.

XIII. Ige + ige:

járkel, jömegy: nem val. össz. 4. §.

XIV. Határozó + határozó:

keresztülkasul, körülbelül: nem val. össz. 4. §.

2) Ha e nagy számú kapcsolatok közül szemügyre
 vesszük s összehasonlítjuk mindazokat, melyek csakugyan
 összetételeknek bizonyultak, és vizsgáljuk ezekben a tagok-
 nak egymáshoz való logikai viszonyát, akkor azt látjuk,
 hogy a magyar nyelv összetételei nagyon egyszerű rendszert
 alkotnak.

I. Olyanok, melyekben a két tag kölcsönösen határozza
 meg egymást: nem-valódi összetételek:

- a) hasonlító tagokkal (hírnév, járkel);
 b) ellenkező tagokkal (okosbolond, jömegy).

II. Olyanok, melyekben az első tag a másodíknak szol-
 galatában áll, annak meghatározására szolgál; valódi össze-
 tételek:

a) mint birtokos jelző (genit. subj. vagy obj.): birto-
 kos összetételek (képmás, napfény, kézcsoék)

b) mint tárgy: tárgyas összetételek (képíró, törvényhozás).

E szerint nyelvünk a valódi összetételek közül éppen csak azokat fejtette ki, melyek az összetételnek valamennyi nemei közül a tagoknak leglazább lélektani kapcsolatát tüntetik föl. (l. Topler id. h. 93. 94.)

IX. Az összetételnek hiányzó nemei és kifejezésük módja. Helytelen összetételek.

27. §. Nézzük most végig az összetételeknek azon neveit, melyek nincsenek meg nyelvünkben, és vizsgáljuk, micsoda eszközökkel él azoknak kifejezésére. A hasonlításnak alapjául azt a nyelvet vesszük, melyben a szóösszetételnek legkiterjedtebb alkalmazását találjuk, t. i. a németet, és haladjunk azon rendben, melyet Toblernek (a tagok logikai viszonyán alapuló rendszere nyújt). Alak tekintetében az indgermán nyelvekben fontos különbséggel jár az, vajjon az első tag a fő alakjában vagy más alakban lép-e az összetételbe; a magyarban természetesen egyszerűbb a dolog, a mennyiben itt mindig a nominativus (mely legfőlegb némi hangváltozással különbözik a főtől) lép az összetételbe. (L. Tobl. 80—90. l.)

I. *a)* és *b)* ugyanaz, a mi a mi rendszerünkben (26. §.) I. *a)* és *b)*.

II. Az első tag a másodiknak alá van rendelve (= II. mi nálunk.)

1. A második szó valóban úgy viszonylik az egészhez, mint a nem a fajhoz; ide tehát a természetrajzi tárgyak nevei tartoznak: ringelblume, wallfisch, schafbock. Ezeknek legnagyobb részét nyelvünk vagy egyszerűen a nem neve elé tett jelzővel fejezi ki (czet hal, sólyom madár, fenyőfa, márványkő, bakkecske, gímszarvas), vagy birtokos összetétellel (almafa, szőlőtő, kecskebak, szarvas ünő), de egyéb módokon is, s ez attól függ, hogy a szó az alábbiak közül melyik osztályhoz áll legközelebb.

2. A második szót az egészhez viszonyítva nemnek tekintjük. (A további fölosztás a két tagnak egymáshoz való gramm. viszonyára van alapítva.)

a) Az első tag attributív viszonyban áll a másodikhoz:

α. csak képletesen, hasonlítva, mint-tel föloldható összetétel. Főnevek: *riesenweib*, *goldkäfer*; a magyarban az első főnév melléknévi jelzője a másodiknak s így nem alkot vele összetételt: óriás asszony, arany bogár (számos példa 2. §.). Melléznevek: *tottenbleich*, *schneeweiss*; a magyarban a két szó viszonya ugyanaz, mint a főneveknél: halott-sárga, hó-fehér (többet l. 21. §.)

β. az első taggal jelölt attributumot valóban tulajdonítjuk a másodiknak:

1. főnévi attributum: *hauptort*, *residenzstadt*; a magyarban az első főnév egészen elveszti főnévi természetét és melléknévi jelzője a másodiknak (úgy hogy sokszor a fokragot is fölveheti 2. §.): fő hely, székváros; l. 2. §. I. 1. és 4.

2. melléknévi attributum a határozó szó:

1) valóban melléknév. Melléknévi alapszóval: *grün-gelb*, *weissgrau*; magyarul: zöldes-sárga l. 21. §. 1. Főnévi alapszóval: *grünspecht*, *festland*, *wildschwein*; a magy. egyszerűen jelző melléknévvel: zöld harkály, száraz föld, vad disznó. Ilyeneket sokszor helytelenül egybe írva találunk (l. 2. §.) (Olyan esetekben, a hol valóban két értelműségtől lehet tartani, ha külön írjuk a két szót, használhatnók a kötőjelet: helyes-írás, szép-írás, öreg-bíró, öreg-táltos A. II. 310. nem-valódi, nem-király u. o. 351. stb.) Ily összetételekből (*dreijahr = triennium; *zweitag = biduum, *kleinglaube, *leichtfuss) kell magyarázni ezeket: *dreijährig*, *zweitägig*, *kleingläubig*, *leichtfüssig*. A magyarban az alapúl szolgáló három év, két nap, kis hit, gyors láb itt sem összetétel, s csak az -ű, -űs, i, nyi-vel való tovább képzés által lépnek e szók egymással némileg szorosabb kapcsolatba (s így kötő jellel írhatók): kis-hitű, gyors-lábú, három-éves, két-napi stb. 22. §.

2) „adjectivisches substantiv”: *kreuzweg*, *milchstrasse*, *schneeberg*, *federvieh* Toblernél egészen fölösleges, mert az ide számlált szavak részint 1-be (l. fönt), részint 6. 2) a-ba való (l. alább). A magyarban mind melléknévi jelzővel: kereszt út (2. §. I. 3. b), tej út, (2. §. I. 3. a), különben

hadak útja, jég hegy (2. §. I. 2.), tollas jószág (l. alább; különben baromfi, apró marha);

3) „adjectivisches verbum d. h. particip. praesens“: springbrunnen, bindewort, raubmörder, treibeis, triefauge. Magy. rendesen folyó csel. igenév, mint jelző: szökő kút, (v. ö. csepegő kút Ny. I. 230.), kötő szó, rabló gyilkos, zajló jég (néha más fordulat: jégzaj, csipás szem).

3. számnévi attributum: „einhorn, zweizack, dreifuss, viereck etc. sämmlieh zugleich possessiv;“ a magy. az utóbbi jelentésben *ú-ű*-vel vagy *s-sel* tovább képezve: egy-szarvú, két-ágú, három-lábú, négy-szögletes, (néha e nélkül: három-láb stb. K. 351. hat-szem Ny. III. 367. négy-szög, három-él M. akad. értes. 1858. 73.); különben csak egy szarv, két ág, három láb, négy szöglet.

4. praepositio: überrok, abglanz, obmann, nachkommen: felső kabát, visszaverődött fény, elül-járó, utód; vorsingen, übertreffen stb. l. 2. §. auswärts: ki felé u. o.

6. az első tagot vmi esettel kell föloldani:

1) genitívus a) subjectívus, possessívus: vogelsang, tageslicht, königssohn;

b) objectívus: thorwart, selbstmord; a magyarban mind a két esetben birtokos összetétel: madárének, napfény, királyfi, kapuőr, öngyilkosság. A legtöbb ide való összetételt mi tárgyas összetétellel fejezzük ki: landbau, tagdieb, götzendiener, menschenhass: földművelés, naplopó, embergyűlölet.

2) A többi eset:

α) a feloldás határozóval történik:

Hely (és idő): a magyarban az első tag helyét rendesen *i* képzős melléknév foglalja el (természetesen akkor, ha az illető helyhatározás hol és az időhatározás mikor kérdésre felel (Hová kérdésre pl. höllenfahrt lesz: pokolba való utazás vagy pokolba menetel [mert pokoljárás tárgyas össz. volna, mint határjárás]), wassermühle vízi malom Ny. I. 131. nachtquartier éjjeli háló N. I. reisegefährte utitárs A. II. 58. laubfroschleveli

béka T. uferschwalbe parti fecske Tud. Gyűjt. XVIII. 94. marti fecske T. kerti fa E. II. 113. abend-glocke esti harang E. II. 175. kriegsglück stb. harczy szerencse V. Z. III. harczy nóta N. I. 294. gondolat A. III. 192. paripa u. o. 201. rend A. I. 40. ló u. o. 294. jel P. 583. hadi csel A. II. 245. fogoly u. o. 178. fortély A. III. 185. rend u. o. 236. mén A. II. 413. nép A. III. 227. törvény A. I. 348. zaj V. Z. I. reisepass uti levél P. 581. uti lapu Ny. II. 557. uti fő; uti czédula N. II. 107. uti költség K. 95. pünkösztí rózsza N. II. 128. tavaszi napok A. I. 3, füstí fecske A. III. 293. morgenschlummer hajnali álmom A. II. 31. morgenthau hajnali harmat u. o. 256. morgenstern hajnali csillag P. 27. K. 215. böjtíleccke fastenpredigt u. o. 181. herbstnacht őszi éjszakán P. 576. feldbett tábori ágy A. II. 403. brunnwasser kuti víz (Dunántúl hallottam); tömlöczi rabság Ball. példab. 6187. esti homály V. Z. I. sziklai vár A. I. 392. kézi ruha K. 6. nyári szállás E. Közm. 134. siri csend P. 269. gőzhajói utazás P. 191. (v. ö. Ny. I. 177. II. 410.)

Anyag: pelzkragen, feuerregen (l. 2. §. I. 2.): „ausstattung“ azaz vmivel-ellátottság; a magyarban az első tag helyett rendszeren -s képzős melléknév (v. ö. Ny. II. 410. l. 77.): stachelschwein tüskés disznó; butterbrod vajas kenyér; honigkuchen mézes kalács; turós lepény Ny. I. 131. fűszeres pogácsa M. Ny. VI. 350. salzwasser sós víz Ny. III. 366. abrakos tarisznya E. II. 76. Gvad. R. P. I. 1. boros kancsó N. II. 162. boros hordó, sörös h. N. II. 330. 331. boros korsó E. II. 214. pincze P. 582. pálinkás hordó K. 145. tintás üveg P. 145. olajos korsó A. I. 219. pénzes láda N. I. 24. kincses láda P. 188. imádságos könyvecske, könyörgéses k. u. o. 310. tejes fazék u. o. 321. szénás szekér A. III. 307. vizes kanál A. II. 18. szalonnás ruha u. o. 36. liszt-zacskó Ny. I. 370. l. zsák A. II. 183. kincses ház A. II. 135. kincses tárház F. u. 6. kincses tár A. II. 396. fegyveres ház u. o. 312. borsos eskátula Ny. III. 179. halas tó Ny. I. 228. káposztás kert u. o.

188. ludas parlag N. II. 7. virágos kert Ny. III. 382. 384. K. 50. 124. E. I. 17. N. I. 184. P. 193. rózsás kert K. 20. rózsás liget E. II. 37. epres kert u. o. 109. sőt szőlős hegy Ny. III. 43. és méhes kas N. I. 445. csillagos ég Ny. I. 228. vasas kocsi Ny. II. 86. mézes szava E. II. 60. sarkantyús czizma u. o. 149. kardos táncz Ny. K. II. 377. füles bagoly N. I. 24. üveges almárjom, ablak u. o. 266. 273. karos széku. o. 386. karos rengők A. II. 93. nyerges ló u. o. 85. kaszás halál u. o. 115. ürmös bor K. 188. pézös levél Ny. I. 277. sörényes fej P. 580. hüvelyes vetemény stb. Ez a szabály; kivételek találkoznak, de ezeknek összeállítását máskorra tartom fenn magamnak.

Eszköz: feuerprobe, fingerzeig, windmühle; a magyarban volna tüzzel való próba, ujjal mutatas; de birt. összetétellel mondjuk: tűzpróba, ujjmutatas. Szélmalom talán csak a windmühle példájának köszöni eredetét.

Ok: kindbett, angstschrei: a gyerekágy-at ép úgy vehetjük birt. összetételnek, valamint azt mondjuk: az aggodalom kiáltása, a rémület sikoltása.

Czél: a németben rendesen a tiszta igetövel egyező alakja van az első tagnak, a magyarban e helyett a folyó csel. igeneve használatos: trinkwasser, ivó víz vagy inni való víz; giesskanne öntöző kanna; esszeug evő készség A. III. 180. schreibfeder író toll N. I. 166. A. II. 336. író penna, író tenta N. II. 5. schreibstube író szoba A. I. 94. schreibzeug író eszköz A. II. 406. küszködő hely: ringplatz, P. Pápai „ebéllő palota: speisesaal u. o. lakó hely” u. o. (v. ö. 14. §.)

Fok: kerngesund, grundbrav, glühhitze, todeswunde; magy. a melléknevek rendesen körülírással (egészséges, mint a makk, talpig becsületes), a főnevek jelzővel (forró meleg, halálos seb, halálos vétek). Ilyen tisztán erősítő, nyomósító főnévnek csak kevés példáját találtuk a magyarban (a 21. §. végén).

β. A feloldás tárgygyal történik;

közelebbi tárgygyal: gottesfurcht, näch-

stenliebe, racheschnaubend; magy. tárgy as ös-
szetétel.

részes tárgygyal: gottähnlich, mundgerecht, kampfbereit, reisefertig, menschenfreundlich; a magyarban soha sem összetétel; hanem az ilyeket majd kitett részes tárgygyal vagy határozóval fejezzük ki (istenhez hasonló, szájnak kényelmes, harczra kész, utra kész), majd pedig más fordúlattal vagy egyszerű származék szóval (isteni, könnyen ejthető, harczias; emberbarát birt. össz.)

28. §. Még csak az van hátra, hogy a pályakérdésben főlemlített és némely más összetételeket, ezeket helyettesítő kifejezéseket vizsgáljunk. Ezt röviden végezhetjük, a meny-nyiben a megelőző fejtegetések biztos utmutatások az irodalmi nyelvben termett összetételeknek megítélésére. A népnyelvi adatoknak legnagyobb részét megvizsgáltuk, összevetettük, rovatokba soroztuk; s így a mi ezekbe semmi képen bele nem illik, a minek tehát a nép nyelvében nem találjuk mását, arra bizvást rá mondhatjuk, hogy helytelen összetétel. Ilyen helytelen összetételek:

1) *borhordó, vízárok, vízhordó* (wasserfass), *vízkád* (valamennyi Ballagi szót.) stb. helytelenek e h. *boroshordó* stb. (l. 27. §. II. 2. 6. 2. a) és Ny. I. 77. 78.) Ezekhez számítható *tudományegyetem* is e h. *tudományos egyetem*; lehet ugyan birt. összetételnek venni, de akkor helyesebb azt mondani: *tudományok egyeteme*; mert ilyen hosszú összetételeket nem kedvel nyelvünk; csak két hat-szótagos összetételt találtunk 659 közt, azok közül is csak egyetlen egyben esett hangsúly a 4., tehát páros szótagra (8. §.)

2) *vízliliom, mennyszikra, mennypalota, télzöld* (l. ny. I. 341. 477. II. 33.) e h. *vízi liliom* stb. (l. 27. §.)

3) *tekeasztal* és hasonlóak e h. *tekéző asztal* (l. 27. §. czél.)

4) birtokos összetételek (tárgyas összetételek, minő áldomásívás 11. §., természetesen megengedhetők) -ás -és képzős elő taggal (mint oktatásügy) nem helyeselhethők, mert az összes népnyelvi közleményekben csak egyet találunk: *lövész* N. II. 195. és ez is gyanús, mert a nép min-

denütt azt mondja: *munició*. (Ezen tény ellenében nem sokat nyom néhány példa Aranynál és Petőfinél: *cselekvéstér* A. II. 424. *üléshely* A. III. 414. *kérdésjel* P. 17. *Forrásvíz* Ny. II. 331. *éles kamra* A. II. 398. *élestár* u. o. 410. és *vetés kapu* II. 88. 471. nem valók ide, mert ezekben az első tag már nem elvont, hanem konkrét fogalmat jelöl; azon fölül az utolsó már inkább a helynevekhez való, melyek közt a speciális vizsgálat bizonyára több eltérő összetételt is fog találni.)

Ilyen *-ás* *-és* (és *-t*) képzős főnevekből az irod. nyelv számos *-i* képzős melléknevet alkotott: vesztegetési szándék, uszási ügyesség, gyógyítási jártasság. Ezek már többször joggal meg voltak róva és megigazítva (I. Ny. I. 64. s. köv. 285. 337. 389. 390. 432. 454. s. k. II. 114.). Gyulai Béla szerint a régibb nyelvemlékekben nem találhatók hasonlóak. Faludinál van egy helyen ilyen tréfás kifejezés: „nem bortsátja szaladótzira és szabad futamlására indulatit“ Ny. I. 126. Ny. II. 114.) S most hozzá tehetjük, hogy sem a nép nyelvében, sem Aranynál nem találunk ilyeneket (kivéve egyikét helynevet: *tiszahajlasi csárda* N. II. 54. *kutyaharapási cs. u. o.* 61. Ny. I. 386.) Nem sokat nyom tehát az a néhány példa, melyet Petőfinél és Tompánál találunk; *születési hely* P. 398. *temetési nap* 316. *koronázási köpeny* 393. *utazási rend* 64. *sorscsapási buzogányok* (tréfásan) 34. (versczímek: *javulási szándék* 63. *gazdálkodási nézeteim* 83.) *szertartási tisztöket* Tompa, Menedékkő. (Tanári kar helyes v. ö. asszonyi nem F. Ny. I. 128. *hercegi állapot* u. o. 176. *uri nemzet* N. I. 105. Különben az *-i* képző szerepe még beható vizsgálatot igényel).

5) A melléknevek, mint láttuk, valódi összetételt soha sem alkotnak, ha csak egészen el nem veszítik melléknévi természetüket és főnevekké nem válnak (betegágy, nagyehető, igazmondás). Helytelenek tehát:

a) olyan *-dús*, *-teljes*, *-teli*, *-szegény*, *-fukar* végzetű összetételek, melyeket határozókkal kellene föloldani (erőteljes: erővel teljes). A nép nyelvében ilyeneknek nyomát sem találjuk. Arany és Petőfi a következőket nem a nép ajkáról vették, hanem az irodalom nyelvéből: *balzsamteli* A. III. 435. *kéjteli* I. 417. *vágyteljes* I. 166. *reményteljes* II. 425. *fénydús* I. 150. *reménydús* II. 470. *színdús* III.

44o. örömteli P. 315. illatterhes 599. inségterhes 315. szel-
lemfukar A. I. 9.

b) tűzmentes, örömittas és hasonló (v. ö. örömtől
ittas P. 599. vértől véres Népd. — l. még Bud. Ny. I.
410.) ügybuzgó: Ny. I. 443.

c) életveszélyes (=életre nézve veszélyes, ha-
lалos, gyilkoló stb.) és hasonló.

d) betű hív (Toldy, Corp. gramm. XVII.) és hasonló.

6.) Igék nem képeznek valódi összetételt (a mik ilye-
neknek látszanak, részint képzővesztett szók, részint össze-
rántás által keletkeztek l. 24. 25. §.) Helytelenek tehát:

a) mind azok, melyekben az elő tag főnév s az utó
tag ige (24. §.): *gondviselik* (V. ö. gondját viselték N.
I. 126. viselje gondodat u. o. 205. én viselek gon-
dot rája u. o. 140.), *képvisel*, *kárpótol*; l. Ny. I. 236. 439.
469. II. 34. 541. Thewr. id. h. 83.

b) mind azok, melyekben az elő tag igető s az utó
tag főnév (25. §.): *horderő*, *hordmód*, *rakpart*, *látcső*, *für-
lyuk*, *küzdter*, *hörghurut*, *ülzsába*, *jüggér*, *ütér*, *válpont*,
lőpor, *jármű* stb. (v. ö. Ny. I. 190. 236. 242. 243. 340. 433.
468. II. 77. 78. 82. 128.) Természetesen még kevésbbé sza-
bad csonkítani még az igetőt is: *boncztan*, *bonczlelet*, *ráng-
görcs*, *sápkór*, *gyógy mód* stb. (v. ö. Ny. I. 242. 82. 365.)

SIMONYI ZSIGMOND.

HATÁROZÓ-E A HATÁROZÓ?

II.

Minapi cikkemben (l. Nyelvőr IV. 8. l.) azt hiszem, elég
világosan megmutattam, vala, hogy az *an- en-es* számnevek
méltán házhelyet követelhetnek az adverbiumok portáján.
Egyre azonban adós maradtam a felelettel. Ugyanis előhoz-
tam, hogy az ilyen és hasonló mondatokban, mint: „Sokan
a theát vörös borral iszszák“, a „sokan“ subjectumnak tet-
szik, pedig nem az; de hogy miért nem az, annak bizonyí-
tásával még tartozom. Igaz ugyan, hogy a tört nyomon-
odább haladva, ennek megfejtésére is fáradság nélkül eljut-
hat, a ki gondolkozik; mindazáltal talán nem lesz kárba
vesztett dolog, a kérdést e részről is meghánynunk-vetnünk,

annál inkább sem, minthogy némelyeknek ama számnevek ilyen es eléfordulta út leginkább szeget a fejükbe.

Joannovics a Nyelvőr III. 344—345. lapján e számnevekkel is találkozván, nem igen tud velük hova lenni. „Ez a tan“ — mely t. i. őket az adverbiumok közé sorolja — „ma is el van fogadva, pedig van benne visszasság. E mondatban például: „némelyek szeretik“ a „némelyek“ névszó, még pedig alany; de már ebben: „néhányan szeretik“ a „néhányan“ igehatározó. Már itt az alanyt oda kell gondolni ilyenformán: az emberek néhányan = nem nagyszámmal szeretik. Ebben: „többen vagyunk“ valamivel könnyebben rátalálni a lappangó alanyra (mi), de már ebben: „többen kívánják“ megint csak oda kell teremtenünk az alanyt, így: „az emberek vagy az illetők többen = többekre rugó számmal kívánják“. Azután így folytatja: „Ez baj. De hagyján; mert az elhallgatott alanynak oda gondolása ilyen *n*-es számnév nélkül is nem egyszer szerepel nyelvünkben. Nagyobb baj az, hogy nyelvérzékünk a nominativusra vonatkozó általános szabály természetes nyomásának engedve, mit sem törődik az adverbialis alakkal, hanem mindig csak nominativusi értelmet tulajdonít neki. Míddőn például ezt hallom, vagy olvasom: sokan, ez a közvetlen hatáznál fogva, a melyet én reám gyakorol, előttem nem annyi, mint multitudine, hanem annyi mint multi; mintha azt hallanám vagy olvasnám: sok-ak stb.“ A mint ez idézetből látni, Joannovics kettős bajt lát akkor, ha ezeket a számneveket határozóknak vesszük az olyas mondatokban, mint a magam fentebbi példája is. Az egyik, de kisebbik baj neki az, hogy olyankor mindig valamit „oda kell gondolni“ subjectumnak, — a másik szinte orvosolhatatlan bajt a nyelvérzéke okozza, az ő nyelvérzéke, melynek a „sokan“ hiába határozó, csak nominativus, mert nominativusnak érzi.

Nem nehéz e két bajról tennünk. Az utóbbira nézve kereken kimondom, hogy képzelt baj. A nyelvérzék mód nélkül becsülni való segítsége, útbaigazítója a nyelvésznek, de ösztönféle létére csaloéka. Burkoltabb nyelvtani kérdésekben is bekívánom a tanácsát, nem egyszer kiviggyantja az igazat, de, hogy ne csalódhassam, mindent nem támasztok reá. Megemberelem, de nem uralom. Úgy van az ember sokszor

a nyelvérzéssel, mint a durczás gyerekkel; ha nagyon fag-gatod, vagy semmit sem vall, vagy azt is, a mit nem tett. Ha azt mondom: „már két napja nem evett meleget“, ez az én nyelvérzékemnek körülbelül annyi, mint ha azt mondanám: „már két nap óta nem evett meleget“, vagyis ezt: „két napja“ adverbiumnak érzem, holott, ha jobban bele nézek, ráismerek, hogy subjectum, ama mondat ebből a kettőből rántódván egybe: „Már két napja van annak, hogy nem evett meleget“. Ha hát adverbiumnak érezzük azt, a mi tulajdonkép subjectum, miért ne érezhetnők subjectumnak azt, a mi tulajdonkép adverbium, — csakhog y erre az érzésre nagyot, mindent ne építsünk.

A mi pedig az első bajt illeti, az nagyon egészséges baj, ha ugyan baj az, a mi a nyelvben, a beszédben megvan, a mi természetes. Azt tartom, nem igazság azt vetni bűnül a nyelvnek, a mi épen érdeme, t. i. a takarékoskodást, mely szerint a már mondottat, a könnyen oda gondolhatót, az úgy is érthetőt untig nem ismételi, s a mit meggazdálkodhatik, azt meggazdálkodik. Ha Joannovicsnak nehezére esik az ilyenben: „többen vagyunk“ az alanyt kiegészíteni csak azért, mert szemmel nem látható, ugyan mi sors vár tőle ama csonka-csorba mondatokra, melyeknek a nyelvben se szeri se száma, s melyek közt bizony akad olyan is elég, hogy a hézagait, ha kívánnák, hárman háromféleképp töltenék ki? Avagy csak az mondat neki, a hol a subjectum s praedicatum csak hogy meg nem szólal? Ő maga is lám ezt mondja a fentebbi idézetben: „De hagyján“. — Vajjon ez nem mondat, azért hogy a mondat forduló sarkai nincsenek meg benne testük szerint? Hát ezek: „Előre hűn, Nimród fia!“ „Ide ide, jó vitézek!“ „Hamar a madarat, el kell venni tőle!“ „Úgy jól laktam, hogy még...“ „Hogy is ne!“ „No de annyi, mint a...“ s még akár mennyi, kihagyásos létükre számkivetni valók-e a mondatok sorából, holott hiszen némelyiküket már úgy is vesztette a nyelvcsókás fosztott alakjukban? De minek beszéllem én ezeket oly nagy lével, mikor mindenki s így Joannovics is jól tudja, hogy vannak minden nyelvben ellipticus mondatok, a melyekkel csak úgy boldogulunk, ha a — már akármiért — kimaradtat az érzelem vagy összefüggés útmutatása sze-

rint kiegészítgetjük, a mitől pedig nincs miért, de hiában is, szabadkozunk.

Már most nézzünk erősebben a szemük közé azoknak a panaszos mondatoknak, melyekben a szóbeli számnevek subjectum szerepet játszógnak.

Egyszerre végét szakaszthatnék minden további beszédnek, ha vagy a régiek ama mindig kész kisegítőjéhez folyamodnám, az enallagéhoz, mely szerint minden *paracrationis* egymás helyett állhat, egyik a más tisztét viselheti, — vagy Brassait követném, a kinek a subjectum nem uralkodó társa, hanem vasallusa lévén a predicatumnak, nem szükség, hogy meglegyen, de nincsen is meg minden mondatban. De egyiket sem teszem. Nem az elsőt, mert azt az eljárást, mely valamely nyelvtani jelenség bogját, a helyett hogy gondolkodó türelemmel kicsomózni igyekeznék, kettémetszi, kényelmesebbnek tartom, mint igaznak; — nem az utóbbit, mert a subjectumot (nominativusi alakban) a teljes mondat csak oly lényeges tagjának ismerem, mint a praedicatumot. (Erről, ha ráérő időm lesz, nem felejték el bővebben számot adni.) Mindamellet van ott is, itt is némi igazság. Mert egyrészt nem példanélküli a nyelvek történetében nem csak az, hogy az egyik *casus obliquus* a másikban enyészik el (mint mikor a diadalmas hős elejtett ellenfele ruháját és fegyverét magára ölti), hanem az is, hogy a *casus obliquus*ból idő telve *casus rectus* kerekedik (mint mikor a rabszolga libertussá leszen); — másrészt vannak olyan mondatok, melyekben egyéb szók rejtik szerszemszind fölösleg valóvá, többet mondok, szinte lehetetlen né teszik a subjectumnak nominativusban különös kitételét. Efféle mondatok: Abból a fajtból tavál is bőven lett. A vendégek közül nagy számmal elmentek. Az ürmösből már jobbacskán fogyott. A gyerekek közül százszámra halnak. Árpából csak két edénnyel került.

Mit látunk ezekből a mondatokból? Először azt látjuk, hogy nominativusi alakú subjectumot nem látunk, „gyík ha rezzen, fajt ha rebben, de nominativus nincs ezekben“. Talán ki lehet pótolni a hiányzót? Ki, ha igazán hiányzik. Teszem, ha a szöllősgazda azt mondja: „Nem igen nyithatjuk a szánkat panaszra, tavaly is csak termett, most is szé-

pen nyílik“ (Tompá) azt, hogy mi termett, mi nyílik, könnyű szerrel kiegészíthetem. De mikor az, a mit édes örömet kipótolnék, ott van, habár nem szokott formában, ugyan hol és mit egészítsek ki? Látjuk továbbá, hogy ezek: bőven, nagyszámmal, jobbacskán, két edény-nyel, százszámra, jóllehet nem igazi számnevek, mennyiséget fejeznek ki, meg hogy határozós voltuk kétségen kívül van.

Azért bocsátottam pedig készakarattal ilyen adverbiumos példákat előre, hogy elejét kerüljem mindenféle ellenvetésnek imez állításomra, hogy az itt előljáróba küldött mondatok véreént való atyjok fiai azoknak, melyekben *an en-es* számnevek fordulnak elé hasonló kapcsolatban.

Mert tegyük csak az előbbeni egyik mondatban „nagy számmal“ helyébe ezt „sokan“, változtat-e az valami tetemeset a mondat külső, belső állapotján? Ezek közt: „A vendégek közül nagy számmal elmentek“ és „A vendégek közül sokan elmentek“ van-e akkora különbség, hogy „nagy számmal“ és „sokan“ egymással bű nélkül fel ne cserélődhetnének? S ha nincs, akkor pusztán az a körülállás, hogy a mondat alanyeset híjával van, nem hatalmaz fel bennünket arra, hogy azt, a mi adverbium, erőnek erejével nominativussá tegyük. Egyébiránt talán nem hanyjuk a földet a magunk fejére, ha azt az egy kedvét megadjuk az enallage barátainak, hogy ezekben az esetekben az adverbium a subjectumnak — áldja vigye! — helyetartója; mert az ilyen mondatok nyelvünkben oly gyakoriak, hogy a nyelv-érzék is az *an en-es* számneveket, mintegy erősebb bélyeget nyomván reájuk az eredetnél a foglalkozás, olyankor nominativusoknak érzi. De azért a mi a magyarban szinte nyelvszokássá vált, az más nyelvekben sem épen ritkaság; mert nem ilyen-e a latinban, hogy egyebet ne említsek, a „partim“ némelykori használata? Például: „... quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt“ (Nep. Atticus). Itt a partim nem subjectum pótló-e; pedig adverbium? Másfelől azt is megvallhatjuk, hogy Brassai ezekkel a mondatokkal nagyobb szerencsével vagdalkozott volna az ő mondatbeli dualismust tagadó theoriája mellett, mint olyanokkal, me-

lyekben a grammatikai subjectum csak a logikaival nem esik egybe, de megvan, vagy olyanokkal, melyekben a subjectum, ha „absentia” is, „splendet”.

Odáig érkezünk, hogy példákban tüntessük fel azokat az eseteket, melyekben az *an en*-es számneveket közönségesen subjectumoknak veszik, holott csak subjectumok gyanánt fordulnak elé. A szorosabb vizsgálat kettős alapon osztathatja fel velünk az idevágó mondatokat.

1. Ezek a mondatok:

a) olyanok, hogy a bennük levő számnév nyomatékos;

b) olyanok, hogy a számnév nyomaték nélküli.

2. A szerint is feloszthatni őket, a mint:

a) vagy következőképpen vannak viszonyragos, névutós nevekkel;

b) vagy egészen magukra állanak;

c) vagy szintén magánosan állanak ugyan, de az összefüggés határozottan megmutatja az idepótlandó subjectumot.

Hadd írok ide az utóbbi felosztás szerint egynéhány példát régibb s újabb írókból. Tehát:

a) oly mondatok, melyekben a számnevek viszonyragos vagy névutós szóval szövetkezve jelennek meg.

„Noha sokan vesztek a trójaiakban. Hatan állnak elő kovácsok számából. Sokan rabságra jutottak a hatalmas emberek közül. Mert ezek közül is sokan eloszlanak. Kettő közülök kitámadván mellette, Ferrarába siettek. A pór katonák közül is sokan csak addig védelmezik, míg stb. Az oktalan állatok közül sokan két és három száz esztendőt élnek.”

b) Oly mondatok, melyekben a számnevek magukban állanak. „Egyforma kézzel írnak sokan, egyforma szívvel kevesen. Ne keresd a boldogságot úgy, mint szokták annyian. Megcsaltnak sokan a bizodalomokkal. Meny nyien elhullottak jobbja s balja mellől. Miért szeretsz te engemet, kit annyian gyűlölnék. Ez ren mennek, de kaczagják, hogy ő is megy.” (Tudok vidéket, a mely ilyen mondatokban „többen” helyett mindig ezt mondja: „töb-bek-en”, mintha amaz nem volna neki eléggé „alany”.)

c) Oly mondatok, melyekben a számnevek magukban állanak ugyan, de az előbbeniekből, a contextusból ki lehet olvasni a subjectumot. „Valának mindnyájan egy háznak gyermeki (t. i. a testvérek, kikről szó van). Azt javallják sokan, hogy ott ne késsenek (t. i. a seregbeliek). A sokaság ellen hárman mit tehettek (ők, t. i. Wesselényi és társai). Oszol immár a tor, vannak csak kevesen (t. i. a benne részt vettek). Ülnek mindnyájan szép szerszámos lovakon (t. i. a törökök, kiknek a helyt le van írva a seregük). Egyik másik tüzhöz oda ültek többen (t. i. a katonák) stb. stb.

Ha ezen a három csoport mondaton végig megyünk, azt tapasztaljuk, hogy csak az első csoportbeliek adnak némi gondot a kutatónak, mert pótlással se igen tud velük mire menni. No de ez a kemény dió fel van már törve, a nélkül hogy nominativust kellett volna valahonnan teremtenünk, vagy a subjectumnak csak a hült helyét is kellett volna mutatnunk. Pedig megmutathatók (mint a vadászember holmi jelekből bizton meg tudja mondani, hogy „itt nyúl feküdt”), ha nem csak az volna a célunk mostanság, hogy ezen számnevek adverbiumságáról még a mondat egyik főtörvényébe ütközni látszó jelenségek daczára is meggyőződtessek a kételkedőket.

A második és harmadik csoportbelieken semmi sincs, a mi fennakaszthatna. A pótlás hétköznapi módjával el lehet velük bánti.

Nem vész rajt csodám, hogy Joannovics ezekben a subjectum odapótlásától annyira idegenkedik. Vajjon az oly mondatokkal is, melyekben nem substantivum az alany, hanem más nomen, boldogulhat-e kiegészítés nélkül? S a mit készséggel tesz itt, attól ugyan miért fázik amott? Nincs-e ellipsis ezekben: „Mulasztását dolgának sok megbánta már“ (Kis J.). „Sok önmagát árúlja drágán“ (Tompá). Nem mind-egy-e, akár sok-hoz vetem oda a lappangó subjectumot, úgy hogy sok-ból attributum kerekedik (sok ember), akár sokan elé teszem ezt: az emberek, úgy hogy a „sokan“-ból appositio, nem praedicatum lesz, vagy meg is marad határozónak (l. első cikkemet), a kiegészítést sem így, sem úgy ki nem kerülhetem. Megemlítem itt, hogy a másodíféle mondatoknak abban van a különbözése a harmadik

féléktől, hogy általános tartalmúak lévén, ezt kell bennük alanyúl kiegészíteni: emberek (szűkebb-tágabb értelemben), emezekben pedig határozottabb személyű subjectumot ad kezünkre az összefüggés; továbbá míg amott épen az általánosságnál fogva jobbadán határozatlan számnevek szerepelnek (nyomaték nélkül is talán csak az egy „sokan“), addig emitt, a ki nem tett, de azért nyilván való subjectum bármely számnév használatát egyformán megengedi.

Azt is meg kell még jegyeznem, hogy mind ezek a mondatok abban két felé válnak, hogy némelyekben a számnév nyomatékos, másokban nyomaték nélküli. Az utóbbira akkor van eset, ha a praedicatumnak valami más bővítése emelkedik nagyobb fontosságra (a mikor aztán a számnévből a pótlással appositio válik). Vessük össze például ezt: „Sokan megbecsülnék az anyjukat, ha már késő“ (van-e a ki megbecsülné?) evvel: „Sokan még a sírból is kívájnák az anyjukat“ (mit csinálnának sokan?), s azt látjuk, hogy a „sokan“ az első mondatban nyomatékos, a másodikban nem.

És itt letehetném a tollamat. De megszerzem még egy két szóval. Kimondom, a mi még a számban van, hátha bennsül. Legalább nem vetheti senki, hogy előregelem a dolgot; s nem vádolhatom magamat, hogy elhallgattam olyasmit, a mi a kérdés tisztába hozatalát előmozdítja.

1. „Mi annak az oka — mondhatná valaki — hogy ezek a számnevek határozó létükre mint valódi határozók oly ritkán fordulnak elé?“

Erre kettőt felelek: először azt, hogy határozós használatukat mindjárt nem mondhatjuk oly gyérnek, mihelyt fontolóra vesszük, hogy vajmi sokat ismer a nyelv, a miről az irodalom nem is álmodik. Másodszor azt, hogy ily kérdéssel csak az állhat elé, a ki nem tudja, hogy a nyelvekben az eredeti értelelem és használat nem mindig, sőt elvértve egyszersmind a közönséges.

2. A grammatikák el nem mulasztának utasítást adni, hogy az *an en*-es számnevek csupán személyekre (élő lényekre) vonatkozhatnak. Igazságuk van. Joannovics is méltán hibáztatja az ilyet „A fővárosi tanintézetek számszerint ötvenen vannak“. De hogy miért nem lehet őket

csak személyekről használni, arra semilyen választ nem kapunk, egyéb ilyent, hogy „furcsán hangzik“.

Talán nem rosszúl tapogatódzom, ha azt mondom, hogy ime jelenségnek két oka van. Az első: az élettelen lények természete, mely nem engedi, hogy *an en*-es számnevek mint valódi határozók velük szerközzenek. Ki lehet ugyan fejezni az élettelenek számát, de csak is számát. Ellenben ezek: ketten, hárman — főkép ha egyesszámú névvel állanak — úgy-e hogy nem az alany számát fejezik ki, hanem az alany cselekvésének a számállapotból eredő módját, körülményét. Ha hát élettelen lényről is akarnám használni őket, annak tudatos csoportosulást, öntevékenységet, szabad akaratot kellene tulajdonítani, a mi mind csak élőben van. Nem mondhatom tehát „Ez a könyv hárman hever az asztalon“, mert akkor oly tehetséget tulajdonítanék a könyvnek, melynél fogva az a hasonlók közül első rangra emelkedhetik, vagyis élő működést. Teszi ezt a költő, mikor a dolgokat megszemélyesíti, pl. Megszámlálta az árpaszálakat, kilenczen voltak (elég merészen). Jókai. Tüzei a magas ké égnek mindnyájan csillagzó fényességgel [égnek (helyesebben)]. Gyöngyösi. Az ágyuk a puha mocsárban lefeküdtek huszan, visszajöttek hárman (jól, mert az ígék is mutatják a teljes personificatiót). Arany.

Egyébiránt, ha ezek a számnevek csupán csak az ígét határoznák meg, a cselekvés mérsékét vagy fokát az alany számviszonyától függetlenül, akkor természetesen oly mondatokban is előfordulhatnának, melyekben az alany dolog. Hogy így használatosak-e ma, vagy voltak-e valamikor, azt tagadni kevesebbé merem, mint állítani, noha tudtommal csak ez az egy példa bizonyítana ellenem:

„Ez a középsőnek neve, kit mindenben

Áldott a természet a többenél többen.“ (többen = jobban, nagyobbban, inkább). Gyöngyösi. Kemény. A második ok az *an en*-es számnevek alkalmazásának szükségé. Láttuk már a minap, hogy ezen számnevek appositíók és nom. praedicatumok gyanánt is gyakran előfordúlnak, mintegy helyettesítvén a rendes alkotású többest. Azt a kérdést teszem, vajjon van-e elkerülhetetlen szükség, s mikor van a számnevek ilyes használatára? Igen is van,

még pedig akkor, a mikor ezek a mondat alanyai: *mi*, *ti*, *ők*: pl. *Mi* nyolczan, elegen, többen (*Mi* többek vagyunk, mint *ti* = többet érünk.) vagyunk; *ti* nyolczan stb. vagytok; *ők* nyolczan stb. vannak. Már pedig *mi* = szóló — csak személy lehet; *ti* = megszólított — csak személy lehet, *ők* = a kikről szó van — szintén csak személy vagy élő lény lehet sajátlag. Tehát az *an en*-es számnevek alkalmazásának szüksége csak élő lényeknél áll be, akkor is leginkább személyeknél. Ezért van, hogy ha élettelenek mellett találjuk, ezek megelevenednek, vagy ha nem életrevalók, hát az „furcsán hangzik“. Mihelyt nyilván kitett akár személy, akár dolog az alany, azonnal megszűnik a szükség. Pl. „Sok az orosz, nagy a száma, mihaszna, több lesz ott a magyar, talán száz is jut egy oroszra (Petőfi). A gabna sok s az arató kevés (Tompai). Három a daru váltig (Tompai). Sok megállván, leragad a félelemtől“ (Ar.). De sőt még válogathatók is a kitételben; pl. kevés a pénzünk, kevés pénzünk van, pénzünk kevés van stb. Hogyan hát, hogy a nyelv az *an en*-es alakokat a szükségesen fölül is sűrűen szerepelteti? Ezen nem csodálkozhatik az, a ki az analogiának sokszor tévesztő hatását ismeri a nyelvekben. (Az analogia másodvirágai ezek is: „Tizennyolcz páran vannak. — Csak hat leányan voltunk“ = csak leányok hatan voltunk.)

3. A Nyelvt. Közl. 2. k. 315. l. a többi közt így szól Bud. „.... ennek „sokan jöttünk“ megfelel ez: „egymagam jöttem“, tehát a „sokan“ névszóval (magam) áll szemben.“ Hunf. pedig a Nyelvt. Közl. 3. k. 264. l. így nyilatkozik: „Mondhatom-e: egyen vagyok? nem mondhatom, hanem ezt mondhatom: egyedül vagyok.“ A 266. l. meg így: „Ha lehetséges az adverbium képzése az alapszámnevekből, az az *ül ül* raggal történnék, mint az *egyedül* s a régi *harmúl* bizonyítják.“ Ezekre több rendbeli észrevételem van. A „magam“ „solus“ értelemben mindig határozó, mint „ipse“ értelemben appositio. Azért mondjuk: „Ő (subj.) maga (adverb.) van (praed.)“ és „Ez (subj.) ő (praed.) maga (appos.)“. Továbbá ezeknek: ketten, sokan, nem is csak „egymagam“ vagy „egyedül“ áll szemben, hanem „egész sereg olyas“. Példák. „De mi sokan vagyunk, és te látom, magad (Arany). Éjjel előbb jönnek, azután napközben, Leg-

előbb egyenként, azután mind többen (Arany). A völgybe szállj le egyedül (Tompá). Társak nélkül áll magában terepélyes nagy fa (Tompá). Benne furfangos vén banya lakik egymagában (Arany). Magán jár a fák közt (Gyöngyösi). A világot egyes-egyedül járom (Arany). Itt lenn a terembe magunkra leszünk. Csak magam járom egyedül (Dal). Magányosan, mint árva falvél (Arany). Így is; egyesén.“

De hát miért nincs meg épen az, a mely velük egy származású volna, t. i. egy-en? Megvolt, s hogy az „egyedül“ mellett vagy miatt bujdosóvá lett, ki tehet róla? Molnár Albertnél azt olvasom: „eggyen, egyenként, singulatim“ (Corpus Gr. 169. l.). Kresznerics is felbozza Sándorra hivatkozván: egyen singulatim, singillatim. Megvan-e? Részemről az élő nyelvből csak így ismerem: „Ha egyenkettlen kihúzzuk magunkat, akkor inkább senki se menjen“. Hogy az „egyen“ mint c. modalis él-e ma valahol, nem tudom, de azt tudom, hogy a nyelv egy képzőre vagy ragra több functiót, s többre egy functiót bíz, hogy a melyek valaha egy szekeret húztak, most külön vannak válva s viszont. Egyebeknek békét hagyván, bizton állíthatjuk, hogy a nyelv az alapszámnevekből eleinte részint *an*, *en*, részint *ül*, *ül* raggal képzett mindennemű adverbiumokat, s hogy az *ül*, *ül* ragnak majdnem teljes kiszorúlta, valamint a *szor*, *szer*-nek feltűnése kisebb idejű nyelvi esemény. Egypár bizonyosságot!

Az újabb származású*) *szor*, *szer* értelmében előfordul:

a) az *ül* *ül* nem csak a halotti beszédbeli „harmul“-ban (= háromszor), hanem ebben a mindennapi szólásban is: „Ennél többül is hallottam“ (= többször).

b) az *an* *en* ebben: „Asszonyom! ereszsze el kied a Sárít a szöktetőbe: egyen-kettlen megszöktessük, avval haza lödörítsük“ (= egyszer-kétszer) Vadr. 382. l. Továbbá

---

*) Hujus manuscripti aevo videtur nondum in usu fuisse hodierna ratio formandi adverbium numeralia: adjecto scilicet ad nomen numerale nomine *szer*, quod ordinem et seriem significat. (Révay Ant. L. H. 159.)

itt: „A szerencse kedvét t ö b b e n is í g é r t e“ (= többször). Gyöngyösi „Kemény J.“ vége felé.

Hogy az *an en és ül ül* adjectivumokhoz járúlva egy gyékényen árúlnak, azt kiki tudja; a ki a különbségüket vitatná, annak csak ezt hoznám föl: jó-l, melynek comparativusa már: jobb-a n. Balúl következtetek-e, ha azt mondom, hogy a számnevekben is váltakoznak egymással. Bizonyítaná ezt az „egyedül“, még ha egyedül volna is, de ott van a csángó dal sora:

„Szirasszuk meg kedveszemet mindkettűl“
(= mindketten). Népk. Gy. I. 280. l.

Ezen, bár csekély számú (de tán szaporítható) nyomós adatok folytán, azt hiszem, merészség nélkül kimondhatom, hogy az „egyedül“ formája épen oly kevésbé jogosít fel bennünket arra, hogy közte és a „ketten, sokan“ közt tudja mily különbséget lássunk, mint a mily igazságtalan eljárás volna az „első“ alakja miatt ezeket: „második, harmadik“ stb. az ordinalék lajstromából kitörölnünk.

S most befejezem értekezésemet. A sok szónak van talán annyi erője, hogy a kik eddig más véleményben voltak, a kérdést új figyelemre fogják méltatni.

Nem tehetem, hogy végesvégül ezeknek a justalan számneveknek határozó voltukat bizonyító néhány újon feljegyzett példát ne tegyek ide. „Nem is lehet szépen mángolni, mikor ketten mángol az ember. Menjünk oda, ott ketten is szabad fürödni. Mikor már e n n y i e n van az ember stb. N é g y e n van az ember, aztán csak kettő veszekedik. Csak ketten szeret ám ez tánczolni. Mind jó volna, csakhogy ketten kell ám oda menni. Sokszor kell ám ketten is menni. Jobb m a g á n y o s a n feküdni, mint ketten. Azt inkább vállalnám magam, mint ezt n é g y e n h a t a n. Dselélni: egyszerre sokan beszélni haszon nélkül. (Nyelvőr 1875. 142. l.) Fiam! jobb lesz utazni ketten (Tompá 3. k. 37. l.)“

LEHR ALBERT.

NYELVEMLÉKBELI SZÓK.

Egyszersmind: egyszerre; egyszer mind reá kiáltanak Év. 854.

együgyű; te szemed együgyű lend (sic) (oculus tuus fuerit simplex) M. 24. mansuetus) M. 52. Év. 156.

együgyöven (simpliciter) B. 249.

egyigység (simplicitas) Fl. 108.

éh. Év. 362. 822. 899. hogy ott éhvel ölnéje meg ötöt. Dl. 93. ehbel elveszek (fame pereo) M. 147. dühes éh farkas Ér. 592.

éha (éhgyomor) Év. 965. ő éhából Ér. 362. ő éhát Ér. 414. Ádám, Éva... kiknek oldalokból avagy éhokból szileték es tamada anya szent egyház, ki nek feje Cristus J. Ér. 343. ti éhotokat fel eveyzzétök (sic) (renes vestros accingetis) T. 31. övedzétök fel sziveteknek ehat (succincti lumbis mentis vestrae) T. 845. az ő éhanak gimelcséből (ex fructu lumbi ipsius) J. 712. ti éhotok (lumbi vestri) Ér. 155. J. 571. lén jonas az czethalnak éhában (fuit J. in ventre ceti) J. 391.

éhen őket eleresztenem nem akarom (dimittere eos ieiunos nolo) M. 43. J. 403. éhen szoméhon Ér. 50.

éhezik; meg ehezvéjek (esurientes M. 34. stb.; de legtöbb helyen rövid e-vel.

ehöl; megehölő (esurivit) M. 52.

éj írva így: éh (nox) J. 62.

ével (nocte) Fl. 3. 41. é (nox) J. 75. 219. évnek (noctis) Fl. 74. bejtöle 40 é nappot (ieiunavit XL. diebus et XL. noctibus) Fl. 27.

éfélikoron (media nocte) Fl. 162. éfelikor (sic) Dl. 39. éffélikoron (sic) Dl. 137.

éféliglen (usque ad noctem) Fl. 30.

éjtszaka (sic) Év. 136. 169. 883. J. 86. écczaka M. 117. 120. Dm. 139.

ejt; ehed le azoknak tehetségeket (allide virtutem illorum) B. 30. ha ki szizességet el ejtendi (elveszti) Ér. 590.

ekkédig (huc usque) J. 275. Ér. 356.

ékös (ékes, pulcher) J. 170. ékesajt; megé. (decorat) Fl. 61. B. 31. megékesajittek (ornatis) M. 57.

ékösség (decus) J. 64. B. 139. (ornatus) J. 8. aszonyállati fizött ékességek. J. 184.

ékesölt (insignitus) Fl. 66. ékesöltetik koronaival Ér. 353. Cs. 412.

ékezés; hol ott semi testi fel ékozás nincsen. Ér. 406.

éktelen foedum B. 36. (inutile) B. 86. (turpe) B. 173. éktelen dolog (nefas) J. 299.

éktelenség (ignominia) B. 183. stb

el-ki; el ki mulok (recedo) Fl. 62. el ki mene (exivit) Fl. 60. el ki szalada (exsiluit) u. o. el némi kort monda nagy

kesorű sirással. Év. 167.

el é m e n t e k r e l e g y e n ő
nekik (bene sit [= prosit] eis)
J. 215.

el é b b v a l ó ; k i k a z e l é b
való feleségétől vónának Ér.
356. elébbeli igék (verba supe-
riora) J. 221. (prior) J. 112.

é l e d e l (victus) Ér. 16. 93.
526. J. 8. 83. 727. eledelek (pa-
scua) M. 191. Év. 540. eledelre
(ad vescendum) B. 118.

e l e g y ; v e r r e l e g y (mix-
tum sanguine) J. 899. 911. min-
dent soval elegy aldozzal (sale
condies) J. 83. elegy nép (vul-
gus promiscuum) J. 34.

e l e g y e d i k ; s z e n t v e r e m e g
elegyödvén az nyállal Cs. 211.

e l e g y e j t M. 68. B. 123.

e l e g y í h e n (-gyítsen) Év. 656.

e l e g y e j t e t t e (miscuit) M. 142.

e l e g y ö l e t (mixtura) M.
212.

e l e i b e v e t (proponit) J. 55.

e l e i n ; j ö l l e h e t e l e i n (ma:

e l e i n - t e , v . - t é n) i g e n s z e -
gény vala Ér. 362. (az előtt)
Év. 239.

e l e i n d e n ; v i l á g r a f o g a n á -
soknak eleinden való esztendei-
ben Ér. 344.

e l e i n k : (öscink) Év. 827.

VOZÁRI GYULA.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Szólásmódok.

Háromszékiek.

• Durasztót visel (krinolint). A dэрékán állól úgy féldurrasz-
tolta magát mind egygy kád, s a dэрékát úgy észsze szoritotta,
hogy szakad ketté. Nem láttad-é, hogy kénlódik, mikor a székre
akar béülni a templomba? Elig tér bé a durasztótól.

Áttál-é valaha valakinek istennébe? (isten nevébe.) A mi a
kezedbe belé esik, a Jézus sem tudná kivájni. Ha méghalna a
széméd előtt a szégén, még sem szánnád még. Ha világ végiig
énekélne a füledbe, még sem hallánád még. Az isten csinájjon
énekés kódust belölled, falelküje!

Örökké gúzsojja cseléggyit, márháját, maga és eleget gú-
zsolódik. Ha még és ennyit kell dolgoznom, gúzsszé válom. Úgy
észszerontottam magamot, mintha gúzsnak mégfacsartak vóna.
Gúzsolódás, gúzs élet ez a miénk; gúzsnál és gúzsabb.

KRIZA JÁNOS.

Tataiak.

Kenyi fenyi magát mint tímár legín a csizmáját.
Inkább sujszter mint mestrebér.

Legínkédik mint garasos disznó a két löcsös kötélén.
 Bezzég mint az éhős macska.
 Un níz, mint a ki üvegét évett.
 Hüledézik mint a ki cserepet nyét.
 Ojan pofát vág mint tót a savanyu uborkátu.
 Égy küvet fuj a szomszéggyávó.
 Minden bizonynyal talán.
 Emlégetnek a verebek a nádosba (csuklik).
 Magam termisém.
 Rokonok az Isten atták, mert az öreg anyyuk két vínasszony
 vót (ha rokonságot erőszakolnak).
 A gazdád nagyobb kutya, még sè ugat.
 Nem léssz abbú karika. Haggy ma, hónap is léssz.

SUPKA DEZSŐ.

H á r o m s z é k i e k.

Úgy mégnézte, majd elnyelte a szemével!
 Ébén esett; (midőn rossz emberrel történik baleset.)
 Kárré mént. Hirré adták.
 Ha nem, biz annyi! (daczos, vissza vágó felelet.)
 Hány órákor van?
 Van a farkában vér!: erős, csupa élet.
 Harangszó vészi ki belőle!
 Két rét fogni a dolgot: kettős erővel látni valamihez.
 Víz alá a fejével!: megbuktatni, elnyomtatni valakit.
 Befogta mind a hatot, v. mind a tizenkettőt: teljes erővel
 törekszik valamire.
 Rugódozik a fingjához: hetykén, büszkén viseli magát.
 Úgy fél lehet használni mint a béhal tejet: tisztán, minden
 maradék nélkül; nagyon jó.
 Gyapjastól venni valamit: termésével együtt.
 Megaggyuk, majd ha a havast elaggyuk: soha napján.
 Méri a vizet maga előtt: minden tettét, lépését megfon-
 toltva teszi!
 Tuggya az, hova kell vetni a fótót: tudja, minden dolog-
 nak hol a bibije.
 Nem kákál többet új gyepre: nem éri meg a tavaszt.
 Nagyobb kényér: jobb fizetés.

GÁBORFI KÁROLY.

Szóhabarlatok.

A Jakab pap komám kapujába egy nagy tarka kurta farkú
 kan kakukk kappankíppen kukorikol.

Ismerted-e a Piripityó Péter paptamási pintérmester piczi piros pozsgás Póti nevű jányát, ak kibe az a ballábú barna Bak Balázs a bakonyi bálba belebolondult?)

(Debreczen.)

VOZÁRI GYULA.

Párbeszéd.

— Hát ugyancsak Tömösön viszik-é ki a vasutat te Turuzs?

— Ott biz az, hogy az isten verje még; aszt monta az uram, hogy osztán el kell adni a lovait, mert a szekerességnek vége lesz. Különben mit és mongyak, isten bocsássa még; már most sincs semmi látattya, majd semmiért kuczorognak a hójszu uton; osztán ha valami portikát akarunk kapni, három-négy nap lessed Brassóban s még vigy a kereskedőnek éggy öl fát és ajándíkba. Osztán mennyit péczilnak (szenvednek) hóban fagyban. Ha haza jönnek, aszt se tudod, hova tédd aszt a két krajczárt, ha látod, nincs nyeresség, hanem adósság.

— Jaj hadd el te Kata, ne panaszkogy; hát az én uram mit kap a két ökröcskével? Mióta Brassó elvette az erdőket -- hogy az isten büntesse még őket -- ha nem kedvesz az erdő pásztoroknak, minyá-minyá elszédik a féjszit, lánczot, s még bé és zárnak Hosszufaluban. Hétfalu égy rakást költött s még is ugy itélték meg, hogy Brassó őrizze az erdőket; pedig nagyapámtól is hallottam, hogy azokat az erdőket mindétig Hétfalu bírta. Mái világ tiszta nyomoruság az élet. Fizess adót, papbért, iskolabért, faluköltést, csinálly utat, ördög-poklot; látod meztláb maradtam, csakhogy a sok vart lérázzam a nyakamról. Szérén-csímre égynehány aranyat küldött a szégény Sárím Bukurestből. Pedig a mi papunk ugy veszekédik, hogy mért eresszük a cselédéket idegén országba. De mit csálly, szükség törvényt ront; eleget fáj a lelkém a szégény léányoméért, mert három eszten-deje, hogy nem láttam. Ójjan keserves levelet irt a mult hítén, hogy a szivem majd mégszakatt.

— Ugy biz az, ugy van! Talán sehol a világon sincsenek oly szégény faluk mint ezek; itt nincs semmi jövedelém hanem van annyi kiadás hogy; így léssz örökké itt, mert ennek a népnek nincs senki pártfogója égy-kettőn kívül. Igazán mongyak, hogy a kinek pénze van, igaza és van, baráttya és van, élete és van. No már ha tovább mennénk égyütt, még beszélgetnénk; én erre felé ménék, békével járj.

— Isten álgyon még, annyi mindént elmondottunk, hogy az ut is mégrövidült.

(Hétfalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Babonák.

13. Ha megcszegés előtt a kényér fenekére a késsel kérésztét csinálsz, olyan jól izlik, mintha szalonnával énnéd.

14. Ne bujj kérésztül a szekér alatt, mer féldől.

15. Ne káromkoggy, mikor kincsét ássz, mett eltűnik.

16. Ha lidérczczel szólni akarsz, üsd be a vasvillát a földbe s lészáll elődbe mint égy sütőkemencze.

17. Ha jégeső esik, hánny az udvarra nyást, vaskalánt, fogót, és a jég esővé változik.

18. A benülő asszony nyujcon fél a körtöbe nyásba szurva égy csonka séprüt, különben a pirkorics a szép gyermekét égy nagyfejű, nagyhasu, rövidlábu kölyökkel (szörnyalak) cseréli fél.

19. A ményétnek köss guzsalyt és csinálly csépet, nő és him eltakarodnak udvarodról és nem észik még a pislényeket.

20. Szengyörgy napján tüzz kapudra tüskét, s a boszorkányok kerülük udvarodat.

21. Üres fokánval, oláh papval, futó nyulval találkozni szeréncsétlenség.

22. Ha a kegyelet alatt kérésztül bújik az asszony: férfiu léssz, a férfiu pedig asszony.

23. Ha estére sépréd ki a házat, a szeréncsít üződ el.

24. Ha felségéd veszekédik, végy égy filfértály hideg vizet szájadba s tarcsd ott égy egész óráig s a békésség nem bomlik még.

(Hosszufalu.)

BORCSA MIHÁLY.

Népmesék.

A ki boszorkányságot mént tanúnyi.

Éccér vót égyy ember, annak vót éf fia. Am mindénfile naty tanulásokat méktanút; ném vót a világo, a mit ném tudott. Éccér aszonta a zaptyának, hogy ű ma mindénfile tanulásokat méktanút, csak mék szeretné méktanúnyi a boszorkáságot. Aszonta neki a zaptya:

— Né kezgy sémmit, ném té hozzád való; mer a fehêr nîphô valo a boszorkáság; hadd asz fébe.

De a gyercék ném marathatot sêhugyan sê; asztâ aszonta a zaptyának, hogy aggyon nékije ségiccsîgét, maj ű mégis méktanúja. No, a zaptya mit téhetett, adot neki píszt, a gyercék még mingyâ êmént. Hát még, még, rája is estélédett; asztâ éccér csak láttya, hogy êh házba van világosság. Bemég, asztâ a

gazda ember mingyá adott neki jó vacsorát. Mikor má évétt, kîrdészte tüle, hom micsoda járodba vā. A gyerek nem akarta mégmondanyi; asztā annyira faktatulódott tüle, hom muszáj vót kivallanyi, hom micsoda járodba vā; mégmonta, hogy ű boszorká-ságot akar tanúnyi. A zember nem szót neki sémmi, hanem csak bevezette ész szóbába, asztā léfektette. El is alutt, asztā aszt ámotta, mīha kin lét vóna a zuccā, asztān ép padon fekütt. Hát gyütt a strázsa, asztā bekésérték a városházába. Ott asztā al lét neki a rëndélettye, hof föl akasztyák, mit járkál ű kin a vározsha ujā kîsō, az gondúták, rossz ember. Mikor késértik a zakasztófa alá, kim vót a császár leánya. Az aptya a leányát igen hajszúta, hom má mēnnyēn fîrhöl; hanēm a leánnak sēnki nem teccētt. Asztān mikor a legīt késértik a zakasztófa alá, hát mékszerette, asztā utánna küdött, hon né próbáják fölakasztanyi, hanēm ű hozzája késértyik be. Ékütte a nîpekēt mind, asztā a legīt ot fokta. Beküdött a zaptyáhó, hov vam má nekije, a zis-tem má rëndüt égyet, a kihō mégy. Az aptya gyütt hozzá:

— Mid gondúsz, hot tē ijēn gyüvelíshō mīgy; császár le-gīnyēket is kaphacc ölōget.

Asszongya a leā, hon nem kō sēnki más, a zisten ész rēndüte; ha ez nem aggya uram apām fîrhöl, nem mégyék sēnkihō sé. A zaptya ēre átengette, hogy hozzája mēnnyē.

Szerettik égy mást, rövid üdők alatt ēf fija is született a kirā leánnak vele. A zaptya nasz szerelmibe kimént a kis fiával a kerbe. Ot vót egy aranyos ómafa, még égy aranyos kut is vót ott. Fokta a gyerekēt, asztā égy arany ómāt akart neki szakajsztanyi. A gyerek azalatt bele csuszott a kudba. A zaptya mégijett, asztā ékezdett sirnya.

Az alatt begyütt a gazda, asztā kérdészte, hom mér sir, asztā aszonta neki, hob bele ejtette a fiát a kudba. Akkor a gazda nagy neheze észre hoszta. Mikor asztā a gyerek ēmonta a zá-mát, aszonta neki a zember, hogy ijen a boszorká-ság is, akar-é még tanúnyi boszorká-ságot.

— Nēm, aszongya, nēm többet, mer mos igēm mékcsalóttam.

Asztā haza mént, so-asé akar' többet boszorkásá-got tanunyi.

(Bakony vidék.)

FISCHER IGNÁCZ.

Találós mesék.

Mindig vót, mindig lesz, míg a világ tart; de öt hetes so se vót, se nem lesz. Mi az?

Hód világ.

Nekem is van, neked is van, kertbe kórénak is van. Mi az?

Árnyék.

Fölül ojan mint egy tál, alul ojan mint egy kád. Mi az?

Verem.

Mért tarka a szarka?

Mert a természetet tartja.

Legalul van két karó,
Azonfölül egy hordó,
Azonfölül terjesz, terjesz,
Azonfölül tátom, bátom,
Azonfölül szortyon, bortyon,
Azonfölül illancs, pillancs,
Azonfölül sűrű erdő,
Abba lakik siska disznó. Mi az?

Az ember termete.

(Két karó = két láb; hordó = has; terjesz, terjesz = két kéz; tátom bátom = száj; szortyon, bortyon = orr; illancs, pillancs = két szem; sűrű erdő = haj; siska disznó = tetű.)

Úton útfélen cifra pálczát hajingálnak. Mi az?

Kigyók.

Úton útfélen úrfiak ugrálnak. Mi az?

Béka k.

(Szolnok.)

WOLF VILMOS.

T á j s z ó k.

Félegyháziak.

Bemátrácsónyi: be-
kenni.

kátytyog, setytyég: las-
san lépked.

bárkâcsónyi: serpenyűz-
nyi, haszontalan munkát vé-
gezni;

kájjértos, gajdénâs: ré-
szeg.

czó kó: láb.

káczimbânyi: rángatni.

cukmis: nyalánkság.

kistibiczónyi: kitalálni.

cserepőnyi: fecsegni.

kusornyó, gugyolló,

dévânkóznyi: tanakodni.

tulipintyom: kunyhó.

difinya: elüti, különösen e
kítételben: Nem valami difinya,
nem valami elüti: nem valami
különös.

lóstát, rófol: koncsorog.

mékrépânyi: meghalni.

nyihâroznyi: rendetlen-
kedni.

ékállógyik: elkel.

ortajoznyi: czivakodni,
pörlekedni.

gyétra, gyétvai: élhetet-
len.

poczéta, céció: multság.

pámpula: száj.

piszli: kolbásztöltő.
 pityére: árnyékszék.
 szuszá, bákó: ügyetlen.
 szürenkéznyi: hival-
 kodni, várni a munkára.
 ✓ sándrá, prásnyá: ronda-
 trábális: nagy, erős ter-
 metű.

tűrűczkönyi: nyomkodni.
 tánfli, mófó: lomha.
 ✓ ténférég: alkalmatlankod-
 dik.
 veselkénynyi: hozzá-
 látni.

SZIVÁK JÁNOS.

Rimaszombatiak.

Agyabugyál, elagya-
 bugyál: elver, fejbe ver.
 atyafi: rokon.
 bánya: fazekas kemencze.
 bátyó: bátya, bácsi; hason-
 lóképen mondják apó, papó;
 anyó, nanyó. A tata ismeretlen.

✓ béles: lepény.
 bika-kristály a. m.: hó-
 lyag-ablak, elavult szó; külön-
 ben olvasható Kollár S.: „De
 origine et situ terrae Kis Hont“.
 ✓ boglyos, baglyas; a kő-
 czos és bóczeros fejű ismeret-
 len.

bontó fésű, ritka fésű.
 csanda-szög, a klubb
 gúnyneve.
 cse: cseh; ju: juh.
 csére: sóska.
 cseviczcze: savanyú, ég-
 vényes víz.

csombó: csomó; Nógrád
 megyében csombék, csombók.
 A kákán is csombót ke-
 res: izgága.

✓ csónka: balog, hibás kezű,
 tehát nem csak nyomorék és
 béna kezű.

csutora: pipa-szopóka; csu-
 torás: esztergályos-féle mes-
 terember, a ki pipa-szárazakat
 csinál.

Danyi: Dani; Palyi: Pali;
 egyáltalában pedig az nj =
 nny, az lj = lly: menj menny,
 kimélj kimélly, egészen ellen-
 tétben a megye felső részével,
 a hol pl. Rozsnyón a kettős
 mással-hangzót csak egyszerű-
 nek ejtik.

dercze: veres liszt.
 egyvivású velem: kor-
 társam.

ember-zsir: erő; ember-
 zsirral kend meg, pallérozd ki.
 eszre vész: csak az utolsó
 e zárt.

fajta: vérszerint való, ro-
 kon: „Kálmán-fajta, kutya-fajta“.

fiasincs: egyáltalában sem-
 mi sincs.

fonsik: hajfonat, czopf
 (talán font csik?)

forgó-játék, ördög-mo-
 tólla: ringlspiel. Egerben ser-
 gő a neve.

főheny és főveny a ho-
 mok ép úgy mint a kavics; a
 hevesmegyei sank szót nem
 ismerik.

füst faragó: semmire kel-
 lő, járda tipró, dologtalan.

gamba: alsó felső szája szé-
 le, különösen ha duzzadt.

girind: görény.

guba vagy gubacsik: bizonyos tészta étel karácsony estéjén.

gyakni: elhálni.

gyertyamártó: szappanos.

gyút belü: nagy ehető, telhetetlen gyomrú. Általában véve a bél itt is mint a palócz vidéken a gyomorral egy értelmű.

FINDURA IMRE.

Háromszékiek.

Ajang: szégyel, restelkedik.

apró: himlő.

avata g: viselt, avult.

az sag: piszkafa.

bakó cza: hegyi fakocsi, melyben egy szeg vas sincs.

butuk: kaloda.

búcsálódik: búslakodik, vesződik.

bü: бүдös, бүсэг: бүдös-ség.

büzlegel: rosz illatot szagol; ennek ellentéte: izül: jó illatot szagol.

bokály: korsó;

bóta: fenyőfa vizeztartó, tréfás nevé: vizes tarisnya.

burtukos: ágbogas, a fának torzonborz terteszzerű növése.

bodócs: agyümölcs kicsiny és éretlen korában.

bulyuta: szűk eszű, bolondos, makacs.

balin: egy halmem.

borkedvű: spiczczes.

botikó: az alúl kerek csomót feljül meszelő alakot képző megszáradtott virágcsésze, minő a konkolyé is.

burrog a disznó, mikor erősen búg.

felbúrran: midőn a madarak egyszerre nagy szárny-

zuhogással felreppennek.

csombolyit: összegöngyölít, csavar.

csombolyodik pl. a káposztának önmagától fejjé gömbölyülése.

cziher: a sűrű bokrokkal s fákkal benőtt írtás.

csürrent, csürrentés: midőn a szél valamely lyukba fúj, és az erősen sípol: nagy sippantás.

borna, bornafa: kifaragott vékony fenyő.

csingár: kárász, sugár, vékony.

csörlő kerék: takácsműszó.

csitkó: csikó.

csepsz: főköttő, s átvitt értelemben a disznó nagyobbik gömböcze.

czápány: gyomor.

csög, csögös: a fában lévő csomó.

czobók: czomb.

csombor: egy illatos burjánféle növény.

csián vagy csihán: csalán.

csóré: mezetlen.

csármál, csárog: lármáz, zajong, csacsog.

dolhad, dolhadt: dohosodik, dohos.

GÁBORFI KÁROLY.

Lakodalmi köszöntők.

Vőfín köszöntés.

IV.

E hosszú prédikáció után, mely talán arra van szánva, hogy tőle jobb étvágyat nyerjenek a hivatalos atyafiak s rokonok, megkezdődik az ételek hosszabb vagy rövidebb sora, a szerint a mint már módosabbak vagy szegényebbek az egybekeltek szülei. A vőfél egyike vagy másika majdnem minden étel bevitelekor mond egy-egy verset. Itt közölvék a leginkább divatosak, és a melyeket feljegyezni sikerült.

A leves behozatalakor.

Itt van a leves, behosztam,
De hogy é né essem, mindig imátkosztam;
A szakács asszonnya összöbarátkosztam,
Bors, sáfránnyo jó még is szóztam.

A leves elköltése után.

Nagyon örülök, ha a tálot vüszöm ki üressen
Hogy a vendég gyomra né légyén üressen.

Tarka borgyu husát hozom mast tormávo,
Harmicz esztendőjig járt ki a csordábo;
De a mészáros ma lévőakto párjávó.
Tessík urajim Isten áldásávó!

Mostan urajim a kábosztát hosztam,
Mellyér a konyhábo sokat várokosztam,
A szakácsasszonnya összöbarátkosztam,
Éd darab husa jó még is birkóosztam.
Ez ám urajim! az itkék vezíré,
Kedves magyar hazánk, országunk cziméré! ¹⁾

Itt van násznagy uram a négyedik ité,
Még más követkézik, illén egíssiggé.
Szüvessen agygya eszt a háznok gazdájó;
Itelit, italát tülük nem sajnáljó.

¹⁾ E furcsa állítással a magyar káposzta jó hírét s dicsőségét magasztalja. Különben megjegyezhető, hogy Csepreg kertjeiben jó keményfejű káposzta terem. H. J.

Éhosztam a kokast egész torájávo,
 Jó puháro főzött apró riskásávo.
 Tessík urajim Isten áldásávo!
 A szakácsasszonyunk esküszik erőssen.
 Hogy mióta tiszcsígit viseli szivessen,²⁾
 Enné jobb ité még gégéjin ném uszott,
 Noha száz esztendőn má kérésztü csuszott.

Jó a sütt pecsénye a vajas kásávo,
 A sárgo répa a disznó farkávo.
 Tessik urajim Isten áldásávo!

Bécsi lencsét hoztam, jó még van zsirozva,
 Jó apró szőlőve ki van pallérozva.
 Ném rigén beszítem én nagy gavallérra,
 Kinek a két zsebé teli vôt talérra.

Itt van a bécsinyált székfüve és borsa,
 Azér hát égyík még mindénki két jó tányérra.

Noszoru asszonyunk a vendíg számáro
 Ajándíkot küdött üres asztaláro;
 Azér hát égyík még frissen, mer méghü sokáro,
 A ki ebbü észik, fordullon hasznáro!³⁾

Az étkezés végeztével az egyik vőfél tányérral kezében ily
 kéréssel kezd pénzt szedegetni:

A ményasszon számára
 Fejkötő kötőre, böcső-mozzagra.

Legvégül a vőfél következő felszólítást intézi a vendég-
 sereghez:

Urajim hallunk szót! szomoru hír vagyon,
 A szakácsnének kezé sebés nagyon;
 Szégin, hogy a kását a konyhán keverté,
 A tűz a jobb kezít nagyon mégígetté.

Azér mast erszint ôgygyanak,
 Garast és huszast számáro agygyanak,
 A pinzén Budáru frastomot hozzanak,
 Hogy mirges sebeji jó bégyógyullanak.

²⁾ A szakács hivatalos működését fizetés nélkül, csupa szivesség-
 ből valamely jó főzéséről híres öreg asszony teljesíti a rokonok közül.

³⁾ Váljék egészségére!

H. J.

Erre a szakácsné mosódó ronggyal betekert kezében merő
kanalat tartva beszalad és a vendégek erszényéből dézsmát szed.
(Csepreg.)

HORVÁTH JÁNOS.

Felköszöntők.

Pohárkoczi táskor.

Égymást megszeréncseltetni köszönti szívem szivedet, hogy
végye el szived szívemtől szivessen, mer hogyha szived szívem-
től szivessen nem vészi, essén még a szived szívemén, szívem-
bül kívánom.

(Orosháza).

VERES IMRE.

Gyermejjátékok.

Haja szisza szillárom.

A leányok összefogódzva körbe mennek s a két utolsó sor-
mondásánál minden versszakasz végeztén párosával tánczolnak.

„Meg iéget a riéten a nád,
Mindiég szerettem a barnát.
Haja szisza szillárom,
Ehagyott a párom.

Ha jelhagyott az átkozott,
Barna piros tanálkozott.
Haja szisza szillárom,
Ehagyott a párom.

Akármilyen arany alma,
Szebb a szöke mint a barna.
Haja szisza szillárom,
Ehagyott a párom.“

(Szathmár m.)

BAKOS LAJOS.

Gyermeversikék.

1.

A szilágyi beregbe,
Szarkák gyültek seregbe ;
A szarkák átkozodnak,
Verebek titkolodznak.

2.

Kis pillangó piczinke.
Ne légy bohó s szálj ide,
Tarka-barka szárnyadon
Gyönyörködöm én nagyon.

Csitt, csitt csendesen,
Beli beli kedvesem,
Angyal lebeg felettünk,
Tarka kertet hoz nekünk.

(Marosszék.)

DEÁK FARKAS.

Családnevek.

Gábor. Nadár. Gombor. Hajetár. Sáfrány. Zsóka. Pacskód. Bévész. Jófejű. Csöngör. Gulyás. Árkus. Csösz. Harcsa. Jávodi. Kántor. Pünkösdi. Domonkos. Csibor. Mohai. Babai. Ódor. Harta. Kónya. Lacza. Demány. Bertók. Bogár. Mankós. Pethő. Kósa. Szakács. Dudás. Fosztola. Vad. Reveczi. Tomány. Varsáni. Cseke. Bagó. Zámbo. Csordás. Gombkötő. Labos. Familiás. Fráter. Gárdián. (E két utóbbi elődjei alkalmasint barátéknál szolgáltak; Borán valaha kolostor állott). Bonyai. Kalina. Markos. Pintyes. Bödök. Bödör. Csáni. Forba. Bibolya (talán eredetileg: Ibolya?). Ócsa. Elekes. Kóta. Zanyi. Turós. Trombitás. Dölles, előfordul később így is: Delles. Gránicz. Viszti. Rajna. Jáger. Fonai. Ruzsa (Rózsa?). Páris. Csomor. — Gyurka. Eredetileg Horváth György; a többi hasonnevűtől megkülönböztetendő, nevezték el így a családot; ma csakis e nevet használják. — Sauerwein, előfordul a múlt században; ivadéka a nép által magyarított: Szarbány nevet használják. — Az ugyan akkor élt Pergenider Friedrich-ből lett röviden: Firgi családnév. — Egy Czider nevű német ember ivadéka ma is a Német nevet használják, mit utóbb hozott a nép forgalomba. — Ugyanegy család neve különböző időben ily alakban fordul elő: Streu, ez az eredeti név; aztán: Treu; ma: Strényi. — A Szluha nevet „Szulhá“nak mondják.

(Ozora. Tolna m.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Gúnynevek.

Roszkor gyütt báró (rosz esztendőben telepedett meg, el is pusztult). Púpos kapitány. Eskutya, pénzér ugat (a régi esküdtnak hallottam ily gúnynevét. Keletkezésének története ez. A falusi (monoki) asszonynak ügyes-bajos dolga volt s az esküdthöz utasították, a ki Tállyán lakott. Bemegy hát Tállyára s a piacon így kérdezősködik: „hol lakik itt az az N. eskutya“? Persze nem értették. Mondja ismét magyarázattal haragosan: „az az eskutya no, a ki pénzér ugat“. Nagy nehezen aztán megértették s lett a fennebbi gúnynév). Krumpli leve. Zabakfa. Vinyike szakálú. Kékszájú. Csupa gaty. Nyakig láb. Reszket farkú (egy korcsmáros, kinek

méréskor reszketett a keze). Ekelő Keserű zsidó. Puttonórú. Nyulacska. Babszar. Katizsidó. Kifordított szemű. Dadogó.

(Tállya.)

MAKLÁRI PAP MIKLÓS.

Szőlőhegynevek.

Baski mondoha. Zsuzsánka. Mogyorós. Nyerges. Dráviczky. Szennyes. Messzilátó. Bercsényi. Kaposi. Kis löcse. Bakfő. Fekete. Arok közti. Ferencz diák. Bencsik. Barátka. Fehér kut. Paláncos. Zsákos. Budaházi. Palásti. Farkas. Omlás. Pallag. Rofai. Hosszú. Lepény. Lapos. Fejérföldű. Baksa. Aranyka. Bajóka. Görbe. Prókátor. Mókus. Hideg ódal. Bodóka. Nagy. Ontok. Veres. Fekete-verőmáj. Gazsi. Biada. Aczél. Gáspár diák. Csonka. György mester. Faragó. Szécsi. Kamora. Harangozó. Sáros. Herczeg. Zákány. Nagy löcse. Peres. Dombi. Budorka. Négyszögű. Határ. Eresztvény. Pinczeszér. Díjókut. Sajgó. Ravaszmáj. Kutyás mulató. Becsk. Osztvér. Várhegy. Harsad. Szárhegy. Barnamáj.

A Herczeg szőlőről.

Magosan emelte fejét fel a Herczeg,
Mer annak a bora, mint tűz szinte perczég.
Úgy fürdenek abba néha a diákok,
Mint a sáspatakba a fekete rákok.

Zákányról.

A Zákány is akart feljutni a hegyre,
De ő keme magát későn vette észre,
Mer a mikor oda feljuthatott vóna,
Ötet Herczeg, Lócse már kiszorította.

Csonkáról.

Csonka, Brada, Aczél odafenn királykert,
Kert bizony, de az nem is paradicsomkert;
Mert téged ott Isten sok rigóval megvert,
Még ott pásztorember becsületet nem nyert!

(Hegytállya.)

PASZLAVSZKY SÁNDOR.

Juhászati.

Számadó juhász. Számadó bojtár. Ez lehet: bárányos bojtár; meddüs b. és ürüs b. — Egy éves bárány; meddű vagy toklyó. — Száraz meddű: öreg anya-juh, mely abban az eszten-

dőben nem ellett. — A két éves bárány átmegy az öreg számba
s. lesz vagy ürü, vagy anya, vagy kos. — A juh pottyank: hull,
ha beteg. A juhokat megstemplizik, hogy tuggyák: kijeje.

(Ozora, Tolna m.)

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Birtokbeli cselédek rang szerint.

Béres gazda; adlatusa: az öreg béres s disponál a
szekeres béressel; aztán a gyalog béres, ki parancsol
a kisbéresnek, ez meg a hajdunak; végre a csösz.

(Ozora, Tolna m.)

BÁNÓCZI.

Ballada töredék.

Verje még az isten aszt az apát, anyát,
Ki másnak neveli fél az ő virágját,
Ingém is félnevelt egy hirés betyárnak,
Aj, a ki oda jár keresztút állani,
Egy pénzt kettőért piros vért ontani.

Én és mán megúntam réggel korán kelni,
Folyóvízre menni, vérés rongyot mosni,
Könnybe beáztatni, jajszóval sujkolni,
S az a hirés betyár az ajtón állani.

Nyiss ajtót, nyiss ajtót Aszszony Feleségém!
— Nyitom nyitom nyitom kedves jámbor uram,
Csak vessem nyakamba az vándorló*) szoknyám,
Huzzam a lábomba piros patkós csizmám.

Ő esztét nem várta, az ajtót bérugta:
Mét' sirtál, mét' sirtál asszony feleségém?
— Nem sirtam, nem sirtam kedves jámbor uram,
Cserefát égettem, gyermekét réngettem,
Cserefának füstje kihúzta a könnyem.

Készen légy, készen légy aszszony feleségém,
Hó nap, álló délbe a virágos kertbe,
A virágos kertbe a fővesztő helyre!
— Kész vagyok kész vagyok kedves jámbor uram,
Kedves jámbor uram, ma és a halálra.

*) Egy változásban vándoros. A „Vadrózsák”ban, „vert
arany”nyal volt magyarázva. A vándorló ebből alakulhatott. K. J.

De aszt hagyom nekéd, ha fejemét vészéd,
Védd ki gyéngé szívem, mosd még ürmös borba,
Mosd még ürmös borba, takard gyéngé gyócsba.

Hulljatok falevelek sűrűn a nyomomba,
Hogy ne tudja rózsám, merre létt galambja.

Hulljatok falevelek, rejcsetek el éngém,
Met az édes anyám sirva keres éngém.

(Háromszék.)

KRIZA JÁNOS.

Gúnydalok.

I.

Német, kin csüng a béled!
Három kutya húzza,
Öreg apád nyúzza,

2.

Sváb, sváb, keleráb.
Kényőt békát összerág.

3.

Zsidó zsidó mákhándó,
Van-e bőröd eladó?
Van, van, de nem jó,
Akkasztófára való!

4.

Zsidó zsidó maheló,
Az árokba döglött ló,
Ereggy oda, csókd meg,
Vele együtt döggj meg.

(Nagy Becskerek vidéke.)

KANTZ GYULA.

5.

Rifke, Icíg, Rifke, Icíg felvidúlt már,
Minden zsidó magyar polgár;
Rifkét el vette fiskális;
Kikk nor, milyen kényes már is!

Icigbül lett, Icigbül lett az alispán,
Nem jár többet nyúlőr után.
Rifke asszont nagyságóják,
Júj még a kezét is csókojják.

(Sárospatak.)

ZSOLDOS BENŐ.

TARTALOM.

				Lap.
Hibás szók és szólások javítása	1, 49, 97, 145, 193, 242, 289,			
		337, 433, 481, 529		
✓ Határozó-e a határozó? Lehr Albert			8, 541	
A nyelvörbeli népnelyvi adatok (1874.) Király Pál		15, 62, 111		
Nyelvemlékbeli szók. Lörincz Károly		21, 69, 120, 167		
" " Vozári Gyula	269, 316, 366, 411, 466,		510, 553	
Növénytani elnevezések. Borbás Vincze		23, 71, 122		
Iker szók. Simonyi Zsigmond		26, 72, 413		
" " Kovács János		168, 221		
" " Zibrinyi Gyula			270	
" " Vozári Gyula			317	
Magyar nyelvemléktár			30	
Ivad, évad. Budenz József			56	
„At“ és „ás“ névképzők. Sonnenfeld Mór			58	
A „vigarda“ történetéhez. Kurtz Vilmos			73	
✓ A szavak összetétele a magyarban. Simonyi Zsigmond	102,			
	148, 198, 244, 293, 341, 385, 437, 485, 531			
A szójavításhoz. Lauka József			117	
" " Szegedi Kálmán			164	
Helytelenségek. Joannovics György		118, 165		
A financz magyarság. Pongrácz Emil.			123	
✓ Toldy Ferencz fölolvása. Volf György			154	
Hajnal. Cherven Flóris			168	
Idegen nyelv a nép ajkán. Rákosi J.			169	
✓ A nyelvújítás apologiája. Szarvas Gábor	205, 251, 299, 345, 390			
Az „ít“ igeképző. Fischer Ignác			211	
Wesselényi Anna leveleiből. Deák Farkas			216	
✓ Adatok a nyelvújítás történetéhez. Fischer Ign.			219	

Két éles tör nem fér egy hüvelybe.	Volf György	260
Hogy védik agyon a korcs szavakat.	Volf György.	304, 354
Ajánlandó szók.	Lőrincz Károly	401
Nyelvtudományi irodalom.	Babics Kálmán	404
" " "	Király Pál	457, 496
"Hogyne" és "nehogy".	Barkász Károly	444
Kazinczy újításai.	Fischer Ignác	453
Bűn.	Budenz József	493
A magyar nyelv a hírlapokban		221
Idegen csemeték. Fattyú hajtások	26, 74, 128, 273, 320, 368,	416, 467, 511
Helyreigazítások. Magyarázatok.	28, 77, 130, 171, 225, 271,	318, 367, 414
Kérdések		384
Kérdések és feleletek		31
Válaszok		47, 188
Nyelvsajátságok	143, 173,	418
Szólamódok.	33, 80, 135, 175, 227, 275, 321, 371, 419, 469,	513, 554
Babonák	34, 83, 136, 178, 230, 277, 323, 374, 421, 472, 517,	557
Ráimádkozások	107, 178, 231, 278,	517
Igaz kimondások		87
Párbeszédek	38, 421, 471, 516,	556
Magánbeszédek.		373
Adomák	141, 181, 235, 282, 422, 472	
Népmesék	36, 84, 138, 179, 231, 279, 324, 375, 422, 473, 517,	557
Talános mesék	38, 141, 180, 234, 282, 327, 376, 424, 520,	558
Káromkodások, átkok		88, 143
Szóhabarlatok.		88, 237, 555
Köszöntők		40, 91, 563
Lakodalmos versek, köszöntők, mondókák	184, 238, 331, 380,	427, 478, 522, 561
Táncszók	41, 92, 183, 237, 330, 379,	427
Gyermekjátékok	40, 92, 184, 238, 284, 333, 380, 429, 479,	524, 563
Gyermeekversikék	41, 143, 185, 239, 285, 333, 381, 431, 479,	525, 563
Házi állatok szólítgatása		184, 286
Mit mondanak az állatok?		87
Tájszók	42, 93, 142, 181, 235, 282, 328, 377, 424, 476, 520,	559
Családnevek	239, 335, 381,	526, 564
Gúnynevek	94, 239, 335, 441,	564
Juhásznevek		480, 566
Állatnevek		240

Ételnevek	286, 334
Mesterműszók	186, 382, 526
Helynevek	45, 95, 186, 286, 334, 382, 480 565
Szöllőfajok	334
Közmondások	45, 96, 144, 186, 287
A kánai menyegző	89
Gúnydalok	187, 381, 525 567
Altató dal	525
Néprománczok	96, 287, 335, 383, 432, 480, 528, 566
Népdalok	46, 144, 188, 240, 288, 336, 383, 433, 528

TÁRGYMUTATÓ.

Asfa 171.*azon, ezen* 273.*bebamol* 367.*bekel* 419.*beszüntet* 118.*birik* 402.*bölcsel* 402.*börzsöny* eredete 399.*bükköny* " "*bűn* etymológiája 493.*csér* 163.*czékla* eredete 398.*ebatta* eredetibb *ebadata*-ból

438—440.

ecset etymológiája 164.*ekeddig* 319.*elátal* 404.*élesz* név 3.*elős* 403.*elkudal* 172.*esély* 407.*exponenshiány* 481.*fej* fő n ö k helyett 165.*fek* név 3.*fen* név 3, 393.*főipörödik* 318.

főnevek mint melléknévi jelzők

106—109, 113.

fürmeteg 130.*gép, gépely* eredete 36.*gyak* 3. *gyaka* 393.*hajnal, hejnal* 169, 226.

hangtani jelenségek:

alliteratio 117.

assimilatio 16.

hangbővülés 62.

- hangfogyatkozás 19.
 hangrend 63.
 magánhangzóváltozások 18.
 a zárt *e* hangzása 31—32.
 mássalhangzóváltozások 16.
     " kettőztetés 63.
b eredetibb *m*-ből 493.
 jésülés 63.
 az *ly* hangzása 31—32.
s-ből *cs* 164.
 hangsúlytalan első tag elkopik 163.
hatag 402.
 határozók mint melléknévi jelzők 109.
 helyesség és szépség 262.
 helyjelölés 100—101.
 hibás használatok:
     alávet 273.
     az, úgy, onnan 468.
     azon (ille) 75—76.
     beállit *vlmit* 27.
     behoz 26, 274.
     betart 274, 368.
     biztosít 242—244.
     N. asszony 128.
     kérdő -e 26.
     egy 274.
     elfogad 166.
     előtt 369.
     emlékeztet 242—244.
     értesít 242—244.
     fekszik 27.
     felszólít 242—244.
     figyelmeztet 242—244.
     gyakorol 320.
     gyógykezel 320.
     helyreállít 321.
     infinitivus 129.
     int 242—244.
     irand 292.
     ismerni tanul 321.
     jó szemmel vesz 128.
     kér 242—244.
     ki, mely 339.
     kindl 128.
     kivülről 370.
     megél *vlmit* 120.
     megkegyelmez *vlkit* 467.
     megkisérlé mosolyogni 128.
     mutató névmás 118.
     nem csak — hanem is 27.
     nincs 165.
     odaállít 468.
     óv 242—244.
     összehoz 469.
     pótol 166.
     rábír 242—244.
     részt vesz *vlmin* 166.
     sürget 242—244.
     tanít 242—244.¹
     tudosít 242—244.
     utat csinál 26.
     utasít 242—244.
     van 165.
horderő 117.

igazgatónő *rosz* 129.
 igealakok mint melléknévi jelzők 110, 113.
 igeelvek saját. haszn. 113.
 a melléknévi igenév alakjai 343.
     " " eredete 344.
illed 403.
irha eredete 397.
ivad etymológiája 56—58.
     " régi és tájszó 78—79.
izik 132.

járó 164.
jod, jód 172.
jogfosztás *rosz* 74.
jóhangzás 358.
jóságteljes *rosz* 128.

kalap eredete 399.

kalteriom 319.

kapat

Kazinczy elvei a szóalkotást
illetőleg 351—353, 453—456.

kell 403.

kell hogy — 414.

képzők:

-*ály* (*ál*) -*ély* (*él*) deverbális
képző 51.

-*an* -*en* képzős számnevek
nem nevezői alakok, hanem
határozók 8—15, 541—552.

-*an* -*en* képzős számnevek
egyes számú állítmánynyal
14; 552.

-*ás* -*ész* denominat. képző
241.

-*ás* -*ész* funktiója 241.

-*at* és -*ás* deverb. képzők
60; funktiójuk 61, 337.

-*da* -*de* álképzők 4.

-*ít* deverb. és denominativ
képző 211; causativ 215;
momentán 213; -*ajt* -*ejt*
(eredetibb -*aht* -*eht*)-ből
alakult 213.

-*leg* 410.

-*mány* deverb. képző 433.

az igenévi -*ni* származása 343.

-*ny* denominativ s holt
képző 6.

-*r* (-*ar* -*er*) holt képző 6,
530.

-*s* frequ. képző 145; funktiója
54, 197.

-*vi* képző 59; nem képző
132.

feltünőbb képzések 67.

ki és *mely* alkalmazása 75.

kisáncodik 319.

kötél 131.

kukszél 77.

lak név 3.

látad 171.

légmagas rosz 370.

lóderő rosz 416.

madárlát rosz 417.

hogy magyarosít a nép 77-
marokvas honnan vette nevét
28.

a megszokás factor-e a
nyelvben 360.

mittevő rosz 74.

miután idő conjunctio 54.

a módok hibás használata:

időmondatokban 289.

függő kérdésben 290.

következm. mond. 290.

cél mondatban 291.

kijel. *hogy-os* mondatban
. 291.

nehogy újabb használat 448.

neologia és orthologia neveze-
tek 262—264.

nevelész rosz 468.

népetymologia 111.

nő né 172.

nyelv és nyelvtan 265.

nyelvérzék 299—304, 345—354,
359—360.

hibás nyelvtani alakok
392.

örömkialtó 171.

az összetétel fogalma 103.

feltünőbb összetételek 68.

elhomályosult „ 110.

nem valódi „ 148.

az összetételek osztályai 531—
534.

hibás összetételek 539—541.

birtokos összetételek 150—154,
198—205, 244—251, 293—295.
birtokos összetételek kettős ra-
gozása 246.
melléknévi összetételek 441—
444, 485—490.
tárgyas összetételek 295—298,
341—342.
igeneves " 342—345,
385—390, 437—441.
igetős összetételek 406, 490—
493.
igetős összetételek összeejtésből
491.
" " hamis
analógiából 491.
látszólagos igetős összetételek
492.
az igetős összetételek helytele-
nek 2—4, 394—395, 490.

pagony eredete 398.
plesnasztikus alakok 69.
ponyva eredete 398.
pustol 130,

ragok:

-n genitivusi rag 294.
-sz 2. személyrag 29.
sajátságos ragos alakok 63—
65, 113.
raghiány 53, 119.
rakszölvő eredetibb *ratokszölvő*-
ből 310.
rangegyenlő rossz 511.
ruhatáros 165.
sármány összetétel 434.
seregély idegen szó 434.
sürgős 407.
sütiér rossz 512.
számkivet = számki + vet 482.
szédelgés 407.

szemvillogva rossz 512.
szenvédő igealak:
nem járatos a népnél 80.
használható-e s hol? 99.
a reflexiv helyett rossz 100.
szilárd származása 130, 307.
szilig 319.
sajátságos szóalakok 65—
67.
a helyes szóalkotás elve 50.
a helytelen szók osztályai 49
— 50.
sajátságos szóegyezteté-
sek 115.
sajátságos szójelentések
111.
szórend 116.
egyberántott szók 21.
javított szók és szólá-
sok:
bedílit helyett megszün-
tet, felhagy 146.
beszünteti a fizetést h. le-
fogja a fiz. 147.
bizottmány h. bizottság
435.
bölcsész h. bölcselő 241.
bölcsőde h. bölcsőház 100
— 101.
daczára annak hogy — h.
mindamellettt hogy;
annak ellenére, an-
nak daczára hogy.
197.
egylet h. egyesület 102.
építész h. műépítő 24.
felület h. felszín 338.
festő h. műfestő, kép-
író 241.
lász, gazdaszat h. gaz-
da, gazdaság 241.
horderő h. fontosság, ha-
tás; hordás 196.

hordképes, hordképesség h. bírós, bíróság 197.

hordszék h. gyalog hintó 197.

idény h. ivad, évad 6.

járda h. járó 145.

kebelbarát, szívbarát helyett testi lelki bar.; jó b., kedves b., édes-kedves b. 484.

kedély h. kedv, indulat; lélek, kebel, szív 51.

kenetteljes h. kenetes 53—54.

képezde h. képzőintézet 101, 436.

kétely h. kétség; kétlés 292.

kisdedovóda h. kisdedovó 101.

kóroda h. kórház 436.

létezik h. van, megvan, leledzik, lelhető, található 147.

lovar h. műlovas 530.

lovarda h. lovas kör; lovas csarnok 530.

magas kor h. nagy kor, hosszúk. előrehaladt k. 101; *magas papság* h. főpapság 101.

menhely h. menedék, menedékhely 52.

menház h. menedékház 52.

miért is, minélfogva, minek következtében h. tehát, ennélfogva, en. k. következtében 340.

növelde h. nevelőház intézet 436.

okmány h. oklevél, okirat 435.

ormány h. orr, orny 435. *osztja a nézetet* h. osztózik nézetében 56.

önkívület h. eszméletlenség, öntudatlanság, magánkívület; ájultság 338.

rakpart h. part; köpart; rakodó 4—5.

raktár h. tár; tárház 5.

rugany h. rugó; *ruganyos* h. rugalmas 530.

szálloda h. fogadó 7.

szellemdús h. szellemes 53—54.

szivélyes h. szives, nyájas 51—52.

talány h. rejtvény 101.

távír h. hirez, *távirda* h. hirző, *távírás* h. hirzés, *távirat* h. hirtet, *távírdás* h. hirzős v. hirzőtiszt 483.

távgyaloglás, távlovaglás, távevezés h. versenylovaglás, -gyaloglás -vezés, vagy céllovaglás -gyaloglás -vezés 484.

távol attól hogy — h. nem hogy — hanem még 530.

tébolyda h. örültek háza 436.

tévhit h. balhit; hamis hit, eretnekség 292.

tévút h. vakút, álösvény 292.

tömkeleg h. utvesztő 146. *történész* h. történetíró 241.

ural h. uralkodik 55.

vigarda h. vigadó 7.

vizbő h. bő vizű 54.

szólam 409.
szülház rosz 512.

társoda rosz 513.
távcső rosz 416.
telleg 29, 272.
tende-monda 319.
tergyelik 30.
tév 291.

tömnyomat rosz 513.
tyukmarátott 414.

vajuszom 319.
végelad rosz 513.
vendégszellem 29.
vezetnök rosz 513.
vigadó és redoute 133.
virteleg 29.
vonzkör rosz 416.

